

Arhipelagul Gulag

[1]

Alexandr Soljenițin

Alexandr Soljenițin
ARHIPELAGUL GULAG

1918-1956

ÎNCERCARE DE INVESTIGAȚIE LITERARĂ

Părțile întâi și a doua

Traducere, note și tabel cronologic de NICOLAE

ILIESCU Postfață de ALEXANDRU PALEOLOGU

Editura UNIVERS

București, 1997

*

ÎNCHIN

această carte celor care nu au avut destulă viață ca să istorisească ei cele prezentate aici. Și să mă ierte că nu am văzut, nu mi-am adus aminte, nu am deslușit totul.

*

În ANUL o mie nouă sute patruzeci și nouă, împreună cu niște prieteni, am găsit în revista „Priroda” („Natura”) a Academiei de Științe o notiță remarcabilă. Scria acolo cu litere mărunte că pe râul Kolîma, cu prilejul unor săpături, nu se știe cum a fost descoperită o lentilă de gheață subte-rană - un vechi torent înghețat, iar în el - reprezentanți ai faunei fosile, avînd o vîrstă de cîteva zeci de milenii. Acei pești ori tritoni s-au păstrat atît de proaspeți, afirma sa-vantul corespondent, încît participanții la săpături, după ce au spart gheața, i-au mîncat pe loc cu plăcere.

Cititorii nu prea numeroși ai revistei au fost pesemne destul de uimiți, aflînd cît de mult timp se poate păstra în gheață carnea de pește, însă puțini dintre ei erau în stare să priceapă tîlcul adevărat al acestei notițe imprudente.

Noi am priceput numaidecît. Ne-am închipuit cu toată intensitatea a-această scenă, pînă la cel mai neînsemnat amănunt: cum participanții spărgeau gheața cu o grabă plină de îndîrjire; cum, călcînd în picioare interesele extraordinare ale ihtiologiei și înghiontindu-se unul pe altul cu coatele, rupeau bucăți de carne milenară, o tîrau lîngă foc, o dezghețau și o înfulecau pînă la saturație.

Am priceput pentru că noi înșine ne număram printre acei participanți, ca membri ai acelui trib puternic al zeki*-lor, unic pe pămînt și singurul în stare să mănînce triton cu plăcere.

Iar Kolîma era cea mai mare și cea mai celebră insulă, polul ferocității acelei uimitoare țări, numită GULAG, ciopîrțită de geografie într-un arhi-peleag, dar ferecată de psihologie într-un continent, al acelei țări aproa-pe invizibile, aproape imperceptibile, locuită de poporul zeki-ior.

Acest Arhipelag a sfîrtecat în parcele răzlețe și a împestrîțat o altă țară, țara care îl includea, a pătruns adînc în orașele ei, a atîrnat peste străzi-le ei - și cu toate acestea unii nu-și dădeau seama de nimic, foarte mulți

auziseră ceva destul de vag, numai cei care au trecut pe acolo știau totul.

Dar, ca și cum și-ar fi pierdut graiul în insulele Arhipelagului, ei păstrau tăcerea.

O cotitură neașteptată a istoriei noastre a făcut ca niște lucruri, extrem

de puține, despre acest Arhipelag să iasă la iveală, însă aceleași mâini care ne puneau cătușele, acum întind palma conciliant: „Nu trebuie !.. Nu trebuie să răscolim trecutul!... Celui care va pomeni trecutul - să i se

scoată un ochi! Însă proverbul continuă astfel: „Iar celui care îl va uita –

*Tabelul cronologic va figura la sfârșitul volumului al III-lea al operei de față. Explicațiile abrevierilor și cuvintelor derivate, precum și notele traducătorului, numerotate în cadrul fiecărui capitol, sunt amplasate la sfârșitul volumului.

să i se scoată amîndoi!"

Trec ani, trec decenii și șterg irevocabil cicatricele și rănila trecutului, în

această vreme, unele insule s-au cutremurat, au fost inundate, marea polară a uitării clipocește deasupra lor. Și cîndva, în veacul viitor, acest Arhipelag, cu aerul lui, cu osemintele locuitorilor lui, congelate în lenti-la de gheață, se va înfățișa ca un triton neverosimil.

Eu nu voi cuteza să scriu istoria Arhipelagului: nu mi-a fost cu putință să cercetez documentele. O să aibă oare cineva, cîndva, această posibilitate?... Cei care nu doresc să-și aducă aminte au avut (și vor avea încă) destul timp să distrugă cu desăvîrșire toate documentele. Cei unsprezece ani petrecuți acolo, pe care nu i-am resimțit ca pe o rușine, nici ca pe un coșmar cumplit, căci aproape îndrăgisem acea lume monstruoasă, și faptul că acum, printr-o turnură fericită, am devenit procuratorul multor istorisiri și scrisori ulterioare mă vor ajuta poate să dezgrop cîte ceva din oscioarele și carnea – de altminteri o carne încă vie, a unui triton, de altminteri, încă viu.

NOTA

În această carte nu există nici personaje, nici evenimente născocite. Oamenii și locurile apar cu numele lor adevărate. Dacă apar cu inițiale, aceasta se întîmplă din considerente personale. Dacă nu apar deloc, este numai pentru că memoria oamenilor nu a reținut numele — însă totul s-a petrecut întocmai.

Această carte nu ar fi putut să fie scrisă de un singur om. În afară de tot ce am scos din Arhipelag pe pielea mea și mulțumită memoriei, ure-chilor și ochilor mei, materialul pentru carte mi-a fost pus la dispoziție, sub formă de relatări, amintiri și scrisori, de:

[un șir de 227 de nume]

Nu le exprim aici recunoștința personală: acesta e monumentul nostru comun și prietenesc ridicat în memoria tuturor celor schingiuiți și asasi-nați. Din această listă aș fi vrut să evidențiez pe aceia care prin truda lor m-au ajutat să consolidez această lucrare cu referințe bibliografice ex-trase din cărți aflate în fondurile bibliotecilor contemporane sau de mult retrase din circulație și distruse, încît pentru a găsi acel exemplar care s-a păstrat era nevoie de multă

stăruință; aș fi vrut și mai mult să evi-dențiez pe cei care m-au ajutat să ascund acest manuscris în clipe de restriște și apoi să-l multiplic.

Însă n-a sosit încă vremea ca să pot cuteza să le dezvălui numele.

Bătrînul Dmitri Petrovici Vitkovski, unul dintre surghiuniții insulelor So-lovki(1) trebuia să fie redactorul acestei cărți, însă anii petrecuți acolo, jumătate de viață (memoriile lui din lagăr se intitulează chiar așa: Jumă-tate de viață), i-au declanșat o paralizie prematură. Pierzîndu-și darul vorbirii, el a putut să citească doar cîteva capitole definitivite și să se convingă că totul va fi povestit.

Și dacă steaua libertății nu va străluci încă multă vreme peste țara noastră, lectura și răs-pîndirea acestei cărți constituind un mare pericol, atunci va trebui să mă înclin cu recunoștință înaintea viitorilor cititori din partea celorlalți, a celor care au murit.

Cînd am început această carte în anul 1958, nu cunoșteam nici un fel de memorii ori opere literare consacrate vieții lagărelor. În timp ce lu-cram, pînă în anul 1967, am făcut treptat cunoștință cu Povestirile din Kolîma ale lui Varlam Șalamov(2) și cu memoriile lui D. Vițkovski, ale E. Ghinzburg(3), ale O. Adamova-Sliozberg, la care pe parcursul expunerii fac referințe ca la niște fapte literare cunoscute de toată lumea (căci pînă la urmă așa va fi).

În pofida intențiilor proprii, în contradicție cu propria voință, au oferit material pentru această carte, au păstrat multe fapte inestimabile și chiar cifre, ba încă și aerul pe care îl respirau: cekistul M. L Sudrabs-Lațis(4); N. V. Krîlenko(5) - procuror șef vreme de mulți ani; succesorul său A. I. Vîșinski(6) și juriștii complici, dintre care este imposibil să nu-l menționez pe I. L. Averbah.

Material pentru această carte ne-au furnizat de asemenea cei treizeci și șase de scriitori în frunte cu Maxim Gorki - autorii rușinoasei cărți(7) despre Belomorkanal, care, pentru prima oară în literatura rusă, a glori-ficat munca de rob.

Partea ÎNTÎI

INDUSTRIA PENITENCIARĂ

„În epoca dictaturii și cînd eram înconjurați din toate părțile de vrăjmași, noi am dat dovadă de îngăduință inutilă, de blîndețe inutilă”.

(Krîlenko, din cuvîntul la procesul „Partidului industrial”)

Capitolul 1

ARESTAREA

Cum se poate ajunge pe acest Arhipelag misterios? Ceas de ceas într-acolo se îndreaptă avioane, vapoare, trenuri, dar pe nici unul nu scrie locul destinației. Și vânzătorii de la casele de bilete, și slujbașii agențiilor Sovturst și Inturst vor fi mirați dacă le veți cere un bilet pentru aceste meleaguri. Ei nu au habar și nu au auzit nici de Arhipelag în ansamblu și nici de vreuna dintre numeroasele lui insulițe.

Cei care se duc să lucreze în administrația Arhipelagului ajung acolo prin școlile MVD.

Cei care se duc să păzească Arhipelagul sunt recrutați prin comisaratele militare.

Iar cei care se duc acolo să moară, precum dumneata și cu mine, cititorule, trebuie să treacă neapărat și exclusiv prin arestare.

Arestarea!! Este oare nevoie să spunem că ea constituie o răscruce a întregii dumitale vieți? O lovitură de trăsnet ce cade chiar asupra dumi-tale? O zdruncinare sufletească insuportabilă cu care nu toți se pot obișnui și deseori eșuează în nebunie?

Lumea are tot atâtea centre cîte ființe vii există în ea. Fiecare dintre noi este centrul lumii, și universul se despică în două cînd ți se suieră în fa-ță: „Ești arestat!”

Și dacă tu ești cel arestat, atunci ce se mai ține în picioare în vârtejul acestui cutremur de pămînt?

Dar, cu mintea întunecată, incapabili să înțeleagă aceste perturbări ale universului, cei mai subtili și cei mai săraci cu duhul dintre noi, din toa-tă experiența vieții lor, nu izbutesc în această clipă să scoată nimic alt-ceva în afară de:

— Eu?? Pentru ce?!

Întrebare repetată de milioane și milioane de ori înaintea noastră și care n-a primit nicicînd vreun răspuns.

Arestarea, într-o clipă și în mod stupefiant, te aruncă, te transportă, te transmută dintr-o stare în alta.

Pe ulița lungă și întortocheată a vieții noastre am alergat fericiți ori am trecut încet, nefericiți, pe lîngă niște garduri, nesfîrșite garduri de lemn, putrede, împrejmuiri din chirpici, îngrădituri din cărămidă, beton, fontă. Nu ne-am întrebat niciodată - oare ce se află dincolo de

ele? Nici cu ochiul, nici cu mintea n-am încercat să privim de partea cealaltă, și toc-mai acolo își află începutul țara GULAG, chiar alături, la doi pași de noi. Și nu am observat în aceste garduri nenumăratele porțițe și uși ermetic ajustate, bine camuflate. Toate, toate aceste porțițe au fost pregătite pentru noi! Și iată, repede, una fatală s-a deschis larg, și patru mâini de bărbat, patru mâini albe, neobișnuite cu munca, dar apucătoare, ne în-șfacă de picior, de mână, de guler, de căciulă, de ureche, ne tîrăsc ca pe un sac, în timp ce poarta din spatele nostru, poarta spre viața dina-inte, este închisă pentru totdeauna.

Gata. Ești arestat!

Și nim-m-mic nu găsești să răspunzi la asta, în afară de acel behăit de mieluşel:

— Eu?? Pentru ce-e??

Iată ce este arestarea: o lumină orbitoare și o lovitură care transferă dintr-o dată prezentul în trecut, iar imposibilul devine un prezent cu drepturi depline.

Și gata. Asta-i totul. Nu ești în stare să pricepi nimic altceva nici în pri-ma oră nici chiar în primele douăzeci și patru de ore.

În disperarea de care ești cuprins, pe dinainte îți licărește încă, precum o jucărie, lumina unei lumi de circ: „Este o greșeală! Își vor da seama!”

Toate celelalte, care s-au cristalizat acum într-o imagine tradițională și chiar literară despre arestare, nu se vor acumula și nu se vor ordona de acum în memoria ta dezorientată, ci în memoria familiei tale și a veci-nilor de apartament.

Țîrîitul strident al soneriei în miez de noapte ori bătăile brutale în ușă. Intrarea bravă a cizmelor neșterse pe preșul de la prag ale vajnicilor agenți ai securității. Și în spatele lor - martorul, covîrșit și speriat de moarte. (Ce nevoie o fi de acest martor? La așa ceva victimele nici nu îndrăznesc să se gîndească, agenții au uitat și ei, dar așa se cuvine du-pă instrucțiuni, și el trebuie să rămînă acolo toată noaptea, iar spre dimineață să semneze. Pentru martorul ridicat din patul său este, de asemenea, un chin: să meargă noapte de noapte și să ajute la ares-tarea vecinilor și cunoscuților săi.)

O arestare tradițională mai înseamnă și pregătirile făcute cu mâini tre-murătoare pentru cel ce va fi ridicat: un schimb de rufe, o bucată

.de săpun, ceva de mâncare, și nimeni nu știe ce trebuie, ce poți să iei cu ti-ne și cum e mai bine să te îmbraci, iar agenții te grăbesc și te întrerup: „Nu trebuie să luați nimic. Acolo o să vă dea mâncare. Acolo e cald”. (Minciuni, bineînțeles. Și te zoresc doar ca să te înspăimînte.)

Arestarea tradițională mai înseamnă și ceva pe urmă, după plecarea nenorocitului ridicat: ceasuri întregi de trebăluială prin apartament a for-ței străine de represiune, care sparge, taie, smulge de pe pereți și azvîr-le, golește dulapurile și sertarele, scutură, împrășteie, rupe; apoi mai înseamnă mormanul de lucruri îngrămadite pe dușumea, și trosnetul lucrurilor strivite sub tălpile cizmelor. Și nu există nimic sfînt în timpul unei percheziții! Cînd l-au arestat pe mecanicul Inoșin, în cameră se afla un sicriș cu corpul copilului său care tocmai murise. Juriștii au aruncat copilul și au căutat și în sicriu. Și trîntesc bolnavii din pat, și le

rup pansamentele*. Și nimic în timpul unei percheziții nu va fi socotit absurd!

De la colecționarul de antichități Cetveruhin au confiscat „atîtea file de ucazuri împărătești” - și anume: ucazul privind sfîrșitul războiului cu Na-poleon, ucazul privind formarea Sfintei Alianțe și tedeumul împotriva holerei din anul 1830. De la cel mai bun cunoscător al Tibetului, Vostri-kov, au confiscat prețioasele manuscrise tibetane vechi (elevii defun-ctului de-abia le-au smuls de la KGB după 30 de ani!). La arestarea orientalistului Nevski, au capturat manuscrisele tangute(1) (iar peste 25 de ani, pentru descifrarea lor, celui dispărut i s-a acordat post-mortem premiul Lenin). Lui Karger i-au sustras arhiva ostiacilor(2) de pe Enisei, au interzis scrierea pe care o inventase pentru ei și abecedarul, lăsînd acest mic popor fără scriere. În limbaj intelectual îți ia mult timp să des-crii toate astea, dar norodul zice despre o percheziție așa: caută să cu-leagă ce n-au semănat.

Tot ce s-a confiscat este luat și dus, ba uneori îl silesc chiar pe arestat să ducă - precum pe Nina Alexandrovna Palcinskaia, care a purtat pe umăr sacul cu hîrțile și scrisorile soțului răposat, un mare inginer rus veșnic activ - să ducă, deci, în spate pînă la ei, în gura lor larg des-chisă, pentru totdeauna, fără putință de întoarcere.

Iar pentru cei care au rămas după arestare, aceasta înseamnă trena lungă a unei vieți întoarse pe dos, a unei vieți distruse. Și încercarea de a duce celui arestat pachete. Dar de la toate ghișeele îți răspundeau niște voci care parcă lătrau: „Ăsta nu figurează aici”, „Ăsta nu este!” Și ca să ajungi la acest ghișeu, în zilele cumplite ale Leningradului, trebuia să te înghesui la coadă cinci zile și cinci nopți. Și poate doar peste șase luni - un an, arestatul va da el însuși un semn de viață ori ți se va arun-ca de la ghișeu: „Fără drept de corespondență”. Iar asta înseamnă - pentru totdeauna. „Fără drept de corespondență” înseamnă aproape sigur: împușcat.

Intr-un cuvânt, „noi trăim în condiții blestemate, când un om dispare fără urmă și ființele cele mai dragi, soția și mama... ani de zile nu știi ce s-a întâmplat cu el”. Este just? Nu? Aceste rînduri le-a scris Lenin în anul 1910 în necrologul lui Babușkin S. Dar trebuie s-o spunem pe șleau:

Babușkin însoțea un transport de arme pentru răscoală și chiar cu ele a

*Cînd în anul 1937 a fost distrus institutul doctorului Kazakov. „comisia” a spart recipientele în care se aflau lizatele inventate de el, deși în jur fojgăiau infirmii vindecați sau în curs de vindecare și implorau să fie păstrate aceste medicamente miraculoase. (Conform versiunii oficiale, lizatele erau socotite otravă - atunci de ce nu le-au păstrat ca probe materiale?)

N.B.: Notele din subsolul paginii, marcate cu asterisc, aparțin autorului. Menționez că în versiunea românească s-a respectat maniera, uneori originală, a autorului de a ortografia o seamă de cuvinte, sintagme, denumiri de instituții, evenimente, precum și noțiuni specifice universului sovietic și gulagovist (n, t.).

fost împușcat. El știa ce riscă. Nu se poate spune același lucru despre noi, niște mielușei.

Aceasta este imaginea noastră despre arestare.

Este indiscutabil că la noi este preferată arestarea nocturnă de tipul celei descrise, pentru că ea prezintă avantaje importante. Toți locatarii apartamentului sunt sugrumați de spaimă chiar de la cea dintîi bătaie în ușă. Arestatul este smuls din căldura așternutului, este încă stăpînit de neputința stării de somnolență, mintea îi este tulbure. La arestările de noapte, agenții securității statului sunt în superioritate numerică: sosesc cîțiva, înarmați, împotriva unuia singur, care nici nu s-a încheiat la pantaloni; în timpul pregătirilor și al percheziției în mod sigur mulțimea de eventuali susținători ai

victimei nu se va aduna la intrarea în clădire. Succesiunea fără grabă a descinderilor într-un apartament, pe urmă în altul, mâine în cel de al treilea și al patrulea, oferă posibilitatea de a folosi corect personalul operativ și de a băga la închisoare un număr de cetățeni ai orașului considerabil mai mare decât totalul acelui personal.

Arestările nocturne mai au și avantajul că nici casele vecine, nici străzi-le orașului nu văd cîți oameni au fost ridicați într-o noapte. Speriindu-i pe vecinii cei mai apropiați, aceste arestări nu constituie un eveniment pentru cei mai îndepărtați. Ca și cînd nici n-ar fi existat. Pe aceeași ban-dă de asfalt, pe care noaptea forfotesc într-un dute-vino continuu dube-le, transportînd arestați și deținuți, ziua defilează generația tînăra cu steaguri și flori și cîntă marșuri pline de voioșie și optimism.

Arestuitorii însă, al căror serviciu constă exclusiv din arestări, pentru care spaimile arestaților devin plicticoase prin repetiție, au o concepție mult mai largă despre operațiunea de arestare. Ei au o teorie întregă, să nu aveți naivitatea și să credeți că nu au. Arestologia este un capitol important al cursului de temnițologie generală și are la bază o teorie socială serioasă. Arestările beneficiază de o clasificare, efectuată după criterii variate: arestări nocturne și diurne; la domiciliu, la serviciu, în călătorie; pentru prima și a doua oară; individuale și în grup. Arestările se deosebesc după gradul de surpriză necesară, după gradul de împo-trivire estimată (dar în zeci de milioane de cazuri agenții nu s-au aștep-tat la nici o împotrivire și nici nu a fost vreuna). Arestările se disting după seriozitatea percheziției efectuate; după necesitatea de a face sau nu inventarul obiectelor confiscate, de a sigila camerele sau apartamen-tele; de a aresta și soția, copii urmînd să fie trimiși la cămin, ori de a deporta tot restul familiei, ori de a-i trimite și pe părinți în lagăr.

Și, separat, există o întregă Știință a Percheziției (am avut prilejul să citesc o broșură pentru juriștii din Alma-Ata, studenți la fără frecvență). Acolo sunt foarte lăudați acei juriști care la percheziție nu au pregetat să răscolească două tone de bălegar, șase metri cubi de lemne de foc, două căruțe de fin, au curățat zăpada de pe terenul din apropierea unei case, au scos cărămizi din sobă, au golit haznalele, au controlat vase de closete, au cercetat cuști de câini,

cotețe de găini, colivii pentru gra-uri, au străpuns saltele, au smuls plasturi de pe corpuri și chiar dinți de metal pentru a găsi în ei microdocumente. Studenților li se recomandă insistent să înceapă și să încheie acțiunea printr-o percheziție perso-nală (dacă omul a sustras ceva din obiectele confiscate?); și să revină încă o dată în același loc, dar la altă oră și să facă o nouă percheziție.

De bună seamă că arestările sunt foarte diferite după forma lor. Irma Mendel, unguroaică, a izbutit să procure la Komintern (1926) două bile-te la Teatrul Mare, în primele rînduri. L-a invitat și pe anchetatorul pe-nal Klegel, care îi făcea curte. Au petrecut foarte tandru tot timpul cît a durat spectacolul, apoi el a condus-o... direct la Lubianka(4). Și dacă în-tr-o însorită zi de iunie 1927 o vedeți pe strada Kuznețki Most pe Anna Skripnikova - o frumoasă domnișoară blondă și buclăată, care tocmai și-a cumpărat o stofă albastră pentru rochie - cum suie într-o birjă cu un tînar elegant (dar birjarul și-a dat seama și se încruntă: Organele nu plătesc niciodată) - să știți că nu e vorba de o întîlnire amoroasă, ci tot de o arestare: ei vor coti îndată pe strada Lubianka și vor pătrunde în gura largă a porții. Și dacă (douăzeci și două de primăveri mai tîrziu) Boris Burkovski, căpitan de rangul doi, în tunică albă, mirosind a colonie scumpă, cumpără un tort pentru o fată, să nu jurați că acest tort va reveni acelei fete și nu va fi sfîrtecat de cuțitele celor însărcinați cu percheziția și dus de căpitan în prima lui celulă. Fără îndoială, la noi a fost întotdeauna la mare cinste și arestarea diurnă, și arestarea în stradă, și arestarea într-un furnicar de lume. Ea este însă efectuată curat și - lucru uimitor! - victimele înseși, de acord cu agenții securității de stat, se comportă cît mai elegant posibil, ca să nu dea celor vii posibilitatea să observe cum piere un condamnat.

Nu toți pot fi arestați acasă cu ciocănitul prealabil în ușă (iar dacă se ciocănește - acesta e „administratorul blocului”, „poștașul”). Nu toți tre-buie arestați la locul de muncă. Iar dacă victima se dovedește un tip re-calcitrant, e mai comod ca el să fie ridicat cînd este rupt de ambianța lui obișnuită: de familie, de colegii de muncă, de tovarășii de idei, de ascunzătorile lui. El nu trebuie să izbutească să distrugă, să ascundă ori să transmită nimic. Celor de rang mare, militari sau activiști de partid, le dădeau uneori alte însărcinări, le puneau la dispoziție un vagon-salon, iar apoi îi arestau în timpul călătoriei. Un

muritor de rînd, îngrozit de arestările pe capete și, timp de o săptămînă, chinuit de privirile încruntate ale șefilor, este chemat brusc la comitetul sindical de întreprindere, unde i se oferă, radios, un bilet la o casa de odihnă din Soci. Fricosul nostru este profund emoționat: va să zică, spaimile lui au fost inutile. Mulțumește și, jubilînd, aleargă acasă grăbit să-și facă geamantanul. Pînă la tren mai sunt două ore, și el își ceartă nevasta neîndemînică. Iată și gara! Mai este timp. În sala de așteptare sau lîngă tejghea, cu o halbă de bere în mînă, se aude strigat de un tînăr foarte simpatic: „Piotr Ivanîci, nu mă recunoști?” Piotr Ivanîci este încurcat: „Cred că nu, deși...” Tînărul iradiază o simpatie prietenoasă debordantă: „Ei, cum se poate, o să-ți aduc aminte...” și se înclină respectuos înspre soția lui Piotr Ivanîci: „Iertați-mă, îmi dați voie să -l răpesc pe soțul dumneavoastră pentru un minut?...” Soția îi dă voie, și necunoscutul îl duce pe Piotr Ivanîci intim, de braț - pentru totdeauna sau pentru zece ani!

În furnicarul gării, nimeni nu observă nimic... Cetățeni amatori de călătorii ! Nu uitați că în fiecare gară mare există o secție a GPU și cîteva celule!

Această insistență sîcîitoare a cunoscuților imaginari este atît de febrilă, încît unui om care n-a trecut prin infernul lagărului îi este aproape impo-sibil să se descotorosească de ea. Să nu crezi că dacă ești angajatul ambasadei americane și te numești, să zicem, Alexander Dolgan, nu pot să te aresteze în plină zi pe strada Gorki, în apropiere de telegraful central. Amicul necunoscut se va repezi spre tine înotînd prin mulțime și desfăcîndu-și brațele ca niște greble: „Sașa! va striga el pur și simplu fără nici un ascunziș. Prietene! Nu ne-am văzut de un car de ani! Hai să ne dăm mai la o parte, să nu incomodăm oamenii.” Iar mai la o parte, lîngă trotuar tocmai oprește o „pobedă”(5)... (Peste cîteva zile agenția TASS va face o declarație plină de indignare, tipărită în toate ziarele, cum că în cercurile competente nu se știe nimic de dispariția lui Alexan-der Dolgan.) Dar ce-i aici atît de complicat? Voinicii noștri au efectuat astfel de arestări la Bruxelles (așa a fost arestat Jora Blednov), darmite la Moscova.

Trebuie să recunoaștem Organelor meritele ce li se cuvin: într-un secol cînd discursurile oratorilor, piesele de teatru și modelele de toaletă fe-minină par ieșite de pe bandă rulantă, arestările pot să

pară foarte vari-ate. La intrarea în uzină, după ce ai prezentat legitimația, te cheamă la o parte și - te-au luat; te iau din spitalul militar cu temperatură 39° (Hans Bernstein), și medicul nu va obiecta împotriva arestării tale (să încerce numai!); te iau direct de pe masa de operație în timp ce ești operat de ulcer la stomac (N. M. Vorobiov, inspector școlar regional, 1936), și mai mult mort decât viu, sîngerînd, te duc în celulă (își amintește Karpunici); ai solicitat (Nadia Levitskaia) o întrevvedere cu mama condamnată, ți se acordă! - dar aceasta nu este decât o confruntare și arestare! La un magazin alimentar ești invitat la casa de comenzi și te arestează acolo; te arestează călătorul de care ți-a fost milă și l-ai adăpostit într-o noapte sub acoperișul tău; te arestează casierul de la electricitate, care vine și citește contorul; te arestează biciclistul care s-a ciocnit cu tine pe stra-dă; conductorul de tren, șoferul de taxi, funcționarul de la casa de eco-nomii și administratorul cinematografului - toți aceștia te arestează și tu nu vezi decât tîrziu legitimația de culoare bordo foarte bine ascunsă.

Uneori arestările par o joacă, punîndu-se în ele multă inventivitate și multă energie de prisos, chiar dacă victima oricum nu opune nici o rezistență. Oare prin asta agenții securității vor să-și justifice serviciul ori numărul lor mare? Căci, după cît se pare, este de ajuns să trimită ci-tații tuturor mielușeilor luați în vizor și, la ora și secunda fixată, ei vor apărea supuși cu bocceluța în mîină la poarta neagră de fier a securității statului, ca să-și ocupe pe dușumea locul ce li s-a destinat într-o celulă. (De altminteri, pe colhoznici chiar așa îi arestează - doar n-o să se ducă la ei acasă noaptea, pe drumuri desfundate? Îi cheamă la sovietul să-tesc și acolo îi arestează. Pe muncitorii necalificați îi cheamă la birouri.)

Firește, orice mașină are capacitatea ei, dincolo de care nu mai poate înghiți nimic. În perioada anilor 1945-1946, ani încordați, ani grei, cînd din Europa soseau eșaloane după eșaloane și toate trebuiau înghițite dintr-o dată și tănuite în GULAG, se terminase cu acel joc de prisos, teoria însăși năpîrlise considerabil, îi zburaseră penele de ceremonial, și arestarea zecilor de mii arăta acum ca un apel mizer: strigau de pe listă, îi scoteau dintr-un eșalon, îi aliniau într-altul - și asta era toată arestarea.

Timp de cîteva decenii, arestările politice se caracterizau prin faptul că erau ridicați oameni absolut nevinovați și, în felul acesta, nepregătiți să opună nici un fel de rezistență. Se crea sentimentul general de fatalitate, credința (de altfel destul de justă, dat fiind sistemul nostru privind buletinele de identitate(6)) că este imposibil să fugi de GPU-NKVD. Și chiar în toiul epidemiilor de arestări, cînd oamenii, plecînd la lucru, își luau în fiecare zi rămas-bun de la familie, fiindcă nu puteau fi siguri că se vor mai întoarce seara, nici chiar atunci aproape că nu fugea nimeni (în puține cazuri se sinucideau). Asta li se și cerea. Lupul se dă în vînt după oaia blîndă. Acest lucru se întîmpla din pricina neînțelegerii mecanismului epidemiilor arestărilor. Cel mai adesea, Organele nu aveau motive serioase de alegere: pe cine să aresteze și de cine să nu se atingă, ele doar reali-zau o cifră de control. Această cifră putea fi realizată în conformitate cu anumite reguli, dar putea să aibă și un caracter absolut întîmplător. În anul 1937, în sala de primire a NKVD-ului din Novocerkassk a venit o femeie să întrebe ce o să se întîmple cu sugarul vecinei sale, care fusese arestată. „Așteptați puțin, i-au spus, o să clarificăm.” A așteptat vreo două ceasuri, apoi au luat-o din sala de primire și au dus-o într-o celulă: trebuiau să realizeze grabnic cifra de plan și nu aveau destui angajați să-i trimită prin oraș, iar aceasta era aici! Și invers, la Andrei Pavel, un leton de lîngă orașul Orșă, a venit NKVD-ul să-l aresteze; el însă, fără să deschidă ușa, a sărit pe fereastră, a izbutit să fugă și nu s-a oprit pînă în Siberia Și cu toate că a trăit sub numele lui adevărat, și din acte reieșea clar că este din Orșă, nu a fost niciodată închis, nici chemat de Organe, nici măcar bănuț de ceva. Căci există trei feluri de urmărire judiciară: unională, republicană și regională, și aproape pentru jumătate din cei arestați în timpul acelor epidemii nu s-ar fi anunțat o urmărire judiciară superioară celei regionale. Cel vizat să fie arestat dato-rită unor circumstanțe întîmplătoare, cum ar fi denunțul unui vecin, putea fi lesne înlocuit cu un alt vecin. Oamenii care nimereau fortuit într-o razie sau într-un apartament capcană, și în acele clipe, aidoma lui A. Pavel, aveau curajul să fugă, înainte de primul interogatoriu, nu au mai fost căutați niciodată și nici chemați în fața vreunei instanțe; iar cei ce rămîneau, așteptînd să se facă dreptate, erau cu siguranță

condamnați. Și aproape toți, majoritatea covârșitoare, aveau această comportare bicusnică, neajutorată, marcată de fatalitate.

Este, de asemenea, adevărat că NKVD-ul, în absența persoanei de care avea nevoie, lua de la rude o declarație că nu vor părăsi localitatea și, firește, nu constituia o problemă mai pe urmă să facă formele pentru cei rămași în locul celui fugit.

Nevinovăția generală zămislește pasivitatea generală. Poate pe tine nu te vor lua! Poate totul se va aranja? A. L. Ladîjenski era profesor și director al școlii dintr-un sătuc uitat de lume, Kolovrig. În anul 1937, la piață, de el s-a apropiat un țăran și i-a transmis un mesaj: „Alexandr Ivanîci, fugi, ești pe listă!” Dar el a rămas: căci eu duc toată școala în spinare, și propriii lor copii sunt elevii mei - cum o să poată să mă ridice?... (Peste câteva zile a fost arestat.) Și nu oricui i-a fost dat, precum lui Vanea Levitski, să înțeleagă încă la vârsta de paisprezece ani că: „Fiecare om cinstit trebuie să facă închisoare. Acum șade tata, dar când voi crește mare mă vor băga și pe mine.” (A fost închis la douăzeci și trei de ani.) Majoritatea continuă să stăruie în speranța iluzorie. Dacă nu ești vinovat, atunci de ce să te aresteze? Este o greșeală! Te-au înșăfat și te trag după ei de guler, tu însă nu încetezi să repeți pentru tine; „Este o greșeală! Își vor da seama și mă vor elibera!” Alții sunt arestați în bloc, lucru, de asemenea, absurd, însă aici, fiecare caz este cufundat în întuneric: „Poate că acesta, totuși...?” Pe când tu? Tu, în mod cert ești nevinovat! Tu încă mai consideri Organele drept o instituție guvernată după normele logicii umane: își vor da seama - te vor elibera.

Atunci de ce să fugi?... Și cum ai putea să te împotrivești?... căci astfel nu faci decât să-ți agravezi situația, să împiedici elucidarea erorii. Nu numai că nu te împotrivești, dar și pe scară cobori în vârful picioarelor, cum ți s-a ordonat, ca să nu audă vecinii.

Ce zbucium, pe urmă, în lagăre! Ce s-ar fi întâmplat dacă fiecare agent de securitate, care pleca noaptea la arestări, nefiind sigur că se mai întoarce viu, și-ar fi luat rămas-bun de la familie? Dacă, în timpul arestărilor în masă, de pildă la Leningrad, când un sfert din oraș a fost în-temnițat, oamenii n-ar fi stat ascunși în vizuinile lor mistuiți de spaimă ori de câte ori se trîntea ușa de la intrare și răsunau pași pe scară, ci ar fi înțeles că nu mai au ce pierde și, în

vestibulul locuinței lor, ar fi orga-nizat netemători ambuscade din câțiva oameni, înarmați cu topoare, cio-cane, vătraie și orice le-ar fi căzut sub mînă? Căci e știut că acești vizi-tatori nocturni nu vin cu bune intenții, astfel încît nu vei greși altoindu-l pe acest ucigaș. Ori duba neagră, cu șoferul rămas în stradă singur, să fie alungată ori să i se spargă cauciucurile. Organul ar fi rămas repede fără cadre și mijloace auto, și, cu tot nesațul lui Stalin, blestemata mași-nă s-ar fi oprit!

Dacă... dacă... Pur și simplu am meritat tot cea a urmat.

Și pe urmă - de ce să te împotrivești? Să nu-ți ia cureaua de la panta-loni? Sau ordinului de a te așeza la colț? De a trece pragul casei? Ares-tarea constă dintr-o mulțime de mărunțișuri și nimicuri, și nici unul dintre ele nu merită efortul unei discuții în contradictoriu (mai ales cînd gîndu-rile celui arestat se învîrtejesc în jurul marii probleme: „pentru ce?!”) - toate aceste nimicuri puse laolaltă alcătuiesc arestarea.

Cîte se petrec în sufletul unui proaspăt arestat! Merită o carte întreagă. Acolo se pot afla sentimente pe care nici nu le bănuiești. Cînd, în 1921, au arestat-o pe Evghenia Doiarenko, o tînră de nouăsprezece ani, și cei trei cekiști tineri i-au răscolit patul și comoda cu lenjerie, ea a rămas liniștită: nu există nimic, deci n-or să găsească nimic, însă cînd brusc au pus mîna pe jurnalul ei intim, pe care nici chiar mamei nu putea să i-l arate, faptul că rîndurile scrise de ea erau acum citite de acești tineri străini și ostili a șocat-o mai tare decît toată Lubianka cu zăbrelile și beciurile ei. La mulți aceste simțăminte personale și atașamente violate de arestare pot fi mult mai puternice decît ideile politice ori teama de închisoare. Omul care nu este lăuntric pregătit pentru opresiune este întotdeauna mai slab decît opresorul.

Sunt puțini cei inteligenți și temerari care își dau seama pe loc despre ce este vorba. Grigoriev, directorul institutului de geologie al Academiei de Științe, cînd au venit să-l aresteze în 1948, s-a baricadat și două ceasuri a ars hîrtii.

Uneori sentimentul principal al celui arestat este acela de ușurare și chiar de... bucurie, mai cu seamă în timpul epidemiilor de arestare: cînd în jur sunt ridicați pe capete oameni ca și tine, și după tine n-au venit încă, amînă mereu, iar această epuizare, aceste chinuri sunt

mai rele decît orice arestare și nu doar pentru un suflet slab. Vasili Vlasov, un comunist neînfricat (pe care îl vom mai pomeni în continuare), care a refuzat să fugă, cum îl sfătuiau subalternii lui fără de partid, ajunsese la capătul puterilor din cauză că întreaga conducere a raionului Kadîi a fost arestată (1937), doar pe el încă nu-l luau, încă nu-l luau. El nu putea să primească lovitura decît direct, în față, - a primit-o și s-a liniștit, iar în primele zile după arestare s-a simțit extraordinar. - Părintele Irakli, preot, a plecat în 1934 la Alma-Ata să-i viziteze pe credincioșii depor-tați. În vremea asta, la locuința lui din Moscova au venit de trei ori să-l aresteze. Cînd s-a întors, enoriașele l-au întâmpinat la gară și nu l-au lăsat să se ducă acasă. Opt ani de zile l-au ascuns, mutîndu-l dintr-o locuință în alta. Această viață de om hăituit l-a istovit într-atît, încît în anul 1942, cînd totuși l-au arestat, a mulțumit bucuros lui Dumnezeu.

În acest capitol am vorbit numai de masă, de mielușeeii întemnițați nu se știe pentru ce. Însă vom avea prilejul în carte să vorbim și despre aceia care și în perioada contemporană au rămas autentici deținuți politici. Vera Rîbakova, studentă social-democrată, în libertate visa la închisoarea din Suzdal: numai acolo, credea ea, se va întîlni cu tovarășii mai vîrstnici (în libertate nu mai rămăsese nici unul) și va putea să-și modeleze concepțiile. Ekaterina Olițkaia, adeptă a partidului socialist revoluționar, în 1924, considera că nu este demnă să fie băgată la închisoare, căci prin închisoare au trecut cei mai buni fii ai Rusiei, iar ea este încă tînră și n-a făcut încă nimic pentru Rusia. Dar și libertatea o izgonea din lăuntrul ei. Astfel, amîndouă s-au dus la închisoare cu mîndrie și bucurie.

„Rezistența! Unde a fost rezistența voastră?” îi dojenesc acum pe cei care au suferit cei care au avut noroc.

Da, ea trebuia să înceapă de aici, chiar din momentul arestării. Dar n-a început. Și, iată, te-au luat, te duc. La arestarea diurnă există negreșit acel moment scurt, unic, cînd pe furiș, printr-o înțelegere marcată de frică, ori absolut fățiș, cu pistoalele scoase din tocuri, te duc prin mul-țime, printre sute de nevinovați și hărăziți, ca și tine, pierzaniei. Și gura nu îți este închisă. Puteai și ar fi trebuit neapărat să strigi! Să strigi că ești arestat! Că niște nelegiuți deghizați vînează oameni! Că îi ares-tează sub denunțuri mincinoase! Că milioane de oameni sunt supuși u-nei represiuni neînduplecate!

Poate că, auzind astfel de strigăte de mai multe ori pe zi și în toate zonele orașului, concetățenii noștri s-ar zbîrli? Poate și arestările n-ar mai fi atît de ușoare!?

În 1927, cînd resemnarea încă nu ne înmuiase într-atît creierele, în pia-ța Serpuhov, ziua amiaza mare, doi cekişti încercau să aresteze o femeie. Ea a luat în brațe stîlpul unui felinar, a început să țipe, să nu se lase. S-a strîns mulțimea. (Trebuia o astfel de femeie, însă trebuia și o astfel de mulțime! Nu toți trecătorii au lăsat ochii în jos, nu toți s-au gră-bit s-o zbughească!) Băieții noștri cei dezghețați s-au pierdut cu firea. Ei nu pot să lucreze la lumina societății. S-au urcat în automobil și au șters-o. (Atunci, femeia ar fi trebuit să se ducă direct la gară și să plece cu trenul. Dar ea s-a dus să doarmă acasă. Și în noaptea aceea, au dus-o la Lubianka)

De pe buzele tale însă nu se desprinde nici un sunet, și mulțimea din jur, nepăsătoare, te ia, pe tine și pe călăii tăi, drept prieteni care au ieșit la plimbare.

Și eu am avut de multe ori posibilitatea să strig.

În cea de a unsprezecea zi după arestarea mea, trei paraziți de la SMERȘ, împovărați de cele trei geamantane de trofee mai mult decît de grija mea (de acum, după atîta drum împreună, aveau încredere în mine), m-au adus la Gara Bieloruscă din Moscova. Ei se numeau escort-tă specială, dar în realitate automatele îi împiedicau să-și care geaman-tanele grele, pline cu trofee jefuite din Germania de către ei și șefii lor de la serviciul de contraspionaj al celui de al 2-lea Front bielorusc, și pe care acum, sub pretextul escortării mele, le duceau familiilor în Patrie. Cel de-al patrulea geamantan îl căram eu fără nici o plăcere. În el se aflau jurnalele de zi și creațiile mele - probe contra mea. Nici unul dintre cei trei nu cunoștea orașul, și a trebuit ca eu să aleg drumul cel mai scurt spre închisoare, să-i conduc eu la Lubianka, unde ei nu fuseseră niciodată (iar eu o confundam cu Ministerul Afacerilor Externe).

După o zi și o noapte petrecute la contrainformațiile armatei; după trei zile și trei nopți la contrainformațiile frontului, unde tovarășii de celulă m-au instruit (m-au inițiat în toate înșelăciunile anchetatorului, am aflat cum se amenință, cum se bate; că pentru cei arestați nu mai există spe-ranță de întoarcere ori de a scăpa cu mai puțin de zece ani), pe neașteptate iată-mă eliberat ca prin minune, și de patru

zile călătoresc ca un om liber printre oameni liberi, deși trupul meu s-a culcat pe paie putrede lângă hîrdăul cu excremente, ochii au văzut oameni bătuți și nedormiți, urechile au auzit adevărul, gura a gustat zeama chioară... Atunci de ce tac? De ce nu lămuresc mulțimea înșelată în ultimele mele clipe de existență publică?

Am tăcut în orașul polonez Brodnica, dar poate acolo oamenii nu înțe-leg rusește? N-am strigat nici pe străzile orașului Bialystok, dar poate că pe polonezi nu-i interesează așa ceva? N-am scos nici un cuvînt la gara din Volkovîsk - era puțină lume. M-am plimbat cu acești tâlhari ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic pe peronul gării din Minsk, dar gara era încă numai ruine. Iar acum, iată-mă introducîndu-i pe cei trei bandiți de la SMERȘ în rotonda superioară, cu boltă albă, a stației de metrou „Ga-ra Bielorusă”, inundată de lumina electrică și, de jos în sus, în întîmpi-narea noastră, pe două scări rulante paralele, urcă înghesuți moscovi-ții. Mi se pare că toți se uită la mine! Ca un șir nesfîrșit, de acolo, din străfundurile ignoranței, ei urcă sub cupola scînteietoare, urcă spre mine ca să audă măcar un adevăr. Atunci de ce tac??!...

Fiecare deține întotdeauna o duzină de motive impecabile, demonstrînd de ce are dreptate că nu se sacrifică.

Unii încă mai speră într-un deznodămînt fericit și se tem ca nu cumva, prin strigătul lor, să-l periclitizeze (căci noi nu receptăm nici o veste de pe tărîmul celălalt și nu știm că din prima clipă a arestării soarta noastră a fost deja hotărîtă în varianta cea mai rea, și mai rea de atît nu poate fi). Alții încă nu se maturizaseră pentru acele idei care se orînduiesc într-un strigăt către, mulțime. Fiindcă numai un revoluționar își are întotdeauna lozincile pe buze gata să țîșnească în afară, dar de unde să le ia un simplu cetățean, care nu a fost amestecat în nimic? El pur și simplu nu știe ce să strige. În sfîrșit, există încă o categorie de oameni al căror piept este prea plin, ochii lor au văzut prea multe, ca să poată să verse această mare imensă în cîteva strigăte incoerente.

Iar eu? Eu am încă un motiv ca să nu strig: acești moscoviți înghesuți pe treptele celor două escalatoare pentru mine erau puțini, prea puțini! Aici strigătul meu îl vor auzi două sute, de două ori două sute de oa-meni, dar ce va fi cu cele două sute de milioane?... Și ca

prin ceață mi se năzărește că odată și odată o să strig celor două sute de milioane...

Deocamdată însă, fără să deschid gura, escalatorul mă duce năvalnic spre infern.

Voi tăcea și în străduța Ohotnîi Riad. N-o să strig nici lîngă hotelul „Metropol”. N-o să-mi agit brațele nici în piața Golgotei - Lubianka...

Eu am beneficiat probabil de cea mai ușoară formă de arestare dintre cîte se pot închipui. Ea nu m-a smuls din brațele celor apropiați, nu m-a rupt de viața familială atît de scumpă nouă. Printr-un februarie euro-pean fleșcăit, ea m-a smuls din limba noastră de pămînt ce avansează spre Marea Baltică, unde ori noi îi înconjurasem pe nemți, ori ei pe noi, și m-a privat numai de divizionul meu de artilerie și de spectacolul ulti-melor trei luni de război.

Comandantul de brigadă m-a chemat la postul de comandă, mi-a cerut, nu știu de ce, pistolul, i l-am dat, fără să bănuiesc nici o perfidie, și, de-odată, din suita încordată a ofițerilor, care încremeniseră într-un colț, s-au desprins doi agenți de la contrainformații; din cîteva salturi au tra-versat încăperea și, apucîndu-mă cu cele patru mîini concomitent de steluța de la căciulă, de epoletă, de centură, de porthart, au strigat pe un ton dramatic:

— Sunteți arestat!!

Și pîrjolit, și străpuns din cap pînă în picioare, n-am găsit să spun ceva mai inteligent decît:

— Eu? Pentru ce?!...

Deși la această întrebare nu se dă răspuns, lucru de mirare - eu am pri-mit! Acest lucru merită pomenit pentru că era ceva prea ieșit din comun. Cînd cei doi viteji de la SMERȘ au isprăvit cu jumulitul, o dată cu port-hartul mi-au confiscat și reflecțiile mele politice așternute pe hîrtie și cînd, copleșiți de zăngănitul geamurilor la fiecă explozie nemțească, mă împingeau repede spre ieșire, au răsunit pe neașteptate două cuvinte, care îmi erau adresate cu fermitate, da! - peste acea prăpastie ce se căscase între mine și cei rămași la auzul cuvîntului „arestat”, ce a căzut ca un trăsnet, peste acea barieră despărțitoare de ciumă, prin care nici un sunet nu mai cuteza

să răzbată, au trecut cuvintele de neconceput, fabuloase, ale comandantului de brigadă:

— Soljenițin, întoarce-te.

Printr-o răsucire bruscă m-am smuls din mâinile ofițerilor de la SMERȘ și am făcut câțiva pași înapoi spre comandant. Nu-l cunoșteam prea bi-ne, el nu catadicsea să se lase antrenat în simple discuții cu mine. Fața lui exprima întotdeauna pentru mine un ordin, o comandă, mînie. Acum însă era luminată de o expresie gînditoare: rușinea de a fi participant fă-ră voie la această afacere murdară? pornirea de a se ridica deasupra jalnicei subordonări de o viață? Cu zece zile în urmă, din încercuirea în care căzuse divizionul lui de foc, douăsprezece tunuri grele, eu am scos aproape întreagă bateria mea de cercetare, și iată acum trebuie să se lepede de mine în fața unei bucăți de hîrtie ștampilate?

— Dumneata, a întrebat el grav, ai un prieten la Frontul întîi Ucraine-an?

— Nu se poate!... Nu aveți dreptul! au început să strige la colonel căpitanul și maiorul de la contrainformații. Suita ofițerilor de stat-major s-a strîns speriată în colț, temîndu-se parcă să împărtășească formidabila nesocotință a comandantului de brigadă (iar cei de la secția politică - pregătindu-se să furnizeze material împotriva comandantului de briga-dă). Pentru mine însă a fost de ajuns: am înțeles numaidecît că sunt arestat pentru corespondența cu prietenul meu de școală și am înțeles din ce direcție trebuie să aștept pericolul.

Și putea să se oprească aici Zahăr Gheorghievici Travkin*! Dar nu! Continuînd să se purifice și să se îndrepte în proprii săi ochi, el s-a ridicat de la masă (în acea viață dinainte, nu s-a ridicat niciodată să-mi iasă în întîmpinare!), mi-a întins mîna peste abisul ce se așternuse între noi (cînd eram liber nu mi-a întins-o niciodată!) și, strîngînd-o pe a mea, spre groaza suitei amuțite, cu fața-i întotdeauna severă emanînd căldu-ră, a rostit răspicat, fără teamă:

— Îți urez noroc, căpitane!

Pe lîngă faptul că nu mai eram căpitan, acum eram dușmanul demascat al poporului (căci la noi toți cei arestați, din momentul arestării sunt și pe deplin demascați). Așadar, el ura noroc unui dușman?

Geamurile se zguduiau. Exploziile nemților sfîșiau în bucăți pămîntul la vreo două sute de metri, amintind că acest episod n-ar fi putut avea loc acolo, mai în adîncul teritoriului nostru, sub cupola unei existențe așezate, ci doar aici, sub răsuflarea morții nepărtinitoare cu toți.

Această carte nu cuprinde amintiri din viața mea. Iată de ce n-o să vă povestesc despre amănuntele hazlii ale arestării mele, ce nu poate fi asemuită cu alta. În noaptea aceea cei doi ofițeri de la SMERȘ erau disperați că nu știau să se orienteze pe hartă (n-au știut niciodată), și, cu amabilități, mi-au înmînat-o, rugîndu-mă să-i arăt șoferului cum să

*Și lucru uimitor: totuși se poate să fii om! - Travkin n-a avut de suferit. Nu demult ne-am întîlnit bucuroși și am făcut pentru prima oară cunoștință. Este general în retragere și revizor la Uniunea vînătorilor.

ajungă la contrainformațiile armatei. Le-am arătat drumul și am ajuns împreună la această închisoare și, drept mulțumire, nu m-au băgat în- tr-o celulă, ci în carceră. Iată însă că despre acea magazioară dintr-o casă țărănească germană, care servea temporar de carceră, nu pot să nu vorbesc.

Era lungă cît un stat de om și lată cît să încapă trei inși culcați, iar patru doar strîns lipiți unul de celălalt. S-a nimerit ca eu să fiu tocmai al pa-trulea, îmbrîncit după miezul nopții; cei trei, care erau culcați, s-au trezit din somn și, la lumina unei gazornite, m-au privit strîmbîndu-se, s-au înghesuit și mi-au făcut loc cît să încap cu greu într-o rînă. Astfel, pe paiele bătucite de pe dușumea, erau acum opt cizme spre ușă și patru mantale. Ei dormeau, iar eu mă perpeleam. Pe cît de sigur eram de mine în calitate de căpitan cu o jumătate de zi în urmă, pe atît de chinu-itor era acum faptul de a mă înghesui pe fundul acestei chicinete. De vreo două ori, băieții s-au trezit amorțiți și toți deodată ne-am întors pe partea cealaltă.

Spre dimineață, sătui de somn, au căscat, au tușit, dregîndu-și glasurile, și-au strîns picioarele, s-au așezat fiecare în cîte un colț și am început să facem cunoștință.

— Pe tine de ce?

Însă o briză vagă de circumspecție bătuse deja peste mine sub acope-rișul otrăvit al SMERȘ-ului, și eu m-am mirat cu sinceritate.

— N-am nici cea mai mică idee. Parcă îți spun, ticăloșii?

Dar tovarășii mei de celulă, tanchiști cu caschete negre, moi, nu au as-cuns nimic. Erau trei inimi cinstite, trei inimi simple de ostași, un soi de oameni de care mă atașasem în anii războiului, eu însumi fiind și mai complicat, și mai rău. Toți trei erau ofițeri. Și epoleții lor fuseseră smulși cu răutate, pe alocuri - cu stofă cu tot. Petele neîntinate de pe tunicile lor murdare erau urmele decorațiilor înșurubate, cicatricile vinete și roșii de pe față și de pe mâini - amintiri lăsate de răni și arsuri. Din ne-fericire, divizionul lor poposisese aici pentru refacere, în același sat unde se instalaseră contrainformațiile SMERȘ ale Armatei a 48-a.

Sărbătorind bătălia din ajun, au băut zdravăn și undeva, la marginea satului, au dat năvală în baia publică, undeva au văzut că intraseră să se spele două fete chipeșe. Fetele, pe jumătate îmbrăcate, au izbutit să scape, lăsând în urmă picioarele tanchiștilor care se împleticeau neascultătoare. Dar s-a dovedit că una dintre ele nu era o oarecare, ci tocmai iubita șefului contrainformațiilor armatei.

Da! De trei săptămîni, războiul se desfășura pe teritoriul Germaniei și noi toți știam foarte bine: dacă acele fete ar fi fost nemțoaice - ele pu-teau fi violate, pe urmă chiar împușcate, și aceasta ar fi fost socotită o faptă de vitejie; dacă ar fi fost poloneze sau rusoaice de-ale noastre de-portate, puteau în orice caz fi alergate goale prin grădină și plesnite peste fese, și totul n-ar fi fost decît o pozna amuzantă. Dar întrucît era vorba de „dama de companie” a șefului contrainformațiilor, atunci, un oarecare sergent din spatele frontului a rupt de pe umerii celor trei ofi-țeri combatanți epoleții aprobați prin ordinul de zi al comandamentului de front, a smuls ordinele și medaliile acordate de Prezidiul Sovietului Suprem, iar acum pe acești luptători, care au făcut tot războiul și poate au călcat cu șenilele multe linii de tranșee dușmane, îi aștepta judecata unui tribunal militar, care fără tancurile lor n-ar fi ajuns pînă în acest sat.

Am stins gazornița, și așa consumase tot aerul ce îl aveam de respirat. În ușă era tăiată o fantă de mărimea unei cărți poștale, pe unde pătrun-dea lumina indirectă a coridorului. Parcă îngrijorați că o dată cu zorile o să avem prea mult spațiu în carceră, ne-au lepădat numaidecît pe cel de al cincilea. Purta manta nouă de ostaș al Alinatei Roșii, căciulă tot nouă, și cînd s-a oprit în dreptul fantei-vizor, ne-a înfățișat o față proas-pătă, cu nas cîrn și obraji roșii.

— De unde vii, frate? Cine ești?

— Din partea cealaltă, a răspuns el cu vioiciune. Sunt spion.

— Glumești? am zis noi înmărmuriți. (Nu am auzit niciodată și n-am citit nici la Șeinin(8), nici la frații Tur(9) ca un spion să spună așa ceva despre sine!)

— Cui îi arde de glume în vreme de război! a oftat flăcăul cu bun-simț. Cum poți să te întorci acasă din prizonierat? Învățați-mă și pe mine!

Abia începuse să ne povestească despre cum nemții, cu douăzeci și patru de ore în urmă, îl trecuseră peste linia frontului, ca să spioneze și să arunce în aer poduri, cum se prezentase numaidecât la cel mai apro-piat batalion să se predea, iar comandantul de batalion, nedormit și extenuat, nu l-a crezut cîtuși de puțin că e spion și l-a trimis la infirmieră să-i dea un sedativ, că brusc am fost copleșit de impresii noi:

— Afară, să vă faceți nevoile! Mîinile la spate! ne-a strigat prin ușa deschisă o matahală de plutonier, foarte bun să tragă afetul unui tun de 122 de milimetri.

Peste tot, în curtea gospodăriei țărănești, fusese amplasat un cordon de soldați înarmați cu automate, străjuind cărarea ce ni se arătase și care făcea înconjurul unui șopron. Turbam de indignare că un mitocan de plutonier a îndrăznit să ne comande nouă, ofițeri, „mîinile la spate”, însă tanchiștii s-au supus comenzii, apoi i-am urmat și eu. În spatele șopronului se afla un fel de țarc mic și pătrat, în care zăpada bătătorită nu se topise încă, și era pîngărit pe de-a-ntregul cu grămăjoare de excremente de om, în mare neorînduială și aproape una lîngă alta pe toată suprafața, încît era o problemă să găsești un loc unde să calci cu amîndouă picioarele și să te lași pe vine. Totuși ne-am descurcat și ne-am așezat, în locuri diferite, toți cinci. Doi soldați poso-morîți își îndreptaseră automatele spre noi, iar plutonierul, cînd nu trecuse nici un minut, a și început să ne zorescă răstit:

— Hai, grăbiți-vă! La noi treburile astea se rezolvă repede!

Aproape de mine se așezase unul dintre tanchiști, originar din Rostov, un locotenent-major voinic și posomorit. Fața îi era înnegrită de un strat de pulbere metalică ori de fum, totuși se vedea foarte clar o cicatrice mare și roșie care îi traversa obrazul.

— Adică unde la voi? a întrebat el încet, fără să-și arate intenția de a se grăbi îndărăt în carcera îmbâcsită cu miros de petrol lampant.

— La SMERȘ, serviciul de contrainformații! i-a retezat-o scurt plutonie-rul cu voce mai răsunătoare decît era cazul. (Agenților de la contrainformații le plăcea foarte mult acest cuvînt cîrpăcit fără pic de har din smert spionam - moarte spionilor. Găseau că are calitatea de a băga în sperieți.)

— La noi se rezolvă încet, a răspuns locotenentul-major cu figură gîn-ditoare. Cascheta îi căzuse spre ceafă, lăsînd să i se vadă părul netuns. Șezutul lui tăbăcit, de om al frontului, era expus unei plăcute adieri răcoroase.

— Adică - unde la voi? a lătrat plutonierul mai tare decît era nevoie.

— În Armata Roșie, a răspuns locotenentul-major netulburat din pozi-ția în care se afla, măsurîndu -l cu privirea pe acest mastodont ratat.

Așa au fost primele înghițituri de aer ale respirației mele de arestat.

Capitolul 2

ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

Cînd astăzi este înjurată samavolnicia cultului, toți se opresc de fiecare dată, invariabil, la anii 1937-1938. Și acest lucru începuse să se întipă-rească în memorie, ca și cînd nici înainte, nici după, oamenii nu ar fi fost întemnițați, ci numai în perioada anilor 1937-1938.

Totuși nu mă tem că greșesc, spunînd că valul 1937-1938 nu a fost uni-cul și nici măcar principalul, ci, poate, doar unul dintre cele trei valuri foarte mari, care au umflat conductele sinistre și puturoase ale canali-zării noastre penitenciare.

Mai înainte a fost valul anilor 1929-1930, mare cît fluviul Obi, care a tî-rît în tundră și în taiga vreo cincisprezece milioane de țărani (poate și mai mulți). Țăranii însă - oameni lipsiți de darul cuvîntului și al scrisului, n-au compus plîngerii și nu și-au scris memoriile. Cu ei nu se chinuiau noaptea anchetatorii, pentru ei nu stricau nici un proces-verbal, era de ajuns hotărîrea sovietului sătesc. Acest val a curs, a fost absorbit de pă-mînturile veșnic înghețate, și nici chiar mințile cele mai înfierbîntate aproape că nu își mai amintesc de el. Ca și cum el n-ar fi lezat cîtuși de puțin conștiința rusă. Cu toate acestea, Stalin (și noi împreună cu el) nu a făptuit o crimă mai cumplită.

După - a urmat valul anilor 1944-1946, mare cît fluviul Enisei: prin conductele de scurgere au fost proscrise națiuni întregi, apoi milioane și milioane de oameni care au trăit (tot din vina noastră!) în captivitate, deportați în Germania, și care s-au întors pe urmă. (Stalin cauteriza ră-nile ca să prindă crustă mai repede, și trupul întregului popor nu trebuia să se odihnească, să răsuflă, să se înzdrăvenească.) Dar și în acest val au fost mai mult oameni simpli, care nu au scris memorii.

În timp ce valul anului 1937 a luat și a dus în Arhipelag și oameni cu situație, oameni cu vechime în partid, oameni cu studii, și în jurul lor mulți răniți au rămas în orașe, și mulți dintre ei buni mînuitori de condei! Și acum, toți laolaltă scriu, vorbesc, își aduc aminte de anul 1937! Volga pătimirii populare!

Dacă însă îi vorbești de anul „treizeci și șapte” unui tătar din Crimeea, unui calmuc ori cecen(1) - acesta doar va ridica din umeri. Ce înseamnă treizeci și șapte pentru Leningrad cînd mai înainte a fost treizeci și cinci? Iar pentru recidiviști ori baltici n-au fost mai grei 1948-1949? Dacă ocrotitorii stilului și ai geografiei îmi vor reproșa că am scăpat din vedere alte fluvii din Rusia, le voi spune că nici valurile n-au fost toate pomenite, mai dați-mi pagini! Din valuri vor crește și celelalte fluvii.

E știut lucru că orice organ fără antrenament se atrofiază.

Așadar, dacă știm că Organelor (singure s-au botezat cu acest nume dezgustător), proslăvite și înălțate deasupra a tot ce este viu, nu li s-a atrofiat nici un tentacul, ci, dimpotrivă, li s-au înmulțit, întărindu-și astfel musculatura, este lesne de ghicit că ele s-au antrenat fără curmare.

În conducte exista o reală pulsație, presiunea era cînd mai mare, cînd mai mică decît cea preconizată, dar niciodată canalele închisorilor nu au rămas goale. Sîngele, sudoarea, urina, stoarse din noi, gîlgîiau prin ele permanent. Istoria acestei canalizări este istoria unei ingerări și curgeri neînterupte, intervalele de creștere alternau cu cele de des-creștere, valurile erau cînd mai mari, cînd mai mici, în vreme ce din toa-te părțile curgeau pîraie, pîrîiașe, șiroaie din jgheaburile streșinilor, pre-cum și picături separate, adunate una cîte una.

Înșiruirea cronologică oferită în continuare, unde sunt menționate în mod egal și valurile alcătuite din milioane de arestați și pîrîiașele forma-te din cîteva simple, infime zeci, este încă incompletă, săracă și limitată prin capacitatea ei de a pătrunde în trecut. Oamenii care știu și care au rămas în viață trebuie să facă încă multe completări.

În această înșiruire, cel mai dificil lucru este începutul. Pentru că, pe măsură ce coborîm mai adînc în decenii, au rămas tot mai puțini mar-tori, vîlva s-a stins și s-a întunecat, letopisețe nu există ori dacă da - ele se află sub lacăt. Și pentru că nu este deloc drept să examinăm aici în același plan anii de cumplită înverșunare (războiul civil) și primii ani de pace, cînd era de așteptat instaurarea carității.

Însă înainte de orice război civil s-a văzut că Rusia, cu structura popu-lației sale, nu era, firește, capabilă de nici un socialism, că era în totalitate pîngărită. Una dintre cele dintîi lovituri ale dictaturii a fost dată cadeților (2) (în timpul țarului - molima extremă a revoluției, în timpul puterii proletariatului - molima extremă a reacțiunii). La sfîrșitul lui noiembrie 1917, cînd ar fi trebuit să aibă loc prima întrunire a Adunării Constituante, partidul cadeților a fost declarat în afara legii și au început arestările membrilor lui. Cam în aceeași vreme s-au produs îmbarcările „Uniunii pentru Adunarea Constituantă”(3) și ale rețelei „universităților ostășești”(4).

Date fiind sensul și spiritul revoluției, este lesne de înțeles că în aceste luni Krestî, Butîrki(5) și multe închisori provinciale înrudite s-au umplut cu mari bogătași, importanți activiști pe tărîm social, generali și ofițeri, funcționari din ministere și din întregul aparat de stat, care nu înde-plineau dispozițiile noii puteri. Una dintre primele operații ale CEKA a fost arestarea comitetului de grevă al Uniunii panruse a funcționarilor. Iată ce dispunea una dintre cele dintîi circulare al NKVD-ului din de-cembrie 1917: „Ținînd seama de sabotajul funcționarilor... să se mani-feste maximum de inițiativă pe plan local, să se recurgă la confiscări, constrîngeri și arestări”*.

*Vestnik NKVD" (Buletinul NKVD), 1917, Nr. 1, p. 4.

Și cu toate că V. I. Lenin, la sfîrșitul anului 1917, pentru instaurarea „unei ordini revoluționare stricte”, cerea „să se reprime fără cruțare încercările de anarhie din partea bețivilor, huliganilor, contrarevoluționarilor și altor persoane”, adică pericolul cel mai mare pentru Revoluția din octombrie îl constituiau, după el, bețivii, în timp ce

contrarevoluționarii fuseseră înghesuiți undeva în rîndul al treilea, însă tot el punea problema și într-un cîmp mai larg. În articolul Cum să organizăm între-cerea (7 și 10 ianuarie 1918), V. I. Lenin proclama țelul comun și unic al „curățirii pămîntului rusesc de toate insectele dăunătoare”*. Și prin insecte el înțelegea nu numai pe cei străini prin apartenența de clasă, dar și pe „muncitorii care se eschivează de la muncă”, de pildă zetarii de la tipografiile partidului din Petrograd. Iată ce face îndepărtarea timpului. Ne este greu să înțelegem astăzi cum acei muncitori, care de-abia de-veniseră dictatori, au convenit numaidecît să se eschiveze de la o muncă pe care o făceau pentru ei înșiși. Și încă: „... în care cartier dintr-un mare oraș, în care fabrică, în care sat... nu există... sabotori care își zic intelectuali?”** E adevărat, formele de curățire a insectelor prevăzute de Lenin în acest articol erau diferite: aici să fie băgați la închisoare, acolo să fie puși să curețe latrinele, dincolo, „după ce și-au ispășit pedeapsa la carceră, să li se elibereze carnetele galbene” (6), în altă parte - să fie împușcat parazitul; erau aici la alegere - închisoarea „sau muncă silnică de maximă severitate”***. Examinînd și sugerînd direcțiile principale ale pedepsei, Vladimir Ilici propunea cu toate acestea ca descoperirea ce-lor mai bune măsuri de curățire să devină obiectul întrecerii „comunelor și comunităților”.

Nu putem să facem o cercetare completă a tuturor celor care erau înro-lați sub această definiție largă de insecte: populația Rusiei era mult prea eterogenă și în cadrul ei se întâlneau grupuri mici, izolate, complet inu-tile și, de altfel, acum uitate. Insecte erau, firește, proprietarii de pămînt. Insecte erau cooperatorii. Toți proprietarii de case. Multe insecte se aflau printre profesorii de liceu. Consiliile parohiale ale bisericilor erau pline de insecte, insectele cîntau în corurile bisericești. Insecte erau toți preoții și, cu atît mai mult - toți călugării și călugărițele. Dar și acei tol-stoieni(7), care, intrînd în serviciu la soviete ori la calea ferată, nu au depus jurămîntul scris, obligatoriu, de a apăra puterea sovietică cu ar-ma în mînă, și ei s-au descoperit ca insecte (și mai departe o să vedem cîteva procese de-ale lor). Fiindcă veni vorba de căile ferate, sub uniforma lor se ascundeau multe insecte și era necesar să fie extirpate, unele chiar strivite. Cît despre telegrafiști, aceia nu se știe de ce, în ma-

*Lenin. Sobranie socinenii (Opere), ed. a 5-a. voi. 35, p. 68.

**Ibidem, p.204

***Ibidem, p. 203.

rea lor majoritate erau insecte înveterate care nu simpatizau Sovietele. Nu poți spune nimic bun nici despre VIKJEL, nici despre alte sindicate, adeseori pline de insecte ostile clasei muncitoare.

Chiar și numai grupurile enumerate alcătuiesc deja o cifră uriașă, de ajuns pentru câțiva ani de muncă de curățare.

Și mai erau tot felul de intelectuali blestemați, studenți fără astîmpăr, tot felul de excentrici, căutători de adevăr și nebuni, de care încă Petru I a încercat să curețe Rusia și care întotdeauna constituie un inconvenient pentru un regim sever și armonios.

Dar această dezinfecție sanitară nu ar fi fost posibilă, mai ales în condiții de război, dacă s-ar fi folosit formele de procedură și normele juridice perimate. S-a adoptat însă o formă absolut nouă: represiunea fără judecată, și această sarcină ingrată și-a asumat-o cu abnegație VCEKA - Santinela Revoluției, unicul organ represiv din istoria omenirii, care a concentrat în mâinile sale: urmărirea, arestarea, ancheta, procuratura, judecarea și executarea sentinței.

În 1918, pentru a accelera și victoria culturală a revoluției, au început să scoată și să arunce moaștele sfinților și să confiște odoarele bisericesti. În apărarea bisericilor și mănăstirilor devastate au izbucnit răzmerițe populare. Din loc în loc erau trase clopotele de alarmă, și pravoslavnicii se adunau, de multe ori înarmați cu bâte. Firește, se întâmpla ca pe unii să-i achite pe loc, iar pe alții să-i aresteze.

Chibzuind astăzi la anii 1918-1920, ne aflăm în dificultate: oare să includem în valurile care au inundat închisorile și pe toți cei care au fost striviți înainte de a fi ajuns în celula închisorii? Și la ce rubrică să-i trecem pe toți cei pe care kombedî îi suprimau în pridvorul sovietului să-tesc sau în curțile din spate? Oare au izbutit să pună măcar un picior pe pământul Arhipelagului participanții la comploturile care erau descoperite în ciorchini, fiecare gubernie avînd cîte unul (două la Riazan, unul la Kostroma, unul la Vîșni Volociok, unul la Velij, cîteva la Kiev, cîteva la Moscova, cîte unul la Saratov, Cernigov, Astrahan, Seligher, Smolensk, Bobruisk, la cavaleria din Tambov, la Cembar, Velikie Luki, Mstislav și altele), ori nu au izbutit și din această cauză nu intră în obiectul cercetării noastre? Lăsînd la o parte înăbușirea vestitelor rebeliuni (cele de la Iaroslavl, Murom,

Rîbinsk, Arzamas), unele evenimente nu le cunoaștem decît după nume, de pildă masacrul de la Kolpino - ce a fost asta, despre cine a fost vorba?... Unde să -l consemnezi?

O dificultate deloc neglijabilă este aceea de a hotărî unde să incluzi - aici, în valurile celor care au umplut închisorile, ori în bilanțul războiului civil - zecile de mii de ostatici, acești oameni pașnici, care, personal, nu au fost acuzați de nimic și care nici măcar nu au fost înscriși cu creionul pe o listă, luați spre a fi exterminați ca măsură de intimidare sau de represiune împotriva inamicului militar sau împotriva mulțimii revoltate? După 30 august 1918(8), NKVD-ul a trimis directive în provincie „să fie neîntîrziat arestați toți eserii (9) de dreapta, iar din rîndul burgheziei și ofițerimii să se rețină un număr important de ostatici”* (Ca și cum, de pildă, după atentatul grupului lui Alexandr Ulianov (10), ar fi fost arestat nu doar acest grup, ci toți studenții din Rusia și un număr important de membri ai zemstvelor.) Acest lucru a fost explicat în mod deschis (Lațis, ziarul „Teroarea roșie”, 1 noiembrie 1918): „Noi nu ne războim cu per-soane separate. Noi nimicim burghezia ca clasă. La anchetă să nu cău-tați probe materiale și dovezi că acuzatul a acționat prin faptă și cuvînt împotriva sovietelor. Prima întrebare pe care trebuie să i-o puneți: cărei clase aparține, ce origine are, ce educație, ce studii ori profesie. Tocmai aceste întrebări trebuie să hotărască soarta acuzatului, în aceasta rezi-dă sensul și fondul terorii roșii”. Prin hotărîrea Consiliului Apărării din 15 februarie 1919 - probabil prezidat de Lenin - s-a propus organelor CEKA și NKVD să ia ca ostatici țărani din acele localități unde dezăpezirea căilor ferate „nu decurge în mod satisfăcător”, cu mențiu-nea că „dacă zăpada nu va fi curățată, ei vor fi împușcați”**. Printr-un decret al SNK de la sfîrșitul anului 1920 s-a aprobat să se ia ostatici și dintre social-democrați.

Însă, chiar dacă urmărim strict doar arestările obișnuite, trebuie să re-marcăm că încă din primăvara anului 1918 a început să tălăzuiască valul socialist-trădătorilor, care a curs neîntre-rup vreme de mulți ani. Membrii tuturor acestor partide - eserii, menșevicii(11), anarhiștii, soci-aliștii-populari, decenii de-a rîndul doar s-au prefăcut revoluționari, n-au făcut decît să poarte mască, și pentru asta ajungeau la ocnă, fiindcă se prefăceau. Și doar în vîltoarea

năvalnică a revoluției s-a descoperit brusc esența burgheză a acestor social-trădători. Era deci firesc să se porceadă la arestarea lor! Imediat după cadeți, după dizolvarea Adunării Constituante, după dezarmarea regimentului Preobrajenski(12) și a altor regimente, au pornit să-i ridice încet-încet, la început pe as-cuns, și pe eseri, și pe menșevici. Începînd cu 14 iunie 1918, ziua excluderii lor din toate sovietele, aceste arestări au devenit mai frecven-te și mai compacte. De la 6 iulie, valul i-a cuprins și pe eserii de stînga, care de mai multă vreme și cu mai multă perfidie s-au prefăcut aliații unicului partid consecvent al proletariatului. De atunci era suficient, indi-ferent în ce uzină ori în ce orășel, să aibă loc vreo tulburare muncitoarcască, vreun val de nemulțumiri sau vreo grevă (au fost des-tule încă din vara anului 1918, iar în martie 1921 ele au zguduit Petro-gradul, Moscova, apoi Kronstadtul și au determinat NEP-ul), pentru ca, o dată cu liniștirea, concesiile, satisfacerea revendicărilor îndreptățite ale muncitorilor, CEKA să aresteze fără zgomot, noaptea, pe menșevici

*, „Vestnik NKVD”, 1918, Nr. 21-22, p. 1.

**Dekretî sovetskoi vlasti (Decretele puterii sovietice), voi. 4, Moscova, 1968, p. 627.

și eseri ca fiind singurii vinovați de aceste tulburări. În vara lui 1918, în aprilie și octombrie 1919 au fost întemnițați pe capete anarhiștii, în 1919 au fost închiși toți membrii comitetului central al partidului eserilor care au putut fi prinși și care au zăcut la Butîrki pînă la procesul lor din 1922. În același an 1919, cunoscutul cekist Lațis scria despre menșevici: „Astfel de oameni sunt pentru noi mai mult decît stingheritori. Iată de ce îi măturăm din cale, ca să nu ni se încurce printre picioare... îi închidem într-un loc izolat, la Butîrki, și îi obligăm să stea la adăpost pînă ce va lua sfîrșit lupta dintre muncă și capital”*. În iulie 1918, toți participanții la congresul muncitorilor fără partid au fost arestați de detașamentul gărzii letone de la Kremlin, și la Taganka era gata-gata să fie toți împușcați pe loc.

Încă din 1919 s-a manifestat suspiciune față de rușii noștri care se întorceau din străinătate (de ce? cu ce misiune?) și astfel au fost întem-nițați, la întoarcere, ofițerii corpului expediționar rus (în Franța).

În același an 1919, aruncînd plase uriașe în jurul unor comploturi reale sau imaginare („Centrul Național”(13), Complotul Militar), la Moscova, la Petrograd și în alte orașe făceau execuții după liste (adică luau oameni aflați în libertate pentru a-i împușca imediat) și azvîrleau în pușcărie pur și simplu cu toptanul intelectualitatea care, chipurile, gravita în jurul cadeților. Dar ce înseamnă „care gravita în jurul cadeților”? Intelc-tualitatea care nu era nici monarhistă și nici socialistă, adică: toate cercurile științifice, universitare, artistice, literare și chiar întreg corpul ingineresc, în afară de scriitorii aflați la poluri extreme, în afară de teologi și teoreticieni ai socialismului, restul intelectualității, în proporție de 80%, „gravita în jurul cadeților”. După opinia lui Lenin, aici intra, de pildă, Korolenko(14), „un biet filistin, prizonier al prejudecăților burghe-ze”, „unor astfel de «talente» nu le-ar strica să stea vreo cîteva săptămîni la închisoare”***. Despre arestarea unor grupuri separate aflăm din protestele lui Gorki. La 15 septembrie 1919 Ilici îi răspunde: „... pentru noi este clar că și aici au existat greșeli”****, dar — „Auzi, ce mare nenorocire! Ce nedreptate!”***** și îl sfătuiește pe Gorki „să nu-și piardă timpul, lamentîndu-se pentru niște itelectuali descompuși”*****.

Din ianuarie 1919 s-a intensificat sistemul de predare obligatorie a sur-plusului de produse agricole și pentru strîngerea lui au fost formate detașamentele de colectare. Ele au întîlnit pretutindeni opoziția satului -

*M.I. Lașis, Dva goda borbî na vnutrennem fronte. Populiarnîi obzor deiatelnosti CEKA (Doi ani de luptă pe frontul intern. Scurt istoric al activității CEKA), GIZ (Editura de Stat), Moscova, 1920, p. 61.

** Lenin, Ed. cit., voi. 51. p. 48.

***ibidem, p.47

****ibidem, p.48

*****ibidem, p.49

uneori îndărătnic evazivă, alteori violentă. Reprimarea acestei opoziții a

furnizat, de asemenea (fără a-i mai pune la socoteală pe cei împușcați pe loc), un val abundent de arestați vreme de doi ani.

Omitem cu bună știință de aici acea parte foarte mare a acțiunii de măcinare, de către CEKA , prin secțiile speciale și tribunalele militare revoluționare, legată de înaintarea liniei-frontului, de ocuparea

orașelor și regiunilor. Aceeași directivă a NKVD-ului din 30 august 1918 reco-manda ca eforturile să fie îndreptate „spre împușcarea necondiționată a tuturor celor amestecați în activitatea albgardiștilor”. Uneori însă ești dezorientat: cum să faci o delimitare cât mai justă? Dacă începînd din vara anului 1920, cînd războiul civil nu se sfîrșise definitiv și pretu-tindenii, dar pe Don el se isprăvise, de acolo, din Rostov și Novocer-kassk, sunt expediați la Arhanghelsk o mulțime de ofițeri, iar de aci, mai departe, cu șlepurile - la Solovki (și cîteva șlepuri s-au scufundat în Marea Albă, ca, de altfel, și în Marea Caspică) - oare unde trebuie să încadrezi toate acestea: în perioada războiului civil ori în cea a începutului construcției pașnice? Dacă în același an la Novocerkassk este împușcată soția gravidă a unui ofițer pentru vina de a-și fi ascuns soțul - oare în ce categorie trebuie înscrisă?

În mai 1920 este făcută publică hotărîrea Comitetului Central „privind activitatea subversivă din spatele frontului”. Știm din experiență că orice hotărîre de acest fel constituie un impuls pentru un nou val general de arestați, este semnul exterior al acestui val.

În organizarea tuturor acestor valuri, o dificultate specială (dar și un merit special) a constituit-o absența pînă în anul 1922 a unui cod penal, a oricărui sistem de legi penale. Doar conștiința revoluționară îi călăuzea (și întotdeauna fără greș!) pe secheștrânți și canalizatori: pe cine să ia și ce să facă pe urmă cu ei.

În această trecere în revistă nu vor fi examinate valurile de criminali și delincvenți de drept comun și de aceea vom menționa doar faptul că toate nenorocirile și lipsurile apărute o dată cu reorganizarea administrației, a instituțiilor, cu schimbarea tuturor legilor nu puteau decît să sporească considerabil numărul furturilor, atacurilor tîlhărești, al cazu-rilor de violență, luare de mită și revînzare (speculă). Cu toate că nu erau chiar atît de periculoase pentru existența Republicii, aceste delikte de drept comun erau, de asemenea, parțial urmărite, și, prin valurile lor de arestați, augmentau valurile contrarevoluționarilor. Există însă și o speculă cu caracter absolut politic, cum se arăta într-un decret al Consiliului Comisariilor Poporului din 22 iulie 1918, semnat de Lenin: „Cei vinovați de vînzarea, cumpărarea sau conservarea în vederea comercializării cu intenția de a obține profit a produselor alimentare

monopolizate de Republică (un țăran păstrează griul pentru a-l vinde ca să obțină profit, dar ce fel de profit este acesta?? - A.S.)... sunt pasibili de pedeapsa cu închisoarea pe un termen de cel puțin zece ani, completată cu muncă silnică de maximă duritate și cu confiscarea întregii averi".

Din vara aceea, satul, făcînd eforturi peste puterile lui, a predat an de an recolta fără să primească nici un ban. Acest lucru a iscat răscoale țărănești și, în consecință, reprimarea lor și noi arestări. („Partea cea mai harnică a poporului a fost realmente stîrpită", îi scria Korolenko lui Gorki la 10 august 1921.) În anul 1920 cunoaștem (nu cunoaștem...) procesul „Alianței Țărănești din Siberia". La sfîrșitul anului 1920 a avut loc înfrîngerea preventivă a răscoalei țăranilor din Tambov, condusă de Uniunea Țărănimii Muncitoare (ca și în Siberia). Aici n-a avut loc nici un proces...

Însă majoritatea arestărilor din satele Tambovului s-a efectuat în iunie 1921. Gubernia Tambov a fost împînzită cu lagăre de concentrare pen-tru familiile țăranilor care au participat la răscoală. Loturi de pămînt în cîmp deschis erau împrejmuite de stîlpi cu sîrmă ghimpată, și fiecare familie, bănuită că ar avea un bărbat care participă la răscoală, era dusă și ținută acolo trei săptămîni. Dacă timp de trei săptămîni bărbatul nu se prezenta să-și răscumpere familia cu capul său, aceasta era deportată*.

Mai înainte, în martie 1921, au fost trimiși în insulele Arhipelagului, trecînd prin bastionul Trubețkoi al fortăreței Petropavlovskaia, marinarii Kronstadtului răsculat, cu excepția celor împușcați.

Acel an 1921 a început cu ordinul VCEKA nr. 10 (din 8 ianuarie 1921): „în ceea ce privește burghezia, trebuie intensificată represiunea!" Acum, cînd războiul civil luase sfîrșit, represiunea nu trebuie diminuată, ci intensificată! Cum s-a realizat asta în Crimeea - o aflăm din unele versuri ale lui Voloșin(16).

În vara lui 1921 a fost arestat Comitetul Obștesc pentru sprijinirea victi-melor foametei (Kuskova(17), Prokopovici(18), Kișkin(19) ș.a.), care a încercat să stopeze ofensiva foametei fără precedent din Rusia, însă era vorba că aceste mîini care ofereau hrană nu erau acelea cărora să li se poată permite să hrănească pe cei flămînzi. Aflat pe patul de moar-te, Korolenko, președintele cruțat al acestui Comitet, a numit nimicirea comitetului „politicianism de cea mai joasă

speță, politicianism guver-namental" (scrisoarea către Gorki din 14 septembrie 1921. (Și tot Koro-lenko menționează principala trăsătură a închisorilor din 1921: „Toate sunt impregnate de tifos”. Afirmatie confirmată de Skripnikova, și de alții, care au făcut închisoare în vremea aceea.)

În același an 1921 se practicau și arestările studenților (de pildă, cei de la Academia Timiriazev ori grupul lui E. Doiarenko) pentru „critica regi-

*Tuhacevski , Borba s kontrevoluțiunriîmi vostaniiami {Lupta împotriva răscoalelor contrarevoluționare), în revista „Voia i revoliuția” (Războiul și revoluția). 1926. Nr. 7-8.

mului” (nu în public, ci în discuțiile dintre ei). Astfel de cazuri nu au fost, probabil, prea multe, pentru că grupul amintit a fost interogat de Menjinski(20) și Iagoda(21) personal.

Dar nici puține. Căci cum se putea încheia, dacă nu cu arestări, greva neașteptată și temerară a studenților de la MVTU din primăvara anului 1921? Încă din perioada cruntei reacțiuni stolîpiniste(22) aici exista tradiția alegerii rectorului dintre profesorii acestui institut Așa s-a întâmplat și cu profesorul Kalinnikov (o să-l mai întâlnim și pe banca inculpa-ților), puterea revoluționară a trimis în locul lui pe un oarecare inginer mediocru. Asta s-a petrecut în toiu sesiunii de examene. Studenții au refuzat să se prezinte la examene, au organizat o întrunire tumultuoasă în curte, l-au dezavuat pe rectorul trimis și au cerut să se mențină statutul de autonomie a institutului. Pe urmă, întreaga întrunire a pornit pe jos spre strada Mohovaia, pentru o întâlnire camaraderească cu studenții de la Universitate. Iată însă că se ridica o problemă: ce trebuie să facă puterea? Problemă da, însă nu și pentru comuniști. Pe vremea țarismului s-ar fi dezlănțuit toată presa onestă, toată lumea intelectuală: jos guvernul, jos țarul! Acum însă i-au notat pe oratori, au lăsat întruni-rea să se împrăștie, au suspendat sesiunea de examene, iar în vacanța de vară, în diferite locuri, unul câte unul, i-au arestat pe toți care trebuiau arestați. Astfel, unii nici nu și-au luat diploma de inginer.

În același 1921 s-au extins și s-au organizat arestările membrilor altor partide. De fapt, dăduseră deja gata toate partidele politice, cu excepția celui învingător. (O, să nu sapi groapa altuia!) Și pentru ca

descompu-nerea partidelor să fie ireversibilă, mai trebuia să se descompună membrii înșiși ai acestor partide, corpurile acestor membri.

Nici un cetățean al statului rus care a intrat cândva într-un alt partid decât cel bolșevic nu putea să scape de soarta sa, el era condamnat (dacă nu izbutea, ca Maiski(23) ori Vișinski, pe scîndurile naufragiului, să treacă la comuniști). Putea să nu fie arestat în primul eșalon, putea să supraviețuiască (după gradul său de periculozitate) pînă în 1922, pînă în 1932 sau chiar pînă în 1937, dar listele erau păstrate, sorocul i se apropia, sorocul sosea, el era arestat ori numai invitat cu amabilitate pentru a i se pune unica întrebare: a fost el membru al... de la... pînă la...? (I se puneau și întrebări privind activitatea lui dușmănoasă, dar prima întrebare era hotărîtoare, cum limpede ni se pare nouă astăzi, după decenii.) Mai departe, soarta lui putea fi variată. Unii ajungeau imediat într-una din celebrele închisori centrale țariste (din fericire, toate închisorile centrale s-au păstrat bine, și unii socialiști nimereau chiar în aceleași celule și la aceiași gardieni, pe care îi cunoșteau). Altor li se propunea să meargă în exil - o, nu pentru multă vreme, doar pentru vreo doi-trei anișori. Iar uneori și mai blînd: să primească un minus în actul de identitate (atîtea orașe în care nu i se permitea accesul), să-și aleagă singur domiciliul, dar, mai departe, fiți așa de bun să locuiți în acest loc și să așteptați hotărîrea GPU-ului.

Operația s-a întins pe parcursul multor ani, deoarece una dintre condițiile importante era să se desfășoare în liniște și să rămîna neobservată. Cel mai important era să curețe neapărat Moscova, Petrogradul, porturile, centrele industriale și pe urmă pur și simplu județele de toate cele-lalte soluri de socialiști. Aceasta era o pasență grandioasă, tăcută, ale cărei reguli erau cu totul de neînțeles contemporanilor și ale cărei con-tururi noi le putem aprecia doar astăzi. O minte clarvăzătoare plani-ficase totul, niște mîini grijulii, fără să piardă nici o clipă, luau o carte, care a ispășit trei ani în același teanc, și o mutau ușurel în altul. Cine fusese întemnițat într-o centrală era trimis în exil (și undeva cît mai departe), cine a ispășit un „minus” era transferat în exil (însă dincolo de limitele orașelor marcate cu „minus”), din exil în alt exil, pe urmă din nou în centrală (alta decât cea dinainte). Cîtă răbdare puteau să aibă cei ce

făceau pasiente! Și treptat, fără zgomot, fără strigăte, membrii celorlalte partide dispăreau, pierdeau orice legătură cu oamenii și locurile unde înainte erau cunoscuți, ei și activitatea lor revoluționară. Astfel, pe nesimțite, se pregătea neabătut nimicirea acelor care odinioară se agi-tau la mitingurile studentești, care își zăngăneau mîndri lanțurile țariste. (La 29 iunie 1921, Korolenko îi scria lui Gorki: „Cîndva, istoria va consemna că revoluția bolșevică a reprimat pe revoluționarii sinceri și pe socialiști cu aceleași mijloace ca și regimul țarist". O, dacă ar fi fost așa, toți ar fi supraviețuit!)

În această operație a Marii Pasiene a fost exterminată majoritatea vechilor deținuți politici, deoarece numai eserii și anarhiștii, nu social-democrații, au primit de la tribunalele țariste cele mai nemiloase condamnări, și doar ei au alcătuit populația ocnelor de odinioară.

Ordinea exterminării era, totuși, îndreptățită: în anii '20, lor li s-a propus să semneze declarații de renegare a partidelor din care făceau parte și a ideologiei acestora. Unii au refuzat și, astfel, firește, au ajuns în primul eșalon de exterminare, alții au prezentat asemenea declarații și, prin aceasta și-au adăugat cîtiva ani de viață, însă, implacabil, venea și rîndul lor și, implacabil, capul lor cădea de pe umeri.

Uneori citești cîte un articolaș în ziar și rămîi cu gura căscată. „Izvestia" din 24 mai 1959: la un an după venirea la putere a lui Hitler, Maximilian Hauke a fost arestat pentru apartenența sa la... nu la un partid oarecare, ci la partidul comunist. A fost exterminat? Nicidecum, a fost condamnat la doi ani. După asta, firește, veți crede că a mai primit încă o condamnare? Nu, a fost pus în libertate. Ce să înțelegi din asta? Pe urmă a trăit liniștit, a organizat activitatea clandestină a partidului, de unde și articolul despre temeritatea lui.

În primăvara anului 1922, Comisia Extraordinară pentru combaterea contrarevoluției și a speculei(24), care tocmai fusese rebotezată GPU, a decis să se amestece în treburile bisericești. Mai trebuia săvîrșită și o „revoluție ecleziastică": să fie schimbată conducerea, să fie instalată alta, care să stea cu o ureche îndreptată spre cer și cu cealaltă spre Lubianka. Așa au făgăduit să fie clericii restauratori, adepții „Bisericii vii"(25), dar fără ajutor din afară, ei nu puteau să pună stăpînire pe aparatul bisericicesc. În consecință, a fost arestat patriarhul Tihon(26) și s-au organizat două procese răsunătoare,

urmate de execuții, prin împușcare: cel de la Moscova - al difuzorilor proclamației patriarhului, cel de la Petrograd - al mitropolitului Veniamin, care împiedica transfe-rarea puterii ecleziastice restauratorilor „Bisericii vii”, în gubernii și jude-țe. Din loc în loc au fost arestați mitropoliți și arhierei, și, ca întotdeauna, după peștele cel mare, au urmat bancurile de pește mărunț: protoierei, călugări și diaconi, despre care nu se pomenea în ziare. Erau întem-nițați toți cei ce nu prestau jurământ curentului novator al „Bisericii vii”.

Slujitorii bisericii constituiau o parte obligatorie a capturii zilnice, pletele lor argintii puteau fi zărite în fiecare celulă și în fiecare convoi de arestați pornit spre Solovki.

Încă de la începutul anilor '20 puteau fi întâlnite și grupuri de teosofi, mistici, spiritiști (grupul contelui Pahlen întocmea procese-verbale în care erau consemnate convorbirile cu spiritele), societăți religioase, filo-sofi din cercul lui Berdiaev(27). Pe parcurs au fost nimiciți și strămutați „catolicii orientali” (discipolii lui Vladimir Soloviov(28)), grupul condus de A.I. Abrikosova. Cît despre simplii catolici, precum preoții polonezi, aceștia erau întemnițați de la sine.

Totuși, stîrpirea din rădăcină a religiei din această țară, care a fost pe întreg parcursul deceniilor al treilea și al patrulea unul dintre obiectivele importante ale GPU-NKVD, putea fi realizată numai prin întemnițarea masivă a credincioșilor ortodocși. Erau arestați, întemnițați și deportați pe capete călugări și călugărițe, care terfeleau viața Rusiei dinainte. A fost arestat și judecat activul bisericesc. Cercul se lărgea neconținut și, iată, a ajuns să cuprindă pe simplii mireni credincioși, oameni în vîrstă, mai cu seamă femei, care credeau cu mai multa îndărătnicie și care de acum încolo, allîndu-se în lagăre și închisori pentru mulți ani, vor fi poreclite călugărițe.

Ce-i drept, se considera că nu îi arestează și nu îi judecă pentru credin-ța lor, ci pentru faptul că își exprimau cu voce tare convingerile și pentru că își educau copiii în acest spirit, cum a scris Tania Hodkevici:

„Poți, liber, să te rogi cît vrei,

Dar... numai singur Domnul să te-audă”.

(Pentru această poezie, ea a primit zece ani.) Un om care crede că deține adevărul spiritual trebuie să ascundă acest adevăr de... propriii copii!! Educația religioasă a copiilor a început în deceniul al

treilea să fie calificată conform articolului 58-10, adică agitație contrarevoluționară! Este adevărat că la judecată se oferea posibilitatea de a te lepăda de religie. Arareori - au fost însă și astfel de cazuri - tatăl își renega credința și rămânea să îngrijească de copii, iar mama familiei mergea în Solovki (în toate aceste decenii, femeile au dat dovadă de mai mare fermitate în credință). Toți cei preacredincioși primeau zece ani, pe atunci osînda maximă.

(Purificînd marile orașe pentru a le pregăti să primească societatea nouă neprihănită, în același deceniu, mai ales în anul 1927, de-a valma cu „călugărițele”, au fost trimise la Solovki și prostituatele. Iubitoare ale vieții pămîntești și păcătoase, ele erau încadrate la un articol ușor și primeau cîte trei ani. Situația din convoaiele de deținuți, din închisorile de tranzit și chiar din Solovki nu le împiedica să cîștige bani practicîndu-și amuzanta meserie și cu șefii, și cu soldații din escortă, apoi, după trei ani, să se întoarcă la punctul de plecare cu geamantanele pline. Preacredincioșilor li se interzicea să se întoarcă vreodată la copii sau în locurile de baștină.)

Încă de la începutul deceniului al treilea au apărut și valuri pur naționale, deocamdată încă mici pentru ținuturile de unde proveneau și mai ales în raport cu proporțiile rusești: musavatiștii(29) din Azerbaidjan, dașnaccii(30) din Armenia, menșevicii gruzini și basmacii(31) turkmeni, care se împotriveau instaurării puterii sovietice în Asia Centrală. În anul 1926 a fost arestată în bloc societatea sionistă „Hehaluts”, ai cărei membri nu izbutiseră să fie la înălțimea impetuosului elan al internaționalismului.

Printre generațiile următoare s-a înrădăcinat credința cum că în dece-niul al treilea ar fi domnit un dezmăț de libertate de nimic stingherită. În această carte vom întîlni oameni care au receptat deceniul al treilea altfel. Studențimea fără de partid se bătea pentru „autonomia învăță-mîntului superior”, pentru dreptul la întrunire, pentru eliberarea progra-meii de abundența învățămîntului politic. I s-a răspuns cu arestări. Aces-tea se intensificau de sărbători (de pildă, la 1 mai 1924). În anul 1925, studenții din Leningrad (în număr de aproximativ o sută) au căpătat cîte trei ani într-un izolator politic pentru lectura revistei „Mesagerul socia-list”(32) și studierea operei lui Plehanov(33) (Plehanov însuși, în tinerețea lui, a scăpat mult mai ieftin pentru discursul de la catedrala Kazanski). În 1925 a început

arestarea primilor troțkiști(34) (foarte tineri). (Doi ostași naivi din Armata Roșie, care, amintindu-și tradiția rusească, au inițiat o chetă pentru troțkiștii arestați, s-au ales, de ase-menea, cu izolatorul politic.)

Bineînțeles, nu au scăpat de lovitură nici clasele exploatatoare. Pe întreg parcursul deceniului al treilea au fost „epuizați” foștii ofițeri rămași încă teferi: și albi (dar care nu au meritat să fie împușcați în războiul civil), și alb-roșii, care au luptat și de o parte, și de alta, și țariști roșii, dar care au slujit tot timpul în Armata Roșie sau au avut întreruperi pen-tru care nu posedau documente justificatoare. „Au fost epuizați” - pentru că nu erau condamnați numaidecât, ci treceau - tot o pasiență! - prin verificări interminabile, li se limitau posibilitățile de a-și găsi un loc de muncă sau de domiciliu, erau arestați, eliberați, arestați din nou, numai încetul cu încetul erau duși în lagăre, de unde nu se vor mai întoarce niciodată.

Totuși, o dată cu trimiterea în Arhipelag a ofițerilor, rezolvarea problemei nu își afla sfârșitul, ci de-abia începea, căci rămâneau mamele ofițerilor, nevestele și copiii. Folosind procedeul infailibil al analizei soci-ale, nu era greu să-ți închipui în ce stare de spirit se aflau după ares-tarea capului familiei. Prin aceasta ei determinau pur și simplu și propria lor arestare! Și astfel se revarsă încă un val.

În deceniul al treilea au fost amenințați cazacii care au participat la războiul civil. Mulți dintre ei s-au întors din insula Lemnos în Kuban și pe Don, unde au primit pământ. Mai târziu, toți au fost arestați.

De asemenea, trebuiau prinși toți foștii funcționari de stat. Ei se camuflau cu abilitate și, profitând de faptul că în Republică nu exista încă un sistem de evidență a populației și nici cărți de muncă unice, se strecurau în instituțiile sovietice. În aceste cazuri erau de ajutor vorbele de prisos, recunoașterile întâmplătoare, denunțurile... adică rapoartele de luptă ale vecinilor. (Uneori - și pura întâmplare. Un anume Mova, numai pentru simplul fapt că îi plăcea ordinea, a păstrat o listă cu toți foștii juriști guberniali. Din întâmplare, această listă a fost descoperită în anul 1925 la el: toți au fost ridicați și toți au fost împușcați.)

Asfel s-au scurs valurile „pentru tăinuirea originii sociale”, pentru „fosta situație socială”. Aceasta avea un înțeles larg. Erau arestați nobilii - pentru că aparțineau acestei categorii sociale. Erau arestate

famiiliile nobiliare. În sfârșit, fără să fie prea lămuriți, îi arestau și pe nobilii cu titlu personal, adică pur și simplu pe toți cei care absolviseră universitatea. Și odată arestat - nu mai există cale de întoarcere, ce s-a făcut e bun făcut. Santinela Revoluției nu greșește.

(Nu, totuși există căi de întoarcere! Acestea sunt niște contra-valuri subțiri, firave, dar care, uneori răzbat. Vom pomeni aici pe primul dintre ele. Printre soțiile și fiicele de nobili și ofițeri se întâlneau destule femei cu calități remarcabile și înfățișare atrăgătoare. Unele dintre ele au izbutit să răzbată cu acest val micuț în sens invers, împotriva curentului! Au fost acelea care n-au uitat că viața ni se dă o singură dată și că nimic nu este mai prețios decât viața proprie. Ele s-au oferit CEKA-GPU-ului ca informatoare, colaboratoare etc. și cele care au plăcut au fost acceptate. Au fost cei mai fecunzi informatori ! Au ajutat mult GPU-ul, căci „foștii” le acordau mare încredere. Aici este menționată ultima prin-țesă Viazemskaja, cea mai celebră denunțatoare postrevoluționară (fiul ei, de asemenea, a fost turnător în Solovki); Konkordia Nikolaevna fusese, pare-se o femeie cu calități remarcabile: soțul, ofițer, a fost împușcat în fața ei, ea a fost deportată în Solovki, însă a izbutit să obțină permisiunea să se întoarcă și să țină în apropiere de Lubianka Mare un salon, vizitat cu plăcere de reprezentanții de seamă ai acestei Case. A fost din nou întemnițată în 1937, împreună cu clienții ei, subalterni ai lui Iagoda.)

Este ridicol, însă, printr-o tradiție absurdă, din vechea Rusie s-a păstrat Crucea Roșie Politică(35). Avea trei filiale: cea din Moscova (E. Peșkova(36), cea din Harkov (Sandomirskaja) și cea din Petrograd. Filiala din Moscova s-a comportat cuviincios și pînă în anul 1937 nu a fost dizolvată. Cea din Petrograd însă (bătrînul narodnic(37) Șevțov, șchiopul Hartman, Kocerovski) avea un comportament insuportabil, insolent, se amesteca în probleme politice, căuta sprijinul veteranilor Schlisselburgului(38) (Novorusski(39), implicat în aceeași afacere ca și Alexandr Ulianov) și îi ajuta nu numai pe socialiști, ci și pe kaeri – con-trarevoluționari. În anul 1926 a fost interzisă, iar reprezentanții ei au fost deportați.

Trec anii și tot ce nu este împrăștiat se șterge din memoria noastră. Prin pîcla depărtării receptăm anul 1927 ca un an lipsit de

griji și îmbel-șugat din perioada NEP-ului încă în floare. S-a dovedit însă a fi un an plin de încordare, zguduit de explozii gazetărești și care a fost receptat la noi, s-a sugerat să fie receptat la noi ca ajun al războiului pentru revoluția mondială. Asasinarea reprezentantului plenipotențiar sovietic la Varșovia, care a umplut coloane întregi în ziarele din iunie, l-a făcut pe Maiakovski(40) să-i închine patru poezii fulminante.

Dar - ghinion, Polonia prezintă scuze, ucigașul singular al lui Voikov* a fost arestat numaidecât, atunci cum și asupra cui să fie împlinit apelul poetului?

Prin unire,
tărie,
fermitate
Haitei întăritate
și represalii,
să-i sucim gâtul!

Represalii împotriva cui? Cui să-i sucim gâtul? Și iată că aici începe recrutarea contingentului Voikov(41). Ca întotdeauna, când este vorba de tulburări și tensiuni, sunt arestați foștii, sunt arestați anarhiști, eseri, menșevici, dar și numai intelectuali pur și simplu. Într-adevăr, pe cine să arestezi în orașe? Că doar nu clasa muncitoare? Intelectualitatea, „care gravita în jurul cadeților”, și fără asta fusese scuturată bine încă din anul 1919. Dar oare n-a venit vremea să fie scuturată intelectualitatea care se dă drept progresistă?

*Se pare că monarhistul Boris Koverda s-a răzbunat pe Voikov din motive personale: în iulie 1918, P.L. Voikov, comisar regional cu aprovizionarea în Ural, a conchis împușcarea familiei țariste, făcând apoi să dispară urmele acestei execuții (cadavrele au fost tăiate cu toporul și ferăstrăul, arse. iar cenușa împrăștiată).

Să fie purificată studențimea? Aici, din nou, îl avem la îndemână pe Maia-Să te gîndești
la Comsomol
Scrutează
zile și săptămîni în șir!
rîndurile tale
Comsomoliștii
cu ager ochi, neîncetat.
oare toți

Ori unii
or fi din cei adevărați?
numai se prefac
a fi și ei comsomoliști?

Orice concepție comodă generează și un termen juridic comod: profilaxia socială. Este introdus, este acceptat și înțeles numaidecât de toată lumea. (Curînd, unul din șefii Belomorstroiului, Lazar Kagan, va spune exact așa: „Sunt încredințat că dumneata personal ești întru totul nevinovat. Dar dumneata, om cult, trebuie să înțelegi că se desfășura o largă campanie de profilaxie socială!”) într-adevăr, cînd să-i bagi la zdup pe acești tovarăși de drum dubioși, toată această adunătură de lepădături intelectuale, dacă nu în ajunul războiului pentru revoluția mondială? Cînd acest mare război va începe, o să fie deja prea tîrziu.

Și Moscova începe să fie scotocită sistematic, cartier după cartier. Pretutindeni, cineva trebuia să fie ridicat. Lozinca: „Cînd vom izbi cu pum-nul în masă, lumea se va cutremura de groază!” Spre Lubianka, spre Butîrki se îndreaptă chiar și ziua dube pline cu arestați, automobile, camioane acoperite, trăsură fără acoperiș, îmbulzeală la poartă, îmbulzeală în curte. Nu mai prididesc cu descărcatul și înregistratul arestaților. (Aceeasi situație era și în alte orașe. La Rostov pe Don, în subsolul casei numărul treizeci și trei, în acele zile, era atîta înghesuială pe dușumea, încît ultima venită, Boiko, cu greu își găsește un loc unde să se așeze.)

Un exemplu tipic din acest val: cîteva zeci de tineri se întrunesc la niște serate muzicale fără să aibă aprobarea GPU-ului. Ascultă muzică și beau ceai. Banii pentru ceai, cîteva copeici, îi strîng prin colectă bene-volă. Este absolut clar că muzica este un paravan pentru orientarea lor contrarevoluționară, iar banii nu-i strîng pentru ceai, nicidecum, ci pen-tru a veni în sprijinul burgheziei mondiale aflată pe calea pieirii. Sunt arestați cu toții, sunt osîndiți de la trei la zece ani (Anna Skripnikova - la cinci), iar șefii, care n-au vrut să mărturisească (Ivan Nikolaevici Varențov și alții) sunt împușcați!

Sau, în același an, undeva la Paris, niște emigranți, absolvenți ai lice-ului din Țarskoe Selo, se întrunesc pentru a sărbători tradiționala zi „Pușkin”, ziua liceului(42). Despre aceasta au relatat ziarele. Este lim-pede că era vorba de o inițiativă a imperialismului rănit de

moarte. Și iată - sunt arestați toți foștii liceeni de la Țarskoe Selo care se mai aflau în U.R.S.S. și, cu aceeași ocazie, și foștii elevi ai înaltei școli de „juriști” (altă școală privilegiată, de același tip). Volumul contingentului Voikov deocamdată încă se măsoară cu dimensiunile SLON-ului. Însă Arhipe-lagul GULAG își începuse existența malignă și curînd metastazele lui vor împînzi tot corpul țării. A apărut un gust nou și o dată cu el - un apetit nou. Venise de mult vremea să fie nimicită intelectualitatea tehnică, care prea se considera de neînlocuit și nu se obișnuise să prindă ordinele din zbor.

Adică noi nu am avut niciodată încredere în ingineri. Chiar din primii ani ai Revoluției i-am supus pe acești lachei și servitori ai foștilor stăpîni capitaliști neîncrederii sănătoase și controlului clasei muncitoare. Cu toate acestea, în perioada reconstrucției, le-am îngăduit totuși să lucreze în industria noastră, îndreptînd întreaga forță a loviturii de clasă împotriva celeilalte intelectualități, însă pe măsură ce conducerea noastră economică, VSNH-ul și Gosplanul, se maturiza, numărul planurilor sporea și aceste planuri se băteau cap în cap și se eliminau unul pe celălalt, caracterul dăunător al vechii inginerii devenea tot mai limpede, tot mai vădite erau lipsa de sinceritate, viclenia și venalitatea ei. Santinela Revoluției, cu ochii mijiți, scruta cu vigilență sporită, și oriîn-cotro își îndrepta privirea ochilor întredeschiși, acolo era descoperit numaidecît un cuib de sabotori.

Aceste lucrări de asanare au atins apogeul începînd din anul 1927 și imediat au arătat proletariatuului cu toată claritatea cauzele eșecurilor și neajunsurilor noastre economice. La NKPS (căile ferate) - acte de sabotaj (iată de ce este greu să-ți procuri un bilet de tren, iată de ce există intermitențe în transportul de mărfuri). La MOGES - acte de sabotaj (înteruperi de curent). Industria petrolieră - acte de sabotaj (din pricina asta nu găsești nici pic de petrol lampant). Industria textilă - acte de sabotaj (muncitorii nu au cu ce să se îmbrace). Carboniferă - acte de sabotaj colosale (iată de ce înghețăm!). Metalurgia, industria de război, industria constructoare de mașini, construcțiile navale, industria chimi-că, minieră, a aurului și a platinei, irigațiile - pretutindeni abcese puru-lente de sabotaj! Din toate părțile ne înconjoară dușmani înarmați cu rigle de calcul! GPU-

ul nu mai prididea să prindă sabotorii și să-i mătrășească. În cele două capitale și în provincie funcționau colegiile OGPU și tribunalele muncitorești care le făceau harcea-parcea pe aceste lepădături, despre ale căror noi mîrșăvii muncitorii, cu exclamații de ah și oh, aflau (uneori nici nu aflau) din ziare. Au aflat de Palcinski(43), von Meck(44), Veliciko*, dar cîți or fi fost cei al căror nu-

*A.F. Veliciko, inginer militar, fost profesor la Academia Militară a Marelui Stat-Major. general-locotenent: în ministerul de război țarist a fost șeful Direcției comunicațiilor militare. A fost împușcat. Ah, ce util ar fi fost în 1941!

me a rămas necunoscut? Fiecare ramură, fiecare fabrică și cooperativă meșteșugărească trebuiau să caute înlăuntrul lor acte de sabotaj, și de abia începeau să caute că numaidecît le și găseau (cu ajutorul GPU). Dacă vreun inginer cu studiile făcute înainte de revoluție nu fusese încă demascat ca trădător, putea cu siguranță fi bănuț de așa ceva.

Și ce răufăcători rafinați erau acești vechi ingineri, cît de diabolice și diverse erau metodele lor de a face rău! Nikolai Karlovici von Meck de la Comisariatul Poporului pentru căile de comunicație se prefăcea că este foarte devotat edificării noii economii, putea să vorbească îndelung și cu însuflețire despre problemele economice ale construcției socialismului și avea o plăcere deosebită de a da sfaturi. Unul dintre cele mai dăunătoare sfaturi ale lui a fost următorul: să se mărească fără teamă garniturile trenurilor de mărfuri, chiar și cele de mare tonaj. Cu ajutorul GPU-ului, von Meck a fost demascat (și împușcat): a vrut să aducă în stare de uzură liniile ferate, vagoanele și locomotivele și să lase Republica, în cazul unei intervenții, fără căi ferate! Cînd însă, la scurtă vreme după aceea, noul comisar al poporului pentru căile de comunicație, tovarășul Kaganovici(45), a ordonat să se pună în circulație tocmai garnituri de mare tonaj, ba chiar de două și de trei ori mai grele (pentru această descoperire el și alți conducători au primit ordinul Lenin), atunci, inginerii de rea-credință s-au manifestat din nou, de data aceas-ta ca limitatori: au început să strige că asta e prea mult, că asta va uza în mod dezastruos materialul rulant, și au fost pe bună dreptate împuș-cați pentru neîncrederea în posibilitățile transportului socialist.

Acești limitatori sunt bătuți timp de câțiva ani, ei se găsesc în toate domeniile, își flutură calculele și nu vor să priceapă cum entuziasmul personalului poate fi de ajutor podurilor și strungurilor. (Aceștia sunt anii când psihologia populară este dată peste cap: este ridiculizată circum-specția specifică înțelepciunii populare, conform căreia repede și bine nu se poate, și este întors pe dos proverbul străvechi „încet-încet - departe ajungi”.) Ceea ce mai întârzie uneori arestarea vechilor ingineri este faptul că schimbul nu era încă pregătit. Nikolai Ivanovici Ladîjenski, inginer șef la uzinele de armament din Ijevsk, este arestat mai întâi pentru „teoriile limitative”, pentru „credința oarbă în coeficientul de sigu-ranță”, care l-a determinat să considere insuficiente sumele aprobate de Ordjonikidze(46) pentru extinderea uzinelor. (Iar Ordjonikidze, se spune, discuta cu vechii ingineri, punînd pe birou două pistoale, unul la dreapta, celălalt la stînga lui.) Ulterior însă, arestarea i se transformă în arest la domiciliu și i se ordonă să lucreze în vechiul post (fără el totul se duce de rîpă). El pune treburile la punct. Dar sumele au rămas ca și înainte, insuficiente, și iată-l acum din nou la închisoare „pentru utilizarea greșită a sumelor”: erau insuficiente tocmai pentru că inginerul șef nu le-a folosit cum se cuvine! Într-un an, Ladîjenski moare ca tăietor de pădure.

Astfel, în câțiva ani, au frînt coloana vertebrală a vechiului corp de ingi-neri, care au fost gloria țării noastre și eroii preferați ai lui Garin-Mi-hailovski(47) și Zamiatin(48).

Este de la sine înțeles că în acest val, ca și în toate celelalte, sunt atrași și alți oameni, apropiați ori cunoscuți ai celor osîndiți. De pildă - n-aș vrea să pătez chipul de bronz strălucitor al Santinelei, însă trebuie – informatorii nesubordonați. L-am ruga pe cititor să păstreze în memorie acest val cu totul secret, care nu a fost revelat public, mai ales pentru primul deceniu postrevoluționar: pe atunci oamenii mai știau ce este mîndria, mulți dintre ei încă nu aveau idee că moarala este relativă, are doar un înțeles de clasă îngust, și ei au cutezat să refuze slujba ce li se propunea, și toți au fost pedepsiți fără cruțare. Iată, tinerei Magdalina Edjubova i s-a propus să supravegheze tocmai un grup de ingineri, însă ea nu numai că a refuzat, dar a povestit tutorelui ei (și pe el trebuia să -l spioneze). Cu toate acestea, curînd, el oricum a fost arestat și la anche-tă a

mărturisit totul. Edjubova, care era gravidă, a fost arestată „pentru divulgarea unui secret operativ” și condamnată la moarte prin împușcare. (Pînă la urmă s-a ales cu douăzeci și cinci de ani de detenție, adunați dintr-un lanț de condamnări.) În aceeași perioadă (1927), de data aceasta într-o cu totul altă sferă - a comuniștilor de prestigiu din Harkov, Nadejda Vitalievna Surovțeva a refuzat, de asemenea, să-i urmărească și să-i denunțe pe membrii guvernului ucrainean, drept care a fost ridicată și dusă la GPU și numai după un sfert de secol, mai mult moartă decît vie, a ieșit la suprafață în Kolîma. Însă despre cei ce nu s-au mai ridicat la suprafața apei nu știm nimic. (În deceniul al patru-lea, valul nesubordonaților este redus la zero: dacă ni se cere să fim in-formatori, înseamnă că așa trebuie, n-ai ce face. „Nu poți să te lupți cu morile de vînt.” „Dacă nu voi fi eu, va fi altul.” „Mai bine eu cel bun să fiu colaborator secret, decît altul rău.” De altminteri, cei care dau năvală să devină colaboratori secreți sunt voluntarii. Te copleșesc: este deopotri-vă profitabil și te umple de glorie.)

În anul 1928, la Moscova se judecă răsunătorul proces Șahtî – răsună-tor prin publicitatea care i s-a făcut, prin mărturisirile năucitoare și auto-biciuirea acuzaților (deocamdată nu ale tuturor). Peste doi ani, în sep-tembrie 1930, sunt judecați cu mare zarvă organizatorii foametei (iată-i! ei sunt! ei!) -patruzeci și opt de sabotori din industria alimentară. La sfîrșitul anului 1930 se desfășoară procesul Partidului industrial cu și mai mare vîlvă și beneficiind de o repetiție ireproșabilă: acuzații, toți pînă la unul, iau asupra lor tot felul de nimicuri dezgustătoare - și iată, dinaintea muncitorilor, la un monument de pe care s-a scos învelitoarea, apare rețeaua subtilă și grandioasă a tuturor sabotajelor izolate, demascate pînă în prezent, în același mod, unic și diabolic, cu Miliukov(49), Riabu-șinski(50), Deterding și Poincare.

Începînd să pătrunzi natura practicii noastre judiciare, îți dai seama că procesele accesibile privirii tuturor nu sunt decît mușuroaie de cîrțiță ce se văd la suprafață, pe cînd săpăturile de bază se efectuează adînc, sub pămînt. La aceste procese este prezentată doar o unică parte a arestațiilor, doar aceia care consimt să se calomnieze în mod nefiresc pe sine și să denigreze pe alții în speranța unor circumstanțe atenu-ante, însă majoritatea inginerilor

care au avut curajul și mintea să res-pingă ineptiile anchetatorilor penali, aceia sunt judecați fără zgomot, dar și ei, care nu au mărturisit, capătă de la colegiul GPU tot zece ani.

Valurile curg pe sub pământ, prin conducte, ele canalizează viața înfloritoare de la suprafață.

Tocmai din acest moment se întreprinde pasul important spre participarea întregului popor la această canalizare, spre împărțirea generală a responsabilității pentru ea: cei care încă nu s-au prăvălit cu trupurile lor în trapele canalizării, cei pe care conductele nu i-a azvîrlit în Arhipelag, aceia trebuie să umble la suprafață cu flamuri în mâini, să proslăvească tribunalele și să se bucure de actele lor de represiune. (Aceasta e din spirit de prevedere! Vor trece decenii, istoria se va trezi din somnu-i adînc, dar anchetatorii, judecătorii și procurorii nu se vor dovedi mai vinovați decît noi toți la un loc, dragi concetățeni! Căci de aceea purtăm podoaba respectabilă a părului cărunt, pentru că la vre-mea noastră am votat respectabil pentru.)

Dacă n-am lua în considerație experimentul leninist-troțkist de la proce-sul eserilor din 1922, Stalin a purces la astfel de probe o dată cu proce-sul organizatorilor foametei, și atît îi mai lipsea probei - să nu reușeas-că, de vreme ce toți flămînzeau în îmbelșugata Rusie și toți priveau în jurul lor, întrebînd: oare unde au dispărut grînele noastre? Și, astfel, prin uzine și instituții, devansînd verdictul tribunalului, muncitorii și func-ționarii votează cu indignare pentru condamnarea la moarte a ticăloșilor de acuzați. Iar cu prilejul procesului Partidului industrial vom avea mitinguri populare, demonstrații (la care sunt antrenați și școlarii), marșuri cadențate ale unor mulțimi de milioane și urlete sub ferestrele tribunalului: „La moarte! La moarte! La moarte!”

În această perioadă de cotitură a istoriei noastre au răsunat voci izolate de protest ori abțineri. Era nevoie de foarte, foarte mult curaj pentru ca în acel cor și urlet să spui „nu!”, incomparabil cu ușurința de astăzi! (Nici astăzi însă nu sunt prea mulți cei care obiectează.) La adunarea Insti-tutului politehnic din Leningrad, profesorul Dimitri Apollinarievici Rojan-ski(51) s-a abținut (el, vedeți dumneavoastră, este adversarul pedepsei cu moartea în general, aceasta, vedeți dumneavoastră, în limbajul știin-ței, este un proces ireversibil) și, numaidecît, a fost băgat la închisoare! Studentul Dima Olițki s-a

abținut și, numaidecât, a fost băgat la închi-soare! Și toate aceste proteste au amuțit chiar de la început.

Din câte știm, clasa muncitoare cu mustăți cărunte a aprobat aceste condamnări. Din câte știm, de la comsomoliștii înflăcărați pînă la legen-darii comandanți de armate, întreaga avangardă a aprobat în unanimitate aceste condamnări. Revoluționari, teoreticieni și profeți celebri, cu șapte ani înainte de sfîrșitul lor lipsit de glorie, au salutat acel urlat al mulțimilor, nebănuind că în scurtă vreme va veni și rîndul lor, că și numele lor vor fi tîrîte în acest urlat, însoțite de calificativele „gunoi” și „lepădătură”.

Curînd, însă, nimicirea inginerilor a încetat. În vara anului 1931, Iosif Vissarionovici a emis cele „Șase condiții” ale construcției economice, și Autocrația Sa a dorit ca prin cea de a cincea condiție să traseze direc-tiva: de la politica de nimicire a vechii intelectualități tehnice — la politica de atragere și de menajare a ei.

Și de menajare a ei! Oare unde s-a volatilizat indignarea noastră? Unde au dispărut toate acuzațiile noastre? Tocmai se desfășura procesul sabotajului din industria porțelanurilor (și acolo au pricinuit pagube!), și toți acuzații, fără excepție, s-au ponegriț pe ei înșiși, recunoscînd totul, apoi, brusc, tot așa, fără nici o excepție, au exclamat: nu suntem vinovați!! Și au fost puși în libertate!

(În acel an a putut fi observat chiar un mic antival: inginerii care fusese-ră judecați sau anchetați au fost readuși la viață. Așa s-a întors și D. A. Rojanski. Oare nu s-ar putea spune că el a rezistat duelului cu Stalin? Că o societate înzestrată cu curaj civic n-ar fi dat prilej pentru scrierea acestui capitol și, de altfel, nici a acestei cărți?) Menșevicilor, doborîți de mult la pămînt, Stalin le-a tras cîteva copite, în martie 1931, prin procesul public al „Biroului unional al menșevicilor” -Groman-Suhanov-Iakubovici (Groman era mai degrabă cadet, Iakubo-vici aproape bolșevic, iar Ghimmer-Suhanov, acel teoretician din timpul revoluției din februarie, în al cărui apartament de pe cheiul Karpovka, din Petrograd, la 10 octombrie 1917, s-a întrunit Comitetul Central al bolșevicilor și a luat hotărîrea privind insurecția armată). Și, deodată, a ezitat.

Așa spun despre fluxul locuitorii de pe țărmul Mării Albe înainte de a începe refluxul: apa a ezitat, însă nu se cade să comparăm sufletul întunecat al lui Stalin cu apele Mării Albe. Totuși, este posibil ca el să

nu fi ezitat cîtuși de puțin. Și nu a fost nici un reflux. În acel an s-a petrecut însă încă o minune. Îndată după procesul Partidului industrial, în 1931 a fost pregătit grandiosul proces al TKP - Partidul Țărănesc al Muncii, așa-zisa uriașă forță clandestină organizată (care nu a existat niciodată!), alcătuită din intelectualitatea sătească, din fruntașii coope-rației agricole și de consum și din pătura evoluată a țăranimii care pre-gătea răsturnarea dictaturii proletariului. La procesul Partidului indus-trial, acest TKP a fost menționat ca fiind bine cunoscut și demascat. Aparatul de anchetă penală al GPU-ului funcționa cu precizie: mii de inculpați au recunoscut apartenența lor la TKP și scopurile lor criminale. În total a fost avansată cifra de două sute de mii de „membri”. „În fruntea” partidului figurau Alexandr Vasilievici Ceaianov, specialist în economie agrară; N.D. Kondratiev, viitorul „prim-ministru”; L.N. Iurovski; Makarov; Alexei Doiarenko, profesor la Academia Timiriazev, viitorul „ministru al agriculturii”.

Și poate că ar fi fost mai buni decît aceia care, pe urmă, au ocupat această funcție vreme de patruzeci de ani. Ca să vezi cum este destinul omului. Doiarenko, din principiu, nu a făcut niciodată politică. Atunci cînd fiica lui a adus în casă niște studenți care susțineau idei mai mult sau mai puțin socialist-revoluționare, el i-a dat afară.

Și brusc, într-o frumoasă noapte, Stalin s-a răzgîndit. De ce? Aceasta, poate, n-o s-o aflăm niciodată. A vrut să-și mîntuiască sufletul de păca-te? Era prea devreme. Și-a afirmat cumva simțul umorului, socotind că totul este prea monoton și i se făcuse lehamite? Nu, nimeni nu va îndrăzni să-i reproșeze lui Stalin că ar fi avut simțul umorului. S-ar putea mai degrabă să fi cumpănit că, oricum, țăranii vor muri de foame. Și nu doar două sute de mii, astfel încît nu avea rost să se mai oste-nească. Așadar, Partidul Țărănesc al Muncii a fost desființat, tuturor celor care „recunoscuseră” li s-a propus să tăgăduiască mărturiile făcu-te (puteți să vă închipuiți bucuria lor!) și în schimb a fost judecat pe cale extrajudiciară, prin intermediul colegiului OGPU, micul grup al lui Kon-dratiev-Ceaianov*. (Totuși, în anul 1941, Vavilov(52), epuizat de sufe-rințe, va fi acuzat că TKP-ul a existat, iar el, Vavilov, l-a condus în mod clandestin.)

Se îmbulzesc paragrafele, se îmbulzesc anii, și nouă nu ne este cu putință să expunem în ordine tot ce a fost (GPU-ul însă a scos-o de minune la capăt! GPU-ul nu lăsa să-i scape nimic!). Mereu însă trebuie să nu uităm:

— că oamenii credincioși sunt băgați la închisoare fără întrerupere, este de la sine înțeles. (Aici ies la suprafață niște date și niște puncte maxime. De pildă, „noaptea luptei cu religia”, desfășurată la Leningrad în 1929, în ajunul Crăciunului, când au fost arestați mulți intelectuali cucernici, și nu pînă dimineața, ca într-o poveste de Crăciun. Apoi, tot la Leningrad, în februarie 1932, închiderea în același timp a numeroase biserici și masivele arestări simultane din rîndul clerului. Nimeni însă nu ne-a adus la cunoștință mai multe date și mai multe locuri);

— nu pierd ocazia de a nimici nici sectele, chiar și cele care simpatizau cu comunismul. Astfel, în 1929, au fost arestați, fără excepție, toți mem-brii comunei instaurate între Soci și Hosta. La ei totul era comunist: atît producția, cît și distribuirea, și totul se făcea într-un mod atît de cinstit,

*Condamnat la închisoare, Kondratiev s-a îmbolnăvit psihic și a murit. A murit și Iurovski. Ceaianov. după cinci ani de temniță, a fost exilat la Alina-Ața în 1948 a fost închis din nou.

cum țara nu va ajunge să facă nici într-o sută de ani, dar, vai, ei erau prea culți, mari cunoscători de literatură religioasă și filosofia lor nu era ateismul, ci un amestec de baptism, tolstoism și yoga. Prin urmare, aceasta era o comună criminală și nu putea să aducă fericire poporului. Tot prin anii '20, un grup important de adepți ai tolstoismului a fost exilat la poalele munților Altai, unde au organizat așezări comune împreună cu baptiștii. Cînd a început construirea combinatului din Kuznețk, ei asi-gurau aprovizionarea cu produse alimentare. Pe urmă au început să-i aresteze: mai întîi pe învățători (nu predau după programele de stat), copiii alergau țipînd în urma mașinii lor, apoi pe căpeteniile comuni-tăților;

— că, nu se știe cum, au curățat (și nu pe toți prin educație, pe unii chiar cu gloanțe) acele cete de tineri vagabonzi, care asaltau cazanele de asfalt ale orașelor și, începînd din anul 1930, au dispărut brusc;

— că nu sunt trecute cu vederea cazurile de caritate interzisă (cine strîngea bani în atelier pentru nevasta unui muncitor întemnițat era arestat);

— că Marea Pasiență a socialiștilor continuă neîntrerupt, este de la sine înțeles;

— că în anul 1929 sunt băgați la închisoare istoricii care nu au fost exilați la timp peste hotare (Platonov(53), Târle(54), Liubavski(55), Gautier(56), Izmailov(57)), remarcabilul teoretician literar M.M. Bah-tin(58), Lihaciov(59), pe atunci încă tînăr;

— că și naționalitățile se scurg cînd de la o extremitate, cînd de la alta.

Sunt întemnițați iakuții după răscoala din 1928. Sunt întemnițați buriat-mongolii după răscoala din anul 1929. (După cum se spune, au fost împușcați aproximativ treizeci și cinci de mii. N-am avut posibilitatea să verificăm.) Sunt întemnițați kazahii după reprimarea lor eroică de către cavaleria lui Budionnîi(60) în 1930-1931. La începutul anului 1930 are loc procesul Uniunii Eliberării Ucrainei (profesorul Efremov, Cehovski, Nikovski și alții) și, cunoscînd proporțiile noastre dintre ceea ce este declarat și ținut secret, cîți or mai fi în spatele lor, cîți or mai fi fost arestați în taină?...

Și vine, încet dar vine, rîndul să fie băgați la pușcărie membrii partidului aflat la conducere! Deocamdată (1927-1928) aceștia sunt „opozitia muncitorească”(61) sau troțkiștii, care și-au ales un lider necorespunzător. Deocamdată sunt cîteva sute, curînd vor fi mii. Dar începutul este greu. Așa cum troțkiștii asistau liniștiți la arestările membrilor altor partide, tot așa acum restul partidului privește aprobator la întemnițarea troțkiștilor. Tututor le vine rîndul. Pe urmă va urma inexistentă opoziție de „dreapta”(62). Devorînd membru după membru, începînd de la coadă, botul va ajunge și la propriul cap.

Tot în 1928 vine timpul răfuielii cu ultimele vlăstare ale burgheziei - nepmanii. Cel mai adesea sunt împovărați cu impozite din ce în ce mai mari, peste puterile lor, pe care la un moment dat vor refuza să le mai plătească, și atunci vor fi arestați pentru insolvabilitate și li se va confisca averea. (Micilor meșteșugari: frizeri, croitori, reparatori de primusuri, li se vor ridica autorizațiile.)

Creșterea valului nepmanilor prezintă un interes economic. Statul are nevoie de bunuri, are nevoie de aur, și deocamdată nu există nici o Kolîma. Pe la sfîrșitul anului 1929 începe vestita febră a aurului, numai că ea îi cuprinde nu pe cei care caută aurul, ci pe aceia de la care va fi scuturat. Specificul noului val al „aurului” constă în faptul că GPU, în realitate, nu le acuză de nimic pe aceste victime ale sale și este gata să nu le trimită în țara GULAG, vrea numai să le ia aurul după dreptul celui mai puternic. Iată de ce închisorile sunt arhipline și anchetatorii exte-nuați, iar închisorile de tranzit, locurile de popas ale convoaielor de arestați și lagărele nu sunt completate în aceeași proporție.

Cine sunt cei întemnițați în valul „aurului”? Cei care cîndva, cu cincisprezece ani în urmă, au avut o „afacere”, au făcut comerț, au practicat o meserie și puteau, după considerentele GPU-ului, să aibă aur pus la păstrare, însă foarte adesea tocmai aceștia nu dispuneau de aur: ave-rea lor consta din bunuri mobile și imobile. Toate dispăruseră, seches-trate în timpul revoluției, n-a mai rămas nimic. Firește sunt închiși cu mari speranțe tehnicienii dentari, bijutierii, ceasornicarii. Despre aurul aflat în cele mai neașteptate mîini se poate afla din denunțuri: un „muncitor strungar” sută la sută a luat de undeva și a pus la păstrare șaiszeci de monezi de aur de cinci ruble emise pe vremea ultimului țar; cunoscutul partizan siberian Muraviov a venit la Odessa, aducînd cu sine un săculeț cu aur (a jefuit în timpul războiului civil); toți tătarii bîrjari-camionagii din Petersburg dețin aur ascuns. Dacă toate acestea sunt adevărate sau nu - se poate clarifica numai în camera de tortură. Iar cel căzut în umbra denunțului aurifer nu se mai poate apăra cu nimic: nici cu originea proletară, nici cu meritele revoluționare. Toți sunt arestați, toți sunt înghesuiți în celulele GPU-ului în cantități pînă acum imposibil de închipuit, dar cu atît mai bine, îl vor da mai curînd! Se ajunge la situații jenante, femei și bărbați sunt închiși în aceeași celulă și își fac nevoile la hîrdău unul în fața celuilalt, dar pe cine interesează aceste fleacuri? Scoateți aurul, ticăloșilor! Anchetatorii nu mai întocmesc procese verbale, fiindcă de această hîrtiuță nu are nevoie nimeni și dacă se va da ori nu, pe urmă, o condamnare, aceasta nu interesează aproape pe nimeni. Un singur lucru este important: scoate aurul, canalie! Statul are nevoie de aur, tu ce faci cu el?

Anchetatorii nu mai au nici voce, nici puteri pentru amenințări și torturi, dar există un proce-deu comun: deținuții din celule să primească hrana sărată, fără să li se dea apă. Cine va preda aurul, acela va bea apă! Un cervoneț(63) pentru o cană de apă curată!

Oamenii pier pentru metal(64)...

Acest val se deosebește de cele precedente și de cele ulterioare prin aceea că, dacă nu jumătate, măcar o parte din cei care îl alcătuiau își țineau destinul zbuciumat în mâinile proprii. Dacă realmente nu ai aur, situația ta este fără ieșire, te vor bate, te vor arde, te vor tortura și opări pînă ce îți vei da duhul ori pînă ce te vor crede într-adevăr. Dacă însă ai aur, atunci tu singur stabilești măsura chinurilor, măsura rezistenței tale și soarta viitoare. De altminteri, din punct de vedere psihologic acest lucru nu este mai ușor, este mai greu pentru că vei greși și vei fi pentru totdeauna vinovat față de tine. Firește, cel ce și-a însușit moravurile acestui stabiliment va capitula și va da aurul, așa este mai ușor. Dar nici să -l dai prea ușor - nu se poate: nu te vor crede că ai predat totul și te vor mai ține. Să -l dai prea târziu - tot nu se poate: vei sucomba ori, de furie, îți vor trînti o condamnare. Unul dintre acei tătari-birjari a rezistat la toate torturile: n-am aur! Atunci i-au arestat nevasta și au supus-o chinurilor, dar tătarul o ținea una și bună: N-am aur! I-au arestat fiica, și tătarul n-a mai rezistat, a predat o sută de mii de ruble. Atunci, i-au eliberat familia, dar pe el l-au blagoslovit cu o condamnare. Cele mai proaste romane polițiste și opere cu tîlhari au fost realizate în mod serios la proporțiile unui stat uriaș.

Introducerea sistemului buletinelor de identitate(65) în pragul deceniului al patrulea a contribuit în mod considerabil la completarea lagărelor. Așa cum Petru I a simplificat structura mării mase a populației, înlătu-rînd toate fisurile și crăpăturile dintre stările sociale, așa a acționat și sistemul nostru socialist al buletinelor de identitate: el a înlăturat tocmai insectele intermediare(66), a înlesnit prinderea acelei părți șirete a populației, care nu avea nici un adăpost și nici o ocupație. Pe de altă parte, la început, oamenii au făcut multe greșeli cu acele buletine, și cei neînregistrați la miliție, și cei care nu erau scoși din evidență erau înmormîntați în Arhipelag măcar pentru un an.

Astfel forfoteau înspumate și gîlgîiau valurile, însă peste toate s-a rosto-golit și s-a revărsat, în 1929-1930, valul milioanelor de țărani des-chiaburiți. Acesta a fost peste măsură de mare și nu ar fi încăput nici chiar în rețeaua destul de dezvoltată a pușcăriilor (mai cu seamă că erau înțesate cu valul „aurului”), însă el a ocolit-o, pentru a se îndrepta fără întârziere spre închisorile de tranzit, spre țara GULAG. Prin umfla-rea sa fulgerătoare, acest val (acest ocean!) trecea peste limitele a tot ceea ce își putea permite însuși sistemul penitenciar și judiciar al unui mare stat. În toată istoria Rusiei n-a existat ceva care să poată fi comparat cu el. Aceasta a fost o mare migrație a popoarelor, o catas-trofă etnică. Însă canalele GPU-GULAG au fost elaborate cu atîta inteli-geță, încît orașele nu ar fi observat nimic dacă n-ar fi fost foametea ciudată care le-a zguduit vreme de trei ani, foamete fără secetă și fără război.

Valul acesta se mai deosebește de toate cele precedente și prin faptul că de data aceasta Organele nu s-au mai învrednicit să aresteze mai întîi capul familiei și apoi să vadă cum o să procedeze cu ceilalți din sînul ei. Dimpotrivă, aici pîrjoleau dintr-o dată numai cuiburi, ridicau întreaga familie și chiar aveau grijă cu gelozie ca nici unul dintre copiii de paisprezece, zece ori șase ani să nu se răzlețească: toți, pînă la unul, trebuiau să meargă în același loc, la aceeași exterminare comună. (A fost cea dintîi experiență de acest fel, din istoria modernă în orice caz. O va repeta pe urmă Hitler cu evreii și din nou Stalin cu națiunile infidele sau bănuite de infidelitate.)

Valul acesta conținea un număr extrem de infim dintre acei „chiaburi” după care a fost numit pentru a abate atenția. „Chiabur”(67) este numit în limba rusă speculantul sătesc zgîrcit și necinstit, care nu se îmbogă-țește din munca sa, ci dintr-a altora, prin camătă și misiție în negoț. În fiecare localitate, aceștia constituiau excepții și înainte de revoluție, iar revoluția i-a privat de terenul pe care își desfășurau activitatea. Apoi, după anul 1917, printr-un transfer de sens, au început să fie numiți „chiaburi” (în literatura oficială și propagandistică, iar de aici a intrat și în limbajul oral uzual) cei ce folosesc în general serviciile lucrătorilor sala-riați, chiar și atunci cînd, temporar, lipsea familia proprie. Dar să nu scă-păm din vedere că, după revoluție, pentru astfel de muncă era imposibil să nu

plătești zdravăn: argații erau apărați de comitetele săracilor și sovietele satești. Să fi încercat careva să năpăstuiască un argat! Munca salariată cinstită este și astăzi permisă în țara noastră.

Însă umflarea termenului caustic de „chiabur” continua fără oprire, și către anul 1930 erau numiți astfel în general toți țărani tari - tari în gos-podărie, tari în muncă și chiar pur și simplu în convingerile lor. Porecla de „chiabur” era folosită pentru a zdrobi această tărie a țăranimii. Să ne aducem aminte, să ne dezmeticim: trecuseră doar doisprezece ani de la marele Decret cu privire la pământ, da, chiar acela fără de care țără-nimea nu i-ar fi urmat pe bolșevici, și Revoluția din Octombrie n-ar fi biruit. Pământul s-a împărțit după numărul de guri în familie, în mod egal. Trecuseră doar nouă ani de când țăranii se întorseseră din Armata Roșie și se aruncaseră asupra pământului cucerit prin luptă. Și deodată s-au trezit cu chiaburi și țărani săraci. De unde vine asta? Uneori din inegalitatea inventarului, alteori din componența fericită sau nefericită a familiei. Dar mai degrabă oare nu din hărnicie și stăruință? Și iată că acum, tocmai pe acești țărani a căror pîine a mîncat-o Rusia în anul 1928 s-au năpustit să-i stîrpească ratații locali și veneticii de la oraș. Cuprinși parcă dintr-o dată de bestialitate, pierzîndu-și orice idee des-pre „omenie”, pierzînd toate noțiunile umane acumulate de-a lungul mileniilor, s-au apucat să-i prindă pe cei mai buni agricultori cu familii cu tot și să-i arunce, fără pic de avere, goi-goluți, în pustietatea nordului, în tundră și în taiga.

O asemenea mișcare de masă nu putea trece fără complicații. Satul trebuia curățat și de acei țărani care pur și simplu nu-și manifestau do-rința de a intra în colhoz și nu se arătau entuziasmați de viața în colec-tiv, pe care nu o văzuseră niciodată cu ochii lor și despre care bănuiau (astăzi știm cu cîtă temeinicie) că asta nu înseamnă altceva decît pute-rea în mîna trîntorilor, muncă forțată și flămînzire. Trebuia să se desco-torosească și de acei țărani (uneori săraci) care pentru bravura, forța fizică, fermitatea lor, succesul răsunător la adunările satești, dragostea pentru dreptate erau îndrăgiți de consăteni, iar prin spiritul de indepen-dență erau primejdios pentru conducerea colhozului. (Acest tip de țăran și destinul lui au fost immortalizate prin personajul Stepan Ceausov din- tr-o nuvelă de S. Zalîghin(68).) Și în fiecare sat se găseau astfel de oameni, care personal stăteau în

calea activiștilor locali. Din gelozie, din invidie, din ranchiună - acum era prilejul favorabil pentru a se răfui cu ei. Pentru toate aceste victime se cerea o denumire nouă - și ea s-a născut. Ea nu conținea nimic „social”, nici economic, dar suna splendid: coadă de topor. Adică eu consider că tu ești complicele dușmanului. Și cu asta, basta! Cel mai zdrențaros argat putea foarte bine să fie inclus în categoria cozilor de topor! (Țin bine minte că în tinerețe această denumire ni se părea perfect logică, nu era nimic neclar.)

Astfel, în aceste două denumiri au fost cuprinși toți aceia care constituiau esența satului, energia lui, istețimea și vrednicia lui, rezistența și conștiința lui. Ei au fost îndepărtați, și colectivizarea a fost efectuată.

Dar și din satul colectivizat s-au pornit să curgă valuri noi:

— valul sabotajelor agriculturii. Pretutindeni au început să fie descoperiți agronomi-sabotori, care lucraseră toată viața cinstit, iar acum au umplut intenționat ogoarele rusești cu buruieni (firește, după indicațiile institutului din Moscova, acum definitiv demascată. Aceștia sunt cei două sute de mii de membri ai Partidului Țărănesc al Muncii, care nu au fost băgați la închisoare !). Unii agronomi nu execută directivele înțelepte ale lui Lîsenko(69) (într-un astfel de val, în 1931, a fost trimis în Kazah-stan Lorch(70), „regele” cartofului). Alții le execută cu prea multă precizie, prin aceasta relevându-și prostia, (în 1934, agronomii din Pskov au semănat inul în zăpadă, exact cum porunea Lîsenko. Semințele s-au umflat, au mucegăit și s-au stricat. Un an de zile, vastele câmpuri au rămas goale. Lîsenko nu putea să spună că zăpada este chiabur ori că el însuși este prost. El i-a acuzat pe agronomi că sunt chiaburi și au denaturat tehnologia lui. Și agronomii au apucat drumul Siberiei.) Apoi, aproape în toate stațiunile de mașini și tractoare s-au descoperit sabotaje la repararea tractoarelor (iată cum erau explicate eșecurile din primii ani ai colhozurilor!);

— valul „pentru pierderile de recoltă” (iar pierderile erau stabilite comparativ cu cifra arbitrară hotărâtă primăvara de către „comisia pentru calcularea recoltei”);

— „pentru neîndeplinirea obligațiilor de stat privind predarea cotelor de cereale” (comitetul raional și-a luat angajamentul, iar colhozul nu l-a îndeplinit, așa că - la zdup!);

— valul culegătorilor de spice. Culegerea spicelor cu mîna din holdă, pe timp de noapte, constituie un fel nou de lucrare agricolă și un mod nou de strîngere a recoltei! Acesta nu a fost un val mic, au fost multe zeci de mii de țărani, adeseori nici măcar femei și bărbați maturi, ci flăcăi și fete, băieței și fetițe, pe care cei mari îi trimiteau noaptea la cu-les pentru că nu sperau să primească ceva de la colhoz pentru munca pe care o efectuau ziua. Această ocupație amară și puțin rentabilă (pe timpul iobăgiei, țăranii nu ajungeau într-o stare de asemenea mizerie!) era răsplătită de tribunale cu vîrf și îndesat: zece ani pentru furt grav din proprietatea socialistă, în virtutea faimoasei legi din 7 august 1932 (în limbajul deținuților - legea șapte pe opt).

Această „lege din șapte a opta” a dat încă un mare val, realizat de pe șantierelor primelor două cincinale, din transporturi, din comerț, din uzine. NKVD-ul primise ordin să se ocupe de marile delapidări, în conti-nuare, trebuie să avem în vedere că acest val va curge constant, fiind deosebit de abundent în anii războiului, și va dura vreme de cinci-sprezece ani (pînă în 1947, cînd va fi extins și înăsprit).

Dar, în sfîrșit, putem să ne mai tragem sufletul! în sfîrșit, acum vor înce-ta aceste valuri masive! La 17 mai 1933, tovarășul Molotov(71) a spus: „Noi socotim că sarcina noastră nu constă în represiiunile de masă”. U-u-uf, era și timpul! Gata cu spaimele nocturne! Dar ce-i cu acest lătrat de cîine? Șo pe el! Șo pe el!

Ca să vedeți! începuse valul Kirov(72) din Leningrad, unde tensiunea era atît de mare, încît NKVD-ul și-a creat state majore pe lîngă fiecare comitet executiv raional din oraș și a fost introdusă o procedură judi-ciară de urgență (nici înainte nu excela prin încetineală) și fără drept de apel (nici înainte nu se făcea apel). Se crede că un sfert din Leningrad a fost curățat în perioada 1934-1935. Cel care posedă cifra exactă poa-te să o dea și să dezmință această evaluare. (De fapt, acest val nu a aparținut numai Leningradului, el a avut destule repercusiuni în toată țara în forma obișnuită, deși cam dezlînată: în destituirea din aparat a copiilor de preoți, a femeilor de obîrșie nobiliară și a celor cu rude în străinătate, care mai rămăseseră pe ici, pe colo.)

În aceste valuri impetuoase se pierdeau întotdeauna pîrîiașele modes-te, permanente, care nu strigau în gura mare, însă curgeau, curgeau neconținut:

- membrii Schutzbund(73) care au fost înfrînți în luptele de clasă din Viena și au venit să se salveze în patria proletariatului mondial;
- esperantiștii (Stalin a transformat în scrum această tagmă dăunătoare în aceiași ani ca și Hitler);

- rămășițele Asociației Libere de Filosofie(74), cercurile de filosofie ilegale;

- institutorii care nu erau de acord cu metoda progresistă de învățămînt în brigăzi de laborator (în 1933, Natalia Ivanovna Bugaenko a fost arestată de GPU-ul din Rostov pe Don, însă în cea de a treia lună de anchetă s-a aflat dintr-o hotărîre guvernamentală că acea metodă este greșită și ea a fost eliberată);

- colaboratorii Crucii Roșii Politice, care prin strădaniile Ekaterinei Peșkova își apăra încă dreptul la existență;

- muntenii din Caucazul de Nord pentru răscoală (1935); naționalitățile se scurg neconținut. (Pe șantierul canalului Volga zăreau apă-reau în patru limbi naționale: tătară, turcică, uzbekă și kazahă. Așadar, avea cine să le citească!);

- și din nou credincioșii, care acum nu voiau să meargă la lucru în zilele de duminică (au introdus săptămîna de cinci, de șase zile); colhoznicii care săvîrșeau sabotaje în zilele de sărbători religioase, cum aveau obiceiul în era agriculturii individuale;

- și, întotdeauna, cei care refuzau să devină informatori ai NKVD. (Aici nimereau și preoții care păstrau taina spovedaniei. Organele și-au dat seama repede cît de folositor ar fi să știe conținutul spovedaniilor, singurul folos de pe urma religiei);

- sectanții sunt luați în număr din ce în ce mai mare;

- Marea Pasiență a socialiștilor continuă.

Și, în sfîrșit, valul încă niciodată numit, dar care a curs fără istov, al paragrafului al zecelea, zis și KRA (propaganda contra-revoluționară), zis și AȘA (propaganda antisovietică). Valul Paragrafului al zecelea, poate cel mai statornic dintre toate, nu a fost întrerupt în general niciodată, iar în perioadele altor mari valuri, precum cele din anii 1937, 1945 sau 1949, crește, ajungînd la cotele cele mai înalte.

Acest val neîntrerupt înhață pe oricine și în minutul stabilit. Însă pentru intelectualii de vază, în deceniul al patrulea, considerau că este mai elegant să ticluiască un articolăș infamant (cum ar fi homosexualitatea; sau cică, profesorul Pletniov, rămînînd singur cu o pacientă, a mușcat-o de sîn. Așa scrie un ziar central, du-te și dezmente!).

Paradoxal: întreaga activitate de mulți ani a Organelor, al căror ochi pătrundea peste tot și era veșnic treaz, își trăgea forța doar dintr-un singur articol din cele o sută patruzeci și opt de articole ale secțiunii speciale a Codului Penal din anul 1926. Spre lauda acestui articol, însă, i se pot găsi și mai multe epitete decît a adunat cîndva Turgheniev pen-tru limba rusă(75) ori Nekrasov pentru Maica Rusie(77). Marele, puternicul, abundentul, ramificatul, variatul, atotcurățătorul articol Cincizeci și Opt, care epuiza lumea nu atît prin formulările paragrafelor lui, cît prin interpretarea lor largă și dialectică.

Care dintre noi n-a încercat pe el însuși îmbrățișările lui atotcuprinzătoare? Într-adevăr, nu există sub soare faptă, intenție, acțiune ori nonacțiune care nu ar putea fi pedepsite de brațul greu al articolului Cincizeci și Opt.

Era cu neputință să i se găsească o formulare atît de largă, dar a fost cu putință să i se dea o interpretare atît de largă.

Articolul 58 nu constituia în cod un capitol despre crimele politice și nu scria nicăieri că el este „politic”. Nu, împreună cu delictele împotriva ordinii administrative și cu banditismul, el intra în capitolul „crimelor de stat”.

Astfel, Codul penal se deschide cu refuzul de a recunoaște pe cineva, în raza teritoriului său, drept criminal politic, ci doar criminal de drept comun.

Articolul 58 era alcătuit din praisprezece paragrafe.

Din paragraful întîi aflăm că este socotită drept contrarevoluționară orice acțiune (după articolul 6 din Codul penal - și nonacțiunea) care țintește... la slăbirea puterii...

În interpretare largă: într-un lagăr, refuzul de a merge la lucru cînd ești flămînd și istovit înseamnă slăbirea puterii de stat. Și atrage

după sine execuția prin împușcare. (Execuția celor ce refuzau să iasă la muncă în timpul războiului.)

Începînd din anul 1934, cînd ne-a fost înapoiat termenul de Patrie, aici au fost introduse punctele privind trădarea de Patrie: Ia, Ib, Ic, Id. Con-form acestor puncte, acțiunile săvîrșite în prejudiciul puterii militare a URSS se pedepsesc cu moartea prin împușcare (Ib) și doar în cazul cir-cumstanțelor atenuante și numai pentru civili (Ia) - cu zece ani.

În lectură largă: cînd soldații noștri, pentru că se predau prizonieri; (prejudiciu puterii militare!), erau condamnați doar la zece ani, acest lucru era considerat de un umanism aproape ilegal. Conform codului stalinist, pe măsura întoarcerii în patrie, ei trebuiau, toți, împușcați. (Iată un alt exemplu de lectură largă. Îmi amintesc foarte bine de o întîlnire la Butîrki în vara anului 1946. Era un polonez, care se născuse la Lem-berg cînd orașul făcea parte din componența Imperiului austro-ungar. Pîna la cel de al doilea război mondial a trăit în orașul său natal în Polo-nia, apoi s-a mutat în Austria, unde a lucrat și unde, în 1945, a fost arestat de ai noștri. A primit zece ani în virtutea articolului 54 -la al codului ucrainean, adică pentru trădarea patriei sale - Ucraina! - întrucît orașul Lemberg devenise în vremea aceea Lvovul ucrainean! Și sârma-nul nu putea dovedi la anchetă că n-a plecat la Viena cu scopul de a trăda Ucraina! Așa a izbutit el să devină trădător.)

O extensiune și mai importantă a paragrafului despre trădare a fost apli-carea lui „prin referire la articolul 19 al Codului penal” - „prin referire la intenție”. Adică nu a avut loc nici o trădare, dar anchetatorul penal a sesizat intenția de a trăda, și aceasta era suficient ca să dea pedeapsa maximă, ca și pentru o trădare efectivă. Este drept că articolul 19 nu propune pedeapsa pentru intenție, ci pentru pregătire, însă, la o lectură dialectică, și intenția poate fi înțeleasă ca pregătire. Iar „pregătirea este pedepsită la fel (cu o condamnare egală) ca și crima însăși” (Codul penal). În general, noi nu deosebim intenția de crima însăși și în aceas-ta constă superioritatea legislației sovietice asupra celei burgheze!*

O extindere nelimitată a lecturii oricărui articol mai oferea și articolul 16 din Codul penal - „prin analogie”. Cînd fapta nu se încadra în nici un articol, judecătorul putea să o aprecieze „prin analogie”.

Paragraful al doilea se referă la insurecția armată, luarea puterii centra-le și locale, în special cu intenția de a smulge cu forța o parte oarecare din teritoriul Uniunii Republicilor. Pentru aceasta - o condamnare mer-gînd pînă la împușcare (ca și în fiecare dintre paragrafele următoare).

Extensiv (cum nu putea fi scris în articol, dar cum dictează conștiința revoluționară): aici intră orice încercare a oricărei republici de a-și exercita dreptul de a ieși din Uniune. Iar dacă se spune „prin violență” - nu se pune față de cine. Chiar dacă întreaga populație a republicii a vrut să se separe, iar la Moscova nu s-a dorit aceasta, separarea va fi de acum prin violență. Astfel naționaliștii estoni, letoni, lituanieni au pri-mit cu ușurință, în virtutea acestui punct, cîte zece și douăzeci și cinci de ani.

Paragraful al treilea: „Înlesnirea făcută sub orice formă unui stat străin aflat în stare de război cu URSS”.

Acest paragraf oferea posibilitatea condamnării oricărui cetățean care s-a aflat sub ocupație fie că a bătut un toc la pantoful unui militar ger-man, fie că i-a vîndut o legătură de ridichi; ori a unei cetățence care a ridicat spiritul combativ al unui ocupant, dansînd ori petrecîndu-și noap-tea cu el. Nu toți erau condamnați în virtutea acestui punct (din pricina mulțimii celor ocupați), dar fiecare era pasibil de condamnare.

Paragraful al patrulea se referea la ajutorul (fantastic) acordat burgheziei internaționale.

Involuntar îți pui întrebarea: cine ar putea intra aici? Însă, dînd o inter-pretare largă, cu ajutorul conștiinței revoluționare, au găsit lesne o cate-gorie: toți emigranții care au părăsit țara înainte de anul 1920, deci cu cîțiva ani înainte de elaborarea acestui cod, și care au fost prinși de armatele noastre prin Europa după un sfert de secol (1944-1945). Au fost condamnați în virtutea articolului 58-4: zece ani ori împușcare. Căci nu puteau face altceva acolo, în străinătate, decît să acorde ajutor bur-gheziei mondiale. (Exemplul unei societăți muzicale ne-a demonstrat că se putea acorda ajutor și din interiorul URSS.) Ea a fost ajutată de toți eserii, de toți menșevicii (pentru ei a fost conceput articolul), iar pe urmă

*Ot tiurem k vospitatelnîm ucirejdeiiiiani (De la închisori la instituțiile de reeducare). Culegere a Institutului de Politică Penală sub redacția lui Vîșinski, Editura

„Sovetskoe zakonodatelstvo" (Legislația sovietică), Moscova, 1934, p. 36.

de inginerii de la Gosplan și VSNH.

Paragraful al cincilea: tendința unui stat străin de a declara război URSS.

O ocazie pierdută: extinderea acestui paragraf asupra lui Stalin și antu-rajului său diplomatic și militar în anii 1940-1941. Căci spre asta au dus orbirea și nebunia lor. Cine, dacă nu ei, au împins Rusia în înfrângeri rușinoase, de neînchipuit, care nu se pot compara cu înfrângerile Rusiei țariste din 1904 sau din 1915? Înfrângeri pe care Rusia nu le mai cunoscuse din secolul al XIII-lea?(77)

Paragraful al șaselea - spionajul, a fost interpretat atât de larg, încât, da-că s-ar fi numărat toți cei care au fost condamnați în virtutea lui, s-ar fi putut trage concluzia că poporul rus pe vremea lui Stalin nu își asigura existența nici din agricultură, nici din industrie și nici din altceva, ci numai din spionaj internațional și trăia din banii serviciilor de informații. Prin simplitatea lui, spionajul era ceva foarte convenabil și pe înțelesul tuturor: al unui criminal neevoluat, al unui jurist savant, al unui gazetar și al opiniei publice".

Lărgimea interpretării consta aici și în faptul că oferea posibilitatea condamnării nu pentru spionaj pur și simplu, ci și pentru:

PȘ - bănuială de spionaj;

NȘ - spionaj nedovedit, și pentru el - întreg tacîmul ! Și chiar pentru

SVPȘ - relații care conduc la bănuiala (!) de spionaj.

Adică, de pildă, prietena prietenei soției dumneavoastră și-a cusut o rochie la aceeași croitoreasă (firește, colaboratoare a NKVD) ca și soția unui diplomat străin.

Și aceste paragrafe și puncte 58-6, PȘ și SVPȘ erau molipsitoare, ele cereau un regim de înțemnițare sever, o supraveghere vigilentă (căci serviciile de spionaj își pot întinde tentaculele spre favoritul lor chiar și în lagăr) și interziceau suspendarea escortei. În general toate articolele-siglă, adică, de fapt, nu articole, ci aceste combinații de litere majuscule (în acest capitol vom mai întâlni și altele) erau permanent înconjurată de o aură de mister. Nu știai niciodată dacă erau mlădițe ale articolului 58 sau ceva autonom și foarte primejdios. În multe lagăre, deținuții condamnați în virtutea articolelor-siglă erau mult mai persecutați chiar decât cei cu articolul 58.*

Paragraful al șaptelea: subminarea industriei, a transporturilor, a comerțului, a circulației monetare și a cooperăției.

*Poate că spionomania nu a fost doar pasiunea obtuză a lui Stalin. Ea devenea numaidecât convenabilă celor ce ajungeau privilegiați. Ea a devenit o justificare firească a tendinței generale spre secret aflată la ordinea zilei, a interdicției informațiilor, a ușilor închise, a sistemului permiselor (de trecere ori intrare), a vilelor împrejmuite cu garduri înalte și a distribuitorilor secreți. Prin blindajul protector al spionomaniei, poporul nu putea pătrunde să vadă cum birocrații se înțeleg între ei, cum trîndăvesc, greșesc, cum mănîncă și cum se distrează,

În deceniul al patrulea, acest punct s-a bucurat de mare circulație și a cucerit masele sub denumirea accesibilă tuturor de „sabotaj”. Într-a-devăr, toate cele enumerate la Paragraful al șaptelea erau subminate în fiecare zi în mod concret, evident, așa că trebuiau să existe niște vino-vați. Secole de-a rîndul poporul a construit și a creat întotdeauna cin-stit, chiar și pentru boieri. Niciodată, începînd chiar de pe vremea lui Riurik(78), nu s-a pomenit de vreun sabotaj. Și iată, cînd pentru prima dată bunurile au devenit ale poporului, sute de mii dintre cei mai buni fii ai lui în mod inexplicabil s-au pornit să saboteze. (Pentru sabotajul în agricultură nu era prevăzut un punct, dar întrucît fără el nu se putea explica în mod rațional de ce holdele sunt invadate de buruieni, recol-tele se micșorează, mașinile se strică, instinctul dialectic l-a introdus și pe el.)

Paragraful al optulea: terorismul (dar nu acel terorism pe care ar fi trebuit să -l „motiveze și să-l legifereze” codul penal sovietic*).

Terorismul era înțeles într-o accepție foarte largă: nu era considerat te-rorism faptul de a pune bombe sub trăsurile guvernatorilor, însă, de pil-dă, cînd îl plesneai peste bot pe dușmanul tău personal, dacă acesta era activist de partid, comsomolist ori milițian, fapta era socotită tero-rism. Cu atît mai mult, asasinarea unui activist nu era niciodată pusă pe aceeași treaptă cu asasinarea unui om de rînd (cum, de altminteri, era prevăzut încă în codul lui Hammurabi în secolul al XVIII-lea înaintea erei noastre). Dacă soțul l-a ucis pe amantul soției, iar acela nu era membru de partid - norocul soțului, fapta lui era încadrată la articolul 136, el era socotit condamnat de drept comun, element apropiat din punct de vedere social și putea fi lăsat fără supraveghere, însă dacă amantul era membru de partid, soțul devenea dușman al poporului și era condamnat în virtutea articolului 58-8.

O extindere și mai importantă a noțiunii se obținea prin aplicarea paragrafului al optulea cu referire la același articol 19, adică pregătire în sens de intenție.

Nu numai o amenințare directă lângă berărie: „Ți-arăt eu ție!", adresată unui activist, dar și remarca unei muieri arțăgoase la piață: „Ah, lovi-v-ar boala!" era calificată drept TN - Intenții Teroriste - și oferea temeiul apli-cării articolului în toată severitatea lui. (Asta sună a exagerare, a farsă, dar nu am compus noi această farsă, noi, împreună cu acești oameni, am stat la închisoare.)

Paragraful al nouălea: distrugerea sau avarierea... prin explozie sau incendiere (și negreșit cu scop contrarevoluționar), denumită pe scurt diversiune.

Extensiunea consta în faptul că se atribuia scopul contrarevoluționar

*Lenin. Ed. cit., voi. 45, p. 190.

(anchetatorul știa mai bine ce se petrece în conștiința criminalului!), iar orice greșeală omenească, orice nebăgare de seamă, orice eșec în activitate, în producție, erau considerate diversiune.

Însă nici unul dintre paragrafele articolului 58 nu a fost interpretat atât de larg și cu o conștiință revoluționară atât de înflăcărată precum paragraful al Zecelea. El suna așa: „Propaganda sau agitația, care conțin apeluri pentru răsturnarea, subminarea ori slăbirea Puterii Sovietice... precum și răspîndirea ori producerea, ori păstrarea literaturii cu conținut identic”, în timp de pace acest punct stipula doar pedeapsa minimă (nu mai pu-țin! nu prea blînd!), iar cea maximă nu avea limită!

Acesta era curajul Marii Puteri în fața cuvîntului supușilor ei.

Extinderile faimoase ale acestui paragraf faimos au fost:

— prin „agitația care conține un apel” se putea înțelege o discuție ami-cală (sau conjugală) între patru ochi, ori o scrisoare particulară; iar ape-lul putea fi un sfat personal. (Noi deducem: „se putea, putea fi” din fap-tul că tocmai așa a fost.)

— „subminarea și slăbirea” puterii era orice idee care nu coincidea ori nu se ridica la aceeași intensitate cu ideile din ziarul zilei. Căci slăbește tot ce nu întărește! Căci subminează tot ce nu coincide pe deplin!

Și cel care astăzi nu cîntă cu noi,

Acela-i contra noastră!

(Maiakovski)

— prin „producerea literaturii” se înțelegea orice scriere într-un singur exemplar a unei epistole, a unor note, a unui jurnal intim.

Interpretat atât de fericit, oare ce idee, gîndită, rostită ori scrisă, nu putea să fie cuprinsă în Paragraful al Zecelea?

Paragraful al unsprezecelea era de un gen special: el nu avea un conți-nut de-sine-stătător, ci era un adaos agravant la oricare dintre cele pre-cedente, dacă fapta era pregătită în mod organizat ori criminalii formau o organizație.

În realitate, acest paragraf era interpretat atât de larg, încît nu mai era nevoie de nici o organizație. Această aplicare elegantă a paragrafului am încercat-o chiar pe pielea mea. Eram doi care făceam schimb de i-dei în secret, adică eram embrioane de organizație, adică o organizație!

Paragraful al doisprezecelea privea cel mai mult conștiința cetățenilor: era paragraful referitor la nedenunțare în oricare dintre actele enu-merate. Și pentru păcatul greu al nedenunțării pedeapsa nu avea limită superioară!!

Acest paragraf beneficia de o interpretare atât de atotcuprinzătoare, încît nu mai necesita o extindere ulterioară. Ai știut și nu ai spus, este ca și cum ai fi făcut-o tu însuși!

Paragraful al treisprezecelea, după cît se pare - de mult fără obiect, se referea la serviciul în poliția secretă din Rusia țaristă. (Serviciul analog de mai tîrziu, dimpotrivă, era considerat drept faptă de vitejie, patrioti-că.)

Există temeluri psihologice de a -l suspecta pe I. Stalin că era pasibil de judecată în virtutea acestui paragraf din articolul 58. Nu toate documen-tele referitoare la acest gen de serviciu au supraviețuit lui februarie 1917 și au devenit cunoscute publicului larg. Graba cu care au fost arse arhivele poliției în primele zile ale revoluției din februarie aduce cu ela-nul general al unor revoluționari interesați. De fapt, de ce, în momentul biruinței, să arzi arhivele, atât de interesante ale inamicului?

Paragraful al paisprezecelea pedepsea „neexecutarea conștientă a anumitor obligații sau îndeplinirea lor intenționat neglijentă”. Firește, pedepsea pînă la moartea prin împușcare. Pe scurt, asta se numea „sabotaj” sau „contrarevoluție economică”.

Și să separe intenția de nonintenție era în stare doar anchetatorul pe-nal, ajutat de conștiința lui revoluționară. Acest paragraf era aplicat țăra-nilor care nu-și predau cotele obligatorii. Acest paragraf era aplicat col-hoznicilor care nu acumulau numărul necesar de zile-muncă, deținuților din lagăre care nu-și îndeplineau norma. Și, prin ricoșeu, după război, au început să acorde acest paragraf hoților pentru evadare din lagăr, adică, într-o interpretare largă, văzînd în fuga hoțului nu avîntul spre dulcea libertate, ci subminarea sistemului lagărelor.

Acesta a fost ultimul dintre elementele componente ale evantaiului articolului 58, evantai care acoperea întreaga existență umană.

Acum, că am isprăvit prezentarea marelui Articol, mai departe o să ne mirăm mai puțin. Unde există lege, există și crimă.

Oțelul de Damasc al articolului 58, încercat în anul 1927, imediat după forjare, udat în toate valurile deceniului următor, a fost aplicat în toată amploarea lui în atacul pe care Legea l-a pornit împotriva Poporului în anii 1936-1938.

Trebuie să spunem că operația anului 1937 nu a fost stihinică, ci a fost planificată, că în prima jumătate a acestui an multe închisori din uniune au fost reutilitate: din celule au fost scoase paturile de o persoană și s-au construit priciuri de un etaj ori de două. (Cum nu întâmplător și Casa cea Mare(79) din Leningrad a fost isprăvită în 1934, exact în preajma asasi-nării lui Kirov.) Bătrânii deținuți își amintesc că prima lovitură ar fi fost concentrată aproape într-o singură noapte de august în toată țara (însă, cunoscînd neîndemînarea noastră, nu prea îmi vine să cred). Iar toam-na, cînd, cu prilejul celei de a douăzecea aniversări a lui Octombrie, se aștepta cu încredere o mare amnistie generală, glumețul Stalin a adău-gat la codul penal noi termene de pedeapsă, necunoscute pînă atunci: cinsprezece, douăzeci și douăzeci și cinci de ani.

Nu e nevoie să repetăm aici ceea ce s-a scris din abundență despre anul 1937 și se va mai repeta de nenumărate ori: că s-a dat o lovitură zdrobitoare vîrfurilor conducătoare ale partidului, ale administrației sovi-etice, ale conducerii militare și chiar ale GPU-NKVD. Este puțin probabil că în vreo regiune primul secretar al comitetului regional ori președinte-le comitetului executiv regional să fi fost menținuți în funcție, Stalin și-a ales alții mai convenabili.

Astăzi, asistînd la revoluția culturală chineză (aflată și ea la șaptesprezece ani după victorie), putem să presupunem, cu o mare probabi-litate, că aici există o legitate istorică. Și Stalin însuși începe să ne pară doar o forță istorică oarbă și superficială.

Olga Ceavceavadze povestește cum a fost la Tbilisi: în 1938 au fost arestați președintele comitetului executiv orășenesc, vicepreședintele, toți șefii de secție și adjuncții lor (unsprezece), toți contabilii șefi și toți economiștii șefi. Au fost numiți alții. Au trecut două luni. Și iată că din nou sunt arestați: președintele, vicepreședintele, toți șefii de secție (unsprezece), toți contabilii șefi, toți economiștii șefi. Au rămas în liber-tate contabilii de rînd, dactilografele, femeile de serviciu, curierii...

În ceea ce privește arestarea membrilor de rînd ai partidului, exista pesemne un motiv secret, nementionat direct nicăieri în procesele-verbale: să fie arestați cu precădere membrii de partid cu stagiu înainte de anul 1924. Această indicație s-a aplicat în mod deosebit de riguros la Leningrad, pentru că tocmai cei de acolo au semnat toți „platforma” Noii opoziții(80). (Și cum ar fi putut să nu semneze? Cum ar fi putut să nu aibă încredere în comitetul gubernial din Leningrad?)

Iată cum se petreceau lucrurile. Să privim un mic tablou din acei ani. O conferință raională de partid (în regiunea Moscova). Este condusă de noul secretar al comitetului raional, instalat în locul celui vechi, arestat. La sfîrșitul conferinței este adoptată o telegramă prin care se exprima devotamentul pentru tovarășul Stalin. Firește, toți se ridică în picioare (la fel cum săreau în sus și în cursul conferinței de cîte ori era pomenit numele lui), în micuța sală izbucnesc „aplauze furtunoase, care se transformă în ovații”. Trei minute, patru minute, cinci minute de aplauze tot furtunoase și care se transformau mereu în ovații, însă au început să doară palmele. Au început să amortească brațele ridicate. Oamenii în vîrstă încep să se sufoce. Totul devine nesuferit de stupid chiar și pen-tru cei care sincer îl adoră pe Stalin. Totuși: cine va fi cel dintîi care se va opri? Asta putea s-o facă secretarul comitetului raional care stătea la tribună și tocmai citise telegrama cu pricina. Dar el este nou, el este în locul celui întemnițat, el însuși se teme! Căci aici, în sală, se află și aplaudă agenții NKVD, ei vor nota cine va înceta primul!... Și aplauzele, în mica sală obscură, fără ca marele conducător să știe, continuă șase minute! Șapte minute! Opt minute!... Toți sunt morți! Sunt pierduți! Nu pot să se mai oprească pînă ce nu vor cădea loviți de infarct! În fundul sălii, la înghesuială se mai poate trișa un pic, se poate bate mai rar, mai încet, nu atît de frenetic, dar în prezidiu, în văzul tuturor? Directorul fabricii de hîrtie din localitate, un om puternic și independent stă în pre-zidiu și, înțelegînd toată această situație falsă și fără ieșire, aplaudă! Minutul al nouălea. Al zecelea! Privește melancolic spre secretarul comitetului raional, însă acela nu îndrăznește să se oprească. Este o nebunie! Nebunie generală! Uitîndu-se unul la celălalt fără prea mare speranță, dar cu chipurile pline de entuziasm, conducătorii raionului vor aplauda pînă ce vor

cădea, pînă ce vor fi scoși pe targa! Însă chiar și atunci cei rămași nu vor tresări!... Și directorul fabricii de hîrtie, în minutul al unsprezecelea, adoptînd un aer preocupat se lasă pe scaunul său din prezidiu. O, minune! Unde a dispărut acel entuziasm general, impetuos și nedescris? Toți deodată, la aceeași bătaie din palme, se opresc și se așază pe scaune. Sunt salvați! Iată că s-a găsit, pînă la urmă, unul mai breaz!

Ca să vedeți totuși cum sunt recunoscuți oamenii cu spirit independent! Și tot așa sunt scoși din circulație. În aceeași noapte, directorul fabricii este arestat. S-a pricopsit foarte lesne cu zece ani, dar pentru cu totul alte motive, însă după ce și-a pus semnătura pe 206 (procesul-verbal final al anchetei(81)), anchetatorul îi aduce aminte:

— Și să nu te mai oprești niciodată primul din aplaudat!

(Dar ce să facem? Cum să ne oprim?...)

Remarcați - este selecția după Darwin. Și tocmai aceasta constituie epuizarea prin prostie.

Însă astăzi se creează un nou mit. Orice povestire tipărită, orice amin-tire tipărită despre anul 1937 este negreșit o povestire despre tragedia comuniștilor conducători. Și iată că ne-au convins, și noi, fără să vrem, ne lăsam prinși, că anul întemnițărilor 1937-1938 s-a redus numai la arestarea comuniștilor de vază și atît. Însă din milioanele arestate atunci, gradele superioare de partid și de stat nu puteau alcătui mai mult de zece la sută. Chiar la cozile formate la porțile închisorilor din Leningrad cu nădejdea de a transmite un pachet stăteau în majoritate femei simple, cum ar fi lăptăresele.

Din datele statistice indirecte se poate trage următoarea concluzie confirmată apoi de declarațiile martorilor: coloniile speciale ale „deschiaburiților” care nu au pierit au fost transferate în Arhipelag, ori mutate în lagăre, ori încercuite pe loc într-o zonă de lagăr. Astfel marele val 1929 s-a vărsat în valul 1937, mărindu-l cu alte milioane.

Componenta celor ridicați în 1937-1938 și aduși mai mult morți decît vii în Arhipelag este atît de pestriță, atît de bizară, încît și-ar fi bătut capul multă vreme cel care ar fi vrut să evidențieze niște legități. (Cu atît mai mult, ele n-ar fi fost înțelese de contemporani.)

Adevărata lege de întemnițare din acei ani era indicarea cifrei, dispoziția de livrare, repartitia. Fiecare oraș, raion, fiecare unitate

militară pri-mea o cifră de control și trebuia s-o realizeze în termen. Restul depin-dea de abilitatea agenților securității.

Fostul cekist Alexandr Kalganov își amintește că la Tașkent a sosit tele-grama: „Trimiteti două sute”. Or, ei numai ce făcuseră curățenie și „nu prea mai aveau pe cine” să ia. E drept, de prin raioane le-au fost aduși cincizeci. O idee! Deținuții de drept comun, arestați de miliție, să fie re-calificați în virtutea articolului 58! Zis și făcut. Dar cifra de control tot nu s-a realizat. Un raport de la miliție: ce-i de făcut? Țigarii și-au instalat șatra într-una dintre piețele orașului. O idee! I-au înconjurat, și toți bărbatii de la șaptesprezece la șaizeci de ani au fost adunați sub eticheta articolului Cincizeci și Opt! Și planul a fost îndpelinit!

Au fost însă și cazuri precum cel care urmează. Cekiștii din Osetia (povestește șeful miliției - Zabolovski) au primit dispoziția să împuște cinci sute de oameni din toată republica. Ei au cerut o majorare, și li s-a mai aprobat încă două sute cincizeci.

Aceste telegrame, superficial cifrate, se transmiteau prin telecomunica-țiile obișnuite. În Temriuk, telegrafista, în sfînta ei naivitate, a transmis la centrala telefonică a NKVD-ului: mîine, să fie expediate la Krasnodar două sute patruzeci de lăzi cu săpun. Dimineața ea a aflat de arestarea masivă și de expediere și a ghicit! Și i-a povestit unei prietene ce fel de telegramă a transmis. A fost arestată numaidecît. (Oare să fi fost întîmplătoare cifrarea omului cu lada de săpun? Ori, cunoscînd cum se prepară săpunul...)

Desigur, niște legități particulare pot fi înțelese. Sunt aruncați în închisoare:

— cei mai buni spioni ai noștri din străinătate. (Cel mai adesea aceștia sunt membri ai Kominternului ori cekiști dintre cei mai sinceri, printre ei multe femei fermecătoare. Sunt chemați în țară, la frontieră sunt arestați, apoi confrunțați cu fostul lor șef de la Komintern, de pildă cu Mirov-Korona. Acela confirmă că el însuși a lucrat pentru nu știu care serviciu de spionaj și, prin urmare, subordonații lui - în mod automat, și cu cît sunt mai cinstiți, cu atît sunt mai periculoși.)

— Kavejediștii. (Funcționarii sovietici de la KVJD sunt toți, fără excepție, inclusiv soțiile, copiii și bunicile, spioni japonezi, însă trebuie să recu-noaștem că aceștia au fost băgați la închisoare și cu vreo cîțiva ani înainte.);

- coreenii din Extremul Orient (deportați în Kazahstan), prima încercare de arestare bazată pe criteriul etnic;
- estonienii din Leningrad (toți sunt arestați doar după numele de familie, ca spioni ai estonienilor albi);
- toți pușcașii letoni din gardă și letonii cekiști, da, letonii, mamoișii Revoluției, care pînă de curînd au constituit scheletul și mîndria CEKA! Și chiar acei comuniști din Letonia burgheză, care au fost schimbați în 1921, fiind astfel eliberați de groaznicele condamnări letone la doi și trei ani. (La Leningrad se închid: secția letonă de la Institutul Herzen; casa de cultură a letonilor; clubul eston; școala medie tehnică letonă; ziarele leton și eston.)

Într-o zarvă generală i-a sfîrșit Marea Pasiență. Îi mai greblează pe cei care nu au fost prinși. Nu mai au de ce să se ascundă, e timpul să pună capăt acestui joc. Acum, socialiștii sunt întemnițați toți, fără excepție. După locul de exil (de pildă Ufa, Saratov), sunt judecați toți la un loc și mînați, turme întregi, spre abatoarele Arhipelagului.

În valurile precedente, intelectualitatea nu a fost uitată. Nu este uitată nici acum. Este suficient denunțul unui student (alăturarea acestor cu-vinte nu mai sună deloc bizar), că lectorul lor de la institut citează mai mult din Lenin și Marx, iar pe Stalin nu-l citează, și lectorul nu mai apare la cursul următor. Dar dacă el nu citează în general?... Sunt arestați toți orientaliștii din Leningrad - generația de mijloc și cea tînă. Este ares-tat tot personalul de la Institutul Nordului (în afara colaboratorilor secreți). Nu se dădeau în lături nici de la profesorii de școală. La Sverdlovsk este confecționat cazul celor treizeci de profesori de școală medie, în frunte cu Perei*, șeful secției regionale a învățămîntului public, cărora li se aduce una dintre cele mai cumplite acuzații: au organizat în școli serbarea pomului de iarnă pentru a incendia școlile.

Iar pe capul inginerilor (al celor din generația sovietică, nu al celor „bur-ghezi”) ghioaga cade cu regularitate de pendul. Pentru că, din pricina unei dereglări în straturi, două abataje convergente nu s-au întîlnit, topograful miner Nikolai Merkurievici Mikov a primit douăzeci de ani în virtutea articolului 58-7! Șase geologi (grupul lui Kotovici), „pentru ascunderea rezervelor de cositor în subsol (! - adică pentru nedescoperirea lor!) în caz că vor veni nemții” (denunț): articolul 58-7, cîte zece ani fiecare.

În urma valurilor principale gonea încă un val special: soțiile, CIS-ii (membrii de familie). Soțiile grangurilor de partid, iar în unele locuri (Leningrad) și toți care au primit zece ani fără drept de corespondență și care nu mai sunt. De regulă, membrii de familie primeau toți opt ani. (Totuși ceva mai blînd decît deschiaburiții, și copii rămîneau pe conti-nent).

Grămezi de victime! Munți de victime! Atacul frontal al NKVD-ului asu-pa orașului: S. P. Matveeva are în același val, dar pentru motive diferi-te, soțul și trei frați (și trei din patru nu se vor mai întoarce niciodată);

— în sectorul unui electrician s-a rupt un cablu de înaltă tensiune: 58-7, douăzeci de ani;

— muncitorul Novikov din Perm este acuzat că s-ar fi pregătit să arun-ce în aer podul peste râul Kama;

*Cinci dintre ei, torturați la anchetă, au murit înainte de proces. Douăzeci și patru au murit în lagăre. Cel de al trezecilea, Ivan Aristaulovici Punicî, s-a întors, a fost reabilitat. (Dacă murea și el, am fi omis de aici pe toți cei trezeci, așa cum omitter milioane.) Numeroși „martori” la procesul lor trăiesc acum la Sverdlovsk și prosperă: sunt activiști nomenclaturiști, beneficiari de pensii personale. Selecția darvinistă.

— pe Iujakov (tot la Perm) l-au arestat ziua, după soție au venit noaptea. l-au prezentat o listă de persoane și i-au cerut să semneze că toți se strîngeau în casa lor la adunările menșevicilor și eserilor (bineînțeles că nu era așa). Pentru asta i-au făgăduit s-o lase să se întoarcă la cei trei copii rămași acasă. A semnat, i-a nenorocit pe toți, iar ea, bineînțeles, a rămas la închisoare;

— Nadejda Iudenici a fost arestată pentru numele de familie. Este adevărat că după nouă luni au stabilit că nu este rudă cu generalul(82) și au eliberat-o (o nimica toată: în vremea asta, mama ei a murit de ini-mă rea);

— la Staraia Russa a rulat filmul Lenin în octombrie. Cineva a fost fra-pat de fraza: „Asta trebuie s-o știe Palcinski!", iar Palcinski apără Pala-tul de Iarnă. Dați-mi voie, păi la noi lucrează o infirmieră Palcinskaia! Să fie arestată! Și a fost într-adevăr, s-a dovedit că era soția, care, după împușcarea soțului, s-a ascuns în acest fund de provincie;

— frații Borușko (Pavel, Ivan și Stepan), în 1930, au venit din Polonia, copii încă, la părinții lor. Acum, adolescenți fiind, sunt condamnați la zece ani pentru PȘ (suspect de spionaj);

— o manipulantă din Krasnodar se întorcea noaptea târziu de la depou, pe jos, și, la marginea orașului, spre nenorocul ei, a trecut pe lângă un camion rămas în pană, în jurul căruia se agitau niște oameni. Era plin cu cadavre: mîini și picioare atîrnau de sub prelată. l-au notat numele și a doua zi a fost arestată. Anchetatorul a întrebat-o: ce a văzut? Ea a recunoscut cinstit (selecția darvinistă). Propagandă antisovietică - zece ani;

— un instalator închidea difuzorul din camera sa ori de cîte ori se transmiteau nesfîrșitele scrisori adresate lui Stalin(cine le ține minte? Se transmit ceasuri întregi. Zi de zi, asemănătoare pînă la tîmpenie! Proba-bil crainicul Levitan le ține bine minte: le citea cu voce răsunătoare și cu multă simțire.) Un vecin l-a denunțat (o, unde este acum acest vecin?) — SOE, element periculos din punct de vedere social, opt ani;

— unui sobar semianalfabet îi plăcea în orele de răgaz să se semneze, Aceasta îl înălța în ochii proprii. Și cum nu avea hîrtie curată - se semna pe ziare. Ziarul lui cu semnături pe chipul

Părintelui și învățătorului l-au descoperit vecinii într-un săculeț din toaleta comună. AȘA, propagandă antisovietică, zece ani.

Stalin și sfetnicii lui apropiați își iubeau portretele, împestrău ziarele cu ele, le multiplicau în milioane de exemplare. Muștele însă nu prea ți-neau cont de sfințenia lor și, apoi, era păcat să nu folosești ziarul. Dar câți nenorociți n-au fost condamnați pentru asta!

Arestările se răspîndeau pe străzi și prin case ca o epidemie. Așa cum oamenii își transmit unul altuia o molimă fără să aibă habar, - printr-o strângere de mână, prin respirație, prin înmînarea unui lucru -, tot așa, printr-o strângere de mână, prin respirație, prin întîlnire pe stradă își transmiteau unul altuia molima arestării iminente. Căci dacă mîine ție îți este sortit să recunoști că ai organizat un grup clandestin pentru a otră-vi conducta de apă a orașului, iar astăzi eu ți-am strîns mână pe stradă, înseamnă că și eu sunt sortit condamnării.

Cu șapte ani mai înainte, orașul privea cum satul era lovit de moarte și găsea că așa ceva este firesc. Acum satul s-ar fi putut uita cum este lo-vit orașul, dar era prea ignorant pentru asta și, apoi, el însuși nu scăpa-se de lovituri:

— inginerul hotarnic (!) Saunin a primit cincisprezece ani pentru... epi-zootia vitelor (!) în raion și recoltele proaste (!), iar conducătorii raionului au fost cu toții împușcați din aceleași motive;

— un secretar de partid, care a venit pe cîmp să-i dea zor cu aratul, a fost întrebat de un țăran bătrîn dacă el, secretarul, știe că de șapte ani colhoznicii n-au primit pentru zilele-muncă nici un gram de grîu, doar paie, dar și acelea puține. Pentru această întrebare, bătrînul a primit AȘA, zece ani;

— alta a fost soarta unui țăran cu șase copii. Pentru aceste șase guri el nu-și cruța puterile muncind la colhoz, tot sperînd să încropească ceva. Și, într-adevăr, s-a ales cu o decorație. I s-a înmînat în cadru festiv, s-au rostit discursuri. În cuvîntul de răspuns, înduioșat, țăranul a spus: „Eh, dacă în locul acestei decorații era un pud de făină! Oare n-ar fi cu puțin-ță?” Toată adunarea a izbucnit în hohote de rîs, iar noul purtător de or-din, cu toate cele șase guri ale sale, a fost deportat.

Ar fi oare cu putință să pui toate acestea cap la cap și să explici că au condamnat nevinovați? Însă am uitat să spunem că însăși

noțiunea de vină a fost suprimată încă de revoluția proletară, iar la începutul dece-niului al patrulea a fost etichetată drept oportunism de dreapta!" Astfel încât noi nu mai putem face speculații cu aceste noțiuni desuete: vină și nevinovăție*.

Seria inversă a anului 1939 este un caz neverosimil în istoria Organe-lor, o pată pe istoria lor! Însă, de fapt, acest antival n-a fost prea mare, aproximativ 1-2% din cei luați înainte de asta: încă necondamnați, încă netrimiși departe și care încă n-au murit. Nu prea mare, însă folosit cu abilitate. Era ca o copeică rest de la o rublă. Aceasta era necesară pen-tru a arunca totul asupra spurcatului de Ejov(83), pentru a-l consolida pe nou venitul Beria(84) și pentru ca marele Cîrmuitor să strălucească și mai puternic. Această copeică a fost folosită cu dibăcie pentru a afunda și mai adînc în pămînt rubla rămasă. Căci, dacă „s-au lămurit și i-au slobozit" (chiar și ziarele scriau fără teamă despre cazuri sporadice de

* De la închisori la instituțiile de reeducare, Ed. cit., p. 63.

** În 1946 a fost nevoie (12.7.46. Nr. 8/5) de o hotărîre specială a plenului Tribunalului Suprem al URSS: Cu privire la posibilitatea aplicării pedepsei doar persoanelor care au săvîrșit un anumit delict (!). Dar și aceasta a fost tratată la fel de liber.

calomniati), înseamnă că ceilalți întemnițați sunt niște nemernici! Iar cei care s-au întors tăceau. Fuseseră puși să semneze. Erau muți de frică. Și puțini au fost cei care au aflat ceva din tainele Arhipelagului. Diviziu-nea era aceeași ca înainte: noaptea - dubele securității, ziua - manifestațiile.

De altminteri, această copeică a fost pusă repede la loc, în același an. În virtutea acelorași paragrafe ale atotcuprinzătorului Articol. Cine a observat în anul 1940 valul soțiilor condamnate pentru că au refuzat să își repudieze soții? Cine își mai amintește, chiar în Tambov, că în acest an de pace au întemnițat toată orchestra de jaz care cânta la cinemato-graful „Modern”, deoarece toți membrii ei s-au dovedit a fi dușmani ai poporului? Și cine a remarcat cele treizeci de mii de cehi, care s-au refugiat în 1939, din Cehoslovacia ocupată, în URSS, țară slavă, soră bună? Nimeni nu putea garanta că vreunul dintre ei nu este spion. I-au trimis pe toți în lagărele din nord (iată de unde descinde, în timpul războiului, „corpul cehoslovac”). Dar, dați-mi voie, oare nu în anul 1939 am întins o mână de ajutor ucrainenilor de apus, bielorușilor de apus, și apoi, în 1940, Țărilor Baltice și moldovenilor?(85)

Frații noștri s-au dovedit complet nespălați și au început să curgă din aceste teritorii valurile de profilaxie socială spre locurile de surghiun din nord, din Asia Centrală, și erau multe, multe sute de mii. (Interesant, oare ce etichete le-au pus? Ucrainenilor de apus - colaborarea cu Polo-nia albgardistă, bucovinenilor și basarabenilor - cu România albgardis-tă. Dar evreilor care s-au refugiat la noi din partea germană a Poloniei? Păi colaborarea cu Gestapoul, desigur! (M. Pinhasik.) Erau arestați cei prea înstăriți, prea influenți, laolaltă cu cei prea independenți, prea inte-ligenți, prea remarcabili. În fostele teritorii poloneze - deosebit de mulți polonezi (tot atunci au fost recrutați martorii nefericiți de la Katyn(86), tot atunci în lagărele din nord s-au pus bazele unei armate în genul viitoarei armate a lui Sikorski(87)-Anders(88)). Pretutindenii erau arestați ofițerii. În felul acesta populațiile au fost scuturate, reduse la tăcere, rămânând fără potențiali conducători ai rezistenței, în felul acesta se in-sufla cuminenția și vechile relații și cunoștințe erau atrofiate.

Finlanda ne-a lăsat un istm(89) depopulat. Iată de ce, în 1940, în Kareli-a și în Leningrad a început ridicarea și strămutarea

persoanelor cu sân-ge finlandez. Acest pîrîiaș nu l-am observat; în vinele noastre nu curge sânge finlandez.

În războiul finlandez s-a făcut cea dintîi experiență de judecare a prizonierilor noștri de război ca trădători de Patrie. Cea dintîi experiență din istoria omenirii! Iar noi, vă dați seama, nici n-am observat!

Abia s-a terminat această repetiție generală, și a început războiul, iar o dată cu el - grandioasa retragere. Din republicile occidentale, abando-nate dușmanului, trebuia, în mare grabă, în cîteva zile, să scoată pe ci-ne mai puteau. În Lituania au fost abandonate în mare pripă unități mili-tare întregi, regimente, divizioane de artilerie și artilerie antiaeriană, în schimb au izbutit să scoată cîteva mii de familii de lituanieni bănuți de atitudine ostilă (patru mii dintre ei au fost aruncați într-un lagăr din Kras-noiarsk, ca să fie jecmăniți de hoți). Începînd din 23 iunie, au dat zor să aresteze în Lituania, în Estonia. Dar nu mai era timp, trebuiau să se retragă și mai repede. Au uitat să evacueze fortărețe întregi, precum cea din Brest, dar n-au uitat să împuște deținuții din celulele și curțile închisorilor din Lvov, Rovno, Tallin și multe altele din apus. La închisoa-rea din Tartu au împușcat o sută nouăzeci și doi de oameni și au arun-cat cadavrele într-un puț.

Cum să-ți închipui așa ceva? Tu habar nu ai de nimic, deodată se des-chide ușa celulei și cineva începe să tragă în tine. Tu strigi cu glas de moarte, dar nimeni, în afară de pietrele închisorii, nu te aude și nu va povesti. De altfel, se spune că au existat unii care au scăpat neatinși de gloanțe. Cine știe, poate că totuși vom citi o carte despre aceste orori?...

În 1941, nemții au înconjurat atît de repede orașul Taganrog, tăind toate căile de retragere, încît la gară, în vagoane de marfă, au rămas deținuții pregătiți pentru evacuare. Ce-i de făcut? Că doar n-o să-i elibereze. Nici n-o să-i predea nemților. Au tras niște cisterne cu țiței, au stropit vagoa-nele și pe urmă le-au dat foc. Toți au ars de vii.

În spatele frontului, cel dintîi val din timpul războiului l-au constituit col-portorii de zvonuri și provocatorii de panică în virtutea unui Decret în a-fara codului, emis în primele zile de război. Asta era o luare de sânge de probă pentru a menține disciplina generală. Le dădeau la toți cîte cinci ani, dar nu li se aplica articolul 58 (și acei

puțini care au supraviețuit lagărelor din anii războiului au fost amnistiați în 1945).

Era cit pe ce să încerc acest Decret pe pielea mea: în Rostov pe Don m-am așezat la coadă la un magazin de pîine, un milițian m-a chemat și m-a dus pentru a-și completa numărul. Puteam foarte bine să-mi încep șederea în GULAG, în loc să merg la război, de n-ar fi fost o intervenție fericită.

Pe urmă a fost valul celor care nu au predat aparatele de radio sau pie-sele de radio. Pentru o lampă de radio găsită (după un denunț) se dădeau zece ani.

Tot aici a fost și valul nemților: nemții de pe Volga, coloniștii din Ucraina și Caucazul de Nord, și în general toți care trăiau oriunde în Uniunea Sovietică. Criteriul determinant era sîngele, și erau trimiși în surghiun chiar eroi ai războiului civil și vechi membri de partid - fiindcă erau nemți.

Iar sîngele era determinat după numele de familie. Inginerul constructor Vasili Okorokov (Jambon), considerînd că e jenant să-și semneze proiectele astfel, în anii '30, cînd încă era posibil, și-a schimbat numele în Robert Stecker. Sună frumos, nu? Și-a confecționat și o parafă. Acum însă n-a izbutit să dovedească nimic și a fost arestat ca neamț. „Ce misiune ai primit de la serviciul de spionaj fascist?...” Sau acel Kaver-znev (Intrigantul) din Tambov, care încă din 1918 își schimbase numele nu prea frumos în Kolbe, oare cînd o fi împărtășit soarta lui Okoro-kov?...

În esența ei, deportarea nemților era aidoma cu deschiaburirea, doar ceva mai blîndă, pentru că li se îngăduia să ia mai multe lucruri cu ei și nu erau trimiși în acele locuri primejdioase, aducătoare de moarte. Ca și deschiaburirea, ea nu avea formă juridică. Codul penal nu avea nimic de-a face cu deportarea sutelor de mii de oameni. Aceasta era dispo-ziția personală a monarhului, în plus, era primul lui experiment național de acest gen, îl interesa din punct de vedere teoretic.

Începînd cu sfîrșitul verii anului 1941, dar și mai mult din toamnă, s-a revărsat valul încercuțiilor. Aceștia erau apărătorii patriei, aceiași pe care, cu vreo cîteva luni în urmă, orașele noastre îi petreceau cu orchestre și flori, căroră după asta le-a fost dat să dea piept cu cele mai grele lovituri ale tancurilor nemțești și, în haosul general și nu

din vina lor, să se afle nu în prizonierat, nu! - ci în grupuri de luptă dispartate, să petreacă o vreme încercuți de nemți și apoi să iasă din încercuire. Iar la întoarcere, în loc să fie îmbrățișați frățește (cum s-ar fi procedat în orice alta armată din lume), în loc să fie lăsați să se odihnească, să meargă să-și vadă familiile și pe urmă să se întoarcă pe front, ei erau conduși cu suspiciune, cu neîncredere, în detașamente dezarmate, lipsite de orice drept, la punctele de verificare și de triere, unde ofițerii de la Secți-ile Speciale începeau prin a le arăta că nu cred nici măcar un cuvînt din ceea ce spun și chiar se întrebă dacă ei sunt aceia drept care se dau. Iar metodele de verificare erau: interogatoriile încrucișate, confruntările, depozitiile unuia despre celălalt. După verificare, o parte dintre încercu-iți își recăpătau numele și gradele anterioare, li se acorda încredere și plecau la unitățile militare nou formate. Cealaltă parte, deocamdată mi-că, alcătuia primul val de „trădători ai patriei”. Ei erau condamnați după articolul 58-lb. Dar la început, pînă la elaborarea etalonului, primeau mai puțin de zece ani.

Astfel a fost purificată Armata activă. Există însă o armată uriașă inactivă în Extremul Orient și în Mongolia. Să nu lase să ruginească această armată -a fost misiunea nobilă a Secțiilor Speciale. Din pricina inactivității, eroilor de la Halhin-Gol(90) și Hasan(91), începeau să li se dezlege limbile, cu atît mai mult, cu cît primiseră spre studiu pistoalele automate Degtiariov (pînă acum secrete pentru propriii soldați) și aruncătoarele regimentare de mine. Ținînd în mînă astfel de arme, lor le era greu să înțeleagă de ce noi, în apus, ne retragem. De dincolo de Siberia și Ural, ei nu puteau să înțeleagă că, retrăgîndu-ne cîte 120 km pe zi, noi repetam pur și simplu manevra ademenitoare a lui Kutu-zov(92). Să înlesnească această înțelegere putea numai un val din Armata de Răsărit spre Arhipelag. Și gurile s-au închis, și credința a devenit de fier.

Se înțelege de la sine că în sferele înalte s-a format de asemenea un val cu cei vinovați de retragere (căci doar nu Marele Strateg era vinovat de ea). Acesta a fost un val mic, de vreo cincizeci de oameni, valul generalilor, care în vara lui 1941 a stat în închisorile din Moscova, iar în octombrie au fost trimiși în lagăr. Printre generali, cei mai mulți erau de la aviație: comandantul forțelor aeriene Smușkevici, generalul E. S. Ptuhin (el zicea: „Dacă știam, mai întîi îl

bombardam pe Tătucul Drag, apoi mă duceam la închisoare!") și alții.

Victoria de lângă Moscova a generat un nou val: valul moscoviților vino-vați. Acum, examinînd totul în liniște, a reieșit că acei moscoviți care nu au fugit și nu s-au evacuat, ci au rămas netemători în capitala amenințată și abandonată de autorități, erau suspectați fie de subminarea autorității puterii (58-10), fie de faptul că îi așteptau pe germani (58-la, cu referire la 19. Acest val i-a hrănit pe anchetatorii penali din Moscova și Leningrad pînă hăt în 1945.

Bineînțeles că articolul 58-10, AȘA, nu a încetat niciodată să fie aplicat și pe întreaga durată a războiului a fost suficient atît pentru front, cît și pentru spatele frontului. El era aplicat celor evacuați dacă povesteau despre grozăviile retragerii (din ziare reieșea clar că retragerea decurge conform planului). Era aplicat în spatele frontului clevetitorilor care se plîngeau că rația este mică. Era aplicat pe front clevetitorilor care spuneau că tehnica de luptă a nemților este mai puternică. În 1942 era aplicat pretutindeni celor care calomniau, afirmînd că în Leningradul aflat sub blocadă oamenii mureau de foame.

În același an, după eșecurile de lângă Kerci (120 000 de prizonieri), de lângă Harkov (și mai mulți), în cursul marii retrageri din sud spre Caucaz și Volga, s-a pornit încă un val foarte important de ofițeri și soldați care nu au vrut să reziste pînă la ultima suflare și care s-au retras fără per-misiune, aceia căroră, după cum glăsuiește nemuritorul ordin Nr. 227 (iulie 1942), Patria nu poate să le ierte dezonoarea. Acest val nu a ajuns totuși în GULAG: prelucrat în ritm accelerat de tribunalele de divi-zie, a fost în întregime trimis în batalioanele disciplinare și absorbit fără urmă de nisipul roșu din prima linie. Acesta a fost cimentul fundamen-tului victoriei de la Stalingrad, care însă nu a intrat în istoria generală a Rusiei, ci rămîne doar în istoria particulară a canalizării.

(De altminteri, aici, noi încercăm să urmărim doar acele valuri care veneau în GULAG din afară. Transvazarea internă în GULAG, dintr-un rezervor în altul, așa-numitele condamnări de lagăr, care au bîntuit cu furie mai ales în anii de război, nu vor fi examinate în acest capitol.)

Buna-credință ne obligă să amintim și de antivalurile din perioada războiului: cehii, de care am mai pomenit; polonezii; deținuții de drept comun scoși din lagăr și trimiși pe front.

Începînd din anul 1943, cînd balanța războiului s-a înclinat în favoarea noastră, s-a pornit și, cu fiecare an, pînă în 1946, a devenit tot mai ma-re, valul de multe milioane din teritoriile ocupate și din Europa. Cele do-ua părți principale ale lui au fost:

— civilii care au trăit sub ocupația nemților sau la nemți (acestora le-au trîntit zece ani cu litera „a”: 58-la);

— militarii care au fost prizonieri (ei au primit zece ani cu litera „b”: 58-lb). Toți cei rămași sub ocupație voiau totuși să trăiască și de aceea acționau, și de aceea teoretic puteau, o dată cu hrana cea de toate zile-le, să-și cîștige și viitoarele elemente constitutive ale delictului: dacă nu trădarea de patrie, măcar colaboraționismul cu dușmanul, însă, practic, era suficient să se marcheze în seria buletinului de identitate faptul de a fi trăit sub ocupație, căci să-i arestezi pe toți era lipsit de judecată din punct de vedere economic, nu era cu putință să depopulezi niște spații atît de întinse. Pentru ridicarea conștiinței generale era de ajuns doar întemnițarea unui anumit procent: vinovați, vinovați pe jumătate, vino-vați pe sfert și cei care și-au uscat obielele pe același gard cu ei.

Căci doar un singur procent dintr-un singur milion poate constitui o duzină de lagăre pline de viață.

Și nu trebuie să credem că participarea cinstită într-o organizație clan-destină antigermană te izbăvea de soarta de a nimeri în acest val. Au fost nenumărate cazuri, precum al celui comsomolist din Kiev, pe care organizația clandestină, pentru procurare de informații, l-a trimis să se angajeze la poliția din Kiev. Flăcăul îi informa cinstit pe comsomoliști, dar la venirea alor noștri a primit și el cei zece ani, deoarece, lucrînd la poliție, nu putea să nu se pătrundă de spiritul vrăjmașului și să nu-i în-deplinească nici una din misiunile dușmănoase încredințate.

Mult mai sever, mai crunt, erau judecați cei care fuseseră în Europa, chiar ca Ostarbeier(93), pentru că ei au văzut un fragment din viața europeană și puteau să povestească despre ea, iar povestirile acestea, dintotdeauna neplăcute (în afară, bineînțeles, de notele de călătorie ale unor scriitori înțelepți), erau cumplit de neplăcute în anii

postbelici, ani de ruină și dezorganizare. Și nu oricine era în stare să istorisească la întoarcere că în Europa este foarte prost, că nu se poate trăi defel.

Tocmai din această cauză și nicidecum pentru faptul simplu de a fi că-zut prizonieri erau judecați cei mai mulți dintre captivii noștri de război, iar dintre ei, în special cei care au văzut în Occident ceva mai mult decât un lagăr al morții german.

Aceasta nu s-a conturat numaidecât cu toată claritatea, și încă din 1943 au existat niște valuri rătăcite care nu semănau cu nimeni, precum „africanii”, care multă vreme au fost numiți astfel pe șantierele de construcții din Vorkuta. Aceștia erau prizonieri de război ruși luați de americani din armata lui Rommel în Africa („hiwi”) și expediați în patrie în 1948, cu avioane Studebaker, pe ruta Egipt-Irak-Iran. Au fost numai-decât amplasați într-un loc împrejmuit cu sîrmă ghimpată, lângă un golf pustiu de la Marea Caspică, li s-au smuls însemnele militare, au fost eliberați de lucrurile dăruite de americani (firește, în folosul colaboratorilor securității de stat, nu al statului) și expediați în Vorkuta pînă la noi ordine, fără a le reda vreo condamnare, din lipsă de experiență, în virtutea vreunui articol. Și acești africani trăiau în Vorkuta în condiții de ambiguitate: nu erau păziți, dar nu puteau să facă nici un pas prin Vorkuta fără permis, iar ei nu aveau permise; primeau salariu de civili angajați într-o unitate militară, însă erau tratați ca deținuți. Iar noile ordine nu mai soseau. Uitaseră de ei...

Această cauză apare în mod evident și în faptul că, neabătut, și militarii internați erau judecați la fel ca prizonierii de război. De pildă, în primele zile ale războiului, un grup de marinari de-ai noștri a fost aruncat pe țărnul suedez. Pe urmă, în Suedia, pe toată durata războiului au trăit liberi și în atîta îndestulare și confort ca niciodată înainte și niciodată după. Uniunea se retrăgea, înainta, ataca, murea și flămînzea, iar aceste canale se ghistuiau pe seama neutralității. După război, Suedia ni i-a înapoiat. Trădarea de patrie era incontestabilă, însă ceva nu era în regulă. Au fost lăsați să plece pe la casele lor și tuturor li s-a aplicat tîni-cheaua cu propaganda antisovietică pentru povestirile seducătoare despre libertatea și belșugul din Suedia capitalistă (grupul lui Kadenko).

Ulterior, acest grup a fost personajul unei întâmplări anecdotice. În lagăr n-au mai povestit nimic despre Suedia, de frică să nu fie condamnați a doua oară. Dar în Suedia nu știu cum s-a aflat de soarta lor, și presa a publicat o seamă de știri calomniatoare. În perioada aceea, băieții erau risipiți prin diferite lagăre mai apropiate sau mai depărtate. Pe neașteptate, printr-un ordin special, toți au fost adunați în închisoarea leningră-deană Krestî. Două luni au fost hrăniți pe săturate, așteptînd să le crească părul. Apoi i-au îmbrăcat cu o eleganță plină de modestie, au făcut repetiție - cine și ce să spună, i-au prevenit că ticălosul care va declara altceva o să primească „nouă grame” de plumb în ceafă. Și au fost duși la o conferință de presă cu ziariștii străinii invitați și cu aceia care cunoșteau întregul grup încă din Suedia. Foștii internați s-au comportat grozav, au povestit unde trăiesc, unde învață, unde muncesc, s-au arătat indignați de calomniile citite de curînd în presa occidentală (căci, vezi Doamne, la noi ea se vinde la toate chioșcurile) și, iată, și-au scris și s-au întîlnit la Leningrad (cheltuielile de drum n-au tulburat pe nimeni). Cu înfățișarea lor proaspătă, strălucitoare constituiau cea mai bună dezmințire a știrilor false publicate de ziare. Ziariștii făcuți de ruși-ne au plecat să-și redacteze scuzele. Imaginația occidentală nu era în stare să explice altfel cele petrecute. Iar eroii interviului au fost duși numaidecît la baie, ninși, îmbrăcați în zdrențele de mai înainte și trimiși în aceleași lagăre. Și întrucît s-au comportat ireproșabil, nici unul n-a mai primit a doua condamnare.

Prin valul general al celor eliberați de sub ocupație au trecut unul după altul repede și în rînduri compacte valurile naționalităților care s-au făcut vinovate:

în 1943 - calmucii, cecenii, ingușii, balkarii, karaceaevenii;

în 1944 - tătarii din Crimeea.

Ei n-ar fi pornit atît de repede și impetuos spre surghiunul lor veșnic dacă Organele n-ar fi primit ajutorul armatelor regulate și al camioanelor militare. Unitățile militare înconjurau aulele(94) într-un inel de nepă-truns, și cei care se cuibăriseră să trăiască aici pentru secole, în două-zeci și patru de ore, cu viteza unui grup de comando, erau transportați la gară, încărcăți în trenuri militare și numaidecît porniți spre Siberia, Kazahstan, Asia Centrală și spre

Nord. Exact peste douăzeci și patru de ore pământul lor și bunurile imobiliare treceau în stăpînirea succeso-rilor.

Ca și nemții din Rusia la începutul războiului, tot astfel și acum aceste națiuni erau deportate după criteriul sîngelui, fără anchete, și toți: și membrii de partid, și eroii muncii socialiste, și eroii războiului încă neterminat erau deopotrivă strămutați.

Este de la sine înțeles că în ultimii ani ai războiului întîlnim valul criminalilor de război germani, triați din sistemul lagărelor comune de prizonieri și, prin intermediul tribunalului, transferați în sistemul GULAG-ului.

În 1945, deși războiul cu Japonia n-a durat nici trei săptămîni, au fost strînși o mulțime de prizonieri de război japonezi pentru necesitățile urgente de construcții în Siberia și în Asia Centrală, și aceeași operație de selectare a criminalilor de război pentru GULAG se realiza acolo. (Dar și fără a cunoaște amănunte putem fi încredințați că majoritatea acestor japonezi nu puteau fi judecați în mod legal. Acesta era un act de răzbunare și un mod de a menține forța de muncă pe un termen cît mai lung.)

De la sfîrșitul lui 1944, cînd armata noastră a pătruns în Balcani, și mai ales din 1945, cînd a ajuns în Europa Centrală, prin canalele GULAG-ului s-a scurs încă un val de emigranți ruși: bătrînii care au plecat în tim-pul revoluției și tinerii care au crescut acolo. De obicei erau expediați în patrie bărbații, iar femeile și copiii erau lăsați în emigrație. (Este drept că nu-i luau pe toți, ci pe aceia care timp de douăzeci și cinci de ani și-au exprimat, chiar rareori, concepțiile politice ori, înainte de asta, și le-au exprimat la revoluție. De cei care duceau o viață vegetativă nu se atingeau.) Valurile principale veneau din Bulgaria, Iugoslavia, Cehoslo-vacia, mai puțin din Austria și Germania. În alte țări din Europa de Răsărit aproape că nu trăiau ruși.

Drept răspuns, în 1945, s-a vărsat un val de emigranți din Manciuria. (Pe unii nu i-au arestat imediat: au invitat familii întregi să vină libere în patrie și de-abia aici i-au despărțit, i-au deportat sau i-au băgat la închi-soare.)

Pe întreg parcursul anilor 1945 și 1946 s-a deplasat spre Arhipelag marele val al adevăraților adversari ai puterii (vlasoviștii(95), cazacii

lui Krasnov(96), musulmanii din unitățile naționale create în timpul lui Hit-ler), unii convinși, alții nevoiți.

O dată cu ei au fost capturați aproape un milion de cetățeni care au fugit din țară în anii războiului: civili de toate vîrstele și de ambele sexe, care se ascunseseră cu bine pe teritoriile aliaților, dar în 1946-1947 au fost predați în mod perfid de către guvernele aliaților în mâinile sovieticilor".

Un anumit număr de polonezi, membri ai Armatei Krajowa(97), adepți ai lui Mikolajczik(98), au fost expediați în GULAG după ce au trecut prin închisorile noastre.

Și cîți români au fost, și unguri!

De la sfîrșitul războiului și apoi, mulți ani fără întrerupere, a curs valul abundent al naționaliştilor ucraineni („banderoviștii”(99)).

Pe fundalul acestor dislocări postbelice uriașe, de multe milioane, este puțin probabil ca să mai fi observat cineva asemenea valuri mici pre-cum:

— „fetele pentru străini" (1946-1947), adică fetele care au îngăduit străinilor să le facă curte. Aceste fete au fost stigmatizate cu articolele 7-35 (social-periculoase);

— copiii spanioli, care au fost scoși din țara lor în timpul războiului civil, dar care se maturizaseră după cel de al doilea război mondial. Crescuți în internatele noastre, s-au acomodat foarte prost cu viața de la noi.

E stupefiant faptul că în Occident, unde este imposibil să se păstreze multă vreme secretele politice, fiindcă ele sunt dezvăluite și divulgate opiniei publice de către presă, tocmai secretul acestei trădări, poate ulti-mul secret al celui de al doilea război mondial sau unul dintre ultimele, a fost perfect și scrupulos păstrat de către guvernele britanic și american. Întîlnindu-mă deseori cu acești oameni în lagăre și închisori un sfert de veac, nu mi-a venit să cred că opinia publică din Occident nu știe nimic de această extrădare, grandioasă prin proporțiile ei, a unor oameni sim-pli în Rusia, trimiși de guvernele occidentale la pieire și represalii. Doar în 1973 (Sunday Oklahoman, 21 ianuarie) a apărut materialul lui Julius Epstein, căruia îndrăznesc să-i transmit aici mulțumiri din partea mulți-mii celor care au pierit și a cîtorva care mai trăiesc. A fost publicat doar un mic document disparat din dosarul imens, și astăzi

secret, privind repatrierea cu forța în Uniunea Sovietică. „Trăind doi ani în mâinile autorităților britanice cu sentimentul fals al siguranței, rușii au fost luați prin surprindere, nici măcar nu-și dădeau seama că vor fi repatriați... Aceștia erau în cea mai mare parte țărani simpli, care păstrau o amară ranchiună personală bolșevicilor.” Englezii s-au purtat cu ei „ca și cu cri-minalii de război: împotriva voinței lor, au fost predați în mâinile aceloră de la care nu puteau aștepta o judecată dreaptă”. Toți au fost trimiși în Arhipelag ca să fie nimiciți. În care parte a lumii și pe ce continent gu-vernele occidentale ar fi cutezat să-i predea astfel, fără să se teamă de mînia opiniei publice din țara lor? (Notă din anul 1973).

Doreau să plece acasă la ei. Lor le-au dat tot articolele 7-35, social-periculoși, și cel mai adesea 58-6, spionaj în favoarea... Americii. (Ca să fim drepți, să nu uităm scurtul antival din 1947... valul preoților. Da, minune mare! Prima oară după 30 de ani cînd eliberau preoți! De fapt ei nu erau căutați prin lagăre, însă dacă cineva dintre cei aflați în libertate își amintea și putea să spună numele și locul exact al unora, aceia erau puși în libertate pentru consolidarea bisericii în curs de reconstruire.)

Trebuie să menționăm că acest capitol nu caută cîtuși de puțin să enu-mere toate valurile care au alimentat GULAG-ul, ci doar pe acelea din-tre ele care au avut o nuanță politică. Exact precum la cursul de anat-mie, după descrierea amănunțită a sistemului circulației sîngelui, se poate iar relua descrierea detaliată a sistemului limfatic, tot astfel pot fi examinate din nou, începînd din 1918 pînă în 1953, valurile condam-naților de drept comun și ale criminalilor propriu-ziși. Și această descri-ere ar ocupa destul loc. Aici ar putea fi clarificate multe Decrete celebre, o parte dintre ele acum uitate (deși nu au fost niciodată abrogate prin lege), care au furnizat din abundență material uman pentru Arhipelag. Decretul privind absențele nemotivate de la lucru. Decretul privind pro-dusele de calitate proastă. Cel referitor la fabricarea basamacului (a atins culmea în 1922, însă tot deceniul al treilea a funcționat din plin). Cel referitor la pedepsirea colhoznicilor pentru neîndeplinirea normei obligatorii de zile-muncă. Apoi decretul privind starea de război la

căile ferate (aprilie 1943, deci nu la începutul războiului, ci când luase o întorsătură favorabilă nouă).

Decretele respective erau considerate întotdeauna ca fiind cele mai importante din toată legislația, fără ca cineva să mai ia în seamă ori măcar să-și aducă aminte de legislația anterioară. Punerea de acord a diferitelor ramuri a fost încredințată oamenilor de știință juriști, dar ei s-au ocupat de aceasta fără prea multă tragere de inimă și fără prea mult succes.

Pulsația decretelor a generat un tablou bizar al delictelor penale și de drept comun din țară. Se putea constata că furturile, crimele, produce-rea ilegală a basamacului, violurile nu se săvârșeau în diferite locuri din țară ca urmare a slăbiciunilor omenești, a lubricității și dezlănțuirii pasiunilor, nu! În crimele care se produceau pretutindeni în țară se observa o unanimitate și uniformitate uimitoare. Toată țara mișuna când numai de violatori, când numai de criminali, când de fabricanți clandestini de basamac, răspunzând simțitoare la ultimul decret guvernamental. Fiecare crimă părea că își oferă Decretului flancurile, ca să dispară cât mai iute! Și tocmai acea crimă apărea imediat pretutindeni, cea care de abia fusese prevăzută și pedepsită cu severitate de înțeleapta legislație.

Decretul privind militarizarea căilor ferate a aruncat în tribunale mulțimi de femei și adolescenți care, în anii războiului, lucrau cel mai mult la căile ferate, însă, pentru că înainte de asta nu beneficiaseră de instrucție cazonă, ei întârziu cel mai mult la lucru și încălcau disciplina. Decretul privind nerealizarea normei de zile-muncă a simplificat foarte mult procedura deportării colhoznicilor delăsători, care nu erau mulțu-miți cu bastonadele din listele de evidență ale colhozului. Dacă înainte pentru asta era nevoie de judecată la tribunal și aplicarea articolului privind „contrarevoluția economică”, acum era suficientă decizia conduce-rii colhozului, confirmată de comitetul executiv raional; colhoznicii înșiși încercau un sentiment de ușurare, având conștiința faptului că, deși erau deportați, nu figurau printre dușmanii poporului. (Norma obligatorie de zile-muncă era diferită pentru regiuni diferite, cea mai avantajoasă era a caucazienilor - șaptezeci și cinci de zile, dar și dintre ei mulți au ajuns cu valul pentru opt ani în ținutul Krasnoiarskului.)

Însă nu vrem să facem o analiză extinsă și fecundă a valurilor condamnaților de drept comun și ale criminalilor. Doar că nu putem, ajungînd în anul 1947, să trecem sub tăcere unul dintre cele mai grandioase Decrete ale lui Stalin. La anul 1932, am avut prilejul să pomenim Legea „din șapte a opta”, sau „șapte pe opt”, lege în virtutea căreia au condamnat pentru un spic, pentru un castravete, pentru doi cartofi, pentru o așchie, pentru un mosorel cu ață (în procesul-verbal se scria „două sute metri de material de croitorie”, totuși le era rușine să scrie „un mosorel cu ață”) și mereu pentru zece ani.

Însă exigențele timpului, așa cum le înțelegea Stalin, se schimbaseră și acea pedeapsă de zece ani, care părea suficientă în așteptarea unui război cumplit, acum, după o victorie de importanță istorică mondială, părea cam firavă. Și din nou, desconsiderînd codul ori uitînd că există numeroase articole și decrete despre furturi și delapidări, la 4 iunie 1947 au dat publicității un Decret care le întrecea pe toate și care a fost botezat numaidecît de către deținuții ce nu-și pierduseră curajul drept Decretul „patru pe șase”.

Superioritatea noului Decret consta în primul rînd în prospețimea lui: chiar de la apariția acestui Decret trebuiau să izbucnească aceste crime și să fie asigurat un val abundent de noi condamnați. Dar o superioritate și mai demnă de luat în seamă consta în durata pedepsei: dacă după spice nu se ducea o fată, ci trei („bandă organizată”), după castraveți ori mere cîtiva prichindei de doisprezece ani, ei primeau pînă la douăzeci de ani lagăr; la uzină durata superioară a fost deplasată pînă la douăzeci și cinci de ani (această pedeapsă, numită și sfert, înlocuia acum pedeapsa cu moartea, desființată cu cîteva zile înainte din considerente de... umanism*), în sfîrșit, se îndrepta vechiul neadevăr, cum că doar nedenunțarea politică este socotită crimă de stat, acum și pentru nede-nunțarea delictului de drept comun privind furtul din avutul statului ori al colhozului se acordau trei ani de lagăr sau șapte de deportare.

În anii imediat următori Decretului, divizii întregi de săteni și orășeni au fost trimise să cultive insulele GULAG-ului în locul inginerilor care pieri-seră. Este adevărat că aceste valuri au trecut prin miliție și

tribunale obișnuite, fără să supraîncarce canalele securității de stat, și așa încărcate pînă la refuz în anii postbelici.

Această linie nouă a lui Stalin - că acum, după victoria asupra fascismului, trebuie să se facă întemnițări cu mai multă energie, ca niciodată, mai multe și pe termene lungi - a avut, bineînțeles, ecou și asupra deținuților politici.

Anii 1948-1949, care s-au remarcat în toată viața socială prin intensificarea persecuțiilor și a urmăririlor, s-au distins prin tragicomedia recidi-viștilor, lucru nemaipomenit chiar și pentru in justiția stalinistă.

Așa au fost numiți în limbajul GULAG-ului acei nefericiți care au scăpat teferi din valul 1937 și care au izbutit să supraviețuiască cei zece ani imposibili, insuportabili. Și acum, iată, în 1947-1948, vlăguți și cu sănătatea zdruncinată, sunt gata să facă un pas timid pe pămîntul libertății, cu speranța de a-și tîrî restul zilelor ce le-au mai rămas de trăit. Însă nu știu ce fantezie barbară (ori înverșunare fermă, ori dorință de răzbunare nesățioasă) l-a împins pe Biruitorul Generalisim să dea ordinul: toți acești schilozi să fie întemnițați din nou, fără vreo altă vină! Din punct de vedere economic și politic, pentru el era dezavantajos să încarce mașina de înghițit cu ceea ce a mai prelucrat o dată. Dar Stalin a dispus anume așa. Acesta a fost un caz cînd personalitatea istorică devine extravagantă față de necesitatea istorică.

Și, de-abia oploșiți în noile locuri și noile familii, au venit să-i ia pe toți. Îi luau cu aceeași oboseală indolentă cu care mergeau și ei. De acum ei știau totul dinainte - tot drumul crucii. Nu întrebau „de ce?” Și nu le spuneau celor dragi „mă voi întoarce”. Îmbrăcau straiile cele mai mur-dare, își umpleau punga din lagăr cu tutun și plecau să semneze proce-sul-verbal. (Acesta nu era decît unul: „Dumneata ai fost închis?” - „Da.” „Ai primit încă zece ani.”)

Autocratul însă a realizat că nu este de ajuns să-i închidă din nou pe cei ce au supraviețuit din valul 1937! Atunci trebuie întemnițați și copiii ace-lor dușmani de moarte ai lui! Căci vor crește și le va trece prin cap să se răzbune. (Poate a mîncat prea mult la cină și a avut un coșmar cu acești copii.) Au triat, au calculat - au întemnițat copii, dar prea puțini.

*însă pedeapsa cu moartea doar pentru scurtă vreme și-a acoperit fața cu feregeaua, ca să o arunce cu un rînjit după doi ani și jumătate (ianuarie, 1950).

Au fost închiși copiii comandanților militari, dar nu toți copiii troțkiștilor! Și s-a pornit să curgă valul „copiilor răzbunători”. (Printre acești copii au nimerit și Lena Kosîrioiva de șaptesprezece ani, și Elena Rakovskaia, de treizeci și cinci.)

După marele haos european, Stalin a izbutit în jurul anului 1948 să se izoleze perfect, să-și construiască un tavan mai jos și, în acest spațiu astfel încadrat, să condenseze aerul anului 1937.

Și s-au pornit să curgă în 1948, 1949 și 1950:

— spioni imaginari (cu zece ani în urmă germano-japonezi, acum an-glo-americani);

— credincioșii (de data aceasta mai mult sectanți);

— geneticienii și amelioratorii adepți ai lui Vavilov și Mendel, care scă-paseră represaliilor;

— pur și simplu intelectuali care gîndeau (și cu deosebită severitate - studenții) și care nu fuseseră îndeajuns de speriați de Occident. Era la modă să fie condamnați pentru:

VAT - elogiarea tehnicii americane,

VAD - elogiarea democrației americane,

PZ - admirație față de Occident.

Valurile se asemănau cu 1937, dar nu și durata pedepsei: acum etalonul nu mai era decarul patriarhal, ci noul sfert stalinist. Acum zece ani intrau la condamnările pentru copii.

Un val destul de mare s-a format în urma noului Decret privind divulgarea secretelor de stat (iar secrete de stat erau considerate: recolta raionului, orice statistică epidemică; producția oricărui atelier sau a ori-cărei fabricuțe; pomenirea numelui aerodromurilor civile; traseele mijloacelor de transport urban; numele unui deținut care zăcea într-un lagăr), în virtutea acestui Decret se dădea o pedeapsă de cincisprezece ani.

Nu au fost uitate nici valurile naționale. Tot timpul a curs valul bandero-viștilor cules în toiul operațiunilor din pădurile frontului. Concomitent primeau cîte zece și cinci ani de lagăr și deportare sătenii din Ucraina de Apus, care, într-un fel sau altul, avuseseră legături cu partizanii: unii îi adăpostiseră peste noapte, alții le dăduseră o dată să mănînce, iar alții nu-i denunțaseră. Aproximativ

din anul 1950 a început să curgă și valul femeilor partizanilor lui Bandera Ele au fost condamnate la cîte zece ani pentru că nu și-au denunțat soții, ca să le vină mai repede de hac.

În vremea asta luase sfîrșit rezistența din Lituania și Estonia. Dar în 1949 dintr-acolo au buit valurile pentru o nouă profilaxie socială și cele pentru asigurarea colectivizării. Eșaloane întregi strînse din cele trei republici baltice, conținînd și săteni, și orășeni, au fost expediate în surghiun siberian, (în aceste republici, ritmul istoric a fost denaturat, în termene scurte, foarte strînse, ele trebuiau acum să refacă drumul țării întregi.)

În anul 1948, a luat calea surghiunului încă un val național: cel al gre-cilor de pe țărmul Mării de Azov, din Kuban și Suhumi. În anii războiului, ei nu s-au compromis cu nimic în fața Tătucului, dar acum oare el se răzbuna din cauza eșecului din Grecia? Se pare că și acest val a fost tot rodul smintelii lui personale. Majoritatea grecilor au fost deportați în Asia Centrală, cei nemulțumiți - în celulele închisorilor.

În jurul anului 1950, din aceeași răzbunare pentru războiul pierdut sau pentru a realiza un echilibru cu cei deportați, spre Arhipelag au fost ex-pediați insurgenții din armata lui Markos, predați nouă de către Bulgaria.

În ultimii ani ai vieții lui Stalin a început să se contureze distinct valul evreilor (cam de prin 1950, ei au început, încet-încet, să fie înhățați sub acuzația de cosmopolitism). Cu acest scop a fost pusă la cale și afacerea medicilor. Se pare că se pregătea să organizeze un masacru de proporții al evreilor.

Însă acesta a fost primul proiect din viața lui care a dat greș. Dumnezeu i-a poruncit - se pare că prin intermediul unor mîini omenești, să-și părăsească scheletul.

Expunerea precedentă, pe cît se vede, trebuia să arate că în prigonirea milioanei de oameni și în popularea GULAG-ului rezida o consec-vență concepută cu sînge rece și o perseverență neîntreruptă.

Că la noi n-au existat niciodată închisori goale, ci doar pline sau arhipline.

Că în timp ce dumneavoastră vă ocupați, pentru propria desfătare, cu tainele inofensive ale nucleului atomic, studiați influența lui

Heidegger asupra lui Sartre și colecționați reproduceri după tablourile lui Picasso, călătorești spre stațiuni balneare în vagoane compartimentate ori sfîr-șeați de construit vilele proprii din apropierea Moscovei, dubele securi-tății cutreierau de colo pînă colo pe străzi, iar ghebiștii băteau ori sunau la ușă.

Și, cred eu, prin această expunere, am dovedit că Organele n-au mîncat niciodată pîinea degeaba.

Capitolul 3

ANCHETA

DACĂ INTELECTUALILOR cehovieni, care se străduiau mereu să ghi-cească ce va fi peste douăzeci-treizeci-patruzeci de ani, li s-ar fi răs-puns că peste patruzeci de ani, în Rusia, ancheta penală se va face cu ajutorul torturii, că deținuților li se va strînge craniul într-un inel de fier*, că unii vor fi introduși în băi umplute cu acid**, că vor fi legați goi și tor-turați cu furnici, ploșnițe, li se va vîrî în orificiul anal vergeaua de armă înroșită pe primus („marcare secretă”), le vor fi strivite, încet, cu talpa cizmei, organele genitale, iar ca o formă foarte ușoară vor fi torturați cu nesomn și cu sete și vor fi bătuți pînă ce vor fi transformați într-o masă de carne însîngerată - nici una dintre piesele lui Cehov n-ar fi ajuns la final, căci toate personajele ar fi fugit la casa de nebuni.

Și nu numai eroii lui Cehov. Însă care rus normal de la începutul secolului, inclusiv oricare membru al RSDRP, ar fi putut crede, ar fi putut îndu-ra o asemenea calomnie la adresa viitorului luminos? Ceea ce se mai potrivea cu epoca lui Alexei Mihailovici(1), ceea ce pe vremea lui Petru I părea deja barbarie, ceea ce în perioada lui Biron(2) putea fi aplicat la vreo 10-20 de oameni, ceea ce devenise absolut imposibil începînd din vremea Ecaterinei, toate acestea, în miezul marelui secol al douăze-cilea, într-o societate concepută după principiul socialist, cînd zburau deja avioanele, apăruse cinematograful vorbitor și radioul, n-au fost săvîrșite de un singur scelerat, nici într-un loc ascuns, ci de zeci de mii de oameni-fiară, special instruiți, asupra milioanei de victime fără apă-rare.

Și oare este cumplită doar această explozie de atavism, numită cu abilitate „cultul personalității”? Sau este cumplit faptul că tocmai în acei ani noi sărbătoream centenarul lui Pușkin? Că puneam în scenă chiar pie-sele lui Cehov, deși răspunsul la întrebările lor fusese

primit? Ori și mai cumplit este faptul că și după treizeci de ani ni se spune: nu trebuie să mai vorbim despre aceste lucruri! Dacă ne vom aminti de suferințele milioaneilor de oameni, acest lucru denaturează perspectiva istorică! Dacă vom căuta să descoperim esența moravurilor noastre, aceasta umbrește progresul material! Mai bine amintiți-vă de cuptoarele înalte care au fost aprinse, de laminoare, de canalele săpate... nu, de canale nu trebuie... atunci de aurul de pe Kolîma, nu, nici de el nu trebuie... De toate se poate vorbi, dar cu pricepere, proslăvind...

Este de neînțeles, de ce blestemăm noi inchiși? Oare în afară de ru-guri nu au fost și slujbe religioase solemne? Este de neînțeles, de ce

*Doctorului S., după mărturia lui A.R. K.-ov.

** Precum lui H.S. T-e.

oare nu ne place iobăgismul? Căci nu interzicea țăranilor să muncească în fiecare zi. Și apoi, ei puteau să meargă cu colindul de Crăciun, iar de Sfînta Treime, fetele împleteau cununițe...

Caracterul excepțional pe care legenda scrisă și orală îl atribuie anului 1937 este relevant în inventarea unor culpe imaginare și în torturi.

Asta însă nu este adevărat, nu este exact, în ani diferiți și în decenii diferite, ancheta în virtutea articolului 58 n-a avut aproape niciodată ca scop descoperirea adevărului, ci a constatat doar în procedura inevitabilă și murdară: omul pînă de curînd liber, uneori mîndru, întotdeauna nepregătit să fie frînt, trecut printr-o conductă îngustă, a cărei armătură să-i sfîșie pielea de pe coaste cu clenciurile ei, unde să nu poată respira, încît să se roage să ajungă la capătul celălalt, și la capătul celălalt să iasă ca un indigen fără cusur al Arhipelagului, aruncat pe pămîntul făgăduinței. (Un naiv se împotrivește veșnic, crezînd că poate ieși din conductă îndărăt, pe unde a intrat.)

Cu cît au trecut mai mulți ani neconsemnați în scris, este cu atît mai greu să aduni mărturiile risipite ale celor care au supraviețuit. Iar ei ne spun că pregătirea cazurilor umflate a început încă din primii ani de existență a Organelor, ca să fie simțită activitatea lor salvatoare permanentă și de neînlocuit, căci altfel, o dată cu împuținarea dușmanilor, Organele ar fi trebuit într-un ceas rău să dispară. Cum

reise din cazul lui Kosîrev*, poziția CEKA se clătina încă de la începutul anului 1919. Citind ziarele din anul 1918, am dat peste un comunicat oficial privind descoperirea unui complot infernal al unui grup de zece inși care voiau (numai voiau!) să urce pe acoperișul Orfelinatlui (mergeți să vedeți la ce înălțime) tunuri, și de acolo să tragă asupra Kremlinului. Erau zece oameni (printre care, pesemne, femei și adolescenți), nu se știe câte tunuri... Și de unde aceste tunuri? Ce calibru aveau? Și cum să le urci pe scară pînă în pod? Cum să le instalezi pe acoperișul înclinat, și în așa fel, încît să nu se rostogolească în timpul tragerii?!... Și totuși această fantezie, care întrecea plăsmuirile anului 1937, era citită și era crezută!... La fel de umflat a fost și cazul „Gumiliov”(3) în 1921**. În același an, CEKA din Riazan a plăsmuit pseudocazul privind „cons-pirația” intelectualilor locali (dar protestele unor oameni curajoși au izbutit să ajungă la Moscova și cazul a fost suspendat). În același an 1921 a fost executat întreg Comitetul pentru sapropel, care făcea parte din Comisia pentru Sprijinirea Forțelor Naturii. Cunoscînd îndeajuns felul de a fi și starea de spirit a cercurilor științifice ruse din vremea aceea și

*Partea întâi, capitolul 8.

** A. A. Ahmatova(4) mi-a spus numele celui cekist care a influențat acest caz: Iakov Agranov.

nefiind despărțiți de acei ani prin perdeaua de fum a fanatismului, poate

și fără săpături ne vom închipui cît valora acel caz.

La 13 noiembrie 1920, Dzerjinski(5), într-o scrisoare adresată VCEKA , menționează că la CEKA „deseori se dă curs unor declarații calomni-oase”.

Iată ce își amintește E. Doiarenko despre anul 1921: sala de așteptare a arestaților de la Lubianka, patruzeci-cincizeci paturi de lemn, toată noaptea sunt aduse într-una femei. Nimeni nu știe pentru ce este acu-zat, senzația generală era că se arestează fără motiv, în toată încăpe-rea doar o singură femeie știe de ce se află acolo - este o membră a partidului eserilor. Prima întrebare a lui Iagoda: „Așadar, pentru ce sunteți aici?”. Adică să spui tu însuți, să le dai o mîna de ajutor la confecționarea propriului tău dosar. Și absolut același lucru se povestește despre GPU-ul din orașul Riazan în anul 1930!

Impresia generală că toți au fost arestați fără nici un motiv. Și întrucât era mare lipsă de capete de acuzare, pe I.D.T-ov l-au acuzat că poartă un nume fals. (Și cu toate că era numele lui adevărat, prin hotărîrea OSO a fost pricopsit cu trei ani, în virtutea articolului 58-10.) Neștiind de ce să se lege, anchetatorul întreba: „Care-i profesia dumitale?” „Planificator.” „Scrie o notă explicativă: Planificarea în uzină și felul în care este realizată. Pe urmă o să afli de ce ai fost arestat.” (În notă el va găsi un fir de care să se agațe.)

Și oare în decurs de atîtea decenii nu ne-am obișnuit cu ideea că de acolo nu se întoarce nimeni? În afară de mișcarea înapoi, scurtă și făcută cu bună știință, din anul 1939, doar foarte rare povestiri poți auzi despre eliberarea unui om ca rezultat al anchetei. Dar și în acest caz, fie că acest om a fost întemnițat din nou, fie că a fost eliberat doar pentru a fi urmărit. Astfel s-a creat tradiția conform căreia Organele nu au rebuturi în producție! Atunci cum rămîne însă cu nevinovații?...

În Dicționarul explicativ al lui Dahl(6) se face următoarea distincție: „Cercetarea (prealabilă) se deosebește de anchetă prin faptul că ea se întreprinde pentru confirmarea premergătoare că există temeiuri pentru a deschide ancheta”.

O, sancta simplicitas! Dar Organele nu au știut niciodată ce este o cer-cetare, o informare prealabilă! Listele trimise de sus, ori prima bănuială, denunțul unui colaborator secret sau chiar un denunțator anonim* atră-geau după sine arestarea și apoi acuzarea inevitabilă. Timpul destinat anchetei nu era folosit pentru descurcarea delictului, ci, în nouăzeci și cinci la sută din cazuri, pentru a-l obosi, a-l extenua, a-l vlăgui pe cel

*Articolul 93 din Codul de procedură penală spunea chiar așa: „O declarație anonimă poate servi drept motiv pentru a intenta un proces penal” (nu trebuie să ne mire cuvîntul „penal”, fiindcă politiciii erau toți considerați infractori de drept comun).

anchetat și a-l aduce în stare să dorească să fie tăiat cu toporul, numai

să se termine mai repede.

Încă din 1919, metoda principală de anchetă era: pistolul pe masă.

Așa se desfășura nu numai ancheta politică, dar și cea de drept comun. La procesul Direcției centrale a combustibilului (1921), inculpata Ma-hrovskia s-a plîns "că la anchetă i s-a dat să înghită

cocaină. Procurorul* parează: „Dacă ar fi declarat că s-au purtat brutal cu ea, ar fi amenințat-o cu împușcarea, toate acestea, în caz de extremă nece-sitate, mai puteau fi crezute”.

Pistolul stă amenințător pe masă, uneori este îndreptat asupra ta, iar anchetatorul nu se obosește să inventeze motivul pentru care ești acuzat: „Povestește, tu știi!” Așa i-a cerut anchetatorul Haikin în 1927 acuzatei Skripnikova, așa i-au cerut în 1929 lui Vitkovski. Nu s-a schimbat nimic nici peste un sfert de secol. În 1952, aceleiași Anna Skripnikova, acum la cea de a cincea arestare, Sivakov, șeful secției de anchetă a MGB-ului din orașul Ordjonikidze, îi spune: „Medicul închisorii ne informează că ai tensiunea 24/12. Asta-i puțin, canalie (ea avea șazeci de ani), o să te facem să ai 34, ca să crapi, lepădătură, fără nici o vînătaie, fără bățai, fără fracturi. Numai că n-o să te lăsăm să dormi!” Și dacă Skripnikova, după nopți de interogatoriu, ziua, în celulă, închidea ochii, gardianul năvălea înăuntru, urlînd: „Deschide ochii, altfel te trag de picioare din pat și te leg de perete!”

Și interogatoriile de noapte erau cele mai importante în 1921. Și tot atunci se puneau în față farurile automobilului (la CEKA din Riazan, Stelmah). La Lubianka, în 1926 (mărturia Berthei Gandal) se folosea sistemul de încălzire Amosov, pentru introducerea în celulă a aerului rece ori puturos. Și mai era o celulă căptușită cu plută, care nu avea aer și era încălzită la maximum. Se pare că poetul Kliuev(7) a stat într-o astfel de celulă. La fel și Bertha Gandal. Vasili Alexandrovici Kasianov, participant la răzmerița din 1918 de la Iaroslavl(8), povestea că o asemenea celulă era încinsă pînă ce prin porii corpului țîșnea sîngele; observînd asta prin vizor, supraveghetorii îl puneau pe deținut pe targa și îl duceau să semneze procesul-verbal. Sunt cunoscute procedeele „fierbinți” (și „sărate”) ale perioadei „de aur”, în Georgia. În 1926, deținuților li se ardeau mîinile cu țigările; la închisoarea Meteh (din Tbili-si) îi împingeau pe întuneric într-un bazin cu necurățenii. Aici este o legătură foarte simplă: dacă trebuie să învinuiești cu orice preț, înseamnă că amenințările, violența și torturile sunt inevitabile, și cu cît acuzația este mai fantastică, cu atît mai crudă trebuie să fie ancheta pentru a forța mărturisirea. Și o dată ce cazurile umflate au fost dintot-deauna, atunci și violența, și tortura au fost dintotdeauna, nu sunt apa-

* N. V. Krîlenko, *Za piat let (în cinci ani)*, GIZ, Moscova-Petrograd, 1933, p. 401.

najul anului 1937. Ele sunt un indiciu îndelungat, cu caracter general. Iată de ce astăzi mi se pare straniu să citești uneori în amintirile foștilor zeki că torturile au fost încuviințate începînd cu primăvara anului 1938*. Obstacole de ordin spiritual și moral, care ar fi putut să rețină Organele să apeleze la tortură, nu au existat niciodată. În primul an postre-voluționar, în „Hebdomadarul VCEKA”, „Spada roșie” și „Teroarea ro-șie” s-a discutat deschis despre folosirea torturii din punctul de vedere al marxismului. Și, judecînd după consecințe, răspunsul a fost pozitiv, deși nu a fost general.

Despre anul 1938 ar fi mai corect să se spună așa: dacă pînă în acest an pentru folosirea torturii se cerea îndeplinirea unor formalități, o apro-bare pentru fiecare caz de anchetat (chit că se obținea cu ușurință), în 1937-1938, ținînd cont de situația excepțională (într-un răstimp scurt trebuiau trecuți prin aparatul anchetei milioane de arestați hărăziți Arhi-pelagului, ceea ce n-au cunoscut valurile masive ale „chiaburilor” și cele naționale), violența și tortura au fost permise anchetatorilor nelimitat, au fost lăsate la aprecierea lor, cum cerea munca lor și termenul dat. Felu-rile de tortură nu erau reglementate, era admisă orice inovație.

În 1939 această aprobare generală largă a fost anulată, din nou se ce-reau îndeplinite niște formalități birocratice pentru tortură (de fapt, ame-nințările simple, șantajul, înșelăciunea, epuizarea prin insomnie și car-ceră nu au fost interzise niciodată). Dar începînd de la sfîrșitul războ-iului și în anii postbelici au fost stabilite prin decret anumite categorii de arestați față de care se aproba dinainte o gamă largă de torturi. Aici intrau naționalistii, mai ales ucrainenii și lituanienii, și mai ales în acele cazuri cînd exista sau se presupunea că există o structură clandestină și trebuia extirpată pe de-a-ntregul, trebuiau obținute toate numele de la cei care fuseseră deja arestați. De pildă, grupul lui Romualdas Prano Skirius era alcătuit din aproximativ cincizeci de lituanieni. Ei au fost învinuiți în 1945 că au lipit manifeste antisovietice. Și cum pe atunci Lituania ducea lipsă de închisori, au fost trimiși într-un lagăr de lîngă Velsk în regiunea Arhanghelsk. Unii au fost torturați, alții n-au suportat dublul regim de anchetă și muncă de lagăr, însă rezultatul a fost urmă-torul: cei cincizeci de oameni au mărturisit toți, fără excepție. A trecut o vreme, și din Lituania s-a

comunicat că au fost găsiți adevărații vinovați ai manifestelor, iar aceștia n-au nici un amestec! În 1950 am întâlnit în închisoarea de tranzit din Kuibîșev un ucrainean din Dnepropetrovsk, pe care, pentru a -l face să dezvăluie persoanele cu care avea legături,

*E. Ghinzburg scrie că aprobarea pentru a folosi „mijloacele de influențare fizică” a fost dată în aprilie 1938. V. Șalamov consideră că torturile au fost autorizate începînd de la mijlocul anului 1938. Bătrînul deținut Mitrovici este sigur că a existat un „ordin privind interogatoriul simplificat și schimbarea metodelor psihice cu cele fizice”. Ivanov-Razum-nik(9) consideră că „perioada celor mai crude interogatorii a fost mijlocul anului 1938”.

I-au torturat în fel și chip, inclusiv carcera „în poziție verticală”, în care, pentru patru ore pe zi, introduceau o bară de sprijin (ca să poată adormi). Tot după război l-au schingiuit și pe Levin, membru corespondent al Academiei.

Și, de asemenea, n-ar fi fost just să se atribuie anului 1937 „descope-rirea” că mărturisirea personală a inculpatului este mai importantă decît orice dovezi și fapte. Acest lucru se cunoaștea încă din anii '20. Iar în jurul anului 1937 a apărut doar teoria strălucitoare a lui Vîșinski. De fapt, atunci, ea a fost comunicată doar anchetatorilor și procurorilor pentru susținerea tăriei lor morale, pe cînd noi, toți ceilalți, am aflat de ea cu douăzeci de ani mai tîrziu, am aflat cînd a început să fie ponegrită în propozițiile subordonate și paragrafele secundare ale articolelor de ziar ca și cum era de mult și tuturor cunoscută.

Se pare că în acel an de năprasnică amintire, în raportul său devenit celebru în cercurile speciale, Andrei Ianuarievici (îmi stă pe limbă să-i spun Jaguarievici) Vîșinski, în spiritul celei mai suuple dialectici (pe care noi nu o îngăduim nici supușilor de stat, nici - în prezent - mașinilor electronice, fiindcă și colo, și colo da este da, și nu este nu), a reamintit că omenirea nu va putea niciodată să stabilească adevărul absolut, ci doar pe cel relativ. Și de aici, el a făcut un pas pe care juriștii n-au îndrăznit să-l facă timp de două mii de ani: că, prin urmare, nici adevărul stabilit de anchetă și de tribunal nu poate fi absolut, ci doar re-lativ. Iată de ce, semnînd o condamnare la moarte, oricum nu vom pu-tea fi niciodată absolut siguri că pedepsim un vinovat, ci doar cu un anumit grad de aproximare, în anumite presupuneri, într-un anumit sens. (Poate că Vîșinski însuși, nu mai puțin decît ascultătorii lui, avea atunci nevoie de această consolare

dialectică. Strigînd de la tribuna procurorului: „Să fie împușcați cu toții, precum cîinii turbați !”, el, cu rău-tatea și inteligența lui, înțelegea că acuzații nu sunt vinovați. Probabil că el și Buharin(10) o somitate a dialecticii marxiste, erau mai mult decît pasionați să înveșmînteze minciuna judiciară în zorzoane dialectice. Pentru Buharin era prea stupid și demoralizant să pieri absolut nevino-vat, el chiar simțea nevoia de a-și găsi vina! În schimb, pentru Vișinski era mult mai plăcut să se simtă un logician, decît un ticălos evident.

De aici decurge concluzia cea mai practică: încercarea de a căuta pro-be absolute (probele sunt întotdeauna relative), martori absolut convin-gători (ei pot spune lucruri contradictorii) ar fi o pierdere zadarnică de timp. Cît despre dovezile vinovăției, relative și aproximative, anchetato-rul le poate găsi și fără probe, și fără martori, fără să iasă din cabinetul său, sprijinindu-se nu doar pe inteligența sa, ci și pe simțul său partinic, pe forțele lui morale (adică pe superioritatea omului care a dormit și a mîncat bine, și nu a fost maltratat de nimeni) „și pe caracterul său” (adică voința de a-și manifesta cruzimea)!

Firește, această formulare era mult mai elegantă decît instrucțiunile lui Lațis. Esența însă este aceeași.

Doar într-un singur punct Vișinski n-a mers pînă la capăt, s-a abătut de la logica dialectică: nu știu de ce a lăsat el doar glonțul absolut...

Astfel, dezvoltîndu-se în spirală, concluziile jurisprudenței noastre înaintate s-au întors la concepțiile preantice și medievale. Și precum călăii medievali, anchetatorii, procurorii și judecătorii noștri au convenit să vadă dovada principală a vinovăției în recunoșterea ei de către inculpat*.

Totuși naivul Ev Mediu, ca să smulgă mărturisirea dorită, recurgea la metode dramatice, spectaculoase: scaunul de tortură, roata, grătarul cu cărbuni aprinși, tragerea în țeapă etc. În secolul al XX-lea însă, folosind și medicina avansată, și experiența penitenciară considerabilă (cineva a susținut foarte serios o teză de doctorat pe această temă), au socotit că o asemenea concentrare de mijloace strașnice este inutilă, folosirea lor masivă ar fi greoaie, în afară de aceasta...

Și, în afară de aceasta, mai există probabil o circumstanță: ca întotdeauna, Stalin nu rostea ultimul cuvînt, subordonații trebuiau să

-l ghicească singuri, iar el își rezerva porțița de scăpare a șacalului, ca să se retragă și să scrie Beție de pe urma succesului(11). Schingiuirea planificată a milioane de oameni se întreprindea totuși pentru prima oară în istoria omenirii, și Stalin, în pofida puterii sale nemărginite, nu putea fi absolut sigur de succes. Efectuată pe un material vast, experiența putea să decurgă altfel decât pe unul de mai mici proporții. În toate cazurile, Stalin trebuia să rămână imaculat, de o puritate angelică. (Dar indicația privind „influențarea fizică” exista în circularele Comitetului Central din anii 1937 și 1939.) Iată de ce, poate, nu exista o listă cu torturi și batjocuri tipărită, care să fie înmînată anchetatorilor. Se cerea pur și simplu ca fiecare secție de anchetă într-un termen dat să livreze tribunalului un anumit număr de victime care au mărturisit totul. Se vorbea pur și simplu (oral, dar foarte des) că toate măsurile și mijloacele sunt bune, fiind îndreptate spre un scop înalt; că nimeni nu-l va trage la răspundere pe anchetator pentru moartea unui inculpat; că medicul închisorii trebuie să se amestece cît mai puțin posibil în mersul anchetei. De bună seamă se organizau schimburi de experiențe tovărășești, „învățau de la cei mai buni”. Și apoi mai era și „cointeresarea materială: remunerație mare pentru orele lucrate noaptea, prime pentru reducerea termenului anchetei. Și apoi mai era și avertismentul că anchetatorii care nu-și duc misiunea la bun sfîrșit... Dacă însă s-ar întîmpla că vreun NKVD regional să înregistreze un eșec, atunci și șeful lui ar fi curat în fața lui Stalin: el nu a dat indicații

*Compară anexa a 5-a la constituția SUA: „Nimeni nu poate fi obligat să depună mărturie împotriva sa într-un proces penal”.

directe de aplicare a torturii! Dar în același timp a asigurat aplicarea ei!

Înțelegînd că șefii cei mari își iau măsuri de precauție, o parte dintre anchetatorii de rînd (dar nu cei care se delectează frenetic) încercau și ei să înceapă cu metode mai blînde, apoi, în caz de înăsprire, să evite pe acelea care lasă urme prea evidente: un ochi scos, o ureche smulsă, șira spinării ruptă și chiar vîntățile pe tot corpul.

Iată de ce în anul 1937 nu se constată - exceptînd insomnia - o unitate totală în ceea ce privește procedeele de tortură la diferite direcții regio-nale, la diferiți anchetatori din aceeași direcție. Se

spune că au excelat prin cruzimea schingiuirilor orașele Rostov pe Don și Krasnodar. În Krasnodar inventaseră o metoda originală: îi sileau pe arestați să semneze file de hîrtie albe, apoi ei le umpleau cu minciuni. De fapt, la ce bun torturile? În 1937 nu s-au făcut dezinfecții. Bîntuia tifosul exantematic. În înghesuiala în care trăiau oamenii cadavrele zăceau cîte cinci zile, cei care înnebuneau în celule erau terminați cu bîtele în coridor.

Ceea ce s-ar putea socoti, totuși comun, era preferința pentru mijloacele, ca să zicem așa, blînde (o să le cunoaștem îndată), și aceasta era o cale fără greș. Căci limitele adevărate ale echilibrului uman sunt foarte restrînse și nu sunt deloc necesare scaunul de tortură și grătarul cu jar pentru a aduce în stare de iresponsabilitate un om de rezistență medie.

Vom încerca să enumerăm cîteva procedee foarte simple, care frîng voința și personalitatea deținutului, fără să lase urme pe corpul lui.

Să începem cu metodele psihice. Pentru victimele care niciodată nu s-au pregătit pentru suferințele închisorii, acestea sunt metode care au o forță uriașă, chiar distrugătoare. Oricît de tari ți-ar fi convingerile, tot nu-ți va fi ușor.

1. Să începem chiar cu nopțile. Din ce pricină oare numai noaptea se produce în principal frîngerea sufletelor? Oare de ce încă din primii lor ani de existență Organele au ales noaptea? Pentru că noaptea, smuls din pat în timpul somnului (chiar dacă încă nu este chinuit de insomnie), arestatul nu poate fi echilibrat și treaz precum în timpul zilei, este mai maleabil.

2. Convingerea în sinceritatea tonului. Este lucrul cel mai simplu. La ce bun jocul de-a șoarecele și pisica? Aflîndu-se o vreme printre ceilalți acuzați, arestatul a făcut cunoștință cu situația generală. Și anchetatorul îi vorbește pe un ton domol, amical: „îți dai singur seama că oricum o să fii condamnat Dacă însă te vei împotrivi, aici, în închisoare, o să-ți zdruncini sănătatea, o să te prăpădești. Dacă te duci în lagăr - acolo-i aer, lumină... Așa că e mai bine să semnezi de la început." Foarte logic. Și sunt lucizi cei ce consimt și semnează, doar dacă... Doar dacă e vorba numai de ei! Însă rareori se întîmplă așa. Și lupta este inevitabilă.

O altă variantă de convingere este destinată membrilor de partid. „Dacă în țară sunt neajunsuri și chiar foamete, dumneata ca bolșevic

trebuie să hotărăști: poți oare să admiți că vinovat de asta este partidul? Ori puterea sovietică?" „Nu, desigur!" se grăbește să răspundă directorul Centralei Inului. „Atunci ai curajul și ia vina asupra dumatăle!" Și el o ia!

3. Injură grosolană. Un procedeu simplu, dar asupra oamenilor cu educație, cu structuri delicate, rafinați, poate să acționeze excelent. Cunosco două cazuri cu preoți, care cedau la cea mai nevinovată înjură-tură. Unul dintre ei (Butîrki, 1944) era anchetat de o femeie. La început, în celulă, nu mai găsea cuvinte pentru a-i lăuda politețea. Dar într-o zi s-a întors abătut și multă vreme n-a consimțit să repete cu cât rafina-ment a început ea să înjure, punînd picior peste picior. (Regret că nu pot să reproduc aici una din drăguțele ei fraze.)

4. Atacul prin contrast psihologic. Schimbări neașteptate: tot interogatoriul sau numai o parte a lui să fie extrem de amabil, să te adresezi inculpatului cu numele mic și cu patronimicul, să făgăduiești marea cu sarea. Apoi, brusc, să arunci cu prespapierul: „Canalie! Nouă grame de plumb în ceafă! Și, întinzînd mîinile ca pentru a i le înfige în păr, de par-că unghiile s-ar termina cu niște ace, să te apropii de acuzat (procedeu este foarte bun pentru femei).

Ca variantă: se schimbă doi anchetatori, unul rupe și sfîșie, altul este simpatic, aproape cordial. Ori de cîte ori intră în birou, inculpatul tremu-ră: oare pe cine o să vadă? Și prin contrast vrea să-i mărturisească și să-i semneze celui de al doilea totul, chiar și ce n-a fost.

5. Umilirea prealabilă. În faimoasele subsoluri ale GPU-ului din Rostov (de la „Numărul treizeci și trei") sub dalele de sticlă groasă ale trotua-rului (un fost depozit), în așteptarea interogatoriului, i-au așezat pe arestați cu fața la dușumea într-un coridor, interzicîndu-le să ridice capul ori să scoată vreun sunet. Ședeau așa, ca niște mahomedani care se roagă, pînă ce gardianul îi bătea pe umăr și îi ducea la interogatoriu. - Alexandra Ova n-a făcut la Lubianka mărturisirile așteptate. A fost transferată la închisoarea Lefortovo. Acolo, la recepție, gardiană i-a poruncit să se dezbrace și, chipurile invocînd procedura, i-a luat hainele și a încuiat-o goală într-o boxă. Numaidecît și-au făcut apariția niște gardieni-bărbați, care au început să se uite prin vizor, să rîdă și să-i aprecieze formele. Și,

probabil, întrebînd, aş mai aduna încă multe exemple. Scopul era unul singur: să creeze o stare deprimantă.

6. Orice procedeu capabil să aducă arestatul în stare de tulburare. Iată cum a fost anchetat F.I. V. din Krasnogorsk, regiunea Moscova (după comunicarea făcută de LA. P-ev). Anchetatoarea, în cursul interogatoriului, s-a dezbrăcat în faţa lui în cîteva etape (strip-tease!). Însă tot timpul a continuat interogatoriul, ca şi cînd nu s-a întîmplat nimic, se plimba prin cameră, se apropia de el, încercînd astfel să-l facă să mărturisească. Poate era necesitatea ei personală, dar poate era şi o socoteală rece: inculpatului i se tulbură mintea şi semnează! Iar ea nu avea de ce să se teamă: avea pistol, sonerie...

7. Intimidarea. Metoda cea mai aplicată şi foarte variată. Este folosită adesea în combinaţie cu ispitirea şi promisiunea (bineînţeles falsă). Anul 1924: „Nu mărturiseşti? Va trebui să faci o plimbare pînă la Solov-ki. Cine mărturiseşte totul este eliberat". Anul 1944: „Depinde numai de mine în ce lagăr o să fii trimis. Există lagăre şi lagăre. Acum avem şi lagăre cu muncă silnică. Ocne. Dacă vei fi sincer, vei ajunge într-un loc mai comod, dacă vei refuza să mărturiseşti - douăzeci şi cinci de ani de muncă în subterană!" Intimidare cu altă închisoare mai drastică: „Dacă refuzi să mărturiseşti, te vom transfera la Lefortovo (dacă eşti la Lubi-anka), la Suhanovka (dacă eşti la Lefortovo), acolo vor discuta altfel cu tine". Iar tu de acum te-ai obişnuit aici: în închisoarea asta regimul pare a fi acceptabil, dar nu ştii ce torturi te aşteaptă dincolo. Apoi mutarea... Să cedez oare?...

Intimidarea acţionează excelent asupra celor care încă n-au fost arestaţi, ci au fost convocaţi în Casa cea Mare prin citaţie. El (ea) are încă multe de pierdut, el (ea) se teme de orice: se teme că astăzi n-o să-i mai dea drumul, se teme că o să i se confişte lucrurile, apartamentul. El este gata să facă multe depoziţii şi multe concesii pentru a evita aceste pericole. Ea, de bună seamă, nu cunoaşte codul penal, şi ca lucrul cel mai puţin important la începutul interogatoriului i se strecoară o foaie de hîrtie cu un extras falsificat din cod: „Sunt avertizată că pentru furnizare de mărturii false... 5 (cinci) ani de închisoare" (în realitate, articolul 95 - pînă la doi ani)... pentru refuzul de a face depoziţii - 5 (cinci) ani (în realitate, articolul 92 - pînă la trei luni, ba şi acelea de muncă corecţională, nu de

închisoare). Aici a intrat deja și mereu o să intre în acțiune încă o metodă de anchetă:

8. Minciuna. Noi, victimele, nu putem să mințim, în schimb anchetatorul minte tot timpul, toate aceste articole nu se refera la el. Nouă nici măcar nu ne trece prin minte să întrebăm: el ce pedeapsă primește pentru minciună? El poate să pună dinaintea noastră grămezi de procese-verbale cu semnăturile celor dragi ori ale prietenilor noștri: acesta nu e decît un procedeu de anchetă elegant. Intimidarea cu ispitire și minciună este procedeul principal de influența-re a rudelor arestatului, chemate să depună mărturie. „Dacă nu faceți aceste depoziții (care vi se cer), îi agravați situația... îl nenorociți defini-tiv... (vă închipuiți ce simte o mamă cînd aude așa ceva?). Numai dacă semnați această hîrtie (care vi se pune dinainte) puteți să-l salvați "(nenorociți)"*.

*Conform legilor nemiloase ale Imperiului rus. rudele apropiate puteau în general să refuze să depună mărturie. Și dacă făceau depoziții la ancheta preliminară, puteau, dacă voiau, să și le retragă, ca să nu ajungă la tribunal. În mod ciudat, pe vremea aceea, a fi cunoștința sau ruda criminalului nu era considerată dovadă de vinovăție !...

9. Jocul cu atașamentul față de cei dragi și apropiați acționează perfect și asupra inculpatului. Aceasta este cea mai eficientă dintre intimidări. Cu atașamentul față de cei dragi poți frînge pe omul cel mai neînfricat (O, cîtă profecție în dictonul: „Dușmanul omului este familia lui"!). Vă amintiți de acel tătar care a rezistat și la chinurile lui, și la chinurile soției-ei, dar n-a mai rezistat la ale fiicei?... În 1930, anchetatoarea Rimalis făcea următoarea amenințare: „O s-o arestăm pe fiica dumneavoastră și o s-o băgăm în celulă cu sifiliticele!"

Vă amenință că-i vor aresta pe toți cei dragi dumneavoastră. Uneori cu acompaniament sonor: soția ta este deja arestată, dar soarta ei viitoare depinde doar de sinceritatea ta. Uite, este interogată în camera de ală-turi, ascultă! Și, într-adevăr, dincolo de perete răsună plîns și țipete de femei (dar ele seamănă toate între ele, și mai ales prin perete, în plus tu ești surescită, nu ești în starea de spirit a expertului. Uneori pun pur și simplu un disc cu vocea unei „femei tip" - soprană ori contraltă - o propunere de raționalizare !). Iată însă că - acum de-adevăratelea - ți-o arată printr-o ușa de sticlă cum merge tăcută, cu capul aplecat de tristețe. Da! Este soția ta! Pe coridoarele

securității de stat. Ai nenoroci-t-o cu încăpățînarea ta. E arestată. (Ei o chemaseră prin citație pentru un fleac de procedură, iar la momentul convenit au scos-o pe coridor, dar i-au poruncit: să nu ridicați capul, altfel nu mai ieșiți de aici!) Ori îți dau să citești o scrisoare de la ea, într-adevăr, e scrisul ei: Mă lepăd de tine! După ticăloșiile pe care mi le-au povestit despre tine, nu mai am nevoie de tine! (Și întrucît în țara noastră există și asemenea femei, de ce n-ar fi posibile și astfel de scrisori? Nu-ți rămîne decît să te consulți cu propriul suflet: oare așa să fie soția ta?)

Anchetatorul Goldmann a încercat (în 1944) să obțină de la V.A. Korneeva depoziii împotriva altor oameni prin amenințări: „O să-ți con-fiscăm casa, iar pe bătrînele tale le vom arunca în stradă”. Convinsă și fermă în credința ei, Korneeva nu se temea cîtuși de puțin pentru sine, era pregătită să sufere. Dar amenințările lui Goldmann erau absolut reale pentru legile noastre, și ea era îngrijorată de soarta alor săi. Cînd spre dimineață, după o noapte de procese-verbale refuzate și rupte, Goldmann s-a apucat să scrie poate a patra variantă, unde era acuzată doar ea, Korneeva a semnat bucuroasă, avînd sentimentul că a obținut o victorie morală. Noi nu conservăm simplul instinct uman de a ne justi-fica și de a respinge falsele acuzații, nici vorbă! Suntem fericiți cînd izbutim să luăm întreaga vină asupra noastră*.

*Iată ce spune ea acum: ..După unsprezece ani, cînd am fost reabilitată, mi-au dat să recitesc aceste procese-verbale și am fost cuprinsă de un sentiment de greată. Despre ce mîndrie putea fi vorba aici?! Și eu la reabilitare, am simțit același lucru, ascultînd extrase din vechile procese-verbale semnate de mine. Nu mă recunosc: oare cum am putut să semnez așa ceva, ba încă să și consider că am scăpat binișor și chiar că am obținut o victorie?

Așa cum nici o clasificare în natură nu are pereți despărțitori rigizi, tot astfel și aici noi nu vom izbuti să separăm distinct metodele psihice de cele fizice. În ce categorie, de pildă, să încadrăm următorul amu-zament:

10. Metoda sonoră. Să așezi inculpatul la vreo șase-opt metri depărtare și să -l pui să spună totul cu glas tare și să repete. Pentru un om vlăguit nu-i un lucru ușor. Ori să faci din carton două pîlnii de megafon și îm-preună cu un alt tovarăș anchetator să vii cît mai aproape de arestat și să-i strigați în amîndouă urechile: „Mărturisește, canalie!” Arestatul este asurzit, uneori își pierde auzul,

Însă acesta nu este un procedeu econo-mic. Pur și simplu, în munca lor plină de monotonie, anchetatorii vor să se amuze și ei, și iată că inventează fiecare ce poate.

11. Gîdilatul. Este tot un amuzament. Omul este legat ori ținut de mîini și de picioare și gîdilat în nas cu o pană de pasăre. Arestatul sare în sus, are senzația că cineva îi sfredelește creierul.

12. Stingerea țigăni pe pielea inculpatului (am pomenit-o mai sus).

13. Procedul luminos. Lumină electrică orbitoare, timp de douăzeci și patru de ore, în celula sau în boxa în care se află arestatul, un bec pe-te măsură de puternic pentru o încăpere mică și cu pereți albi (elec-tricitatea economisită de școlari și de gospodine !). Se inflamează pleoapele, este foarte dureros. Iar în cabinetul de anchetă din nou îndreaptă asupra lui reflectoarele din cameră.

14. Altă invenție: în noaptea de 1 mai 1933, la GPU-ul din Habarovsk, pe Cebotariov timp de douăsprezce ore l-au - nu, nu l-au interogat - l-au tîrît la interogatoriu! Cutare, mîinile la spate! Îl scoteau din celulă, repe-de pe scară în sus în biroul anchetatorului. Gardianul ieșea. Ancheta-torul, fără să-i pună nici o întrebare, uneori fără să -l lase să se așeze, ridica receptorul: „Veniți să luați inculpatul de la 107!" Era luat și dus în celulă. De-abia se așeza pe priciul de scînduri, că din nou răsună zăngănitul zăvorului: Cebotariov! La interogatoriu ! Mîinile la spate! Iar acolo: Veniți sa luați inculpatul de la 107!

Însă, în general, metodele de influențare pot să înceapă cu mult înainte de cabinetul de anchetă.

15. Închisoarea începe din boxă, care, de fapt, este o ladă ori un dulap. Omul, abia smuls din libertate, aflat încă în vîrtejul zbuciumului său interior, pregătit să lămurească, să discute, să lupte, îndată ce a făcut primul pas în temniță, l-au și înghesuit într-o cutie, uneori cu bec și cu ceva pe care se poate așeza, alteori întunecată și unde nu se poate sta decît în picioare și presat de ușa. Și îl țin aici cîteva ceasuri, o zi, o zi și o noapte. Ceasuri de totală incertitudine! Poate a fost zidit aici pentru tot restul zilelor? Niciodată în viață n-a mai întîlnit ceva asemănător, nu poate să-și dea seama. Aceste prime ore trec în timp ce în el continuă să ardă neostoitul zbucium sufletesc. Unii își pierd curajul, și acesta este momentul să li se ia cel dintîi interogatoriu ! Alții se înfurie, cu atît mai bine, acum îl vor

ofensa pe anchetator, vor comite o greșeală și va fi mai ușor să-i potcovești cu acuzații.

16. Când nu aveau boxe de ajuns, procedau și în felul următor. Pe Elena Strutinskaia, la NKVD-ul din Novocerkassk, au ținut-o șase zile și șase nopți în coridor pe un taburet fără să se sprijine de ceva, fără să doarmă, fără să cadă ori să se ridice. Șase zile și șase nopți! Încercați și dumneavoastră să stați șase ore!

Și din nou, ca o variantă, deținutul poate fi așezat pe un scaun înalt cum sunt scaunele de laborator, astfel încât picioarele să nu-i ajungă la dușumea, pentru că atunci îi vor amorți bine. Și să fie lăsat să stea așa vreo opt-zece ore.

Iar în timpul interogatoriului, când deținutul este la vedere, să-l așezi pe un scaun obișnuit, dar iată cum: chiar pe margine, chiar pe muchia scaunului (mai în față! și mai în față!), să nu se prăbușească, dar muchia să-l înțepe și să-l jeneze tot timpul interogatoriului. Și să nu-i îngădui să se miște câteva ore. Doar atît? Da, doar atît. Încercați.

17. În funcție de condițiile locale, boxa poate fi înlocuită cu groapa divi-ziei, cum se folosea în lagărele militare din Gorohoveț în timpul celui de al doilea război mondial. Arestatul era îmbrîncit într-o astfel de groapă, adîncă de trei metri, cu diametrul de vreo doi, care, timp de câteva zile și nopți sub cerul liber, deseori și în ploaie, era pentru el și celulă, și closet. Cele trei sute de grame de pîine și apă i se coborau pe sfoară. Închipuiți-vă în această situație, și încă proaspăt arestat, cînd totul clocotește în tine!

Oare faptul că toate Secțiile Speciale ale Armatei Roșii primeau aceleași instrucțiuni ori similitudinea condițiilor de bivuac să fi dus la răspîndirea pe o scară atît de largă a acestui procedeu? Astfel, în divizia a 36-a de infanterie motorizată, care a participat la luptele de la Halhin-Gol și care, în 1941, se afla în pustiul Mongoliei, unui proaspăt arestat, fără să i se explice nimic, i-au dat (șeful Secției Speciale Samuliov) o lo-pată și i-au ordonat să sape o groapă avînd exact dimensiunile unui mormînt (aici se intersectează cu metoda psihologică!). Cînd arestatul se cufunda pînă mai sus de brîu, săpatul era oprit, și i se poruncea să se așeze pe fundul gropii: arestatului nu i se mai vedea capul. Cîteva asemenea gropi erau păzite de o singură santinelă, și totul în jur părea pustiu*. Sub arșița

deșertului mongol, arestații erau ținuti cu capul descoperit, iar în frigul nopții dezbrăcați. Fără nici o tortură, de ce să se mai obosească cu torturile? Rația de mâncare: o sută de grame de pâine și un pahar cu apă în douăzeci și patru de ore. Locotenentul Ciulpeniov,

*Această metodă este, pesemne, de înrîmire mongolă. În revista „Niva” din 15 martie 1914. p. 218, există ilustrația unei închisori din Mongolia: toți captivii sunt închiși în câte un cufăr cu o mică deschizătură pentru a scoate capul, ori a primi hrana. Printre cufere se plimbă un gardian.

un uriaș de douăzeci și unu de ani, boxer, a petrecut așa o lună de zile.

După zece zile era plin de păduchi. După cincisprezece - l-au chemat pentru prima oară la anchetă.

18. Obligarea inculpatului să stea în genunchi, cîtuși de puțin în sens figurat, ci la propriu: în genunchi și să nu se sprijine pe tălpi, iar spina-reă s-o țină dreaptă. În cabinetul anchetatorului sau în coridor poate să stea douăsprezece, și douăzeci și patru, și patruzeci și opt de ore. (Anchetatorul poate să plece acasă, să doarmă, să se distreze, acesta e un sistem bine pus la punct: lîngă omul în genunchi va face de pază o santinelă care se schimbă conform programului.)* Pe cine este mai nimerit să pui în poziția asta? Un om deja înfrînt, care înclină să cede-ze. Este foarte bine să așezi în această poziție femeile. Ivanov-Razum-nik ne comunică o variantă a acestei metode: după ce l-a pus în genunchi pe tînărul Lordkipanidze, anchetatorul i-a urinat în față! Și ce credeți? Lordkipanidze, pe care nu -l doborîse pînă acum, cu asta a fost înfrînt. Prin urmare, și asupra celor mîndri are efect...

19. Ori pur și simplu obligarea acuzatului să stea în picioare. Poate să stea numai în timpul interogatoriului, fiindcă și asta obosește și înfrînge. În timpul interogatoriului poate să stea jos, însă de la un interogatoriu la altul să stea în picioare (este pusă o santinelă, care veghează ca acuzatul să nu se sprijine de perete, iar dacă adoarme și se prăbușește - să-l înghiontească și să-l ridice). Uneori sunt de ajuns douăzeci și patru de ore de stat în picioare pentru ca omul să fie epuizat și să mărturisească tot ce i se cere.

20. De obicei în timpul acestei torturi, timp de trei-patru-cinci zile și nopți, deținutului nu i se dă de băut.

Este de la sine înțeles că procedeele psihologice sunt tot mai folosite în combinație cu cele fizice. Se înțelege de asemenea că toate măsurile precedente sunt asociate cu:

21. Frustrarea de somn, deloc apreciată în Evul Mediu: atunci nu aveau cunoștință de limitele gamei între care omul își păstrează personalitatea. Privarea de somn (și pe deasupra asociată cu statul în picioare, setea, lumina orbitoare, frica și incertitudinea - oare se pot compara cu torturile din Evul Mediu?!) tulbură judecata, subminează voința, omul încetează de a mai fi el însuși. (Este aproape ca în nuvela lui Cehov Dacă ar putea dormi⁽¹²⁾, dar acolo este mai ușor, acolo fetița poate să se întindă pentru câteva clipe, să uite de tot și de toate, ceea ce pentru un moment împrăștează în mod salvator creierul.) Omul acționează pe jumătate inconștient sau total inconștient, așa că nu putem să-l blamăm pentru depozițiile lui...

*Căci există dintre aceia care au început astfel în tinerețe, ca santinelă lângă un om îngenunchiat. Acum, probabil, ocupă funcții de bază. și copiii lor sunt mari...

Închipuiți-vă, însă, în aceasta stare de tulburare pe un străin care nu cu-noaște limba rusă, și i se dă să semneze o hîrtie. Bavarezul Jupp Aschenbrenner a semnat în felul acesta că a lucrat pe o dubă cu care fasciștii transportau condamnații la moarte prin gaze. De-abia în 1954, în lagăr, a izbutit să dovedească faptul că în perioada aceea se afla la München, la școala de electrosudori.

Ți se spunea direct: „N-ați fost sincer în depozițiile dumneavoastră, iată de ce nu vi se permite să dormiți!” Uneori, pentru mai mult rafinament, nu te țineau în picioare, ci te așezau pe o canapea moale care predis-punea la somn (gardianul de serviciu ședea alături, pe aceeași canapea, și te lovea cu piciorul ori de câte ori închideai ochii). Iată cum des-crie una dintre victime (care înainte de asta petrecuse douăzeci și patru de ore în boxa cu ploșnițe) senzațiile sale după această tortură: „Frisoane - pentru că ai pierdut mult sânge. Ți s-a uscat membrana ochi-lor, de parcă cineva ți-ar fi ținut în față, foarte aproape de ochi, un fier înroșit. Limba ți s-a uscat de sete, și la fiecă mișcare parcă te înțeapă toate acele unui arici. Spasmele înghițurii parcă îți taie beregata.”

Frustrarea de somn este un mijloc important de tortură, care nu lasă deloc urme vizibile, nici un motiv să te plîngi, dacă mîine ar descinde

o inspecție extraordinară*. „Nu v-au lăsat să adormiți? Păi aici nu e sana-toriu! Nici anchetatorul n-a dormit” (recuperau în timpul zilei). Se poate spune că privarea de somn devenise un mijloc universal folosit de Organe. Ieșise din categoria torturii pentru a deveni un sistem al securității de stat. De aceea era obținută foarte ieftin, fără instalarea nici unor santinele. În toate închisorile de anchetă nu se poate dormi nici o clipă de la deșteptare pînă la stingere (la Suhanovka și în alte cîteva închisori, patul era ridicat în acest scop ziua și lipit de perete, în altele, pur și simplu nu puteai să te așezi ori să închizi ochii). Iar toate interogatoriile principale aveau loc noaptea. Astfel, în mod automat: cine este în cursul anchetei nu are timp de dormit cel puțin cinci zile și cinci nopți (în noaptea de sîmbătă spre duminică și de duminică spre luni, anchetatorii înșiși încearcă să se odihnească).

22. În dezvoltarea procedurii precedent - ancheta pe bandă rulantă. Nu numai că nu dormi, dar trei-patru zile și nopți, fără întrerupere, ești interogat de diverși anchetatori care se schimbă.

23. Boxa cu ploșnițe, care a mai fost amintită. Într-un dulap de scînduri întunecat s-au prăsit sute de ploșnițe, poate mii. Deținutul este dezbrăcat de haină ori de tunică, și numaidecît, tîrîndu-se pe pereți și căzînd de pe tavan, asupra lui se năpustesc ploșnițele flămînde. La în-

*De fapt, o inspecție era imposibilă, nu se efectuase niciodată vreuna, și cînd, în 1953, o comisie a intrat în celula ministrului securității statului Abakumov, atunci arestat, acesta a izbucnit în rîs, crezînd că este o mistificare.

ceput, el se luptă cu înverșunare, le strivește pe el, pe pereți, se sufocă de putoarea lor, după cîteva ore îi slăbesc puterile și se lasă resemnat să i se sugă sîngele.

24. Carcerele. Oricît de rău ar fi în celulă, carcera este întotdeauna mai rea, și celula, prin comparație, pare un rai. În carceră omul este epuizat prin foame și în mod obișnuit prin frig (la Suhanovka există și carcere fierbinți). De pildă, carcerile de la Lefortovo nu se încălzesc defel, calo-riferele încălzesc numai coridorul, și, în acest coridor „încălzit”, gardienii de serviciu umblă încălțați în pîslari și îmbrăcați în pufoaice. În schimb, arestatul este dezbrăcat, nu i se lasă decît lenjeria de corp, uneori doar izmenele, și el trebuie să stea nemișcat (locul e strîmt) în carceră vreo trei-patru-cinci zile și nopți (zămîrca

fierbinte se dă abia a treia zi). În primele clipe îți zici că nu vei rezista nici un ceas. Însă, printr-o minune, omul rezistă cele cinci zile și cinci nopți ale sale, căpătînd poate și o boală pentru toată viața.

Carcerele sunt variate; unele cu umiditate, altele cu apă. După război, la închisoarea din Cernăuți, Masa G. a fost ținută două ore cu picioarele goale în apa rece ca gheața, care îi venea pînă la glezne: mărturisește! (Avea optsprezece ani, și ce rău îi pare de picioarele ei acum, și cît mai are încă de trăit cu ele!)

25. Să considerăm oare ca o variantă a carcerii închiderea deținutului în picioare într-o nișă? Așa a fost torturat S. A. Cebotariov, încă în 1933, la GPU-ul din Habarovsk: l-au închis gol într-o nișă de beton, în care nu putea să îndoiaie genunchii, nici să-și întindă ori să miște mîini-le, nici să întoarcă, oricît de puțin, capul. Și asta nu-i tot! Curînd a început să-i picure în creștetul capului apă rece (cît de antologic!...) și să se scurgă în șiroaie pe tot corpul. Lui, bineînțeles, nu i-au spus că va sta acolo doar douăzeci și patru de ore. O fi sau nu înfricoșător, dar el și-a pierdut cunoștința. Cînd a doua zi s-au dus să-l scoată, era ca și mort, s-a trezit în pat, la spital. L-au readus în simțiri cu amoniac, cofe-ină și masaj. Bineînțeles că n-a putut nici pe departe să-și aducă imedi-at aminte cum apăruse acolo și ce se întîmplase cu el în ajun. O lună

întreagă n-a mai fost bun nici măcar pentru interogatorii, (îndrăznim să presupunem că nișa, precum și dispozitivul de picurat nu au fost făcute doar pentru Cebotariov. În 1949, tovarășul meu din Dnepropetrovsk a stat într-o nișă asemănătoare, însă fără picături de apă. Putem oare să admitem că între Habarovsk și Dnepropetrovsk în acești șaisprezece ani au existat și alte puncte care foloseau procedeul cu nișa?

26. Foamea a mai fost menționată cînd s-a făcut prezentarea procede-elor de influențare combinate. Să storci mărturisirea prin înfometare nu este un procedeu rar. De fapt, foamea, la fel ca și folosirea nopții, a intrat în sistemul general de influențare. Rația de închisoare insuficientă: trei sute de grame în 1933 - an de pace, 450 la Lubianka în 1945, jocul de-a autorizarea și interzicerea pachetelor sau a cumpărăturilor de la chioșc se aplică la toți, fără excepție, sunt procedee universale. Există însă și un regim de foame înăsprit: așa l-au ținut pe Ciulpeniov o lună de zile cu o sută de grame de pîine.

Apoi, cînd l-au scos din groapă, anchetatorul Sokol a pus dinaintea lui o gamelă cu ciorbă grasă și o jumătate de pîine albă tăiată pieziș (veți întreba ce importanță avea felul cum era tăiată, dar Ciulpeniov și astăzi insistă: era tăiată foarte ispititor), însă nu l-a lăsat să ia măcar o dată. Cît de vechi sunt toate astea... Te trimit cu gîndul în feudalism, în era cavelor! Singura nou-tate este că sunt aplicate în societatea socialistă. Despre procedee ase-mănătoare povestesc deseori și alții. Noi însă vom relata o întîmplare tot cu Cebotariov, pentru că prezintă un caz de procedee combinate. A fost ținut șaptezeci și două de ore în cabinetul de anchetă și singurul lu-cru îngăduit era să meargă la closet. În rest, nu-i dădeau nici să mănînce, nici să bea (lîngă el se afla un clondir cu apă) și nici nu-l lăseau să doarmă. Tot timpul în cabinet se aflau trei anchetatori. Ei lucrau în trei schimburi. Unul scria tot timpul ceva (fără să scoată o vorbă, nede-ranjîndu -l pe anchetator), cel de al doilea dormea pe canapea, cel de al treilea se plimba prin cameră și îndată ce Cebotariov ațipea -îl și lovea. Pe urmă își schimbau atribuțiile. (Poate că, din pricina eșecurilor, și ei fuseseră trecuți la regim de cazarmă?) Și, deodată, lui Cebotariov i-au adus prînzul: un borș ucrainean gras, șnițel cu cartofi prăjiți și, într-o carafă de cristal, vin roșu. Dar cum toată viața n-a putut suferi alcoolul, Cebotariov a refuzat să bea vin oricît l-a silit anchetatorul (și nu putea să-l silească prea mult, ca să nu strice jocul). După masă i-au zis: „Acum semnează ce ai mărturisit de față cu doi martori"! Adică ceea ce compusese un anchetator în tăcere, cînd unul dormea, iar celălalt stătea de veghe. Chiar de la prima pagină, Cebotariov a putut constata că el este prieten la cataramă cu unii dintre cei mai importanți generali japonezi și că a primit de la toți misiuni de spionaj. Și a început să taie, una după alta, toate paginile. Un alt kavejedist, Blaghinin, trecut prin aceleași încercări, a băut vinul și, cuprins de o amețeală plăcută, a semnat. Și a fost împușcat. (Pentru un om nemîncat de trei zile era prea mult și un singur păhăruț! Darmite o carafă.)

27. Bătaia care nu lasă urme. Bat și cu bastoane de cauciuc, și cu cio-cane de lemn, și cu saci cu nisip. Este foarte dureros cînd te lovesc peste oase. De pildă cînd anchetatorul te izbește cu cizma în fluierul piciorului, unde osul este aproape la suprafață. Comandantul

de briga-dă Karpunici-Braven a fost bătut 21 de zile în șir. (Iată ce spune astăzi: „Și după treizeci de ani mă dor toate oasele, la fel și capul”.) Din experiența lui și după cele povestite de alții, a numărat cincizeci și două de procedee de schingiuire. Iată încă o metodă: introduc mâinile acuzatului într-un dispozitiv special, potrivit ca palmele să fie întinse pe masă, apoi lovesc cu muchia riglei peste încheieturile degetelor. Să tot urlî! Oare ar trebui să evidențiem separat scoaterea dinților? (Lui Karpunici iau rupt opt.)

Unii dintre dinții scoși ai lui G. Kuprianov, secretar al comitetului regional din Karelia, închis în 1949, erau dintre cei simpli și nu se pun la so-coteală, alții însă erau de aur. La început i-au dat un boncă i-au fost luați la păstrare. Pe urmă s-au răzgîndit și i-au luat chitanța înapoi.

Cum știe oricine, lovitura cu pumnul în plexul solar, care îți taie răsufla-rea, nu lasă nici cea mai mică urmă. Colonelul Sidorov de la închisoa-rea Lefortovo, după război, folosea lovitura liberă cu galoșul peste orga-nele genitale ale bărbaților (fotbaliștii care sunt loviți cu mingea în vintre pot să aprecieze această lovitură). Durerea provocată este incompa-rabilă. De obicei îți pierzi cunoștința*.

28. La NKVD-ul din Novorossiisk au inventat o mașină pentru smulgerea unghiilor. Pe urmă, în închisorile de tranzit, puteai vedea că mulți condamnați din Novorosiisk aveau unghiile căzute.

29. Dar cămașa de forță?

30 Dar fractura coloanei vertebrale? (La același GPU din Habarovsk, în 1933).

31. Dar zăbala („rîndunica”) ? Este o metodă de la închisoarea Suhanovka, dar era cunoscută și la închisoarea din Arhanghelsk (anchetatorul Ivkov, în 1940). Ți se trece un prosop prin gură (zăbala), iar apoi, peste spate, îți leagă capetele de tălpi. Și uite așa, ca o roată, pe burtă, cu spinarea trosnind, fără apă și mîncare, poți să zaci vreo patruzeci și opt de ore.

Este nevoie oare să enumerăm mai departe? Și cît să mai enumerăm? Ce nu sunt în stare să născopească oamenii care nu au ce face, sunt sătui și nesimțitori?...

Fraților! Nu-i osîndiți pe cei care au trecut prin toate astea, cei care s-au dovedit mai slabi și au semnat și ceea ce nu trebuiau să semneze...

Însă luați aminte. Nu este nevoie nici de aceste torturi, nici chiar de cele mai „blînde” procedee pentru a obține depoziții de la majoritatea deținuților, nu e nevoie să-i prinzi cu colți de fier pe acești mielușei care ard de dorința de a se întoarce la căminul lor cald. Este prea inegal raportul de forțe și de situații.

O, cît de schimbată - o adevărată junglă africană abundînd în primejdii - ne apare, văzută din cabinetul de anchetă, viața noastră trecută! Și noi o socoteam atît de simplă!

Dumneata, A, și prietenul dumitale, B, vă cunoașteți de ani de zile unul

pe celălalt și aveți încredere deplină unul în celălalt. Cînd vă întîlniți,

*În 1918, tribunalul revoluționar din Moscova l-a judecat pe Bondar, fost gardian la o închisoare țaristă. În acuzație, ca exemplu suprem al cruzimii sale, era menționat faptul că o dată a lovit un deținut politic cu atîta putere, încît i-a spart timpanul (N.V. Krîlenko. Op. cit., p. 16).

discutați cu îndrăzneală politică mare și politică mică. Și nimeni nu pu-tea să vă asculte. Și nu v-ați denunțat unul pe celălalt cîtuși de puțin.

Iată însă că dumneata, A, nu se știe de ce, ai fost vizat, te-au scos din turmă, trăgîndu-te de urechi, și te-au băgat la răcoare. Și dintr-un motiv sau altul, poate nu fără denunțul cuiva și nici fără teama dumitale pentru cei dragi și apropiați, nici fără puțină privare de somn și nici fără puțină carceră, ai hotărît să renunți la dumneata, să-ți pui cruce, dar fără să trădezi pe altcineva, pentru nimic în lume! Și în patru procese-verbale ai recunoscut și semnat că ești dușmanul de moarte al puterii sovietice, pentru că ai spus anecdote despre conducător, la alegeri ai vrut doi candidați pe listele electorale și ai intrat în cabină ca să-l tai pe unicul, însă nu era cerneală în călimară, în plus, aparatul dumitale de radio prinde lungimea de undă de șaisprezece metri și dumneata te-ai străduit să ascuți prin bruiaj ceva din emisiunile transmise de Occident. Ai asigurată condamnarea de zece ani, însă coastele îți sunt întregi, pînă acum n-ai făcut congestie pulmonară, nu ai trădat pe nimeni și se pare că te-ai descurcat inteligent. Și le comunică celor din celulă că ancheta dumitale se apropie de sfîrșit.

Dar vai! Admirîndu-și fără jgrabă caligrafia, anchetatorul începe să com-pleteze procesul-verbal nr. 5. Întrebare: ați fost în relații de prietenie cu B? Da. Discutați cu el în mod deschis probleme politice? Nu, nu, nu aveam încredere în el. Vă întîlneați deseori? Nu prea. Cum adică nu prea? După mărturiile vecinilor, numai în ultima lună a fost la dumneavoastră în vizită la data cutare, cutare și cutare. A fost? Mda, poate. Cu acest prilej s-a constatat că, așa ca întotdeauna, n-ați băut, n-ați făcut gălăgie, ați discutat foarte încet, nici nu se auzea din coridor. (Ah, beți, prieteni! Spargeți sticlele! Înjurați în gura mare! Asta vă face oameni de încredere!) - Ei bine, și ce-i cu asta? -Și dumneavoastră l-ați vizitat, iată ce i-ați spus la telefon: atunci am petrecut o seară grozavă, substan-țială. Pe urmă ați fost văzuți la intersecție, ați stat cu el o jumătate de oră în frig, și aveai chipurile posomorîte, exprimînd nemulțumire, iată, ați fost chiar fotografiat în timpul acelei întîlniri. (Tehnica agenților, dragii mei, tehnica agenților!) Așadar, despre ce discutați la aceste întîlniri?

Despre ce?!... Este o întrebare redutabilă! Prima idee: ai uitat despre ce ați discutat. Parcă ești obligat să ții minte? Bine, ați uitat prima discuție. Dar și pe a doua? Și pe a treia? Chiar și pe cea din seara aceea groza-vă? Și pe cea de la intersecție? Și discuțiile cu C? Și discuțiile cu D? Nu, îți zici dumneata, „am uitat” nu e o soluție, nu rezistă. Și creierul dumitale zguduit de arestare, strangulat de frică, tulburat de foame și nesomn caută: cum să facă să găsească un vicleșug cât mai verosimil și să-l păcălească pe anchetator.

Despre ce?!... Bine, dacă ați discutat despre hochei (în toate cazurile este cel mai comod, prietenii!), despre muieri și chiar despre știință - atunci se poate repeta (știința e apropiată de hochei, doar că astăzi în știință totul este ținut secret și poți fi condamnat după Decretul privind divulgarea). Dar dacă în realitate ați vorbit despre noile arestări din oraș? Despre colhozuri? (Și, bineînțeles, de rău, căci cine vorbește bine despre ele?) Despre reducerea salariilor în producție? Ați stat o jumătate de oră posomorâți la intersecție - despre ce ați discutat?

Poate că B a fost arestat (anchetatorul te asigură că da, și a depus deja mărturie împotriva dumitale, iar acum este adus pentru confruntare). Poate că stă foarte liniștit acasă, dar or să-l scoată la interogatoriu și vor începe verificarea de acolo: de ce erai posomorâți la intersecție?

Acum, cu mintea de pe urmă, ai înțeles că viața este făcută astfel, și de fiecare dată când vă luați rămas-bun, ar fi trebuit să cădeți de acord și să memorați exact: despre ce am vorbit noi astăzi? Atunci, la orice interogatoriu, depozitiile voastre vor coincide. Dar voi nu vă ați înțeles. Nu vă închipuiți ce fel de junglă e asta.

Să spui că ați convenit să mergeți la pescuit? Iar B o să spună că n-a fost vorba de nici un pescuit, ați vorbit despre învățămîntul la fără frec-vență. Fără să ușurați ancheta, nu faceți decît să strîngeți nodul și mai tare: despre ce? despre ce? despre ce?

Îți vine o idee: fericită ori nefastă? Trebuie să povestești ceva cât mai aproape de ceea ce a fost în realitate (de bună seamă netezind toate rugozitățile și ocolind tot ce este periculos), doar se spune că întotdeauna trebuie să minți cât mai aproape de adevăr. Poate că și lui B îi va trece prin cap și va povesti ceva asemănător, depozitiile vor coincide în anumite puncte și vei fi lăsat în pace.

Peste mulți ani o să-ți dai seama că asta n-a fost o idee înțeleaptă și că era mult mai bine să fi jucat rolul neverosimil al unui prost de dă în gropi: nu-mi amintesc nici o zi din viața mea, puteți să mă omorîți. Însă dumneata n-ai dormit trei zile și trei nopți. De-abia mai găsești putere să-ți urmărești șirul ideilor și să-ți controlezi expresia imperturbabilă pe față. Și nu ai nici o clipă pentru reflecție. Și doi anchetatori deodată (le place să se viziteze unul pe celălalt) au tăbărit pe dumneata: despre ce? despre ce? despre ce?

Și dumneata mărturisești: am vorbit despre colhozuri (că nu sunt toate puse la punct, dar în curînd se vor pune). Am vorbit și de reducerea sa-lariilor... Ce anume am vorbit? Ne-am bucurat că se reduc? Dar oame-nii normali nu pot vorbi astfel, din nou este neverosimil. Deci, ca să fie pe deplin verosimil: da, întrucîtva ne-am jeluît că am fost atinși puțin la salarii.

Anchetatorul însă scrie protocolul și el traduce pe limba lui: la această întîlnire am calomniat politica partidului și guvernului în domeniul salari-ilor.

Și cîndva B îți va reproșa: of, neghiobule, iar eu am spus că ne-am înțe-les să mergem la pescuit...

Dar dumneata ai vrut să fii mai șiret decît anchetatorul dumnitale! Dum-neata gîndești repede și subtil! Ești intelectual. Ai făcut pe deșteptul...

În Crimă și pedeapsă, Porfiri Petrovici îi face lui Raskolnikov o remarcă uimitor de fină, pe care o putea face doar cel ce a trecut el însuși prin acest joc de-a șoarecele și pisica: Cu dumneavoastră intelectualii n-am bătaie de cap, nu trebuie să concep o versiune a mea, dumneavoastră înșivă o veți concepe și mi-o veți servi pe de-a gata. Da, asta așa este! Un intelectual nu poate răspunde cu fermecătoarea incoerență a „răufăcătorului” cehovian(13). El se va strădui, neapărat, să construiască din minciuni întreaga poveste de care este acuzat, dar foarte coe-rent.

Însă anchetatorul măcelar nu sesizează această coerență, ci numai două-trei fraze. El știe ce și cum. Iar noi nu suntem pregătiți pentru nimic!...

Noi suntem instruiți și pregătiți din tinerețe: pentru profesiunea noastră; pentru îndatoririle de cetățean; pentru serviciul militar; pentru îngrijirea corpului propriu; pentru un comportament cuviincios;

chiar și pentru înțelegerea frumosului (nu cine știe ce), însă nici instruirea, nici educația, nici experiența nu ne pregătesc cîtuși de puțin pentru marea încer-care a vieții: pentru arestarea fără motiv și anchetarea pentru absolut nimic. Romanele, piesele de teatru, filmele (dacă și autorii lor ar putea bea din paharul GULAG-ului!) ni-i înfățișează pe cei ce pot fi întîlniți în cabinetul anchetatorului drept cavaleri ai adevărului și iubirii de oameni, adevărați părinți. Și despre cîte nu ne țin lecții! Și chiar ne mîină cu forța să le ascultăm! Nimeni însă nu ne ține lecții despre sensul adevărat și larg al codului penal, și chiar codurile nu sunt expuse în biblioteci, nu se vînd la chioșcuri și nu ajung în mîna tineretului lipsit de griji.

Pare aproape un basm că undeva, peste nouă mări, inculpatul se poate folosi de ajutorul unui avocat. Asta înseamnă să ai lîngă tine în clipa cea mai grea a luptei o minte limpede, care stăpînește toate legile!

Unul dintre principiile anchetei la noi este și acela de a-l lipsi pe acuzat chiar și de cunoașterea legilor.

Ți se prezintă rechizitoriul... (apropo: „Semnați-l.”, - „Nu sunt de acord.” - „Semnați-l.” - „Dar nu sunt vinovat cu nimic!”)... Sunteți acuzat în virtutea articolelor 58-10, alineatul doi, și 58-11 din Codul penal al RSFSR. Semnați! - Dar ce glăsuiesc aceste articole? Dați-mi să citesc codul! - Nu-l am. - Luați-l de la șeful secției! - Nici el nu-l are. Semnați! - Dar eu vă rog să mi-l arătați! - Nu putem să vi-l arătăm, el este scris pentru noi, nu pentru dumneavoastră. Și nici nu aveți nevoie de el. O să vă explic: aceste articole conțin tot de ce vă faceți vinovat. Iar acum dumneavoastră nu semnați pentru că ați fi de acord, ci pentru că ați citit actul de acuzare și că vi s-a prezentat. Într-una din hîrtiuțe apare deo-dată o nouă combinație de litere: CPP. Vă încordați atenția: prin ce se deosebește CPP de CP? Dacă ați avut noroc ca anchetatorul să fie bine dispus, el vă lămurește: Codul de procedură penală. Cum? Va să zică, nu unul, ci două coduri întregi vă rămîn necunoscute chiar în mo-mentul cînd, după regulile lor, a și început reprimarea dumneavoastră?!

... De atunci au trecut zece ani, apoi cincisprezece. A crescut iarba deasă pe mormîntul tinereții mele. Mi-am ispășit condamnarea, ba chiar și anii de exil pe termen nelimitat. Și nicăieri, nici în secțiile „cultural-educative” ale lagărelor, nici în bibliotecile raionale, nici

chiar în orașele mijlocii - nicăieri - n-am văzut cu ochii mei, n-am ținut în mână, n-am putut să cumpăr, să procur ori să cer un cod de drept sovietic! Și sute dintre cunoscuții mei deținuți, care au trecut prin anchetă, prin tribunal, și nu o singură dată, care și-au executat anii de lagăr și surghiun, nici unul dintre ei, de asemenea, n-a văzut și n-a ținut în mână un cod. (Cei care cunosc atmosfera de suspiciune de la noi înțeleg de ce nu se pu-tea cere un cod la un tribunal popular ori la comitetul executiv raional. Interesul dumneavoastră pentru cod ar fi fost un fenomen extraordinar: ori vă pregătiți pentru o crimă, ori vreți să ștergeți urmele!)

Și de-abia când ambele coduri își sfârșeau ultimele zile ale existenței lor de treizeci de ani și trebuiau să fie înlocuite cu altele de la o zi la alta, abia atunci le-am văzut, doi frațiori fără coperti, CP și CPP, pe o tarabă dintr-o stație a metroului din Moscova (au hotărât să scape de ele pentru că deveniseră inutile).

Și acum eu le citesc cu înduioșare. De pildă CPP:

Articolul 136: Anchetatorul nu are dreptul să smulgă depozițiile sau mărturisirile acuzatului prin violență ori amenințări. (Parcă s-ar fi știut ce-o să se întâmple de fapt!)

Articolul 111: Anchetatorul este obligat să elucideze și circumstanțele care îl disculpă pe acuzat și îi atenuează vina.

(„Dar eu am instaurat puterea sovietică în Octombrie!... Am luptat împotriva lui Kolceak!...(14) Am participat la deschiaburire!... Am dat statului economii în valoare de zece milioane de ruble!... În ultimul răz-boi am fost rănit de două ori!... Am fost decorat de trei ori!...”

„Nu pentru asta vă judecăm! rânjește istoria cu gura anchetatorului. Tot ceea ce ați făcut bine n-are nici o legătură cu cazul dumneavoastră”).

Articolul 139: Inculpatul are dreptul să scrie depozițiile cu mână lui și să ceară introducerea de corecturi în procesul-verbal scris de procuror.

(Ah, dacă am fi putut să știm acestea la timp! Mai exact, dacă acestea ar fi fost într-adevăr așa! Dar întotdeauna îl rugăm pe anchetator, însă degeaba, să fie binevoitor și să nu scrie: „calomniile mele mîrșave” în loc de „afirmațiile mele eronate”, „depozitul nostru de arme clandestin” în loc de „ruginitul meu cuțit finlandez”).

Ah, dacă la început li s-ar fi ținut inculpaților cursuri de știință penitenciară! Dacă s-ar fi făcut mai întâi o repetiție a anchetei, și abia pe urmă să treacă la cea adevărată... Cu „recidiviștii” din anul 1948 n-ar mai fi procedat la acest joc de-a ancheta, ar fi fost în van. Însă novicii nu au experiență și nici cunoștințe! Și nu au cu cine să se sfătuiască.

Singurătatea inculpatului! Iată încă o condiție a succesului unei anchete nedrepte! Întregul aparat trebuie să se năpustească zdrobitor asupra unei voințe izolate, stinghere. Din clipa arestării și pe întreg parcursul primei perioade, de șoc, a anchetei, în mod ideal arestatul trebuie să fie singur: în celulă, în coridor, pe scări, în birourile de anchetă, nicăieri nu trebuie să întâlnească arestați ca și el, să nu poată primi din nici un zîmbet, din nici o privire de compasiune, un sfat ori sprijin. Organele fac totul ca să-i eclipseze viitorul și să-i denatureze prezentul: să-l mintă că prietenii și rudele lui au fost arestați, că s-au găsit probe materiale. Să își exagereze posibilitățile de reprimare, a lui și a celor apropiați, drep-turile de a ierta (de care Organele nu dispun cîtuși de puțin). Să lege sinceritatea „căinței” cu atenuarea pedepsei și a regimului de lagăr (asemenea legătură n-a existat niciodată). Într-un timp scurt, cînd arestatul este încă zguduit, extenuat și iresponsabil să obțină de la el cît mai multe depoziții ireparabile, să implice cît mai multe persoane fără nici o vină (unii se pierd atît de mult cu firea, încît roagă chiar să nu li se mai citească procesele-verbale, ci doar să le semneze, doar să le sem-neze). Numai pe urmă îl scot de la izolator și îl introduc într-o celulă cu mai multe persoane, unde el, cu disperare tîrzie, își va descoperi și număra greșelile.

Cum să nu greșești în acest duel? Cine nu ar greși?

Am spus „ideal arestatul trebuie să fie singur”, însă în condițiile din 1937, cînd închisorile erau arhipline (la fel și în 1945), acest principiu ideal al singurătății proaspătului arestat nu putea fi respectat. Aproape chiar din primele ore, arestatul se afla într-o celulă comună supra-populată.

Acest lucru avea însă avantajele sale, care compensau neajunsurile. Excesul deținuților dintr-o celulă nu numai că înlocuia boxa strîmtă, de o singură persoană, dar constituia și o tortură de prima clasă, cu atît mai valoroasă, cu cît dura zile și săptămîni întregi și fără să

ceară vreun efort din partea anchetatorilor: deținuții erau torturați de confrății lor! Erau înghesuiți în celulă atît de mulți, încît să nu aibă fiecare o bucătică de dușumea, ca oamenii să calce peste oameni și, îndeobște, să nu se poată mișca, să stea unii pe picioarele altora. Astfel, în 1945, în puș-căriile de detenție preventivă din Chișinău, într-o celulă individuală erau îngrămădiți optsprezece oameni, la Lugansk, în 1937, cincisprezece*, iar Ivanov-Razumnik, în 1938, la Butîrki, într-o celulă standard pentru douăzeci și cinci de persoane, a stat în compania a o sută patruzeci. Viața în celulele anilor 1937-1938 este foarte bine descrisă de el. Clo-setele erau atît de aglomerate, încît erau duși să-și facă nevoile o sin-

* Și la ei ancheta dura opt-zece luni. „Pesemne. Klim Vorosîlov(15) a stat singur într-o astfel de celulă", ziceau băieții (dar oare a stat?).

gură dată în douăzeci și patru de ore și uneori noaptea, ca și plimbarea! Tot el în „cocina" de primire de la Lubianka a calculat că săptămîni întregi erau nevoiți să stea cîte trei oameni pe un metru pătrat de pardo-seală (apreciați și așezați-vă!)*. Cocina nu avea ferestre ori ventilație, corpurile și respirația făceau ca temperatura să urce la 40-45 de grade, toți ședeau numai în izmene (lucrurile de iarnă așezîndu-le sub ei), trupurile se presau unele de altele și de la sudoarea celui de lîngă tine pielea ți se îmbolnăvea de eczemă. Astfel ședeau cu săptămînile, nu primeau nici aer, nici apă (în afară de acea zămîrcă și ceai, dimineața).

În acel an, la Butîrki, proaspăt-arestații (trecuți deja prin baie și boxe) ședeau cîteva zile și nopți în șir pe treptele scărilor, așteptînd să plece convoaiele celor condamnați ca să elibereze celulele. T-v, care stătuse la Butîrki cu șapte ani mai înainte, în 1931, spune că locul de sub priciu-rile de lemn era înțesat, dormeau și pe pardoseala de ciment. În 1945, cînd am stat eu, era la fel. Recent însă am primit de la M.K. B-ci o preți-oasă mărturie personală despre înghesuiala de la Butîrki în anul 1918: în octombrie (cea de a două luna de teroare roșie), închisoarea era atît de plină, încît chiar și la spălătorie au aranajat o celulă de șaptezeci de persoane pentru femei! Dar cînd s-a întîmplat, atunci, ca închisoarea Butîrki să rămîină goală?

Și dacă, în plus, hîrdăul igienic înlocuia feluritele moduri de a-ți face nevoile (ori, dimpotrivă, pînă la ora hotărîtă pentru așa ceva hîrdăul era scos din celulă, precum în unele închisori din Siberia); dacă

mînceau patru din același castron, și unul de pe genunchii celuiilalt; dacă scoteau întruna pe careva la interogatoriu, iar pe altcineva îl aduceau bătut, nedormit și înfrînt; dacă înfățișarea acestor înfrînți era mai convingătoare decît toate amenințările anchetatorului; iar celui pe care cu lunile nu îl chemau i se păreau orice moarte și orice lagăr mai ușoare decît această poziție ghemuită, - atunci poate că aceasta înlocuia pe deplin singurătatea teoretic ideală? Și în acest talmeș-balmeș de oameni nu te poți hotărî întotdeauna cui să te destăinui și nu găsești întotdeauna cu cine să te sfătuiești. Și crezi mai degrabă în schingiuri și bătăi nu atunci cînd te amenință anchetatorul, ci cînd ți le arată oamenii înșiși.

Chiar de la victime afli că se face clismă cu apă sărată pe gît și pe urmă te lasă douăzeci și patru de ore să te chinuiești de sete în boxă (Karpunici). Sau îți freacă spatele cu răzătoarea pînă la sînge și pe urmă te ung cu terebentină. Comandantul de brigadă Rudolf Pințov a avut parte și de una, și de alta, ba i-au mai băgat și ace sub unghii și i-au turnat apă pe gît pînă s-a umflat și era gata să plesnească: îi cereau să sem-

*În 1948, și în pușcăria „interioară” (16) din Vladimir, într-o celulă de trei metri pe trei, stăteau permanent treizeci de oameni! (S. Potapov.) La GPU-ul din Krasnodar, în 1937, erau patru oameni pe metru pătrat de pardoseală.

neze un proces-verbal precum că la parada din octombrie a vrut să îndrepte brigada de tancuri asupra guvernului*. Iar de la Alexandrov, fost director al secției artistice a Asociației panruse pentru relații cultura-le cu străinătatea, care este aplecat într-o parte din pricina coloanei vertebrale rupte, care nu-și poate stăpîni lacrimile, poți să afli cum bate (în 1948) însuși Abakumov(17).

Da, da, însuși ministrul securității de stat Abakumov, căruia nu-i repug-nă cîtuși de puțin să presteze această muncă brută (Suvorov(18) în linia întâi!), nu se dă în lături uneori să pună mîna pe bastonul de cauciuc. Cu și mai multă plăcere bate adjunctul său Riumin(19). El face asta la Suhanovka, în cabinetul de anchetă „al generalului”. Cabinetul are pereții în lambriuri de nuc, draperii de mătase la ferestre și uși, pe dușu-mea - un covor mare persan. Ca să nu se pîngărească această frumusețe, pentru victimă, peste covor, se așterne un preș murdar, presărat cu pete de sînge. La bătăi, pe Riumin nu îl asistă un gardian simplu, ci un colonel. „Care

va să zică, spune Riumin politicos, mîngîind bastonul de cauciuc cu diametrul de vreo patru centimetri, proba cu somnul ați trecut-o cu cinste. (Alexander Dolgan i-a păcălit, izbutind să reziste o lună fără somn: dormea în picioare.) Acum vom încerca bastonul. La noi nu se rezistă mai mult de două-trei reprize. Dați jos pantalo-nii și culcați-vă pe preș." Colonelul se așază pe spinarea victimei. Dolgan se pregătește să numere loviturile, încă nu știe ce înseamnă lovitura cu bastonul peste nervul sciatic, dacă fesele aproape i-au dispărut de nemîncare. Durerea nu este resimțită în locul loviturii, dar ai impresia că îți plesnește capul. După cea dintîi lovitură, victima înnebu-nește de durere, își rupe unghiile, înfigîndu-le în preș. Riumin lovește, străduindu-se să nimerească precis. Colonelul strivește cu corpul lui de namilă - este exact o muncă potrivită pentru cele trei stele mari de pe epoletii ca să-l asiste pe atotputernicul Riumin! (După această repriză, victima nu mai poate merge, dar nici nu este dusă pe sus de gardieni, ci tîrîtă pe dușumea. Curînd fesele i se umflă într-o asemenea măsură, încît îi este imposibil să se mai încheie la pantaloni. Aproape că n-a rămas nici o urmă roșie de la lovituri. Se declanșează o diaree feroce, și Dolgan, stînd pe hîrdăul din celula sa, rîde în hohote. Îl mai așteaptă încă repriza a doua și a treia, îi plesnește pielea; Riumin, turbat de furie, începe să-l lovească peste burtă, îi sparge peritoneul, și intestinele se revarsă sub forma unei hernii imense. Arestatul este dus la spitalul din închisoarea Butîrki cu peritonită și temporar sunt întrerupte încercările de a-l sili să facă o mîrșăvie.)

* Într-adevăr, el a condus brigada la paradă, dar, nu se știe de ce, nu a îndreptat-o asupra guvernului. De altminteri, asta nu se pune la socoteală. Totuși, după ce a fost supus acestor torturi universale, a primit... zece ani de la OSO. Într-atît jandarmii înșiși nu credeau în realizările proprii.

Uite așa te pot schingiui și pe tine. Și după aceasta ți se va părea o mîngîiere de părinte cînd anchetatorul Danilov din Chișinău îl lovește pe preotul Viktor Șipovalnikov cu văturaiul după ceafă și îl trage de părul împletit în coadă. (Pe slujitorii bisericii este comod să-i tragi de cozi, iar pe mireni de barbă și să-i tîrăști dintr-un colț al cabinetului într-altul. Pe Richard Ahola, un finlandez din garda roșie, care a participat la prinde-rea lui Sidney Reilly și a comandat o companie cînd a fost înăbușită revolta din Kronstadt, l-au prins cu un clește

cînd de o jumătate, cînd de alta a mustății lui impozante, ridicîndu-l și ținîndu-l suspendat cîte zece minute.)

Dar cel mai cumplit, din ceea ce pot face cu tine, este să te dezbrace de pantaloni, să te așeze jos, pe spate, cu picioarele desfăcute, pe care se așază ajutoarele (bravul corp al sergenților), ținîndu-te de brațe, iar anchetatorul - nu se sfiesc nici femeile - se așază între picioarele tale desfăcute și cu vîrfurile ghetelor (ori al pantofului), treptat, cu măsură și din ce în ce mai tare, strivește de dușumea ceea ce, cîndva, te făcea bărbat, te privește în ochi și repetă, și repetă întrebările ori propunerile de trădare. Dacă nu apasă înainte de vreme puțin mai tare, vei mai avea încă cincisprezece secunde să strigi că recunoști totul, că ești gata să-i bagi în închisoare pe acei douăzeci de oameni pe care îi cer de la tine, ori să calomniezi în presă tot ce ai mai scump...

Și să te judece Dumnezeu, nu oamenii...

— Nu-i nici o scăpare! Trebuie să recunoaștem totul! șușotesc turnătorii introduși în celulă.

— O socoteală simplă: trebuie să ne păstrăm sănătatea! spun oamenii lucizi.

— Alți dinți n-or să-ți mai pună, îți face un semn din cap unul care nu-i mai are.

— Oricum, or să te condamne, fie că mărturisești, fie că nu mărturisești, conchid cei care au pătruns esența lucrurilor.

— Pe cei care nu semnează îi împușcă! prorocște încă unul dintr-un colț. Ca să se răzbune. Să nu rămînă nici o urmă de felul cum s-a desfășurat ancheta.

— Iar dacă mori în cabinet, or să comunice rudelor că ai fost condamnat la lagăr fără drept de corespondență. N-au decît să te caute.

Iar dacă ești un comunist ortodox, de tine se va apropia pe nesimțite un alt ortodox și, uitîndu-se în jur cu dușmănie, ca să nu asculte cei neinițiați, va începe să-ți explice cu ardoare la ureche:

— Datoria noastră este să susținem ancheta sovietică. Suntem în condiții de luptă. Noi singuri suntem vinovați: am fost prea molii și, uite, s-a prăsit în țară acest putregai. Are loc un război secret cumplit. Uite, și aici, în jurul nostru - numai dușmani, îi auzi ce spun?

Nu e obligat partidul să dea socoteală fiecăruia dintre noi - de ce și pentru ce. Dacă cer, înseamnă că trebuie să semnăm.

Se apropie pe furiș încă un ortodox:

— Eu am semnat pentru treizeci și cinci de oameni, toți cunoscuții mei. Și vă sfătuiesc și pe dumneavoastră: dați cât mai multe nume, trageți câți mai mulți după voi! Atunci o să devină clar că este o absurditate și ne vor elibera pe toți.

Organelor doar atât le trebuie! Conștiința ortodoxului și scopurile NKVD-ului au coincis în mod firesc. NKVD-ul are nevoie de acest evantai ogi-val de nume, de această reproducție lărgită a lor. Asta constituie și indi-ciul calității muncii lor, și jaloane de a arunca noi arcanе. „Complicii! Complicii! Tovarășii de idei!” îi scuturau cu îndărătnicie pe toți. (Se spune că R. Ralov l-a numit drept complice al său pe cardinalul Riche-lieu, a fost introdus în procesele-verbale și pînă la interogatoriul de rea-bilitare din 1956 acest lucru nu a mirat pe nimeni.)

Și dacă tot veni vorba de ortodocși. Pentru această epurare era nece-sar Stalin, da, însă era nevoie și de un astfel de partid: majoritatea lor, a celor ce se aflau la putere, chiar pînă în clipa propriei arestări, au aruncat neîndurători în închisoare pe alții, au nimicit cu supușenie pe semenii lor în virtutea acelor-ași instrucțiuni, au trimis la nimicire pe oricare dintre prietenii ori camarazii de luptă de ieri. Și toți bolșevicii de seamă, care acum poartă aureola de martiri, au izbutit să fie călăii altor bolșevici (fără a mai pune la socoteală cum înainte de asta ei toți au fost călăii celor fără de partid). Poate că anul 1937 a fost necesar toc-mai pentru a demonstra cât de puțin valorează convingerile lor, cu care se semețeau atât de însuflețiți în vreme ce răvășeau Rusia, distrugîndu-i toate bastioanele și călcîndu-i în picioare tot ce avea ea mai de preț. Rusia, unde pe ei înșiși nu i-ar fi amenințat niciodată asemenea represalii. Victimele bolșevicilor începînd din 1918 pînă în 1936 nu s-au

comportat niciodată atât de josnic, precum bolșevicii de vază, cînd s-a abătut furtuna asupra lor. Dacă vei examina amănunțit întreaga istorie a arestărilor și proceselor din anii 1937-1938, te va cuprinde repulsia nu numai față de Stalin și acoliții lui, dar și față de acei

inculpați josnici și dezgustători, vei simți aversiune față de ticăloșia lor sufletească după trufia și intoleranța de mai înainte.

...Și acum? Oare cum să rezisti tu, cel care simți durerea, ești slab, te bucuri de atașamente sufletești vii și nu ești pregătit?...

De ee este nevoie ca să fii mai puternic decât anchetatorul și decât toată această capcană?

Trebuie să intri în pușcărie fără să tremuri pentru viața caldută pe care ai părăsit-o. Trecându-i pragul, trebuie să-ți spui: viața mea s-a sfârșit, puțin cam devreme, dar nu poți face nimic. Nu mă voi mai întoarce niciodată în libertate. Sunt hărăzit pieirii, acum ori ceva mai târziu, mai târziu însă va fi chiar mai dificil, ar fi bine mai devreme. Nu mai am nici un fel de avere. Cei apropiați sunt morți pentru mine și eu sunt mort pentru ei. De astăzi corpul meu este un corp străin, inutil. Numai spiritul meu și conștiința mea îmi rămân scumpe și importante.

Și înaintea unui astfel de arestat ancheta va tresări.

Va învinge numai acela care a renunțat la toate!

Dar cum să-ți preschimbi trupul în piatră?

Din cercul lui Berdiaev au făcut marionete pentru tribunal, dar din Berdi-aev însuși n-au făcut. Au vrut să-l atragă în proces, l-au arestat de două ori, l-au dus (1922) la un interogatoriu nocturn cu Dzerjinski. Acolo se afla și Kamenev(20) (înseamnă că nici el nu disprețuia lupta ideologică prin intermediul CEKA). Berdiaev însă nu s-a înjosit, nu a implorat milă, ci le-a expus cu fermitate acele principii religioase și etice în virtutea cărora nu acceptă puterea care s-a instaurat în Rusia. Și nu doar că l-au considerat nefolositor tribunalului, ci l-au eliberat. Un om care și-a exprimat punctul de vedere!

N. Stoliarova își amintește de o bătrânică, vecina ei de pat de la închi-soarea Butîrki din 1937. Bătrânică era interogată în fiecare noapte. Cu doi ani în urmă, un fost mitropolit, care fugise în exil, în trecere prin Moscova a înnoptat la ea „Numai că nu un fost mitropolit, ci unul care încă este! Așa e, am avut onoarea să-l primesc în casa mea” „Așa, bine. Dar mai departe la cine s-a dus după ce a plecat din Moscova?” „Știu. Dar nu spun!” (Mitropolitul, cu ajutorul unui lanț întreg de credin-cioși, a fugit în Finlanda.) Anchetatorii se schimbau și se adunau în grupuri, își agitau pumnii

prin fața bătrânei, dar ea le spunea: „N-o să obțineți nimic de la mine chiar dacă mă tăiați în bucăți. Vedeți, voi vă temeți de șefii voștri, vă temeți unul de celălalt, vă temeți chiar să mă ucideți pe mine („pierdeau o pistă”). Eu însă nu mă tem de nimic! Chiar și acum sunt gata să mă prezint în fața Domnului și să dau socoteală!”

Da, au fost, au fost astfel de oameni în 1937, care nu s-au mai întors în celulă după bocceluța de lucruri. Care au ales moartea, dar nu au semnat și așa nu au trădat pe nimeni.

Nu se poate spune că istoria revoluționarilor ruși ne-a oferit cele mai bune exemple de tărie. Dar aici nu poate exista comparație, deoarece revoluționarii noștri n-au știut niciodată ce este aceea o anchetă adevărată, cu cincizeci și două de procedee!

Șeșkovski(21) nu l-a schingiuit pe Radișcev(22). Și Radișcev, după obi-ceiul acelor vremuri, știa prea bine că fiii lui vor servi în continuare ca ofițeri de gardă, și nimeni nu le va distruge viața. Nimeni nu va confisca moșiile lui Radișcev, moștenite din moși strămoși. Și totuși la ancheta scurtă, de numai două săptămîni, acest om remarcabil și-a renegat con-vingerile, cartea și a cerut îndurare.

Țarul Nicolae I nu a săvîrșit mișelia să aresteze soțiile decembriștilor(23), să le forțeze să ție în cabinetul vecin sau să-i supună torturilor pe decembriștii înșiși. Nici nu avea nevoie. Ancheta decembriștilor a decurs liber, le-au dat chiar întrebările în cazemată să mediteze asupra lor. Nici unul dintre decembriști nu a pomenit pe urmă de incorectitudinea interpretării răspunsurilor. Nu au fost trași la răspundere „cei care au știut de pregătirea răscoalei, dar nu au raportat”. Și cu atît mai mult, asupra rudelor celor condamnați n-a căzut nici o umbră (s-a emis un manifest special în acest sens). Și, firește, au fost grațiați toți soldații care au fost atrași în răscoală, însă chiar Rîleev(24) „a răspuns detaliat, sincer și fără să ascundă ceva”. Chiar și Pestei(25) a mărturisit, dezvă-luind numele camarazilor săi (încă în libertate, cărora le-a poruncit să îngroape Adevărul rus(26), și chiar locul unde l-au îngropat. Puțini, pre-cum Lunin(27), s-au remarcat prin lipsă de considerație și dispreț față de comisia de anchetă, însă cei mai mulți s-au comportat ca niște becisnici, se implicau unii pe alții, mulți implorau iertare! Zavalîșin(28) a dat toată vina pe Rîleev. E.P. Obolenski(29) și S.P. Trubețkoi(30) n-au ezitat

să-l ponegrească pe Griboedov(31), ceea ce nici Nicolae I n-a crezut.

Bakunin(32), în Confesiuni, și-a turnat cu umilință cenușă pe cap față de Nicolae I și astfel a scăpat de pedeapsa cu moartea. Ce să fie asta: nimicnicie a spiritului sau șiretenie de revoluționar?

S-ar părea că oamenii care s-au angajat să-l ucidă pe țarul Alexandru al II-lea trebuiau să fie niște spirite pline de abnegație. Că doar știau prea bine la ce se angajaseră! Iată însă că Grinevițki(33) a împărțășit soarta țarului, însă Rîsakov(34) a rămas în viață și a încăput pe mâinile comisi-ei de anchetă. Și chiar din prima zi a divulgat locuințele conspirative și pe participanții la complot; speriat pentru viața lui tânără, s-a grăbit să comunice guvernului mai multe informații decît acesta ar fi putut presu-pune că va obține de la el! Se îneca și, copleșit de căință, propunea să „demaște toate secretele anarhiștilor”.

La sfîrșitul secolului trecut și la începutul celui prezent, ofițerul de jan-darmi își retrăgea numaidecît întrebarea dacă inculpatul o considera nelalocul ei ori o imixtiune în domeniul intim. Cînd, în 1938, la închisoa-rea Krestî, pe bătrînul deținut politic Zelenski l-au bătut cu vergeaua de la armă, dîndu-i jos pantalonii ca unui băiețandru, ajuns în celulă, acesta a izbucnit în plîns: „Anchetatorul țarist nu îndrăzneă nici măcar să mi se adreseze cu «tu»!” Ori, iată, dintr-o cercetare contemporană*, aflăm, de pildă, că jandarmii au pus mîna pe manuscrisul articolului lui Lenin La ce se gîndesc miniștrii noștri?, dar nu au izbutit, prin el, să ajungă la autor: „La interogatoriu, jandarmii, cum era de așteptat (aici și în continuare sublinierile îmi aparțin - A.S.), au aflat de la Vaneev (un student) foarte puțin. El le-a declarat în total că manuscristele găsite i-au fost aduse, ca să le păstreze, cu cîteva zile înainte de perecheziție, în-tr-un pachet comun de către o persoană pe care el nu dorește să o numească. Anchetatorului nu i-a rămas nimic de făcut (cum? dar apa rece

*„Novîi mir”, 1962, Nr. 4, R. Peresvetov.

ca gheața pînă la glezne? dar clisma cu apă sărată? dar bastonul lui Riumin?...), decît să supună manuscrisul expertizei.” Și, bineînțeles, nu au găsit nimic. Mi se pare că și Peresvetov a fost condamnat la cîțiva anișori și putea ușor să enumere tot ce-i mai rămînea de făcut

ancheta-torului, dacă dinaintea lui s-ar fi aflat depozitarul articolului
La ce se gîndesc miniștrii noștri!

Cum își amintește S.P. Melgunov(35), „închisoarea țaristă era o închi-soare de fericită amintire, de care deținuților politici nu le rămîne decît să-și amintească aproape cu un sentiment de bucurie”^{*}
Aici este vorba de o mutație în modul de a-ți reprezenta lucrurile, de un alt criteriu. Așa precum ciumacifâ din perioada pregogoliană nu și-ar putea reprezenta vitezele avioanelor cu reacție, tot așa nu-și pot imagina adevăratele posibilități ale anchetei toți cei care nu au trecut prin mașina de tocat de la intrarea în GULAG.

În „Izvestia” din 24 mai 1959 citim: Iulia Rumianțeva a fost dusă la pușcăria interioară a unui lagăr nazist pentru a afla de la ea unde se află soțul ei, care a fugit din același lagăr. Ea știe, dar refuză să răspun-dă! Pentru un cititor neinițiat, acesta este un model de eroism. Pentru cititorul care are în spate un trecut amar trăit în GULAG, acesta este un model de stîngăcie din partea anchetatorilor: Iulia n-a murit schingiuită, și n-a fost adusă în pragul nebuniei, ci pur și simplu, peste o lună, a fost eliberată întreagă și nevătămată!

Toate aceste gînduri despre faptul că trebuie să devii de piatră îmi erau atunci cu totul necunoscute. Și nu doar că nu eram pregătit să curm legăturile calde cu lumea, însă chiar confiscarea, în timpul arestării, a celor vreo sută de creioane Faber pe care le luasem ca trofeu de război m-a amărît multă vreme. Considerînd ancheta mea, după anii lungi petrecuți în pușcărie, nu am avut nici un temei să mă mîndresc. Firește, puteam să mă țin mai tare și, pesemne, aș fi putut ieși din încurcătură cu mai multă ingeniozitate. Întunecarea minții și descurajarea m-au însoțit tot timpul în primele săptămîni. Aceste amintiri nu mă chinuie cu viermele părerilor de rău numai pentru faptul că, slavă Domnului, am evitat să arunc și pe alții în închisoare. Cauza pentru care am ajuns la închisoare (eu și prietenul meu Nikolai Vitkevici) avea un caracter copilăresc. Deși eram ofițeri de front, în tim-pul războiului am corespondat cu el la distanța dintre două sectoare ale frontului și nu ne puteam abține, în pofida cenzurii militare, de la a ne exprima în scrisori, aproape deschis indignările

politice și de la înjură-turile cu care îl împrășcam pe cel mai înțelept dintre înțelepți, pe care în

*S.P. Melgunov. Vospominaniia i dnevniki (Amintiri și jurnale), fascicula 1. Paris. 1964, p. 139.

În loc de Părinte îl numeam, codificat destul de transparent, Vătaful. (Cînd, ulterior, povesteam în pușcărie despre acest caz, prin naivitatea noastră stîrneam doar rîs și mirare. Mi s-a spus că nătărăi mai mari nici că se mai pot afla pe pămînt. M-am convins și eu de asta. Odată, citind un studiu despre procesul lui Alexandr Ulianov, am aflat că ei au fost prinși din același motiv - corespondență neprevăzătoare, și numai asta a salvat viața împăratului Alexandru al III-lea la 1 martie 1887.)

Unul dintre membrii grupului Andreiuskin a trimis unui prieten din Har-kov o scrisoare în care spunea totul pe șleau: „Eu cred cu toată fermitatea că [la noi] se va dezlănțui teroarea cea mai necruțătoare, și asta într-un viitor nu prea îndepărtat... Teroarea roșie este ideea mea fixă. Sunt neliniștit pentru unul dintre corespondenții mei (el nu scria prima scrisoare de acest fel! - AS.) .. Dacă va mai fi ceea ce nu doresc, atunci și eu s-ar putea să pățesc ceea ce nu doresc, și acest lucru nu este de dorit, căci voi trage după mine mulți oameni de ispravă.” Cinci săptămîni au durat cercetările, efectuate fără grabă, pe urmele acestei scrisori, pornind din Harkov, pentru a afla cine a scris-o la Petersburg. Numele lui Andreiuskin a fost aflat de-abia la 28 februarie, iar la 1 martie aruncătorii de bombe, avîndu-le asupra lor, au fost arestați pe Nevski Prospekt doar cu cîteva clipe înainte de a săvîrși atentatul plănuît!

Cabinetul lui LI. Ezepov, anchetatorul meu, era înalt (acest edificiu aparținînd Societății de asigurări „Rossia” n-a fost construit pentru tortură) și, folosind înălțimea lui de cinci metri, fusese atîrnat pe verticală un portret în picioare al atotputernicului Suveran, căruia eu, un grăunte de nisip, i-am hărăzit ura mea. Uneori, anchetatorul se așeza în fața lui și, luînd o poză teatrală, jura: „Noi suntem gata să ne dăm viața pentru el! Pentru el suntem gata să ne culcăm sub tancuri!” Față de această măreție, care aproape semăna cu aceea a unui altar, bînguiala mea despre nu știu ce leninism purificat părea jalnică, iar eu însumi, un detractor nelegiuit, nu meritam decît moartea.

Conținutul scrisorilor noastre oferea, pentru vremea aceea, material convingător pentru condamnarea noastră a amîndurora. Din clipa în ca-re ele s-au aflat pe masa agenților de la cenzură, soarta mea și a lui Vitkevici a fost pecetluită, ne-au lăsat numai să luptăm, să fim folositori pînă la capăt, însă iată ce era mai grav: de aproape un an, fiecare dintre noi purta permanent cu sine, în porthart, ca să se păstreze în ori-ce împrejurare, în caz că unul dintre noi rămîne în viață, un exemplar din Rezoluția Nr. /, elaborată de noi în timpul unei întîlniri pe front. Rezoluția aceasta reprezenta o succintă critică energică a întregului sis-tem de minciună și asuprire din țara noastră, apoi, cum stă bine într-un program politic, schița un plan de corectare a vieții de stat și sfîrșea cu fraza: „îndeplinirea tuturor acestor obiective nu este posibilă fără o organizație”. Chiar și fără nici o interpretare forțată din partea anchetatorilor, acesta era un document care zămislea un nou partid. Tot într-a-colo băteau și frazele din corespondență: cum, după victorie, vom de-clanșa „războiul postbelic”. Iată de ce, anchetatorul meu nu trebuia să inventeze nimic pentru mine, se străduia doar să arunce zgarda de gîtul tuturor celor căroră eu le scrisesem cîndva ori al celor care cîndva mi-au scris mie, și să afle dacă grupul nostru de tineret nu are cumva un îndrumător mai vîrstnic. Celor de o vîrstă cu mine, fete și băieți, le exprimam, cu îndrăzneală și aproape cu bravadă în scrisori, gîndurile mele rebele, însă prietenii continuau să corespundeze cu mine! Și chiar în scrisorile lor de răspuns se întîlneau, de asemenea, niște expresii suspecte*. Și acum, Ezepov, aidoma lui Porfiri Petrovici, îmi cerea să-i explic în mod coerent: dacă noi ne exprimam astfel în scrisori, care erau citite de cenzură, ce puteam să discutăm între patru ochi? Nu pu-team însă să-l conving că toată această duritate în exprimare o reali-zam doar în corespondență. Și iată, cu creierul încetoșat, trebuia să născocesc acum ceva foarte verosimil despre întîlnirile noastre cu prie-tenii (întîlnirile erau pomenite în scrisori), ca ele să aibă aceeași culoare ca și scrisorile, să fie exact la limita politicii, dar să nu nimerească sub incidența codului penal. Și, în plus, ca aceste explicații să se reverse dintr-o suflare din gîtlejul meu și să-l convingă pe înrăitul anchetator de naivitatea, candoarea și sinceritatea mea totală. Și, lucrul cel mai important, ca leneșul meu anchetator să nu aibă ideea

să examineze și acea povară afurisită pe care o cărasem în geamantanul meu bleste-mat: patru blocnotesuri conținând jurnalele mele de front, scrise cu creion tare, decolorat, însemnările mele cu scris mărunț și subțire, care pe ici, pe colo începuseră să se șteargă. Aceste jurnale reprezentau pretențiile mele de a deveni scriitor. Eu nu credeam în forța memoriei noastre uimitoare și toți anii războiului m-am străduit să notez tot ce vedeam (asta e floare la ureche) și tot ce auzeam de la oameni. Am reprodus fără nici o fereală povestiri întregi auzite din gura camarazilor de regiment: despre colectivizare, despre foametea din Ucraina, despre anul 1937, și din scrupulozitate și pentru că nu mă fripsesem niciodată cu NKVD-ul, am notat în mod transparent cine mi-a povestit toate aces-tea. Chiar din prima zi a arestării, când aceste carnete cu însemnările de război au fost aruncate și sigilate de agenții securității în geamantanul meu, pe care m-au pus să-l car la Moscova, un clește înroșit în foc mi-a strâns tot timpul inima. Și, iată, toate aceste povestiri, atît de firești în li-

*Un alt prieten din școală, K. Simonianț, era cît pe ce să fie implicat alături de noi. Am simțit o mare ușurare cînd am aflat că a rămas în libertate! Iată însă ce îmi scrie după douăzeci și doi de ani. „Din scrierile tale reiese că tu apreciezi viața unilateral... În mod obiectiv tu devii stindardul reacțiunii de orientare fascistă din Occident: de pildă, din RFG și SUA... Lenin pe care, sunt convins că îl respecti și îl iubești ca și mai înainte, dar și bătrînii Marx și Engels, te-ar condamna cu cea mai mare severitate. Gîndește-te la asta!” Și mă gîndesc: Ah, păcat că nu te-au arestat atunci! Nici nu-ți dai seama ce ai pierdut!...

nia întîi, unde moartea era aproape, acum ajunseseră la picioarele ace-lui Stalin de patru metri din cabinet și miroseau a închisoare umedă pentru camarazii mei cinstiți, cutezători și neliniștiți.

Acest jurnal al meu ar fi oferit anchetei cel mai bogat material compromițător pentru mine. Și numai pentru ca anchetatorul să nu se apuce să transpire asupra lor și să nu smulgă de acolo filonul generației libere a combatanților de pe front, eu, atît cît a fost nevoie, am recunoscut că am greșit și, atît cît a fost nevoie, am devenit conștient de erorile mele politice. Eram epuizat de această echilibristică pe muchie de cuțit, pînă în momentul cînd am observat că nu au adus pe nimeni cu care să mă confrunte. Pînă în clipa cînd, după indicii evidente, am simțit că ancheta se apropie de sfîrșit; pînă cînd, în luna a patra, toate carnetele jurnalului meu de război au fost azvîrlite în gîtlejul infernal al cuptorului de la Lubianka, de unde au

țîșnit scînteile roșii ale încă unui roman distrus în Rusia și au zburat ca niște fluturi de funingine din coșul cel mai înalt.

Sub acest coș noi ne plimbam într-o cutie de beton de pe acoperișul Lubiankăi Mari, la nivelul etajului cinci. Deasupra etajului cinci, zidurile se înălțau încă trei staturi de om. De acolo, de sus, auzeam zgomotul Moscovei - dialogul claxoanelor de automobil. De văzut însă nu vedeam decît acest coș, santinela din foișorul de observație de la etajul cinci și acel crîmpei nenorocit din cerul lui Dumnezeu, care avusese neșansa să se întindă deasupra Lubiankăi.

O, funinginea asta! Cădea fără conținere în acea lună mai, cea dintîi după război. Cădea atît de multă ori de cîte ori ne scoteau la plimbare, încît vorbeam între noi, spunînd că Lubianka își arde arhivele din cele mai vechi timpuri pînă astăzi. Jurnalul meu distrus n-a fost decît un șiroi de o clipă în această revărsare de funingine. Și mi-am adus aminte de o zi geroasă, însorită, din martie, cînd mă aflam în cabinetul anchetato-rului. El îmi pune obișnuitele-i întrebări grosolane. Își nota, denaturînd cuvintele mele. Soarele se juca printre arabescurile închipuite de ger în geamurile ferestrei imense, prin care îmi venea să mă arunc, ca măcar prin moarte să-mi fac simțită prezența la Moscova. Sărind de la etajul patru, să mă zdrobesc de asfalt, precum în copilărie un predecesor ne-cunoscut a sărit în Rostov pe Don (de la numărul „Treizeci și trei”). Prin ochiurile de geam, unde soarele topise gheața, se zăreau nenumărate acoperișurile Moscovei, și deasupra lor fumuri zburdalnice. Eu însă nu priveam pe fereastră, ci la o movilă de manuscrise din mijlocul cabine-tului de treizeci de metri pătrați aproape gol, care tocmai fuseseră adu-se și încă nu fuseseră cercetate. Caiete, mape, file între coperti improvi-zate, pachete legate ori nelegate și pur și simplu foi separate - aceste manuscrise se înălțau ca o movilă peste mormîntul spiritului uman îngropat, și această movilă conică era mai înaltă decît biroul anchetato-rului, care de-abia se mai vedea. Și m-a cuprins o milă frățească pentru truda acelui om necunoscut, care fusese arestat noaptea trecută, iar roadele percheziției le-au aruncat spre dimineață pe parchetul cabinetu-lui de tortură la picioarele Stalinului de patru metri. Ședeam și încercam să ghicesc: oare, în noaptea asta, a cui viață excepțională a fost adusă pentru a fi supusă caznelor, pentru a fi sfîșiată și apoi aruncată pradă focului?

O, cîte proiecte și cîte opere au pierit în această clădire! O cultură întreagă distrusă. O, tu funingine, funingine din coșurile pușcării Lubi-anka!!

Lucrul cel mai regretabil însă e faptul că urmașii vor considera genera-ția noastră mai proastă, mai lipsită de talent și de grai decît a fost în realitate!...

Pentru a trage o linie dreaptă este suficient să marchezi două puncte.

În 1920, după cum își amintește Ehrenburg(37), CEKA i-a pus problema în felul următor: „Să dovedești dumneata că nu ești agentul lui Vranghel”(38).

Iar în 1950, unul dintre coloneii importanți ai MGB, Foma Fomici Jele-zov, le-a spus următoarele deținuților: „Noi n-o să ne ostenim să-i dove-dim lui (arestatului) că este vinovat Să ne dovedească el că nu a avut intenții dușmănoase”.

Și pe această dreaptă de o simplitate canibalică, în intervalul dintre cele două puncte, se înșiruie amintirile fără număr a milioane de oameni.

Această accelerare și această simplificare a anchetei nu au fost cunos-cute omenirii precedente! De fapt, Organele s-au eliberat de povara de a căuta dovezi! Mielușelul prins, care tremură și este alb la față, care nu are dreptul să scrie ori să telefoneze nimănui, să aducă ceva dinafară, privat de somn, de mîncare, de hîrtie, de creion și chiar de nasturi, așezat pe un taburet gol într-un colț al cabinetului, trebuie el însuși să caute și să prezinte trîntorului de anchetator dovezile faptului că nu are intenții dușmănoase! Și dacă nu le-a găsit (de unde putea să le obți-nă?), tocmai prin asta a adus anchetei dovezi aproximative despre vinovăția lui!

Am cunoscut un caz cînd un bătrîn, care fusese prizonier la nemți, a izbutit totuși, stînd pe acel taburet netapițat și mișcîndu-și degetele goale, să demonstreze monstrului de anchetator că nu a trădat patria și nici măcar nu a avut asemenea intenție! Un caz scandalos! Credeți că l-au eliberat? Nici vorbă! Toate astea bătrînul mi le-a povestit la Butîrki, nu pe Bulevardul Tverskoi. Anchetatorului principal i s-a alăturat un al doilea, au petrecut împreună cu bătrînul o seară liniștită, depănîndu-și amintirile, pe urmă, cei doi au semnat

o depozitie de martor, cum că în seara aceea bătrînul, flămînd și care pica de somn, a făcut printre ei propagandă antisovietică! Se vorbise fără gînduri ascunse, dar nu se ascultase fără gînduri ascunse! Bătrînul a fost predat unui al treilea anchetator. Acesta i-a ridicat acuzația de trădare de patrie, dar i-a făcut conștiincios formele tot pentru zece ani: propagandă antisovietică în timpul anchetei.

Încetînd să mai fie căutare a adevărului, ancheta a devenit pentru anchetatorii înșiși în cazurile dificile: exercitare a îndatoririi de gîde, iar în cele ușoare - o simplă pierdere de timp, temeiul pentru primirea sala-riului.

Iar cazuri ușoare erau întotdeauna, chiar și în faimosul an 1937. De pildă, Borodko a fost acuzat fiindcă în urmă cu șaisprezece ani își vizitase părinții în Polonia fără să aibă pașaport pentru străinătate (tatăl și mama lui trăiau la zece verste de el, însă diplomații semnaseră un document prin care acea parte a Bielorusiei a fost dată Poloniei, însă oamenii, în 1921, nu se obișnuiseră cu noua situație și se vizitau, ca mai înainte). Ancheta a durat o jumătate de oră:

Te-ai dus? M-am dus. Cum? Păi - cu calul. Poftim zece ani pentru KRD! (Activitate contrarevoluționară.)

Însă o asemenea rapiditate miroase a mișcare stahanovistă(39), care nu și-a găsit adepți printre chipiele albastre. Codul de procedură penală prevedea pentru orice anchetă două luni, iar în caz de dificultăți era per-mis să se ceară procurorilor, de cîteva ori, o prelungire de cîte o lună (și de bună seamă că procurorii nu refuzau). Ar fi fost stupid să-ți irosești sănătatea, să nu te folosești de aceste amînări și, cum se spune într-o uzină, să-ți umfli propria normă. După ce își dădeau silința cu vocea și cu pumnul în prima săptămîină de șoc a fiecărei anchete, cheltuindu-și din voință și caracter (după Vișinski), mai departe anchetatorii erau inte-resați să tărăgăneze fiecare caz, ca să aibă cît mai multe cazuri vechi și cît mai puține noi. Se considera pur și simplu necuviincios să închei o anchetă politică în două luni.

Sistemul de stat se autopedepsea pentru neîncredere și rigiditate. Nu avea încredere nici în cadrele de elită: de bună seamă, și pe acestea le punea să semneze condica la venire și la plecare, cît

despre deținuții convocați la anchetă - în mod obligatoriu, pentru control. Ce le rămânea de făcut anchetatorilor ca să-și asigure norma de ore prevăzută de contabili? Să cheme pe vreunul dintre inculpații lor, să-i așeze într-un colț, să-i pună vreo întrebare teribilă, și apoi să uite de el, să citească ziarele îndelung, să-și scrie conspectul pentru învățămîntul politic, scri-sorile particulare, să se viziteze unul pe celălalt (lăsînd drept cîini de pază, în locul lor, pe gardienii care însoțeau inculpatul). Discutînd pașnic cu colegul venit în vizită, uneori, anchetatorul se trezea, privea amenințător spre acuzat și zicea:

— Uite canalia! Canalie între canalii! Nu-i nimic, pentru el nu ne pare rău de nouă grame de plumb în ceafă!

Anchetatorul meu folosea mult telefonul. Suna acasă și-i spunea soției, scăpărînd cu privirile înspre mine, că toată noaptea asta are interoga-toriu, așa că să nu-l aștepte înainte de zorii zilei (mi se tăia inima: deci, o să mă țină toată noaptea!). Însă numaidecît forma numărul amantei și, cu intonații pisicoase, se înțelegea cu ea să petreacă noaptea împreună (mi se lua piatra de pe inimă, slavă Domnului, o să dormim!).

Astfel un sistem iresponsabil era împlînzit de păcatele executanților. Alți anchetatori, mai curioși, preferau să folosească aceste interogatorii „goale” pentru îmbogățirea experienței lor de viață: îi întrebau pe incul-pați despre front (despre acele tancuri germane sub care ei nu aveau deloc răgazul să se culce); despre obicelurile din țările europene și din țările de peste mări, pe unde aceștia au colindat, despre magazinele și mărfurile de acolo; și mai cu seamă despre rînduielile din casele de toleranță și felurite întîmplări cu femei.

În codul de procedură penală se prevede că desfășurarea corectă a oricărei anchete este urmărită cu vigilență de către procuror, însă, în vre-mea noastră, nimeni nu-l vedea la față înainte de așa-numitul „interoga-toriu la procuror”, ceea ce însemna că ancheta este foarte aproape de sfîrșit. Și eu am fost dus la un astfel de interogatoriu.

Locotenent-colonelul Kotov, un blond calm, sătul, lipsit de personalitate, nici rău, nici bun, de altfel nicicum, ședea la birou și, căscînd, cerceta pentru întîia oară dosarul cu cazul meu. Vreo cincisprezece minute a continuat să-l examineze și de față cu mine

(și întrucît acest interogato-riu era absolut inevitabil și, de asemenea, înregistrat, nu avea sens să studieze dosarul în alt răstimp, neînregistrat, și, în plus, să memoreze pentru atîtea ore detaliile cazului). Eu cred că el nu deslușea nimic coe-rent în dosar. Apoi a ridicat spre perete ochii indiferenți și m-a întrebat cu indolență ce mai am de adăugat la depozițiile mele.

Ar fi trebuit să mă întreb: ce pretenții am față de modul cum s-a desfășurat ancheta? Dacă mi-a fost nesocotită voința ori a fost încălcată legalitatea, însă procurorii nu mai întrebau de mult așa ceva. Și chiar dacă întrebau? Întregul edificiu, cu aproape o mie de camere, al minis-terului și cele cinci mii de clădiri de anchetă, vagoane, peșteri și borde-ie, risipite pe tot teritoriul Uniunii, nu trăiau decît din încălcarea legalită-ții, și nu eram noi, eu și el, aceia care puteau să schimbe lucrurile. Căci toți procurorii de rang cît de cît înalt își ocupau posturile cu acordul ace-leiași securități de stat, pe care trebuiau s-o controleze.

Indolența și dispoziția lui pașnică, și oboseala provocată de aceste ca-zuri stupide și nesfîrșite mi s-au transmis și mie. Și nu m-am apucat să rezolv cu el probleme ce priveau adevărul. L-am cerut doar să corecteze o absurditate: în acest caz eram implicați doi, dar eram anchetați separat (eu la Moscova, prietenul meu - pe front), în felul acesta, deși în cazul meu eram doar unui, mă acuzau în virtutea paragrafului 11, ca un grup, adică. L-am rugat cu bun simț să elimine această adăugire cu paragraful 11.

A mai frunzărit dosarul încă vreo cinci minute, era evident că n-a descoperit acolo organizația noastră și totuși a desfăcut brațele, oftînd, și a zis:

— Ce poți să faci? Un singur om - este un om, doi - sunt de acum oameni.

Și a apăsă butonul soneriei să vină gardianul să mă ia.

Curînd, într-o seară, pe la sfîrșitul lui mai, tîrziu, în același cabinet al procurorului, unde se afla un orologiu cu ornamente de bronz așezat pe placa de marmură a căminului, am fost chemat de anchetatorul meu pentru procedura „două sute șase” - așa se chema, conform unui articol din codul de procedură penală, formalitatea examinării dosarului de că-tre inculpat și aplicarea ultimei semnături.

Neîndoindu-se cîtuși de puțin că va obține semnătura mea, anchetatorul ședea la birou și ticluia rechi-zitoriul.

Am întors coperta dosarului voluminos și chiar pe dosul copertei, într-un text tipărit, am citit un lucru extraordinar: că pe parcursul anchetei aveam dreptul să fac reclamații în scris dacă ancheta nu urma un curs corect, iar anchetatorul era obligat să atașeze la dosar, în ordine crono-logică, toate reclamațiile mele! Pe parcursul anchetei! Dar nu la sfîrșitul ei... Vai, nici unul dintre miile de arestați cu care am stat ulterior în în-chisoare nu avea habar de acest drept. Am frunzărit mai departe. Am văzut fotocopiile scrisorilor mele și inter-pretarea absolut denaturată a conținutului lor de către comentatori ne-cunoscuți (precum căpitanul Libin). Și am văzut minciuna hiperbolică în care căpitanul Ezepov învăluisese depozițiile mele circumspecte.

— Nu sunt de acord. Ați condus ancheta incorect, am spus eu fără prea multă fermitate.

— Bine, atunci hai să luăm totul de la început! a zis el, strîngîndu-și buzele amenințător. Te vom azvîrli în închisoarea unde ținem polițaii(40).

Și a schițat gestul de a-mi lua „dosarul” (L-am oprit numaidecît printr-un semn din deget).

Undeva, dincolo de ferestrele etajului al patrulea de la Lubianka, lumina soarele auriu pornit spre asfințit. Undeva era luna mai. Ferestrele cabi-netului, ca toate ferestrele exterioare ale ministerului, erau ermetic în-chise. Nici măcar nu fuseseră dezlipite hîrțile cu care astupaseră crăpăturile în timpul iernii, pentru ca răsuflarea proaspătă și miresmele florilor de primăvară să nu pătrundă în aceste camere tainice. Orologiul de bronz de pe care se retrăsese cea din urmă rază a început să sune încetișor.

De la început?... Cred că era mai ușor să mori, decît să iei totul de la capăt, înainte îmi era totuși făgăduită o viață. (Dacă aș fi știut ce fel de viață o să fie!...) Și apoi, acest loc unde sunt ținuți polițaii... Și în nici un caz anchetatorul nu trebuie înfuriat, de el depinde pe ce ton va scrie rechizitoriul...

Și am semnat: Am semnat cu paragraful 11 cu tot („Rezoluția” gravita înspre el). Atunci nu-i cunoșteam ponderea, mi s-a spus doar că nu mă-rește pedeapsa. Din cauza paragrafului 11 am ajuns într-

un lagăr de muncă forțată. Și tot din cauza lui, după „eliberare”, am fost exilat pe viață, fără nici un fel de judecată.

Poate că a fost mai bine așa. Fără toate condamnările n-aș fi scris car-tea aceasta...

Anchetatorul meu n-a folosit cu mine alte torturi în afară de privarea de somn, minciuna și intimidarea - metode întru totul legale. De aceea el nu a avut nevoie, așa cum fac anchetatorii care au întrecut măsura, să se asigure pentru orice risc, deci, el n-a avut nevoie să mă oblig, când am semnat pentru articolul 206, să semnez și angajamentul privind non-divulgarea: eu, subsemnatul cutare, mă oblig, sub amenințarea pedepsei penale (nu se știe la ce articol era încadrată), să nu povestesc niciodată nimănui despre modul cum a fost condusă ancheta mea.

La unele direcții regionale ale NKVD-ului, această măsură era aplicată în serie: un formular tipărit privind non-divulgarea era prezentat celui arestat o data cu verdictul OSO. (Apoi, mai târziu, la eliberarea din lagăr - o semnătură că nu va povesti nimănui despre rînduielile din lagăr.)

Și obiceiul nostru de a ne supune, coloana noastră vertebrală încovo-iată (ori frîntă) nu ne-au lăsat să refuzăm, să ne indignăm de această metodă banditească de a șterge urmele.

Noi am pierdut măsura libertății. Nu mai știm cum să stabilim unde înce-pe și unde sfîrșește. Suntem siliți la nesfîrșit de toți cei cărora nu le este lene să dăm aceste interminabile semnături privind non-divulgarea.

Nici nu mai suntem siguri dacă avem dreptul să povestim evenimentele propriei noastre vieți...

Capitolul 4

GĂITANELE ALBASTRE

PE TOATĂ această întindere între roțile dințate ale Marelui Stabiliment de noapte, undeva este măcinat sufletul nostru, iar carnea atîrnă pre-cum zdrențele pe un milog, noi suferim prea mult, suntem prea cufun-dați în durerea noastră, ca să mai aruncăm o privire pătrunzătoare, profetică spre acei călăi nocturni care ne supun la suplicii. Preaplinul durerii din lăuntrul nostru ne potopește ochii, altfel ce mai istorici am fi pentru călăii noștri, ei înșiși nu s-ar putea descrie în carne și oase! Dar vai: toți foștii deținuți își amintesc

cu de-amănuntul despre ancheta lor, cât au fost ei de chinuiți și ce mîrșăvii le-au fost smulse. Cît despre an-chetator, deseori nici numele nu și-l mai amintesc, darmită să se mai gîndească la acest om. Tot astfel și eu, despre oricare dintre tovarășii de celulă pot să-mi amintesc mult mai multe lucruri și dintre cele mai interesante, decît despre căpitanul securității de stat Ezepov, cu care nu de puține ori am stat față în față în cabinetul lui.

Ne rămîne o singură amintire comună și neîndoielnică: dominația putregaiului, spații întinse afectate pe de-a-ntregul de putreziciune. Și chiar după ce au trecut decenii, fără nici un acces de dușmănie sau ranchiu-nă, cu inima domolită, unde totul s-a sedimentat și s-a limpezit, păstrăm această impresie peremptorie despre niște oameni josnici, oneroși, răi și care poate s-au încurcat, abătîndu-se de la calea cea dreaptă.

Este cunoscut faptul că Alexandru al II-lea, chiar acela împresurat de revoluționari, care au vrut să-l omoare de șapte ori, a vizitat într-o zi casa de închisoare preventivă de pe strada Șpalernaia - mătușa Casei celei Mari - și a poruncit să fie închis în celula 227, unde a rămas mai bine de un ceas: a vrut să se pătrundă de starea de spirit a celor pe care îi ținea închiși acolo.

Nu putem să nu recunoaștem că pentru monarh, acesta a fost un impuls moral, o necesitate și o încercare de a privi lucrurile dintr-un unghi spiritual.

Este însă cu neputință să ne închipuim pe vreunul dintre anchetatorii noștri, pînă la Abakumov și Beria, că ar fi dorit să intre în pielea unui arestat, să stea și să mediteze într-o celulă.

Serviciul nu le impune necesitatea de a fi oameni instruiți, de cultură vastă și vederi largi, și ei nu sunt așa. Serviciul nu le impune necesitatea de a gîndi logic - și ei nu sunt așa. Serviciul le impune doar să îndeplinească exact directivele și să fie nesimțitori față de suferințe - așa ceva ei pot să facă, așa pot să fie. Noi cei care am trecut prin mîini-le lor simțim că ne sufocă tagma lor, complet lipsită de orice reprezen-tări general umane.

Fără îndoială, anchetatorii își dădeau seama clar că toate cazurile erau umflate. Excluzînd consfătuirile, ei nu puteau să-și spună unul celuilalt și sieși că demască criminali. Și totuși procesele-verbale pentru putre-zirea noastră le scriau neobosiți, filă după filă. În felul

acesta rezulta principiul care se aplică în lumea hoților: „Mori tu astăzi, că eu mor mâine!”

Pentru ei era clar că toate cazurile erau umflate și, totuși, continuau să lucreze an după an. Cum vine asta?... Fie că se forțau să nu gândească (iar asta înseamnă deja distrugerea omului), fie că acceptau pur și simplu: așa trebuie! Cel care le scrie instrucțiunile nu poate să greșească.

Dar parcă și naziștii argumentau tot așa?

Comparația Gestapo - MGB nu poate fi evitată de nimeni: coincid prea mult și anii și metodele. Comparația cea mai firească o pot realiza doar cei care au trecut și pe la Gestapo, și pe la MGB, precum Evgheni Iva-novici Divnici, emigrant. Gestapoul l-a acuzat de propagandă comunistă printre muncitorii ruși din Germania, MGB-ul - de legături cu burghezia mondială. Concluzia lui Divnici nu este favorabilă MGB-ului: schingiuiau și acolo și aici, Gestapoul totuși căuta să afle adevărul, iar când acuzația a căzut, Divnici a fost eliberat. MGB-ul însă nu căuta adevărul și nu avea intenția de a scăpa din gheare pe cei care i-a înhățat.

Ori toate acestea erau roadele învățaturii înaintate, ale ideologiei de granit! Anchetatorul din lugubrul Orotukan (în misiune disciplinară pe Kolîma în 1938), înduioșat că M. Iurie, directorul combinatului din Krivoi Rog, a consimțit foarte ușor să semneze procesul-verbal care îl trimite pentru a doua oară în lagăr, într-un moment de răgaz, i-a spus: „Tu crezi că nouă ne face plăcere să exercităm influență? (Un eufemism delicat pentru tortură.) Noi însă trebuie să facem tot ce ne cere partidul. Tu ești un vechi membru de partid, spune, ce ai face în locul nostru?” Și se pare că Iurie aproape a fost de acord cu el (poate de aceea a și semnat atât de ușor, pentru că el însuși gândea așa?). Era destul de convingător.

Cel mai adesea însă din cinism. Găitanele albastre înțelegeau modul cum funcționa mașina de tocat carne și erau încântați de el.

Anchetatorul Mironenko, de la lagărele Djida (1944) îi spunea condamnatului Bahici, mândrindu-se cu logica raționamentului său: „Ancheta și judecata nu sunt decît o formalitate juridică, ele nu mai pot să vă schim-be destinul, stabilit dinainte. Dacă trebuie să fiți împușcat, chiar dacă sunteți absolut nevinovat - tot o să vă împuște. Dacă însă trebuie să fiți achitat (asta, probabil, se referea la ai lor -

A.S.), oricît de vinovat ați fi - veți fi reabilitat și achitat". Șeful secției întâi de anchetă a comitetului regional al securității de stat din Kazahstanul de Vest, Kușnariov, i-a declarat de-a dreptul lui Adolf Țivilko: „N-o să te elibereze dacă ești din Leningrad!" (adică membru de partid cu vechime îndelungată).

„Omul să existe - cazul i-l confecționăm noi!" spuneau mulți dintre ei, glumind. Acesta era proverbul lor. Pentru noi însemna tortură, pentru ei -treabă bine făcută. Soția anchetatorului Nikolai Grabișcenko (Volgo-kanal) le spunea înduioșată vecinilor: „Kolea al meu este un lucrător foarte bun. Unul n-a vrut să mărturisească multă vreme și i l-au încre-dințat lui Kolea. Kolea a vorbit cu el toată noaptea, și acela a mărturisit".

Oare de ce s-or fi înhămat ei cu atîta rîvnă în această cursă nu pentru adevăr, ci pentru numărul celor prelucrați și condamnați? Pentru că așa le era cel mai comod, să nu se abată de la făgașul comun. Pentru că aceste cifre însemnau viața lor tihnită, retribuția lor suplimentară, recompensele, avansarea în grad, extinderea și bunăstarea Organelor înseși. Dacă cifrele erau satisfăcătoare, puteau să și trîndăvească, să mai dea și puțin rasol, să chefuiască noaptea (ceea ce și făceau).

Cifrele scăzute însă ar fi dus la destituire, la retrogradare, la pierderea acestei sinecuri, fiindcă Stalin nu ar fi putut crede că s-ar putea găsi vreun raion, oraș ori unitate militară unde să nu aibă dușmani.

Deci nu sentimentul carității, ci acela al ultrajului și furiei se aprindea în ei față de acei deținuți prea îndărătnici care nu voiau să se încadreze în cifre, care nu cedau nici la nesomn, nici la carceră, nici la înfometare! Refuzînd să recunoască, ei prejudiciau situația personală a anchetato-rului, parcă pe el însuși voiau să -l doboare, așa că toate măsurile erau bune. La război ca la război! Așa că - poftim - furtunul în gît și satură-te de apă sărată!

Frustrați de sfera superioară a existenței umane prin natura activității și prin alegerea de viață făcută, slujitorii Stabilimentului Albastru trăiau cu și mai multă plenitudine și lăcomie în sfera inferioară. Și acolo erau stă-pîniți și dirijați (pe lîngă foame și sex) de cele mai puternice instincte ale existenței inferioare: instinctul puterii și

instinctul câștigului. (Mai cu seamă instinctul puterii. În deceniul din urmă el s-a dovedit mai important decît banii.)

Puterea este otravă, se știe de milenii. Fie ca nimeni niciodată să nu dobîndească putere materială asupra altora! Însă pentru un om care crede că deasupra noastră a tuturor există ceva superior și astfel este conștient de limitele sale, puterea nu este încă mortală. Pentru oamenii lipsiți de sfera superioară, puterea este ca ptomaina, acea otravă care rezultă din putrefacția proteinelor animale. O dată infectați - nu mai au scăpare.

Țineți minte ce scrie despre putere Tolstoi? Ivan Ilici(1) ocupa o funcție foarte importantă, care îi dădea posibilitatea să nenorocească pe ori-cine ar fi vrut! Toți oamenii fără nici o excepție se aflau în mîinile lui, oricare dintre ei, oricît de important ar fi fost, putea fi adus la el în calitate de acuzat. (Păi asta se referă la oamenii noștri în albastru! Aici nu mai e nimic de adăugat!) Conștiința acestei puteri („și posibilitatea de a o atenua”, menționează Tolstoi, dar asta nu-i privește pe băieții noștri) constituia pentru el interesul principal și tot farmecul acestui serviciu. Dar ce spun farmecul - mai degrabă deliciul! Încîntarea! Fiindcă nu poate fi altceva decît încîntare: tu ești încă tînăr, în paranteză fie spus - ești un mucos, încă nu demult se necăjeau părinții cu tine, nu știau cum să te căpătuiască, fiindcă ești prost și nici nu vrei să înveți, dar ai făcut trei ani la școala aceea și ce avînt ai luat! Cum s-a schimbat poziția ta în viață, cum ți s-au schimbat mișcările, și privirea și felul cum îți întorci capul! Are loc ședința consiliului științific al unui institut: tu intri, și toți observă, chiar tresar; tu nu te așezi pe locul celui care prezidează, să se ocupe rectorul de treaba asta; tu te așezi mai la o parte, dar toți înțeleg că aici tu ești cel important, tu reprezinți serviciul special. Tu poți să stai numai cinci minute și să pleci, acesta-i avantajul tău față de pro-fesori, tu poți fi chemat de treburi mai importante; dar apoi, parcurgînd cu ochii (ori mai bine cu buzele) rezoluția lor, îi vei spune rectorului: „Nu se poate. Există considerente...” Și gata! Nu se va face nimic din ceea ce s-a hotărît la consiliu! Ori dacă ești doar un locotenent de la Secția specială a armatei sau de la SMERȘ, un colonel bătrîn și corpolent, comandantul unității, se ridică în picioare cînd intri tu, se străduiește să te lingusească, să-ți fie pe plac, el nu va bea un

păhărel cu șeful statu-lui-major fără să te invite și pe tine. Nu are nici o importanță că tu ai doar două stelute mici, asta-i chiar amuzant, fiindcă stelutele au cu totul altă greutate, se măsoară după o scară diferită de cea a ofițerilor obiș-nuiți (și, uneori, într-o misiune specială, ți se permite să pui stelute, să zicem de maior, asta ca un pseudonim, ca un element convențional). Asupra tuturor oamenilor din această unitate militară, ori din această uzină, ori din acest raion, tu ai o putere incomparabil mai mare decât a comandantului, a directorului, a secretarului comitetului raional. Aceia dispun de serviciul, de salariul, de bunul renume al subalternilor, pe cînd tu - de libertatea lor. Și nimeni nu va cuteza să vorbească despre tine la o ședință, nimeni nu va cuteza să scrie despre tine la un ziar nici măcar de bine!! Ca și cum ai fi o divinitate - nici măcar numele nu-ți poate fi pomenit! Tu ești, tu exiști, toți îți simt prezența, dar parcă nici nu exiști! Iată de ce tu ești mai presus de puterea manifestă de cînd ți-ai pus pe cap această caschetă de culoarea cerului. Ce faci tu nimeni nu îndrăznește să controleze, în vreme ce tu poți controla pe oricine. De aceea față de cetățenii așa-numiți simpli (care pentru tine nu sunt decât niște butuci) este preferabil să arborezi o expresie enigmatică, profund meditativă. Căci numai tu cunoști considerentele speciale, nimeni altci-neva. Și de aceea tu ai întotdeauna dreptate. Dar niciodată să nu uiți că și tu ai fi fost tot un buștean la fel dacă nu ai fi avut fericirea să devii o veriguță a Organelor, această făptură vie, flexibilă, masivă, care sălășluiește în stat precum tenia înlăuntrul omu-lui. Și acum totul este al tău! Totul pentru tine! Dar să fii credincios Or-ganelor! Vei fi întotdeauna sub ocrotirea lor! Și te vor ajuta să-i înghiți pe toți cei care te vor ofensa! Și să înlături din cale orice obstacol! Dar să fii credincios Organelor. Să faci tot ce îți ordonă! Ele chibzuiesc pentru tine locul ce urmează să-l ocupi: astăzi ești la serviciul special, dar mîine vei ocupa fotoliul de anchetator, pe urmă, poate, vei pleca etnograf pe lacul Seligher (1931, Ilin), în parte, poate, pentru a-ți tămă-dui nervii. Și apoi, din orașul unde ai devenit prea faimos, vei pleca, poate, într-alt capăt al țării ca împuternicit cu problemele cultelor (crudul anchetator din Iaroslavl, Volkopialov - împuternicit cu problemele bise-ricești în Moldova). Sau vei deveni secretar al Uniunii Scriitorilor (un alt Ilin, Viktor Nikolaevici, fost general-locotenent în securitatea statului).

Nimic să nu te mire: adevărata menire a oamenilor și adevăratele lor ranguri nu le cunosc decât Organele, pe ceilalți îi lasă pur și simplu să se joace: ce mare scofală un maestru emerit al artei ori erou al ogoare-lor socialiste, nu ai decât să sufli și au dispărut. („Tu cine ești?” l-a întrebat generalul Serov(2) la Berlin pe biologul de renume mondial Timofleev-Ressovski(3). „Dar tu cine ești?” a întrebat la rîndul lui Timo-feev-Ressovski cu îndrăzneala-i căzăcească înăscută. „Sunteți sa-vant?” s-a corectat Serov.)

Firește, meseria de anchetator cere multă trudă: trebuie să vii ziua, să vii seara, să stai ceasuri de-a rîndul, dar să nu-ți bați capul cu „probele” (asta să fie grija inculpatului), nu trebuie să te întrebi dacă e sau nu vinovat, fă cum e bine pentru Organe și totul va fi grozav. Numai de tine va depinde ca să conduci ancheta într-un mod cît mai plăcut, fără să te obosești prea tare. Bine ar fi să tragi și un oarece folos, ori măcar să te distrezi. Și cum ești obligat să stai ore în șir pe scaun, brusc ți-a trecut prin minte o nouă metodă de influențare! Evrica! Telefonează priete-nilor, treci prin cabinete, povestește-le, va fi foarte amuzant! Haideți, băieți, să încercăm! Pe cine? Căci e plicticos să vezi mereu același lu-cru, te plictisesc acele mîini tremurătoare, acei ochi imploratori, acea obediență din lașitate. Măcar de s-ar împotrivi vreunul! „Îmi plac adver-sarii puternici! E tare plăcut să le frîngi coloana vertebrală!” (Așa i-a spus anchetatorul leningrădean Șitov lui G. G-v.)

Și dacă este atît de puternic că nu cedează nicicum și toate procedeele tale nu dau nici un rezultat? Ești furios? Nu căuta să-ți înfrînezi furia! Este o plăcere nemaipomenită, o încîntare, să-ți dezlănțui furia fără nici o limită! Într-o astfel de stare deținutul este scuipat în gura deschisă! Și vîrît cu fața în scuipătoarea plină! (Așa s-a întîmplat cu Vasiliev la Iva-nov-Razumnik.) Într-o astfel de stare, preoții sunt tîrîți de părul împletit în coadă! Într-o astfel de stare, inculpatul îngenuncheat este izbit în față cu jeturi de urină! După o astfel de furie turbată te simți cu adevărat bărbat.

Ori, de pildă, interoghezi „o fată pentru relații cu un străin” (Esther R., 1947). După ce îi spui niște mîrlănii, o întrebi: „Da ce, chestia america-nului e șlefuită în fațete, precum cristalul, sau cum? Ce-ți mai trebuia, ale rușilor nu-ți ajungeau?” Și brusc îți vine o idee: asta o fi învățat ceva de la străini. Nu scăpa ocazia, asta-i exact ca o

delegație în străinătate! Și începi s-o interoghezi cu pasiune: cum? În ce poziții?... Și mai cum?... Cu de-amănuntul! Fiecare detaliu! (îmi prinde bine și mie, și le povestesc și băieților!) Fata, roșie toată și cu ochii în lacrimi, îndrăznește să spună că asta n-are nici o legătură cu cazul. „Ba are legătură! Vorbește!” Și iată ce înseamnă puterea ta: ea îți povestește cu de-amănuntul, dacă vrei - îți face și un desen, dacă vrei îți arată și cu trupul, nu are altă ieșire, în mâinile tale se află carcera ei și condamnarea ei.

Ai cerut o stenografistă (anchetatorul Pohilko, GB-ul din Kemerovo) ca să noteze interogatoriul. Ți-au trimis una drăguță și tu, numaidecât, îi bagi mîna în sîn de față cu inculpatul - un băiețel (Misa B., școlar), nu te jenezi de el, ca și cum n-ar fi om.

De fapt, de cine să te jenezi? Dacă îți plac femeile (cui nu-i plac?), prost ai fi să nu te folosești de poziția ta. Unele vor fi atrase de poziția ta, altele vor ceda de frică. Ai întâlnit undeva o fată, ai pus ochii pe ea - va fi a ta, nu are ce să facă. Ai pus ochii pe nevasta altuia — este a ta, pentru tine e o nimica toată să-i aranjezi bărbatul.

De multă vreme am un subiect de povestire: Soția depravată. Însă cred că n-o s-o mai scriu. Iată-l. Într-o unitate de aviație din Extremul Orient, în ajunul războiului din Coreea, un locotenent-colonel, întorcîndu-se dintr-o misiune, a aflat că soția lui se află la spital. S-a întîmplat ca me-dicii să nu-i ascundă că organul ei genital a fost vătămat ca urmare a unui contact sexual patologic. Locotenent-colonelul s-a repezit la ne-vastă-sa și a făcut-o să mărturisească: vinovatul era un locotenent ma-jor de la Secția specială a unității lor (se pare însă că avusese și con-simțămîntul ei). Furios la culme, locotenent-colonelul s-a dus numaide-cît în cabinetul locotenentului de la Secția specială, a scos pistolul, amenințîndu-l că îl împușcă. Foarte curînd însă, locotenentul-major l-a făcut să se plece și să iasă de la el distrus, nenorocit: l-a amenințat că îl va trimite să putrezească în cel mai cumplit lagăr, unde se va ruga la Dumnezeu să moară ca să scape de chinuri. l-a ordonat să-și primească soția așa cum este (se pare că ceva i se dereglase iremediabil), să trăiască împreună, să nu îndrăznească să divorțeze, să nu îndrăznească să se plîngă: acesta va fi prețul libertății lui! Și locotenent-colonelul a îndeplinit totul întocmai. (Toate acestea mi le-a povestit șoferul acelui agent de la Secția specială!)

Au fost probabil multe cazuri similare: acesta era domeniul cel mai ispi-titor pentru folosirea puterii! În 1944, un agent al securității de stat a obligat-o pe fiica unui general de armată să se mărite cu el, amenințînd-o că altfel îl aruncă pe tatăl ei în închisoare. Fata avea un logodnic, dar, ca să-și salveze tatăl s-a măritat cu agentul de securitate. În scurta ei căsnicie a ținut un jurnal de zi, l-a dat iubitului ei, apoi s-a sinucis.

Ca să știi ce înseamnă, trebuie să trăiești sentimentul de a fi o caschetă albastră! Orice lucru pe care l-ai văzut este al tău! Orice apartament pe care ai pus ochii este al tău! Orice muiere este a ta! Pe orice inamic îl spulberi din cale! Pămîntul de sub picioare este al tău! Cerul - albastru! - de deasupra ta este al tău!!

Cît despre dorința de îmbogățire este patima lor generală. Cum să nu folosești asemenea putere și asemenea lipsă de control ca să te îmbogățești? Trebuie să fii un sfînt!...

Dacă ne-ar fi dat să aflăm forța motrice secretă a anumitor arestări, am fi constatat cu uimire că, în cadrul legității generale de a băga la închi-soare, alegerea particulară cine să fie arestat, sorții fiecăruia, în trei sferturi dintre cazuri, depindeau de cupiditatea și spiritul răzbunător al oamenilor, iar jumătate dintre acele cazuri - de rapacitatea NKVD-ului local (firește, și a procurorului, să nu-l lăsăm la o parte).

Cum a început, de exemplu, călătoria de nouăsprezece ani în Arhipelag a lui Vasili Grigorievici Vlasov? De la faptul că el, ca director al Uniunii raionale a cooperației de consum, a organizat vînzarea unor produse textile pentru activul de partid (că nu a fost pentru popor - n-a deranjat pe nimeni), și soția procurorului nu a putut să cumpere: nu a fost acolo, iar procurorul Rusov n-a îndrăznit să se apropie el însuși de teighea, și lui Vlasov nu i-a trecut prin minte să-i spună: „o să vă pun deoparte" (dar prin firea lui nu ar fi spus niciodată așa ceva). În plus: procurorul Rusov și-a adus la cantina partidului, cu circuit închis, un prieten care nu avea legitimație acolo (adică era un grad inferior), iar șeful cantinei nu i-a permis acestuia să prînzească acolo. Procurorul i-a cerut lui Vlasov să-l sancționeze, dar Vlasov nu l-a sancționat în plus, a ofensat într-un mod nepermis NKVD-ul raional. Și a fost inclus în opoziția de dreapta!...

Considerentele și actele găitanelor albastre sunt atât de meschine, încât rămîi stupefiat de mirare. Agentul operativ Sencenko i-a luat unui ofițer de armată arestat porthartul și geanta, folosindu-le în fața lui. Unui alt arestat, cu ajutorul unei șmecherii în procesul-verbal, i-a luat mânușile de fabricație străină, (în timpul ofensivei îi afecta în mod deosebit că nu sunt primii la adunarea trofeelor.) Agentul serviciului de contraspionaj al Armatei a 48-a, care m-a arestat pe mine, a pus ochii pe portțigaretul meu, care nici măcar nu era un portțigaret, ci o cutie nemțească de birou, de o culoare purpurie atrăgătoare. Și pentru această porcărie a recurs la o întreagă manevră profesională: mai întâi nu a trecut-o în procesul-verbal („asta puteți s-o păstrați”), pe urmă a ordonat să fiu din nou percheziționat, știind prea bine că altceva nu mai am în buzunare. „Aha, asta ce este? Confiscat!” Și ca să nu protestez: „La carceră cu el!” (Care jandarm țarist ar fi îndrăznit să se poarte astfel cu un apărător al patriei?) Fiecărui anchetator i se repartiza o anumită cantitate de țigări pentru stimularea celor ce mărturiseau și a turnătorilor.

Bineînțeles că erau și dintre aceia care le sfeteriseau pentru ei. Furau chiar și în orele de anchetă, ore care li se plăteau îndoit: noi băgăm de seamă că în procesele-verbale de noapte durata „de la” și „pînă la” era exagerată. Anchetatorul Fiodorov (gara Reșotî, cutia poștală 235), în timpul percheziției din apartamentul cetățeanului liber Korzuhin, a furat el însuși un ceas de mînă. Anchetatorul Nikolai Fiodorovici Krujkov, în timpul blocadei Leningradului, i-a declarat Elizavetei Viktorovna Straho-vici, soția inculpatului K. I. Strahovici, al cărui anchetator era: „Am, nevoie de o plapumă cu vată. Să mi-o aduceți!” Ea i-a răspuns: „Came-ra unde am lucrurile călduroase este sigilată”. Atunci, el s-a dus la ea acasă; fără să rupă sigiliul pus de securitate, a demontat clanța ușii („Iată cum lucrează NKGB-ul!” i-a explicat el voios) și a început să scoată de acolo lucrurile călduroase, vîrînd prin buzunare și cîteva cristaluri. (Elizaveta Viktorovna, la rîndul ei, a scos și ea ce a putut dintre lucrurile ei. „Destul cît ați scos! a oprit-o el, continuînd să scoată.”)

În 1954, această femeie energică fi neînduplecată (soțul ei iertase totul, chiar și faptul că îl condamnaseră la moarte și încerca s-o facă să se răzgîndească: nu trebuie!) a depus ca martor împotriva lui

Krujkov. Întrucît Krujkov nu făcea așa ceva pentru prima oară și astfel erau încălcate interesele Organelor, el a primit douăzeci și cinci de ani. Oare însă pentru multă vreme?...

Cazuri asemănătoare sunt fără număr, pot fi editate o mie de Cărți albe (și începînd din 1918), numai să fie chestionați sistematic foștii deținuți și soțiile lor. Poate că există și au existat găitane albastre care nu au furat și nu și-au însușit nimic niciodată, dar eu nu-mi pot imagina nici-decum un astfel de găitan albastru! Pur și simplu nu înțeleg: dat fiind felul lor de a vedea lucrurile, ce îl poate reține, dacă obiectul i-a plăcut? Încă de la începutul deceniului al patrulea, cînd noi îmbrăcam uniforma jungsturm-ului(4) și îndeplineam primul plan cincinal, iar ei își petreceau serile în saloane în stil aristocratic occidental, cum era apartamentul Concordiei losse, soțiile lor etalau toalete de origine străină. De unde proveneau toate astea?

Și ce nume aveau! Parcă erau angajați în serviciu după nume! De pildă, la Comitetul securității de stat al regiunii Kemerovo: procurorul Trutnev (Trîntorul), șeful serviciului de anchetă, maiorul Șkurkin (Profitorul), ad-junctul lui, locotenent-colonelul Balandin (Zămîrcă); tot acolo ancheta-torul Skorohvatov (lute-de-Mîină). Să vrei să le născocеști și n-ai putea! Și apoi, toate la un loc! (Pe Volkopialov - Moartea-Lupilor - și Grabiș-cenko -Jefuitorul, i-am mai menționat.) Oare să nu se reflecte nimic în numele oamenilor și în comasarea lor?

Și iată, din nou, cum este memoria deținuților: Ivan Korneev a uitat numele acelui colonel de securitate, prietenul Concordiei losse (după cum s-a dovedit - cunoștință comună), cu care a stat împreună la izolatorul din Vladimir. Acest colonel era întruchiparea instinctului puterii și al profitului contopite la un loc. La începutul anului 1945, perioada de vîrf a „trofeelor", el a cerut să lucreze în acel sector al Organelor care (în frunte cu Abakumov însuși) controlau jaful de război, adică se stră-duiau să prade cît mai mult nu în folosul statului, ci al lor propriu (ceea ce au izbutit cu vîrf și îndesat). Eroul nostru a ras vagoane întregi, și-a construit cîteva vile (una în Klin). După război, bogăția i se urcase în- tr-atît la cap, încît, odată, la gara din Novosibirsk, a ordonat să fie dați afară toți consumatorii dintr-un restaurant, iar pentru el și tovarășii de băutură, să fie aduse fete și femei, pe care le-a silit să danseze goale pe mese. Asta însă

i-ar fi fost trecută cu vederea, dacă n-ar fi încălcat o altă lege importantă, la fel ca și Krujkov: a mers împotriva alor săi. Ace-la a înșelat Organele, iar acesta și mai rău: a pariat că va seduce soțiile - ale cui credeți?- ale colegilor săi cekiști.. Și nu l-au iertat! A fost închis într-un izolator politic în virtutea articolului 58! Era furios că au îndrăznit să-l bage la pușcărie și nu se îndoia că se vor răzgîndi. (Poate că s-au și răzgîndit,)

Acest destin fatal de a fi și ei închiși nu era chiar rar printre găitanele albastre, nu există un mijloc temeinic de asigurare împotriva lui, însă nu se știe de ce ei nu trag învățăminte din lecțiile trecutului. Probabil tot din lipsă de inteligență superioară, iar cea inferioară le șoptește: se întâmplă rareori, nu se întâmplă multora, eu o să scap și-apoi, nici ai noștri n-or să mă lase.

Ai lor, într-adevăr, se străduiesc să nu-i lase la nevoie, există o înțele-gere tacită între ei: să aranjeze pentru colegi măcar un regim privilegiat (colonelului I. J. Vorobiov, la închisoarea specială din Marfino, aceluiași V. N. Ilin, la Lubianka, vreme de peste opt ani). Celor care sunt închiși, cîte unul, pentru greșelile personale, datorită acestei prevederi de cas-tă, de obicei, nu le este rău, și așa se explică sentimentul de nepedep-sire pe care îl încearcă zi de zi în timpul serviciului. Cu toate acestea sunt cunoscute cîteva cazuri cînd unii agenți operativi de lagăr au fost aruncați să-și ispășească pedeapsa în lagăre comune, unde s-au întîlnit cu zeki care se aflaseră cîndva sub puterea lor, și nu le-a fost prea bine (de exemplu, agentul operativ Munșin, care ura cu înverșunare articolul Cincizeci și Opt și se biziua pe sprijinul hoților, a fost gonit de aceiași hoți să doarmă sub prici. Nu avem însă posibilitatea să aflăm mai multe amănunte despre aceste cazuri pentru a le putea explica.

Însă acei agenți de securitate care nimeresc în val (au și ei valurile lor!...) riscă totul. Valul este o stihie, este chiar mai puternic decît Orga-nele, și aici nimeni nu-ți va mai veni în ajutor, de teamă să nu fie el însuși tîrît în aceeași prăpastie.

Totuși, și în ultima clipă, dacă dispui de informații bune și ai o minte subtilă de cekist, încă mai poți scăpa de sub avalanșă, demonstrînd că nu ai nimic de-a face cu ea. Astfel, căpitanul Saenko (nu acel tîmplar-cekist, care în 1918-1919 devenise celebru prin mulțimea de oameni împușcați, prin metodele de tortură: împunsături cu sabia în

corp, lovi-turi în fluierul piciorului, turtirea capului sub greutate și arderea pielii*, - dar poate rudă cu acesta) a avut slăbiciunea să se căsătorească din dragoste cu o kavejedistă, pe nume Kohanskaia. Și brusc, încă la începutul formării valului, el a aflat că vor fi arestați toți kavejediștii. În vre-mea aceea el era șeful secției operative a GPU-ului din Arhanghelsk. Și atunci ce credeți că a făcut? Fără să stea nici o clipă pe gânduri, a băgat-o la închisoare pe soția iubită! Și nici măcar pentru vina de a fi fost kavejedistă. I-a confecționat un alt dosar! Și nu numai că a scăpat, dar a și fost avansat, a devenit șeful NKVD-ului din Tomsk. (încă un su-biect. Sunt cu duiumul aici! Poate cineva le va folosi.)

Valurile se nășteau în virtutea unei legi tainice de înnoire a Organelor -un mic sacrificiu periodic, pentru ca toți cei rămași să capete aerul de purificați. Organele trebuiau să se schimbe mai repede decât creșterea normală și îmbătrânirea generațiilor umane: niște bancuri de ghebiști trebuiau să piară la fel de inevitabil precum nisetrul care vine să moară pe pietrele râurilor pentru a fi înlocuit de puiet. Această lege a fost bine sesizată de inteligența superioară, dar găitanele albastre nu au vrut să recunoscă această lege și să o prevadă. Și regii Organelor, și așii Organelor, și miniștrii înșiși în ceasul hărăzit de astre și-au așezat capul sub propria ghilotină.

Cel dintîi banc l-a atras după sine lagoda. Este foarte probabil că multe dintre acele nume glorioase care ne vor încînta cînd va veni vorba de Belomorkanal au nimerit în acest banc, numele lor fiind șterse ulterior din șirurile poetice.

Cel de al doilea banc a fost foarte curînd atras de efemerul Ejov. Unii dintre cei mai buni cavaleri ai anului 1937 au pierit în acest șuvoi (însă nu trebuie să exagerăm, nici pe departe toți cei mai buni). Ejov a fost bătut la anchetă, arăta jalnic. De cînd cu aceste arestări, a rămas orfan însuși GULag-ul(5). De pildă, concomitent cu Ejov au fost întemnițați și șeful direcției financiare a GULag-ului, și șeful direcției sanitare, și șeful VOHR**, și chiar șeful Secției operative a GULag-ului, șeful peste toți „cumetrii” lagărelor!

Apoi a fost bancul lui Beria.

Iar grasul și înfumuratul Abakumov s-a poticnit înainte de asta, singur.

Cîndva, istoricii Organelor (dacă arhivele nu vor lua foc) ne vor relata toate acestea pas cu pas, cu tot noianul de cifre și cu toată strălucirea numelor.

Eu voi istorisi puțin din povestea lui Riumin și Abakumov, pe care am aflat-o întîmplător. (Nu voi repeta ceea ce am izbutit să spun despre ei

* Roman Gul, Dzerjinski, Paris, 1936.

**VOHR —Voenizirovannaia ohrana (Paza militarizată), înainte - Paza internă a Republicii.

în alt loc*.)

Înălțat de Abakumov, fiind unul dintre apropiații lui, Riumin a venit la el spre sfîrșitul anului 1952 cu vestea senzațională că profesorul-doctor Etinger a recunoscut tratamentul greșit prescris lui Jdanov(6) și Șcer-bakov(7) (cu scopul de a-i ucide). Abakumov a refuzat să creadă pur și simplu pentru că el cunoștea această bucătărie și a considerat că Riu-min întrece măsura. (Riumin însă intuia mai bine ce vrea Stalin!) Pentru verificare au organizat în aceeași seară un interogatoriu încrucișat lui Etinger, din care au tras concluzii diferite: Abakumov - că nu există nici o „chestiune a medicilor”, Riumin-că există. Dimineața urmau să verifice încă o dată, însă mulțumită particularităților miraculoase ale Stabilimen-tului Nocturn, Etinger a murit în aceeași noapte! În aceeași dimineață, Riumin, evitîndu-l pe Abakumov și fără știința lui, a telefonat la Comite-tul Central și a cerut audiență la Stalin! (Eu cred că nu acesta a fost pasul lui cel mai hotărîtor. Pasul decisiv, cînd Riumin și-a riscat capul, îl făcuse în ajun, nefiind de acord cu Abakumov, și cînd, probabil, l-a ucis pe Etinger în cursul nopții! Dar cine cunoaște tainele acestei Curți! Ori poate intrase în legătură cu Stalin mai înainte?) Stalin l-a primit pe Riu-min și a dat curs chestiunii medicilor, iar pe Abakumov l-a arestat. În continuare, Riumin s-a ocupat de cazul medicilor în mod independent și chiar în pofida lui Beria! (Există indicii că, înainte de moartea lui Stalin, poziția lui Beria era amenințată și, poate, Stalin a fost eliminat prin intermediul lui.) Unul dintre primii pași ai noului guvern a fost renunțarea la cazul medicilor. Atunci a fost arestat Riumin (încă sub domnia lui Beria), dar Abakumov nu a fost eliberat! La Lubianka au fost introduse rînduieli noi, și pentru întîia oară de cînd exista, i-a trecut pragul un procuror (D.P. Terehov). Riumin a

fost agitat și slugarnic, „nu sunt vinovat, am fost închis pe nedrept”, a cerut să fie interogat. Cum îi era obiceiul, suga o bomboană și, la observația lui Terehov, a scuipat-o în palmă: „Scuzați-mă”. Cum am mai spus, Abakumov a izbucnit în râs: „Este o mistificare!” Terehov i-a arătat mandatul prin care era împuternicit să controleze închisoarea interioară a MGB. „Din astea se pot face cinci sute!” a replicat Abakumov dînd din mîină. Pe el, ca „patriot al instituției sale”, nu -l ofensa atît faptul că stă la închisoare, cît mai ales încercările de a atenta la prestigiul Organelor, care nu pot fi subordonate nimănui pe lume! În iulie 1954, Riumin a fost judecat (la Moscova) și împușcat. Iar Abakumov continua să stea la închisoare! Iată ce i-a spus lui Tere-hov la interogatoriu: „Ai niște ochi prea frumoși, îmi va părea rău să te împușc! Renunță la cazul meu, renunță cînd ești rugat cu binele.”* într-o

*În Cercul întîi.

**În general. D.P. Terehov este un om de o voință și cutezanță excepționale (era nevoie de așa ceva pentru judecarea staliștiștilor importanți în acea atmosferă de instabilitate), precum și de o inteligență vie. Dacă reformele lui Hrușciiov ar fi fost mai consecvente, Terehov ar fi putut să se remarce în cadrul lor. Uite așa se ratează la noi personalitățile istorice.

zi, Terehov l-a chemat și i-a dat să citească ziarul cu comunicatul privind demascarea lui Beria. Aceasta a constituit atunci o senzație de proporții

aproape cosmice. Abakumov însă a citit fără măcar să tresară, a întors foaia și a început să citească pagina sportivă! Altă dată, cînd la interogatoriu asista un personaj important din cadrul securității statului, subordonatul lui Abakumov în trecutul nu prea îndepărtat, Abakumov l-a întrebat: „Cum ați putut să admiteți ca ancheta în cazul Beria să nu fie condusă de MGB, ci de procuratură?! (Era obsedat de această idee!) Și tu crezi că pe mine, ministrul securității de stat, mă vor judeca?!” „Da.” „Atunci poți să-ți pui joben, Organele nu mai există!...” (Desigur, avea o viziune prea sumbră asupra lucrurilor acest curier special incult.) Abakumov, stînd la Lubianka, nu se temea de judecată, se temea să nu fie otrăvit (iarăși - un vrednic fiu al Organelor!). A refuzat definitiv hrana din închisoare și mîncă doar ouă pe care le cumpăra de la bufet (Aici îi lipsea perspicacitatea tehnică, credea că ouăle nu pot fi otrăvite.) Din biblioteca foarte bogată a închisorii Lubianka, el lua doar... cărțile lui

Stalin (care l-a băgat la pușcărie)! Asta o făcea mai degrabă în mod demonstrativ sau din calcul, considerînd că adepții lui Stalin nu pot să nu iasă biruitori. A trebuit să stea doi ani în închisoare. De ce nu l-au eliberat? Întrebarea nu este naivă. Dacă s-ar pune la socoteală crimele împotriva umanității, el era cufundat în sînge pînă peste cap, însă nu doar el! Dar toți ceilalți însă au rămas neatinși. Și aici este un mister: circula un zvon că, la timpul său, a lovit-o personal pe Liuba Sedîh, nora lui Hrușciiov, soția fiului cel mare, condamnat sub Stalin și trimis într-un batalion disciplinar, unde a și murit. Iată de ce, arestat de Stalin, el a fost judecat sub Hrușciiov (la Leningrad) și, la 18 decembrie 1954, executat^{***}, își făcea inimă rea degeaba: Organele nu au pierit din pricina asta.

Dar cum ne povățuiește înțelepciunea populară: dacă trăiești cu lupii, trebuie să urli ca ei.

Acest neam de lupi oare de unde a apărut în poporul nostru? Oare nu are aceleași rădăcini ca și noi? Nu are același sînge?

Pentru a nu flutura prea brusc mantiile albe ale celor drepiți, să ne între-băm fiecare: dacă viața mea ar fi luat o altă întorsătură, oare n-aș fi devenit și eu călău ca și ei?

Este o întrebare cumplită, dacă vrei să dai un răspuns cinstit.

Îmi aduc aminte de anul al treilea la Universitate, în toamna lui 1938. Noi, băieții comsomoliști, suntem chemați la comitetul raional al comso-

^{**}Iată încă una din extravaganțele lui de potentat: împreună cu șeful gărzii sale, Kuznețov, îmbrăcat civil, umbla pe jos prin Moscova și, după toane, dădea de pomană din banii ministerului. Pomană pentru ușurarea sufletului?

mo-lului de două ori și, aproape fără să ni se ceară consimțămîntul, ne pun să completăm niște formulare: cică sunt destui fizicieni, matema-ticieni și chimiști, vom fi mai folositori Patriei dacă intrăm în școlile NKVD-ului. (Căci întotdeauna este așa: nu cineva are nevoie, ci însăși Patria, pentru ea știe totul și vorbește întotdeauna un funcționar.)

Cu un an mai înainte, același comitet raional ne recruta pentru școlile de aviație. Am refuzat și atunci (ne părea rău să ne lăsăm de universita-te), dar nu cu atîta dîrzenie ca acum.

După un sfert de secol cineva ar putea gândi: da, sigur, vă dădeți sea-ma de arestările care mișunau în jur, de torturile din închisori și în ce noroi sunteți atrași. Nicidecum!! Căci dubele securității circulau noap-tea, iar noi eram aceia care defilau cu steaguri în mâini. De unde să știm noi și de ce să ne gândim la arestări? Că i-au schimbat pe toți conducă-torii de la regiuni-pentru noi era absolut totuna. Au întemnițat doi-trei profesori, însă noi nu cu ei ne duceam la dans, ba era și mai ușor să dăm examenele. Noi aveam douăzeci de ani și pășeam în coloana celor de o vîrstă cu Octombrie și, în această calitate, ne aștepta viitorul cel mai luminos.

Nu este ușor să definești acel sentiment interior, nesușținut de nici un argument, care ne împiedica să consimțim să mergem la școala NKVD-ului. Asta nu provenea cîtuși de puțin din cursurile de materialism isto-ric: din ele reieșea clar că lupta împotriva dușmanului interior constituie un front fierbinte și este o misiune de onoare. Asta contrazicea și intere-sul nostru practic: în vremea aceea, o universitate provincială nu ne putea făgădui nimic, în afară de o școală sătească într-un fund de țară și un salariu modest. Școlile NKVD-ului făgăduiau rații de alimente și salariu dublu sau triplu. Ceea ce simțeam noi nu avea nume (și chiar dacă avea, nu-l puteam spune unul altuia de teamă). Ceea ce se împo-trivea nu avea nici o legătură cu capul, ci venea mai degrabă de undeva din piept. Pot să-ți strige din toate părțile: „trebuie!” și propriul tău cap să zică de asemenea: „trebuie!”, însă pieptul se opune: nu vreau, mi-e greață. Faceți cum credeți, dar eu nu iau parte.

Aceasta venea de foarte departe, poate de la Lermontov. Din acele decenii ale vieții rusești, cînd pentru un om onorabil - se spunea deschis și cu glas tare - nu exista meserie mai rea și mai dezgustătoare decît cea de jandarm. Ba și mai de departe. Fără măcar să știm, noi ne-am răscumpărat libertatea cu firfiricii care au mai rămas din galbenii străbunilor, din acele vremuri cînd morala nu era socotită relativă, iar binele și răul erau deosebite pur și simplu cu inima.

Totuși, unii dintre noi s-au înrolat atunci. Cred că, dacă ar fi exercitat o presiune mai mare asupra noastră, ne-ar fi făcut pe toți să cedăm. Iată ce vreau să-mi imaginez: dacă în război aș fi purtat deja însemnele de gradat la petlițele albastre de la gît, oare ce ar fi ieșit

din mine? Acum, desigur, aş putea să fiu binevoitor cu mine şi să pretind că inima mea aprigă n-ar fi suportat, că aş fi obiectat, aş fi trîntit uşa. Dar, cînd stăteam întins pe patul de închisoare, nu ştiu cum am început să-mi examinez drumul real de ofiţer şi m-am îngrozit.

N-am devenit ofiţer îndată ce am ieşit de pe băncile facultăţii cu capul burduşit de integrale. Înainte de asta am făcut şase luni de serviciu mili-tar chinuitor şi am simţit destul pe pielea mea ce înseamnă, cu burta goală, să fii gata să te supui unor oameni, care, poate, nici nu erau vrednici de tine. Apoi încă jumătate de an am fost chinuit la şcoala de ofiţeri. Oare trebuia să simt mereu amărăciunea vieţii de soldat, cum îngheaţă pielea pe mine şi cum e sfîşiată? Nu. Drept consolare mi-au prins două stelute pe epoleţi, apoi a treia, a patra - şi am uitat totul!

Cel puţin măcar mi-am păstrat dragostea de libertate din studenţie? Păi noi n-am cunoscut niciodată aşa ceva. Noi am cunoscut dragostea de încolonare şi dragostea de marşuri.

Îmi amintesc foarte bine că tocmai în şcoala de ofiţeri am încercat bucuria primitivismului: să fii militar şi să nu te gîndeşti la nimic. Bucuria de a te cufunda în modul de a trăi al celorlalţi, de a trăi cum se obişnuieşte în mediul nostru militar. Bucuria de a uita nişte subtilităţi spirituale cultivate în tine din copilărie.

În şcoala militară eram mereu flămînzi, mereu preocupaţi să găsim şi să şparlim o bucăţică în plus, şi îi priveam cu invidie pe cei care izbuteau. Cel mai mult ne temeam să nu absolvim şcoala şi să nu primim tresele de ofiţeri (cei care nu alegeau erau trimişi la Stalingrad). Şi erau instruiţi ca nişte fiare tinere: mai mult să ne înrăiască şi apoi să ne asmută asupra oricui, după dorinţă. Nu dormeam niciodată de ajuns: după stingere puteau să ne ordone să mergem de unul singur (sub comanda sergentului) în pas de front. Asta drept pedeapsă. Sau, noaptea, sculau întreg plutonul şi îl aliniau în jurul unei cizme murdare: priviţi! Acest nemernic o să-şi cureţe acum cizma şi pînă nu străluceşte, veţi sta cu toţii lîngă el.

Şi în aşteptarea febrilă a treselor, noi ne perfecţionam mersul ofiţeresc de tigri şi vocea metalică a comenzilor.

Iată însă că a venit ziua şi mi s-au agăţat tresele! Şi cam peste o lună, formînd o baterie de artilerie în spatele frontului, eu l-am şi pus

pe indo-lentul soldăţel Berbeniov să meargă în pas de front după stingere, sub comanda recalcitrantului sergent Metlin... (Toate acestea le uitasem, sincer le-am uitat cu trecerea anilor! Acum, aplecat deasupra hîrtiei, mi le-am adus aminte...) Şi un bătrîn colonel, venit cu o comisie de control, m-a chemat şi m-a dojenit. Iar eu (după ce terminasem universitatea!) mă justificam: aşa ne-au învăţat la şcoală. Cu alte cuvinte: despre ce considerente general umane mai poate fi vorba, o dată ce suntem în armată?

(Şi cu atît mai mult în Organe?...)

Creşte mîndria în inimă, precum slănina pe spinarea porcului...

Aruncam subordonaţilor ordine indiscutabile, convins că altele mai bune nu există. Chiar şi pe front, unde ai crede că moartea ne face pe toţi egali, puterea mă făcea să mă cred superior. Stăteam pe scaun şi îi ascultam pe ei, care stăteau în picioare, „în poziţia de drepti.” Îi întrerupeam, le dădeam indicaţii. Celor care erau taţi şi bunici mă adresam cu „tu” (ei mie, fireşte, cu „dumneavoastră”). Îi trimiteam sub foc de obuze să restabilească legătura firelor telefonice rupte, numai ca să nu-mi atrag reproşurile superiorilor (aşa a murit Andreiaşin). Mîncam untul cu biscuiţi fără să mă întreb de ce mie, ca ofiţer, mi se cade, iar soldaţilor nu? Fireşte, aveam, împreună cu un alt ofiţer, o ordonanţă (mai elegant spus - „curier”), pe care îl suceam şi-l învîrteam cu tot felul de porunci şi, în plus, îl puneam să ne gătească mîncare separat de cea a soldaţilor. (Anchetatorii de la Lubianka nu au ordonanţe, de aşa ceva nu-i poţi acuza.) Bieţii soldaţi se speteau, săpîndu-mi bordeie speciale de fiecare dată cînd ne opream într-un loc nou, cărînd în ele bîrne cît mai groase ca să fie confortabile şi să mă simt în siguranţă, însă, daţi-mi voie, în bateria mea exista şi cameră de arest, da! În pădure? Cum? Tot o groapă, dar mai bună decît a diviziei din Goro-hoveţ, pentru că era acoperită şi cei pedepsiţi îşi primeau raţia de hra-nă. A fost închis acolo Viuşkov, pentru că a pierdut un cal, şi Popkov pentru proasta îngrijire a carabinei. Şi mai daţi-mi voie! Îmi mai aduc aminte că mi-au cusut un porthart din piele nemţească (nu de om, nu, ci desfăcută de pe scaunul unui automobil), dar n-a ajuns şi pentru cureaua. Eram tare mîhnit. Într-o zi, am văzut o cureluşă foarte potrivită la un comisar de partizani (de la comitetul raional din localitate) şi i-am luat-o: noi suntem armata, noi suntem superiori!

(Vi-l amintiți pe agentul Sen-cenko?) În sfârșit, și portțigaretul meu purpuriu, trofeu de război, l-am râvnit mult, de aceea am ținut minte când mi l-au luat...

Iată ce fac epoleții cu omul. Unde erau povețele bunicii din fața icoanei?! Și unde erau acele visuri de pionier despre viitoarea sfântă egalita-te!

Și când la postul de comandă al comandantului de brigadă agenții de la SMERȘ mi-au smuls acești epoleți blestemați, mi-au scos centura și m-au îmbrîncit să mă așez în automobilul lor, și atunci, când destinul meu era dat peste cap, eram profund lezat de faptul că voi trece astfel, degradat, prin camera telefoniștilor: soldații de rînd nu trebuiau să mă vadă așa!

A doua zi după arestare mi-am început și eu, pe jos, drumul Vladimiriului(8): serviciul de contraspionaj al armatei expedia către cel al grupu-lui de armate un convoi cu recolta din ultimele zile. De la Osterode pînă la Brodnica am mers pe jos.

Cînd m-au scos de la carceră și m-am dus să mă încolonez, acolo erau deja șapte arestați, trei perechi și jumătate, așezați cu spatele spre mine. Șase dintre ei erau îmbrăcați cu mantale de trupă rusești jerpelite și ca vai de ele, care aveau impregnat pe spate mare, cu vopsea albă, de neșters: „SU”. Asta însemna „Sowiet Union”, cunoșteam această marcă, am întîlnit-o de multe ori pe spatele prizonierilor ruși care se tîrau, cu chipuri triste și vinovate, în întîmpinarea armatei eliberatoare. I-au eliberat, dar în această eliberare n-a existat o bucurie reciprocă: compatrioții îi priveau și mai încruntați decît pe nemți, iar nu prea depar-te în spatele frontului, iată ce se întîmpla cu ei: erau băgați la închi-soare.

Cel de al șaptelea arestat era un neamț civil, într-un costum negru cu vestă, cu palton negru și pălărie neagră. Era trecut de cincizeci de ani, înalt, dichisit, cu fața albă, întreținut cu hrană de calitate.

M-au pus în perechea a patra, și sergentul tătar, comandantul convoiului, mi-a făcut semn să-mi iau geamantanul sigilat, așezat mai la o parte. În geamantan se aflau lucrurile mele de ofițer și tot ce aveam scris, confiscat în vederea condamnării mele.

Cum adică - geamantanul? El, sergentul, voia ca eu, ofițer, să iau și să car geamantanul? Adică un lucru greu și voluminos, pe care ofițerii, conform noului regulament interior, nu aveau voie să-l care?

În timp ce alături mergeau șase soldați simpli cu mâinile goale? Și un reprezentant al națiunii învinse?

Nu m-am exprimat atât de complicat în fața sergentului, dar i-am spus:

— Eu sunt ofițer. Să-l ducă neamțul.

* Nici unul dintre arestați nu a întors capul la auzul vorbelor mele: le era interzis să se întoarcă. Doar cel care era în pereche cu mine, tot un SU, s-a uitat la mine cu mirare (cînd au părăsit ei armata noastră, ea nu era așa).

Dar sergentul de la contrainformații nu s-a mirat. Deși în ochii lui nu eram ofițer, deprinderile și opiniile lui coincideau însă cu ale mele. L-a chemat pe neamțul care nu avea nici o vină și i-a ordonat să care gea-mantanul. Bine că măcar n-a înțeles discuția noastră.

Noi, toți ceilalți, am dus mâinile la spate (prizonierii nu aveau nici un sac, nici o bocceluță, au plecat din patrie cu mâinile goale, cu mâinile goale se întorceau), și coloana noastră, formată din patru perechi, una după alta, s-a urnit din loc. Nu aveam voie să vorbim cu ostașii din escortă, era strict interzis să vorbim între noi, și pe drum, și la opriri, și la popa-surile de noapte... Inculpați fiind, trebuia să mergem ca și cum am fi fost despărțiți de niște paravane invizibile, ca și cum am fi fost turtiți fiecare într-o celulă individuală.

Erau niște zile schimbătoare de primăvară timpurie. Ba se răspîndea o ceață ușoară, și nororiul subțire plescăia deprimant sub cizmele noastre chiar și pe șoseaua tare. Ba cerul se însenina, și soarele de un galben blînd, încă nesigur de harul lui, încălzea colinele aproape eliberate de zăpadă și ne arăta mai transparentă lumea pe care trebuia să o părăsim. Ba se năpustea un vifor dușmănos și smulgea din norii negri zăpa-dă, care parcă nici nu era albă. Ne biciuia cu ea, rece, peste față, peste spate, peste picioare, udîndu-ne mantalele și obielele.

Șase spinări în față, mereu șase spinări. Aveam timp să privesc și să tot priveasc acele mărci SU strîmbe și hidoase și catifeaua neagră, lucioasă de la gulerul neamțului. Aveam timp să-mi analizez viața par-cursă și să devin conștient de cea prezentă. Dar nu puteam. Nici acum după ce am fost izbit cu măciuca în cap -nu puteam să înțeleg. Șase spinări, în legănarea lor nu era nici aprobare, nici condamnare.

Curînd neamțul a obosit. Muta geamantanul dintr-o mîină în cealaltă, ducea mîina la inimă, făcea semne soldatului din escortă că nu -l mai poate duce. Și atunci, vecinul de lîngă el, un prizonier de război, care Dumnezeu știe de cîte suferințe avusese parte în captivitatea-i recentă (dar poate și de îndurare) i-a luat geamantanul, nesilit de nimeni, să -l ducă el.

Pe urmă l-au dus alți prizonieri, și la fel, fără să le ordone nimeni. Apoi - din nou neamțul.

Dar eu nu.

Și nimeni nu mi-a spus nici un cuvînt.

În drum am întîlnit un lung convoi de căruțe militare goale. Surugii ne priveau cu interes, unii se ridicau în picioare și se zgîiau. Curînd am înțeles că eu eram obiectul însuflețirii și îndîrjirii lor. Eu mă deosebeam net de ceilalți: mantaua mea era nouă, bine ajustată pe talie, petlițele încă nu-mi fuseseră descusute, iar nasturii netăiați străluceau ca aurul ieftin în lumina soarelui care se arăta din cînd în cînd printre nori. Se vedea perfect că eram ofițer proaspăt, de curînd arestat. Poate că, în- tr-o oarecare măsură, această prăbușire trezea în ei bucurie (ca un re-flex de dreptate), dar mai degrabă, în capetele lor îndoctrinat la ședin-țele de învățămînt politic nu putea să încapă ideea că uite așa ar putea fi luat și comandantul lor de companie, și ei au decis laolaltă că eu veneam din partea cealaltă.

— Te-au prins, lepădătură vlasovistă?!... Să fie împușcat, ticălosul!! strigau vizitii înfierbîntați, cuprinși de mînia specifică celor din spatele frontului (cel mai puternic patriotism se manifestă întotdeauna în spate-le frontului). Și mi-au zis cîte și mai cîte, și m-au făcut în fel și chip.

Eu eram pentru ei un fel de șarlatan internațional, care însă iată că a fost prins, și acum ofensiva pe front se va desfășura și mai repede, iar războiul se va sfîrși mai devreme.

Ce le puteam răspunde? Nu aveam voie să rostesc nici un cuvînt, fiecă-ruia trebuia să-i povestesc toată viața. Cum aș fi putut să-i fac să pri-ceapă că nu sunt un diversionist? Că le sunt prieten? Că din pricina lor mă aflu aici? Am început să zîmbesc... Privind înspre ei, le zîmbeam din coloana de arestați! Și acest zîmbet larg, cu toată gura, li s-a părut cea mai cruntă batjocură și s-au pornit cu și mai mare

îndîrjire și furie să-mi strige tot felul de injurii și să mă amenințe cu pumnii.

Zîmbeam, mîndrindu-mă că nu am fost arestat pentru tîlhărie, nici pentru trădare ori dezertare, ci pentru că, prin forța perspicacității, am ghicit tainele scelerate ale lui Stalin. Zîmbeam pentru că vreau și poate voi izbuti să mai îndrept cît de puțin viața din Rusia noastră.

În vremea asta, geamantanul meu era purtat de alții...

Și nu simțeam nici o remușcare! Și dacă vecinul meu, a cărui față sco-fîlcită fusese, în două săptămîni, năpădită de un păr des și moale, iar ochii îi erau plini de suferință și înțelegere, mi-ar fi reproșat acum, în cea mai limpede limbă rusă, că am înjosit onoarea de arestat, cerînd ajutorul escortei, că eu mă ridic pe mine deasupra celorlalți, că sunt înfumurat, eu nu l-aș fi înțeles! Pur și simplu n-aș fi înțeles despre ce vorbește. Căci doar eram ofițer!...

Dacă șapte dintre noi ar fi trebuit să moară în drum, iar pe cel de al optulea escorta l-ar fi putut salva, ce m-ar fi putut împiedica atunci să strig:

— Sergent! Salvează-mă pe mine. Doar sunt ofițer!...

\ Iată ce înseamnă un ofițer, chiar dacă epoleții lui nu sunt albaștri!

Dar dacă erau albaștri? Dacă i se insinua ideea că printre ofițeri el este sarea pămîntului? Că lui i se acordă mai multă încredere decît altora, și el știe mai multe decît alții, și pentru toate acestea trebuie să-i vîre inculpatului capul între picioare și în poziția asta să-l îndese într-un bur-lan? De ce să nu -l îndese?...

Îmi atribuiam spirit de sacrificiu dezinteresat. Dar în realitate eram pe deplin pregătit să devin un călău. Și dacă intram la școala NKVD-ului în timpul lui Ejov, poate că în vremea lui Beria aș fi fost îndeajuns de bun?...

Acel cititor care așteaptă ca această carte să fie o demascare politică poate s-o închidă aici.

Dacă totul ar fi atît de simplu! Că undeva există oameni negri, care săvîrșesc intenționat doar fapte negre și nu trebuie decît să-i deosebești de ceilalți și să-i distrugi. Dar linia care separă binele și răul inter-sectează inima fiecărui om. Și cine va distruge o bucățică din inima sa?...

În decursul vieții unei inimi, această linie își schimbă locul în ea fie împinsă de bucuria răului, fie eliberînd spațiul pentru binele înfloritor.

Unul și același om la vârste diferite, în diferite situații de viață este un om cu totul diferit Când aproape de diavol. Când aproape de cele sfinte. Dar numele nu se schimbă, și lui îi atribuim totul.

Socrate ne-a lăsat dictonul: cunoaște-te pe tine însuși!

Și în fața gropii în care ne pregăteam să-i împingem pe opresorii noștri ne oprim cutremurați: n-a fost decît o întîmplare că n-am fost noi călăii, ci ei.

Dacă Maliuta Skuratov(9) ne-ar fi chemat, nici noi nu am fi dat greș !...

De la bine la rău nu este decît un singur pas, spune proverbul.

Deci - și de la rău la bine.

Îndată ce în societate s-au pus în mișcare amintirile despre acele nelegiuiri și torturi, din toate părțile am fost asaltați cu explicații, cu scrisuri și obiecții: acolo (la NKGB - MGB) au existat și oameni buni!

Îi cunoaștem pe aceia „buni”: Sunt cei care vechilor bolșevici le șopteau „nu vă lăsați!” sau chiar le strecurau pe furiș un mic sandviș, iar pe cei-lalți îi loveau cu picioarele unul după altul. Dar, mai presus de partide, dintre aceia omenește buni oare să nu fi existat acolo?

În genere, acolo nu trebuiau să existe: dintre aceștia evitau să angajeze, îi cercetau bine înainte de a-i angaja. În timpul războiului, la Riazan, un aviator din Leningrad îi implora, după spitalizare, pe medicii de la dispensarul de tuberculoză: „Vă rog, găsiți-mi ceva, mă obligă să mă angajez la Organe!” Radiologii i-au inventat o infiltrație tuberculoasă și numaidecît, cei de la securitate au renunțat la el.

Cel care nimerea din greșeală la Organe, fie că se integra în acest mediu, fie că era respins, alungat de acesta, iar uneori singur se arunca pe șine.

Și totuși să nu fi existat?...

La Chișinău, un tînăr locotenent ghebist, a venit la Șipovalnikov cu o lună înainte de arestarea lui: Plecați, plecați, vor să vă aresteze! (O fi făcut asta din proprie inițiativă? L-o fi trimis mama lui să-l salveze pe preot?) După arestare a avut parte să-l și escorteze pe părintele Viktor. Și se căina: De ce n-ați vrut să plecați?

Sau alt exemplu. Am avut un comandant de pluton, locotenentul Ovsia-nnikov. Pe front n-am avut pe nimeni mai apropiat ca el. Jumătate din cît a durat războiul, am mîncat din aceeași gamelă, și în timpul canoanelor mîncam, între două explozii, să nu se

răcească supa. Era băiat de la țară, cu un suflet atît de curat și cu o privire atît de dreaptă, că nici școala noastră, nici faptul că era ofițer nu l-au stricat cîtuși de puțin. Și pe mine mă împlînzea și mă tempera de multe ori. Toate acțiunile lui ca ofițer aveau un singur scop: cum să păstreze viața și să menajeze forțele soldaților săi (printre ei erau mulți oameni în vîrstă). De la el am aflat pentru înțîia oară ce este satul de astăzi și ce sunt colhozurile. (Vorbea despre toate acestea fără supărare, fără să protesteze, simplu - așa cum o apă din pădure reflectă copacii pînă la cea din urmă rămurică.) Cînd am fost arestat, a fost zguduit, mi-a scris cea mai bună caracterizare și a dus-o la semnat comandantului de divizie. După ce a fost demobilizat, a căutat să mă ajute prin mijlocirea rudelor (și era prin anul 1947, care nu prea se deosebea de 1937!). La anchetă m-am temut foarte mult pentru el și mă rugam să nu-mi fie citit jurnalul de război: în el erau consemnate povestirile lui. Cînd am fost reabilitat în 1957, am dorit foarte mult să-l găsesc, îmi aminteam adresa lui de la țară. I-am scris o dată, i-am scris de două ori - nici un răspuns. Am găsit un firicel, că ar fi absolvit Institutul pedagogic din Iaroslavl. De acolo mi-au răspuns: „A fost repartizat să lucreze la organele securității de stat”. Extraordinar! Dar cu atît mai interesant. I-am scris la adresa din oraș: nici un răspuns. Au trecut cîțiva ani, am publicat Ivan Denisovici. Ei, acum o să dea un semn de viață! Nu! Peste încă trei ani l-am rugat pe unul din corespondenții mei din Iaroslavl să meargă la el și să-i pre-dea scrisoarea în mînă. Acela a procedat întocmai și mi-a scris: „Se pare că n-a citit Ivan Denisovici...” Într-adevăr, de ce să știe ei ce s-a întîmplat cu condamnații lor mai departe?... De data aceasta, Ovsia-nnikov nu mai putea să tacă și a răspuns: „După absolvirea institutului mi s-a propus să lucrez la Organe și am crezut că și aici va fi foarte bi-ne. (Ce va fi foarte binel...) N-am prea reușit în noua mea activitate, unele lucruri nu mi-au plăcut, dar lucrez «fără bîță». Dacă nu greșesc, n-o să-mi fac tovarășul de rușine. (Iată și justificarea - tovarășia!) Acum nu mă mai gîndesc la viitor”.

Asta-i tot. Iar scrisorile dinainte se pare că nu le-a primit. Nu dorește să ne întîlnim. (Dacă ne-am fi întîlnit, cred că acest capitol l-aș fi scris mai bine.) În ultimii ani ai lui Stalin ajunsese anchetator. Anii cînd toți, fără excepție, erau condamnați la un sfert. Oare cum s-o fi

restructurat totul în conștiința lui? Cum s-o fi întunecat? Dar amintindu-mi-l pe flăcăul de altădată, curat ca lacrima și plin de abnegație, aş putea oare să cred că nu există cale de întoarcere? Că n-au mai rămas în el niște mlădițe vii?...

Cînd anchetatorul Goldmann i-a dat Verei Korneeva să semneze arti-colul 206, ea a înțeles care îi sunt drepturile și s-a apucat să aprofundeze cazul tuturor celor șaptesprezece membri ai „grupului lor religios”. El s-a înfuriat cumplit, dar nu a putut s-o refuze. Ca să nu se plictisească, a dus-o într-o cancelarie mare, unde se aflau vreo șase salariați de tot felul, iar el a plecat. La început Korneeva a citit, pe urmă nu știu cum, din plictiseala funcționarilor, s-a stîrnit o discuție. Și Vera a început, cu glas tare, să le țină o adevărată predică religioasă. (Trebuie s-o cunoaș-teți. Este o ființă luminoasă, cu o inteligență vie și cu darul oratoriei, de-și în libertate nu a fost decît lăcătuș, grăjdar și gospodină). Toți o ascul-tau, ținîndu-și răsuflarea, din cînd în cînd punînd întrebări. Pentru ei toți era ceva neobișnuit. Se umpluse încăperea, veniseră și din alte birouri. Chiar dacă nu erau anchetatori, ci doar dactilografe, stenografiste, legă-tori de dosare, făceau parte din mediul lor, tot Organe, în anul 1946. Aici nu se poate reconstitui monologul ei, a izbutit să le spună felurite lucruri. Și despre trădătorii de patrie: de ce n-au existat și în timpul Războiului de Apărare a Patriei din anul 1812, în epoca iobăgismului? Atunci era firesc să existe! Însă cel mai mult a vorbit despre credință și credincioși. Înainte, spunea ca, la voi se miza totul doar pe pasiunile dezlănțuite: „Jefuiește ce a fost jefuit”, și atunci, firește, credincioșii vă deranjau. Acum însă, cînd vreți să construiți și să fiți fericiți pe lumea asta, de ce îi prigonîți pe cei mai buni cetățeni ai voștri? Ei constituie pentru voi cel mai prețios material: căci credincioșii nu trebuie controlați, un credincios nu fură și nici nu se eschivează de la muncă. Voi credeți că veți construi o societate dreaptă cu hoții și zavistnicii? La noi totul se prăbușește. De ce scuipați în sufletele celor mai buni oameni? Lăsați Biserica să se separe cu adevărat de stat, nu vă atingeți de ea, și cu aceasta nu veți pierde!! Sunteți materialist!? Atunci bazați-vă pe dezvoltarea învățămîntului, care, cică, va spulbera credința. De ce să arestați? În acest moment a intrat Goldmann și a vrut s-o întrerupă brutal, însă toți au strigat la el: „Tacă-ți gura! Las-o în pace! Vorbește, vorbește,

fe-meie!" (Cum să i te adresezi? Cetățeană? Tovarășă? Toate astea sunt interzise, sunt încurcate în convenții. Zi-i femeie! Cum s-a adresat și Hristos, nu vei greși.) Și Vera a continuat de față cu anchetatorul ei!!

Oare de ce acestor ascultători din cancelaria securității le-a mers atât de viu la inimă cuvîntul unei deținute neînsemnate?

Același D. P. Terehov ține minte și astăzi pe cel dintîi condamnat la moarte al lui: „îmi părea rău de el". Această amintire nu se sprijină oare pe ceva care se naște din inimă? (De atunci pe mulți i-a uitat și nici nu le mai ține socoteala)

Iată un episod cu Terehov. Demonstrîndu-mi justetea sistemului judiciar al lui Hrușciiov, lovea energic cu palma în geamul de pe birou și s-a tăiat în partea de la margine. A sunat, personalul a sosit numaidecît, luînd poziția de drepti, ofițerul de serviciu i-a adus tinctură de iod și apă oxigenată. Continuînd discuția, o oră întreagă a ținut, neputincios, un tampon de vată pe tăietură: sîngele lui se coagula foarte greu. Cît de clar i-a arătat Dumnezeu limitele omului! Iar el judeca și făcea risipă de condamnări la moarte...

Oricît ar fi de glacial personalul de supraveghere al Casei celei Mari, totuși un mic nucleu de suflet, și din acest nucleu un alt nucleu, trebuie să mai rămînă în interiorul lui. N. P.-va povestește cum era dusă la inte-roga-toriu de o gardiană impasibilă, mută și oarbă, cînd, deodată, unde-va, alături de Casa cea Mare, au început să explodeze bombe, părea că urmează să cadă și peste ea. Atunci, supraveghetoarea s-a repezit la deținuta ei și a îmbrățișat-o îngrozită, căutînd contopire cu o făptură umană și compasiune. Bombardamentul însă a încetat. Și ea și-a reluat figura de om care nu vede: „Mîinile la spate! Înaintați!"

Firește, nu e cine știe ce merit să devii om în spaima dinaintea morții. Tot așa dragostea pentru copiii proprii nu este o dovadă de bunătate („E un bun familist", li se ia adesea apărarea unor ticăloși). Președintele Tribunalului Suprem I. T. Goliakov este lăudat: îi plăcea să sape în gră-dină, îi plăceau cărțile, mergea pe la anticariate, îi cunoștea bine pe Tolstoi, Korolcnko, Cehov. Și ce a preluat de la ei? Ori, de pildă, acel colonel, prietenul Concordiei losse, care chiar și la izolatorul din Vladi-mir rîdea în hohote, povestind cum a încuiat el niște evrei bătrîni într-o hrubă cu gheață. După toate destrăbălările

nu se temea de altceva, decît să nu afle nevasta: ea credea în el, îl considera virtuos, și el ținea la asta. Putem însă cuteza să socotim acest sentiment drept cap de pod al binelui în inima lui?

Oare de ce prețuiesc ei atît de stăruitor, al doilea secol deja, culoarea cerului? Pe vremea lui Lermontov au fost „Și voi, mândire azurii!" Apoi au fost caschete albastre, epoletî albaștri, petlițe albastre. Li s-a ordonat să nu fie prea săritoare în ochi și culoarea albastră a început, din ce în ce mai mult, să se ascundă de recunoștința populară, să se concen-treze din ce în ce mai mult pe cap și pe umeri și au rămas în final doar niște mici găitane, borduri înguste - și totuși albastre.

Oare să fie asta doar o mascaradă?

Sau tot ceea ce este negru trebuie măcar din cînd în cînd să se împărtășească cu puțin cer?

Ar fi frumos dacă s-ar gîndi așa. Dar cînd afli în ce mod se apropia de cele sfinte lagoda, de exemplu... Iată ce povestește un martor ocular (din anturajul lui Gorki, pe atunci apropiat de lagoda): la una din vilele de lîngă Moscova ale lui lagoda, în tinda băii cu aburi erau agățate icoane, special pentru ca lagoda și companionii, dezbrăcîndu-se, să tragă în ele cu revolverele, după care se duceau să se îmbăieze...

Cum să înțelegi asta? Era un scelerat! Ce poate fi asta? Oare există așa ceva pe lume?

Pentru noi e mai firesc să spunem că astfel de oameni nu pot să existe, că nu există. Este admisibil ca ticăloșii să fie descriși în basme, pentru copii, pentru simplitatea imaginii. Dar cînd marea literatură universală din secolele trecute ne vîntură și ne tot vîntură figuri de sclerați dintre cei mai cumpliți-și Shakespeare, și Schiller, și Dickens - mi se pare că, într-o oarecare măsură, acest lucru seamănă a teatru de bîlci, penibil pentru înțelegerea contemporană. Este interesant cum sunt zugrăviți acești sclerați. Sclerații lor se recunosc ca atare și că au sufletul negru, în acest fel și raționează: nu pot să trăiesc dacă nu fac rău. Hai să-l întărit pe tata împotriva fratelui! Să mă delectez cu suferințele victi-me! Iago spune foarte clar că țelurile și impulsurile sale sunt negre, zămislite din ură.

Nu, așa ceva nu există! Ca să facă răul, omul trebuie mai întîi să-l per-ceapă ca bine sau ca pe o faptă firească și înțeleasă ca atare.

Așa este, din fericire, firea omului, că el trebuie să caute justificare faptelor sale.

Justificările lui Macbeth au fost slabe și astfel l-au copleșit muștrările de conștiință. Apoi și Iago este un mielușel. Fantezia și forțele sufletești ale criminalilor lui Shakespeare se limitau la cel mult zece cadavre. Pentru că ei nu aveau o ideologie.

Ideologia. Iată cine oferă justificarea nelegiurii și tăria necesară, de lungă durată, sceleratului. Acea teorie socială care îl ajută să-și justifice faptele față de sine și față de alții, și să nu audă reproșuri, nici bleste-me, ci doar laudă și vorbe de cinstire. Astfel inchiștorii își motivau acțiunile prin creștinism, cuceritorii - prin glorificarea patriei, colonizatorii - prin civilizație, naștii - prin rasă, iacobinii și bolșevicii - prin egalitatea, fraternitatea și fericirea generațiilor viitoare.

Datorită Ideologiei, secolului al XX-lea i-a fost hărăzit să experimenteze nelegiurarea în milioane de exemplare. Nelegiurarea nu poate fi dezmințită, nu poate fi ocolită ori trecută sub tăcere. Atunci cum să îndrăznim să stăruim că nu există nelegiuri? Atunci cine a nimicit aceste milioane? Însă fără sclerați Arhipelagul n-ar fi existat. A circulat zvonul că prin anii 1918-1920, chipurile CEKA din Petrograd și cea din Odessa nu-i împușcau pe toți condamnații lor, ci pe unii dintre ei îi aruncau (de vii) drept hrană animalelor din menajeriile orașului. Nu știu dacă este adevăr sau calomnie, iar dacă au fost cazuri - câte? Eu însă nici nu m-aș apuca să caut dovezi: după exemplul găitanelor albastre, le-aș propune să ne dovedească ele însele că așa ceva este imposibil. Atunci, de unde puteai, în condițiile foametei din acei ani, să faci rost de hrană pentru menajerie? S-o rupi de la gura clasei munci-toare? Acești dușmani tot or să moară, atunci de ce să nu sprijine, prin moartea lor, creșterea animalelor sălbatice din Republică, contribuind astfel la progresul nostru? Oare nu este rațional?

Iată limita pe care scleratul shakespearean n-o va depăși niciodată, dar scleratul cu ideologie o trece, iar ochii lui rămân senini.

În fizică sunt cunoscute mărimile sau fenomenele de prag. Sunt acele mărimi ori acele fenomene care nu există cîtuși de puțin cîta vreme nu este trecut un anumit prag cunoscut de natură și cifrat de ea. Oricît ai ține litiul sub lumină galbenă, el nu va elibera electroni, însă îndată ce s-a aprins o slabă lumină albăstrie - numaidecît încep

să se smulgă (a fost trecut pragul efectului fotoelectric)! Poți să răcești oxigenul la peste o sută de grade, presează-l la orice presiune - gazul rezistă, nu cedează! Însă când a trecut pragul de o sută optsprezece grade - începe să curgă, este lichid.

Pesemne că nelegiuirea este tot o mărime de prag. Da, toată viața lui omul oscilează, se zbate între rău și bine, alunecă, apoi cade, se cațără, se călește, din nou se întunecă, dar, pînă nu trece pragul nelegiurii, el mai are posibilitatea de a se reîntoarce și de a rămîne în sfera speranței noastre. Când însă prin densitatea faptelor rele ori prin gradul lor de gravitate, ori prin absolutismul puterii el trece pe neașteptate peste prag, atunci a ieșit din umanitate. Și, poate, fără putință de întoarcere.

Din vremuri imemorabile, ideea pe care oamenii și-o formează despre dreptate este alcătuită din două jumătăți: virtutea triumfă, iar viciul este pedepsit.

Am avut norocul să apucăm acele vremuri cînd virtutea, deși nu triumfă, nu mai este hăituită cu cîinii. Bătută, jigărită, virtutea, îmbrăcată în zdrențe, este lăsată să intre, să se așeze într-un colț, numai să nu crîc-nească.

Nimeni însă nu îndrăznește să scoată o vorbă despre viciu. Da, virtutea a fost batjocorită, dar viciul nu are nici un amestec. Da, cîte milioane de oameni au fost nenorociți, însă vinovați n-au existat. Iar dacă cineva încearcă să deschidă gura: „Dar cum rămîne cu aceia, care ...” Din toate părțile este bombardat cu reproșuri, la început în mod amical: „Nu-i bine, tovarăși! De ce să zgîndărim rănilor vechi?!” (Chiar și privitor la Ivan Denisovici, pensionarii albaștri anume asta reproșau: de ce să zgîndărim rănilor acelor care au stat în lagăr? Ei, chipurile, trebuie menajați!) Apoi cu ghioaga: „Hei, voi cei care ați scăpat teferi, tăceți! Voi nu ați fost reabilitați!”

Și iată că în Germania de Vest pînă în anul 1966 au fost condamnați optzeci și șase de mii de criminali naziști*. Iar noi ne sufocăm, noi nu cruțăm paginile ziarelor și orele emisiunilor de radio, noi și după ce ter-minăm lucrul rămînem la miting și votăm: Este puțin! Și optzeci și șase de mii este puțin! Și douăzeci de ani pentru judecată - este puțin! Trebuie să continue!

La noi au judecat (după datele publicate) aproximativ treizeci de oameni.

Pe noi ne preocupă ce se întâmplă dincolo de Oder și de Rin. Dar ce este în jurul Moscovei și lângă Soci, dincolo de gardurile verzi, faptul că ucigașii bărbaților și părinților noștri se plimbă pe străzile noastre și noi ne dăm la o parte să le facem loc - asta nu ne frământă, nu ne atinge, asta înseamnă „să răscolim trecutul”.

Dacă cei optzeci și șase de mii de condamnați din Germania de Vest ar fi transformați în ruși la proporțiile respective, pentru țara noastră asta ar însemna un sfert de milion!

Dar nici într-un sfert de secol noi n-am găsit nici unul dintre ei, pe nici unul dintre ei nu i-am chemat în judecată, nouă ne este frică să le zgîndărim rănilor. Și ca simbol al lor al tuturor, pe strada Granovski, la numărul 3, trăiește Molotov: plin de sine, mărginit, care nici pînă în ziua de azi nu s-a convins de nimic, impregnat pe de-a-ntregul cu sîngele nostru, și trece cu aer distins trotuarul ca să urce într-o limuzină luxoasă.

O enigmă pe care n-o vom dezlega noi contemporanii: de ce Germaniei i-a fost dat să-și pedepsească criminalii, iar Rusiei nu i-a fost dat? Cît de primejdios va fi drumul nostru dacă nu ne este dat să ne purificăm de această spurcăciune ce putrezește în trupul nostru? Ce lecție va putea Rusia să dea lumii?

*Dar n-am auzit de așa ceva în Germania de Est. Înseamnă că au fost reeducați și sunt apreciați în administrația de stat.

În procesele din Germania, ba ici, ba colo, se întâmplă un fenomen uluitor: inculpatul se ia cu mîinile de cap, refuză să se apere și nu mai cere nimic tribunalului. El spune că șirul crimelor săvîrșite enumerate și pre-zentate din nou în fața lui îl umplu de repulsie și nu mai dorește să trăiască. Aceasta este realizarea cea mai înaltă a unei instanțe de judecată: viciul este în asemenea măsură osîndit, încît și criminalul se leapădă de el însuși.

Țara care, de la tribuna judecătorului, a condamnat viciul de optzeci și șase de mii de ori (și l-a condamnat irevocabil în literatură și în rîndul ti-neretului), se purifică de el an după an, treaptă după treaptă. Dar noi ce trebuie să facem?... Cîndva, urmașii noștri vor numi cîteva dintre generațiile noastre generații de papă-lapte: mai întîi am îngăduit cu supușenie să fim bătuți cu milioanele, pe urmă i-am ocrotit cu grijă pe ucigași, să-și trăiască fericiți bătrînețile.

Ce-i de făcut, dacă marea tradiție a căinței rusești ei n-o pot înțelege și li se pare ridicolă? Ce-i de făcut dacă frica animalică de a îndura măcar a suta parte din ceea ce ei au pricinuit altora precumpănește în ei orice impuls spre dreptate? Dacă se țin lacomi, cu ghearele și cu dinții, de recolta bunurilor crescute din sîngele celor morți?

De bună seamă că aceia care au învîrtit manivela mașinii de tocat carne, chiar și numai în 1937, nu mai sunt tineri, au între cincizeci și șai-zeci de ani, și-au trăit anii cei mai buni în belșug și îndestulare, în confort, și orice pedeapsă pe măsură e tardivă și nu mai poate fi săvîrșită.

Noi însă vom fi mărinimoși, n-o să-i împușcăm, nu le vom turna pe gît apă sărată, nu-i vom da hrană ploșnițelor, nu le vom pune zăbala „Rîn-dunicii”, nu-i vom ține cîte o săptămînă în picioare nedormiți, n-o să-i bușim cu cizmele și nici nu le vom strînge capul în cercul de fier, nu-i vom lovi cu bastoanele de cauciuc și nu-i vom înghesui în celulă ca pe niște bagaje, să stea unul peste altul - nimic din tot ce au făcut ei! Dar înaintea țării noastre și înaintea copiilor noștri suntem obligați să-i cău-tăm și să-i judecăm pe toți! Să-i judecăm nu atît pe ei, cît mai ales cri-mele lor. Să facem ca fiecare dintre ei să spună cu glas tare:

— Da, am fost un călău și un ucigaș.

Și dacă acest lucru ar fi rostit în țara noastră numai de un sfert de milion de ori (proporțional, să nu fim mai prejos de Germania Occidentală), poate că ar fi de ajuns?

În secolul al XX-lea nu este cu putință ca decenii de-a rîndul să nu deo-sebești care sunt atrocitățile pasibile de judecată și ce este „trecutul” care, „ nu trebuie răscolit”!

Trebuie să condamnăm în mod public însăși ideea de reprimare a unor oameni de către alții! Trecînd viciul sub tăcere, cufundîndu-l înlăuntrul nostru doar să nu iasă afară, noi, de fapt, îl semănăm, și el va răsări înmiit în viitor! Fără a-i pedepsi ori măcar fără a-i blama pe criminali, nu numai că pur și simplu le ocrotim bătrînețile infame, dar prin asta nu facem altceva decît să smulgem de sub noile generații orice fundament al ideii de dreptate. Iată de ce aceste generații cresc „indiferente”, nu din pricina „slabei activități educative”. Tinerii capătă convingerea că ticăloșia nu e pedepsită niciodată pe pămînt, dar aduce întotdeauna bunăstare.

Şi va fi neplăcut, şi va fi cumplit să trăieşti într-o astfel de ţară!

Capitolul 5

PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

CE ÎNSEAMNĂ asta: celulă și dintr-o dată iubire?... Ah, da, probabil as-ta trebuie să fie: în timpul blocadei Leningradului ai fost închis în Casa cea Mare? Atunci e clar, acum ești viu, fiindcă te-au închis acolo. Aces-ta era cel mai bun loc din Leningrad, și nu doar pentru anchetatori, care și locuiau acolo, și aveau cabinete la subsol în cazul unui bombar-dament de artilerie. Fără nici o glumă, la Leningrad, atunci, oamenii nu se spălau, fețele lor erau acoperite de o pojghiță neagră, dar la Casa cea Mare deținutul făcea duș fierbinte o dată la zece zile. Este adevă-rat, nu încălzeau decît coridoarele pentru supraveghetori, celulele nu erau încălzite, dar toate celulele aveau apă curentă și closet. Unde mai găseai așa ceva la Leningrad? Pîine - ca și în libertate, o sută douăzeci și cinci de grame, în plus, o dată pe zi - o zeamă din carne de cal! Și casă, tot o dată!

Se putea spune că a ajuns pisica să invidieze viața de cîine! Dar carce-ra? Dar pedeapsa capitală!

Nu, nu pentru asta. Nu pentru asta...

Să stai și să te gîndești cu ochii închiși în cîte celule ai zăcut pe toată durata condamnării tale. Este greu să le numeri. Și în fiecare - oameni, oameni... în unele doi, în altele o sută cincizeci, în unele ai stat cinci minute, în altele - o vară întreagă.

Dintre toate însă un loc aparte în socoteala ta îl ocupa prima celulă, în care ai întîlnit semenii de-ai tăi împărtaşind aceeași soartă hărăzită con-damnării. Ți-o vei aminti toată viața cu emoție, cum numai iubirea dîntîi ți-o poți aminti. Și acești oameni care au împărțit cu tine dușumeaua și aerul din cubulețul de piatră în zilele cînd ți-ai examinat viața toată din-tr-un punct de vedere nou, acești oameni pe care ți-i vei aminti cîndva ca și cum ar fi făcut parte din familia ta.

De fapt, în acele zile, ei au fost singura ta familie.

Cele trăite în cea dîntîi celulă de anchetă nu pot fi comparate cu toată viața ta dinainte și nici cu toată viața ta de după. Nu are importanță că închisorile au existat cu mii de ani înaintea ta și vor exista tot atîția după tine (aș vrea să cred că mai puține...), însă unică și irepetabilă este numai celula în care ai stat în timpul anchetei.

Poate că era cumplită pentru o ființă umană. O chichineată plină de pă-duchi și de ploșnițe, fără fereastră, fără ventilație, fără pat, cu pardosea-la murdară, o cușcă denumită KPZ în cadrul sovietului sătesc, la miliție, la gară ori în port. (KPZ și DPZ* sunt cele mai răspândite pe fața pămîin-

*KPZ (DPZ) - Kamerî (Dom) predvantelnogo zakliuceniia (Celule - Casă - de detenție preventivă). Adică nu acolo unde își ispășesc pedeapsa, ci unde se desfășoară ancheta.)

tului nostru, ele constituie masa.) Celula individuală de la închisoarea din Arhanghelsk, unde geamurile erau mînjite cu miniu, pentru ca lumi-na schilodită a lui Dumnezeu să nu pătrundă la tine decît purpurie, și un bec de cincisprezece wați veșnic aprins în mijlocul tavanului. Ori „celula individuală” din orașul Cioibalsan, unde pe șase metri pătrați de pardo-seală stăteați cu lunile paisprezece oameni lipiți unul de altul și schim-bați la comandă picioarele îndoite. Sau una dintre celulele „psihice” de la Lefortovo, de felul celei cu numărul 111, vopsită în negru și, de ase-menea, cu un bec de douăzeci de wați aprins zi și noapte. În rest, așa cum erau toate la Lefortovo: pardoseală de ciment, robinetul de încălzi-re pe coridor, la îndemîna gardianului; și, ce era mai important, urletul sfîșietor durînd ceasuri întregi (de la tunelul aerodinamic al Institutului Central de Aero și Hidrodinamică, aflat în vecinătate; nu se poate con-trola că nu era intenționat). Acel urlet din pricina căruia castronul și ca-na, cuprinse de vibrații, cad de pe masă, cînd este inutil să vorbești, în-să poți să cînți în gura mare, că gardianul nu te aude; iar cînd urletul se oprește, simți o fericire ce nu se poate compara cu libertatea.

Dar tu nu ai îndrăgit acea pardoseală murdară, acei pereți sumbri ori putoarea hîrdăului igienic, ci tocmai pe aceia cu care te întorceai, la comandă, de pe o parte pe cealaltă; acel ceva care palpită între inimile voastre; cuvintele lor uneori uimitoare; și gîndurile fluente, libere, zămis-lite în tine acolo, gîndurile care pînă atunci nici nu le-ai fi putut visa.

Cît te-a costat însă pînă să ajungi la acea primă celulă! Ai fost ținut în-tr-o groapă, ori într-o boxă, ori într-un beci. Nimeni nu ți-a adresat un cuvînt omenesc, nimeni nu ți-a aruncat o privire de om, ci doar au ciu-gulit cu clonțurile de fier din creierul tău și din inimă, și tu ți-pai și gemeai, iar ei rîdeau.

O săptămână ori o lună ai stat singur-singurel printre dușmani și erai gata să-ți iei adio de la rațiune și de la viață; și ai căzut de pe calorifer cât pe ce să-ți zdrobești capul de conul de fontă al conductei de scurge-re. Dar uite că, pe neașteptate, ești viu și te-au dus în mijlocul priete-nilor tăi. Ți-a revenit și judecata.

Iată ce înseamnă celula dintîi!

Tu așteptai această celulă, visai la ea aproape cum visai eliberarea, în vreme ce erai aruncat din lac în puț, de la Lefortovo la diabolica, legendara Suhanovka.

Suhanovka este închisoarea cea mai cumplită dintre toate închisorile MGB-ului. Cu ea sunt speriați toți cei ca noi, numele ei este rostit de anchetatori cu un șuierat lugubru. (De la cei care au fost acolo nu poți să scoți pe urmă nimic: ori îți balmăjesc o aiureală incoerentă, ori nu mai sunt în viață.)

Suhanovka este fostul schit Sfînta Ecaterina. Două corpuri - unul pentru executarea pedepsei și altul pentru anchete, cu șaizeci și opt de chilii. Pînă aici dubele fac două ceasuri și mulți nu știu că această pușcărie se află la cîțiva kilometri de Gorki Leninskie(1) și de fosta moșie a Zinaidei Volkonskaia(2). Împrejurimile sunt niște locuri splendide.

Chiar din momentul cînd a pășit aici, arestatul este năucit de carcera în care poți sta doar în picioare, atît de strîmtă, încît, dacă nu mai ai pute-re să te ții pe picioare, nu-ți rămîne altceva decît să atîrni cu genunchii proptiți de perete. Într-o astfel de carceră te țin peste douăzeci și patru de ore ca să-ți înfrîngă spiritul. La Suhanovka te hrănesc cu mîncare delicată și gustoasă, cum nu găsești în altă parte la MGB. Asta pentru că o aduc de la casa de odihnă a arhitecților, nu au bucătărie separată pentru a pregăti lături pentru porci! Însă ceea ce mănîncă un singur ar-hitect -și cartofi prăjiți și șnițele-aici este împărțit la doisprezece oameni. Din pricina asta nu numai că ești veșnic flămînd, ca pretudindenii, dar ești zgîndărit și mai dureros.

Celulele-chilii sunt toate aranjate pentru doi, dar cel mai adesea ares-tații sunt ținuti cîte unul. Mărimea lor este de un metru și jumătate pe doi*. În pardoseala de piatră sunt sudate două taburete rotunde, ca niște buturugi, și pe fiecare buturugă, dacă gardianul descuie închizătoarea secretă, cade din perete pentru șapte ore de

noapte (adică orele de an-chetă, ziua nu se pomenește așa ceva) o laviță peste care se prăvă-lește o salteluță de paie de mărimea unui copil. Ziua, scăunelul este li-ber, dar e interzis să te așezi pe el. Iar pe patru țevi verticale este așe-zată, ca o scîndură de călcat - masa. Ferestruica este mereu închisă, doar dimineața, gardianul o deschide pentru zece minute cu un cîrlig. Geamul ferestruicii este armat. De plimbare, nici pomeneală. Nevoile - doar la șase dimineața, adică atunci cînd nici un stomac nu simte nevo-ia, niciodată seara. La șapte celule revin doi gardieni, iată de ce vizorul te privește atît de des: cît timp îi trebuie unui gardian să treacă pe lîngă două uși spre cea de a treia. Tocmai acesta e scopul tăcutei Suha-novka: să nu-ți lase nici o clipă de somn, nici clipe furate pentru viața particulară, ești privit fără încetare și te afli mereu la discreție.

*Mai exact: 156x209 cm. De unde știi? Acesta este triumful calculelor inginerești și al unui suflet puternic pe care Suhanovka nu l-a frînt. Sunt calculele lui Alexander Dolgan. El nu s-a lăsat copleșit de nebunie și nu și-a pierdut curajul. Pentru aceasta s-a străduit să numere cît mai mult. În Lefortovo și-a numărat pașii, i-a transformat în kilometri, și-a amintit cîți kilometri sunt pe hartă de la Moscova pînă la graniță, apoi cîți pînă la celălalt capăt al Europei, cîți peste întreg Oceanul Atlantic. Avea următorul stimul: să se întoarcă, în gînd acasă, în America; și într-un an de celulă individuală la Lefortovo coborîse pe fundul Oceanului Atlantic, cînd a fost luat și dus la Suhanovka. Aici, înțelegînd că nu-i nici o speranță să povestească cineva despre această închisoare (toată povestirea noastră i-o datorăm lui), a născocit mijlocul de a măsura celula. Pe fundul unui castron din închisoare a citit fracția 10/22 și a ghicit că „10” înseamnă diametrul fundului, iar „22” - diametrul marginii superioare. Apoi a tras din prosop un fir și a făcut un metru și astfel a măsurat totul. Apoi a inventat cum poți să dormi de-a-ncapcioarele, proptindu-te cu genunchiul de scăunel, și gardianul să creadă că ții ochii deschiși. Această invenție l-a ajutat să nu-și piardă mințile. (Riumin îl ținea cîte o lună fără să-l lase să doarmă.)

Dacă însă ai încheiat cu bine duelul cu sminteala, ai trecut de toate încercările singurătății și ai rezistat, ți-ai meritat cea dintîi celulă a ta! Și de acum o să-ți rămîină sufletul la ea.

Iar dacă te-ai predat repede, ai cedat la toate și i-ai trădat pe toți, chiar și atunci ești pregătit pentru prima ta celulă; deși pentru tine ar fi mai bine să nu trăiești pînă în această clipă fericită, ci să mori biruitor în subsol, fără să semnezi nici o hîrtie.

Acum o să vezi pentru prima oară oameni care nu îți sunt dușmani. Acum o să vezi pentru prima oară alți oameni vii*, care au de străbătut același drum ca și tine și pe care poți să-i asociezi cu tine prin fericitul cuvânt noi.

Da, acest cuvânt, pe care tu poate l-ai disprețuit în libertate, când prin el îți înlocuiau individualitatea („Noi suntem toți ca unul!... Noi suntem profund revoltați!... Noi cerem!... Noi jurăm!...”), acum ți se releva ca un cuvânt plin de miere: tu nu ești singur pe lume! Mai există fapte spirituale înțelepte - oameni!!

La capătul a patru zile și patru nopți de duel cu anchetatorul, așteptând să mă culc după semnal în boxa mea, în care ardea o lumină orbitoare, gardianul s-a apucat să descuie ușa. Auzeam totul, dar înainte ca el să spună: „Scularea! La interogatoriu!” am vrut să rămân încă trei sutimi de secundă cu capul pe pernă și să-mi închipui că dorm. Însă gardianul s-a abătut de la tipicul obișnuit: „Scularea! Strângeți așternuturile și saltea-ua!”

Nedumerit și înciudat, pentru că era perioada de timp cea mai prețioasă, mi-am înfășurat obielele, mi-am încălțat cizmele, mi-am pus man-taua și căciula de iarnă și am luat salteaua în brațe. Gardianul, mergînd în vîrfurile picioarelor, făcîndu-mi mereu semne să nu fac zgomot, m-a condus pe coridorul etajului trei de la Lubianka, unde domnea o liniște de moarte, pe lîngă masa șefului de etaj, pe lîngă numerele lucioase ale celulelor și apărătorile măslinii lăsate peste vizoare, și mi-a descuiat celula 67. Am intrat, și el a încuiat numaidecît în urma mea.

De la semnalul de stingere nu trecuse decît cam un sfert de ceas, dar pentru inculpați acest timp este atît de firav și nesigur, astfel încît locatarii celulei 67, cînd am venit eu, dormeau pe paturile de metal, cu mîinile deasupra păturii.

Diferitele măsuri opresive, în completarea celor vechi, existente, au fost născocite treptat în pușcăriile interioare ale GPU-NKVD-KGB. Cei care au stat la închisoare la începutul anilor '20 nu au cunoscut aceste măsuri, iar atunci lumina se stinge pe timpul nopții, ca la toți oamenii. Dar lumina au început s-o țină aprinsă dintr-un considerent logic: să-i poată

*Dacă te afli în Casa Mare din Leningrad în timpul blocadei, poate îți vei aminti și canibali: cei care se hrăneau cu carne de om și vindeau iîcat de om din sala de

disecții. Nu se Știe de ce erau ținuți la MGB la un loc cu politici.

vedea pe deținuți în orice clipă din noapte (cînd o aprindeau pentru inspecție era și mai rău). Iar ordinul ca mîinile să fie ținute deasupra pă-turii fusese dat, chipurile, pentru ca deținutul să nu se ștranguleze sub pătură și astfel să se exchiveze de la ancheta cea dreaptă. Făcîndu-se o cercetare experimentală, s-a observat că, iarna, omul vrea mereu să își ascundă mîinile, să le încălzească, astfel încît măsura a fost adop-tată în mod definitiv.

Auzind zgomotul ușii descuiate, toți trei au tresărit și au ridicat brusc capul. Și ei se așteptau ca vreunul să fie luat la interogatoriu.

Și aceste trei capete speriate, ridicate instantaneu, aceste trei fețe pali-de, boțite, nebărbierite mi s-au părut atît de umane, atît de dragi, încît stăteam cu salteaua în brațe și zîmbeam fericit. Au zîmbit și ei. Aproape că uitasem această expresie! Doar într-o săptămînă!

— Din libertate? m-au întreat. (Cea dintîi întrebare care se pune de obicei novicelui.)

— Nu-u, am răspuns eu. (Cel dintîi răspuns pe care îl dă novicele de obicei.)

Ei credeau că probabil am fost arestat de curînd și, deci, vin de afară, din libertate. Eu însă după nouăzeci și șase de ore de anchetă nu con-sideram cîtuși de puțin că veneam din „libertate”, oare nu sunt încă un arestat încercat?... Și totuși eram din libertate! Și un bătrînel fără barbă, cu niște sprîncene negre foarte vioaie m-a și întreat dacă n-am vești din război și din politică. Extraodinar! Deși eram în ultimele zile ale lui februarie, ei nu știau nimic nici de conferința de la Ialta, nici de încercui-rea Prusiei Orientale, nici de ofensiva noastră de lîngă Varșovia de la mijlocul lui ianuarie, nici de retragerea lamentabilă din decembrie a alia-ților. Conform regulamentului, inculpații nu trebuiau să afle nimic despre lumea de afară și, iată, nu știau nimic!

Eram gata să le povestesc jumătate de noapte, să le povestesc totul cu mîndrie, de parcă toate victoriile și încercuirile erau opera mîinilor mele. Însă tocmai atunci gardianul de serviciu mi-a adus patul și a trebuit să-l instalez fără zgomot. Mi-a ajutat un flăcău de vîrsta mea, tot militar: tunică și boneta lui de aviator atîrnau pe bara verticală a patului. El m-a întreat înaintea bătrînului, numai că nu despre război, ci dacă nu am tutun. Dar oricît de deschis mi-ar fi fost sufletul

pentru întâlnirea cu noii mei prieteni și oricât de puține cuvinte s-ar fi rostit în câteva minute, din-spre acest tânăr de-o vîrstă cu mine și camarad de front a adiat ceva străin, și pentru el eu m-am închis numaidecît și pentru totdeauna. (Încă nu cunoșteam cuvîntul „cloșcă” (3), nici faptul că ea trebuia să existe în fiecare celulă, de fapt încă nu izbutisem să reflectez și să spun că acest om, G. Kramarenko, nu-mi place, că în mine a și început să lucreze un releu sufletesc, un releu-detector, și m-a închis definitiv pentru acest om. N-aș fi menționat acest fapt dacă ar fi fost unicul, însă acțiunea acestui releu-detector înlăuntrul meu am început s-o simt curînd cu uimire, cu bucurie și neliniște ca pe o însușire naturală permanentă. Au trecut anii, am dormit în același pat, am mers în aceeași coloană, am lucrat în aceeași brigadă cu multe sute de oameni și întotdeauna acest misterios releu-detector, la crearea căruia n-am avut nici un merit, intra în funcțiune înainte ca eu să-mi amintesc de el, intra în funcțiune la vederea unui chip de om, a unor ochi, la primele sunete ale unei voci, și mă deschidea larg acestui om, ori numai un pic, ori mă închidea defini-tiv. Și întotdeauna era atît de perfect, încît toată bătaia de cap a agenți-lor operativi cu aranjarea turnătorilor a început să mi se pară o copilărie: fiindcă cel ce se angaja să fie trădător se cunoștea întotdeauna după fața lui și după voce. Alții izbuteau să disimuleze cu abilitate acest lucru, însă tot degeaba. Și, dimpotrivă, detectorul îmi ajuta să-i descopăr pe aceia cărora le puteam încredința din primele minute ale cunoștinței tai-nele cele mai intime și de mare gravitate pentru care plătești cu capul. Uite așa am trăit opt ani de închisoare, trei ani de exil, încă șase ani, nu mai puțin periculoși, cît mi-am scris clandestin cărțile, și în toți acești șaptesprezece ani m-am destăinuit cu nechibzuință la zeci de oameni, dar niciodată n-am făcut un pas greșit! N-am citit nicăieri despre asta, și scriu aici pentru amatorii de psihologie. Cred că asemenea mecanisme sufletești se găsesc în mulți dintre noi, dar, ca oameni ai unui secol prea tehnic și intelectual, noi nu acordăm importanță acestei minuni și nu o lăsăm să se dezvolte în noi.)

După ce am instalat patul, eram gata să-mi încep povestirea (desigur, lungit în pat, și în șoaptă, pentru ca nu cumva din acest confort să mă trezesc la carceră), însă cel de al treilea colocatar, de vîrstă medie, cu fire albe în părul tuns scurt, care mă privise nu prea

binevoitor, a rostit cu acea asprime care constituie farmecul oamenilor din nord:

— Mîine. Noaptea e pentru somn.

Era lucrul cel mai rezonabil. Fiecare dintre noi putea să fie luat în orice clipă la interogatoriu și ținut acolo pînă la șase dimineața, cînd anchetatorul se duce să se culce, dar aici deja dormitul este interzis.

O noapte de somn netulburat era mai importantă decît toate destinele planetei.

Și încă un lucru stînjitor, la început insesizabil, am simțit încă de la primele fraze ale povestirii mele, dar nu mi-a fost dat să-l definesc atît de repede: faptul că (s-a produs o dată cu arestarea fiecăruia dintre noi) o deplasare a polilor lumii sau o întoarcere a tuturor noțiunilor cu o sută optzeci de grade, iar faptul că eu am început să povestesc cu atîta entuziasm poate că pentru noi nu era cîtuși de puțin o bucurie.

Ei s-au întors cu spatele, și-au acoperit ochii cu batistele să și-i ferească de lumina becului de două sute de wați, și-au înfășurat cu prosopul mîna de deasupra păturii, ca să nu le înghețe, iar pe cealaltă și-au ascuns-o pe furiș, și au adormit.

Iar eu stăteam întins prea plin de sărbătoarea de a fi alături de oameni. Căci cu un ceas în urmă nu puteam presupune că mă vor pune împreună cu cineva. Puteam să și mor cu un glonț în ceafă (anchetatorul îmi făgăduia mereu) fără să mai văd pe cineva. Ca și mai înainte, ancheta plana deasupra mea, dar cît de mult dăduse îndărăt! Mîine voi povesti eu (nu despre cazul meu, firește), mîine vor povesti ei - ce zi interesantă va fi mîine, una dintre cele mai grozave din viața mea! (Foarte repe-de am fost cît se poate de conștient că pentru mine închisoarea nu constituie o prăpastie, ci o cotitură foarte importantă a vieții.)

Fiecare amănunt din celulă era interesant pentru mine. Oare unde îmi dispăruse somnul? Și cînd vizorul nu mă privește, cercetez pe furiș. Iată, deasupra unuia dintre pereți, se află o mică adîncitură de trei cără-mizi, și de ea atîrnă un mic stor de hîrtie albastră. Dar mi se răspunsese la această întrebare: este fereastra. Da, în celulă există o fereastră! Iar storul servea drept camuflaj antiaerian. Mîine, în celulă, se va strecura lumina slabă a zilei și, pentru cîteva minute,

becul orbitor va fi stins. Cît de mult înseamnă să trăiești ziua, la lumina zilei!

În celulă mai era și o masă. Pe ea, în locul cel mai vizibil - un ceainic, un joc de șah, un mic teanc de cărți, (încă nu știam de ce se aflau în lo-cul cel mai vizibil. Asta făcea parte din regimul de la Lubianka: ori de cîte ori gardianul privea - foarte des - prin vizor, trebuia să se convingă că aceste daruri ale administrației nu sunt folosite cu intenții rele: că nu găuresc peretele cu ceainicul; că nimeni nu înghite piesele de șah, riscînd să-și încheie socotelile și să înceteze a mai fi cetățean al URSS; că nimeni nu dă foc cărților cu intenția de a incendia închisoarea. Iar ochelarii arestaților erau socotiți atît de primejdioși, încît nu puteau fi lăsați noaptea pe masă, administrația îi lua pînă a doua zi de dimi-neață.)

Ce viață confortabilă! Șah, cărți, pat cu arcuri, saltele de bună calitate, așternuturi curate. Cît timp am fost în război nu-mi aduc aminte să fi dormit așa. Într-o plimbare de la fereastră la ușă poți face aproape patru pași. Nu, nu încape vorbă, această închisoare politică centrală este curată stațiune de odihnă.

Nici obuze nu cad... Îmi aminteam cînd vîjîitul lor pe deasupra capului, cînd șuieratul și vaietul crescînd al exploziei. Și cît de suav șuieră mine-le! Și cum se cutremură totul cînd explodează cele patru obuze trase cu tunul poreclit „scîrîltoarea"! Mi-am amintit de noroiul de lîngă Wormditt, unde m-au arestat și unde ai noștri frămîntă acum nămolul amestecat cu lapoviță, ca să nu-i lase pe nemți să iasă din încercuire.

Să vă ia dracu, dacă nu vreți să lupt - foarte bine!

La multe lucruri cărora noi le uitasem înțelesul se mai adaugă încă unul: înalta valoare a oamenilor care au vorbit și au scris rusește înaintea noastră. Este bizar că ei aproape nu sunt prezentați în literatura noastră dinaintea revoluției. Au fost înfățișați ba oamenii de prisos(4), ba visăto-rii molîi și inadaptabili. Citind literatura rusă din secolul al XIX-lea, aproape că nu îți dai seama pe cine s-a bizuit Rusia zece secole, prin cine a durat? De altfel, nu tot prin ei a supraviețuit ea și ultima jumătate de secol? Ba bine că nu! Mai ales prin ei.

Apoi și visătorii... Ei vedeau prea multe lucruri ca să aleagă doar unul. Ei aspirau spre sublim prea intens pentru a se ține cu toată fermitatea de pământ. Înainte de căderea unor societăți, există întotdeauna o categorie înțeleaptă de gânditori și atît. Și cît au tras pe socoteala lor! Cît i-au batjocorit ! Și nu li s-a dat altă poreclă decît aceea de putregai. Acești oameni au fost o floare înflorită prematur, cu un parfum prea suav și astfel au azvîrlit-o sub cositoare. În viața personală erau absolut neajutorați; nu știau nici să se înconvoaie, nici să se prefacă, nici să trăiască în armonie: fiecare cuvînt era o opinie, un elan, un protest. Și cositoarea tocmai pe aceștia îi alege. Și tocmai pe aceștia mașina de tocat paie îi face fărîme*.

Și ei au trecut prin aceste celule, însă pereții celulelor - de atunci de cîte ori s-or fi rupt tapetele lor, de cîte ori s-or fi tencuit, văruiți și zugrăvit? -Deci, pereții celulelor nu ne destăinuiau nimic din trecut (dimpotrivă, își ciuleau urechile prin microfoane, ca să asculte ce vorbim noi). Despre oamenii care au locuit în aceste celule, despre discuțiile care s-au purtat aici, despre gândurile cu care plecau de aici la locul de execuție și la Solovki nu s-a scris și nu s-a spus niciodată nimic și, pesemne, n-o să existe vreodată o astfel de carte care ar valora cît patruzeci de vagoane din literatura noastră!

Iar cei care încă mai trăiesc ne povestesc tot felul de fleacuri: că înainte aici erau paturi de scînduri și saltele umplute cu paie. Că înainte de a pune botnițe la ferestre, geamurile erau văruiți pînă sus de tot încă din anul 1920. Botnițele existau în mod cert în 1923 (în vreme ce noi toți, laolaltă, le atribuiam lui Beria). Că în anii '20 era încă îngăduită comu-nicarea prin ciocănituri: mai dăinuia tradiția transmisă din închisorile țariste - ce să facă deținuții dacă nu comunică prin ciocănituri? Și încă ceva: pe întreg parcursul anilor '20 aici erau gardieni letoni (din unitățile de pușcași letoni și din alte părți), iar mîncarea era împărțită de femei letone voinice.

Fleacuri-fleacuri, dar ai la ce să chibzuiești.

Eu însumi aveam mare nevoie să ajung în această închisoare politică principală, mulțumesc că m-au adus aici: mă gîndeam mult la Buharin și doream să-mi reprezint toate acestea. Totuși aveam impresia ca nu suntem decît resturi de fîn cosit, că am fi fost buni în orice închisoare interioară** din provincie. Și deodată - ce onoare!

*Mă sfiesc să spun, dar în pragul deceniului al optulea al secolului nostru și unii și ceilalți parcă au început să apară din nou. Este uimitor. Era cu neputință să te mai aștepți la așa ceva.

**Închisoare interioară - adică, mai precis, a securității de stat.

Însă cu cei pe care i-am găsit aici era imposibil să te plictisești. Aveai pe cine să asculți, aveai pe cine să compari.

Acel bătrânel cu sprâncene vioaie (la cei șaiszeci și trei de ani ai lui se ținea grozav pentru un bătrânel) se numea Anatoli Ilici Fastenko. Era podoaba celulei noastre de la Lubianka, atât ca depozitar al vechilor tradiții din închisorile rusești, cât și ca istorie vie a revoluțiilor ruse. Prin ceea ce păstrase în memoria lui, el dădea amploare tuturor evenimen-telor trecute și prezente. Astfel de oameni sunt valoroși nu doar în celu-lă, ei sunt prea puțini în toată societatea noastră.

Numele lui Fastenko l-am întâlnit chiar aici în celulă, într-o carte despre revoluția din 1905. Fastenko era un social-democrat atât de vechi, încât se pare că încetase să mai fie.

Cea dintâi condamnare la închisoare a obținut-o încă din tinerețe, în anul 1904, însă după manifestul din 17 octombrie 1905 a fost eliberat defi-nitiv.

Care dintre noi n-a învățat la școală, la lecțiile de istorie, din Cursul scurt de istorie a partidului comunist (h), că acest „manifest mîrșav și provocator” a fost o batjocură la adresa libertății, că țarul a ordonat: libertate morților, cei vii să fie arestați”? Dar această afirmație este nea-devărată. Prin acel act erau tolerate toate partidele politice, era convo-cată Duma(5), iar amnistia acordată a fost cinstită și extrem de largă: în virtutea ei erau eliberați nici mai mult, nici mai puțin decît toți deținuții politici fără excepție, indiferent de durata și felul pedepsei. Au rămas la închisoare doar deținuții de drept comun. Pe cînd amnistia stalinistă din 7 iulie 1945 a procedat exact invers: i-a lăsat în temniță pe toți deținuții politici.

Este interesantă povestirea lui privind circumstanțele acestei amnistii. Firește, în anii aceia încă nu aveau habar de nici un fel de „botnițe” la ferestrele închisorilor, și din celulele închisorii din Belaia Tîrkov, unde Fastenko era închis, arestații contemplau liber curtea închisorii, vedeau pe cei care veneau și pe cei care plecau, și strada, și puteau să cheme pe oricine dintre cei aflați în libertate. Și iată că în ziua de 17 octombrie, aflînd despre amnistie prin telegraf, localnicii au transmis vestea deținu-ților. De bucurie, politiciii au stîrnit

mare tărașoi, au început să spargă geamurile de la ferestre, să rupă ușile și să-i ceară comandantului închisorii să-i elibereze neîntârziat. Credeți că vreunul dintre ei a fost lovit cu cizmele în bot? A fost băgat la carceră? Ori vreunul dintre celule i s-a interzis dreptul la cărți și la chioșcul cu alimente? Nici-decum! Dezorientat, directorul închisorii alerga de la o celulă la alta, implorînd: „Domnilor! Vă conjuri Fiți rezonabili! Eu n-am dreptul să vă eliberez pe baza unei comunicări telegrafice. Trebuie să primesc indicații directe de la superiorii mei din Kiev. Vă rog insistent: va trebui să mai dormiți o noapte aici”. Și într-adevăr, în mod barbar i-au mai reținut încă douăzeci și patru de ore!... (După amnistia lui Stalin, cum se va mai arăta, cei amnistiați au fost reținuți încă vreo două-trei luni și supuși la același regim dinainte, însă nimănui nu i s-a părut acest lucru ilegal.)

Căpătîndu-și libertatea, Fastenko și tovarășii lui s-au lansat numaidecît în activitatea revoluționară. În 1906, Fastenko a primit opt ani de ocnă, ceea ce însemna: patru ani în lanțuri și patru ani în exil. Primii patru ani i-a petrecut la închisoarea centrală din Sevastopol, unde, cînd se afla și el acolo, a avut loc o evadare în masă a deținuților, organizată din afară de uniunea partidelor revoluționare: socialiștii revoluționari (eserii), anarhiștii și social-democrații. Cu ajutorul unei bombe, în zidul închisorii s-a produs o spărtură de mărimea unui călăreț cu cal cu tot, și vreo douăzeci de deținuți (nu toți care ar fi vrut, ci doar cei indicați de parti-dele lor să evadeze și care, încă dinainte, în închisoare, prin intermediul gardienilor fuseseră înzestrați cu pistoale!) s-au năpustit prin spărtură și au fugit, cu excepția unuia singur: Anatoli Fastenko. Însă nu a fost desemnat de partidul social-democrat să evadeze, ci să atragă atenția supraveghetorilor și să stîrnească tărașoi.

În schimb, în exilul de pe fluviul Enisei nu a rămas multă vreme. Com-parînd povestirile lui (pe urmă și ale altor deținuți rămași în viață) cu faptul cunoscut de toată lumea că revoluționarii noștri fugeau cu sutele din exil, și tot mai mulți peste hotare, ajungi la convingerea că din exilul țarist doar cei leneși nu fugeau, atît era de simplu. Fastenko „a evadat”, adică a plecat pur și simplu din locul exilului, fără act de identitate. A plecat la Vladivostok, contînd să se îmbarce pe un vapor cu ajutorul unui cunoscut. Nu se știe de ce, dar

n-a reușit. Atunci, tot fără act de identitate a traversat liniștit cu trenul Maica-Rusie de la un capăt la altul și a plecat în Ucraina, unde activase ca bolșevic-illegalist și de unde fusese arestat Acolo i-au procurat un pașaport pe un alt nume și a plecat să treacă frontiera austriacă. Această încercare era atât de puțin primejdioasă, și Fastenko simțea atât de puțin în urma sa respirația puterii, încât a dat dovadă de o lipsă de grijă uimitoare: cînd a ajuns la frontieră, după ce a dat pașaportul funcționarului de poliție, și-a dat brusc seama că uitase care era noul său nume! Ce să facă? Erau vreo patruzeci de pasageri, și funcționarul începuse deja să-i strige. Brusc îi trecu prin minte să se prefacă adormit. A auzit cum au fost distribuite toate pașapoartele, cum au strigat de cîteva ori numele lui Makarov, dar tot nu era sigur că este numele lui. În sfîrșit, dragonul regimului imperial s-a aplecat deasupra ilegalistului și l-a bătut politicos pe umăr: „Domnu-le Makarov! Domnule Makarov! Pofțiți, luați-vă pașaportul!”

Fastenko a plecat la Paris. Acolo s-a cunoscut cu Lenin și cu Lunacearski(6). La școala de partid de la Long jumeau a îndeplinit niște funcții administrative. Concomitent studia limba franceză, apoi, uitîndu-se în jurul său, i-a venit chef să plece mai departe, să vadă lumea. Înainte de război a plecat în Canada. Acolo a fost muncitor, pe urmă a plecat în Statele Unite. Viața slobodă statornicită în aceste țări l-a uimit: el a ajuns la concluzia că acolo nu va fi niciodată nici o revoluție proletară și chiar că nici nu era nevoie de ea acolo.

În Rusia însă a avut loc - mai înainte de cît se așteptau - revoluția mult așteptată și toți s-au întors, apoi s-a declanșat încă o revoluție(7). Fastenko nu mai simțea pentru aceste revoluții elanul de odinioară. Dar s-a întors, supunîndu-se aceleiași legi ce dirijează păsările călătoare.

Curînd după Fastenko, s-a întors în patrie și un cunoscut al lui din Canada, un fost marinar de pe crucișătorul „Potiomkin”(8), care fugise în Canada, unde a devenit un fermier înstărit. Fostul marinar de pe „Potiomkin” și-a vîndut ferma și toate vitele și, cu toți banii și un tractor nou-nouț, s-a întors în ținutul natal să ajute la construirea socialismului mult dorit. S-a înscris într-una din primele comune și i-a donat tractorul. Pe tractor au lucrat cine vrei și cine nu vrei, încît l-au stricat foarte repe-de. Iar fostul marinar vedea acum cu totul altceva

decît își închipuise vreme de douăzeci de ani. La conducere se aflau oameni care nu ar fi trebuit să aibă dreptul să conducă și dădeau niște ordine care pentru harnicul fermier erau curate ineptii. În plus, acesta slăbise binișor, hale-le i se ponosiseră și nu-i mai rămăsese mare lucru din dolarii canadieni, schimbați pe ruble de hîrtie. S-a rugat să fie lăsat să plece cu familia. A trecut granița nu mai bogat decît atunci cînd a fugit de pe „Potiomkin”, a traversat oceanul ca și atunci, lucrînd ca marinar (nu i-au mai ajuns banii de bilet), iar în Canada și-a început din nou viața ca argat.

La început, nu puteam înțelege multe la Fastenko. Pentru mine, lucrul cel mai important și cel mai uluitor era faptul că el, care l-a cunoscut pe Lenin personal, își amintea de acesta cu destulă răceală. (Starea mea de spirit pe atunci era următoarea: cineva din celulă i s-a adresat, într-o zi lui Fastenko numai cu patronimicul, fără prenume, adică simplu: „Ilici, astăzi scoți tu hîrdăul, nu-i așa?” Asta m-a scos din fire, m-am simțit revoltat, mi s-a părut un sacrilegiu, și nu doar că se afla într-o aseme-neă îmbinare de cuvinte, ci sacrilegiu în general, să numești Ilici pe altcineva decît pe unicul om de pe pămînt!) Din pricina asta nici Fasten-ko încă nu putea să-mi explice multe lucruri așa cum ar fi vrut.

Îmi spunea limpede pe rusește: „Să nu-ți faci chip cioplit!” Dar eu nu înțelegeam.

Văzînd entuziasmul meu, mi-a repetat stăruitor de multe ori: „Dumneata ești matematician, e păcat să-l uiți pe Descartes: să te îndoiești de toate! Să te îndoiești de toate!” Cum adică „de toate”? Totuși nu de toate! Mi se părea că și așa pusesem multe lucruri la îndoială, destul!

Sau îmi spunea: „Vechii deținuți politici aproape au dispărut, eu sunt printre ultimii. Vechii ocnași au fost nimiciți cu toții, iar asociația noastră au desființat-o încă din anii '30". „De ce?” „Ca să nu ne adunăm, să nu discutăm, să nu comentăm.” Și cu toate că aceste cuvinte, rostite pe un ton calm, ar fi trebuit să strige la cer, să spargă geamurile, eu le-am receptat doar ca pe încă una dintre fărădelegile lui Stalin. Un fapt dificil, dar fără nici un temei.

Este absolut sigur că nu tot ce intră în urechile noastre pătrunde și mai departe, în conștiință. Tot ce nu se potrivește cu starea noastră de spirit se pierde: ori în urechi, ori dincolo de urechi, dar se pierde.

Și iată, cu toate că țin minte clar numeroasele povestiri ale lui Fastenko, conștientizările lui s-au sedimentat în memoria mea confuză. Mi-a enumerat diverse cărți pe care m-a povățuit stăruitor să le procur și să le citesc cîndva, cînd mă voi afla în libertate. El, din pricina vîrstei și sănătății, nu mai spera să iasă viu și îi făcea plăcere să spere că, într-o zi, eu voi pătrunde înțelesul ideilor lui. Nu aveam posibilitatea să-mi notez, de memorat - nici atît, erau destul de multe lucruri de ținut minte în anii de închisoare, dar numele apropiate gusturilor mele de atunci mi s-au întipărit în memorie: Gorki, Gînduri inoportune (pe atunci îl apreciam foarte mult pe Gorki, căci el i-a întrecut pe toți clasicii ruși numai prin faptul că era scriitor proletar) și Plehanov, Un an în patrie.

Cînd Fastenko s-a întors în RSFSR, ca prețuire a meritelor lui din ilegalitate au vrut să-l promoveze cît mai sus, și ar fi putut să ocupe un post important, însă el nu a dorit asta, a ocupat o funcție modestă la editura „Pravda”, apoi alta și mai modestă, pe urmă s-a transferat la trustul „Mosgoroformlenie”(9) și acolo a lucrat absolut nebăgat în seamă. Eu mă miram: la ce bun un astfel de drum evaziv? El îmi răspundea în felul lui greu de înțeles: „Un cîine bătrîn nu-l mai obișnuiești cu lanțul”. Dîndu-și seama că nu se mai poate face nimic, Fastenko nu avea decît această dorință omenească: să rămînă în viață. A ieșit la pensie - o pensie mică, liniștită (nicidecum personală, pentru că asta ar fi putut atrage atenția că fusese apropiat de multe persoane împușcate - și astfel ar fi dus-o pînă în anul 1953. Din nenorocire însă, vecinul lui de apartament - scriitorul L.Soloviov, bețiv și flușturistic, care în stare de beție se lăudase undeva cu un pistol - a fost arestat. Pistolul înseamnă în mod obligatoriu terorism, iar Fastenko, cu trecutul lui de vechi social-democrat, era un terorist sadea. Și iată că acum anchetatorul îl acuza, punîndu-i în cîrcă terorismul și, în același timp, de bună seamă, slujba în interesul serviciilor de spionaj francez și canadian, și, în consecință, aceea de informator al poliției secrete țariste*. În 1945, pentru salariul său mai mult decît îndestulător, un anchetator bine hrănit a răsfoit cu toată seriozitatea arhivele direcțiilor provinciale ale jandarmeriilor și a scris foarte serioase procese-verbale ale interogatoriilor privind porecle-le conspirative, parolele, casele și întîlnirile conspirative din anul 1903.

Soția bătrână a lui Anatoli Ilici (copii nu aveau), la fiecare zece zile, cum

*Aceasta era tema preferată a lui Stalin: toți membrii de partid arestați (și în general foștii revoluționari) să fie acuzați că s-au aflat în slujba poliției secrete țariste. Oare din pricina suspiciunii nemărginite? Ori... dintr-un sentiment interior... prin analogie?...

prevedea regulamentul, îi aducea un pachet după posibilitățile ei: o bu-cățică de pîine neagră de vreo trei sute de grame (căci o cumpăra din piață, unde costa o sută de ruble kilogramul!) și o duzină de cartofi fierți și curățați de coajă (care, la control, erau străpunși cu sula). Vederea acestor pachete sărace - cu adevărat sfinte! - îți sfîșia inima.

Iată ce merita un om după șaizeci și trei de ani de viață cinstită și de îndoieli.

Cele patru paturi din celula noastră mai lăsau o mică trecere în mijloc unde se afla masa. Însă la cîteva zile după mine a mai fost adus unul - al cincilea - și i-au pus patul de-a curmezișul.

Pe cel nou l-au adus cu un ceas înainte de sculare, cînd somnul este cel mai dulce, și trei dintre noi n-au ridicat capul, numai Kramarenko a sărit în sus ca să facă rost de tutun (și, probabil, de material pentru an-chetator). Au început să vorbească în șoaptă, ne străduiam să nu as-cultăm, însă era imposibil să nu distingi șoaptele novicelui: erau sonore, neliniștite, încordate și chiar semănau a plîns, ceea ce te face să crezi că în celula noastră nu a intrat o nenorocire de rînd. Novicele întreba dacă sunt mulți condamnați la moarte. Totuși, fără să întorc capul, i-am țistuit să vorbească mai încet.

Cînd a sunat deșteptarea și am sărit din pat toți deodată (cel ce întîrzia în pat era pasibil de carceră), am zărit un... general! Adică nu avea nici un fel de semn distinctiv, nici chiar descusut ori deșurubat, nici măcar petlițe, însă tunică din stofă scumpă, mantaua moale, apoi întreaga figură și fața îl arătau neîndoielnic a fi general, un general tipic și, negreșit, un general plin și nu un oarecare general-maior. Nu era înalt de statură, ci îndesat, bine făcut și lat în umeri, destul de gras la față, însă această rotunjime de om bine hrănit nu-i dădea și aerul de blajină-tate specifică, ci, dimpotrivă, îl făcea să pară important ca unul care aparține clasei celor sus-puși. Fața lui se termina, nu în sus, e drept, ci în jos, cu un maxilar de bulldog, și aici

se concentrau energia, voința și autoritarismul lui, care l-au ajutat să obțină asemenea grad la o vîrstă mijlocie.

Am făcut cunoștință, și a reieșit că L. V. Z-v era chiar mai tînăr decît arăta, anul acesta va împlini doar treizeci și șase („dacă n-or să mă împuște”), însă lucrul cel mai uimitor a fost că nu era deloc general, nici măcar colonel ori îndeobște militar, ci inginer!

Inginer?! Eu am fost crescut într-un mediu de ingineri și mi-amintesc foarte bine pe inginerii din anii '20: minte scînteietoare, umor degajat și inofensiv, gîndire sprintenă și de mare anvergură, naturalețea trecerii de la un domeniu al ingineriei la altul și, în general, de la tehnică la viața de societate, la artă. Apoi educația aleasă, rafinamentul gusturilor, vor-birea elegantă, curgătoare și fără expresii scabroase; unii cîntau la un instrument, alții făceau pictură; și pe chipul tuturor remarcai întotdeauna pecetea spiritului.

Începînd din deceniul al patrulea, am pierdut legătura cu acest mediu. Pe urmă a venit războiul. Și iată, acum aveam în față un inginer. Dintre aceia care au venit în schimbul celor exterminați.

Nu puteam să nu recunosc că dintr-un punct de vedere era superior: era mult mai puternic și mai tare lăuntric decît ceilalți. El și-a păstrat forța umerilor și a brațelor, deși nu-i mai era de mult folositoare. Eliberat de povara politeții, privea cu severitate, vorbea într-un stil ce nu admi-tea contradicție, fără măcar să conceapă că ar putea exista cineva ca-re să-l contradică. El a și crescut altfel decît ceilalți, și lucra altfel decît ei.

Tatăl lui ara ogorul în sensul cel mai deplin și mai adevărat. Lionea Z-v era un băiat ciufulit și incult de țărani, ale căror talente pierdute le deplîngeau Belinski(10) și Tolstoi. Nu era un Lomonosov(11) și sigur nu ar fi venit la Academie, dar era talentat, iar dacă ar fi arat pămîntul și nu ar fi fost revoluția, ar fi ajuns un țăran înstărit, căci era energic și inteli-gent, poate ar fi ajuns un mic negustor.

În era sovietică el a intrat în comsomol, și acest comsomolism al lui a întrecut celelalte talente, l-a smuls din anonimat, din pătura de jos, din sat, l-a propulsat ca pe o rachetă, prin facultatea muncitorească, drept la Academia industrială. A ajuns acolo în 1929, exact cînd ceilalți ingi-neri erau mînați ca niște turme în GULAG. Trebuiau modelați alții noi - conștiincioși, devotați sută la sută, și nu atît ca să facă treaba propriu-zisă, cît mai ales ca mari conducători ai

industriei-la drept vorbind businessmeni sovietici. Era momentul cînd vestitele posturi de coman-dă din industria încă neconstruită erau vacante. Și destinul a făcut ca promoția lui să le ocupe.

Viața lui Z-v a devenit un lanț de succese, o ghirlandă care se înfășura spre vîrf. Acești ani istovitori - din 1929 pînă în 1933, cînd războiul civil din țară nu mai folosea mitralierele instalate în căruțe ușoare, ci cîinii polițiști, cînd șiruri de oamenii muritori de foame se tîrau spre stațiile de cale ferată în speranța de a pleca la oraș, unde grînele dau în spic, însă nu li se vindeau bilete, și ei nu puteau să plece, și mureau pe sub ză-plazurile gărilor duiumuri de oameni umili în zăbunuri și obiele. În vre-mea asta Z-v habar nu avea că orășenii primeau pîinea pe cartelă, căci el avea bursă de student în valoare de nouă sute de ruble (un muncitor necalificat primea atunci doar șaizeci). Nu-l durea inima pentru satul de care se lepădase: noua lui viață era aici printre învingători și condu-cători.

N-a avut cînd să fie un șef de echipă obișnuit: el a avut în subordine zeci de ingineri și mii de muncitori, el a fost inginerul șef al marilor șan-tiere din jurul Moscovei. Bineînțeles, cînd a început războiul, a fost mobilizat pe loc, s-a evacuat cu direcția sa generală la Alma-Ata și aici a condus niște șantiere și mai mari pe rîul Iii, numai că acum lucra cu deținuți. Vederea acestor oameni prăpădiți îl preocupa foarte puțin pe atunci. Nu-l predispunea la reflecții, nu îi atrăgea atenția. Pentru acea orbită strălucitoare pe care evolua el nu erau importante decît cifrele de plan ce trebuiau realizate, și pentru Z-v era de ajuns să indice obiec-tivul, lagărul și conducătorul șantierului. În rest - treaba lor cum se des-curcau cu îndeplinirea normelor; cîte ore lucrau, ce rații de mîncare pri-meau - el nu intra în aceste detalii. Anii de război, departe, în spatele frontului, au fost pentru Z-v cei mai buni din viața lui! Căci asta e una din particularitățile generale și vechi de cînd lumea ale războiului: cu cît mai multe necazuri strînge el la un pol, cu atît mai multe lucruri eliberează la celălalt. Z-v avea nu numai maxilar de bulldog, ci și spirit de om de afaceri rapid și abil. S-a acomo-dat numaidecît, cu pricepere, noului ritm, de război, al economiei: totul pentru victorie, smulge și lovește, totul va fi trecut la pierderile de război! O singură concesie a făcut războiului: a renunțat la costume și cravate și, adaptîndu-se culorii kaki, și-a comandat cizme de box și tunică de general - chiar asta în care a venit acum la

noi. Așa era la modă, era ca toți ceilalți, nu stîrnea iritarea invalizilor ori privirile repro-babile ale femeilor.

Cel mai adesea însă femeile îi aruncau altfel de priviri; veneau la el să mănînce bine, să se încălzească, să se distreze. Prin mîinile lui treceau o groază de bani, portofelul lui forfotea ca un butoiuș, hîrțiile de zece ruble la el treceau drept copeici, cele de o mie - drept ruble, lui Z-v nu-i părea rău de bani, nu-i strîngea și nu-i număra. Ținea doar socoteala femeilor care treceau prin patul lui și, în special, a celor pe care le „desfeciorea”, socoteala aceasta era sportul lui. În celulă ne încredința că arestarea l-a întrerupt la două sute nouăzeci și ceva, îi era necaz că n-a putut ajunge la trei sute. Cum era timp de război, femeile erau singure, iar el, pe lîngă bani și putere, era înzestrat și cu o virilitate de Rasputin(12), așa că nu aveam motiv să nu-l credem. Era dispus să ne povestească mereu, cu plăcere, episod după episod, numai că urechile noastre nu erau deschise pentru aceasta. Deși nu-l păștea nici un peri-col de nicăieri, în ultimii ani, înșfăca aceste femei cu febrilitate, le fră-mînta, le strivea, le storcea, apoi le arunca, așa cum iei de pe platou un rac, îl rozi, îl sugi, apoi întinzi mîna după altul.

Se obișnuise foarte mult cu maleabilitatea materiei, cu goana lui de mistreț puternic! (în clipele de excitație deosebită, se agita prin celulă întocmai ca un mistreț viguros, care, în avîntul său, ar fi în stare să doboare chiar un stejar!) Se obișnuise să întîlnească printre conducători oameni de teapa lui, cu care putea întotdeauna să pună totul de acord, să pună totul la cale, să mușamalizeze! Uitase că pe cît de mare este succesul, pe atît de mare este și invidia. Cum a aflat în cursul anchetei, i se deschisese dosar încă din 1936, cînd povestise cu nepăsare o anecdotă la beție. Apoi s-au mai prelinis niște mici denunțuri, niște depoziții ale unor agenți (femeile trebuie duse la restaurant, iar acolo cine nu te vede?!). Și s-a mai primit un denunț că în 1941 nu s-a grăbit să plece din Moscova, așteptîndu-i pe nemți (într-adevăr, atunci a întîr-ziat din pricina unei muieri). Z-v era foarte atent ca toate combinațiile lui economice să fie săvîrșite cît mai curat, însă a uitat că mai există și articolul 58. Și totuși această stană de piatră putea încă multă vreme să nu se prăvălească peste el, dar, fiind prea înfumurat, a refuzat să-l ajute pe un procuror cu materiale pentru construcția vilei. Atunci dosarul lui a

înviat, a tresărit și a pornit să coboare muntele. (Încă un exemplu că majoritatea cazurilor juridice au la origine cupiditatea Oamenilor în Al-bastru...)

Sfera de cunoștințe a lui Z-v era următoarea: el credea că există limba americană. În celulă, timp de două luni n-a citit nici o cărticică, nici măcar o pagină de la un capăt la celălalt, iar dacă citea vreun paragraf - asta doar ca să-și distragă atenția de la gândurile negre legate de an-chetă. Din discuții îți dădeați limpede seama că în libertate a citit și mai puțin. Pe Pușkin îl cunoștea doar ca pe eroul unor anecdote scabroase, iar despre Tolstoi nu știa, pesemne, decât că este deputat în Sovietul Suprem(13).

Dar, în schimb, era el devotat sută la sută? Era el acel inginer cu conștiință proletară, care fusese modelat în locul lui Palcinski și von Meck? Să nu vi se pară surprinzător, dar nu era! Într-o zi, discutam amândoi despre mersul războiului, și eu am zis că încă din prima zi nu m-am îndoit nici o clipă de victoria noastră asupra nemților. M-a privit cu aspri-me, nu i-a venit să creadă: „Nu mai spune! a zis el și s-a luat cu mâinile de cap. Vai, Sașa, Sașa, iar eu am fost sigur că nemții vor învinge! Asta m-a nenorocit!" Ei, poftim! El făcea parte dintre „organizatorii victoriei", și zi de zi a crezut în nemți și i-a așteptat fără întrerupere! Nu pentru că i-ar fi iubit, ci pur și simplu pentru că el cunoștea prea bine economia noastră (ceea ce eu nu cunoșteam, desigur, și credeam).

Noi toți cei din celulă aveam o dispoziție mizerabilă, dar nici unul nu era atât de descurajat ca Z-v și nu-și considera arestarea o tragedie atât de cumplită. Lîngă noi și-a format ideea că nu-l așteaptă mai mult de zece ani, că în acești ani el va fi desigur în lagăr șef de șantier și nu va ști ce e suferința, cum nici n-a știut. Asta însă nu-l consola cîtuși de puțin. Era prea zguduit de năruirea unei vieți atât de agreabile: căci numai de ea, de această viață unică pe pămînt, nu de a altcuiva, s-a interesat el toți cei treizeci și șase de ani ai lui! Și de multe ori, stînd pe pat, în fața mesei, sprijinindu-și capul cu fața dolofană în palma scurtă și grasă, cu ochii pierduți, încețoșați, începea să cînte încetișor, tărăgănat:

Uitat și părăsit,
Din anii tinereții,
Orfan pe lume sunt...

Și niciodată nu putea să continue! Aici izbucnea în hohote de plîns. Toată puterea care deborda din el, dar care nu-l putea ajuta să străpun-gă ziduri, o transforma în milă față de sine.

Și față de soție. Soția care de mult nu mai era iubită, acum, o dată la zece zile (mai des nu era permis) îi aducea cu regularitate pachete prin-ciare: pîine din cea mai albă, unt proaspăt, icre roșii, friptură de vițel, batog de nisetru. Ne dădea și nouă cîte o tartinuță și tutun să ne răsu-cim o țigară, apoi se apleca deasupra bucatelor întinse (care jubilau prin arome și culori vizavi de cartofii vineții ai bătrînului ilegalist), și din nou începea să verse șiroaie de lacrimi cu și mai mare foc. Își reamintea cu voce tare de lacrimile soției, ani întregi de lacrimi: ba din pricina biletelor de dragoste găsite în buzunarele pantalonilor; ba pentru niște chiloți de damă din buzunarul paltonului, unde fuseseră vîrîți cu grabă în automobil și apoi uitați. Și cînd îl apuca această covîrșitoare jale de sine, îi cădea armura de energie haină, și în fața noastră se afla un om distrus și în mod evident bun. Eram uluit cum de putea boci în- tr-un asemenea hal. Estonianul Arnold Susi, colegul nostru de celulă cu fire de păr cărunț, mi-a explicat: „Cruzimea se așază întotdeauna peste un așternut de sentimentalism. Aceasta e legea complinirii. La nemți, de pildă, asemenea îmbinare constituie o însușire națională.”

Fastenko, dimpotrivă, era omul cel mai sprinten din celulă, deși ca vîr-stă era singurul care nu mai putea spera să supraviețuiască și să se întoarcă în libertate. Cuprinzîndu-mă pe după umeri, îmi spunea: De ce să stai scut adevărului?

Mai bine pentru el să stai la-nchisoare!

Sau mă învăța cîntecul lui de ocnaș:

Dacă va trebui să mor

În temnița rece, -

Lupta mea va fi preluată

De generațiile ce vor rămîne!

Cred! Fie ca aceste pagini să ajute credinței lui să se împlinească!

Cele șaisprezece ore ale zilelor celulei noastre sunt sărace în evenimente exterioare, dar sunt atît de interesante, că mie, de exemplu, cele șaisprezece minute de așteptare a troleibuzului mi se par mult mai plic-ticoase. Nu există evenimente demne de atenție, totuși, spre

seară, îți zici, oftînd, că din nou nu ți-a ajuns timpul, din nou ziua parcă a zburat. Evenimentele sunt mărunte, dar pentru întâia oară în viață înveți să le privești prin lupă.

Cele mai grele ore ale zilei sunt primele două: îndată ce auzim zgomo-tul cheii în broască (la Lubianka nu există ghișee*, iar pentru cuvîntul

* Placă rabatabilă decupată în ușa celulei, care, coborîtă, formează o măsuță. Prin deschizătură se vorbește, se înmînează mîncarea și se dau la semnat diferite hîrtii din închisoare.

„scularea” trebuie, de asemenea, deschisă ușa), sărim fără zăbavă, facem paturile și ne așezăm pe ele fără nici o țintă și fără vreo speranță, cu lumina electrică încă aprinsă. Această înviorare forțată de dimi-neață, începînd cu ora șase, cînd creierul este încă atît de moleșit din pricina somnului, și toată lumea ți se pare dezgustătoare, și viața toată distrusă, și în celulă n-a mai rămas nici o gură de aer - este și mai absurdă pentru cei care în timpul nopții au fost la interogatoriu și care de-abia adormiseră. Dar nu încerca să păcălești! Dacă totuși încerci să picotești, rezemîndu-te ușor de perete ori stînd cu coatele pe masă în poziția jucătorului de șah, ori aplecat deasupra unei cărți deschise de-monstrativ pe genunchi, numaidecît o să auziți o ciocănitură de avertis-ment în ușă, cu cheia, sau și mai rău: ușa cu încuietoare zgomotoasă se deschide brusc neauzită (atît de antrenați sunt gardienii de la Lubi-anka), și ca o umbră rapidă și silențioasă, ca un spirit trecînd prin pere-te, un caporal intră și face trei pași în celulă, îți trîntește cîteva sca-toalce să-ți piară somnul și, poate, vei fi băgat la carceră ori, poate, vor interzice cărțile și plimbarea pentru toată celula - pedeapsă crudă și nedreaptă pentru toți, dar mai sunt și altele în cuprinsul negru al regu-lamentului închisorii - citește-l! Este atîrnat în fiecare celulă. Iar dacă citești cu ochelarii, în aceste două ore epuizante n-o să izbutești să citești nici măcar sfîntul regulament: căci ochelarii îți sunt luați peste noapte, și este încă periculos să îi ai în primele două ore. În aceste două ore, nimeni nu aduce nimic în celulă, nimeni nu vine, nu întreabă nimic, nimeni nu este chemat - anchetatorii încă dorm în pace, conducerea închisorii de-abia se dezmeticește. Doar gardianul poreclit vertuhai, veghează, dînd la o parte clipă de clipă căpăcelul vizorului*.

Totuși în aceste două ceasuri o procedură tot are loc: vizita de dimineață la closet. Încă de cînd a dat deșteptarea, gardianul a făcut un anunț important: el a desemnat pe cel căruia astăzi i s-a încredințat sar-cina de a căra hîrdăul. (În închisorile obișnuite, deținuții au atîta libertate a cuvîntului și drept la auto-conducere încît să rezolve singuri această problemă. Dar la închisoarea politică principală, acest eveniment nu poate fi lăsat la voia întîmplării.) Curînd sunteți aliniați în șir indian, cu mîinile la spate, în frunte cu purtătorul de serviciu al hîrdăului, care strînge la piept o căldare de tablă de opt litri cu capac. Ajunși la țintă, sunteți din nou încuiați, dar înainte de asta vi se înmînează, fiecăruia, cîte o foicica de hîrtie nu mai mare decît o cutie de chibirituri. (La Lubi-anka nu este interesant, hîrtia este albă. Există însă niște închisori îmbi-etoare unde se dau file rupte din cărți. Ce lectură extraordinară! Să ghi-

* Cînd mă aflam la închisoare, acest cuvînt era foarte răspîndit. Se spunea că fusese introdus de gardienii de origine ucraineană: „Stoi, ia ne vertuliais'!” (Stai, nu mișca!) Este însă oportun să amintim și englezescul ”temnicer” - turnkey = ..răsuțește cheia” (verti kliuci). Poate că și la noi vertuhai este acela care răsuțește cheia?

cești din ce carte este, s-o citești pe amîndouă părțile, să-i asimilezi conținutul, să-i apreciezi stilul - și să vezi cum îl apreciezi cînd ai atîtea cuvinte trunchiate! - să faci schimb cu tovarășii. În unele închisori se dau bucăți de hîrtie rupte din enciclopedia Granat(14), socotită cîndva progresistă, ba chiar - mi-e și groază să spun - ba chiar și din clasici, dar nu din clasicii literaturii, nici vorbă...(15). Astfel vizita la closet devi-ne un act de cunoaștere.

Dar nu-i nimic de rîs. Aceasta e acea necesitate ordinară despre care literatura nu obișnuiește să pomenească (cu toate că și aici s-a spus cu nemuritoare ușurință: „E fericit cel care dis-de-diminează...”). Acest început parcă firesc al unei zile în pușcărie conține o capcană întinsă deținutului pentru toată ziua, și, ceea ce este revoltător - o capcană întinsă spiritului acestuia. Date fiind imobilitatea din închisoare și hrana mizeră, după o toropeală anemică nu sunteți cîtuși de puțin capabili să vă puneți de acord cu natura o dată cu deșteptarea. Și iată că sunteți aduși înapoi și încuiați pînă la ora șase seara (în unele închisori chiar pînă în dimineața următoare). De-acum n-o să vă mai neliniștească decît apropierea orei interogatoriului diurn și evenimentele zilei, o să vă îndopați cu rația

de pâine, apă și zămîrcă, dar nimeni n-o să vă mai lase să mergeți în acel loc minunat, căruia oamenii slobozi nu sunt capabili să-i aprecieze comoditatea accesului. Această nevoie trivială este în stare să vă apuce la scurtă vreme după vizita de dimineață la closet și să vă chinuie toată ziua, să vă urgisească, să vă priveze de libertatea de a vorbi, de a citi, de a gândi și chiar de a îngurgita hrana insuficientă.

Uneori, prin celule se discută despre originea regulamentului de la Lubianka și în general din orice închisoare: oare această bestialitate este premeditată ori se statornicește de la sine? Eu cred că depinde. Scularea, firește, se face dintr-un calcul inspirat de răutate, însă multe altele, la început, s-au orînduit absolut mecanic (ca și multe bestialități din viață, în general), după care conducerea le-a considerat utile și le-a aprobat. Gardienii se schimbă la opt dimineața și la opt seara, astfel încît este mai comod să conducă deținuții la closet la sfîrșitul turei (a-i scoate cîte unul pe parcursul zilei înseamnă niște griji și precauții în plus. Pentru asta nu sunt plătiți). La fel și cu ochelarii: de ce să se îngrijească o dată cu scularea? Îi vor înapoia la sfîrșitul turei de noapte.

Iată că au și început să îi înapoieze - se aude zgomotul ușilor deschise. Poți să-ți dai seama dacă cineva din celula vecină poartă ochelari. (Dar tipul acuzat de aceeași vină ca și tine nu poartă ochelari? Însă nu îndrăznim să comunicăm prin ciocănituri în perete, acest lucru este pedepsit cu multă severitate.) Au adus ochelarii și celor din celula noas-tră. Fastenko și-i pune doar cînd citește, însă Susi îi poartă permanent. Iată, și i-a pus, nu mai stă cu ochii mijiiți. Cu acești ochelari în ramă de baga - linie dreaptă deasupra ochilor - fața lui devine dintr-o dată seve-ră, scrutătoare, așa cum ne închipuim că este fața unui om cult din secolul nostru. Încă înainte de revoluție el a studiat la Facultatea de istorie și filologie din Petrograd și vreme de douăzeci de ani, răstimpul de independență a Estoniei, el a continuat să vorbească aceeași limbă rusă curată, fără urmă de accent. Apoi, de data aceasta la Tartu, a studiat dreptul, în afară de estonă, limba sa maternă, și rusă, stăpînea deopotrivă engleza și germana. În toți acești ani, a citit cu regularitate „Economistul” londonez, referate științifice germane, a studiat constituțiile și codurile multor țări, și, iată, în celula noastră, el

reprezintă, cu demnitate și reținere, Europa. A fost unul dintre avocații remarcabili ai Estoniei, unde era numit „kuldsuu” (gură de aur).

Din nou se aude mișcare pe coridor: un trântor în halat cenușiu - un flă-cău voinic, dar care nu era pe front - ne-a adus pe o tavă cele cinci rații de pâine și zece bucățele de zahăr. Cloșca noastră se agita în jurul lor. Cu toate că, în mod inevitabil, vom trage totul la sorti: toate au impor-tanța lor - și colțul, și numărul bucățelelor adăugate, și cât de lipită este coaja de miez, așa că soarta să hotărască! (Unde nu s-a întâmplat așa ceva? Anii lungi de foame ai poporului nostru. Și la armată, toate împăr-țelile decurgeau la fel. Nemții, care ne auzeau din tranșeele lor, ne mai-muțăreau: „Cui revine această bucată? Politrucului!”) Totuși cloșca ar vrea măcar să țină toate acestea în mână, ca să-i rămână pe palme o depunere fină de molecule de pâine și zahăr.

Aceste patru sute cincizeci de grame de pâine necoaptă ca lumea și necrescută, cu miezul îmbibat cu apă și moale ca o mlaștină, făcută pe jumătate din cartofi, constituie rația(16) noastră și evenimentul central al zilei. Este începutul vieții! Începutul zilei, acesta este adevăratul început al zilei! Fiecare deținut are o mulțime de probleme: oare a folosit corect rația de ieri? Ar fi mai bine s-o taie cu o ață? Ori s-o rupă cu lăcomie? Ori s-o ciugulească încet-încet? Să aștepte ceaiul ori să se repeadă chiar acum asupra ei? Să păstreze și pentru cină sau numai pentru prânz și cât?

Dar în afară de aceste sărmăne ezitări, câte dispute ample(acum ni s-au dezlegat limbile, pâinea a făcut iar oameni din noi!) stîrnește această bu-cățică de un funt ce o ținem în palmă și care conține mai multă apă decît făină de grâu. (De altminteri, Fastenko ne lămurește că și munci-torii din Moscova mănîncă acum aceeași pâine.) Dar există oare făină de grâu în această pâine? Din ce amestecuri este făcută? (În fiecare celulă există un om care se pricepe la amestecuri, fiindcă nu cred că este cineva să nu le fi mîncat în aceste decenii.) Încep filosofările și amintirile. Ce pâine albă coceau chiar și în deceniul al treilea! Pâine rotundă, mare, pufoasă, spongioasă, cu coaja de deasupra rumenă-maronie, lucioasă, iar cea de dedesubt - cu cenușă și bucățele de cărbuni de la vatră. Pâine care a dispărut pentru totdeauna! Cei care s-au născut în anul 1930 nu vor ști

niciodată ce este o pâine adevărată! Dar, prieteni, aceasta este o temă interzisă! Am convenit între noi să nu pomenim nici un cuvânt despre mâncare!

Din nou mișcare pe coridor: se împarte ceaiul. Un alt vlăjgan în halat cenușiu trece cu gălețile. Noi scoatem ceainicul nostru în coridor și el toarnă din găleata fără cioc în ceainic și pe de lături. Și tot coridorul strălucește de curățenie ca într-un hotel de clasa întâi.

Curînd va fi adus aici de la Berlin biologul Timofeev-Ressovski - am mai pomenit de el. Se pare că nimic nu-l mîhnea mai mult la Lubianka decît acest ceai vărsat zilnic pe jos. El vedea în asta semnul frapant al dezin-teresului profesional al temnicerilor (ca și al nostru al tuturor) pentru treaba ce o aveau de făcut. El va înmulți douăzeci și șapte de ani - vîrsta închisorii Lubianka — cu șapte sute treizeci - de atîtea ori se distribuia ceaiul într-un an - și cu o sută unsprezece celule și multă vreme nu se va împăca cu gîndul că pentru personalul de la Lubianka a fost de două milioane o sută optzeci și opt de mii de ori mai ușor să verse ceaiul pe jos și tot de atîtea ori să vină cu cîrpa și să șteargă decît să se îngrijească să facă găleți cu cioc.

Asta-i toată mîncarea. Bucatele fierte sunt aduse la un interval foarte scurt : la ceasurile unu și patru din zi, apoi, vreme de douăzeci și una de ore trăiești din amintiri. (Și, la fel, nu din cruzime: lucrătorii de la bucătărie trebuie să gătească foarte repede și să plece).

Ora nouă. Controlul de dimineață. Cu mult timp înainte se aude răsucitul deosebit de tare al cheilor în broscă, trîntitul deosebit de precis al ușilor, apoi își face apariția unul dintre locotenenții de serviciu pe etaj, care, aproape în poziția de „drepti”, face doi pași în celulă și ne privește aspru. Firește, noi eram deja în picioare. (Nici măcar nu îndrăznim să ne amintim că deținuții politici ar putea să nu se ridice în picioare.) Nu e mare greutate să ne numere, o poate face dintr-o ochire, însă această clipă este o încercare a drepturilor noastre: căci doar avem și noi niște drepturi, dar noi nu le știm, nu le știm, și el trebuie să le ascundă de noi. Toată forța obișnuinței constă la Lubianka într-un automatism absolut: nici o expresie pe chip, nici o intonație în glas, nici un cuvînt de prisos.

Care sunt drepturile pe care le cunoaștem noi? Dreptul de a cere să ni se repare încălțărilor și acela de a merge la medic, însă, dacă te

chea-mă la medic, nu ai de ce să te bucuri, acolo vei fi în special izbit de acel automatism specific închisorii Lubianka. În privința medicului nu numai că nu întâlnești nici urmă de preocupare, dar nici măcar cea mai mică atenție. El nu te va întreba: „De ce anume vă plîngeți?”, pentru că aici sunt prea multe cuvinte, apoi această propoziție nu poate fi rostită fără intonație, așa că el îți trîntește: „Ce vă doare?” Dacă începi să-i povestești prea cu de-amănuntul despre boală, te va întrerupe. Totul este clar și fără asta. Măseaua? O scoatem Ori îi punem arsenic. Tratatment? Aici nu se tratează. (Asta ar spori numărul vizitelor și ar crea într-un fel o atmosferă ce ar putea fi bănuită de umanitarism.)

Medicul închisorii este ajutorul cel mai bun al anchetatorului și călăului. Cînd deținutul schingiuit se trezește întins pe pardoseală, el aude vocea medicului: „Se poate continua, pulsul este normal”. După cinci zile și cinci nopți petrecute în carcera înghețată, medicul privește trupul gol înțepenit și zice: „Se poate continua”. Cînd un deținut a fost omorît în bățai, el scrie în certificatul de deces: ciroză, infarct. Dacă este chemat de urgență într-o celulă la căpătîiul unui muribund - el nu se grăbește. Cei care se comportă astfel n-au ce căuta în închisoarea noastră. Doctorul F. P. Haas(17) nu ar fi făcut mulți purici la noi.

Însă „cloșca” noastră este mai bine informat în privința drepturilor (după spusele lui, se află sub anchetă de unsprezece luni; la interogatorii este luat numai ziua). Iată-l că iese în față și cere să fie înscris pentru între-vedere cu comandantul închisorii. Cum, cu comandantul a toată Lubian-ka? Da. Și este înscris. (Și seara, după stingere, cînd anchetatorii sunt deja la posturi, el este chemat, apoi se întoarce cu tutun. Firește, proce-deul este grosolan, dar deocamdată nu s-a născocit ceva mai bun. Iar trecerea în totalitate la sistemul de ascultare prin microfoane este foarte costisitoare: nu e cu putință să ascuți zile întregi toate cele o sută unsprezece celule. Cine să facă asta? „Cloștile” sunt mai bune, și vor fi utilizate încă multă vreme. Lui Kramarenko însă îi este greu cu noi. Uneori, încordarea cu care ascultă convorbirea îl face să asude, dar pe chipul lui citești că nu pricepe nimic.)

Iată încă unul dintre drepturile noastre: libertatea de a depune memorii (în schimbul dreptului la presă, la întrunire și la vot pe care

le-am pierdut o dată cu pierderea libertății)! De două ori pe lună, dimineața, ofițerul de serviciu întreabă: „Cine vrea să scrie memoriu?” Și îi notează, fără excepție, pe toți cei care doresc. Pe la amiază ești dus într-o boxă separată și încuiat acolo. Poți să scrii cui poțtești: Tatălui Popoarelor, Comitetului Central, Sovietului Suprem, ministrului Beria, ministrului Abakumov, la Procuratura generală, la Procuratura militară, la Direcția penitenciarelor, la Secția de anchetă, poți să te plîngi de arestare, de anchetator, de șeful închisorii! Dar în toate cazurile memoriul tău nu va avea nici un succes, nu va fi atașat la nici un dosar, și cel mai mare din-tre superiorii care îl va citi este anchetatorul tău, însă nu ai cum să dovedești asta. Este însă mult mai sigur că nu îl va citi, deoarece, în general, nimeni nu va putea să-l citească; pe această bucatică de hîrtie de 7 X 10 cm, puțin mai mare decît cea pe care o primești dimineața pen-tru closet, vei izbuti, cu o peniță despicată ori cu vîrful încovoiat, înmu-iată într-o călimară cu scame ori plină cu apă, vei izbuti, deci, doar să mîzgălești „Memo...” și literele se umflă și se întind pe hîrtia mizerabilă, încît „...riu” nu mai încape în rînd; cît despre verso - este plin cu ce a fost scris pe față.

Și poate că mai aveți multe alte drepturi, însă ofițerul de serviciu tace. Dar s-ar putea să nu pierdeți prea mult neaflîndu-le.

Controlul a trecut, ziua începe. Ici-coio apar anchetatorii. Vertuhaiul te cheamă într-un mod foarte misterios: rostește doar prima literă (în felul următor: „Cine-i cu Sî?” „Cine-i cu Fe?” Ba chiar și „Cine-i cu A?”). Tu trebuie să dai dovadă de perspicacitate și să te oferi ca jertfă. Această regulă a fost introdusă pentru evitarea erorilor ce puteau fi săvîrșite de temnicheri: strigă un nume dintr-o altă celulă și astfel noi aflăm cine se mai află în închisoare, însă și izolați de toată închisoarea, nu suntem lipsiți de știrile care circulă între celule: din cauză că vor să înghesuie cît mai mulți deținuți într-o celulă, aceștia sunt amestecați precum cărți-le de joc, și fiecare dintre cei mutați aduce în celula nouă toată experi-ența acumulată în cea veche. Astfel, deși stăm doar la etajul trei, noi știm și despre existența celulelor de la subsol, a boxelor de la parter, despre întunericul de la etajul întâi, unde sunt adunate femeile, despre faptul că la etajul al patrulea există două galerii și despre ultima celulă de aici - o sută unsprezece. În celula noastră, vizavi de mine stătea scriitorul pen-tru

copii Bondarin, care mai înainte stătuse la etajul femeilor, împreună cu un corespondent polonez, iar corespondentul polonez mai înainte stătuse cu feldmareșalul Paulus, și astfel cunoaștem și noi toate amă-nuntele despre Paulus.

A trecut răstimpul chemărilor la interogatoriu, și pentru cei rămași în celulă începe o zi lungă și plăcută, înfrumusețată de posibilități și nu prea umbrită de obligații. Dintre obligații ne poate cădea de două ori pe lună să pîrlim paturile cu lampa de sudură (la Lubianka, chibriturile sunt strict interzise, ca să ne aprindem o țigară trebuie să ridicăm răbdători un deget cînd se deschide vizorul și să cerem un foc gardianului, dar lămpile de sudură ni le încredințează liniștiți). Ne mai poate cădea ceva care parcă ar fi un drept, dar înclină puternic înspre obligații: o dată pe săptămînă ne cheamă pe rînd în coridor, unde ne tund barba cu o mașină neascuțită. Apoi, o altă obligație poate fi lustruirea parchetului din celulă (Z-v evită întotdeauna această muncă, ea îl înjosește, ca și oricare alta). Din pricină că suntem nemîncăți, ne apucă repede gîfîitul, altfel probabil, această obligație o puteam trece în categoria drepturilor, căci este o treabă sănătoasă și veselă: cu piciorul gol împingi peria înainte, iar corpul înapoi și invers, înainte și-napoi, înainte și-napoi, și nu te doa-re capul de nimic! Un parchet ca oglinda! O închisoare ca palatul lui Potiomkin!

În plus, acum nu mai suntem înghesuiți cum eram înainte în celula 67. La mijlocul lui martie ne-au introdus pe cel de al șaselea, și cum aici nu sunt folosite paturile de lemn comune - priciurile, și nu se obișnuiește să se doarmă pe jos, ne-au mutat în formație completă în frumusețea de celulă 53. (O recomand călduros, cine n-a fost în ea - să meargă!) Asta nu e celulă! E o cameră dintr-un palat transformată în dormitor pentru călători de vază! Societatea de asigurări Rusia*, fără să-i pese de cos-

*Această societate a obținut un crîmpei din pămîntul Moscovei, care nu era deloc indiferent la sînge: traversînd stradela Furkasovski, lîngă casa lui Rostopcin, a fost sfîșiat,

tul construcției, a ridicat, în această aripă, înălțimea etajului la cinci metri. (Ah, ce mai paturi suprapuse cu patru niveluri ar fi trîntit aici șeful contrainformațiilor de la grupul de armate și ar fi instalat aici o sută de oameni garantat.!) Și fereastra! Este atît de mare, încît

gardianul, urcîndu-se pe pervaz, abia ajunge la oberliht. Un singur ochi al unei aseme-nea ferestre poate să țină foarte bine loc de fereastră întreagă la o cameră de locuit. Și numai foile de oțel nituite ale botniței, care acoperă patru cincimi din această fereastră, ne aduc aminte că nu ne aflăm în- tr-un palat.

Totuși, în zilele senine, și pe deasupra botniței, din puțul curții de la Lubianka, la noi ajunge reflexul palid, indirect, al unui geam de la etajul al cincilea sau al șaselea. Pentru noi acest joc de lumină este ca o fiin-ță, o ființă vie și dragă! Îi urmărim cu duioșie zigzagurile alunecînd pe perete, fiecare pas al lui este plin de tîlc, ne vestește că a venit vremea plimbării, că mai avem cîteva jumătăți de oră pînă la prînz și exact îna-intea prînzului dispare.

Așadar, iată care sunt posibilitățile noastre: să ieșim la plimbare, să citim cărți, să ne povestim unul celuilalt trecutul propriu, să ascultăm și să învățăm, să discutăm și să ne educăm! Și drept răsplată - un prînz din două feluri de mîncare! Incredibil!

Plimbarea nu constituie o plăcere pentru deținuții de la parter și primele două etaje: ei sunt scoși în curtea inferioară, întotdeauna umedă - fundul puțului strîmt format între clădirile închisorii. În schimb, arestații de la etajele al treilea și al patrulea sunt scoși pe terasa vulturilor: acoperișul etajului al patrulea. Este adevărat că și aici avem pardoseală de beton, ziduri de beton înalte de trei staturi de om, că lîngă noi se află gardianul fără armă și, în plus, o santinelă cu automat în foișorul de pază, dar aici se respiră aer adevărat și se vede cerul adevărat! „Mîinile la spate! În șir cîte doi - alinierea! N-aveți voie să vorbiți! N-aveți voie să vă opriți!" Dar ei uită să interzică să-ți lași capul pe spate! Și tu, bineîn-țeles, îți lași capul pe spate. Aici vezi soarele adevărat, nu reflexul lui indirect. Soarele veșnic și viu! Ori razele lui aurii printre norii de primăvară.

Primăvara făgăduiește bucurie tuturor, dar deținutului - înzecit O, cer de aprilie! Nu are importanță că eu mă aflu în pușcărie. Probabil că n-o să fiu împușcat, în schimb, aici voi deveni mai inteligent. Voi înțelege multe lucruri, cerule! Eu o să mai pot să-mi îndrept greșelile, nu față de ei, ci față de tine, Cerule! Aici le-am înțeles și o să le corectez!

Ca dintr-o groapă adîncă, dintr-un hău îndepărtat, din piața Dzerjinski

în 1812, nevinovatul Vereșceaghin. Pe partea opusă a străzii Bolșaiia Lubianka locuia (și își ucidea iobagii) nelegiuita Saltîcihal. (Po Moskve - Colindînd prin Moscova, sub redacția lui N. A. Heinike ș.a. Editura Sabașnikov, Moscova, 1917, p. 231.

răzbate spre noi cîntecul teluric neînterupt și răgușit al claxoanelor. Celor ce gonesc în acopaniammentul acestor claxoane li se pare că acestea sunt niște surle triumfale, însă de aici este atît de evidentă nimicnicia lor...

Plimbarea nu durează decît douăzeci de minute, dar cîte griji în jurul ei, cîte lucruri de făcut!

În primul rînd, este foarte interesant la ducere și la întoarcere să studi-ezi alcătuirea închisorii și amplasamentul acestor curți suspendate, pentru ca, într-o zi, aflîndu-te în libertate, să le recunoști cînd vei trece prin piață. În drum o cotim de multe ori, și eu am născocit următorul sis-tem: plecînd de la celulă pentru fiecare cotitură la dreapta socotesc plus una, pentru fiecare cotitură la stînga - minus una. Și oricît de repede ne-ar învîrți, nu e nevoie să-mi reprezint în grabă unde mă aflu, ci doar să izbutesc să calculez rezultatul. Dacă în drum, printr-o fereștrucă a scă-rii, vei vedea spatele naiadelor de la Lubianka, aplecate spre micul turn cu coloane chiar deasupra pieței, și dacă ții minte numărul rezultat, pe urmă, în celulă, vei putea să te orientezi și vei ști încotro dă fereastra voastră.

Apoi, în timpul plimbării, trebuie pur și simplu să respiri, să respiri con-centrîndu-te cît mai mult cu putință.

Dar și acolo, în singurătate, sub cerul senin, trebuie să-ți imaginezi viața viitoare, luminoasă, fără cusur și fără prihană.

Și tot acolo este cel mai comod să discuți temele cele mai arzătoare. Cu toate că este interzis să vorbești în timpul plimbării, asta nu are importanță, trebuie să știi să te descurci, căci tocmai aici, cu siguranță, nu te aude nici „cloșca", nu te aud nici microfoanele.

Cînd ieșim la plimbare, eu și Susi, ne străduim să nimerim unul lîngă altul. Discutăm amîndoi și în celulă, însă esențialul discuțiilor noastre ne place să-l exprimăm aici. Nu ne-am înțeles dintr-o dată, acest lucru s-a realizat încetul cu încetul, dar în acest răstimp el a izbutit să-mi povestească multe. De la el am deprins o virtute nouă: aceea de a percepe cu răbdare și în mod consecvent lucruri care nu au

intrat niciodată în vederile mele și care parcă nu aveau nici o legătură cu linia vieții mele foarte clar conturată. Încă din copilărie, n-am idee de unde, știu că țelul meu este istoria revoluției ruse, iar restul nu mă privește cîtuși de puțin. Pentru a înțelege revoluția de mult nu-mi mai trebuie nimic în afară de marxism; toate celelalte care se lipeau de mine eu le retezam și mă întorceam cu spatele. Iată însă că destinul a făcut să mă înțeleg cu Susi, care avea o altă arie de respirație. Acum îmi povestește cu pasi-une totul despre problemele sale, iar problemele sale sunt Estonia și democrația. Și cu toate că niciodată înainte nu-mi trecuse prin cap să mă interesez de Estonia, cu atît mai mult de democrația burgheză, nu mă mai satur ascultînd povestirile lui captivante despre cei douăzeci de ani de libertate ai acestui popor mic, liniștit și harnic, cu bărbați viguroși, caracterizați prin firea lor înceată și serioasă; îl ascult expunîndu-mi principiile constituției estoniene, inspirate din cea mai bună experiență europeană, și cum au fost elaborate de parlamentul unicameral, alcătuit dintr-o sută de membri. Și nu știu de ce, dar toate acestea încep să-mi placă, toate acestea încep să se întipărească și în experiența mea. (Mai tîrziu, Susi va spune despre mine că eram un amestec bizar de marxist și democrat. Da, pe atunci eram o combinație destul de primitivă.) Pătrund cu dragă inimă în istoria lor tragică: micuța nicovală estoniană aruncată din timpuri străvechi între barosul teuton și barosul slav. Rînd pe rînd, asupra ei cădeau lovituri de la răsărit și de la apus, și nu se vedea sfîrșitul acestei succesiuni, și nu se vede nici astăzi. Iată, de pildă, povestea cunoscută (cu totul necunoscută...) cum am vrut noi să-i luăm, în 1918, pe nepregătite, dar ei nu s-au predat. Cum, pe urmă, au avut de suportat disprețul lui ludenici, care îi considera niște baltici împruțiți, iar noi i-am poreclit bandiți albi, în vreme ce liceenii estonieni se înscriau voluntari. Și Estonia a mai fost lovită și în 1940, și în 1941. Băieții dintr-o familie erau luați unul de armata sovietică, altul de armata germană, iar cel de al treilea fugea în pădure. Intelectualii în vîrstă din Tallin discutau între ei că trebuie să se smulgă din acest cerc vrăjit, să se desprindă într-un fel sau altul și să trăiască de-sine-stătător (și, pro-babil, prim-ministru va fi, să zicem, Tiif, iar ministru al învățămîntului pu-blic, să zicem Susi). Însă nici lui Churchill, nici lui Roosevelt nu le păsa de ei, în schimb îi păsa de ei

„unchiului Jo" (Iosif). Și îndată ce trupele noastre au intrat în Estonia, chiar din primele nopți, toți acești visători au fost arestați în apartamentele lor din Tallin. Acum, vreo cincispre-zece dintre ei erau închiși la Lubianka, în celule diferite, acuzați, în virtutea articolului 58-2, pentru aspirația la autodeterminare.

Întoarcerea de la plimbare în celulă constituie de fiecare dată o mică arestare. Chiar și în celula noastră maiestuoasă, aerul pare închis după plimbare. După plimbare ar fi bine să iei o mică gustare, dar să nu te gîndești la asta, nu! E rău dacă vreunui care a primit pachet îi lipsește tactul și, întinzîndu-și rezervele, începe să mănînce. Dar nu-i nimic, ne fortificăm stăpînirea de sine! Este rău dacă autorul unei cărți te trage pe sfoară, descriind cu delectare tot felul de mîncăruri! La naiba cu o astfel de carte! La naiba cu Gogol! Chiar și cu Cehov - la naiba! Prea multă mîncare! „N-avea poftă de mîncare, totuși el a mîncat (porcul!) o friptură de vițel și a băut bere." Trebuie să citești ceva _care se adresează spiri-tului! Dostoievski, iată ce trebuie să citească deținuții! Însă, dați-mi voie, oare nu la el întîlnim: „Copiii erau morți de foame, de cîteva zile nu văzuseră nimic altceva decît pîine și cîrnați" ?

Biblioteca este podoaba închisorii Lubianka. E drept că bibliotecara este dezagreabilă: o blondă de constituție cabalină care făcea totul ca să fie urîtă: fața îi era atît de pudrată încît părea o mască rigidă de păpușă, buzele violete, iar sprîncenele pensate - negre, (în fond - treaba ei, dar nouă ne-ar fi plăcut să avem în fața ochilor o fufă. Cine știe, poate că directorul Lubiankăi avusese și asta în vedere?) Iată însă ce minune: cînd vine să ia cărțile, o dată la zece zile, ea ascultă comen-zile noastre! Le ascultă cu același automatism inuman specific închisorii Lubianka. Nu poți să-ți dai seama: oare a auzit aceste nume, aceste titluri și chiar cuvintele noastre? Pleacă. Trăim cîteva ore de bucurie amestecată cu neliniște. În aceste ore sunt răsfoite și verificate toate cărțile restituite de noi, vor să se convingă că n-am lăsat împunsături ori puncte sub litere (este o modalitate de a corespunda în închisoare), ori semne cu unghia la pasajele care ne-au plăcut. Noi ne facem griji, căci deși nu suntem cu nimic vinovați, s-ar putea să vină și să spună: s-au descoperit puncte... Și, ca întotdeauna, ei au dreptate, și, ca întotdeauna, nu se cer dovezi, și noi vom fi lipsiți de cărți pentru trei luni, dacă nu cumva întreaga

celulă va fi trecută la regim de carceră. Aces-tea sunt lunile cele mai bune și mai luminoase înainte de a ne cufunda în groapa lagărului și ar fi mare păcat să fii frustrat de cărți! Însă, făcînd comanda, nu numai că ne temem, dar ne și frămîntăm, ca în junețe, cînd trimiți un bilețel de amor și aștepți răspuns: vei primi ori nu vei primi răspuns? Și cum va fi el?

În sfîrșit, cărțile sosesc și ne determină următoarele zece zile: vom insista mai mult pe lectură sau, dacă ne-au adus niște porcării, ne vom petrece timpul mai mult în discuții. Ni se aduc atîtea cărți, cîți oameni sunt în celulă. Concepție de distribuitor de pîine, nu de bibliotecar: un ins - o carte, la șase inși - șase cărți. Celulele cu deținuți mai mulți sunt avantajate.

Uneori fata îndeplinește comenzile noastre în mod impecabil! Însă chiar și cînd nu le acordă atenția cuvenită, oricum, rezultă ceva interesant. Pentru că biblioteca Marii Lubianka este ea însăși un unicat. De bună seamă că a fost alcătuită din biblioteci particulare confiscate; firește, bibliofili care le-au întocmit și-au dat demult duhul. Iată însă ce este interesant: cenzurînd și castrînd decenii de-a rîndul toate bibliotecile țării, fără excepție, securitatea statului a uitat să mai scotocească și în propria parohie, astfel încît, aici, chiar în bîrlogul ei, puteai să citești pe Zamiatin, Pilniak(20), Panteleimon Romanov(21) și oricare dintre volu-mele ediției de opere complete ale lui Merejkovski(22). (Unii glumeau, zicînd că noi suntem socotiți condamnați la moarte și din pricina asta ne dau să citim cărți interzise. Eu însă cred că bibliotecarii de la Lubianka habar n-aveau ce ne dau să citim: lene și ignoranță.)

În aceste ceasuri dinaintea prînzului, se citește pe rupte, însă o frază te face să te scoli în picioare și te mîină de la fereastră la ușă și de la ușă la fereastră. Și te cuprinde dorința să arăți cuiva ce ai citit și ce decurge de aici, și astfel se înfiripă o discuție. În acest interval se discută, de asemenea, foarte intens!

Deseori, eu și Iuri Evtuhovici ne lansăm în lungi controverse.

În acea dimineață de martie, cînd am fost mutați toți cinci în celula imperială numărul 53, ne-a fost adus cel de al șaselea colocatar.

A intrat ca o umbră, parcă nici n-a atins dușumeaua cu bocancii. A intrat și, nefiind sigur că se va ține pe picioare, s-a rezemat cu

spatele de tocul ușii. Becul din celulă fusese stins, lumina dimineții era încețoșată, cu toate acestea novicele privea cu ochii pe jumătate închiși. Și nu scotea o vorbă.

Postavul tunicii militare și al pantalonilor lui nu-ți îngăduia să-l incluzi nici în armata sovietică, nici armata germană și nici în cea poloneză ori în cea engleză. Avea o fizionomie prelungă, care nu aducea prea mult a rus. Și era slab ca moartea! Din pricina asta părea foarte înalt. L-am întrebat pe rusește - tăcere. Susi l-a întrebat în germană - tăce-re. Fastenko l-a întrebat în franceză și engleză — tăcere. Numai încetul cu încetul, pe fața lui lividă, istovită, lipsită de viață, a apărut un surîs cum nu mai văzusem și n-am mai văzut vreodată în viața mea!

— Oa-a-meni... a rostit el cu glas pierit, de om care parcă își revenea din leșin sau care toată noaptea trecută așteptase să fie pus la zid. Apoi a întins o mână slabă, descărnată, în care ținea o bocceluță. „Cloșca” noastră și-a dat numaidecât seama ce înseamnă asta, s-a repezit, a smuls legătura și a dezlegat-o pe masă: se aflau acolo vreo două sute de grame de tutun ușor, din care și-a răsucit cu mare iuțeală o țigară cât patru la un loc.

Uite așa, după trei săptămîni petrecute într-o boxă de la subsol, a apărut la noi luri Nikolaevici Evtuhovici.

Încă de pe vremea conflictului de la KVJD în anul 1929, în toată țara se fredona acest cîntec:

Cu pieptu-i de oțel vrăjmașul prăpădind, A Douăzeci-și-Șaptea stă de strajă!

Comandantul artileriei celei de a 27-a divizii de infanterie, alcătuită încă de pe vremea războiului civil, era Nikolai Evtuhovici, fost ofițer în arma-ta țaristă (mi-am amintit acest nume, l-am întâlnit printre autorii manu-alului nostru de artilerie). Într-un vagon de marfă, adaptat pentru tran-sportul oamenilor, întovărașit de soția lui, de care nu se despărțea niciodată, el a străbătut ținuturile Volgăi și Uralului cînd spre răsărit, cînd spre apus. În acest vagon și-a petrecut primii ani și fiul lor luri, născut în 1917, în același an cu revoluția.

Încă din acele vremuri îndepărtate, tatăl lui s-a stabilit la Leningrad, la Academie, unde trăia în belșug, ca unul ce făcea parte din categoria notabilităților. Feciorul a absolvit școala superioară pentru cadre de comandă. În timpul războiului cu Finlanda, cînd luri dorea

cu ardoare să lupte pentru patrie, prietenii tatălui l-au numit aghiotant la statul major al armatei. Iuri nu a trebuit să se tîrască spre tranșeele finlandeze, să ca-dă în încercuire pe cînd excuta o misiune de recunoaștere, nici să înghețe în zăpadă sub gloanțele trăgătorilor de elită, însă ordinul Stea-gul Roșu, nu oricare altul, i-a fost agățat cu grijă la piept! Astfel a ispră-vit el războiul finlandez cu conștiința că a fost un război drept, iar el a avut un rol util.

Dar în războiul următor treburile n-au mai mers chiar așa de bine. Iuri stăpînea la perfecție germana curentă. L-au îmbrăcat în uniforma unui ofițer german prizonier și, cu actele acestuia, l-au trimis în recunoaș-tere. El și-a îndeplinit misiunea, dar, pentru întoarcere, s-a îmbrăcat într-o uniformă rusească (luată de la un mort), însă imediat a fost luat prizonier de către nemți și trimis într-un lagăr de concentrare de lîngă Vilnius.

În viața fiecărui om există un eveniment care este determinant pentru el. Îi determină totul: și destinul, și convingerile, și pasiunile. Cei doi ani petrecuți în acel lagăr l-au zguduit puternic pe Iuri. Nu poate fi redat prin cuvinte ori eludat prin silogisme: în acest lagăr trebuia să mori, iar cine nu murea - să tragă concluziile.

Puteau să supraviețuiască „ordnerii” — polițaii din interiorul lagărului recrutați dintre ai noștri. Firește, Iuri nu a devenit ordner. Mai puteau să supraviețuiască bucătarii, precum și traducătorii, aceștia din urmă fiind foarte căutați. Iuri însă a ascuns faptul că știa limba germană: își dădea seama că traducătorul este nevoit să-i trădeze pe ai săi. Și mai puteai să-ți amîni moartea săpînd morminte, însă aici erau alții mai zdraveni și mai dibaci. Iuri a declarat că este artist plastic. Într-adevăr, în cadrul educației variate de care a beneficiat acasă, a luat și lecții de pictură. Iuri picta destul de bine în ulei, și numai dorința de a urma exemplul tatălui, cu care se mîndrea, l-a împiedicat să intre la institutul de arte plastice.

Lui și încă unui pictor bătrîn (regret că nu îmi amintesc numele) li s-a repartizat o cabină separată într-o baracă, unde Iuri picta gratuit pentru nemții de la comandament tot felul de tablouașe: ospățul lui Nero, hora elfilor, și pentru asta îi aduceau de mîncare. Zămîrca, pentru care ofițe-rii prizonieri se așezau la coadă cu gamele de la șase dimineța și ord-nerii îi loveau cu bîtele, iar bucătarii cu polonicele, - deci acea zeamă chioară nu putea să țină un om în

viață. Seară de seară, de la fereastra cabinei lui, Iuri contempla acum acel tablou unic pentru care fusese înzestrat cu arta penelului: ceața ușoară a înserării deasupra luncii de la marginea bălții, lunca împrejmuată de sîrmă ghimpată și o mulțime de focuri arzînd, iar în jurul focurilor - foști ofițeri sovietici, care acum semănau cu niște fiare sălbatice, care rodeau oase de cai morți, care coceau lipii din coji de cartofi, fumau țigări făcute din balegă și se scăr-pinau de păduchi. Încă nu crăpaseră toate aceste bipede, încă nu-și pierduseră toți obișnuința vorbirii articulate, și în reflexele purpurii ale focului se vedea cum mintea cea de pe urmă se așternea pe fețele lor, care semănau din ce în ce mai mult cu fața omului de Neanderthal.

Gust de pelin în gură! Viața pe care Iuri și-o conservă nu-i mai este cîtuși de puțin dragă. El nu este dintre aceia care consimt cu ușurință să uite. Nu, lui îi va fi dat să supraviețuiască și va trebui să tragă concluziile.

Ei știu de acum că nu e vorba de nemți, sau nu doar de nemți, că dintre prizonierii de diferite naționalități, numai sovieticii trăiesc și mor așa, nimeni n-o duce mai rău decît ei. Pînă și polonezii, pînă și iugoslavii sunt întreținuți în condiții mult mai suportabile, nemaivorbind de englezi, nemaivorbind de norvegieni, care sunt copleșiți cu pachete de la Crucea Roșie internațională, cu pachete de acasă și pur și simplu nu se mai duc să-și primească tainul nemților. Acolo unde lagărele sunt ală-turi, aliații, din bunătate, le aruncă prin sîrma ghimpată cîte ceva, iar ai noștri se reped precum o haită de cîini asupra unui os.

Rușii duc în spate tot războiul și uite de ce au parte! Cum se explică asta?

Explicațiile se conturează încet-încet, venind de ici și de colo: URSS nu recunoaște semnătura Rusiei pe convenția de la Haga privind prizonierii de război, deci nu își asumă nici un fel de obligații în legătură cu tratamentul prizonierilor și nu pretinde protecție pentru soldații săi căzuți prizonieri*. URSS nu-și recunoaște foștii soldați: nu are nici un interes să-i susțină în prizonierat.

Și inima entuziastului celui de o vîrstă cu Revoluția din Octombrie îngheață. Acolo, în cabina barăcii, el poartă discuții aprinse și se ceartă cu pictorul bătrîn (Iuri nu poate concepe, Iuri se împotrivește,

dar bătrî-nul îi dezvăluie totul strat după strat. Ce-i asta? Stalin? Dar oare nu este exagerat să pui totul pe seama lui Stalin, să atribui totul mâinilor lui scurte? Dacă o concluzie este trasă numai pe jumătate, aceea nu-i concluzie. Dar ceilalți? Cei care se află lângă Stalin și mai jos, și pretu-tindenii în țară, în general aceia cărora Patria le-a îngăduit să vorbească în numele său?

Și ce trebuie să facem dacă mama ne-a vîndut la țigani, nu, mai rău, ne-a aruncat la cîini? Mai poate ea să fie considerată mama noastră? Dacă nevastă-ta a devenit o desfrînată, oare mai ești obligat să-i rămîi fidel? Și oare acea patrie care își trădează soldații mai poate fi numită Patrie?

Viața lui Iuri a luat altă întorsătură! Și iată, el, altădată plin de admirație pentru tatăl său, a ajuns acum să-l afurisească! S-a gîndit pentru prima oară că tatăl lui și-a călcat de fapt jurămîntul făcut armatei în care a crescut, a trădat, ca să instaureze acest regim, care acum își trădează soldații proprii. Și de ce Iuri să fie legat prin jurămînt de acest regim tră-dător?

*Această convenție noi am recunoscut-o de-abia în anul 1955.

Cînd în primăvara lui 1943, agenții recrutori ai primelor „legiuni” rusești au venit în lagăr, mulți prizonieri s-au înrolat ca să scape de foame, însă Evtuhovici s-a înrolat din convingere, cu toată fermitatea și luci-ditatea. Dar n-a rămas multă vreme în legiune: cînd te-au jupuit de piele nu te mai îngrijorează soarta părului. Acum, Iuri a încetat să mai ascundă faptul că știa germana la perfecție și, curînd, unul dintre șefi, un neamț de pe lângă Kassel, care primise însărcinarea de a forma o școală de spioni cu pregătire intensivă, l-a luat pe lângă el ca mîină dreaptă. Astfel a început alunecarea, pe care Iuri nu a prevăzut-o, a început substituirea. El dorea cu ardoare să-și elibereze patria, dar a fost pus să pregătească spioni. Nemții aveau planurile lor. Unde o fi limita?... Și din ce moment nu trebuie să o depășești? Iuri a devenit locotenent al armatei germane. Acum cutreiera Germania în uniforma armatei germane, mergea la Berlin, îi vizita pe emigranții ruși, citea cărți de Bunin(23), Nabokov(24), Aldanov(25), înainte inaccesibile...Iuri se aștepta să vadă că la ei toți, la Bunin, din fiecare pagină curge sîngele rănilor vii ale Rusiei. Oare ce s-a întîmplat cu ei? Pe ce și-au cheltuit libertatea inestimabilă? Din nou despre corpul femeii, despre explozia pasiunii,

despre asfințiturile de soare, despre frumusețea câpșoarelor aristocratice, despre întâmplări peste care de mult s-a așternut praful. Scriau în așa fel de parcă în Rusia nu avusese loc nici o revoluție sau ca și cum le-ar fi fost prea greu să o explice, îi lăseau pe tinerii ruși să-și caute singuri azimutul vieții. Iuri trăia într-un zbucium neconținut era nerăbdător să vadă, să știe, și, din ce în ce mai des, după străvechiul obicei rus, își îneca dezorientarea în băutură.

Ce era de fapt școala lor de spionaj? Bineînțeles, nu era una veritabilă, în șase luni nu puteau să-i învețe decât cum să mînuiască parașuta, explozibilii și radioemițătorul. Nu își puneau mare nădejde în ei. Erau parașutați pentru a stîrni inflație de încredere, însă pentru prizonierii de război ruși, care abia își mai țineau zilele, abandonați fără nici o speranță, aceste școli, după opinia lui Iuri, constituiau o soluție salvatoare: aici, băieții mîncău pe săturate, primeau îmbrăcăminte calduroasă, nouă, și, în plus, aveau buzunarele doldora de bani sovietici. Elevii (ca și profe-sorii) se prefăceau că totul se va petrece conform celor plănuite: că în spatele frontului sovietic ei vor spiona, vor arunca în aer obiectivele sta-bilite, vor trimite mesaje radio codificate, apoi se vor întoarce, însă datorită acestei școli, ei scăpau pur și simplu de moarte și de captivitate, voiau să rămînă în viață, dar nu cu prețul de a trage în frații lor pe front.

De bună seamă că anchetatorii noștri nu luau în seamă astfel de considerente. Ce drept aveau ei să vrea să trăiască, de vreme ce, în spatele frontului sovietic, familiile privilegiate, posesoare ale cartelelor de categoria „zero”, trăiau și fără asta foarte bine? Nu recunoșteau intenția acestor băieți de a nu folosi carabina germană. Pentru acest joc de-a spionii, ei erau condamnați în virtutea celui mai cumplit articol, 58-6, și, pe deasupra, pentru intenția de diversiune. Aceasta însemna că nu vor mai ieși niciodată din închisoare.

Erau trecuți peste linia frontului, iar mai departe opțiunea lor depindea de caracterul și conștiința fiecăruia. Trinitrotoluenul și radioemițătorul le aruncau numaidecît. Singura diferență era că unii se predau autorităților fără întârziere (la fel ca „spionul” meu cu nasul cîrnîntîlnit la serviciul de contrainformații al armatei), iar alții voiau mai întîi să chefuiască și să petrecă cu banii primiți pe degeaba.

Oricum, nici unul, niciodată, nu se mai întorcea la nemți, traversînd din nou linia frontului.

Totuși, pe neașteptate, în ajunul anului nou 1945, un băiat isteț, s-a întors și a raportat că și-a îndeplinit misiunea (du-te și verifică!). Era ce-va neobișnuit. Șeful nu se îndoia că fusese trimis de SMERȘ și a hotărît să-l împuște (soarta spionului conștiincios!). Iuri însă, dimpotrivă a insis-tat că trebuie recompensat și dat ca exemplu celorlalți cursanți. Spionul care se întorsese l-a invitat pe Iuri să bea împreună o sticlă de vodcă și, cu fața stacojie, aplecîndu-se peste masă, i-a destăinuit: „Iuri Nikola-evici! Comandamentul sovietic vă făgăduiește iertarea dacă treceți neîntîrziat la ai noștri”.

Iuri a tresărit. Inima lui înăsprită, care renunțase la totul, a fost inundată de un val de căldură. Patria?... Haină, nedreaptă și totuși, atît de dragă! Iertarea?... Și se poate întoarce la familie? Și să se plimbe pe bule-vardul Kamennostrovski? Cum altfel, doar suntem ruși! Iertați-ne, noi o să ne întoarcem, și o să vedeți ce buni o să fim!... Răstimpul de un an și jumătate, de cînd ieșise din lagăr, nu-i adusese lui Iuri fericirea. El nu regreta ceea ce făcuse, dar nu întrezărea nici un viitor. Cînd se întâlnea la un șnaps cu ruși aflați în aceeași situație, vedea clar că toți simțeau ca și el, că nu aveau nici o siguranță și că viața lor era nefirească. Nemții îi manevreau după bunul lor plac. Acum, cînd devenise clar că nemții vor pierde războiul, pentru el tocmai se ivise o porțiță de scăpare: șeful îl iubea și, într-o zi, i-a dezvăluit că avea o moșie în Spania și, în caz că imperiul se va prefăce în praf și scrum, se vor pripăși împreună acolo. Iată însă că vizavi de el stătea un compatriot beat, care, cu riscul vieții lui, îl ademenea: „Iuri Nikolaevici! Comandamentul sovietic apre-ciază experiența și cunoștințele dumneavoastră. Ar vrea să profite de ele ca să afle cum sunt organizate serviciile de informații germane...”

Două săptămîni s-a zbuciumat Evtuhovici cuprins de șovăială, însă în timpul ofensivei sovietice de dincolo de Vistula, cînd își evacua școala spre interior, a ordonat subordonaților să o cotească pe drumul ce ducea la un conac polonez izolat. Acolo, după ce s-au aliniat în front, le-a declarat: „Eu trec de partea armatei sovietice! Fiecare este liber să aleagă!” Și acești spioni cu caș la gură, care de-abia cu un ceas în ur-mă se prefăceau că sunt devotați Reich-ului

german, acum au strigat plini de entuziasm. „Ura-a! Și no-oi!” (Strigau „ura” pentru munca silnică la care vor fi condamnați...)

Atunci, școala lor, în efectiv complet, s-a ascuns pînă la sosirea tancurilor sovietice și apoi a SMERȘ-ului. De atunci luri nu i-a mai văzut pe băieții lui. A fost despărțit de ei. Zece zile la rînd l-au pus să relateze toată istoria școlii, programele, misiunile de sabotaj, și el, într-adevăr credea că „expriența și cunoștințele lui...” S-a discutat chiar și problema plecării acasă, ca să-și viziteze părinții.

Și numai la Lubianka a înțeles că la Salamanca ar fi fost mult mai aproape de scumpa lui Neva... Putea să se aștepte să fie împușcat sau, în cel mai bun caz, să fie condamnat la minimum douăzeci de ani.

Astfel se lasă omul ispitit, iremediabil, de fumul ce adie dinspre meleagurile natale... Așa cum un dinte nu încetează să se facă simțit pînă ce nu i se scoate nervul, tot astfel nici noi nu încetăm să răspundem la chemarea patriei pînă ce nu înghițim arsenic. Pentru asta, lotofagii din Odiseea cunoșteau floarea unui lotus...

Luri a rămas în celula noastră doar vreo trei săptămîni. Toate aceste trei săptămîni le-am petrecut numai în controverse. Eu susțineam că revo-luția noastră a fost minunată și justă, oribilă a fost doar denaturarea ei din 1929. El se uita la mine cu milă, strîngîndu-și buzele nervoase: înainte de a face revoluție, ar fi trebuit să se stîrpească ploșnițele din țară! (Aici se întâlnea într-un fel, în mod straniu, cu Fastenko, deși amîndoi porneau din puncte de plecare diferite. Eu susțineam că multă vreme țara sovietică a fost condusă numai de oameni animați de intenții nobile și plini de abnegație. El zicea că toți, laolaltă cu Stalin, au fost o apă și un pămînt chiar de la început. (Că Stalin era un bandit, eram amîndoi de acord.) Eu îl preamăream pe Gorki: ce om inteligent! ce punct de vedere just! ce artist mare! El mă combătea: o nulitate extrem de plictisitoare! S-a născocit pe sine, și-a născocit personajele, toate cărțile lui sunt plăsmuite de la un capăt la celălalt! Lev Tolstoi - iată cine este regele literaturii noastre!

Din pricina acestor dispute zilnice, purtate cu toată vehemența tinereții, nu am izbutit să devenim mai apropiați și să vedem unul în celălalt mai mult decît ceea ce combăteam,

A fost luat din celula noastră, și de atunci, oricât am întrebat printre deți-nuți, n-am mai aflat nimic despre el: nimeni nu l-a întâlnit la Butîrki ori la vreuna din închisorile de tranzit. Chiar vlasoviștii de rînd au dispărut cu toții undeva fără urmă, mai exact - sub pămînt, iar Bălții nici astăzi nu au actele necesare ca să părăsească pustietățile nordului. În comparație cu ei, destinul lui Iuri Evtuhovici nu era unul dintre destinele de rînd*.

Aici și în continuare folosesc cuvînlul „vlasovist” în acel sens nebulos, dar statornic, cum a apărut și s-a încetățenit în limba sovietică, căruia,

*În 1974 („Russkaia mîsl” - „Ideea rusă”, 27 iunie), un fost zek a adeverit că Iuri a primit douăzeci și cinci de ani lagăr pe care i-a efectuat în Sahalin, pe șantierul 505.

nu i s-a dat niciodată o definiție exactă. Pentru persoane neoficiale, căutarea acestei definiții era periculoasă, pentru cele neoficiale nu era dorită: „vlasovistul” era, în general, orice om sovietic care a trecut cu arma în mînă de partea inamicului în acest război. Este nevoie de ani și de cărți pentru ca această noțiune să fie analizată, să fie separate cate-goriile diferite, și, atunci, drept rezultat, vor rămîne „vlasoviștii” în sens propriu, adică, adepții direcți ori subordonații generalului Vlasov chiar din perioada cînd acesta, aflîndu-se în captivitate germană, și-a oferit numele mișcării antibolșevice. În unele luni ale războiului, acești adepți nu erau mai mulți de cîteva sute, iar armata vlasovistă, cu subordonare centrală, în general, n-a izbutit să fie creată în realitate. Dar în decem-brie 1942, nemții au făcut uz de un truc propagandistic: au difuzat un comunicat despre „adunarea de constituire” a „Comitetului rus”, care a avut loc (niciodată n-a avut loc) la Smolensk și care ba pretindea să fie un simulacru de guvern rus, ba nu pretindea. Comunicatul păstra incer-titudinea, și în plus s-au dat numele generalului locotenent Vlasov și al generalului maior Malîșkin. Nemții își puteau permite o astfel de iniți-ativă: să dea un comunicat, pe urmă să-l contramandeze, pe urmă - în pofida contramandării - să acționeze, însă manifestele au fost lansate din avioane, au căzut în zona pozițiilor noastre, s-au așternut în memo-ria noastră. Dincolo de comitetul „vlasovist” s-a creat, firește, imaginea de mișcare, de forțe armate, și cînd de partea armatei germane au început să lupte,

contra noastră, compatrioți de-ai noștri - ruși sau formații naționale -, anume lor li s-a atașat cuvântul cunoscut: „vlasoviști” și politrucii noștri n-au avut nimic împotriva. Astfel, în mod convențional, dar statornic s-a legat întreaga mișcare de numele lui Vlasov.

Și oare câți au fost acești compatrioți ai noștri care au ridicat arma împotriva patriei lor? „Nu mai puțin de opt sute de mii de cetățeni sovietici au intrat în organizațiile combatante al căror scop era lupta împotriva statu-lui sovietic”, adeverește un cercetător (Thorwald, Wen sie verderben wollen... Stuttgart, 1952). Cam la fel apreciază și alții (de pildă, Sven Steenberg, Wlasow - Verräter oder Patriot?, Köln, 1968). Dificultatea stabilirii unor cifre exacte constă și în faptul că în administrația germană și conducerea militară se dădea o luptă între diferitele categorii, și instanțelor inferioare, realiste în cursul războiului, li se cerea să micșoreze această cifră, pentru a nu speria vîrfurile cu creșterea forței anti-bolșevice care, totuși, nu era pro-germană. Toate acestea se întîmplau cu mult înainte de crearea aparte, la sfîrșitul anului 1944, a Armatei Ruse de Eliberare.

În sfîrșit, sosea și prînzul la Lubianka. Cu mult înainte pe coridor răsuna zăngănitul voios, apoi fiecăruia i se aducea pe tavă, ca la restaurant, două farfurii de aluminiu (nu castroane): una cu un polonic de supă și cealaltă cu un polonic de cașă subțire, fără pic de grăsime.

La început, tulburat de neliniști, inculpatul nu poate înghiți nimic, cîte unul nu se atinge nici de pîine timp de cîteva zile, nu știe ce ar putea face cu ea. Treptat însă pofta îi revine, pe urmă cunoaște starea de foame continuă, care se transformă în nesaț. Apoi, dacă izbutește să se tempereze, stomacul i se strînge, se adaptează la mîncare puțină, și hrana mizerabilă de aici devine numai bine suficientă. Pentru asta e nevoie de autoeducare, să te dezobișnuiești de a te holba cu invidie la cei ce mănîncă o bucată în plus, să-ți interzici discuțiile despre mîncare periculoase pentru stomac, și să te ridici cît mai mult cu putință în sfere-le înalte. La Lubianka acest lucru este înlesnit de cele două ore de re-paus îngăduite după masa de prînz - minune întîlnită doar la casa de odihnă. Ne întindem pe pat cu spatele la vîzor, așezăm la vedere cărțile deschise și picotim. În realitate, dormitul este interzis, și gardienii obser-vă cartea căreia

multă vreme nu i se întorc paginile, însă de obicei la această oră nu bat în ușă. (Această omenie își are explicația în faptul că toți cei care nu trebuiau să doarmă se aflau la ora aceea la interoga-toriul de zi. Pentru îndărătnicii care nu semnav procesele-verbale con-trastul era chiar mai puternic: cînd reveneau în celulă, ora de repaus tocmai lua sfîrșit!)

Somnul este singurul leac împotriva foamei și împotriva tristeții: organismul nu arde, iar creierul nu mai prefiră iarăși și iarăși greșelile săvîrșite.

Curînd va fi adusă și cina: încă un polonic de casă subțire. Viața dă zor să-și etaleze toate darurile în fața ta. De acum, timp de cincisase ore pînă la stingere n-o să mai pui nimic în gură, dar asta nu te mai înspăimîntă, pentru că seara te obișnuiești mai ușor să nu-ți fie foame. Este un lucru de mult cunoscut și în medicina militară, în regimentele de rezervă seara, nu se dă mîncare.

Iată că vine și clipa pentru a-ți face nevoile de seară, pe care, fără îndoială, ai așteptat-o cu febrilitate toată ziua. Ce simplă, ce ușoară devine dintr-o dată lumea întreagă! Și dintr-o dată toate marile probleme se simplifică! Ai simțit și tu, nu-i așa?

Ah, acele seri imponderabile de la Lubianka! (De fapt, imponderabile numai dacă nu aștepti un interogatoriu de noapte.) Trupul tău ușor a fost îndestulat cu cașă doar atît cît sufletul să nu-i simtă greutatea. Cîte gînduri îți trec libere, nestingherite prin minte! Parcă ne-am fi aflat pe înălțimile Sinaiului, și acolo, țîșnind dintr-o vîlvătaie, ni se arată adevă-rul. Oare nu la așa ceva visa și Pușkin:

Vreau să trăiesc, să pot să cuget și să sufăr!

Iată că noi suferim și cugetăm deopotrivă, și nimic altceva nu există în viața noastră. Și cît de ușor a fost să atingi acest ideal...

Și seara, firește, ne antrenăm în discuții aprinse, renunțînd la partida de șah cu Susi și la cărți. Bineînțeles, cele mai incendiare erau controver-sele mele cu Evtuhovici, pentru că problemele abordate erau toate explozive, ca, de pildă, cea privind sfîrșitul războiului. Între timp, gardia-nul, fără să scoată o vorbă, fără vreo expresie pe față, a intrat în celulă și a coborît la fereastră storul albastru de camuflaj. Acum, acolo, dinco-lo de stori, Moscova, peste care s-a lăsat vîlul înserării, începe slobo-zirea salvelor de salut. Așa cum nu vedeam cerul luminat de aurorele focurilor de artificii, tot astfel nu

vedem nici harta Europei, dar încercăm să ne-o imaginăm cu de-amănuntul și să ghicim ce orașe au mai fost cucerite. Pe luri, aceste salve de salut și focuri de artificii îl scoteau cel mai mult din sărite. Chemînd destinul să-i îndrepte greșelile făcute, el ne încredințează că războiul nu se va sfîrși cîtuși de puțin, că acum Armata Roșie și anglo-americană se vor năpusti una asupra celeilalte, și de-abia atunci va începe adevăratul război. Celula primește această prezicere cu cel mai viu interes. Și cum se va sfîrși? Cu înfrîngerea ușoară a Armatei Roșii - ne asigură luri (și, deci, cu eliberarea noastră? ori cu executarea noastră?). Aici mă încăpățînez eu, și discuția devine tot mai înverșunată! Argumentele lui: armata noastră este istovită, vlă-guită, prost echipată și, lucrul cel mai important, împotriva aliaților ea nu va mai lupta cu aceeași tărie. Aducînd exemplul unităților pe care le cunoșteam, eu susțin că armata nu este istovită, ci a căpătat experiență, acum este puternică și plină de ură, și în acest caz îi va căsăpi pe aliați și mai abilit decît pe nemți. -Niciodată! Strigă luri (dar în șoap-tă). - Dar Ardenii? strig eu (în șoaptă). Intervine Fastenko și ne ia în rîs, zicînd că nici unul dintre noi nu înțelege Occidentul, că acum absolut nimeni nu poate sili trupele aliate să lupte împotriva noastră.

Totuși, seara, nu prea avem chef de discuții, mai degrabă am asculta o istorioară interesantă și chiar, liniștitoare, și conversația să fie pașnică.

Una dintre conversațiile cele mai îndrăgite era aceea despre tradițiile închisorilor, despre cum era odinioară la închisoare*. Noi îl avem pe Fastenko și, astfel, ascultăm aceste povestiri din sursă directă. Cel mai mult ne emoționa faptul că, înainte, a fi deținut politic nu era considerat o rușine, ci, dimpotrivă, un motiv de mîndrie, că rudele lor adevărate nu îi renegau, iar fete necunoscute se dădeau drept logodnice numai pen-tru ca să îi viziteze la închisoare. Ori vechea tradiție, universală, a pachetelor trimise deținuților de sărbători? Nimeni în Rusia nu se așeza la masă după postul marilor sărbători, pînă nu ducea un pachet deținu-ților anonimi la cazanul comun al închisorii. La Crăciun duceau jambon de porc, prăjituri, plăcinte, cozonaci. Chiar și cîte o bătrînă săracă adu-cea de Paști zece ouă roșii și își simțea inima ușurată. Dar unde a dispărut această

bunătate rusească? Ea a fost înlocuită de conștiință! Cît de cumplit a fost speriat poporul nostru și dezvățat de a purta de gri-

*În zorul revoluției din februarie, ziaristul radical Er. Peciorski („Rannce utro” - „Zorile”. 7 martie 1917) se lăuda că aflîndu-se la Secția poliției secrete din Moscova, urmărea zi de zi din celulă prin vizor toată viața din secție. El este cel care ne speria cu grozăviile poliției secrete și, luați aminte, vizorul nu era prevăzut pe dinafară cu un căpăcel.

jă celor aflați în suferință! Astăzi acest lucru ar părea o absurditate. Astăzi, dacă ai propune, în indiferent ce instituție, să se organizeze în preajma unei sărbători o colectă în beneficiul deținuților din închisoarea locală, acest lucru ar fi considerat de către apărătorii ordinii drept o revoltă antisovietică! Ca să vedeți cît de cruzi am putut să devenim.

Dar ce reprezentau aceste daruri sărbătorești pentru deținuți? Oare numai o mîncare gustoasă? Ele zămisleau sentimentul cald că acolo, în libertate, oamenii se gîndesc la tine, îți poartă de grijă.

Fastenko ne povestește că și în perioada sovietică a existat o Cruce Roșie politică. Aici nu pot spune că nu îl credem, dar, nu știu cum, ne este imposibil să ne închipuim așa ceva. Ne spune că E. P. Peșkova, folosindu-se de inviolabilitatea personală, mergea în străinătate, acolo strîngea bani (la noi nu prea ești liber să strîngi), iar pe urmă, aici, se cumpărau alimente pentru deținuții politici care nu aveau rude. Pentru toți politicii? Și iată, aici, ni se lămurește: nu, nu pentru toți. Pentru kaeri (KR), adică pentru contrarevoluționari, nu (deci pentru cei încadrați la articolul Cincizeci și Opt), ci doar pentru membrii fostelor partide socia-liste. A-a-a, păi spuneți așa!... Da, și de altfel, pe urmă, însăși această Cruce Roșie, toată conducerea ei, cu excepția E. P. Peșkova, a fost întemnițată...

Alt subiect plăcut pentru conversațiile de seară, cînd nu așteptai să fii chemat la interogatoriu, era eliberarea. Da, cică există asemenea cazuri uluitoare cînd careva este eliberat. De pildă, pe Z-v l-au luat din celula noastră „cu lucruri cu tot” - poate l-au eliberat? Căci ancheta nu putea să se sfîrșească atît de repede. (Peste zece zile s-a întors - fusese dus la Lefortovo. Acolo, probabil, a semnat repede tot ce i s-a cerut, și l-au adus din nou la noi.) Dacă te eliberează, - ascultă-mă, doar ai fost închis pentru un fleac, tu însuți ai spus - făgăduiește-mi că te duci la soția mea și ca semn de confirmare să-mi pună în pachet, să zicem, două mere... - Mere, acum, nu se

găsesc pe nicăieri. - Atunci trei co-vrigi. - S-ar putea întâmpla ca în Moscova să nu se găsească nici co-vrigi. - Bine, bine, atunci patru cartofi. (Așa se învoiesc și pe urmă, în- tr-adevăr, N este luat cu lucruri cu tot, iar M primește în pachet cei patru cartofi. Este extraordinar, este uluitor! L-au eliberat, și cazul lui a fost mult mai grav decît al meu! Atunci, poate că și pe mine, în curînd... Dar poate cel de-al cincilea cartof a căzut în sacoșa soției lui M, iar N se află în cala vaporului în drum spre Kolîma.)

Uite așa ne luăm cu vorba despre cîte-n lună și-n stele, ne aducem aminte despre întîmplări nostime. Și ești voios, și te simți bine printre acești oameni interesanți, care au avut o altă viață și o altă experiență decît ale tale. Între timp a trecut și inspecția silențioasă de seară, au luat și ochelarii, și, iată, becul a clipit de trei ori. Asta înseamnă că peste cinci minute sună stingerea!

Iute, iute! Punem mîna pe pături. La fel cum pe front nu știi dacă lîngă tine, acum, peste un minut, nu se va prăvăli o ploaie de obuze, tot astfel nici aici nu știm ce ne va aduce noaptea fatală cu interogatoriile ei. Ne culcăm, scoatem o mîină peste pătură, ne străduim să alungăm din min-te vîntul gîndurilor. Să dormim!

Într-o asemenea clipă, odată, într-o seară de aprilie, la scurtă vreme după ce ne luaserăm bun rămas de la Evtuhovici, a răsunat cheia în broasca de la celula noastră. Am fost cuprinși de fiori: pe cine? Numaidecît se va auzi șuierătura gardianului: „Cel cu Sî!” „Cel cu Zî!” Dar gardianul n-a șuierat: lîngă ușă se afla un novice: slăbuț, tînăr, îmbrăcat într-un costum albastru simplu și, pe cap, cu o șapcă albastră. Nu avea nimic în mîină, nici un fel de lucruri. Privea în jur dezorientat.

— Ce număr are celula asta? a întrebat el neliniștit.

— Cincizeci și trei. A tresărit.

— Din lumea oamenilor liberi? I-am întrebat noi.

— Nu-u-u... a clătinat ci din cap cu o expresie de suferință.

— Cînd ai fost arestat?

— Ieri dimineață.

Am izbucnit cu toții în rîs. Avea o față cam prostuță, blîndă, sprîncenele aproape albe.

— Pentru ce?

(Aceasta nu-i o întrebare cinstită, nu poți să aștepti un răspuns.)

— Păi, nu știu... Ia, niște fleacuri acolo...

Așa răspund toți. Toți sunt arestați pentru fleacuri. Fiecare inculpat socotește că, mai cu seamă, cazul său este un fleac.

— Ei, totuși?

— Păi...am scris o proclamație. Către poporul rus.

— Ce-e-e??? (Astfel de „fleacuri” nu mai întâlnerăm!)

— O să mă împuște? a întrebat el și fața i s-a alungit. Trăgea întruna de cozorocul șepcii pe care nu și-o scosese de pe cap.

— Nu, vezi-ți de treabă, l-am liniștit noi. Acum nu mai împușcă pe nimeni. O să primești zece ani ca popa.

— Dumneata ești muncitor? Funcționar? a întrebat social-democratul, fidel principiului de clasă.

— Muncitor.

Fastenko a întins mîna și a exclamat triumfător către mine:

— Iată, A. L., ia aminte la starea de spirit a clasei muncitoare!

Și s-a întors să se culce, socotind că mai departe nu mai are unde merge și nu mai are ce asculta. Dar s-a înșelat.

— Cum așa? O proclamație nitam-nisam? În numele cui?

— Al meu propriu.

— Dar cine ești dumneata? Novicele a zîmbit cu un aer vinovat:

— Împăratul, împăratul Mihail.

Parcă ne-ar fi străpuns un fulger. Ne-am ridicat în capul oaselor și ne-am uitat unul la altul. Nu, fața lui sfioasă, de om simplu, nu semăna cîtuși de puțin cu fața lui Mihail Romanov. Apoi, chiar și vîrsta...

— Mîine, mîine, acum să dormim! a spus Susi cu asprime.

Am adormit presimțind cu plăcere că, mîine, cele două ore pînă la rația de pînă nu vor fi plictisitoare.

I-au adus și împăratului patul și așternutul, și s-a culcat liniștit lîngă hîr-dău.

În anul o mie nouă sute șaisprezece, în casa mecanicului de locomotivă Belov din Moscova a intrat un moșneag necunoscut, trupeș, cu barba bălaie, și i-a spus evlavioasei neveste a acestuia: „Pelagheia! Tu ai un fecior de un an. Ai grijă de el, pentru Domnie! Cînd va bate ceasul, am să vin din nou”. Și a plecat.

Pelagheia nu știa cine era acest moșneag, însă el a grăit atît de clar și amenințător, încît vorbele lui au subjugat inima ei de mamă. Și l-a îngri-jit pe acest copil ca pe ochii din cap. Viktor a crescut cuminte, ascultător și evlavios. Deseori i se năzăreau vedenii cu îngeri și cu Maica Domnu-lui. Pe urmă mai rar. Moșneagul nu s-a mai arătat. Viktor a învățat meseria de șofer. În 1936 a fost luat la armată și dus în Birobidjan într-o companie de motorizate. El nu se purta deloc cu dezinvoltură, dar poate tocmai prin această fire blîndă și liniștită, neobișnuită la un șofer, a fer-mecat o fată dintre angajații civili, barînd astfel calea comandantului său de pluton care încerca și el s-o cucerească. În acest timp, mareșalul Blicher(26) venise să asiste la manevrele lor, și, cum șoferul lui per-sonal s-a îmbolnăvit grav, a ordonat comandantului companiei să-i trimită pe cel mai bun șofer. Comandantul de companie l-a chemat pe comandantul de pluton, iar acesta a avut ideea să-i arunce mareșalului pe rivalul său Belov. (În armată se întîmplă adesea astfel: nu-l promovezi pe cel care merită, ci pe acela de care vrei să te desco-torosești.) În plus, Belov era băiat muncitor, nu se dădea în vînt după băutură, astfel încît n-o să le facă neplăceri.

Belov i-a plăcut lui Blicher și a rămas la el. Curînd, sub un motiv plauzibil, Blicher a fost chemat la Moscova (astfel, înainte de arestare, mareșalul a fost rupt de Extremul Orient, care îi era supus). Și-a luat cu el și șoferul. Pierzîndu-și protectorul, Belov a nimerit la garajul Kremli-nului și a început să-i care cînd pe Mihailov(27) (LKSM), cînd pe Lozovski(28), apoi încă pe cineva și, în sfîrșit pe Hrușciiov(29). Aici, Belov a putut contempla din plin (ne-a povestit și nouă multă vreme) ospetele, moravurile, precauțiile din acest mediu. Ca reprezentant al proletariatului de rînd din Moscova, a asistat atunci și la procesul lui Buharin ce se desfășura la Casa Sindicatelor. Dintre toți stăpînii lui, numai despre Hrușciiov vorbea cu căldură: numai în casa lui, șoferul era așezat la masă cu întreaga familie, și nu separat, la bucătărie; doar aici se mai păstra în acei ani simplitatea muncitorească. Mereu voiosul Hrușciiov s-a legat și el de Viktor Alexeevici și, plecînd în 1938 în Ucraina, a insistat foarte mult să meargă cu el. „N-aș fi plecat niciodată de la Hrușciiov”, zicea Viktor Alexeevici. Însă ceva îl reținea la Moscova.

În anul 1941, cu puțin înainte de începutul războiului, a avut o întrerupere în serviciu, n-a mai lucrat la garajul guvernului, și astfel, fără nici o protecție, a fost numaidecât mobilizat de comisariatul militar. Totuși, datorită sănătății sale șubrede, nu l-au trimis pe front, ci într-un batalion de muncă: mai întâi l-au dus pe jos pînă la Inza(30) iar acolo l-au pus să sape tranșee și să construiască drumuri. După viața îndestulată și lipsi-tă de griji din ultimii ani, acum nu-i venea deloc ușor. Primise o lovitură dureroasă. A sorbit pînă la fund cupa mizeriei și a necazurilor și a văzut în jurul său că poporul nu numai că nu trăia mai bine la începutul războiului, ci, dimpotrivă, sărăcise cu totul. Scăpînd cu greu, eliberat pe caz de boală, Belov s-a întors la Moscova și aici chipurile se aranjase din nou: a fost șoferul lui Șcerbakov*. Apoi a condus mașina lui Sedin, comisarul poporului pentru industria petrolului. Sedin însă a delapidat (în total 35 de milioane). A fost înlăturat fără prea mult zgomot, iar Be-lov, nu se știe de ce, și-a pierdut din nou serviciul pe lîngă conducători. Și s-a angajat șofer la o autobază, făcînd în orele libere curse pînă la Krasnaia Pahra(31).

Gîndurile lui însă erau în altă parte. În 1943 se afla la mama lui. Aceas-ta spăla rufe și a ieșit cu căldările la pompa de apă. În vremea asta ușa s-a deschis și în casă a intrat un moșneag necunoscut trupeș, cu barba colilie. S-a închinat la icoană, l-a privit sever pe Belov și a grăit: „Bună ziua, Mihail! Dumnezeu să te binecuvînteze!” „Pe mine mă cheamă Viktor”, a răspuns Belov. „Dar vei fi Mihail, împăratul Sfintei Rusii!” a continuat moșneagul. Atunci a intrat mama lui Belov și, de spaimă, a căzut, vărsînd căldările: era același moșneag, care venise cu douăzeci și șapte de ani în urmă. Încărunțise, dar era el. „Dumnezeu să te mîn-tuie, Pelagheia, că ți-ai ocrotit feciorul”, a grăit moșneagul. Și s-a retras cu viitorul împărat, precum un patriarh care îl așază pe tron. l-a destăi-nuit tînărului năucit că în anul 1953 se va schimba regimul (iată de ce numărul 53 al celulei l-a uluit într-atît!), și el va fi împăratul a toată Rusia**, iar pentru asta, în anul 1948, trebuie să înceapă să strîngă for-țe, dar ce să facă mai departe, cum să strîngă acele forțe, bătrînul nu l-a mai învățat, a plecat. Iar Viktor Alexeevici nu s-a încumetat să-l întrebe. De acum înainte, liniștea și simplitatea vieții erau pierdute! Altcineva

*Povestea că obezul Șcerbakov, cînd venea la Informbiuro (Biroul de informații) nu suporta să vadă oamenii, și din încăperile pe unde trebuia să treacă dispărea tot personalul. Gîfîind din cauza grăsimii, se apleca și îndoia colțul covorului. Și era vai de întregul Informbiuro dacă descoperea vreun fir de praf.

**Cu excepția unei erori neînsemnate, că a confundat șoferul cu un călător, bătrînul profet nu s-a înșelat aproape deloc!

poate că ar fi dat înapoi de la un astfel de proiect covîrșitor. Dar Viktor tocmai se frecase de vîrfurile cele mai înalte, îi văzuse pe toți acești Mi-hailovi, Șcerbakovi, Sedini, a auzit și de la alți șoferi și a înțeles că aici

nu este nevoie de nimic excepțional, ba chiar dimpotrivă.

Noul țar de curînd încoronat, blînd, conștiincios, sensibil precum Fiodor Iovannovici(32), ultimul dintre Riurikovici, a simțit cum îl apasă povara grea a căciulii Monomahului(33). Sărăcia și nenorocirile din jur, pentru care pînă aici nu era răspunzător, acum se așezaseră pe umerii lui, și el era vinovat că ele tot mai continuă. I s-a părut ciudat să aștepte pînă în anul 1948, și în toamna lui 1943 a scris primul său manifest adresat po-popului rus și l-a citit în fața a patru lucrători de la garajul comisariatului poporului pentru industria petrolului...

... De dimineață ne-am așezat în jurul lui Viktor Alexeevici, și el ne-a povestit blajin toate acestea. Noi încă nu ne dădeam seama că el era credul ca un copil, eram captivați de povestirea lui neobișnuită și - a fost vina noastră!- n-am avut timp să-l avertizăm cu privire la „cloșcă”. Nouă nici prin cap nu ne trecea că din cele povestite aici cu atîta naivitate an-chetatorul nu cunoștea decît o parte!... Cînd povestirea a luat sfîrșit, Kramarenko s-a cerut să meargă ori „la șeful închisorii după tutun”, ori la doctor, însă, oricum, curînd a fost chemat. Acolo i-a înfundat pe cei patru lucrători de la comisariatul poporului pentru industria petrolului, de care n-ar fi aflat cineva vreodată... (A doua zi, întorcîndu-se de la interogatoriu, Belov se mira de unde a aflat anchetatroul de ei. În acea clipă ne-am dat seama...) „Petroliștii” au citit manifestul, l-au aprobat și nici unul nu l-a denunțat pe împărat! Însă el însuși a simțit că este prea de-vreme, prea devreme! Și a ars manifestul.

A trecut un an. Viktor Alexeevici lucra ca mecanic la o autobază. În toamna lui 1944 a scris din nou un manifest și l-a dat la zece oameni - șoferi, lăcătuși - să-l citească. Toți l-au aprobat. Și nici unul nu l-a

tră-dat! (Din zece oameni - nici unul, în anii cînd delațiunea era în floare, acesta este un fenomen rar! Fastenko nu s-a înșelat cînd s-a referit la „starea de spirit a clasei muncitoare”). Este drept că împăratul, cu acest prilej, recurgea la șiretlicuri nevinovate: lăsa să se înțeleagă că are un susținător puternic în guvern; le-a făgăduit adeptilor săi deplasări în interes de serviciu pentru unirea forțelor monarhiste din provincie.

Au trecut cîteva luni. Împăratul s-a destăinuit încă la două fete de la ga-raj. De data aceasta nu a existat o lovitură greșită: fetele s-au dovedit la un înalt nivel ideologic! Numaidecît, inima lui Viktor a fost străpunsă de un fior, presimțind o nenorocire. În duminica de după Blagoveștenie se plimba prin piață, avînd manifestul asupra lui. S-a întîlnit cu un muncitor bătrîn, unul din adepții lui, care i-a spus: „Viktor! Ai face bine să arzi deocamdată hîrtia aia, ce zici?” Și Viktor a simțit cu toată acuitatea: da, a scris manifestul prea devreme! Trebuie să-l ardă! „Mă duc să-l ard fără întîrziere, așa este!” Și a pornit spre casă ca să-l ardă. Însă doi tineri prezentabili l-au strigat chiar acolo, în piață: „Viktor Alexeevici! Veniți cu noi!” L-au urcat într-un automobil și l-au dus la Lubianka. Aici toți erau atît de grăbiți și agitați, încît au uitat să-l percheziționeze după ritualul obișnuit, și a existat un moment cînd împăratul era gata să distrugă manifestul la toaletă. Dar s-a gîndit că îl vor strînge și mai tare ușa: unde este, unde este? Și numaidecît l-au urcat în lift și l-au dus la un general și la un colonel, și generalul i-a smuls cu mîna lui manifestul din buzunarul umflat.

Nu a fost însă nevoie decît de un interogatoriu pentru ca Marea Lubian-ka să răsfule ușurată: toate acestea nu prezentau nici un pericol. S-au operat zece arestări la garajul autobazei. Apoi patru la garajul comisa-riatului poporului pentru industria petrolului. Ancheta a fost încredințată acum unui locotenent colonel, care se prăpădea de rîs, analizînd pro-clamația:

— Majestatea voastră, ia uitați-vă ce scrieți aici: „Ministrului meu de la agricultură o să-i dau indicații să desființeze colhozurile chiar din cea dintîi primăvară”. Dar cum o să împartă inventarul? Aici nu este prevă-zut... Pe urmă scrieți: „Voi dezvolta construcțiile de locuințe și voi instala pe fiecare în apropierea locului de muncă... voi mări salariile munci-torilor...” Din ce fonduri, majestatea voastră? Va trebui

să tipăriți bani, nu-i așa? Fiindcă desființați împrumuturile!... Apoi iată: „Voi șterge Kremlinul de pe fața pământului”. Atunci unde veți instala guvernul propriu? De pildă, v-ar conveni clădirea Marii Lubianka? Nu vreți să mergeți s-o vizitați?...

Veneau să rîdă de împăratul a toată Rusia și anchetatorii tineri. Ei nu vedeau aici decît un prilej de rîs.

Nici noi, cei din celulă, nu ne puteam reține întotdeauna zîmbetul. „Sper că nu ne veți uita în 53?” spunea Z-v și ne făcea cu ochiul.

Toți rîdeau de el...

Viktor Alexeevici, omul cu sprîncene albe, față naivă și mîini bătătorite, primind cartofi fierți de la nefericita lui mamă Pelagheia, ne poftea pe toți să mîncăm: „Ospătați-vă, ospătați-vă, tovarăși...”

Zîmbea cu sfială, înțelegea perfect că este demodat și ridicol să fii împăratul a toată Rusia. Dar ce să-i faci, dacă opțiunea lui Dumnezeu s-a oprit asupra lui?!

Curînd a fost luat din celula noastră*.

În ajun de 1 mai au dat jos de la fereastră perdeaua de camuflaj. Răz-

*Cînd, în 1962, am făcut cunoștință cu Hrușciiov, îmi sta pe limbă să-i spun: „Nikita Sergheevici! Știți că avem o cunoștință comună?” Însă i-am spus o altă frază, mult mai importantă, din partea foștilor deținuți.

boiul se apropia în mod vizibil de sfîrșit.

În acea seară, la Lubianka, domnea o liniște neobișnuită, era aproape a doua zi de Paști, sărbătorile se suprapuneau. Toți anchetatorii petre-ceau în Moscova, nimeni nu era dus la interogatoriu. Și în această liniște s-a auzit cum cineva a început nu se știe de ce să protesteze. A fost scos din celulă și dus într-o boxă (după auz, cunoșteam dispoziția tuturor ușilor) unde l-au bătut îndelung în fața ușii deschise. În liniștea care se lăsase se auzea clar fiecare bușitură în ceva moale și într-o gu-ră care se îneca în hohote de plîns.

Pe doi mai, în Moscova s-au tras treizeci de salve de tun. Asta însemna că mai căzuse o capitală europeană. Mai rămăseseră necucerite două - Praga și Berlin. Trebuia să ghicim una din două.

Pe nouă mai, o dată cu prînzul, ne-au adus și cina, cum la Lubianka se obișnuia numai de 1 mai și de 7 noiembrie.

Numai după asta ne-am dat seama că războiul a luat sfârșit.

Seara au mai tras o serie de treizeci de salve. Nu mai rămăsese nici o capitală necucerită. Și tot în aceeași seară s-a mai tras încă o serie, mi se pare că au fost patruzeci de salve de artilerie, era, cu adevărat, sfârșitul sfârșiturilor.

Pe deasupra botniței de la fereastra noastră și de la alte celule din Lubi-anka, de la toate ferestrele închisorilor din Moscova, contemplam și noi, foștii prizonieri și foștii combatanți, cerul Moscovei zugrăvit de focurile de artificii și împânzit de raze.

Boris Gammerov, un tânăr soldat dintr-o baterie de tunuri antitanc, demobilizat pe caz de invaliditate (o leziune incurabilă la plămâni), ares-tat cu un grup de studenți, se afla în seara aceea într-o celulă foarte aglomerată de la Butîrki, unde jumătate dintre deținuți erau prizonieri și combatanți de pe front. Aceste ultime salve de salut le-a evocat, zgîrcit, într-o strofă de opt versuri, care mai de care mai banale: cum s-au cul-cat pe priciurile de lemn, acoperindu-se cu mantalele; cum s-au trezit de zgomot; și-au ridicat capetele, mijindu-și ochii spre botniță: a, salve și focuri de artificii; s-au culcat la loc.

„Și iar s-au învelit cu mantalele”.

Cu aceleași mantale îmbibate de noroiul tranșeelor, de cenușa focurilor, ferfenițite de schije nemțești.

Nu era pentru noi Victoria aceea. Și nici primăvara aceea...

Capitolul 6 PRIMĂVARA ACEEA

În Iunie 1945, în fiecare dimineață și în fiecare seară, în ferestrele închisorii Butîrki răsunau sunetele de aramă ale unor orchestre aflate undeva prin apropiere: pe strada Lesnaia sau pe Navoslobodskaia. Erau marșuri, reluate la nesfârșit.

Noi stăteam lângă ferestrele larg deschise ale închisorii, care însă nu lăsau aerul să circule dincolo de botnițele verzui din sticlă armată, și ascultam. Oare mărșăluiau unități militare? Ori muncitorii își consacrau cu plăcere acestui sport timpul lor liber? Nu știam, dar zvonurile ajunse-seră și la noi: cică se pregătea o mare paradă a Victoriei, care urma să aibă loc în Piața Roșie într-o duminică din iunie, pentru a marca patru ani de la începutul războiului.

Pietrelor puse la temelie le este dat să geamă și să fie bătute în pământ, nu ele vor încorona edificiul. Dar chiar și un loc de onoare la temelie le-a fost refuzat celor care, abandonați într-un mod stupid, au primit drept în față primele lovituri ale acestui război, preîntîmpinînd o victorie străină.

Ce-i pentru un trădător al fericirii son?(1)

Primăvara aceea din anul 1945, în pușcăriile noastre, a fost cu precă-dere primăvara prizonierilor ruși. Ei se deplasau prin închisorile Uniunii în uriașe bancuri cenușii, compacte, precum scrumbiile în ocean. Pentru mine, primul vîrf al unui astfel de banc a fost luri Evtuhovici. Iar acum eram copleșit pe de-a-ntregul, din toate părțile, de mișcarea lor plină de unitate și de siguranță, care parcă își cunoștea direcția.

Nu numai prizonierii au trecut prin acele celule: se revărsa valul tuturor celor care au trăit o perioadă în Europa: și emigranții din timpul războiului civil; și oslarbeiterii din războiul cel nou cu Germania; și ofițerii Armatei Roșii, prea categorici și prea cutezători în concluziile lor, astfel încît Stalin putea să se teamă ca nu cumva ei să aducă din campania europeană libertatea europeană, așa cum o făcuseră alții cu o sută douăzeci de ani înaintea lor. Însă, cei mai mulți erau totuși prizonierii. Iar între prizonierii de vîrste diferite, majoritatea erau cei de o vîrstă cu mine și nici chiar ei, ci aceia de o vîrstă cu Revoluția din Octombrie, cei care s-au născut o dată cu revoluția, care în 1937, de nimic tulburați, au dat năvală la

demonstrațiile organizate cu prilejul celei de a douăzecea aniversări și al căror leat la începutul războiului alcătuia tocmai armata activă, risipită în câteva săptămîni.

Astfel, acea chinuitoare primăvară, petrecută la închisoare în sunetele marșurilor Victoriei, a devenit primăvara ispășirii generației mele.

Noi suntem cei cărora li s-a cîntat deasupra leagănului: „Toată puterea Sovietelor!” Noi întindeam mînuța bronzată de copil spre trompeta de pionier și la strigătul „Fiți gata!” răspundeam salutînd: „Întotdeauna gata!” Noi suntem cei care la Buchenwald am introdus arme și am intrat în partidul comunist. Și tot noi suntem cei care ne-am trezit printre oile negre numai pentru că am rămas în viață. (Deținuții de la Buchenwald care au rămas în viață tocmai pentru asta au fos azvîrliți în lagărele noastre: cum ai reușit să scapi cu viață într-un lagăr de exterminare? Aici nu e ceva curat!)

Încă de cînd am tăiat în două Prusia Orientală, am văzut coloanele abă-tute ale prizonierilor care se întorceau. Singurii cu sufletele triste cînd toată lumea din jur era voioasă, și încă de pe atunci tristețea lor m-a impresionat, cu toate că nu-i înțelegeam cauzele. Săream jos, mă apro-piam de aceste coloane formate în mod spontan (de ce coloane? de ce se formau? Căci nimeni nu îi obliga. Prizonierii de altă nație se întor-ceau în debandadă! Însă ai noștri voiau să se întoarcă arătîndu-se cît mai docili cu putință...) Acolo eu aveam epoleți de căpitan, și cînd porți așa ceva și trebuie să-ți urmezi drumul, nu poți să nu afli de ce sunt toți atît de triști. Iată însă că destinul m-a aruncat și pe mine pe urmele acestor prizonieri, am mers împreună cu ei de la serviciul de contrain-formații al armatei la cel al frontului. Acolo am ascultat primele lor povestiri, încă neclare pentru mine. Pe urmă toate acestea mi-au fost lămurite de Iuri Evtuhovici, iar acum, sub cupolele castelului Butîrki de culoare roșu-cărămizie, am simțit că această poveste a celor cîtorva milioane de prizonieri ruși mă țintuiește pentru totdeauna, cum țintuiește acul un gîndac. Povestea propriei mele intrări la închisoare mi s-a părut neînsemnată, am uitat să-mi mai jelesc epoleții rupți. Doar întîmplarea a făcut să nu fiu și eu acolo unde au fost cei de o vîrstă cu mine. Am înțe-les că datoria mea este să pun și eu umărul sub un colț al poverii lor co-mune și să o duc pînă la ultima picătură de

putere, pînă voi cădea și mă va strivi. Acum aveam senzația că o dată cu acești băieți și eu căzusem prizonier la traversarea de la Soloviovka, în încercuirea de la Harkov, în carierele de piatră de la Kerchi. Și, cu mîinile la spate, îmi purtam mîndri-a sovietică dincolo de sîrma ghimpată a lagărului de concentrare. Și stăteam ceasuri întregi în ger la coadă pentru un polonic de kawa (surogat de cafea) rece, și mă prăvăleam mort la pămînt înainte de a ajunge la cazan; în oflag (Suwaîki) am săpat cu mîinile și cu capacul gamelei o groapă în formă de clopot (deasupra mai îngustă) ca să nu iernez în cîmp deschis. Și cînd eram aproape mort, un prizonier turbat s-a tîrît spre mine să-mi ronțăie carnea de lîngă cot care nu se răcise încă. Și cu fiecare zi nouă, cu conștiința ascuțită de foame, în baraca bolnavilor de tifos și lîngă gardul de sîrmă ghimpată a lagărului englezilor din vecinătate, în creierul meu muribund se înfiripa un gînd clar: că Rusia Sovietică s-a lepădat de copiii ei aflați în pragul morții. „Fiii cei mîndri ai Rusiei”. Ea a avut nevoie de ei numai pînă ce s-au culcat sub tancuri, pînă ce încă mai erau buni de trimis la atac. Dar să se îngrijească de hrana lor în captivitate? Nicidecum. Niște guri în plus. Și niște martori ai înfrîngerilor rușinoase.

Uneori vrem să mințim, însă limba nu ne îngăduie. Acești oameni au fost declarați trădători, dar toți - și anchetatorii, și procurorii, și judecătoria, au făcut o curioasă greșeală de limbă. Și apoi osîndiții înșiși, și poporul întreg, și ziarele au repetat și au consolidat această greșeală, scoțînd, involuntar, adevărul la lumină: s-a dorit să fie declarați trădători de patrie, însă nimeni nu scria, nici chiar în materialele judiciare, și nu spunea altfel decît „trădătorii patriei”.

Tu ai spus-o! Ei nu erau cei care au trădat-o pe ea, ci, dimpotrivă, cei trădați de ea. Nu ei, nenorociții, au trădat Patria, ci prevăzătoarea Patrie i-a trădat pe ei, și încă de trei ori.

Prima oară i-a trădat, prin nepricepere, pe cîmpul de luptă, cînd guver-nul drag al patriei făcea tot ce putea ca să piardă războiul: a distrus linii-le de fortificații, a supus aviația nimicirii, a demontat tancurile și artileria, a eliminat generalii capabili și a interzis armatelor să opună rezistență*. Prizonierii de război au fost aceia care cu trupurile lor au primit lovitura de șoc și au oprit Wehrmachtul. A doua oară Patria i-a trădat fără milă atunci cînd i-a lăsat să crape în prizonierat.

Și, acum, i-a trădat fără scrupule, ademenindu-i cu dragostea maternă („Patria v-a iertat! Patria vă cheamă!") și aruncându-le încă de la fron-tieră lațul de gît**.

Oare nu este aceasta o ticăloșie de ordinul multor milioane: să-ți trădezi proprii ostași și tot pe ei să-i declari trădători?!

Și cît de ușor i-am exclus din calculul nostru! Au trădat? Rușine! Să fie trecuți la pierderi! Da, Tătucul i-a trecut la pierderi înaintea noastră: a aruncat floarea intelectualității din Moscova în abatorul de la Viazma, înarmată cu puști tip Berdan fabricate în 1866, și acelea - una la cinci. (Care Lev Tolstoi va evoca acest Borodino?) Și, printr-o mișcare scurtă a degetului bont și gras, Marele Strateg a trecut peste strîmtoarea Kerci în decembrie 1941 - în mod absurd, doar de dragul unui comunicat de efect cu prilejul Anului Nou — o sută douăzeci de mii de ostași, aproape tot atîția cîți ruși s-au aflat la Borodino, și pe toți i-a predat fără luptă nemților.

Și cu toate acestea de ce nu este el trădător, ci ei?

Și cît de ușor ne lăsăm cucerii de aceste porecle preconcepute, cît de ușor am convenit să-i socotim pe acești oameni devotați-trădători! Într-o

*Curînd se vor înmulți cărțile cinstite despre acel război, și nimeni nu va numi guvernul lui Stalin altfel decît guvernul nebuniei și al trădării.

**Unul dintre principalii criminali de război, fostul șef al Direcției Serviciilor de Informații ale Armatei Roșii, general-colonelul Golikov, se ocupa acum cu ademenirea și prăpădirea celor ce se repatriăți.

celulă de la Butîrki se afla în primăvara aceea un bătrîn pe nume Lebe-dev, metalurgist, avînd titlul de profesor, dar o înfățișare de meseriaș voinic din secolul al nouăsprezecelea sau chiar al optsprezecelea de la uzinele Demidov.

Avea umeri largi, frunte lată, barbă model Pugaciov(2), iar palmele lui erau bune să apuce o oală de turnătorie în greutate de patru puduri. În celulă purta chiar peste lenjeria de corp un halat de lucru decolorat. Era neîngrijit. Putea fi luat drept unul dintre muncitorii auxiliari din închi-soare, pînă în clipa cînd se așeza să citească și obișnuita poză autori-tară a gîndului îi lumina chipul. Ne strîngeam deseori în jurul lui. Vorbea mai puțin de metalurgie, cu vocea lui de bas profund ne tîlcuia că Stalin este un cîine la fel de mare ca și Ivan cel Groaznic: „Împușcă! Sugru-mă! Fără milă!" Că Gorki este un om de nimic și un palavragiu, apolo-getul călăilor. Eram entuziasmat de

acest Lebedev: parcă întreg popo-rul rus se întrupase dinaintea mea într-un corp masiv cu acest cap inte-ligent, cu aceste mâini și picioare de plugar. Era un gânditor cu expe-riență, de la el am învățat să înțeleg lumea! Dar într-o zi, pe neaștep-tate, tăind aerul cu mîna-i uriașă, a decretat cu glasul lui bubuitor că

„unu-be” sunt trădători de patrie și nu trebuie iertați. Și priciul celulei era tixit cu deținuți încadrați la „unu-be”. Ah, cât de tare i-a jignit pe bă-ieți! Bătrînul predica foarte sigur pe el în numele Rusiei agricole și mun-citoare, și lor le era greu, și le era rușine să se apere și din această direcție nouă. Eu și încă doi băieți încadrați la „paragraful zece” ne-am încumetat să le luăm apărarea și să intrăm în controversă cu bătrînul. Însă ce grad de întunecare atinge oare minciuna monotonă a statului! Chiar și aceia dintre noi care dispun de spiritul cel mai larg sunt în stare să cuprindă numai acea parte a adevărului de care s-au izbit cu nasul lor propriu.

Despre aceasta, la un mod mai general, scrie Vitkovski (referindu-se la anii '30): este de mirare că pseudosabotorii, știind că ei înșiși nu sunt cîtuși de puțin sabotori, se pronunțau că militarii și preoții sunt scuturați pe bună dreptate. Militarii, știind despre sine că nu au lucrat pentru ser-viciile de informații străine și nu au distrus Armata Roșie, credeau cu plăcere că inginerii sunt sabotori, iar preoții sunt vrednici să fie nimiciți. Omul sovietic aflat în închisoare raționa astfel: eu personal sunt nevinovat, însă pentru ei, pentru dușmani, toate metodele sunt bune. Lecția anchetei și lecția celulei nu i-au luminat pe acești oameni, ei și condam-nați continuau să rămînă orbi, precum în libertate: credeau în complo-turi, otrăviri, sabotaje, spionaj — toate, la scară generală.

Cîte războaie n-a purtat Rusia (era bine să fi fost mai puține...), dar cât de mulți trădători au existat în toate acele războaie? Oare s-a remarcat ca trădarea să se fi înrădăcinat în spiritul ostașului rus? Iată însă că în orînduirea cea mai dreaptă din lume a izbucnit războiul cel mai drept și, brusc, au apărut milioane de trădători din rîndurile cele mai simple ale poporului. Cum să înțelegi așa ceva? Cum să explici?

Alături de noi a luptat împotriva lui Hitler Anglia capitalistă, unde mizeria și suferințele clasei muncitoare au fost descrise atît de grăitor de către Marx, și de ce la englezi în acest război nu s-a găsit

decît un singur trădător - comerciantul „Lord Haw-Haw”? Iar la noi-milioane?

Îți este și frică să deschizi gura, însă poate că chestiunea ține totuși de orînduirea de stat?

Un vechi proverb rusesc justifica prizonieratul: „Prizonierul strigă, dar mortul niciodată”. Pe vremea țarului Alexei Mihailovici pentru suferințele

îndurate în captivitate foștii prizonieri erau înnobițați! În timpul tuturor războaielor care au urmat, îndatorirea societății era să realizeze schim-bul de prizonieri, apoi să-i îngrijească și să-i ocrotească. Fiecare evada-re din captivitate era glorificată ca un act de eroism suprem. Pe toată durata primului război mondial în Rusia s-a desfășurat campania de strîngere a fondurilor pentru ajutorarea prizonierilor noștri, și surorilor noastre de caritate li se permitea să meargă în Germania să-i viziteze pe prizonierii ruși și fiecare număr de ziar amintea cititorilor că prizonie-rii ruși, compatrioții lor, lîncezesc în captivitatea nemiloasă. Toate popoarele occidentale au făcut acest lucru și în ultimul război: trimiteau pachete, scrisori, tot felul de ajutoare, care circulau liber prin intermediul țărilor neutre. Prizonierii de război occidentali nu se umileau așteptînd să le vină rîndul la cazanul nemților, ei discutau disprețuitor cu gardie-nii germani. Guvernele occidentale le socoteau ostașilor lor căzuți prizo-nieri anii de vechime, le asigurau avansarea în grad și chiar solda.

Numai ostașul incomparabilei Armate Roșii nu se constituie prizonier! Așa scria la regulament („Ivan prizonier nicht”, strigau nemții din tran-șeele lor), dar cine și-ar fi închipuit tot ce putea să însemne asta?! Există război, există moarte, dar nu există prizonierat! Ce descoperire! Asta înseamnă: du-te și mori, căci noi rămînem să trăim. Dacă însă tu, după ce ți-ai pierdut amîndouă picioarele, te întorci din prizonierat viu, în cîrje (leningrădeanul Ivanov, comandantul unui pluton de mitraliere în războiul cu Finlanda, pe urmă deținut în lagărul de la Ust-Vîm), noi o să te judecăm.

Numai ostașul nostru, abandonat de patrie și cel mai prăpădit în ochii inamicului și ai aliaților, făcea coadă pentru lăturile adunate prin curțile din dos ale celui de-al Treilea Reich. Doar lui i-a fost definitiv

barată calea de întoarcere acasă, deși sufletele tinere se străduiau să nu crea-dă în existența unui articol 58 -1b, și în virtutea lui, în timp de război, nu e pedeapsă mai ușoară decât execuția prin împușcare. Pentru faptul că ostașul nu a vrut să moară de glonțul german, el trebuie să moară, întors din prizonierat, de cel sovietic! Alții mor de gloanțe străine, dar noi - de gloanțele proprii.

(De altminteri, ar fi o naivitate să spui că guvernele din toate timpurile nu au fost cîtuși de puțin moraliste. Ele nu au întemnițat și nu au execu-tat oameni pentru ceva anume. Ele au osîndit și au executat pentru ca să nu! Firește, toți acești prizonieri au fost băgați la închisoare nu pentru trădare de patrie, căci și un idiot înțelegea că numai vlasoviștii pot fi judecați pentru trădare. Toți oamenii aceștia au fost condamnați pentru ca să nu vorbească de Europa cînd se vor întîlni cu consătenii lor. Ce nu vezi, nici nu visezi...

Așadar, ce căi se deschideau în fața prizonierilor de război ruși? Legală -doar una singură: să te culci la pămînt și să te lași strivit în picioare. Fiecare firicel de iarbă se strecoară prin stratul de pămînt cu tulpinița lui fragilă ca să trăiască. Tu, însă, culcă-te la pămînt și lasă-te strivit. Deși cu întîrziere - mori acum, dacă n-ai fost în stare să mori pe cîmpul de luptă, și atunci n-o să te mai judece nimeni.

Dorm soldații. Ei și-au rostit cuvîntul. Și au de-a pururea dreptate.

Toate celelalte căi pe care le poate născoci creierul tău disperat duc, nesmintit, la conflictul cu Legea.

Evadarea și fuga în patrie, prin gardurile de sîrmă ghimpată ale lagă-rului, prin jumătate de Germanie, apoi prin Polonia sau Balcani, ducea la SMERȘ și pe banca acuzaților: cum ai fugit, cînd alții nu pot să fugă? Aici nu este lucru curat! Spune, canalie, cu ce misiune te-au trimis (Mihail Burnațev, Pavel Bondarenko și mulți alții).

În critica noastră literară s-a încetățenit obiceiul să se scrie că Șolo-hov(3), în nemuritoarea lui povestire Soarta unui om, a exprimat „ade-vărul amar” despre „această latură a vieții noastre”, „a descoperit” pro-blema. Suntem siliți să răspundem, că în această povestire, în general foarte slabă, unde paginile despre război sunt palide și neconvingătoare (este evident că autorul nu cunoaște ultimul război), unde descrierea nemților este stereotipă și de un prost gust ce frizează ridicolul (numai soția eroului este reușită, însă ea este creștină veritabilă ieșită din Dos-toievski), deci, în această

povestire despre soarta unui prizonier de răz-boi adevărata problemă a captivității este disimulată ori denaturată:

1. A fost ales cazul cel mai puțin criminal de captivitate: eroul cade pri-zonier în momentul când este lipsit de cunoștință, este leșinat, pentru a-l face „incontestabil”, pentru a evita întreaga acuitate a problemei. (Și dacă s-ar fi predat în deplină cunoștință, cum s-a întâmplat cu majorita-tea, atunci ce era?)

2.Aici, problema principală a prizonieratului nu constă în faptul că patria ne-a părăsit, s-a lepădat de noi, ne-a afurisit (despre asta, la Șolohov, în genere nici un cuvânt) și tocmai aceasta creează impasul, ci în faptul că acolo printre noi se descoperă trădători. (Apoi dacă aceasta este principalul, atunci du-te și scormonește, și explică de unde și cum au apărut ei peste un sfert de veac de la revoluția susținută de întregul popor?)

3. Autorul a născocit o evadare fantastică, precum în romanele polițiste, cu o mulțime de comentarii trase de păr, pentru a evita procedura obli-gatorie, inevitabilă a primirii celui ce s-a întors din prizonierat: SMERȘ-ul și Lagărul de verificare și filtrare. Sokolov nu numai că nu este trimis în spatele gardului de sîrmă ghimpată, cum ordonă instrucțiunile, dar - ce glumă! - el mai primește de la colonel și o lună de concediu! (Adică răgazul de a îndeplini „misiunea” serviciului de spionaj fascist? Tot în- tr-acolo bate și colonelul!)

Evadarea și fuga la partizanii din Occident, la forțele Rezistenței, nu fă-ceau altceva decît să amîne clipa când vei da pe deplin socoteală în fața tribunalului, însă acum ai devenit și mai primejdios: trăind liber printre europeni puteai să te molipsești de un spirit foarte dăunător. Iar dacă nu ți-a fost frică să evadezi și apoi să lupti înseamnă că ești un om dîrz și, deci, de două ori primejdios pentru patrie.

Să supraviețuiești în lagăr pe seama compatrioților și tovarășilor tăi? Să devii polițai în interiorul lagărului, administrator, ajutorul nemților și al morții? Pentru asta, legea lui Stalin nu era cu nimic mai aspră decît pentru participarea la Rezistență: același articol, aceeași pedeapsă (și se poate ghici de ce un astfel de om este mai puțin primejdios!). Însă legea interioară, răsădită în noi inexplicabil, interzicea calea asta tutu-ror, cu excepția lepădăturilor.

Excluzînd cele patru căi, prea dificile ori inacceptabile, mai rămînea o a cincea: să aștepți agenții de recrutare, să aștepți propunerile lor. Uneori, din fericire, veneau împuterniciții cantoanelor satești, care recrutau argați pentru bauerii; cei de la firme își alegeau ingineri și muncitori. Conform înaltelor imperative ale lui Stalin, tu și aici trebuia să negi că ești inginer, să ascunzi că ești muncitor calificat. Constructor ori electrician, tu îți păstrai puritatea patriotică numai dacă rămîneai în lagăr să sapi pămîntul, să putrezești și să scormonești în groapa de gunoi. Atunci, pentru o trădare de patrie imaculată, tu puteai, cu capul sus, să contezi că nu ai să primești decît zece ani plus cinci de botni-ță(4). Acum, însă, pentru trădarea de patrie agravată de munca în servi-ciul inamicului, primeai cu capul plecat... zece ani plus cinci de botniță!

Aceasta era finețea de bijutier a hipopotamului, atît de caracteristică lui Stalin!

Uneori veneau agenți de recrutare de o cu totul altă factură: ruși, de obicei foști pînă nu demult politrucii în Armata Roșie. Albgardiștii nu practica o astfel de muncă. Acești agenți organizau un miting în lagăr, ponegreau Puterea Sovietică și chemau prizonierii să se înscrie în șco-lile de spionaj ori în unitățile vlasoviste.

Cel care nu a flămînzit ca prizonierii noștri de război, nu a mîncat liliicii care zburau prin lagăr, nu a fiert pingele vechi, este puțin probabil că va înțelege ce forță materială de nebiruit capătă orice chemare, orice argu-ment, dacă în spatele lor, dincolo de porțile lagărului, se înalță fumul unei bucătării de campanie și fiecare dintre cei care și-au dat acordul este hrănit pe săturate, fie chiar și o singură dată! Chiar și numai o singură dată în viață!

Dar pe deasupra mîncării aburinde, în chemările agentului de recrutare se întrezărea fantasma libertății și a vieții adevărate, indiferent încotro te chemau ei! În batalioanele lui Vlasov, în regimentele de cazaci ale lui Krasnov, în batalioanele de muncă la betonarea viitorului baraj de la Atlantic, în fiordurile norvegiene, în nisipurile din Libia. Ca „hiwi” - Hilfswillige - colaboratori susținători voluntari ai Wehrmachtului (în fieca-re companie germană erau incluși 12 hiwi). În sfîrșit, sau ca polițai satesc, să hărțuiești și să prinzi partizani (de mulți dintre ei Patria se va lepăda de asemenea).

Nu conta unde te chema, îți era totuna, numai să nu crapi aici ca o vită uitată.

Pe omul pe care l-au adus în stare să mănânce liliaci, noi înșine l-am eliberat de orice datorie nu numai față de patrie, dar chiar și față de umanitate!

Și acei băieți ai noștri care din lagărele de prizonieri de război erau recrutați ca spioni de scurtă durată încă nu trăgeau concluzii extreme din faptul că fuseseră abandonați, încă mai acționau călăuziți de un patriotism extraordinar. Ei vedeau în aceasta mijlocul cel mai puțin împovărător de a scăpa din lagăr. Toți, aproape în masă, își închipuiau că îndată ce germanii o să-i parașuteze pe teritoriul sovietic ei o să se prezinte neîntârziat autorităților, vor preda echipamentul și instrucțiunile și împreună cu comandanții cei cumsecade vor râde în hohote de nemții cei proști, vor îmbrăca uniforma Armatei Roșii și se vor întoarce plini de însuflețire în rîndurile luptătorilor. Spuneți, omenește cine ar fi putut să se aștepte la altceva? Cum ar fi putut să fie altfel? Erau cu toții băieți sinceri, - i-am cunoscut pe mulți dintre ei - cu fețe rotunde, simple, cu accentul lor fermecător din Viatka ori din Vladimir. Ei s-au angajat cu însuflețire ca spioni, avînd patru-cinci clase de școală satească și nici un fel de deprinderi în a folosi o busolă sau o hartă.

Astfel, s-ar părea că ei considerau soluția lor ca fiind singura valabilă. Astfel, s-ar părea că această inițiativă a guvernului german era stupidă și costisitoare. Nicidecum! Hitler cînta la unison cu fratele lui în ale tiraniei! Spionomania era una din trăsăturile de bază ale nebuniei stali-niste. Stalin avea impresia că țara mișună de spioni. Toți chinezii care trăiau în Extremul Orient sovietic au fost condamnați pentru spionaj în virtutea articolului 58-6, au fost duși în lagărele din nord, unde au și murit. Aceeași soartă au avut-o și chinezii care au participat la războiul civil, dacă nu și-au luat tălpășița la timp. Cîteva sute de mii de coreeni au fost deportați în Kazahstan, fiind bănuți în bloc de același lucru. Toți sovieticii care au fost cîndva în străinătate, care cîndva și-au încetinit pasul lîngă hotelul „Inturist”, care au fost cîndva fotografiați alături de o fizionomie străină ori au fotografiat ei înșiși un edificiu din oraș (Poarta de Aur din Vladimir), erau acuzați de același lucru. Cei care se holbau prea mult la o linie de cale ferată, la un pod de pe șosea, la un coș de fabrică, erau

acuzati de același lucru. Toți comuniștii străini foarte numeroși - care s-au împotmolit în URSS, toți activiștii mari și mici ai Kominternului, fără a se face distincții individuale, erau acuzați în primul rînd de spionaj*. Și pușcașii letoni, baionetele cele mai de nădejde de la începutul revoluției, cînd au fost condamnați în masă în 1937, au fost acuzați tot de spionaj. S-ar zice că Stalin a întors pe dos și a multiplicat celebrul dicton al Ecaterinei: el preferă să ucidă nouă sute nouăzeci și nouă de nevinovați decît să scape un spion adevărat. Deci, cum puteau să fie crezuți ostașii ruși care au trecut într-adevăr prin mîinile serviciilor germane de informații?! Și ce ușurare pentru călăii de la MGB că solda-ții care veneau cu miile din Europa nici nu ascundeau că ei sunt spioni înrolați voluntar! Ce confirmare frapantă a prognozelor Celui mai înțe-lept dintre înțelepți! Veniți, veniți, idioților! Pentru voi au fost demult pre-gătite articolul și recompensa! Dar este cazul să întrebăm: oare au fost și dintre aceia care nu s-au lă-sat recrutați; și nu au lucrat nicăieri la nemți ca specialiști și nu au fost polițai sau altceva în lagăr; și tot războiul au rămas în lagărul de prizo-nieri fără să-si scoată nasul afară; și totuși nu au murit, deși acest lucru pare neverosimil?! De pildă, confecționau brichete din deșeuri metalice, precum inginerii electricieni Nikolai Andreevici Semionov și Fiodor Fio-dorovici Karpov, și în felul acesta își procurau un supliment de bucate. Oare nici pe ei nu i-a iertat Patria că s-au constituit prizonieri?

Nu, nu i-a iertat! Pe Semionov și pe Karpov i-am cunoscut la Butîrki, cînd își primiseră osînda legală... Cît? Un cititor perspicace știe deja: zece ani plus cinci de botniță. Fiind ingineri străluciți, ei au respins pro-punerea germanilor de a lucra ca specialiști! În anul 1941, sublocote-nentul Semionov a plecat pe front ca voluntar, în anul 1942, el încă mai avea un toc gol în loc de pistol (anchetatorul nu înțelegea de ce nu s-a împușcat cu tocul). A evadat de trei ori din lagărul de prizonieri. În 1945, după eliberarea din lagărul de concentrare, ca și cum ar fi făcut parte dintr-un batalion disciplinar, a fost urcat pe unul din tancurile noastre (ca desant) și a participat la cucerirea Berlinului. A primit ordinul Steaua Roșie și doar după aceasta a fost întemnițat definitiv și condam-nat. Aceasta este oglinda zeiței Nemesis a noastră. .

Puțini dintre prizonierii de război au trecut frontiera sovietică în chip de oameni liberi, iar dacă, profitînd de zăpăceală, s-au strecurat, au fost luați pe urmă, chiar și în 1946-1947. Pe unii îi arestau la punctele de adunare din Germania. Pe alții, chipurile, nici nu-i arestau, dar de la-graniță îi urcau în vagoane de marfă și îi duceau sub escortă într-unul

*Iosip Tito s-a eschivat cu greu de la aceeași soartă, însă Popov și Tanev tovarășii lui Dimitrov(5) implicați și ei în procesul de la Leipzig, au fost condamnați amîndoi. Lui Dimitrov Stalin i-a pregătit o altă soartă.

din numeroasele Lagăre de Verificare și Filtrare (PFL), care împînzeau toată țara. Aceste lagăre nu se deosebeau cu nimic de Lagărele de Reeducare prin Muncă în afară de faptul că cei instalați în ele încă nu aveau condamnarea și trebuiau s-o primească aici, în lagăr. Toți acești PFL erau de asemenea puși să muncească: fie la o uzină, fie într-o mină, fie pe un șantier, și foștii prizonieri de război, văzînd patria redo-bîndită prin aceeași sîrmă ghimpată cum văzuseră și Germania, nu le-a fost greu să se deprindă cu ziua de lucru de zece ore. În orele de răgaz, seara și noaptea, erau duși la interogatoriu. Din această pricină, PFL-ul deborda de agenți de securitate și anchetatori. Ca întotdeauna ancheta pornea de la principiul că tu ești vinovat cu bună știință. Și tu, fără să ieși dincolo de sîrma ghimpată, trebuia să demonstrezi că nu ești vino-vat. În acest scop puteai invoca martori alți prizonieri de război, care se întîmpla să nu nimerească în același PFL, ci într-unul aflat peste nouă mări, și iată că agenții din Kemerovo trimiteau întrebările la agenții din Solikansk, aceștia îi interogau pe martori și expediau răspunsurile lor și alte întrebări, și pe tine te interogau acum din nou, ca martor. E drept că pentru elucidarea soartei tale uneori era nevoie de un an sau chiar de doi, dar Patria nu pierdea nimic, fiindcă tu scoteai zilnic cărbune din mină. Dacă însă vreunul dintre martori nu depunea așa cum trebuie ori martorii nu mai erau în viață, tu însuți ești de vină, erai categorisit ca trădător de patrie, și sesiunea specială a tribunalului aflat în deplasare pe teren îți stampila condamnarea — zece ani. Iar dacă, oricum ar fi întors-o, reieșea că într-adevăr n-ai lucrat pentru nemți și - lucrul cel mai important - nu ai avut prilejul să-i vezi pe americani și pe englezi (dacă eliberarea din lagărul de prizonieri nu era efectuată de ai noștri, ci de ei, acest

lucru constituia o circumstanță foarte agravantă), atunci, agenții operativi ai securității decideau gradul de izolare pe care îl meri-tai. Unora le prescriau schimbarea domiciliului (aceasta rupe întotdeauna relațiile omului cu anturajul, îl face mai vulnerabil). Altor le propu-neau cu mărinimie să lucreze în Vohra, adică în garda militară a lagăru-lui: rămînînd, chipurile, liber, omul își pierde toată libertatea personală și era trimis în locuri uitate de lume. Celor din a treia categorie le strîn-geau mîna și, cu toate că pentru simplul fapt ca se predaseră inamicului acești oameni oricum meritau să fie împușcați, erau lăsați să plece acasă din pură omenie, dar se bucurau prea devreme! Cu mult înaintea lor, prin canalele secrete ale serviciilor speciale erau trimise în locali-tățile de baștină dosarele lor. Oamenii aceștia încetaseră oricum să mai fie de-ai noștri și cu prilejul primelor arestări în masă, cum au fost cele din anii 1948-1949, erau întemnițați în virtutea paragrafului privind pro-paganda sau în virtutea altuia mai potrivit. Am cunoscut mulți dintre aceștia.

„Ah, dacă știam!...” era refrenul cel mai răspîndit în primăvara aceea prin celulele închisorii. Dacă știam că mă vor primi astfel! Ca mă vor înșela! Că mă așteaptă o astfel de soartă! M-aș mai fi întors eu în patri-e? Pentru nimic în lume!! Mi-aș fi croit drum spre Elveția, spre Franța! Aș fi traversat marea, oceanul, m-aș fi dus pînă la capătul Pămîntului!

Cu toate acestea, chiar și în cazul cînd prizonierii știau, adesea proce-dau în același fel. Vasili Alexandrov a căzut prizonier în Finlanda. Acolo a fost descoperit de un bătrîn negustor din Petersburg, care, după ce s-a prezentat i-a zis: „Din anul 1917 datorez tatălui dumneavoastră o mare sumă de bani, mi-a fost peste mîină să i-o înapoiez. Binevoiți dar și primiți-o dumneavoastră!” O datorie veche, ce chilipir! După război Alexandrov a fost primit în cercul emigranților ruși, acolo și-a găsit o logodnică pe care a iubit-o cu adevărat. Viitorul socru i-a dat să citeas-că, pentru informarea lui, toată colecția ziarului „Pravda”, din 1918 pînă în 1941, așa cum era, fără neteziri și fără corecturi. Concomitent îi rela-ta, să zicem, istoria valurilor, așa cum apare în capitolul al doilea. Și cu toate acestea... Alexandrov și-a părăsit logodnica, a renunțat la bună-stare, s-a întors în URSS și a căpătat, cum e ușor de presupus, zece ani plus

cinci de botniță. În anul 1953, era bucuros că ajunsese șef de brigadă în lagărul special unde se afla...

Cei mai cu judecată rectificau: greșeala s-a făcut mai demult! Ce nevoie aveam, în 1941, să ne vîrîm în prima linie? De-ar ști omul ce-ar păți, dinainte s-ar păzi! Trebuia să ne aranjăm chiar de la început în spatele frontului, am fi dus o viață liniștită. Cei care au procedat așa acum sunt eroi. Dar cel mai bine era să dezertăm: ne salvam pielea, iar pentru dezertare nu se dau zece ani, ci doar vreo opt, ori șapte; apoi, în lagăr, nu ești îndepărtat de la nici o funcție(6), căci dezertorul nu este duș-man, nu e trădător, nu e politic, este de-al nostru, drept comun.

Numaidecît erau contraziși cu vehemență: perfect, dar dezertorii trebuie să-și execute toată condamnarea, să putrezească în lagăr, ei nu vor fi iertați. Noi însă vom fi amnistiați curînd, vom fi eliberați cu toții. (Atunci încă nu era cunoscut privilegiul principal al dezertorilor!...)

Cei care fuseseră luați, în virtutea paragrafului 10, din locuința proprie ori din Armata Roșie, adesea îi invidiați pe prizonierii de război: dracu' știe, pentru aceiași bani (pentru aceiași zece ani) puteam și noi, precum băieții ăștia, să fi văzut atîtea lucruri interesante, să călătorești în atîtea locuri! Noi o să crăpăm aici, în lagăr, fără să vedem nimic altceva decît scara noastră puturoasă. (De altminteri, aceștia, încadrați la 58-10, de-abia își puteau ascunde presimțirea care îi făcea să jubileze: că ei vor fi amnistiați cei dintîi!)

Singurii care nu oftau, regretînd „ah, dacă știam” (pentru că știau la ce se hazardau), și nu așteptau cruțare, nu așteptau amnistie erau doar vlasoviștii.

Eu aflasem despre ei și eram nedumerit cu mult înainte de întâlnirea noastră întîmplătoare pe priciul de lemn al închisorii.

Mai întîi au fost niște manifeste plouate de multe ori și de multe ori us-cate, rătăcite printre ierburile înalte, necosite de trei ani, din zona frontului aproape de orașul Oriol. Manifestul reproducea fotografia și biografia generalului Vlasov. Fotografia neclară prezenta chipul îmbui-bat al unui om ajuns, cum au toți generalii noștri de formație nouă. (În realitate, însă, Vlasov era înalt și subțire, iar în pozele unde

era fotografiat de aproape părea mai curînd că este un țăran cu carte, care și-a pus ochelari cu ramă de baga.) Biografia lui confirma parcă faptul că era un om norocos, care reușise în viață: în perioada arestărilor generale el a fost consilier militar al lui Cian Kai-și. Care însă dintre frazele acelei biografii din manifest erau demne de încredere?

Andrei Andreevici Vlasov s-a născut în anul 1900 în familia unui țăran din gubernia Nijni-Novgorod. Sub tutela fratelui său, învățător de țară, a absolvit școala teologică din Nijni-Novgorod, dar seminarul n-a apucat să-l termine: a izbucnit revoluția. În primăvara anului 1919 a fost mobilizat în Armata Roșie, la sfîrșitul anului fiind comandant de pluton și luptînd împotriva forțelor lui Denikin(7). A terminat războiul civil în calitate de comandant de companie și a rămas în cadrul armatei. În 1928 a absolvit cursurile „Vîstrel” („împușcătura”), după care lucrează ca ofițer de stat-major. Din 1930 devine membru al partidului comunist, ceea ce i-a deschis calea avansărilor ulterioare. În 1938, avînd gradul de comandant de regiment, a fost trimis consilier militar în China. Nea-vînd legături cu cercurile militare și de partid superioare, Vlasov făcea parte din „cel de al doilea eșalon” stalinist, care a fost promovat în locul comandanților de armată, de divizie, de brigadă nimiciți. Din 1939 a devenit comandant de divizie, în 1940, cînd s-au acordat pentru prima oară „noile” (vechile) grade militare, este avansat general-maior. Din activitatea ulterioară se poate trage concluzia că printre generalii din această promoție, dintre care mulți erau incapabili și fără experiență, Vlasov s-a dovedit unul dintre cei mai înzestrați. Divizia 99 de infanterie, pînă atunci cea mai înapoiată din toată Armata Roșie, era acum dată ca exemplu și decorată cu „Steaua roșie”, iar la începutul războiului nu a fost surprinsă de agresiunea hitleristă, dimpotrivă: în timpul reculului nostru general, spre est, ea a pornit spre vest, a recucerit Przemysl și l-a menținut șase zile. Pentru scurtă vreme comandantul unui corp de armată, în 1941, lîngă Kiev, Vlasov era deja comandantul armatei a 37-a. A străpuns marea încercuire de la Kiev, din care a scăpat cu un detașament numeros. În noiembrie, Stalin i-a încredințat armata a 20-a; Vlasov a intrat în luptă dincolo de Himki, a contraatacat într-una pînă la Rjev și a devenit unul dintre salvatorii Moscovei, (în comunicatul

Informbiuroului din 12 decembrie, generalii sunt enumerați în următoarea ordine: Jukov(8), Leliușevski(9), Kuznețov(10), Vlasov, Rokossovski(11) ... Cu impetuozitatea specifică acelor luni, el a reușit să devină adjunctul comandantului frontului de pe râul Volhov - Merețkov(12), iar în martie, când a fost încercuită armata a 2-a de șoc, care pornise o ofensivă nechibzuită pentru a străpunge blocada Leningradului, a preluat comanda acesteia chiar în încercuire. Se mai păstrau încă ultimele drumuri de iarnă, dar Stalin a interzis retragerea și, dimpotrivă, a ordonat armatei care avansase în mod periculos, să înainteze și mai departe pe un teren desfundat și mlăștinos, fără provizii, fără armament, fără sprijin din aer. După două luni de foamete și de epuizare (soldații din această armată mi-au povestit pe urmă în celulele de la Butîrki că răzuiau copitele cailor morți care începeau să putrezească, fierbeau răzuiala și o mîncau), la 14 mai 1942, a început ofensiva germană concentrată împotriva armatei încercuite (și în aer, firește, numai că acolo se aflau avioanele nemților). Și doar atunci, ca o batjocură, s-a primit permisiunea lui Stalin de a trece de partea cealaltă a râului Volhov. Și au mai fost încercări de a străpunge încercuirea! Pînă la începutul lui iulie!

Astfel (parcă repetînd soarta armatei a 2-a ruse a lui Samsonov(13), care fusese aruncată cu aceeași dementă în încercuire) a pierit Armata a 2-a de șoc a lui Vlasov.

Firește, aici a fost trădare de patrie. Firește, aici a fost o trădare cumplită! Însă ea aparține lui Stalin. Trădarea nu înseamnă neapărat vînzare. Ignoranța și neglijența în pregătirea războiului, confuzia și lașitatea de la începutul lui, sacrificiile absurde ale armatelor și corpurilor de armată numai ca să-i salveze mundirul de mareșal, - ce trădare mai amară poate să existe din partea unui comandant suprem?

Spre deosebire de Samsonov, Vlasov nu și-a pus capăt zilelor, a mai rătăcit prin păduri și mlaștini, și la 12 iulie, în zona râului Siverskaia, s-a predat nemților. Curînd a ajuns la Vinnița, într-un lagăr special pentru ofițeri superiori, organizat de contele Staupenberg, viitorul conspirator împotriva lui Hitler. Această protecție a cercurilor opoziționiste ale armatei (mulți dintre ei au fost dați în vileag și au pierit în complotul antihitlerist) l-a însoțit pe Vlasov în următorii doi

ani. Chiar din primele săptămîni, împreună cu colonelul Boiarski, comandantul diviziei a 41-a de, gardă, el a redactat un raport: că majoritatea populației și armatei sovi-etice ar saluta răsturnarea guvernului sovietic dacă Germania ar recu-noaște noua Rusie ca egală. (Poate că la această hotărîre rapidă a contribuit și experiența personală a lui Vlasov: părinții soției lui au fost „deschiaburiți”, ea aparent s-a dezis de ei, dar în taină îi ajuta. Acum și ea, și fiul lor au fost sacrificați de noua atitudine a generalului în capti-vitate: în nu știu ce zi, au dispărut în gura nesățioasă a NKVD-ului.)

Ținînd în mîină acest manifest, îți venea cu greu să crezi că, iată, acesta este un om remarcabil, ori că, iată, acest om care a servit cu credință statul sovietic toată viața lui suferă profund și demult pentru Rusia. Însă manifestele ulterioare care anunțau crearea ROA - „armata rusă de eliberare”, nu numai că erau scrise într-o limbă rusă stricată, dar și în- tr-un spirit străin, evident german, și chiar fără să fie interesat de obiec-tul propriu-zis, care în schimb lăuda în mod grosolan hrana abundentă și moralul ridicat al soldaților. Nu-ți venea să crezi în armata asta, și chiar dacă, într-adevăr, exista, de unde au mai scos și moralul ei ridi-cat? Asemenea minciuni numai nemții sunt în stare să scorească.

În realitate nu a existat nici o ROA aproape pînă la sfîrșitul războiului. Pe toată perioada au existat doar cîteva sute de mii de susținători voluntari - Hiifswillige, răspîndiți prin toate unitățile germane, cu drepturi ostășești depline ori parțiale. Da, au existat formațiuni antisovietice de voluntari, alcătuite din foști, pînă de curînd, cetățeni sovietici, dar cu ofițeri germani. Cei dintîi care i-au sprijinit pe nemți au fost lituanienii (ne-am răfuit crunt cu ei într-un an de zile!). Apoi din rîndul ucrainenilor s-a constituit o divizie de voluntari SS, din estonieni—detașamente SS. În Bielorusia — miliția populară împotriva partizanilor (și ajunsese la aproape o sută de mii de oameni!). Batalionul din Turkestan. În Crime-ea - batalionul tătarilor. (Și toate acestea au fost semănate chiar de Soviets. De pildă în Crimeea: prin prigonirea stupidă a moscheilor, în vreme ce Ecaterina, cuceritoarea vizionară, a alocat fonduri din visteria statului pentru construirea altora noi și dezvoltarea celor vechi. Hitle-ristii, cînd au venit, și-au dat seama că trebuie să procedeze la ocrotirea moscheilor.) Cînd nemții au cucerit sudul nostru, numărul

batalioanelor de voluntari a crescut și mai mult cu cel georgian, armenesc, nord-caucazian și cele 16 calmuce. (La sud aproape că nu au existat detașamente de partizani sovietici.) În timpul retragerii de pe Don, împreună cu nemții a plecat un convoi căzăcesc de vreo cincisprezece mii de oameni, jumătate dintre ei capabili să țină o armă în mână. Lângă Lokot (regiunea Briansk), în 1941, înainte de venirea nemților, populația locală a dizolvat colhozurile, s-a înarmat împotriva partizanilor sovietici și a creat, până în 1943, o regiune autonomă (în frunte cu inginerul K.P. Voskoboïnikov), cu o brigadă înarmată de douăzeci de mii de oameni (drapel cu Sfântul Gheorghe Biruitorul), care s-a numit RONA — Armata populară rusă de eliberare. Cu toate acestea o armată panrusă autentică nu a fost creată, deși au existat visuri și încercări de a o crea atât din partea rușilor înșiși, care ardeau de dorința să pună mâna pe armă și să-și elibereze țara, cit și din partea unui grup de militari germani cu influență limitată, poziție medie ca serviciu, dar, având o viziune reală, că numai cu deșănțata politică hitleristă de colonizare nu se poate câștiga războiul împotriva URSS. Printre acei militari se aflau mulți nemți din Țările Baltice, inclusiv cei care făcuseră serviciul în vechea Rusie, care simțeau cu acuitate deosebită situația din Rusia, precum căpitanul Strick-Strickfeldt. Acest grup a încercat zadarnic să convingă vîrfurile hitleriste de necesitatea unei alianțe germano-ruse. În fanteziile lor plămăziseră și denumirea armatei, și viitorul regulament, și ecusonul cu însemnele Sfântului Andrei pe mîneacă, aplicat pe uniforma germană. În orașelul Osintorf de lângă Orșă, în 1942, cu ajutorul câtorva emigranți ruși (Ivanov, Kromiadi, Igor Saharov, Grigori Lamsdorf) a fost creată din prizonieri de război sovietici „unitatea de încercare”, cu uniforme sovietice, cu arme sovietice, dar cu epoleții vechi și cu cocardă națională. Spre sfîrșitul anului 1942, această formațiune era alcătuită din șapte mii de oameni, patru batalioane, ce aveau să fie dezvoltate în regimente, și care se autoconsidera ca începutul RNNA — armata națională populară rusă. Voluntari erau mai mulți decît putea să primească unitatea. Dar nu exista certitudine: din pricină că nu exista încredere în nemți, și pe bună dreptate, în decembrie 1942, unitatea a primit ordinul de desființare: în batalioane separate, cu uniforme germane

și în componența unor uni-tăți germane. Chiar în aceeași noapte trei sute de oameni au fugit la partizani.

În toamna lui 1942, Vlasov și-a oferit numele pentru unirea tuturor formațiunilor antibolșevice. În aceeași toamnă Cartierul General al armatei hitleriste a respins încercările cercurilor medii ale armatei de a face Germania să renunțe la planurile de colonizare a răsăritului și să le schimbe cu crearea forțelor naționale ruse. Când abia se hotărîse să facă alegerea fatală, când abia făcuse primul pas pe această cale, Vla-sov nu mai era necesar decît pentru propagandă. Și așa - pînă la sfîrșit. Cercurile militare sub protecția cărora se afla, crezînd că își vor conso-lida proiectul după felul cum vor merge lucrurile, s-au hotărît să lanseze proclamația „Comitetului din Smolensk” (a fost aruncată în zona frontu-lui sovietic la 13 ianuarie 1943), cu promisiunea tuturor libertăților democratice, cu desființarea colhozurilor și a muncii forțate. (Și tot în ianuarie 1943 au fost interzise unitățile rusești mai mari decît batalio-nul...) În pofida interzicerii, proclamația a fost răspîndită și în regiunile ocupate de nemți, stîrnind mari agitații și așteptări. Partizanii veneau cu demascarea, spunînd că nu există nici un comitet de la Smolensk și nici o Armată Rusă de Eliberare, totul nu este decît o minciună germană. O inițiativă a atras după sine pe următoarea: călătoriile de propagandă ale lui Vlasov în teritoriile ocupate (din nou ilegale, fără știrea și aprobarea Cartierului General și a lui Hitler. Conștiința noastră educată sub totalitarism nu poate să-si închipuie un asemenea abuz, la noi nu se poate face nici un pas important fără aprobarea supremă; dar la noi și siste-mul este incomparabil mai solid, decît cel nazist, noi ne-am statornicit de un sfert de secol, iar naziștii doar de zece ani), într-o manta cusută de mînă, neaparținînd nici unei armate, de culoare cafenie cu revere roșii și fără semne distinctive. Vlasov a săvîrsit prima călătorie de acest fel în martie 1943 (Smolensk-Moghiliov-Bobruisk) și cea de a doua în aprilie (Riga-Peciorî-Pskov-Gdov-Luga). Aceste vizite au însuflețit populația rusă, ele creau aparența directă că mișcarea rusă de independență ia naștere, că Rusia independentă poate reînvia. Vlasov a vorbit în săli-le arhipline ale teatrelor din Smolensk și din Pskov, a vorbit despre sco-purile mișcării de eliberare, spunînd totodată că pentru Rusia național-socialismul este inacceptabil, dar

nici bolșevismul nu poate fi răsturnat fără nemți. La fel de deschis l-au întrebat și pe el: este adevărat că germanii intenționează să transforme Rusia în colonie, iar poporul rus în vite de povară? De ce pînă acum nu a spus nimeni ce va fi cu Rusia după război? De ce nemții nu permit autoconducerea rusească în teritoriile ocupate? De ce voluntarii împotriva lui Stalin sunt numai sub comandă germană? (Vlasov răspundea stingerit, mai optimist decît el însuși putea spera în acea perioadă, însă Cartierul General al armatei germane a reacționat prin ordinul feldmareșalului Keitel: „Avînd în vedere declarațiile deșănțate și necalificate ale generalului Vlasov, prizonier de război rus, făcute în timpul vizitei la Grupul de nord al trupeilor, care s-a efectuat fără știrea Fűhrerului și a mea, să fie trimis de urgență într-un lagăr de prizonieri". Era permis ca numele generalului să fie folosit numai în scopuri propagandistice, însă dacă el va mai apărea personal încă o dată în public, trebuie să fie predat (gestapoului și făcut inofensiv).

Se scurgeau ultimele luni cînd milioane de oameni sovietici rămîneau încă în afara puterii lui Stalin, încă mai puteau să ia arma în mînă ca să pornească împotriva robiei bolșevice și erau în stare să-si orînduiască viața independentă, însă conducerea germană nu a lăsat nici o îndoială: tocmai la 8 iunie 1943, înainte de bătălia de la Kursk-Oriol, Hitler a confirmat că armata rusă independentă nu va fi creată niciodată și că rușii îi sunt necesari Germaniei doar ca muncitori. Hitler nu pricepea că unica posibilitate istorică de a răsturna regimul comunist consta în acțiunea populației însăși, răzvrătirea poporului vlăguit. De o astfel de Rusie și de o astfel de victorie Hitler se temea mai mult decît de o înfrîngere.

Și nici după Stalingrad și după ce a pierdut Caucazul Hitler nu a observat nimic nou. În timp ce Stalin își aroga rolul de apărător suprem al Patriei, restabilirea vechii epoleți ruși, Biserica ortodoxă și dizolva Komin-ternul, Hitler îl ajuta și el cum putea; în septembrie 1943 a ordonat să fie dezarmate toate unitățile de voluntari și trimise în minele de cărbuni, apoi a schimbat: unitățile de voluntari să fie transferate la Barajul Atlan-ticului, împotriva aliaților. Acesta a fost, de fapt, sfîrșitul proiectului pri-vind armata rusă independentă. Dar ce a făcut Vlasov? În parte el nici nu știa cît de prost stau lucrurile (nu știa că după deplasările lui este considerat din nou prizonier de

război și se află în primejdie), în parte, a pornit irevocabil pe drumul fără întoarcere al speranțelor și înțelegerilor cu Fiara, în timp ce cu fiarele apocaliptice salvatoare este doar tenacitatea, din prima și pînă în ultima clipă. De altfel, oare a avut o asemenea clipă Mișcarea de Eliberare a cetățenilor ruși? De la începutul începuturilor ea a fost sortită pieirii ca o jertfă suplimentară pe altarul cald încă al anului 1917. Cea dintîi iarnă-de război din 1941/1942, care a nimicit cîteva milioane de prizonieri sovietici, a prelungit lanțul de oase al aces-tor victime, început încă din vară de detașamentele de apărare, alcătuite din oameni neînarmați pentru salvarea bolșevismului.

Aici este oportun să-l comparăm pe Vlasov cu general-maiorul Mihail Lukin, comandantul armatei a 19-a, care încă din 1941 a consimțit să lupte împotriva regimului stalinist, dar a solicitat să i se garanteze independența națională a Rusiei fără comuniști, și, neprimind astfel de garanții, nu a făcut nici un pas în afara lagărului de prizonieri. Vlasov însă a cedat speranțelor fără garanții, și pe acest drum a înclinat de multe ori spre argumentele liniștitoare ale consilierilor săi. El a început să se oprească, să abandoneze, să renunțe, dar mereu se găseau argumente: „Vor dezarma unitățile de voluntari”, „se va înrăutăți situația ostarbeiterilor”, adică a muncitorilor ruși din Germania. Și, prins în cursa acestor argumente, Vlasov a semnat, în octombrie 1943, scrisoarea deschisă adresată voluntarilor transferați pe frontul din Occident, în care se referea la caracterul vremelnice al acestei măsuri și la nece-sitatea de a se supune...

Astfel se pierdea și dispărea ultimul sens al acestui voluntariat amar: erau trimiși drept carne de tun împotriva aliaților și împotriva Rezistenței franceze, împotriva aceloră față de care rușii din Germania nutreau o simpatie sinceră, căci ei încercaseră pe pielea lor cruzimea germană și autoproslăvirea germană. Era zdruncinată astfel și speranța secretă în anglo-americiani pe care o nutreau toți cei din anturajul lui Vlasov: că o dată ce aliații îi susțin pe comuniști, oare nu vor susține ei, împotriva lui Hitler, Rusia democratică și ne comunistă?... Mai cu seamă în cazul căderii celui de al Treilea Reich, cînd devenea mai mult decît evidentă presiunea sovieticilor de a-și extinde regimul peste întreaga Europă și peste întreaga lume și oare Occidentul va continua să susțină dictatura bolșevică? Aici se

afla nepotrivirea dintre mentalitatea rusească și cea occidentală, care nu a fost depășită nici pînă astăzi. Occidentul ducea război numai cu Hitler și în acest scop considera că toate mijloacele și toți aliații sunt bineveniți, mai cu seamă Sovietele. Occidentul nu că n-ar fi putut, dar nici n-a vrut, pentru el ar fi fost jenant și de neînțeles să admită că popoarele URSS ar putea să aibă și obiective proprii, care să nu corespundă, cu țelurile guvernului comunist. Este tragicomic, dar printre batalioanele de voluntari antibolșevici, mutate pe frontul din Oc-cident, aliații au împrăștiat manifeste în care se spunea că dezertorilor li se făgăduiește trimiterea neîntîrziată în Uniunea Sovietică!...

Anturajul lui Vlasov, în visurile și speranțele lui, se închipuia ca o „a treia forță”, adică în afară de Stalin și Hitler, dar și Stalin, și Hitler, și Oc-cidentul doborau de sub ei astfel de proptele: pentru Occident ei nu erau decît o categorie bizară de sprijinitori ai naziștilor, cu nimic mai remarcabilă.

Că există ruși care într-adevăr luptă împotriva noastră și că se bat mai abitir decît orice SS-iști am aflat-o curînd. În iulie 1943, lîngă Oriol, un pluton de ruși în uniforme germane apăra, de pildă, satul Sobakinskie Vîselki. S-au bătut cu atîta disperare, de parcă ei construiseră acest sat. Unul a fost nevoit să se retragă într-un beci. Au aruncat asupra lui grenade de mîină, a tăcut, dar îndată ce ei încercau să coboare - acesta îi secera din nou cu automatul. Numai cînd au făcut să explodeze o grenadă antitanc au aflat că în beci mai exista o groapă în care el se ferea de grenadele de infanterie. Este greu să-ți închipui cît era de buimăcit, contuzionat și disperat și în starea asta continua să se lupte.

Apărau, de pildă, cîmpul de operații de lîngă Nipru, mai la sud de Tursk. Acesta era de necucerit, de două săptămîni se dădeau lupte inutile pen-tru sute de metri, și luptele erau înverșunate, și gerurile la fel (decem-brie 1943). În această bătălie de iarnă care ținea de multe zile, încît ni se făcuse lehamite, și noi, și ei purtam halate de camuflaj, care ne ascundeau mantaua și căciula, și lîngă Malîe Kozlovici s-a petrecut, după cum mi s-a povestit, următoarea întîmplare. Înaintînd în salturi printre pini, doi inși s-au rătăcit și s-au trezit alături, trăgînd fără să știe exact în cine și încotro. Amîndoi aveau automate sovietice. Și-au împărțit cartușele, se felicitau unul

pe celălalt, înjurau unsoarea care înghețase pe automat, în sfârșit, nu mai puteau trage. Au hotărât să-și aprindă câte o țigară. Și-au coborât glugile albe de pe cap și atunci amîndoi au văzut, unul la celălalt, vulturul și respectiv steaua de pe căciulă. Au sărit în picioare! Automatele nu mai funcționează! Le-au înhățat și mînuindu-le ca pe niște bîte, au început să se alerge unul pe celălalt. Aici, nu mai era vorba de politică și nici de patria-mumă, ci de sentimentul simplu de neîncredere moștenit de pe vremea cavernelor: dacă eu îl cruț, el mă ucide.

În Prusia Orientală, la cîțiva pași de mine, treceau sub escortă trei prizonieri vlasoviști. Tocmai atunci, pe șosea a apărut huruind un tanc T-34. Pe neașteptate, unul dintre prizonieri s-a întors, a sărit și s-a aruncat sub tanc. Tancul a încercat să-l evite, dar tot l-a strivit cu margi-nea șenilei. Trupul strivit a continuat să se zvîrcolească, pe buze i-a apărut o spumă roșie. Era de înțeles! A preferat să moară ca un soldat, decît să fie spînzurat în pușcărie.

Lor nu li s-a lăsat nici o posibilitate de alegere. Nu puteau să se bată altfel. Lor nu li s-a oferit eventualitatea de a se lupta cumva mai cu chib-zuință în ceea ce îi privește. Dacă simpla captivitate la noi era asimilată cu trădarea de patrie, pentru care nu există iertare, atunci ce să mai spunem de cei care au luat arma în mîină și au luptat alături de duș-man?

Iată cum explica propaganda noastră necioplită conduita acestor oameni: 1. prin trădare (biologică, genetică?) și 2. prin lașitate. Pardon -numai prin lașitate nu! Lașul caută să se oploșească acolo unde există indulgență, îngăduință. Dar în detașamentele „vlasoviste” ale Wehr-machtului îi împingea numai o situație extremă, o disperare fără mar-gini, neputința de a trage mai departe sub regimul bolșevic și disprețul pentru protecția proprie. Fiindcă știau: aici, pentru ei nu există cruțare! În lagărele noastre de prizonieri erau împușcați pe loc îndată ce articu-lau primul cuvînt în limba rusă: (Lîngă Bobruisk am izbutit să opresc un grup și să-i avertizez, să se îmbrace în straie țărănești și să se împrăș-tie prin sate. În lagărele rusești de prizonieri, ca și în cele germane, cel mai rău o duceau rușii.

Acest război ne-a revelat că lucrul cel mai rău de pe pămînt este să fii rus.

Îmi amintesc cu rușine cum în timpul asimilării (adică al jefuirii) zonei încercuite de la Bobruisk mergeam pe șosea printre mașini nemțești distruse și răsturnate, printre grămezi de trofee de război, când, din vîl-ceaua unde se împotmoliseră căruțe și mașini, rătăceau cai de povară și ardeau grămezi de trofee, am auzit deodată un strigăt de ajutor: „Domnule căpitan! Domnule căpitan!” Striga într-o rusă neaoșă, cerîndu-mi ajutor, un om în pantaloni nemțești, gol de la brîu în sus, fiind tot numai sînge: fața, pieptul, umerii, spatele. Un sergent de la serviciile speciale, călare pe cal îl mîna înainte, biciuindu-l și împingîndu-l cu ca-lul, îl șfichiuia cu biciul pe corpul gol, nelăsîndu-l să se întoarcă ori să strige după ajutor, îl gonea și îl lovea, brăzdîndu-i pielea cu noi julituri însîngerate.

Acesta nu era războiul punic și nici cel dintre greci și perși! Orice ofițer care dispunea de putere, orice ofițer al oricărei armate de pe pămînt ar fi trebuit să oprească acest supliciu samavolnic. Al oricărei armate - da, dar al armatei noastre?... Cu această împărțire feroce și absolută a umanității, care se face la noi? (Dacă nu ești cu noi, nu ești de-al nostru etc. și atunci nu ești demn decît să fii disprețuit și nimicit.) Ei bine, mie mi-a fost frică să iau apărarea vlasovistului în fața agentului de la serviciile speciale, n-am zis și n-am făcut nimic, am trecut pe alături ca și cînd n-aș fi auzit, pentru ca să nu mă molipsesc de această ciumă recunoscută de toți (și dacă acest vlasovist este într-adevăr un supercri-minal?... Și dacă agentul de la speciale o să creadă că eu?... Și dacă?...) Pentru cine cunoaște atmosfera care domnea atunci în armată este mai simplu de înțeles: oare acest agent de la serviciile speciale ar fi dat ascultare unui căpitan de armată?

Și cu o figură de fiară, sergentul continua să-l biciuiască și să-l gonească pe acel om fără apărare, ca pe o vită.

Acest tablou rni-a rămas pentru totdeauna în minte. Căci este aproape simbolul Arhipelagului, poate fi imprimat pe coperta cărții.

Ei presimțeau, știau totul dinainte și, cu toate acestea, și-au cusut pe mîneca stîngă a uniformei germane scutul cu însemnele Sfîntului An-drei și sigla ROA.

Brigada lui Kaminski din Lokot, regiunea Briansk, se compunea din cinci regimente de infanterie, un divizion de artilerie, un batalion de tan-curi. O parte a fost deplasată pe frontul de lîngă Dmitrovsk-Oriol,

în iulie 1943. În toamnă, unul dintre regimentele ei a apărut Sevskul și în această operație a fost nimicit definitiv: trupele sovietice ucideau și răni-ții, iar pe comandantul regimentului l-au legat de un tanc și l-au târît pînă și-a dat sufletul. Din ținutul său de la Lokot, brigada s-a retras cu famili-ile, în convoaie, peste cincizeci de mii de oameni. (Vă puteți închipui cum a mai pieptănat pe urmă NKVD-ul acest raion autonom, antiso-vietic!) Dincolo de hotarele Brianskului îi aștepta o călătorie chinuitoare, o staționare umilitoare lîngă Lepel, folosirea lor împotriva partizanilor, pe urmă retragerea în Silezia Superioară, unde Kaminski a primit ordinul să înăbușe răscoala din Varșovia și nu putea să nu se ducă. A luat 1700 de oameni, nefamiliști, în uniforme sovietice și cu banderole galbene. Astfel, germanii înțelegeau toate aceste cocarde tricolore, drapelul Sfîntului Andrei și cel al Sfîntului Gheorghe Biruitorul. Limbile rusă și germană erau intraductibile una pentru cealaltă, inexpressive, incompatibile.

Batalioanele unității din Osintorf, care fusese dizolvată, au fost și ele sortite să meargă împotriva partizanilor ori să fie aruncate pe frontul din Occident. Lîngă Pskov (în Stremutka) staționa în 1943 „brigada de gardă ROA”, alcătuită din cîteva sute de oameni. Ea era în contact cu populația rusă din împrejurimi, dar dezvoltarea ei a fost stăvilită de comandamentul german.

Niște ziare prăpădite ale unităților de voluntari erau elaborate, de tesa-cul cenzurii germane. Vlasoviștilor nu le rămînea altceva decît să se bată pe viață și pe moarte, iar în clipele de răgaz — vodca și iar vodca. Condamnare - așa se putea numi existența lor în toți anii de război și străinătate, și nici o ieșire, nicăieri.

Hiiler și anturajul său, care se retrăgeau de pretutindeni și se aflau în ajunul dezastrului, tot nu puteau să-si înfrîngă neîncrederea lor fermă față de anumite formațiuni rusești și să se decidă să admită umbra unei Rusii independente, nesubordonate lor. Doar în trosnetul ultimei prăbușiri din septembrie 1944, Himmler și-a dat acordul pentru crearea ROA din divizii rusești întregi, chiar cu puțina lor aviație, iar în noiembrie 1944 a fost încuviințat un spectacol tardiv: convocarea Comitetului pen-tru Eliberarea Popoarelor Rusiei. De-abia în toamna anului 1944 gene-ralului Vlasov i s-a oferit cea dintîi posibilitate, chipurile reală, ca să acți-oneze: era cu bună știință tardivă. Principiul federalist n-a atras prea mulți: Bandera, eliberat de

nemți din închisoare (tot în 1944) s-a eschivat de la alianța cu Vlasov; unitățile naționale separatiste vedeau în Vlasov un imperialist rus și nu voiau să ajungă sub controlul lui; pentru cazaci a refuzat generalul Krasnov, și doar cu zece zile înainte de sfârșitul întregii Germanii - la 28 aprilie 1945 - Himmler și-a dat consimțământul să-i fie subordonat lui Vlasov corpul de cazaci. În conducerea nazistă se instaurase haosul: unii șefi aprobau concentrarea unităților de voluntari în ROA, alții se opuneau. În mod real era greu să smulgi din linia întâi toate detașamentele acestea care se aflau în luptă, ca de altfel și pe ostarhciterii care doreau să între în ROA, nu era ușor să-i smulgi de la muncile lor din spatele frontului, însă nemții nu se grăbeau nici cu eliberarea prizonierilor de război pentru armata lui Vlasov. Pentru această eliberare mașina nu fusese pusă în funcțiune. Totuși spre februarie 1945 prima divizie ROA (pe jumătate - brigada din Lokot) era alcătuită și a început formarea celei de a 2-a. Acum era prea târziu chiar să presupui că aceste divizii vor avea parte să acționeze în alianță cu Germania. Și speranța de mult tănuită într-un conflict între aliați acum s-a aprins în conducerea vlasovistă. Acest lucru a fost menționat și în raportul ministerului german al propagandei (februarie 1945): „Mișcarea lui Vlasov nu se consideră legată pe viață și pe moarte de Germania. În ea se manifestă puternice simpatii filoengleze și se fac simțite gânduri privind schimbarea cursului. Mișcarea nu este național-socialistă și nu recunoaște problema evreiască”.

Ambiguitatea situației s-a reflectat și în Manifestul Comitetului pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, publicat la Praga (să fie pe pământ slav), la 14 noiembrie 1944. Nu s-a putut evita să nu se pomenească „despre forțele imperialismului în frunte cu plutocrații Angliei și SUA, a căror mă-reție se clădește pe exploatarea altor țări și popoare” și care „își ascund scopurile lor criminale cu lozinci despre apărarea democrației, culturii și civilizației”, dar nu a existat nici o plecăciune directă la adresa național-socialismului, antisemitismului ori Germaniei Mari, ci doar au fost numiți „popoare iubitoare de libertate” toți dușmanii aliaților. Era salutat „ajuto-rul acordat Germaniei în condiții care nu atingeau onoarea și independența patriei noastre” și se aștepta „o pace onorabilă cu Germania”, de bună seamă nu mai rea decât cea de la Brest(14). În ceea ce

privește situația, ar fi fost chiar superioară, dar oricum supusă schimbării în con-formitate cu pacea general europeană. În Manifest se făceau multe în-cercări de a se proclama democrați, federaliști (cu libertatea de separa-re a națiunilor), și cu pași precauți își făcea loc, pe atunci încă nu îndea-juns de coaptă, încă nu prea sigură pe ea, o anumită gândire socială în manieră sovietică: și „orînduirea țaristă vetustă”, și înapoierea economi-că și culturală a vechii Rusii, și „revoluția populară din anul 1917” ...Numai antibolșevismul era consecvent.

Toate acestea se sărbătoreau la Praga, potrivit unui program minimal, cu reprezentanții „Protectoratului Boemiei”, adică împreună cu funcțio-nari germani de mîna a treia. Tot manifestul și emisiunile care îl înso-țeau le-am auzit atunci pe front la radio, și toate acestea mi-au lăsat im-presia că spectacolul este inoportun și de condamnat. În lumea occi-dentală, manifestul n-a fost cîtuși de puțin remarcat, n-a adăugat niciodată înțelegere nici cît negru sub unghie, dar a avut succes printre ostarbeiteri: se spune că a existat un val de cereri de intrare în ROA (Sven Steenberg scrie - trei sute de mii), asta în lunile disperate cînd era clar că Germania se prăbușea și acești oameni sovietici, nenorociți și abandonăți, puteau să conteze -împotriva avalanșei Armatei Roșii - numai pe forța repulsiei lor împotriva bolșevismului.

Care puteau fi planurile armatei în curs de formare? După cît se părea: să se strecoare în Iugoslavia, să se unească acolo cu cazacii, cu corpul emigranților și cu Mihailovici(15) și să apere Iugoslavia de comunism. Dar înainte de asta: oare putea conducerea germană, în lunile sale cele mai grele, să permită ca în spatele frontului ei să se formeze o armată rusă separată? Și nerăbdători îi împingeau pe frontul de răsărit: ba detașamentul antitanc (L Saharov—Lamsdorf) în Pomerania, ba întrea-ga divizie întîi pe Oder. Dar Vlasov ce zicea? Ceda cu smerenie, con-form legii universale potrivit căreia, odată pornit pe linia concesiilor, nu te mai oprești, deși prin cedarea deocamdată a unicei divizii își pierde sensul întregul plan de creare a armatei. Argumentele sunt servite întot-deauna cu amabilitate: „Germanii nu au încredere în noi. Divizia întîi, prin operațiile de luptă, o să-i convingă, și atunci organizarea ROA o să meargă mai repede”. Dar a mers mai prost. Divizia a 2-a și brigada de rezervă,

laolaltă cu douăzeci de mii de oameni, au rămas pînă în mai 1945 o masă neînarmată, nu doar fără artilerie, dar aproape și fără armament de infanterie și chiar fără echipament corespunzător. Divizia întîi (șaisprezece mii) fusese desemnată pentru o operație disperată și mortală, și numai haosul general din Germania a permis comandantului Buniacenko să o retragă cu de la sine putere din linia întîi și, înfruntînd opoziția generalilor, să pătrundă în Cehia, (în drum au eliberat prizonieri sovietici, și aceștia li s-au alăturat, „ca rușii să fie împreună”.). Au ajuns în apropiere de Praga la începutul lui mai. Aici, le-au cerut ajutorul cehii, care declanșaseră în capitală insurecția de la 5 mai. La 6 mai divizia lui Buniacenko a intrat în Praga și, într-o luptă înverșunată, la 7 mai a salvat insurecția și orașul. Parcă în bătaie de joc, pentru a confirma clarviziunea celor mai neclarvăzători dintre germani, prima divizie vlasso-vistă, cu prima și ultima sa acțiune independentă a dat o lovitură tocmai germanilor, s-a eliberat de toată înverșunarea și amărăciunea pe care piepturile rusești aservite le strînseseră împotriva nemților în toți acești trei ani de harababură. (Cehii i-au întîmpinat pe ruși cu flori, în zilele acelea își dădeau seama, dar oare, pe urmă, le-o fi rămas în memorie care ruși le-au salvat orașul? La noi astăzi se consideră că Praga a fost eliberată de trupele sovietice, și, într-adevăr, la dorința lui Stalin, în ace-le zile Churchill nu s-a grăbit să dea arme praghezilor, iar americanii au zăbovit cu înaintarea, ca să permită sovieticilor să ia Praga. Josef Smrkovski, un comunist important din Praga în acele zile, fără să între-vadă viitorul îndepărtat, îi ponegrea pe trădătorii vlassoviști și dorea cu ardoare ca Praga să fie eliberată numai de ruși.)

În toate aceste săptămîni, Vlasov nu se manifestă ca un comandant, ci se află într-o stare de descumpănire, de înțepeneală continuă. El nu trimite divizia întîi să participe la operația de la Praga, lasă într-o stare de incertitudine divizia a 2-a și unitățile mai mici, și, în acest timp care trecea cu iuțeală, nimeni nu găsește forțe pentru proiectata unire cu cazacii. Vlasov refuză în mod consecvent să se salveze prin fugă (avea pregătit un avion să-l ducă în Spania) și, evident, cu voința paralizată, aștepta sfîrșitul. Unica lui activitate din aceste ultime săptămîni a fost să trimită delegații secrete în căutarea de

contacte cu anglo-americanii. Alți membri ai statului-major (generalii Truhin, Meandrov, Boiarski) făceau același lucru.

Doar gândul că acum, la sfârșit, vor fi de folos aliaților îi mai consola pe vlasoviști, găsind astfel un sens îndelungii lor șederi în juvățul german. Tot mai licărea, nu, acum ardea în toată regula, speranța că, iată, va veni timpul ca puternicii anglo-americani să-i ceară lui Stalin să schimbe politica internă, iată, se vor apropia armatele de la Apus și cele de la Răsărit și se vor înfrunta deasupra Germaniei zdrobite! Și în acest caz nu-i în avantajul Occidentului să ne păstreze și să ne folosească? Fiind-că, de bună seamă, înțeleg și ei că bolșevismul este inamicul întregii umanități, nu-i așa?

Nu, n-au înțeles cîtuși de puțin! O, cît de obtuză poate fi democrația occidentală! Cum? Spuneți că dumneavoastră sunteți opoziția politică? Dar parcă la dumneavoastră există opoziție? De ce nu s-a manifestat în mod public? Dacă sunteți nemulțumiți de Stalin, întoarceți-vă în patrie și în prima campanie electorală realegeți-l, aceasta va fi o cale cinstită. De ce însă a fost nevoie să puneți mîna pe armă, și încă germană? Nu, acum noi suntem siliți să vă predăm, altfel ar fi necuviincios și ne stri-căm relațiile cu un aliat glorios.

În cel de al doilea război mondial, Occidentul și-a apărât libertatea pro-prie și a apărât-o pentru sine, iar pe noi (și Europa de Răsărit) ne-a bă-gat în robie și mai adînc.

Ultima încercare a lui Vlasov a fost declarația că întreaga conducere a ROA este gata să se prezinte în fața tribunalului internațional, însă pre-darea armatei autorităților sovietice la moarte sigură contravine dreptu-lui internațional, în sensul că ar fi predată mișcarea de opoziție. Nimeni însă nu a auzit acest țipăt, ba majoritatea comandanților militari ameri-cani au aflat chiar cu uimire despre existența a încă niște ruși, dar nu sovietici, astfel încît era normal să-i predea sovieticilor, după aparțin-en-ță.

ROA n-a capitulat pur și simplu în fața americanilor, ci i-a implorat să primească ei capitularea, numai să-i dea garanția că nu va fi predată Sovietelor. Și ofițerii americani — grade mijlocii - care habar nu aveau ce înseamnă marea politică, ajungeau uneori, din naivitate, să facă pro-misiuni. (Toate promisiunile acestea au fost pe urmă încălcate, prizo-nierii au fost înșelați.) Însă întreaga divizie întîii (11 mai, lîngă Plzen) și aproape și a 2-a toată, americanii le-au

întâmpinat cu un zid înarmat: au refuzat să-i ia prizonieri, au refuzat să-i primească în zona lor: la lalta, Churchill și Roosevelt au semnat documentul privind repatrierea tuturor cetățenilor sovietici, în special a militarilor, iar de liberul consimțământ ori de silnicia repatrierii nu s-a pomenit nimic, fiindcă unde s-a mai pomenit pe pământ, în care țară, ca fiii ei să nu dorească să se întoarcă de bunăvoie? Toată miopia Occidentului s-a condensat în stilourile de la lalta.

Americanii nu i-au primit pe capitulanți, iar tancurile sovietice parcurgeau ultimii kilometri. Acum rămânea ori să se arunce în lupta cea din urmă, ori... Buniacenko și Zverev (divizia a 2-a) au dat aceleași ordine: nu s-a dat nici o luptă. (Și acest mod de a proceda este tot în spiritul caracterului rus: și dacă?... Totuși sunt de-ai noștri... Din povestirile auzite în închisoare cunosc multe asemenea cazuri de predare alor noștri.) La 12 mai, divizia întâi înarmată și cu efectivul complet a primit, în pădure, ordinul: „Rupeți rîndurile!” S-au îmbrăcat în haine civile, și-au descusut decorațiile, și-au ars actele, s-au împușcat. Noaptea au înce-put raziile trupelor sovietice. Aproximativ zece mii au fost uciși și luați prizonieri, ceilalți au răzbit în zona americanilor, dar și dintre ei o mare parte a fost predată trupelor sovietice, precum cei din divizia a-2-a, din aviație, din alte detașamente separate. Pentru unii șederea în lagărele americane s-a lungit pe multe luni (grupul lui Meandrov). Asta era fie din neglijența americanilor, fie li se făcea o aluzie: „împrăștiați-vă singuri”, însă îi țineau și flămânzi, ca și nemții mai înainte, îi și loveau cu picioarele și îi băteau cu patul armelor, dar îi păzeau slab. Unii dintre ei au fugit, însă o mare parte au rămas! Încrederea în America? Nu pu-teau concepe că americanii îi vor trăda? Au rămas să își aștepte soarta cumplită, dezbinați și de agitatorii sovietici, și de autoacuzări, și de moralul scăzut. Și grup după grup, generali, ofițeri, soldați, în anii 1945 și 1946 au fost predați spre reprimare Uniunii Sovietice. (La 2 august 1946, ziarele sovietice au publicat comunicatul Colegiului Militar al Tri-bunalului Suprem privind condamnarea lui Vlasov și a încă unsprezece dintre apropiații lui: moarte prin spânzurătoare.)

Tot în mai 1945, în Austria, un pas la fel de loial (din obișnuita modes-tie, la noi nu i s-a făcut nici o publicitate) a făcut și un alt aliat - Anglia: ea a predat comandamentului sovietic corpul de armată al

cazacilor (40-45 mii de oameni), care își croise drum din Iugoslavia. Această pre-dare a avut un caracter perfid, în spiritul diplomației engleze tradiționale. Cazacii erau hotărâți să se bată pe viață și pe moarte ori să plece peste ocean, chiar și în Paraguay, chiar și în Indochina, numai să nu se predea vii. Englezii i-au trecut pe cazaci la rație de hrană intensivă, le-au distribuit echipament englezesc excelent, le-au promis servicii în armata engleză, au organizat chiar parăzi și treceri în revistă. În felul acesta nu a părut nimic suspect când au propus cazacilor să predea armamentul sub pretextul unificării lui. În 28 mai, toți ofițerii, de la loco-tenenți la generali (peste două mii de oameni), au fost convocați, sepa-rat de soldați, în orașul Judenburg, chipurile la o consfăturie cu feld-mareșalul Alexander privind destinul ulterior al armatei. Pe drum, ofițerii au fost înșelați, puși sub pază puternică (englezii i-au bătut pînă la sînge), coloana de autobuze a fost treptat încercuită de tancuri sovietice, apoi, în Judenburg, a intrat într-un semicerc de autodube, lîngă care se afla deja escorta cu listele în mînă. Nu aveau nici măcar cu ce să se împuște, ori să se înjunghie, căci toate armele le fuseseră luate. S-au aruncat de la înălțimea viaductului pe stînci și în apă. Dintre generalii predați, majoritatea o formau emigranții, aliații acelorași englezi în primul război mondial. În timpul războiului civil, englezii nu izbutiseră să le mulțumească, abia acum le înapoiau datoria. În ultimele zile englezii, tot prin înșelăciune, i-au predat la fel și pe soldații de rînd, în trenuri înfășurate-n rețele de sîrmă ghimpată. (La 17 ianuarie 1947 ziarele sovietice au publicat comunicatul privind executarea prin spînzurătoare a generalilor de cazaci Piotr Krasnov, Șkuro și încă alți cîțiva.)

Între timp sosise din Italia convoiul „Tabăra cazacilor”, numărînd treizeci și cinci de mii de oameni, și s-a oprit în valea Lienz, pe râul Drava. În tabără erau și luptători, însă și mulți bătrîni, copii și femei, și cu toate a-cestea, nu voiau să se întoarcă pe rîurile natale căzăcești. Însă nu s-au înfiorat inimile englezilor și nu s-a întunecat rațiunea lor democratică. Comandantul englez, maiorul Davis, al cărui nume va intra acum cu siguranță cel puțin în istoria Rusiei, copleșitor de amabil ori necruțător - după împrejurări - după ce i-a scos prin înșelăciune pe ofițeri, a anunțat deschis că la 1 iunie se va face predarea forțată. I s-a răspuns cu stri-găte din mii de piepturi:

„Nu ne ducem!” Deasupra lagărului de refugiați, în biserica de campanie se țineau slujbe neîntrerupte: slujbe de îngro-păciune, deși erau încă vii!... Englezii au adus tancuri și soldați. Prin megafoane au ordonat tuturor să urce în camioane. Mulțimea cânta sluj-ba de îngropăciune, preoții ridicau crucile, tinerii au făcut cerc în jurul bătrânilor, femeilor și copiilor. Englezii loveau cu patul armelor și cu bâte, îi înhățau pe oameni și îi aruncau ca pe niște baloturi în camioane. La fel procedau și cu răniții. Sub presiunea celor care se retrăgeau s-a pră-bușit podiumul pentru preoți, apoi și împrejmuirea taberei, mulțimea s-a repezit pe podul de peste Drava, tancurile engleze le-au tăiat calea, unii dintre cazaci s-au aruncat în râu cu familii cu tot, prin împrejurimi, o unitate englezească prindea fugarii și îi împușca. (Cimitirul celor uciși și striviți se păstrează în Lienz.)

În aceleași zile și la fel de perfid și necruțător, englezii au predat și co-muniștilor iugoslavi mii de inamici ai regimului lor (pe aliații lor din anul 1941!) să fie împușcați și exterminați fără nici o judecată.

Iar Marea Britanie, țară liberă, cu presă independentă, nici pînă în ziua de astăzi, nimeni după 25 de ani nu s-a învrednicit să relateze despre această trădare, n-a sunat alarma în societate. (În țările lor, Roosevelt și Churchill sunt considerați ca etaloane ale înțelepciunii politice, și, cu timpul, Anglia se poate umple cu monumentele ridicate în memoria marelui bărbat. Nouă însă, în discuțiile purtate în închisorile rusești, miopia lor sistematică și chiar prostia amîndurora, ne săreau în ochi în mod izbitor. Cum au putut, pornind din anul 1941 pînă în 1945 să nu asigure nici un fel de garanții pentru independența Europei de Răsărit? Cum au putut, pentru jucăria ridicolă a Berlinului împărțit în patru zone, - care va fi pentru ei un călcîi al lui Ahile - să cedeze vastele provincii ale Saxoniei și Thuringiei? Și ce rațiune militară ori politică a avut pen-tru ei predarea în mîinile lui Stalin, pentru o moarte sigură a cîtorva sute de mii de cetățeni sovietici, care nu doreau să se predea nici în ruptul capului? Se spune că prin asta au plătit pentru participarea garantată a lui Stalin la războiul japonez. Avînd deja bomba atomică, îi plăteau lui Stalin ca să nu refuze să ocupe Mancuria, să-l consolideze în China pe Mao-Tzedun, iar într-o jumătate a Coreei pe Kim Ir Sen!... Oare nu este grăitoare mediocritatea planurilor lor politice? Cînd apoi l-au înlăturat pe Mikolajezyk, cînd au dispărut

Benes(16) și Masaryk(17), când a fost supus blocadei Berlinul, când s-a aprins și s-a stins Budapesta, când fumega Coreea, iar conservatorii și-au luat tălpășița de la Suez, oare nici atunci aceia dintre ei care erau înzestrați cu o memorie remarcabilă nu și-au amintit măcar episodul cu predarea cazacilor?)

Și acesta nu a fost decît începutul. Pe întreg parcursul anilor 1946 și 1947, aliații occidentali fideli lui Stalin au continuat fără întrerupere să-i predea pentru răfuială pe cetățenii sovietici, împotriva voinței lor, și foști militari, și civili pur și simplu, numai să se descotorosească mai iute de această zăpăceală omenească. Au predat sovietici din Austria, Germania, Italia, Franța, Danemarca, Norvegia, Suedia, din zonele americane. În zonele engleze, în acești ani au funcționat și lagăre de concentrare, care se prea poate să nu fi fost mai prejos de cele hitleriste. (De pildă, lagărul Wolfsberg: femeilor li se porunceă să se aplece, dar să nu se lase pe vine, și să taie cu forfecuța cîte un singur fir de iarbă. Când au tăiat unsprezece - să le lege în „snop” cu cel de al doisprezecelea, și astfel ceasuri în șir*. Că așa ceva se poate concepe, cu toată tradiția parlamentară britanică, ne face să ne gîndim foarte serios la grosimea obrazului civilizației noastre.) Mulți ruși au trăit mulți ani după război în Occident, cu acte false, cu frica apăsătoare că vor fi predați în URSS, temîndu-se de administrația anglo-americană, cum se temeau odinioară de NKVD. Iar unde nu erau predați, acolo mișunau nestîngheriți și acțio-nau în număr mare și fără greș agenții sovietici și ziua-n amiaza mare

*Acest lagăr este descris în cartea Ariadnei Delianici Wolfsberg-373. Ea însăși a fost deținută acolo. (Cartea a fost tipărită la San-Francisco în tipografia „Russkaia Jizn” - „Viața rusă”.)

răpeau oameni vii chiar de pe străzile capitalelor occidentale.

În afară de ROA, spre anul 1945, multe subunități ruse continuau să mucegăiască în adîncurile armatei germane, în uniforme care nu se deosebeau de cele ale soldaților germani. Ei au încheiat războiul în diferite sectoare și în diferite maniere.

Cu cîteva zile înainte de arestarea mea am nimerit și eu sub gloanțele vlasoviștilor. Rușii se aflau și în zona încercuită de noi din Prusia Orientală. Într-o noapte de la sfîrșitul lui ianuarie, una dintre unitățile lor a încercat să efectueze o breșă spre apus, trecînd peste dispozitivul nostru în tăcere, fără pregătire de artilerie. Cum nu

exista un front compact, ei au pătruns repede și au prins în clește bateria mea de reperaj sonor plasată prea în față și de-abia am izbutit să o scot pe ultimul drum care mai exista. Pe urmă însă m-am întors după mașina lovită și înainte de revărsatul zorilor i-am văzut adunându-se pe zăpadă în halate de camu-flaj și apoi, brusc, cu strigăte de „ura” s-au aruncat asupra pozițiilor de foc ale divizionului de 152 milimetri lângă Adlig Schwenkitten și au arun-cat peste douăsprezece tunuri grele o ploaie de grenade, fără ca ai noștri să tragă un foc. Sub gloanțele lor trasoare, ultimul nostru grup a alergat trei kilometri prin zăpada virgină pînă la podul peste pîrîul Passarge. Acolo i-au oprit.

Curînd am fost arestat, și, iată, înainte de parada Victoriei ședeam împreună pe priciul de la Butîrki, eu trăgeam după ei și ei după mine din aceeași țigară, și împreună cu careva căram hîrdăul de tablă de șase vedre.

Mulți „vlasoviști”, ca și „spionii pentru o oră”, erau tineri, născuți cam între anii 1915 și 1922, acea „necunoscută, jună generație”, pe care, în numele lui Pușkin, s-a grăbit să o salute agitatul Lunacearski.

Majoritatea lor a nimerit în formațiunile militare pe același val al întîm-plării, pe care în lagărul vecin camarazii lor au nimerit la școala de spi-oni - depindea de agentul de recrutare.

Agenții de recrutare le explicau în zeflemea - în zeflemea dacă n-ar fi fost adevărat: „Stalin a renunțat la voi!” „Lui Stalin puțin îi pasă de voi!”

Legea sovietică îi scosese în afara sa, înainte ca aceștia să se pună în afara ei.

Și ei s-au înscris... Unii numai pentru a se smulge din lagărul morții. Alții cu gîndul de a trece la partizani (și au trecut, și pe urmă au luptat la par-tizani, însă, după criteriul lui Stalin, asta nu le îndulcea cîtuși de puțin condamnarea!). Însă erau și unii pe care îi durea sufletul pentru rușino-sul an Patruzeci și Unu, acea zguduitoare înfrîngere după mulți ani de lăudăroșenie; iar alții considerau că primul vinovat pentru aceste lagăre crîncene era Stalin. Și iată că au vrut să se afle despre ei, despre experiența lor cumplită: că și ei sunt crîmpeie ale Rusiei și doresc să influențeze asupra viitorului ei, nu să fie jucăria greșelilor altora.

Cuvîntul „vlasovist” la noi sună precum cuvîntul „scîrnăvie”, și parcă ne murdărim gura numai cu pronunțarea lui. Iată de ce nimeni nu îndrăz-nește să rostească două trei propoziții cu subiectul „vlasovist”.

Dar istoria nu se scrie așa. Acum, după un sfert de secol, cînd majori-tatea au pierit în lagăre, iar cei care au scăpat teferi își trăiesc restul zilelor în Extremul Nord, am vrut să amintesc prin aceste pagini că acest fenomen este destul de neobișnuit pentru istoria mondială: cîteva sute de mii de tineri în vîrstă de la douăzeci la treizeci de ani să ridice arma împotriva propriei Patrii în alianță cu cel mai înverșunat dușman al ei. Că, poate, trebuie să stăm și să cugetăm: cine este mai vinovat - acest tineret ori Patria căruntă? Că nu poți explica acest fapt printr-o predispoziție biologică la trădare, că aici trebuie să fie niște cauze sociale.

Fiindcă un vechi proverb glăsuiește astfel: caii n-o iau rama de, sătui.

Tabloul ar arăta cam așa: un cîmp pe care cutreieră aiurea niște cai ne-îngrijiți, înnebuniți de foame.

În primăvara aceea se mai aflau în celulele închisorilor și mulți emigranți ruși.

Era aproape ca într-un vis: întoarcerea istoriei dispărute. De mult se ter-minaseră de scris și fuseseră închise tomurile războiului civil, proble-mele lui fuseseră rezolvate, evenimentele lui fuseseră de mult introduse în cronologiile manualelor. Reprezentanții mișcării albgardiste nu mai erau contemporanii noștri pe pămînt, ci doar niște fantome ale unui tre-cut dispărut. Emigrația rusă, împrăștiată mai crunt decît neamurile lui Israel, chiar dacă își mai ducea veacul pe undeva, în concepția noastră sovietică nu puteau fi decît niște pianiști în restaurante murdare, lachei, spălătorese, cerșetori, morfinomani, cocainomani, niște cadavre în des-compunere. Înainte de războiul din 1941, în ziarele noastre, în marea beletristică, în critica de artă nu găseai nici un indiciu după care să-ți dai seama (și maeștrii noștri ghiftuiți nu ne-au ajutat să aflăm) că Diaspora rusească înseamnă o mare lume spirituală, că acolo se dezvolta filoso-fia rusă, că acolo se află Bulgakov(18), Berdiaev, Frank(19), Losski(20), că arta rusă cucerește lumea, acolo se află

Rahmaninov(21), Șalia-pin(22), Benois(23), Diaghilev(24), Pavlova(25), corul de cazaci al lui Jarov, se elaborează studii de mare profunzime despre Dostoievski (în vremea aceea, la noi, cu totul anatemizat), că există remarcabilul scriitor Nabokov-Sirin, că mai trăiește Bunin și toți acești douăzeci de ani el a continuat să scrie, că se editează reviste de literatură și artă, se montează spectacole, că asociațiile emigranților (după locul de baștină) țin congrese, unde răsună limba rusă, și că emigranții bărbați nu și-au pierdut capacitatea de a se însura cu emigrantele femei, iar acestea - de a naște prunci, deci pe aceia de o vîrstă cu noi.

În țara noastră despre emigranți s-a format o imagine atît de falsă, încît oamenii sovietici n-ar fi putut crede niciodată că au fost emigranți care au luptat în Spania, nu de partea lui Franco, ci a republicanilor; că în Franța, Merejkovski și Hippus(26) s-au trezit complet izolați și ocoliți de emigrația rusă pentru că nu s-au lepădat de Hitler. Și ca o anecdotă, ba chiar dimpotrivă: Denikin a încercat să se ducă să lupte pentru Uniunea Sovietică împotriva lui Hitler, și pe Stalin o vreme chiar l-a bătut gîndul să-l readucă în țară (firește, nu ca forță militară, ci ca simbol al unității naționale). Ca și întregul Occident, tot astfel și emigrația rusă după douăzeci și cinci de ani era lipsită de experiența sovietică vie pentru a putea înțelege lucid evenimentele. Tocmai de aceea înlăuntrul emigrației a apărut fenomenul de tulburare a minților, ca de pildă: „Oare poți să întinzi mîna unui vlasovist?” (unii -pentru că sunt „întodeauna pentru Rusia”, alții - pentru că sunt „întodeauna pentru democrație”). Între emigranții de mai înainte și cei noi, cei din epoca sovietică, au izbucnit numeroase divergențe și neînțelegeri: și în timpul războiului, la nemți, și pe urmă, după război, în lagărele aliaților. Este adevărat că s-a alcătuit un corp de infanterie din voluntari emigranți pentru a fi trimis pe Frontul de Răsărit (cincisprezece mii de oameni), însă nemții l-au trimis împotriva lui Tito, și nu au mai mers pe front, și-au păstrat poziția neutră de neamestec. În timpul ocupației Franței, numeroși emigranți ruși, bătrîni și tineri, au aderat la mișcarea de Rezistență, iar după eliberarea Parisului au năvălit la ambasada sovietică să depună cereri de întoarcere în țară. Oricum o fi ea, Rusia, tot Rusia rămîne! Aceasta era lozinca lor, și în felul acesta adevereau că nici înainte n-au mințit cînd spuneau că o iubesc, (în

închisoare, în anii 1945-1946, ei erau aproape fericiți că aceste gratii și acești gardieni sunt de aici, din Rusia. Priveau mirați cum băieții sovietici se scărpinau la ceafă: „Spuneți că de ce dracu ne-am întors? Că n-aveam destul loc în Europa?”)

Însă conform logicii staliniste potrivit căreia trebuia să fie aruncat în lagăr orice om sovietic care a trăit în străinătate, oare cum ar fi putut emigranții să se sustragă acestei ursite? În Balcani, în Europa Centrală, în Harbin au fost arestați îndată după sosirea trupelor sovietice. I-au arestat de acasă ori de pe stradă, ca și cum ar fi fost vorba de ai noștri. Deocamdată erau luați numai bărbații și nu toți, ci doar aceia care, într-un fel sau altul, se manifestaseră pe plan politic. (Familii unora au fost aduse mai târziu, sub escortă, la locurile unde urmau să-și petreacă exilul, iar ale altora au fost lăsate în Bulgaria, în Cehoslovacia.) În Franța li s-a acordat, cu onoruri și flori, cetățenia sovietică, au fost transportați în patrie cu tot confortul, iar aici au fost arestați. Mult mai încet au mers lucrurile cu emigranții din Șanghai. Orașul nu ne era la îndemână în anul 1945. Însă aici a venit un împluternicit al guvernului sovietic care a adus la cunoștință Decretul Prezidiului Sovietului Suprem: toți emigranții au fost iertați! Cum să nu crezi? Guvernul nu poate minți! (Fie că a existat sau nu acest decret în realitate, el, oricum, nu constituia un obstacol pentru Organe.) Emigranții din Șanghai au fost cuprinși de entuziasm. Li s-a propus să ia cu ei orice și în orice cantitate (unii și-au luat și automobilele, patriei o să-i folosească), să se stabilească în Uniune acolo unde doresc; și să lucreze, firește, în orice specialitate. Din Șanghai au fost luați cu vapoarele. Soarta vapoarelor era diferită: pe unele dintre ele, nu se știe din ce motiv nu le-au dat nimic de mâncare. O soartă diferită au avut și după ce au ajuns în portul Nahodka (unul din principalele puncte de transbordare ale GULAG-ului). Aproape toți au fost încărcăți în garnituri de tren formate din vagoane de marfă, precum deținuții, cu diferența că nu aveau o escortă prea severă și câini. Pe unii îi duceau în zone locuite, în orașe, și, într-adevăr, pentru doi-trei ani îi lăsa să trăiască în voie. Pe alții i-au dus direct într-un lagăr, undeva dincolo de Volga, și i-au descărcat într-o pădure de pe un taluz înalt o dată cu planele albe și cu jardinierele de Hori. În

perioada anilor 1948-1949, re-emigranții din Extremul Orient care scăpaseră au fost prinși toți unul câte unul, și aruncați în lagăre.

Cînd eram băiat de nouă ani, citeam cu mai mare plăcere cărți albastre al lui V. V. Șulghin(27), care se vindeau în pace la chioșcurile noastre de cărți, decît pe Jules Verne. Era o voce dintr-o lume atît de neîndoielnic trecută, încît nici cea mai extravagantă fantezie n-ar fi putut presupune că nu vor trece nici douăzeci de ani și pașii autorului și ai mei se vor intersecta printr-o invizibilă linie punctată pe coridoarele tăcute ale Marii Lubianka. E drept că nu l-am întîlnit atunci, ci cu două-zeci de ani mai tîrziu, însă în primăvara anului 1945 am avut timp să-i observ pe mulți dintre emigranți, tineri și bătrîni.

Pe rotmistrul Borșci și pe colonelul Mariușkin am avut prilejul să-i cunosc cînd am fost la vizita medicală, și înfățișarea jalnică a corpurilor lor goale, zbîrcite, de culoare galben-închis, care nici nu mai erau corpuri, ci niște moaște, mi-a rămas pentru totdeauna în minte. Au fost arestați cu cinci minute înainte de mormînt, i-au adus la Moscova, cale de cîte-va mii de kilometri, și aici, în anul 1945, în modul cel mai serios cu putință au fost anchetați cu privire la... lupta lor împotriva puterii sovi-etice în anul 1919!

Ne-am obișnuit într-atît cu nedreptățile acumulate pe parcursul anche-telor judiciare, încît am încetat să le mai observăm gradele. Acest rot-mistru și acest colonel au fost militari activi în armata țaristă. Aveau amîndoi peste patruzeci de ani, iar în armată serveau de peste două-zeci, cînd telegraful le-a adus vestea că la Petrograd împăratul a fost detronat. Douăzeci de ani ei slujiseră sub puterea jurămîntului făcut țarului. Acum, cu inima strînsă (și, poate, mormăind în sinea lor: „Ptiu, piei, drace!"), au jurat Guvernului provizoriu. Nimeni nu le-a mai propus să mai jure cuiva, pentru că întreaga armată s-a destrămat. Nu le-a plă-cut acel regim care le rupea epoleții și îi omora pe ofițeri, și, în mod firesc, s-au unit cu alți ofițeri, ca să lupte împotriva acestui regim. Era firesc ca Armata Roșie să se lupte cu ei și să-i împingă în mare. Însă, într-o țară unde există chiar și numai niște germenii de gîndire juridică, pe ce temeieri să fie judecați, și încă după un sfert de secol?* (În tot acest timp ei au trăit ca persoane particulare: Mariușkin pînă în clipa arestării,

Borșci e drept, se afla în convoiul cazacilor din Austria, însă nu printre cei înarmați, ci printre bătrâni și femei.)

Cu toate acestea, în anul 1945, în centrul jurisdicției noastre, ei au fost acuzați de acte avînd ca scop răsturnarea puterii sovietelor de deputați ai muncitorilor și țăranilor; de invazie armată a teritoriului sovietic (adică de faptul că nu au plecat neîntîrziat din Rusia, care, de la Petrograd, a fost declarată sovietică); de sprijinire a burgheziei internaționale (pe care ei nici în vis n-o văzuseră); de a se fi aflat în serviciul guvernelor contrarevoluționare (adică al generalilor, cărora o viață întreagă le fuseseră subordonați). Și toate aceste paragrafe (1-2-4-13 ale articolului 58 aparțineau codului penal adoptat... în anul 1926, adică după 6-7 ani de la sfîrșitul războiului civil! (Un exemplu clasic și necin-stit de acțiune retroactivă a legii!) În afară de aceasta, articolul al doilea al codului preciza că el se extinde doar asupra cetățenilor reținuți pe teritoriul RSFSR. Însă brațul drept al GB-ului se întindea tocmai asupra ne-cetățenilor, care trăiau în toate țările Europei și Asiei. Cît despre prescripție - nici nu mai vorbim: referitor la prescripție, se prevedea cu suplețe că nu se aplică la articolul 58. Prescripția se aplică numai călă-ilor autohtoni, care au exterminat mult mai mulți compatrioți decît au pierit în războiul civil.

Mariuşkin îşi amintea totul foarte clar, povestea cu de-amănuntul des-pre evacuarea din Novorossiisk. Borșci însă parcă dăduse în mintea copiilor și bîiguia cu naivitate cum a prăznuit el Paștele la Lubianka: toată săptămîna Floriilor și toată Săptămîna Mare a mîncat numai jumă-tate de rație, pe cealaltă punînd-o deoparte și schimbînd treptat pe cele vechi cu cele proaspete. Astfel, de sărbători acumulasă șapte tainuri și în cele trei zile de Paști a petrecut grozav!

Faptul că au fost acuzați și judecați acum nu dovedește nicidecum vino-văția lor reală chiar în trecut, ci doar răzbunarea statului sovietic pentru că s-au opus comunismului eu un sfert de veac în urmă, deși de atunci au trăit ca niște proscriși fără adăpost și fără căpăți.

Colonelul Konstantin Konstantinovici Iasevici se deosebea de mumiile acestor emigranți neputincioși. Pentru el lupta împotriva bolșevismului nu s-a sfîrșit o dată cu războiul civil. Cu ce putea el lupta acolo, unde și cum - nu mi-a povestit. Dar sentimentul că și acum se află la datorie nu îl părăsise nici în celulă. În harababura de

noțiuni, de puncte de vedere care urmau linii confuze sau frînte, cum era în capul celor mai mulți din-

*În felul acesta nici un președinte african nu poate avea garanția că peste zece ani noi nu vom emite o lege în virtutea căreia să -l judecăm pentru actele săvîrșite în prezent.

tre noi, el avea, în mod cert, o concepție clară și precisă despre lumea înconjurătoare, iar poziția clară de viață conferea corpului său tărie, su-plețe și energie permanentă. Nu avea mai puțin de șaizeci de ani, avea capul complet chel, fără un fir de păr, ancheta lui luase sfîrșit (aștepta sentința, ca și noi toți) și, firește, nu primea nici un ajutor de nicăieri. Cu toate acestea își păstrase o piele tînără, rozalie. Din toată celula numai el făcea dimineața gimnastică de înviorare și se stropea cu apă rece de la robinet (noi, toți ceilalți ne păstram calorile ce le căpătăm din rația închisorii). El nu pierdea timpul, cînd trecerea dintre priciuri se elibera, își începea plimbarea, cu pași apăsați, cu profil statuar, cu mîinile încru-cișate la piept, cu ochii lui tineri și limpezi privind dincolo de pereți.

Și tocmai pentru că noi toți ne miram de ceea ce se petrecea cu noi, iar pentru el nimic din ceea ce ne înconjura nu era contrar așteptărilor lui, el era absolut singur în celulă.

Comportamentul lui din închisoare l-am evaluat peste un an: mă aflam din nou la Butîrki și într-una din aceleași șaptezeci de celule am întîlnit camarazi mai tineri de-ai lui Iasevici, condamnați pentru aceleași fapte, care își primiseră sentința de zece și cincisprezece ani. Nu știu cum se făcea că ei se aflau în posesia textului sentinței, bătut la mașină pe foi-ță. În capul listei figura Iasevici, sentința lui: condamnat la moarte. Iată dar ce vedea, ce prevedea el scrutînd cu privirea dincolo de pereți cu ochii lui ce nu îmbătrîniseră, măsurînd celula de la masă la ușă și îndă-răt! Dar conștiința non-regretului pentru că a rămas fidel drumului pe care și l-a ales în viață îi dădea o forță neobișnuită.

Printre emigranți se alia și leatul meu Igor Tronko. Mă împrietenisem cu el. Amîndoi eram vlăguiți, veștejiți, doar pielea și osul, o piele galben-cenușie (între-adevăr, de ce om fi rezistat atît de puțin? Cred că din prici-na tulburării morale), slabi, lungi, clătinați de rafalele vîntului de vară în curtea de plimbare de la Butîrki, pășeam unul lîngă celălalt cu mers pre-caut de bătrîni și discutam de viețile

noastre, vieți paralele. Ne născuse-răm amîndoi în același an, în sudul Rusiei, încă mai sugeam la sînul mamei cînd soarta a căutat în sacul ei jerpelit și mi-a dat mie un pai scurt, iar lui unul lung. Și iată că ghemul vieții lui a fost azvîrlit peste mări, cu toate că tatăl lui „albgardistul” nu era decît un simplu telegrafist fără nici un fel de avere.

Pentru mine era extrem de interesant ca prin viața lui să-mi pot reprezenta întreaga generație a compatrioților mei care au ajuns în emigrație. Ei au crescut cu o bună supraveghere părintească în condiții foarte modeste, chiar sărăcăcioase. Au primit o educație excelentă și în măsu-ra posibilităților, o bună instrucție. Au crescut fără să cunoască teama și persecuția, deși o oarecare apăsare a organizațiilor albgardiste plutea deasupra lor pînă se maturizau. Au crescut fără să fie atinși de viciile secolului de care suferea întregul tineret european (atitudinea frivolă față de viață, dezinteresul față de profunzimea gîndurilor, viața destră-bălată, criminalitatea sporită). Aceasta pentru că ei au crescut într-un fel la umbra nenorocirii de neuitat a familiilor lor. În toate țările unde au crescut, doar Rusia era patria lor. Educația lor spirituală se făcea pe baza literaturii ruse, cu atît mai iubită, cu cît patria încetase să mai exis-te o dată cu ea, cu cît în spatele ei patria lor primară încetase să mai aibă o existență fizică. Slova tipărită le era accesibilă într-o proporție mult mai largă decît nouă, însă tocmai publicațiile sovietice ajungeau rar la ei, și acest neajuns îl resimțeau tot mai acut, li se părea că tocmai din această cauză nu pot să înțeleagă esențialul, ceea ce era mai nobil și mai frumos despre Rusia Sovietică, iar ceea ce ajungea la ei erau numai deformări, minciună, lucruri incomplete. Reprezentările lor des-pre adevărata noastră viață erau foarte palide, însă dorul de patrie era atît de mare, încît, dacă în 1941 ar fi fost chemați, ar fi dat năvală cu toții în Armata Roșie, și pentru ei ar fi fost chiar mai plăcut să moară, decît să supraviețuiască. La douăzeci și cinci - douăzeci și șapte de ani, acest tineret avea punctul său de vedere și îl apăra cu fermitate. Astfel, toți cei din grupul lui Igor se pronunțau împotriva apriorismului. Ei susți-neau că, neîmpărțind cu patria toate dificultățile complexe ale deceniilor trecute, nimeni nu are dreptul să hotărască aprioric ceva legat de viito-rul Rusiei, nici măcar să

propună ceva, ci doar să meargă și să-și pună toate forțele în slujba a ceea ce va hotărî poporul.

Multă vreme am stat întinși unul lîngă altul pe priciul de lemn. Pătrundeam cît puteam în lumea lui, și această întîlnire mi-a revelat (pe urmă altele mi-au confirmat) ideea că scurgerea unei părți importante a forțe-lor spirituale, care a avut loc în timpul războiului civil, a dus cu ea o mare și importantă ramură a culturii ruse. Și toți cei care o iubesc cu adevărat vor năzui spre unirea celor două ramuri: cea din metropolă și cea din emigrație. Numai atunci ea va atinge întreaga plenitudine, numai atunci va descoperi capacitatea de a se dezvolta fără prejudicii.

Visez să apuc și eu ziua aceea.

Slab este omul, slab. În final, și cei mai îndărătnici dintre noi doreau în primăvara aceea să fie iertați. Circula următoarea glumă: „Inculpat, ultimul dumitale cuvînt!” - „Vă rog să mă trimiteți unde vreți, însă acolo să fie puterea sovietică! Și să fie soare!” Nu eram amenințați să fim privați de soare... Nimeni nu dorea să ajungă dincolo de Cercul Polar, unde îi aștepta scorbutul și distrofia. Și nu știu cum se explică circulația tot mai intensă prin celule a legendei despre Altai. Acei puțini care au fost cîndva acolo, dar mai ales cei care n-au fost, vînturau colegilor de celulă visuri feerice; ce meleaguri încîntătoare sunt în Altai! Și vastele întinderi siberiene, și clima blîndă! Rîuri de miere cu maluri de turtă dulce. Stepă și munți. Turme de oi, vînat, pește. Sate bogate cu oameni mulți...

Oare visurile deținuților nu reluau vechile visuri despre Altai ale țărănilor? În Altai se aflau așa-numitele pamînturi ale Cabinetului Majestății Sale, iată de ce multă vreme a fost închis pentru colonizare, spre deosebire de restul Siberiei. Însă tocmai aici doreau țăranii să se instaleze (și se instalau). Oare nu aici își are obîrșia această legendă stăruitoare?

Ah, dacă ai putea să te cufunzi în această liniște. Să auzi cîntecul răsunător și curat al cocoșului în aerul nepoluat! Să mîngîi botul blînd și serios al calului! Și să fie blestemate toate marile probleme, n-are decît să-și spargă capul cu ele altul mai prost. Să te odihnești acolo de înju-răturile anchetatorilor și de derularea anostă a vieții tale întregi, de zgo-motul cheilor în încuietorile ușilor, de duhoarea

înăbușitoare a celulelor. Ni s-a dat o singură viață, atât de scurtă, iar noi, ca niște criminali o aruncăm în fața unor mitraliere ori ne vîram cu ea, neprihănită, în groapa de gunoi a politicii! Cred că acolo, în Altai, aş trăi într-o cocioabă mică și întunecată de la marginea satului, lîngă pădure. M-aş duce în pădure nu după vreascuri ori după ciuperci, ci așa pur și simplu aş intra și aş îmbrățișa doi copaci: dragii mei, nu-mi mai trebuie nimic altceva!...

Și primăvara aceea îndemna ea însăși la realitate: primăvara cînd s-a isprăvit un război atât de mare! Am văzut că noi, deținuții, zăceam cu milioanele prin închisori, că și mai multe milioane ne vor întîmpina în lagăre. Nu este cu putință ca atîția oameni să fie lăsați în temniță după cea mai mare victorie din lume! Acum ne țin doar ca să ne sperie, ca să ținem minte. Firește, va veni amnistia cea mare și tuturor ne vor da dru-mul. Cîte unul se jura că a citit cu ochii lui în ziar că Stalin, răspunzînd unui corespondent american (Cum îl cheamă? Nu-mi amintesc...), a spus că la noi, după război, va urma o amnistie cum nu s-a mai văzut în lume.

Altora însuși anchetatorul le-a spus cu siguranță că în curînd va fi o amnistie generală. (Anchetatorilor le conveneau aceste zvonuri, ele ne slăbeau voința: să-l ia naiba, vom semna procesul-verbal, oricum, nu mai durează mult.)

Dar pentru clemență este nevoie de rațiune. Nu-i credeam pe aceia dintre noi care erau lucizi, că într-un sfert de secol nu s-a pomenit de nici o amnistie pentru politici și nici că se va pomeni vreodată. (Unul care le știa pe toate, turnătorul celulei, răspundea sărind în sus: „În anul 1927, cînd s-au împlinit zece ani de la Revoluția din Octombrie, toate închisorile erau pustii, deasupra lor fluturau steaguri albe!” Această viziune zguduitoare a steagurilor albe fluturînd deasupra închisorilor - de ce albe? - impresiona în mod deosebit inimile*.) Nu-i luam în seamă

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare menționează (la p. 396) cifra următoare: în anul 1927 au fost amnistiați 7,3% deținuți. Este o afirmație credibilă. Cifra este cam subțirică pentru aniversarea unui deceniu. Dintre politici au eliberat femeile cu copii și pe cei care mai aveau doar cîteva luni. La închisoarea din Verhne-Uralsk, de pildă, din două sute de deținuți, au eliberat o duzină. Dar pe parcurs le-a părut rău și de această amnistie zgîrcită și au început s-o frîneze: unii au fost reținuți, altora, în loc de eliberare „pură”, li s-a dat „minus”, adică restricție privind domiciliul.

pe cei mai chibzuiți dintre noi, care ne explicau că tocmai de aceea am fost închiși cu milioanele, fiindcă s-a sfârșit războiul, pe front, nu mai au nevoie de noi, în spatele frontului suntem periculoși, iar pe șantierele îndepărtate fără noi nu se pune nici o cărămidă. (Noi nu aveam atîta spirit de sacrificiu să pătrundem tîlcul calculelor lui Stalin, făcute din cîi-noșenie ori din simple rațiuni economice: cine ar fi vrut acum, după mo-bilizare să-și părăsească familia, casa și să plece în Kolîma, în Vorkuta ori în Siberia, unde nu există încă nici drumuri, nici case? Aceasta era într-un fel sarcina celor de la Gosplan: să furnizeze MVD-ului cifrele de control, cîți să aresteze.) Amnistia! Așteptam și doream cu ardoare largă și mărinimoasă amnistie! Cică, în Anglia, chiar de ziua încoronării, adică în fiecare an, se dă cîte o amnistie!

Au fost amnistiați numeroși deținuți politici și cînd s-au sărbătorit trei sute de ani de la instaurare domniei Romanovilor(28). Este oare posibil ca acum, cînd a repurtat o victorie de proporțiile secolului și chiar mai mare, guvernul stalinist să fie atît de meschin răzbunător, să poarte ranchiună pentru fiecare pas greșit, pentru fiecare alunecare a celor mai neînsemnați dintre supușii săi?...

Un adevăr simplu, dar și el trebuie obținut prin suferință: în războaie nu sunt binecuvîntate biruințele, ci înfrîngerile! Biruințele sunt necesare guvernelor, înfrîngerile - popoarelor. După o victorie sunt dorite alte victorii, după înfrîngere oamenii doresc libertate și, de obicei, o obțin. Înfrîngerile sunt necesare popoarelor așa cum unui individ îi sunt necesare suferințele și necazurile: ele te obligă să-ți adîncești viața inte-rioară, să te înalți spiritual.

Victoria de la Poltava(29) a fost o nenorocire pentru Rusia: ea a atras după sine două secole de mari tensiuni, distrugeri, aservire și alte, și al-te războaie. Înfrîngerea de la Poltava a fost salvatoare pentru suedezi: pierzîndu-și pofta de a mai lupta, ei au devenit poporul cel mai înfloritor și mai liber din Europa*.

Ne-am obișnuit să ne mîndrim într-atît cu victoria noastră asupra lui Napoleon, încît scăpăm din vedere că tocmai datorită ei eliberarea țara-nilor nu s-a produs cu o jumătate de secol mai înainte (iar ocupația franceză nu a fost o realitate pentru Rusia), însă Războiul Crimeii ne-a adus libertatea.

În primăvara aceea credeam în amnistie, dar în aceasta nu eram cu nimic originali. Discutînd cu deținuții mai vechi, încet-încet îți dai seama că această sete de clemență și această credință în clemență nu vor părăsi niciodată pereții cenușii ai închisorilor. Decenii după decenii, di-ferite valuri de deținuți au așteptat întotdeauna și au crezut întotdeauna:

* Poate doar în secolul al XX-lea, dacă ar fi să credem cele ce se povestesc, opulența lor îndelungată le-a cauzat suferințe morale.

ba într-o amnistie, ba într-un Cod nou, ba într-o revizuire generală a cazurilor aflate pe rol (și zvonurile erau întotdeauna întreținute cu o pre-cauție abilă de către Organe). La oricare aniversare rotundă a Revoluției din Octombrie, la aniversările lui Lenin și de ziua Victoriei, de ziua Armatei Roșii ori de ziua Comunei din Paris, la orice nouă sesiune a VŢIK, la sfîrșitul fiecărui cincinal, la fiecare plenară a Tribunalului Suprem - cu ce nu potrivea imaginația deținuților această pogorîre a îngerului eliberării! Și cu cît mai absurzi erau deținuții, mai homeric și mai frenetic volumul valurilor de condamnați, cu atît mai mult ele nu generau luciditate, ci credința în amnistie!

Toate sursele de lumină, într-o măsură mai mare sau mai mică pot fi comparate cu Soarele. Soarele însă nu poate fi comparat cu nimic. Astfel și toate așteptările din lume pot fi comparate cu așteptarea amnistiei, dar așteptările amnistiei nu pot fi comparate cu nimic.

În primăvara anului 1945, fiecare novice adus în celulă era întrebat în primul rînd ce a auzit despre amnistie? Iar dacă doi-trei erau luați din celulă cu lucrurile, atotștiutorii celulelor comparau numaidecît cazurile lor și trăgeau concluzia că acestea sunt cele mai ușoare și băieții au fost, firește, luați ca să fie eliberați. A început! La toaletă și la baie - oficiile poștale ale deținuților, pretutindeni activiștii noștri căutau urme și însemnări despre amnistie. Și deodată, în vestitul vestibul violet de la ieșirea din baia închisorii Butîrki, la începutul lui iulie, am citit marea prorocie scrisă cu săpunul pe placa violetă smălțuită mult mai sus decît capetele noastre (s-au urcat unul pe umerii altuia ca să nu fie ștearsă prea repede):

„Ura!!! Pe 17 iulie - amnistia !”*

Cîtă bucurie pe capul nostru! („Dacă nu ar fi știut precis, n-ar fi scris!”) Tot ceea ce bătea, pulsa, curgea în corp se oprea sub șocul

bucuriei că, iată, se va deschide ușa...

Dar pentru clemență este nevoie de rațiune...

Pe la mijlocul lui iulie gardianul de coridor l-a trimis pe un bătrîn din celula noastră să spele toaleta și acolo, între patru ochi (față de martori n-ar fi îndrăznit), l-a întrebat, privind compătimitor capul lui cărunt: „Ce articol ai, tăicuțule?” „Cincizeci și opt!” s-a bucurat bătrînul, pe care, acasă, îl plîngeau trei generații. „Nu te încadrezi...” a oftat gardianul. Prostii! au decis cei din celulă, gardianul este pur și simplu analfabet.

În celula aceea era și un tînăr din Kiev, Valentin (nu-mi mai aduc aminte numele de familie), cu niște ochi mari și frumoși, parcă erau de femeie, tare speriat de anchetă. Era fără îndoială un prezicător, poate doar în starea de excitație în care se afla atunci. De multe ori se învîrtea prin

*Și nu au greșit, netrebnicii, decît cu un bastonaș! Mai detaliat despre marea amnistie stalinistă din 7 iulie 1945 vezi Partea a Treia, capitolul 6.

celulă și spunea: astăzi te vor lua pe tine și pe tine, am visat eu. Și îi lu-au! Tocmai pe aceia! De altfel sufletul deținutului este atît de înclinat spre misticism, încît receptează previziunea fără pic de mirare.

Pe 27 iulie, Valentin s-a apropiat de mine: „Alexandr! Astăzi - eu și cu tine!” Și mi-a povestit un vis cu toate atributele visurilor din închisoare: o punte peste un pîrîiaș tulbure, o cruce. Am început să-mi strîng lucrurile și nu degeaba: după ce ne-au adus apa fierbinte de dimineață, eu și el am fost chemați. Celula ne-a condus cu urări de bine zgomotoase, mulți ne încredințau că mergem în libertate (din compararea „cazurilor noas-tre ușoare” așa reieșea).

Poți în mod sincer să nu crezi așa ceva, poți să-ți interzici să crezi, poți să te aperi cu ironii, dar un clește incandescent cum nu mai există altul pe lume îți strînge deodată, îți strînge deodată inima: dar dacă este adevărat?

Eram vreo douăzeci de oameni adunați din celule diferite și ne-au dus mai întîi la baie (în fiecare moment crucial din viață, deținutul trebuie întîi și-ntîi să treacă pe la baie). Am avut timp, vreun ceas și jumătate, să ne lăsăm în voia presupunerilor și a reflecțiilor. Pe urmă, relaxați și bine dispuși, am traversat grădinița de smarald din curtea interioară de la Butîrki, unde păsările cîntau asurzitor (mai

degrabă erau numai vrăbii), iar pentru ochiul dezobișnuit verdeața copacilor părea insuportabil de stridentă. Ochiul meu n-a receptat niciodată atât de intens verdele frun-zelor ca în primăvara aceea! Și nimic în viață n-am văzut care să seme-ne mai mult cu raiul divin decât această grădiniță de la Butîrki, a cărei traversare pe aleile de asfalt nu lua niciodată mai mult de treizeci de secunde !*

Ne-au dus la gara Butîrki (locul de recepție și de expediere a deținuților; denumire foarte potrivită, mai ales că și holul principal semăna cu cel al unei gări frumoase), ne-au băgat într-o boxă mare și spațioasă. Era cufundată în semiîntuneric; aerul era proaspăt și curat: singura feres-truică se afla sus, aproape de tavan, și nu era prevăzută cu botniță. Ea dădea înspre aceeași grădiniță însorită, și prin oberlihtul deschis pă-trundea ciripitul asurzitor al păsărilor, și în dreptul oberlihtului se legăna o rămurică de un verde sclipitor, care ne făgăduia liberatea și casa. (Poftim! într-o boxă atât de grozavă n-am stat niciodată! Nu-i întâmplător!)

Toți eram trecuți la OSO. Și astfel reieșea că noi eram închiși pentru

O

*O grădiniță asemănătoare, doar mai mică, însă mai intimă, am văzut cu mulți ani mai târziu ca excursionist la bastionul Trubețkoi din fortăreața Petropavlovskaja. Vizitatorii se mirau întruna de întuneciuinea coridoarelor și celulelor, eu mă gîndeam că, avînd o asemenea grădiniță pentru plimbare, prizonierii bastionului Trubețkoi nu erau niște oameni pierduți. Pe noi ne scoteau mereu la plimbare în niște puțuri moarte de piatră.

nimica toată.

Trei ore nu ne-a deranjat nimeni, nimeni n-a deschis ușa. Măsurăm fără întrerupere boxa în lung și în lat, iar când oboseam ne așezam pe băncile făcute din lespezi. Iar rămurica se legăna mereu dincolo de fereas-tră, iar vrăbiile ciripeau pe întrecute.

Deodată ușa s-a deschis cu zgomot, și l-au strigat pe unul dintre noi, un contabil liniștit de vreo treizeci și cinci de ani. El a ieșit. Ușa s-a închis. Am început să umblăm și mai abitir încolo și înapoi prin lada noastră, stăteam ca pe jărat.

Din nou zgomotul ușii. Au strigat pe un alt deținut, l-au adus îndărăt pe contabil. Ne-am repezit asupra lui. Dar nu mai era el! Fața lui parcă nu mai avea pic de viață. Ochii larg deschiși parcă erau orbi. Cu pași nesi-guri, s-a îndreptat spre celălalt capăt al boxei, clătinându-se pe pardo-seala netedă. Era contuzionat? Îl pocniseră cu scîndura de călcat în cap?

— Ei, ce este? Ce este? l-am întrebat noi cu inima strînsă. (Dacă nu venea de pe scaunul electric, atunci cu siguranță că i se anunțase con-damnarea la moarte.) Cu o voce care parcă vestea sfîrșitul Universului, contabilul a articulat cu greu:

— Cinci ani!! Cinci ani!!

Și iarăși s-a auzit ușa. Se întorceau atît de repede, ca și cum îi duceau la toaletă pentru o mică nevoie fiziologică. Acesta s-a întors cu fața ra-dioasă. Evident a fost eliberat.

— Ei, ei? ne-am înghesuit noi în jurul lui cu speranța renăscută. El a dat din mîină, înecîndu-se de rîs:

— Cinsprezece ani!

Era prea absurd, pentru a putea crede numaidecît.

Capitolul 7

SALA MAȘINILOR

În BOXA vecină a „gării” Butîrki, vestita boxă de percheziție (aici erau percheziționați deținuții nou veniți, și spațiul suficient îngăduia ca cinci-șase gardieni să prelucreze pînă la douăzeci de zeci într-o serie), acum nu era nimeni, mesele de percheziție erau pustii, și doar într-o parte, sub un bec, la un mic birou improvizat, ședea un maior de la NKVD cu părul negru și ținută îngrijită. Pe fața lui nu se citea nimic altceva decît o plictiseală răbdătoare. El pierdea timpul

degeaba pînă ce zeki erau aduși și conduși îndărăt unul cîte unul. Ar fi putut strînge semnăturile mult mai repede.

Mi-a indicat taburetul din fața lui, de partea cealaltă a mesei, apoi m-a întrebat cum mă cheamă. La stînga și la dreapta călimării cu cerneală, dinaintea lui, se aflau două mici teancuri de hîrtii albe, identice, de mări-mea unei jumătăți de coală pentru mașina de scris. Aveau formatul ade-verințelor pentru combustibil care se dau la administrația clădirii, sau al procurilor pentru cumpărarea rechizitelor de birou. Frunzărind teancul din dreapta, maiorul a găsit hîrtia care mă privea. A scos-o, a citit-o cu foarte mare iuțea (am înțeles că mi-au dat opt ani) și numaidecît a început să scrie pe verso cu stiloul că textul mi-a fost adus la cunoștință pe data de cutare.

Inima mea nu a zvîcnit nici măcar cu o jumătate de bătaie în plus, atît mi s-a părut de obișnuit! Oare aceasta era condamnarea mea? Punctul crucial din viața mea? Aș fi vrut să fiu emoționat, să resimt acest mo-ment, dar nu puteam nicicum. Iar maiorul îmi și întinsese foaia pe ver-so. Tocul școlăresc de șapte copeci, cu peniță proastă ce avea o sca-mă în vîrf, pescuită din călimară, se afla dinaintea mea.

— Nu, trebuie s-o citesc și eu.

— Credeți că v-aș minți? a replicat maiorul alene. Poftim, citiți.

Și mi-a întins hîrtia în silă. Eu am întors-o și am început s-o examinez înadins cît mai încet, nici măcar pe cuvinte, ci pe litere. Era bătută la mașină, însă ceea ce țineam eu în mînă nu era primul exemplar, ci o copie:

Extras din hotărîrea OSO de pe lîngă NKVD din 7 iulie 1945*

Nr. ...

Pe urmă totul era subliniat cu linie punctată și tot cu o linie punctată - despărțit în două:

S-a examinat:

Acuzarea lui cutare

*Ședința comisiei a avut loc chiar în ziua amnistiei: munca nu așteaptă.

(numele și prenumele, data nașterii,
locul nașterii)

S-a hotărît:

Să se aplice lui cutare (numele și prenumele), pentru propagandă antisovietică și încercarea de a crea o organizație antisovietică, 8

(opt) ani într-un lagăr de reeducare prin muncă.

Secretar

Copia conformă cu originalul

Oare trebuia să semnez pur și simplu și să plec fără să scot un cuvînt? M-am uitat la maior: oare n-o să-mi spună el ceva, să mă lămurească? Nu, nu avea de gînd. Îi și făcuse semn gardianului din ușă să-l pregătească pe următorul.

Și pentru ca măcar puținel să dau importanță momentului, l-am întrebat cu voce tragică:

— Dar asta-i îngrozitor! Opt ani! Pentru ce !

Mi-am dat seama că și în propriile-mi urechi cuvintele rostite sunau fals: nici eu, nici el n-am simțit că ar fi vorba de ceva îngrozitor.

— Aici! mi-a arătat încă o dată maiorul unde să semnez.

Am semnat. Pur și simplu nu-mi dădeam seama ce aș mai putea face.

— Atunci vă rog să-mi permiteți să scriu aici, la dumneavoastră, cere-rea de recurs. Sentința este nedreaptă.

— Totul potrivit normelor în vigoare, a aprobat maiorul în mod automat, așezînd hîrtiuța mea în teancul din stînga.

— Urmați-mă! mi-a ordonat gardianul. Și l-am urmat.

(Nu am avut prezență de spirit. Gheorghe Tenno, care a primit o hîrtie cu douăzeci și cinci de ani, le-a răspuns: „Păi asta-i condamnare pe viață! Odinioară, cînd omul era condamnat pe viață, puneau de se bă-teau tobele, adunau mulțimea. Dar aici parcă ai semnat pentru o bucată de săpun: douăzeci și cinci și, gata, șterge-o!”

Arnold Rappoport a luat tocul și a scris pe dosul hîrtiei: „Protestez categoric împotriva sentinței teroriste ilegale și cer eliberarea neîntîrziată”. Ofițerul însărcinat cu anunțarea a așteptat cu răbdare, însă cînd a citit, s-a mîniat foc și a rupt în bucăți hîrtia cu extrasul. Nici o pagubă, con-damnarea rămînea valabilă, asta nu era decît o copie.

Mare a fost bucuria Verei Korneeva, care se aștepta la cincisprezece ani, cînd a văzut că pe hîrtia ei scria doar cinci: A început să rîdă cu rîsul ei zglobiu și s-a grăbit să semneze, ca nu cumva să le treacă prin cap să se răzgîndească. Ofițerul avea îndoieli: „Ați înțeles ce v-am ci-tit?” „Da, da, mulțumesc frumos! Cinci ani într-un lagăr de reeducare prin muncă!”

Ungurului Janos Rozsas i-au citit sentința de zece ani pe coridor în lim-ba rusă și nu i-au tradus. Cînd a semnat, el nu știa că ăsta era verdictul, și multă vreme pe urmă a așteptat judecata. Mai tîrziu, în lagăr, și-a amintit vag această întîmplare și a înțeles.)

M-am întors în boxă zîmbind. Ciudat, cu fiecare clipă deveneam tot mai vesel și mai ușurat. Toți se întorceau cu condamnări de zece ani, Va-lentin de asemenea. Termenul cel mai scurt din grupul nostru de astăzi îl primise acel contabil care se scrîntise (nici acum nu-și revenise din starea de inconștiență).

În stropii soarelui, bătută de acel vîntuleț de iulie, continua să se legene voioasă rămurica de dincolo de fereastră. Noi trîncăneam cu însu-flețire. Ici-colo, în boxă, tot mai des răsunau hohote de rîs. Rîdeam că totul trecuse fără probleme; rîdeam de contabilul care suferise un șoc; rîdeam de speranțele noastre din dimineața aceea și cum ne-au condus camarazii din celule, comandînd pachete cu semnele stabilite: patru cartofi, doi covrigi!

— Dar o să fie o amnistie! susțineau unii. Acum ne sperie doar așa, de formă, ca să ținem bine minte. Stalin i-a spus unui corespondent ame-rican...

— Da cum se numea corespondentul...

— Nu-i știu numele...

Pe urmă ne-au poruncit să ne luăm lucrurile, ne-am aliniat cîte doi și din nou ne-au condus prin aceeași grădiniță încîntătoare invadată de vară. Unde credeți? Din nou la baie!

Acum am izbucnit în hohote nestăpînite de rîs. Nătărăii! Rîzînd întruna, ne-am dezbrăcat, ne-am atîrnat hainele în aceleași cîrlige și le-am bă-gat în aceleași etuve, ca și de dimineață, la dezinfectat. Rîzînd întruna, am primit cîte o coajă de săpun puturos și am intrat în sala spațioasă și răsunătoare să ne spălăm de păcatele tinereților. Aici ne-am bălăcit și ne-am stropit cu apă fierbinte și curată și ne-am zbenguit de parcă eram niște școlari care veniseră la baie după ultimul examen. Acest rîs purificator, acest rîs despovărător, nu era, cred eu, dăunător, ci un scut viu pentru salvarea organismului.

Valentin, ștergîndu-se, îmi spunea liniștitor și reconfortant.

— Nu-i nimic, suntem încă tineri, mai avem timp sa trăim. Important este să nu ne poticnim acum. Cînd vom ajunge în lagăr, n-o să vorbim cu nimeni, nici un cuvînt, să nu ne încalțe cu alte condamnări. O să muncim cinstit și o să tăcem...

Credea atît de mult în acest program, spera atît de mult acest grăuncior printre pietrele de moară staliniste! Aș fi vrut să fiu de

acord cu el, să-mi ispășesc condamnarea în mod plăcut, iar apoi să șterg din memorie cele trăite.

Dar începeam să simt în mine: dacă pentru a trăi trebuie să nu trăiesc, atunci la ce bun?...

Nu se poate spune că OSO a fost inventat după revoluție. Atunci cînd Ecaterina a II-a i-a dat ziaristului Novikov(1), devenit indezirabil, cinci-sprezece ani, se poate spune că prin intermediul OSO, fiindcă nu l-a chemat în judecată. Și toți împărații au început părintește să-i exileze fără judecată pe toți cei care cădeau în dizgrație. În deceniul al șaptelea al secolului al XIX-lea s-a înfăptuit o reformă judiciară radicală. S-ar putea spune că începuse să se contureze atît la suverani, cît și la su-puși un fel de concepție juridică asupra societății. Cu toate acestea, în deceniile al optulea și al nouălea, Korolenko menționează cazuri de re-presiune administrativă în loc de condamnare judiciară. El însuși, în 1876, împreună cu încă doi studenți, a fost exilat, fără să fie anchetat și judecat, din ordinul ministrului adjunct al patrimoniului de stat (caz tipic de OSO). Altă dată, tot fără judecată, a fost exilat în orașul Glazov, îm-preună cu fratele său. Korolenko menționează cazul lui Fiodor Bogdan, delegat al obștei satului, care a ajuns pînă la țar și apoi a fost exilat; apoi al lui Piankov, achitat de tribunal, dar exilat din porunca împăra-tului; și al altor cîțiva oameni.

Așadar tradiția exista, dar nu era statornicită. Și apoi această lipsă de răspundere personală: totuși cine era OSO? Ba țarul, ba guvernatorul, ba adjunctul ministrului. Și pe urmă, să-mi fie cu iertare, dar asta nu se poate numi amploare dacă pot fi enumerate nume și cazuri.

Amploarea a început din anii '20, cînd, pentru a exercita o presiune per-manentă asupra tribunalelor, au fost create faimoasele troica, și ele cu funcționare permanentă. La început, acestea erau chiar evidențiate cu mîndrie: Troica GPU-ului! Iar numele asesoriilor nu numai că nu era tre-cut sub tăcere, ci, dimpotrivă, era popularizat! Cine, în Solovki, nu cu-noștea celebra troică din Moscova: Gleb Boki, Vul și Vasiliev? Și, într-a-devăr, ce cuvînt potrivit - troica! El amintește puțin și de zurgălăii sănii-lor, de chefurile din săptămîna brînzei și de lăsata secului, dar totodată și ceva misterios: de ce

„troica”, ce înseamnă asta? Căci nici tribunalul nu are patru judecători! Iar troica nu este un tribunal! Însă caracterul enigmatic consta în faptul că ea judecă în lipsă, fără ca acuzatul să fie prezent. El nu a fost acolo, nu a văzut nimic, i se dă numai o hîrtie: semnează! Troica a devenit și mai teribilă decît tribunalul revoluționar. Ulterior, ea s-a izolat, s-a încotoșmănat, s-a încuiat într-o cameră sepa-rată, iar numele judecătorilor au fost declarate secrete. Și, astfel, ne-am obișnuit că membrii troicii nu beau, nu mănîncă și nu se deplasează printre oameni. Și, de cînd s-au retras o dată să delibereze, au dispărut pentru totdeauna și dau semne de viață numai cînd ne trimit sentințele prin intermediul dactilografelor. (Cu obligația de a le înapoia, un astfel de document nu poate rămîne în păstrarea noastră.)

Troicile acestea (pentru orice eventualitate folosim pluralul, ca și în cazul unei divinități — nu știi niciodată unde hălăduiește) răspundeau unei necesități noi și imperioase: o dată arestați, oamenii nu mai trebu-iau puși în libertate (un fel de secție de control tehnic pe lîngă GPU, ca să nu existe rebuturi). Și dacă vreunul este nevinovat și nu poate fi judecat nicidecum, ei bine, atunci, prin intermediul Troicii, să-și pri-mească cele „minus treizeci și două” (orașe guberniale, în care le era interzis să se stabilească) convenite ori o mică deportare pentru doi-trei ani, și astfel va fi însemnat pentru totdeauna, și data viitoare va fi „reci-divist”.

(Cerem iertare cititorului, fiindcă ne-am abătut din nou spre acel oportu-nism de dreapta: conceptul de „vină”, opoziția vinovat-nevinovat. Căci ni s-a explicat că nu e vorba de vina personală, ci de pericolul social: și un nevinovat poate fi condamnat dacă din punct de vedere social este străin, iar un vinovat poate fi eliberat dacă socialmente este apopiat. Însă noi, cei fără studii juridice, putem fi scuzați, dacă însuși Codul din anul 1926, după care am trăit, frate, douăzeci și cinci de ani, a fost criti-cat pentru „abordarea burgheză inadmisibilă”, pentru „abodarea insu-ficientă de pe poziții de clasă”, pentru „cîntărirea pedepsei în raport cu gravitatea faptei comise”*.

Din păcate, nu ne va reveni nouă misiunea de a scrie istoria captivantă a acestui Organ. Oare mereu, de la începutul existenței sale, Troica GPU-ului, în condamnările sale în contumacie, a avut dreptul să dea și pedeapsa cu moartea (precum cunoscutului prinț-

cadet Pavel Dolgo-ruki(2) în 1927, precum lui Palcinski, von Meck și Veliciko în 1929)? Oare troicile erau folosite doar în cazul când nu existau probe suficiente, dar individul era neîndoiește socialmente periculos? Sau și în alte ca-zuri? Și pe urmă, în 1934, când s-a petrecut trista rebotezare a OGPU-ului în NKVD, cum a început Troica din Capitală să se cheme Comisie Specială, iar troicile din regiuni - colegii speciale ale tribunalelor regionale, alcătuite adică din cei trei reprezentanți permanenți, fără ase-sori populari și întotdeauna închise? Iar din vara lui 1937, în regiunile și în republicile autonome au mai adăugat niște troici, alcătuite din secretarul comitetului regional de partid, șeful NKVD-ului regional și procurorul regiunii. (Iar deasupra tuturor acestor troici noi se afla un Duo la Moscova, format din comisarul poporului pentru afacerile interne și procurorul general al URSS. Trebuie să fiți de acord că ar fi fost nepoliticos ca Iosif Vissarionovici să fie al treilea!). Însă de la sfârșitul anului 1938 nu știu cum au dispărut pe neobservate și troicile, și acest Duo (căci și Nikolai Ejov fusese ras), dar s-a consolidat draga noastră OSO, care și-a însușit dreptul de a condamna în contumacie și fără ju-decată, mai întâi pînă la zece ani, apoi mai sus și pe urmă chiar la moar-te. Și a prosperat drăguța OSO pînă hăt în anul 1953, când s-a retras și Beria, binefăcătorul nostru.

A existat timp de nouăsprezece ani, însă dacă vei întreba: care dintre marii și mîndrii noștri activiști au făcut parte din ea; de cîte ori se întru-

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare, Ed. „Sovetskoe zakonodatelstvo”, Moscova, 1934.

neau și cît de lungi le erau ședințele; cu ceai ori fără ceai și ce se mai servea la ceai; și cum decurgea această deliberare, discutau ori nici nu discutau între ei... Nu noi o să scriem această istorie, fiindcă nu știm... Știm doar din auzite că esența ei era constituită dintr-o triadă, și cu toa-te că astăzi ne este imposibil să-i numim pe membrii ei plini de rîvnă, sunt cunoscute însă cele trei organe care își aveau acolo delegații lor permanenți: comitetul central al partidului, MVD-ul și procuratura, însă nu ar fi de mirare dacă vreodată vom afla că n-au existat nici un fel de ședințe deliberative ale OSO, ci doar un birou cu dactilografe experi-mentate, care compuneau extrase din

proces-verbale inexistente, și un șef de birou care le dirija pe dactilografe. Nu încape vorbă însă că dactilografe au existat negreșit, pentru asta garantăm!

Fără să fie pomenită undeva, nici în constituție, nici în cod, OSO, însă, s-a dovedit cea mai avantajoasă mașină de tocat: deloc îndărătnică, nepretențioasă și care nu avea nevoie să fie unsă cu legi. Codul era de-sine-stătător și OSO, de asemenea, se învârtea ușor fără toate cele două sute cinci articole ale lui. Iară să le folosească și fără să le amin-tească.

Deținuților din lagăr le plăcea să glumească: De unde nu-i, nici Dumnezeu nu cere, dar cere... Comisia Specială.

Firește, pentru mai multă comoditate, avea și ea nevoie de un cod uzual, însă în acest scop ea și-a elaborat singură articole-siglă, care înlesneau foarte mult lucrul (nu trebuie să-ți bați capul să potrivești totul în conformitate cu formulările Codului), iar ca număr erau accesibile memoriei unui copil (o parte dintre ele le-am mai amintit):

- AȘA - Agitație Antisovietică;
- NPGG - Trecerea Ilegală a Frontierei de Stat;
- KRD - Activitate Contra Revoluționară;
- KRTD - Activitate Contra Revoluționară Troțkistă (această insig-nifiantă literă „t” făcea foarte dificilă viața în lagăr a unui zek);
- PȘ - Suspectară de Spionaj (dacă spionajul depășea limitele

suspectării, cazul era trimis la tribunal):

- SVPȘ - Relații care conduc (!) la Suspectarea de Spionaj;
- KRM - Gîndire Contra Revoluționară;
- VAS - Stare de Spirit AntiSovietică;
- SOE - Element Socialmente Periculos;
- SVE - Element Socialmente Dăunător;
- PD - Activitate Criminală (se acorda cu ușurință foștilor deținuți

în lagăr cînd nu se mai găsea altceva); și, în sfîrșit, foarte cuprinzătorul

- CIS - Membru de Familie (al unui condamnat în virtutea vreune-ia din siglele precedente).

Să nu uităm că aceste sigle nu erau distribuite în mod uniform pe oameni și ani, ci, aidoma articolelor Codului și paragrafelor Decretelor,

se manifestau ca niște epidemii instantanee.

Și încă o mențiune: OSO nu pretindea cîtuși de puțin că dă omului un verdict! Ea nu dădea verdicte! Ea aplica o sancțiune administrativă, și nimic mai mult. Era deci firesc să aibă libertate juridică.

Însă deși sancțiunea nu avea pretenția să devină o sentință judiciară, ea putea ajunge pînă la douăzeci și cinci de ani, pedeapsa cu moartea și să includă:

- privarea de titluri și decorații;
- confiscarea întregii averi;
- detențiune cu regim de celulă;
- suprimarea dreptului la corespondență,

și omul dispărea de pe fața pămîntului mult mai sigur decît printr-o primitivă sentință judiciară.

Încă un avantaj important al OSO era acela că hotărîrile ei nu puteau fi contestate, nu aveai unde să te plîngi: nu exista nici o instanță, fie ea superioară ori inferioară. Era subordonată doar ministerului afacerilor interne, lui Stalin și Satanei.

O mare calitate a OSO era și rapiditatea, ale cărei limite erau impuse numai de tehnicile dactilografiei.

În sfîrșit, OSO nu avea cîtuși de puțin nevoie să-l vadă pe inculpat la față (în felul acesta desconggestiona transportul interpenitenciar), dar nu numai atît - nici măcar nu-i cerea fotografia. În perioadele de mare aglomerație a închisorilor oferea și avantajul că deținutul, cînd ancheta s-a încheiat, putea să nu mai ocupe un loc pe pardoseala închisorii, să nu mai mănînce pîinea degeaba, ci să fie trimis numaidecît în lagăr și să muncească cinstit. Putea să citească și mai tîrziu copia extrasului.

În cazurile privilegiate, deținuții erau descărcați din vagoane în gara de destinație; chiar acolo, lîngă terasament, li se ordona să îngenuncheze (asta ca să nu fugă, însă părea că pentru a-și face rugăciunea către OSO) și numaidecît li se citeau condamnările. Se întîmpla și altfel: convoaiele deținuților care soseau la Pereborî în 1938, nu știau nici arti-colele în temeiul cărora fuseseră condamnați, nici sentințele, însă con-țopistul care îi aștepta știa și îi găsea repede în liste: SVE - cinci ani!

Alții însă lucrau multe luni în lagăr fără să-și cunoască verdictele. Când a venit sorocul (povestește I. Dobriak) au fost aliniați în mod festiv, nu oricând, ci în ziua de 1 mai 1938, când fluturau steagurile roșii, și li s-au adus la cunoștință condamnările hotărâte de troica pentru regiunea Sta-lino: de la zece la douăzeci de ani fiecare. Iar șeful meu de brigadă din lagăr, Sinebriuhov, în același an 1938, laolaltă cu un eșalon întreg de necondamnați, a fost trimis din Celiabinssk la Cerepoveț. Lunile treceau, zeki lucrau. Brusc, iarna, într-o zi de duminică (observați ce zile erau alese, oare OSO cîștiga ceva din asta?), pe un ger de crăpau pietrele, au fost scoși în curte, aliniați, a apărut un locotenent de curînd sosit, s-a prezentat, spunîndu-le că a fost trimis să le aducă la cunoș-tință hotărîrile OSO. Însă băiatul s-a dovedit cumsecade și, uitîndu-se la încălțărilor lor prăpădite și la soarele parcă înconjurat de stîlpi înghețați, a spus: — De altfel, băieții, ce să mai înghețați aici? Știți, OSO v-a dat la toți cîte zece ani, foarte rar cui i-a dat opt. Ați înțeles? Rupeți rîndurile!...

Dar la ce mai era nevoie de tribunale, cînd Comisia Specială prezenta un automatism atît de franc? Ce nevoie mai este de tramvaiul cu cai, cînd există tramvaiul modern, silențios, din care nu poți sări? Ca să le dea și judecătorilor o pîine?

Poate că pur și simplu este jenant ca statul să nu aibă deloc tribunale. În anul 1919, cel de al VIII-lea congres al partidului a înscris în progra-mul său: să se depună eforturi pentru ca toată populația muncitoare să fie atrasă la îndeplinirea atribuțiilor judiciare. Pe „toată” n-au izbutit s-o atragă, fiindcă justiția este o treabă delicată, și încă nu rămăserăm fără tribunale!

De alminteri, tribunalele noastre politice - colegiile speciale ale tribuna-lelor regionale, tribunalele militare ale districtelor și apoi toate tribunale-le supreme - toate tind să urmeze exemplul OSO, nici ele nu s-au împotmolit în proceduri judiciare publice și în susțineri ale părților.

Prima și principala lor trăsătură este caracterul ușilor închise. Recurg la ședințele cu ușile închise pentru comoditatea lor.

Noi ne-am obișnuit într-atît cu faptul că milioane și milioane de oameni sunt condamnați în ședințe închise, ne-am familiarizat într-atît cu aceste lucruri, încît un fiu cu mintea tulburată, un frate ori un

nepot îți trîntește cu convingere: „Dar cum ai fi vrut? Cazul lui interesează... Vor afla duș-manii! Nu se poate...”

Astfel, temîndu-ne că „vor afla dușmanii”, ne vîrîm capul între genunchi. Cine, în afara șoarecilor de bibliotecă, își mai amintește acum la noi că lui Karakozov(3), care a tras în țară, i s-a dat un apărător? Că Jeliabov(4) și întreg guvernul de la Narodnaia Volia(5) au fost judecați în public, fără să-i fie cuiva teamă „că vor afla turcii”? Că Vera Zasulici(6), care a tras, dacă am traduce în termenii de astăzi, în șeful direcției din Moscova al afacerilor interne (și pe care l-a rănit aproape mortal, nu l-a nimerit cum trebuie, căci a tras cu un glonț pentru urși), nu doar că nu a fost suprimată în camerele de tortură, nu doar că nu a fost judecată cu ușile închise, dar, într-un proces public, a fost achitată de jurați (nu de o troică): și, aclamată de mulțime, a plecat cu trăsura?

Prin aceste comparații nu vreau să spun că odinioară, în Rusia, a exis-tat o justiție perfectă. De bună seamă că o justiție destoinică este rodul cel mai târziu al celei mai mature societăți, ori este necesar un rege Solomon. Vladimir Dahl menționează că în Rusia dinaintea reformei „nu exista nici un proverb care să laude organele de justiție!” Asta înseamnă ceva. Nu s-a compus nici un proverb de laudă nici pentru șeful zem-stvei. Totuși reforma judiciară din anul 1864 a îndreptat măcar partea urbană a societății noastre pe drumul ce ducea spre modelele engleze.

Spunînd toate acestea, nu uit nici opiniile lui Dostoievski, îndreptate împotriva curților noastre cu juri (Jurnalul scriitorului). Aceste opinii se refereau la abuzul de elocință („Domnilor jurați! Ce femeie ar mai fi dînsa dacă nu și-ar fi înjunghiat rivala?... Domnilor jurați! Cine dintre dumneavoastră n-ar fi aruncat pruncul pe fereastră?...”), la faptul că, la jurați, un impuls de o clipă, poate precumpăni asupra răspunderii civice, însă Dostoievski nu se temea de ceea ce ar fi trebuit să se teamă! El considera că procesul cu public este o cucerire pentru eternitate!... (Care dintre contemporanii lui ar fi putut crede în existența OSO?...). În altă parte scrie, de asemenea, că „mai bine să greșești prin clemență, decît prin osîndă*. O, da, da!

Abuzul de elocință nu este doar o meteahnă a unui sistem judiciar în devenire, dar, pe un plan mai larg, și al unei democrații maturizate (maturizate, dar care a reușit să-și uite obiectivele morale). Tot

Anglia ne oferă exemple: pentru a obține un avantaj pentru partidul său, liderul opoziției nu se sfiște să impute guvernului o situație mai rea decît este în realitate.

Abuzul de elocință este un rău. Ce cuvînt însă poate fi folosit pentru abuzurile ușilor închise? Dostoievski visa la un sistem judiciar în care procurorul va expune toate cele necesare pentru apărarea inculpatului. Dar cîte secole mai trebuie să așteptăm? Deocamdată, experiența noastră socială ne-a îmbogățit incomensurabil cu astfel de avocați care îl acuză pe inculpat („ca om sovietic cinstit, ca patriot adevărat, nu pot să nu simt un sentiment de repulsie, examinînd aceste fărădelegi...”).

Ce bine este însă într-o ședință cu ușile închise! Nu ai nevoie de robă, poți să-ți sufleci și mînele. Ce ușor merge treaba! Nici microfoane, nici corespondenți de presă, nici public. (Ba nu, public există, dar este format din anchetatori. De pildă, la tribunalul regional din Leningrad, veneau ziua să vadă cum se comportă elevii lor, iar noaptea vizitau în temniță pe cei care trebuiau îndrumați spre bine.)**

Cea de a doua trăsătură importantă a tribunalelor noastre politice este precizia în muncă. Adică predeterminarea condamnărilor.

Aceeași culegere „De la închisori la instituțiile de reeducare” ne furnizează material: predeterminarea condamnărilor este o treabă veche, și în perioada 1924-1929 verdictele tribunalelor erau reglementate de considerente economico-administrative unitare. Începînd din anul 1924, din pricina șomajului, tribunalele din țară au micșorat numărul condamnărilor la reeducare prin muncă fără detenție (deținutul rămîne la domi-

*În prezent, uneori, observăm acest lucru în Occident și nu putem spune că suntem încîntați. Tocmai de acest lucru se temea Dostoievski. depășind mult cu spiritul viața noastră de atunci.

**Grupul lui Ci-n.

ciliu) și au înmulțit condamnățile la detenție pe termen scurt (firește, aceasta se referea la deținuții de drept comun). Din această cauză s-a produs aglomerarea închisorilor cu condamnații pe termen scurt (pînă la șase luni, și utilizarea lor insuficientă în coloniile de muncă. La începutul anului 1929, Comisariatul Poporului pentru Justiție, prin circulara nr. 5, a înfierat sistemul condamnărilor pe termen scurt, iar la 6 noiembrie 1929 (în ajunul celei de a douăsprezecea

aniversări a Revoluției din Octombrie și o dată cu începutul construirii socialismului), prin hotărârea Comitetului Executiv Central și a Sovnarkomului, s-a interzis pur și simplu să se mai acorde pedepse sub un an!

Judecătorul știe dinainte - fie din dosarul tău concret, fie din instrucțiuni generale - ce condamnare este de dorit. (De obicei, în sala de judecată, există și telefon!) După exemplul OSO, există chiar și sentințe dinainte dactilografiate, pe urmă se adaugă doar numele cu mîna. Și dacă vreun Strahovici oarecare va striga în timpul procesului: „Da nu puteam să fiu recrutat de Ignatovski cînd aveam numai zece ani!", președintele com-pletului de judecată striga numaidecît la el: „Să nu calomniezi serviciul sovietic de informații!" Totul este hotărît dinainte: pentru întreg grupul lui Ignatovski – moartea. În grup fusese amestecat din întâmplare un oare-care Lipov: nimeni din grup nu-l cunoștea, și nici el nu cunoștea pe nimeni. Bine, atunci lui Lipov zece ani î

Ah, cît de mult ușurează predeterminarea sentințelor viața spinoasă a judecătorului! Aceasta nu este o ușurare a minții - trebuie să gîndești, ci mai degrabă o ușurare morală: nu te mai chinui că o să greșești sen-tința și o să-i lași orfani pe proprii tăi copii. Chiar și pe un judecător și ucigaș zelos ca Ulrich(7) - ce condamnare la moarte importantă nu a fost rostită de gura lui? -predeterminarea îl predispune la blajinătate. În anul 1945, de pildă, Colegiul Militar cercetează cazul „separatiștilor estoni". Președintele este blajinul Ulrich cel scund și robust. El nu scapă nici un prilej ca să glumească nu doar cu colegii, dar și cu deținuții (iată ce înseamnă omenia, o trăsătură nouă, unde s-a mai pomenit?). Aflînd că Susi este avocat, i-a spus zîmbind: „Iată că v-a prins bine profesia dumneavoastră!" De fapt, ce au de împărțit? De ce să se înfurie? Jude-cata se desfășoară după un program plăcut: la masa judecătorilor se fumează, în momentul cel mai plăcut - o bună pauză de prînz. Apoi vine seara, trebuie să meargă să delibereze. Dar cine deliberează noaptea? Deținuții au fost lăsați să stea în sală toată noaptea, iar ei au plecat pe la casele lor. A doua zi, la nouă dimineața, au venit proaspeți, bărbierii: „Ridicați-vă! Sosește curtea!" Și tuturor - cîte zece ani.

În sfârșit, cea de a treia trăsătură a tribunalelor noastre este dialectica (înainte erau comparate cam grosolan cu „un proțap, îl îndrepti în direc-ția în care vrei să mergi”). Codul nu trebuie să fie o piatră de neclintit în calea judecătorului. Articolele codului au o vîrstă de zece, cinci-sprezece, douăzeci de ani, viața lor trece repede și, cum spunea Faust:

Lumea se schimbă-ntruna, se duce înainte, iar eu să-mi calc cuvîntul nu citez?

Toate articolele au fost năpădite de interpretări, indicații, instrucțiuni. Dacă fapta inculpatului nu se regăsește în cod, el mai poate fi judecat:

- prin analaogie (cîte posibilități!);
- pur și simplu, pentru originea socială (7-35, apartenența la un mediu social periculos);
- pentru legături cu persoane periculoase* (iată ce cîmp larg de desfășurare ! Ce persoană este periculoasă și în ce constau relațiile numai judecătorul știe!).

Numai că nu trebuie să cauți nod în papură legilor emise.

La 13 ianuarie 1950, de pildă, a ieșit decretul privind restabilirea pedepsei cu moartea (se poate crede că din subsoLurile lui Beria ea nici nu a ieșit vreodată). El glăsuia: pot fi executați diversioniștii și atentatorii. Ce înseamnă asta? Nu se spune. Lui Iosif Vissarionovici nu-i place să spu-nă lucrurilor pe nume, ci doar să facă aluzii. Aici intră oare doar cei care aruncă în aer șinele de cale ferată cu dinamită? Nu scrie. „Diversionist” sau sabotor știm mai de mult că este acela care produce marfă de proastă calitate. Dar atentatorii cine sunt? De exemplu, dacă un ins dis-cută în tramvai, a atentat la autoritatea guvernului? Sau, dacă o fată s-a măritat cu un străin, asta înseamnă că a atentat la măreția patriei noastre?...

Dar nu judecătorul este cel care judeca, el doar primește leafă. Instrucțiunile judecă! Instrucțiunile din anul 1937: zece ani, douăzeci de ani, moarte prin împușcare. Instrucțiunile anului 1943: douăzeci de ani de ocnă, moarte prin spînzurătoare. Instrucțiunile din 1945: tuturor, fără excepție, zece ani plus cinci ani privare de drepturi (forță de muncă pentru trei cincinale)**.

Instrucțiunile lui 1949: tuturor douăzeci și cinci fără excepție. (Și astfel, un spion adevărat - Schulz, Berlin 1948 - a fost condamnat doar la zece ani, în timp de Glinther

Waschkau - douăzeci și cinci. Pentru că el venise cu valul anului 1949.)

Mașina ștampilează. Odată arestat, ești lipsit de toate drepturile chiar de când ți se taie nasturii în pragul GB-ului și n-ai cum să eviți condam-narea. Și lucrătorii din justiție s-au obișnuit într-atît cu aceasta, încît în anul 1958 s-au făcut de rîs: au publicat în ziare proiectul noilor Baze ale procedurii penale în URSS, uitînd să introducă un paragraf privind o eventuală sentință de achitare! Ziarul guvernamental („Izvestia”, 10 sep-tembrie 1958) i-a mustrat cu blîndețe: „Se poate crea impresia că tribu-

*Acest lucru nu l-am știut, despre așa ceva am citit într-un număr din ziarul „Izvestia” din iulie 1957.

**Babaev e adevărat - un drept comun, le-a strigat: „Puteți să-mi puneți botniță și trei sute de ani de-acum încolo! Pînă la moarte n-o să ridic mîna pentru voi, binefăcătorilor!” (Aici, „botniță” - privare de drepturi politice.)

nalele noastre nu pronunță decît sentințe de condamnare”.

Dar să ne punem în locul juriștilor: de ce de fapt, tribunalul trebuie să aibă două soluții, cînd alegerile generale se fac cu un singur candidat? Păi sentința de achitare este o absurditate din punct de vedere econo-mic! Căci asta înseamnă că și informatorii, și agenții operativi, și anche-tatorii, și procurorii, și gardienii, și soldații din escortă au lucrat în van!

Iată un exemplu tipic de cum lucrează un tribunal. În anul 1941, secțiile cekiste operative ale trupelor noastre inactive, staționate în Mongolia, trebuiau să manifeste vigilență și să dea dovadă de spirit activ. Felcerul militar Lozovski, căruia nu știu ce femeie îi dăduse motive să fie gelos pe locotenentul Pavel Ciulpeniov, și-a dat seama de acest lucru. Odată, cînd erau între patru ochi, i-a pus lui Ciulpeniov trei întrebări: 1. Ce crezi, de ce ne retragem din fața nemților? (Ciulpeniov: Au tehnică mai multă și au făcut mobilizarea din timp. Lozovski: Nu, asta-i manevră, noi îi ademenim.) 2. Crezi în ajutorul aliaților? (Ciulpeniov: Cred că ne vor ajuta, dar nu dezinteresat. Lozovski: Ne vor înșela, nu ne vor ajuta cîtuși de puțin.) 3. De ce l-au trimis pe Varoșilov să comande Frontul de Nord-Vest?

Ciulpeniov a răspuns și a uitat. Dar Lozovski a făcut un denunț. Ciulpeniov este chemat la secția politică a diviziei și exclus din comso-mol pentru stare de spirit defetistă, pentru elogiarea tehnicii

de luptă a nemților, pentru desconsiderarea strategiei comandamentului nostru. Cu acest prilej, cel mai înfocat perorează organizatorul de comsomol Kaliaghin (la Halhin-Gol a dat dovadă de lașitate, fiind și Ciulpeniov de față, și acum profită de ocazie ca să-și îndepărteze martorul).

Arestarea. O singură confruntare cu Lozovski. Anchetatorul nici nu adu-ce în discuție convorbirea lor anterioară. Doar o întrebare: îl cunoașteți pe acest om? - Da. - Martor, puteți să plecați. (Anchetatorul se teme că acuzarea ar putea să eșueze.)*

Doborât de șederea, timp de o lună, într-o groapă, Ciulpeniov compare în fața tribunalului diviziei 36 motorizate. Sunt prezenți: Lebedev, comisarul diviziei, și șeful secției politice Slesarev. Martorul Lozovski nici nu a fost chemat la judecată. (Totuși, pentru legalizarea falselor mărturii, după proces, vor lua semnături și de la Lozovski, și de la comisarul Se-rioghin.) Întrebările tribunalului: Ați avut o discuție cu Lozovski? Ce v-a întrebat? Ce i-ați răspuns? Ciulpeniov răspunde cu sinceritate, el încă nu vede cu ce ar fi vinovat. „Dar mulți discută!” exclamă el cu naivitate. Tribunalul reacționează prompt: „Cine anume? Numiți-i”. Dar Ciulpeniov nu este din rasa lor! I se acordă ultimul cuvânt. „Rog tribunalul să veri-fice încă o dată patriotismul meu, să-mi dea o misiune care se poate

*Lozovski este acum candidat în științe medicale, locuiește la Moscova și îi merge bine. Ciulpeniov este șofer de troleibuz.

sfârși cu moartea!” Și adaugă voinicul cel naiv: „Mie și celui care m-a po-negrit, amîndurora!”

A, nu, aceste apucături cavaleriești avem sarcina să le stîrpim în popor. Lozovski trebuie să ne dea doctorii, Serioghin trebuie să se ocupe de educația soldaților*. Parcă important este dacă tu mori sau nu mori? Im-portant este că noi am stat de strajă. Judecătorii au ieșit, au fumat o țigară, s-au întors: zece ani plus trei privare de drepturi civile.

Astfel de procese, în fiecare divizie, n-au fost doar zece în toți anii de război (altfel costa cam scump întreținerea unui tribunal). Cîte divizii sunt în total - poate să socotească cititorul.

...Ședințele tribunalelor se aseamănă între ele deprimant de mult. Deprimant de serbezi și insensibili sunt judecătorii, ca niște mănuși de cauciuc. Sentințele vin pe bandă rulantă.

Toți au mină serioasă, dar își dau seama că totul este o mascaradă, și cel mai clar - bărbații din escortă, oameni simpli. La închisoarea de tranzit din Novosibirsk, în 1945, șeful escortei preia deținuții, făcînd apelul pe articolele unde erau încadrați. „Cutare, 58-1a , douăzeci și cinci de ani". Șeful escortei se interesează: „Pentru ce ți i-au dat?" „Pentru nimic". „Brașoave. Pentru nimic se dau zece!"

Cînd tribunalul se grăbește, „deliberarea" nu durează mai mult de un minut, cît a intra și a ieși. Cînd ziua de lucru a tribunalului se prelungește la șaisprezece ore, prin ușa camerei pentru deliberări se vede o masă încărcată, platouri cu fructe. Dacă nu se grăbesc prea tare, le place să citească sentința, imprimînd un efect psihologic: „...să fie condamnat la pedeapsa capitală!..."

Pauză. Judecătorii îl privesc pe osîndît în ochi: interesant, cum reacționează? Ce simte el acum? „...Dar, luînd în considerație căința since-ră..."

Pereții sălii de așteptare a tribunalului sunt zgîriați cu creioane și cuie: „Am fost condamnat la moarte", „am fost condamnat la douăzeci și cinci de ani", „...la zece ani". Inscriptiile nu sunt șterse, ele sunt instructive. Teme-te, înclină-te și să nu crezi că poți schimba ceva prin atitudinea ta. Chiar de vei rosti în apărarea ta o filipică a la Demostene, într-o sală goală, în fața cîtorva judecători (Olga Sliozberg la Tribunalul Suprem, 1938), asta nu te va ajuta cîtuși de puțin. Dar să schimbi zece ani cu plutonul de execuție, da, asta poți; dacă le strigi, de pildă: „Sunteți niște fasciști! Mi-e rușine că am fost membru al partidului vostru!" (Nikolai Semionovici Daskal în fața colegiului special al ținutului Azov-Marea Neagră, președintele Helik, Maikop, 1937) -atunci îți vor pune pe rol un alt proces și ești pierdut.

*Serioghin Viktor Andreevici se află în prezent la Moscova, lucrează la o unitate de servicii comunale de pe lîngă Sovietul din Moscova. Trăiește bine.

Ceavdarov povestește o întîmplare cînd, la proces, toți inculpații au ne-gat brusc toate falsele depoziții făcute în timpul anchetei. Și? Chiar da-că a fost o întrerupere pentru un schimb de priviri, ea n-a durat decît două-trei clipe. Procurorul a cerut o pauză, fără să explice pentru ce. De la închisoarea preventivă au venit în graba mare anchetatorii și aju-toarele lor - schingiuatorii. Toți inculpații au fost separați pe boxe și bă-tuți bine, făgăduindu-li-se încă pe atît în

pauza a doua. Pauza a luat sfârșit. Judecătorul i-a chestionat din nou - acum toți au mărturisit.

De o abilitate remarcabilă a dat dovadă Alexandr Grigorievici Karetni-kov, directorul unui institut de cercerări științifice în domeniul textilelor. Cu puțin înainte de a se deschide ședința Colegiului Militar al Tribuna-lului Suprem (dar de ce tribunalul și Colegiul Militar pentru civili, care nu se aflau în serviciu militar, am încetat să ne mai mirăm, nu mai între-băm), el a transmis prin gardian că vrea să facă depoziii suplimentare. Bineînțeles, acest lucru a stîrnit interes. A fost primit de procuror. Karet-nikov și-a dezgolit umărul și i-a arătat clavicula pe care anchetatorul i-a rupt-o, lovindu-l cu taburetul, apoi a spus: „Am semnat totul sub tortură”. Procurorul s-a căit amarnic de lăcomia lui pentru depozitiile „supli-mentare”, însă era prea tîrziu. Fiecare dintre ei este temerar doar cîtă vreme este numai o mică roțiță în ansamblul mecanismului. Dar îndată ce asupra lui s-a abătut răspunderea personală, raza de lumină s-a oprit asupra lui, pălește, își dă seama că și el este un nimic și poate să alunece pe orice coajă. Astfel l-a încolțit Karetnikov pe procuror, și ace-la nu s-a hotărît să mușamalizeze problema. A început ședința Cole-giului Militar, și Karetnikov a repetat totul și aici: Și iată -Colegiul Militar s-a retras să delibereze de-adevăratelea! Dar nu putea da decît o sen-tință de achitare și, deci, să-l elibereze numaidecît pe Karetnikov. Și din această cauză... nu a dat nici una!

Ca și cînd nu s-a întîmplat nimic, Karetnikov a fost dus din nou la închi-soare, a fost vindecat și ținut încă trei luni. A venit un anchetator nou, foarte politicoș, a eliberat un nou mandat de arestare (dacă însă Cole-giul n-ar fi procedat strîmb, Karetnikov ar fi putut măcar aceste trei luni să se plimbe în libertate!), i-a pus din nou întrebările formulate și de pri-mul anchetator.

Karetnikov, presimțind că se apropie ziua eliberării, s-a ținut ferm și nu s-a recunoscut vinovat de nimic. Ei bine, prin intermediul OSO a primit opt ani!... Acest exemplu demonstrează suficient posibilitățile deținutului și posibilitățile OSO. Iar Derjavin(8) scria următoarele:

Un tribunal nedrept mai rău e decît lotrul,

Și unde legea doarme, dușman îl ai pe jude:

Sărmanul cetățean este pierdut cu totul .

S-aștepte ocrotire, nu are de unde.

Însă rareori i se întâmplau Colegiului Militar al Tribunalului Suprem astfel de neplăceri, și, în genere, rareori își deschidea ochii tulburi să se uite la un prăpădit de arestat. A.D. Romanov, inginer electrician, în 1937, a fost ținut în goană pe scară de doi gardieni, pînă la etajul al treilea (liftul probabil funcționa, însă cum deținuții erau într-un neconținut du-te-vino lucrătorii închisorii nu l-ar mai fi putut folosi). Trecînd pe lîngă un deținut care tocmai își primise condamnarea, au intrat în sală. Judecătorii care formau Colegiul Militar se grăbeau atît de tare, încît nici nu se așeza-seră pe scaune, stăteau toți trei în picioare. Gîfîind din greu (ancheta lungă îl epuizase), a rostit numele și prenumele. Judecătorii au mormăit ceva, au schimbat priviri între ei, și Ulrich - iar el! - a pronunțat: „Două-zeci de ani!” Și pe Romanov l-au scos în fugă afară, și tot în fugă l-au introdus pe următorul.

S-a întîmplat ca într-un vis : în februarie 1963, am avut prilejul să urc și eu pe aceeași scară (am refuzat înadins liftul ca să pot examina scara), dar în compania politicoasă a unui colonel, secretarul organizației de partid. Din întreg Arhipelagul doar mie mi-a hărăzit destinul această feri-cire! Și în sala înconjurată de o colonadă rotundă, unde, se spune, au loc ședințele plenare ale Tribunalului Suprem al Uniunii, cu o masă uriașă în formă de potcoavă și cu încă una rotundă și șapte scaune vechi la mijloc, m-au ascultat șaptezeci de colaboratori ai Colegiului Militar, acela care i-a judecat cîndva pe Karetnikov, Romanov și alții, și alții... Și le-am spus lor: „Ce zi memorabilă! Cît am fost condamnat, mai întîi la detenție în lagăr, apoi la exil permanent, n-am văzut niciodată cum ara-tă la față un judecător. Și acum, iată, vă văd pe toți adunați laolaltă!” (Ei, de asemenea, vedeau tot pentru prima oară cu ochii deschiși un zek în carne și oase.)

Dar s-a adevărit că aceștia nu erau ei! Da. Ei spuneau acum că aceștia nu erau ei. Mă asigurau că aceia nu mai sunt. Unii au ieșit la onorabila pensie, alții au fost destituiți. (Ulrich, unul dintre călăii de marcă, a fost destituit, se pare, încă de pe vremea lui Stalin, în anul 1950, pentru... inconsecvență!) Unii (numărați pe degete) au fost judecați în timpul lui Hrușciov, și, de pe banca acuzaților, aceștia amenințau: „Astăzi ne judeci tu pe noi, însă mîine - noi pe tine, ia seama!” Dar ca toate inițiativ-vele lui Hrușciov, această mișcare,

foarte energică la început, a fost curînd uitată de el și abandonată, și n-a atins punctul ireversibilului, și, deci, a rămas în limitele dinainte. Acum, veteranii jurisprudenței își depănu pe mai multe voci amintirile, furnizîndu-mi fără să vrea material pentru acest capitol. (Dar dacă s-ar apuca să-și aducă aminte și să publice? Anii însă trec, iată, au mai tre-cut cinci, dar nu s-a făcut mai multă lumină.*) Și-au amintit, cum la consfăturile magistraților, judecătorii se mîndreau de la tribună cu faptul că au izbutit să nu aplice articolul 51 al Codului

*Au trecut încă zece și, din nou, beznă de nepătruns! (1978).

Penal privind circumstanțele atenuante și în felul acesta au putut să dea douăzeci și cinci de ani în loc de zece! Sau cît de umilitor erau subor-donate tribunalele Organelor! Un judecător a primit un caz pentru jude-care: un cetățean, care se întorsese din Statele Unite, susținea în mod denigrator că acolo există șosele bune. Și nimic altceva. Și la dosar nimic altceva! Judecătorul a cutezat să trimită dosarul înapoi pentru o anchetă suplimentară în scopul obținerii unui "material antisovietic imbatabil", adică acest deținut să fie bătut și torturat Dar intenția nobilă a judecătorului nu a fost luată în seamă și i s-a răspuns cu mînie: „Cum, dumneavoastră nu aveți încredere în Organele noastre?” Și judecătorul a fost... surghiunit secretar de tribunal în Sahalin! (Sub Hrușcirov era mai multă blîndețe: pe judecătorii care „greșeau” îi expediau... unde credeți?... să practice avocatura!* La fel se înclina în fața Organelor și procuratura. Cînd în anul 1942 au ieșit la iveală abuzurile strigătoare la cer ale lui Riumin în cadrul serviciului de contrainformații al Hotei de nord, procuratura n-a vrut să se implice cu autoritatea ei, ci doar i-a raportat respectuoasă lui Abakumov că băieții lui fac ștreqării. Abaku-mov avea motiv să considere că Organele sunt sarea pămîntului! (Atunci l-a chemat pe Riumin și l-a promovat spre propria sa nenoro-cire.)

Nu mai aveam timp, altfel mi-ar fi povestit de zece ori mai mult. Dar și numai atîta este de ajuns ca să te pună pe gînduri. Dacă și justiția și procuratura nu au fost decît niște pioni ai ministrului securității de stat, atunci poate că nu merită să fie prezentate într-un capitol separat.

Îmi povesteau care mai de care, eu îi priveam și nu-mi puteam stăpîni uimirea: păi ăștia sunt oameni! Oameni pe de-a-ntregul! Iată-i

că știu să și zîmbească! Și explică sincer că n-au vrut decît binele. Dar dacă lucrurile se vor schimba din nou, vor trebui din nou să mă judece? Uite în sala asta (îmi arătau sala principală).

Desigur, și mă vor condamna.

Cine se află la origini, găina sau oul? Oamenii sau sistemul?

De cîteva secole la noi circulă un proverb: să nu te temi de lege, teme-te de judecător.

Mie însă mi se pare că Legea le-a luat-o oamenilor înainte, oamenii au fost depășiiți în cruzime. Și este timpul să răsturnăm proverbul: să nu te temi de judecător, teme-te de lege.

Legea lui Abakumov, desigur.

Iată-i urcîndu-se la tribună să se pronunțe despre Ivan Denisovici. Iată-i declarînd bucuroși că această carte le-a despovărat conștiința (chiar

*„Izvestia” din 9.6.1964. Aici este o concepție interesantă privitoare la apărare!... În 1918 însă V.I. Lenin cerea ca judecătorii care dădeau sentințe prea blînde să fie excluși din partid.

așa au spus..). Ei recunosc că am prezentat un tablou în culori atenuate, că fiecare dintre ei cunosc lagăre cu mult mai crunte. (Deci ei știau?...) Dintre cei șaptezeci de oameni care ședeau la masa în formă de potcoavă, cîțiva care au luat cuvîntul sunt cunoscători în ale literaturii, chiar cititori ai revistei, „Novîi mir”(9), sunt doritori de reforme, discută cu însuflețire despre plăgile noastre sociale, despre starea de paragină în care se află satul...

Stau și mă gîndesc: dacă prima picătură mică-mică de adevăr a explo-dat ca o bombă psihologică, ce va fi în țara noastră cînd Adevărul se va prăvăli în cascade?

Și se va prăvăli, în mod inevitabil.

Capitolul 8

LEGEA-COPIL

NOI UITĂM TOTUL. Memoria noastră nu păstrează evenimentul real, istoria, ci numai acea linie punctată stereotipă pe care au vrut să ne-o întipărească în minte prin repetare neconținută.

Nu știu dacă aceasta este o particularitate a întregii umanități, dar a po-popului nostru - cu siguranță O particularitate supărătoare. Poate că provine din bunătate, însă este supărătoare. Ea face din noi prada min-cinoșilor.

Astfel, dacă nu trebuie să ținem minte nici măcar procesele judiciare publice, noi nu le ținem minte. S-a vorbit cu voce tare, s-a scris în ziare, dar nu ne-au bătut la cap pînă ce ni se face o găurică în creier și, deci, nu ținem minte. (Găurică în creier numai pentru că zilnic se transmite la radio.) Nu mă refer la tineret, el nu știe, bineînțeles, mă refer la contem-porarii acelor procese. Rugați-l pe un om mediu să vă enumere proce-sele răsunătoare - o să-și amintească pe cel al lui Buharin și pe cel al lui Zinoviev(1). Apoi, încrețindu-și fruntea, și pe cel al Partidului industri-al. Atît, alte pocesc deschise n-au mai fost.

Ce să mai zicem atunci despre cele închise?... Încă din 1918, cîte tribu-nale nu erau anunțate cu surle și tobe? Cînd nu existau încă nici legi, nici coduri, și judecătorii nu puteau să facă referiri decît la necesitățile puterii muncitorilor și țăranilor. Oare va scrie cineva, vreodată, istoria lor amănunțită?

Însă de o mică trecere în revistă nu ne putem lipsi nici noi. Suntem to-tuși obligați să pipăim și în acea negură matinală, gingașă și trandafirie, cîteva ruine carbonizate.

În acei ani plini de dinamism nu ruginiseră în teacă săbiile războiului și nici revolverele pedepsei nu se răciseră în tocurile lor. Mai tîrziu au năș-cocit să ascundă execuțiile în bezna nopților și în beciuri, și să tragă în ceafă. Dar în 1918, vestitul cekist din Riazan, Stelmah, împușca ziua, în curte, astfel încît condamnații la moarte care așteptau să le vină rîndul puteau să contemple totul de la ferestrele închisorii.

Atunci era în circulație un termen oficial: represiune extrajudiciară . Nu pentru că nu ar fi existat tribunale, ci pentru că exista CEKA.

Acest puișor, al cărui cioc se întărea pe zi ce trece, a fost încălzit la sînul său de către Troțki: „Intimidarea constituie un instrument

puternic al politicii, și trebuie să fii fariseu ca să nu înțelegi acest lucru". Iar Zino-viev, neprevăzându-și încă sfârșitul, jubila: „Literale GPU, ca și literale VCEKA, sunt cele mai populare la scară mondială".

Extrajudiciară, pentru că astfel era mai eficientă. Tribunale existau și judecau, și executau, dar trebuie să nu uităm că paralel cu ele și independent de ele funcționa represiunea extrajudiciară de-sine-stătătoare. Oare cum am putea să ne reprezentăm dimensiunile ei? M. Lațis, în lucrarea sa despre activitatea CEKA*, ne furnizează cifre numai pentru un an și jumătate (1918 și jumătate din 1919) și doar pentru douăzeci de gubernii din Rusia centrală („cifrele prezentate aici nu sunt nici pe departe complete", în parte poate și datorită modestiei cekiste). Iată-le: împușcați de către CEKA (adică fără judecată și în afara tribunalelor) - 8 389 de persoane (opt mii trei sute optzeci și nouă), organizații contra-revoluționare descoperite - 412 (o cifră fantastică, cunoscând incapacitatea noastră de organizare dintotdeauna, apoi lipsa de coeziune și sta-rea de descurajare din acei ani), total arestați - 87 000. (Această cifră pare a fi diminuată.)

Cu ce am putea compara pentru apreciere? În 1907, un grup de activiști pe tărîm social a editat culegerea de articole împotriva pedepsei cu moartea (sub redacția lui Ghernet(2)), unde este reprodusă lista nominală a tuturor celor condamnați la moarte începînd din 1826 pînă în 1906. Autorii culegerii menționează că această listă este incompletă (în-să nu mai imperfectă decît datele lui Lațis, culese în timpul războiului ci-vil). Această listă înregistrează 1 397 de nume, de unde trebuie excluși 233 de oameni, căroră li s-a comutat pedeapsa, și 270 care nu au fost găsiți (în cea mai mare parte insurgenți polonezi, fugiți în Occident). Mai rămîn 894 de oameni. Această cifră, pentru o perioadă de optzeci de ani, este de 255 ori mai mică decît a cekiştilor! Iar aceasta nu este decît din mai puțin de jumătate de gubernii (execuțiile abundente din Cauca-zul de Nord, Volga Inferioară n-au intrat aici). Este adevărat că autorii culegerii dau și altă statistică prezumtivă (și trasă, mai degrabă, în direcția dorită) conform căreia numai în anul 1906 au fost condamnați la moarte 1 310 oameni, dar poate nu toți executați, căci au fost multe grațieri). Asta se întîmpla tocmai în toiul mult trîmbițatei

reacțiuni stolî-piniste (ca răspuns la valul terorismului revoluționar), referitor la care se mai citează o cifră: 950 de execuții în șase luni**. (De fapt, doar șase luni au funcționat curțile marțiale ale lui Stolîpin.) Sună sinistru, dar pen-tru nervii noștri căliți, nici această cifră nu este impresionantă: cifrele cekiste recalculate pentru o jumătate de an ne dau oricum de trei ori mai mult, și asta numai în douăzeci de gubernii, și nepunînd la soco-teală judecătoriile și tot felul de tribunale.

Dar instanțele judecătorești?

Bineînțeles! La o lună după Revoluția din Octombrie au fost create și instanțele judecătorești, în primul rînd judecătoriile populare, alese în mod liber de către muncitori și țărani, însă cu condiția ca judecătorii să

*M.I. Lațis (Sudrabs). Doi ani de luptă pe frontul intern, Editura de Stat. Moscova. 1920, pp. 74-76.)

** Revista „Bîloe” (Trecutul), n r 2/14, S-Petersburg, 1907. p. 80.

aibă neapărat „vechime politică în organizațiile proletare ale partidului și după o „verificare prealabilă amănunțită că претендентii corespund func-ției în care vor fi numiți”, verificare efectuată de comitetele executive ale sovietelor raionale, de care puteau fi revocați în orice moment. (Decre-tul nr.1 privind justiția, 24 noiembrie 1917, articolele 12 și 13) Foarte curînd însă, judecătorii populari au început să nu mai fie aleși în mod public, ci să fie numiți de comitetele executive ale Sovietelor, ceea ce înseamnă același lucru, deoarece, cum se știe, Sovietele exprimă inte-resele maselor muncitoare.

În al doilea rînd, ba chiar încă o dată în primul rînd, prin același decret din 24 noiembrie 1917 au fost constituite Tribunalele Revoluționare ale muncitorilor și țăranilor, începînd cu cele de plasă și județene. Acestea au fost concepute ca organe ale dictaturii proletariatului și, nu știu cum s-a întîmplat dar, Tribunalele Revoluționare au apărut într-o clipă pretu-tindenii, în timp ce judecătoriile populare multe luni după aceea nu apă-ruseră încă, mai ales în colțurile de țară îndepărtate, uitate de lume. Astfel, tribunalele revoluționare și-au asumat toate procesele, inclusiv cele penale.

Dar să nu ne alarmăm, fiindcă diferența dintre judecătoriile populare și tribunale nu era prea mare: cînd mai tîrziu, în 1919, se vor pune

bazele dreptului penal al RSFSR, acolo caracterizarea lor va fi aproape identi-că, nici unele, nici altele nu au limite în aplicarea pedepselor, și unele și celelalte trebuie să aibă necondiționat mâinile libere: legea nu stabilește nici un fel de sancțiuni represive și instanțele au libertate deplină în ale-gerea lor, dreptul nelimitat de a le aplica (dacă e vorba de privare de libertate, aceasta poate fi acordată pe termen nedeterminat, adică pînă la dispoziții speciale). Judecătoria populară, ca și tribunalul revoluționar, se călăuzește numai după spiritul de dreptate revoluționar, după conștiința revoluționară. Sentințele, și ale unora, și ale celorlalte, sunt definitive și nu pot fi atacate în nici o instanță. Judecătoriile populare, ca și Tribunalele Revoluționare, nu sunt legate în activitatea lor de nici un fel de condiții formale, unicul criteriu de apreciere fiind gradul prejudiciului pe care faptele inculpatului l-au adus intereselor luptei revoluționare, verdictul este determinat de oportunitatea în interesele apărării și a construcției muncitorești. (La început, tribunalele revoluționare aveau chiar și asesori, desemnați de sovietele locale, dar pe urmă au căpătat formă mai precisă de triadă permanentă, cu condiția însă ca unul dintre membri triadei să fie delegat de colegiul local al organului gubernial al CEKA, și astfel se realiza la toate nivelele o coeziune vie între tribunalele revoluționare și CEKA.)

La 4 mai 1918 a fost emis decretul privind crearea Tribunalului Revoluționar Suprem de pe lîngă Comitetul Executiv Central din Rusia, și atunci s-a considerat că prin aceasta lua sfîrșit operația de organizare a sistemului judecătoresc. O, dar cît de depate era încă pînă acolo!

S-a dovedit că pentru susținerea activității căilor ferate este necesar să se creeze sistemul, unic pentru întreaga țară, al Tribunalelor Revoluționare ale căilor ferate.

Apoi sistemul unic al Tribunalelor Revoluționare ale Trupelor de Pază Internă.

În 1918 toate aceste sisteme acționau în bună înțelegere, nelăsînd, pe teritoriul RSFSR, nici o șansă crimei și delictului împotriva luptei revoluționare a maselor.

Totuși ochiul vigilent al tovarășului Troțki a observat o imperfecțiune a acestei plenitudini și, la 14 octombrie 1918, el a semnat ordinul

privind organizarea noului sistem al Tribunalului Militar Revoluționar.

Absorbit cu totul de grijile Consiliului Militar Revoluționar al Republicii și de salvarea Republicii de inamicii externi, acest conducător și inspirator al nostru nu a adăugat și o elaborare mai amănunțită a proiectului său. În schimb l-a ales cum nu se poate mai bine pe președintele Tribunalului Militar Revoluționar central al Republicii în persoana tovarășului Danișevski, care nu doar că a creat în mod strălucit și a dezvoltat întreg sistemul acestor tribunale noi, dar a scris și o argumentare teoretică a lor, în formă de broșură separată.* Un exemplar al broșurii s-a păstrat printr-o minune și a ajuns și în mâinile noastre. Este drept că pe broșură este aplicată parafa „secret”, însă pentru că au trecut atîția ani poate voi fi iertat că am divulgat cîte ceva din ea (cele spuse mai sus despre instanțele judecătorești au fost luate de acolo).

La scurtă vreme după Octombrie, în spiritul lozincilor lui și așa cum se stabilise în armată încă din Februarie, se presupunea că în Armata Roșie vor funcționa tribunalele de regiment și de divizie, care vor fi ale-se, însă nu le-a fost hărăzit să delecteze lumea cu activitatea lor: curînd s-a renunțat la ele. Oricum, pretutindeni apăreau cu de la sine putere curți marțiale, troici, apoi acționau (împușcau) de-sine-stătător. Organele contrainformațiilor, predecesorii Secțiilor Speciale, în acele momente crunte pentru Republică, atunci cînd tovarășul Troțki a spus la VTİK: „Noi, fiii clasei muncitoare, am încheiat un contract cu moartea, prin urmare, și cu victoria”, se cerea să-i determini pe toți pînă la unul să se ridice și să-și îndeplinească datoria.

„Tribunalele Militare Revoluționale sunt, în primul rînd, organe de nimi-cire, izolare, neutralizare și terorizare a dușmanilor Patriei muncitorilor și țăranilor și doar în al doilea rînd sunt instanțe care stabilesc gradul de culpabilitate al subiectului respectiv” (p.5).

„Tribunalele Militare Revoluționale au un caracter și mai extraordinar decît tribunalele revoluționare, care au pătruns cu repeziciune în sistemul general, armonios, al instan-

*K.H Danișevski, *Revoluționnîe Voennîe Tribunal?* (Tribunalele Militare Revoluționare). Editura Tribunalului Militar Revoluționar al Republicii, Moscova, 1920.

țelor judecătorești populare" (p.6).

Oare e cu puțință - „și mai extraordinar”? Îți stă inima în loc, la început nici nu-ți vine să crezi: ce poate fi mai extraordinar decât tribunalul revo-luționar? Liderul lor emerit, curatorul multor condamnări din acei ani, ne lămurește:

„Alături de organele judiciare trebuie să existe Organele, dacă vrei, de represiune judiciară”(p.8).

Acum, cititorul realizează deosebirea? Pe de o parte CEKA – represiunea extrajudiciara. Pe de altă parte - tribunalul revoluționar, foarte simplificat, extrem de neîndurător, totuși, într-o oarecare măsură parcă instanță judecătorească. Iar între ele? Nu ghiciți? Între ele lipsește toc-mai organul represiunii judiciare, care nu este altul decât Tribunalul Mili-tar Revoluționar!

„Din prima zi a existenței lor, Tribunalele Militare Revoluționare au fost organe de luptă ale puterii revoluționare... S-a adoptat numaidecât un anumit ton și un anumit curs, care nu permite nici o ezitare... A trebuit să folosim cu iscusință experiența acumulată de tribunalele revoluți-onare și să o dezvoltăm mai departe" (p. 13) - și asta încă înainte de primele instrucțiuni, editate doar în ianuarie 1919. De asemenea, în vederea apropierii de CEKA, a fost preluată și experiența ca unul dintre membrii tribunalului militar revoluționar să fie numit de Secția Specială a frontului. Fronturile, însă, aveau o existență limitată, dar când ele dispăreau nu dispăreau și tribunalele militare revoluționare, ei se instituiau în regiuni și districte „pentru luptă și represiune nemijlocită în timpul răscoalelor" (p. 19).

Tribunalele militare revoluționare judecau pentru „dezertarea de la mun-că", dezertare care „în împrejurările date este tot un act contrarevoluțio-nar, la fel ca răskoala înarmată împotriva muncitorilor și țăranilor"(p.21). Oare cine era acela atât de numeros încât să se răskoale și împotriva muncitorilor și împotriva țăranilor? Judecau chiar și pentru „atitudine grosolană față de subordonați, pentru îndeplinirea neglijentă a obliga-țiilor de serviciu, indolentă în muncă, necunoaștere a drepturilor pro-prii..." (p.23) etc., etc. Tribunalele militare revoluționare nu erau cîtuși de puțin doar pentru militari, ci și pentru toți civilii care locuiau în zona frontului. Ele sunt organul luptei de clasă a poporului muncitor. Pentru a nu avea discuții cu tribunalele revoluționare care acționau alături, au stabilit următoarea

departajare: indiferent cine are un caz în cercetare, acela îl și judecă, sentința va fi definitivă și fără drept de apel. Sentințele erau reglementate în funcție de situația de pe front: după victoria din Sud din primăvara anului 1920, tribunalele militare revoluționare au primit directiva de a împușina condamnările la moarte. Și, într-adevăr, în primul semestru n-au fost decît 1 426 (nepunînd la socoteală tribunalele revoluționare, nici tribunalele căilor ferate, nici tribunalele VOHRA, nici CEKA, nici Secțiile Speciale! Să ne amintim apoi și cifra lui Stolîpin - 950 - care a pus capăt anarhiei asasinatelor în toată Rusia, să ne amin-tim și de cei 894 de oameni în optzeci de ani ai Rusiei). În vara lui 1920 a început războiul polonez, și numai în iulie-august tribunalele militare revoluționare (nemaipunînd la socoteală nici...nici...nici...) au pronunțat 1976 condamnări la moarte prin împușcare (p.43, pentru lunile urmă-toare nu sunt date cifre).

Tribunalele militare revoluționare aveau dreptul de represiune imediată și nemijlocită a dezertorilor și a celor ce făceau agitație împotriva războ-iului civil (adică pacifiștii - p.37). Trebuiau să deosebească asasinatul de drept comun (care nu se pedepsea cu moartea) de asasinatul politic (pedeapsa capitală, - p.38); furtul din avutul unei persoane particulare („tribunalele trebuie să fie înțelegătoare și blînde”, fiindcă bogățiile bur-gheze îi împing pe oameni la hoție) și furtul din avutul poporului („pe-deapsa revoluționară cea mai gravă”). „Este imposibil și ar fi absurd să se alcătuiască un Cod al Pedepselor”, însă „nu te poți lipsi de instruc-țiuni și directive” (p.39). „Foarte adesea Tribunalele Militare revoluționa-re sunt nevoite să acționeze în împrejurări cînd este greu de stabilit da-că Tribunalul acționează ca atare sau pur și simplu în calitate de deta-șament de luptă. Deseori... activitatea Tribunalului se desfășoară paralel în sala de ședințe și în stradă”, împușcarea „nu poate fi socotită pedeapsă, ea este doar simpla distrugere fizică a dușmanului clasei muncitoare” și „poate fi aplicată în scopul intimidării (tortura) unor astfel de criminali”(p.40). „Pedeapsa nu este osînda pentru «culpă», nu constituie ispășirea culpei...” Tribunalul „face lumină în privința persoanei criminalului atît... cît este cu putință pe baza felului de viață al acestuia și trecutului”(p.44)

În tribunalele militare revoluționare, „sensul dreptului de apel, instituit de burghezie, își pierde valabilitatea... în orînduirea sovietică nimeni

nu are nevoie de această birocrație" (p.46). „Este absolut nepermis să se instaureze practica apelului", „nu se recunoaște dreptul de a depune cerere de recurs" (p.49). „Sentința trebuie pusă în aplicare aproape imediat, pentru ca efectul represiunii să fie cât mai puternic" (p.50), „este indispensabil să li se ia criminalilor orice speranță de anulare ori schimbare a sentinței Tribunalului Militar Revoluționar" (p.50). „Tribunalul Mili-tar Revoluționar este organul necesar și devotat al Dictaturii Proletaria-tului, care trebuie să conducă clasa muncitoare, prin distrugerile de neînchipuit, prin oceane de sânge și lacrimi... în lumea muncii libere, a fericirii muncitorilor și a frumuseții" (p.59).

Am putea să mai cităm multă vreme, dar este de ajuns! Să lăsăm privi-rea să scormonească în acel trecut și să alunce pe harta, cuprinsă atunci de flăcări, a țării, să ne închipuim acele localități umane reale, care nu au fost pomenite în broșura tribunalelor. Fiecare cucerire de oraș în timpul războiului civil era marcată nu doar de fumul carabinelor din curtea CEKA, ci și prin ședințele interminabile ale tribunalului. Și ca să primești acel glonț, nu era neapărat nevoie să fii ofițer alb, senator, moșier, călugăr, cadet ori eser. Pentru o condamnare la moarte prin îm-pușcare erau prea de ajuns doar niște mâini albe și moi, fără bătăture. Este însă ușor de ghicit că în Ijevsk sau Votkinsk, Iaroslavl sau Murom, Kozlov sau Tambov revoltele nu au costat mai ieftin nici mâinile nodu-roase și cu bătăture. Ceea ce ne va mira cel mai mult în acele rulouri - ale represiunii extrajudiciare și al celei judiciare-dacă ele vor cădea vreodată dinaintea noastră, va fi numărul țăranilor simpli. Pentru că nenumărate au fost tulburările și răscoalele țăărănești, începînd din anul 1918 pînă în anul 1921, deși ele n-au împodobit, ca ilustrații color, Istoria războiului civil, nimeni nu a fotografiat și nu a filmat aceste mulțimi agitate, care au pornit cu pari, furci și topoare împotriva mitralierelor, care, pe urmă, cu mâinile legate - zece pentru unul! - au fost aliniați în șiruri pentru a fi împușcați. Răscoala din Sapojok o țin minte doar locu-itorii din Sapojok, cea din Pitelino - doar cei din Pitelino. Din aceeași lucrare a lui Lațis, tot pentru un an și jumătate în cele douăzeci de gubernii, aflăm și numărul răcoalelor înăbușite - 344*. Încă din 1918 răscoalele țăărănești au fost calificate „chiaburești", căci doar nu puteau țăranii să se răscoale împotriva

puterii muncitorilor și țăranilor! Dar cum se explică faptul că de fiecare dată nu se răsculau trei case din sat, ci satul întreg? De ce mulțimea săracilor, cu furcile și topoarele lor, nu-i ucideau pe „chiaburii” răsculați, ci mergeau alături de ei împotriva mitra-lierelor? Lațis: chiaburul, „cu promisiuni, calomnii și amenințări, îi silea pe ceilalți țărani să participe la aceste răscoale**”. Dar ce era mai promițător decât lozincile comitetelor săracilor?! Ce era mai amenințător decât mitralierele celor de la CEON?!

Și câți oameni nevinovați au fost atrași între acele pietre de moară, victime absolut întâmplătoare, a căror exterminare constituie jumătatea inevitabilă a oricărei revoluții înarmate?

Iată, de pildă, cazul unui adept al lui Tolstoi, I. E-v, din 1919, povestit de el însuși în zilele noastre.

Cînd a fost declarată mobilizarea generală obligatorie în Armata Roșie (la un an după: „Jos războiul! Baionetele în pămînt! Să mergem acasă!”), doar în gubernia Riazan, pînă în septembrie 1919, „au fost prinși și trimiși pe front 54 697 dezertori***” (și câți au mai fi fost împuș-cați pe loc drept exemplu !). E-v nu dezertase, ci refuzase deschis să facă serviciul militar din considerente religioase. A fost mobilizat forțat, dar la cazarmă nu pune mîna pe armă, nu merge la instrucție. Indignat, comisarul unității îl predă la CEKA cu specificarea: „Nu recunoaște pu-

*M.I. Lațis, Doi ani de luptă pe frontul intern, Editura de Stat. Moscova. 1920, p.75.

** M.I. Lațis, Ibidem, p.70

*** M.I. Lațis. Ibidem, p 74.

terea sovietică”. Interogatoriul. La masă șed trei, în fața fiecăruia se află cîte un revolver tip Nagan. „Am mai văzut noi asemenea eroi, îndată o să cazi în genunchi! Dacă nu accepți să lupți, te împușcă, pe loc!” Dar E-v este ferm: el nu poate să lupte, el este adeptul creștinismului liber. Cazul lui este transmis la tribunalul revoluționar orășenesc din Riazan.

Ședință deschisă, în sală — vreo sută de oameni. Un avocat bătrînel amabil. Acuzatorul Nikolski (cuvîntul procuror a fost interzis pînă în 1922), om cult, el de asemenea jurist cu experiență. Unul dintre asesori încearcă să se edifice cu privire la concepțiile inculpatului („Cum poți dumneata, reprezentant al poporului muncitor, să

împărtășești vederile unui aristocrat -contele Tolstoi?"), președintele tribunalului îi întrerupe și nu-i lasă să se lămurească. Se ceartă.

Asesorul : Dumneata nu vrei să ucizi oameni și îi convingi și pe alții să facă la fel. Dar alții au început războiul, iar dumneata ne împiedici să ne apărăm. Uite, o să te tritem la Kolceak să propovăduiești acolo nonviolența ta!

E-v: Unde mă trimiteți, acolo mă duc.

Acuzatorul: Tribunalul nu trebuie să se ocupe de toate infracțiunile de drept comun, ci doar cu cele contrarevoluționare. Date fiind elementele constitutive ale delictului cer să se transfere acest caz judecătoriei populare.

Președintele: Ha! Infracțiune! Ia te uită unde era apărătorul legilor! Noi nu ne călăuzim după legi, ci după conștiința noastră revoluționară!

Acuzatorul: Insist să se treacă cererea mea în procesul verbal.

Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul. Cazul trebuie audiat de un tribunal obișnuit.

Președintele: Pe neghiobul ăsta bătrîn de unde l-ați mai luat?

Apărătorul: De patruzeci de ani lucrez ca avocat, dar nimeni nu mi-a adus o astfel de insultă. Vă rog să treceți în procesul verbal.

Președintele (rîzînd în hohote): Trecem, trecem!

În sală răsună rîsete. Curtea se retrage pentru deliberare. Din camera de delibarare se aud strigăte de ceartă. S-au întors cu verdictul: moarte prin împușcare!

În sală zgomot și vociferări de indignare.

Acuzatorul: Protestez împotriva sentinței și mă voi plînge la comisariatul justiției!

Apărătorul: Sunt de acord cu acuzatorul!

Președintele: Evacuați sala!!!

Conducîndu-l pe E-v la închisoare, soldații din escortă i-au zis: „Ehei, frățioare, ce bine-ar fi dacă toți ar fi ca tine! N-ar mai fi nici un război, nu ar mai fi nici albi, nici roșii!” Cînd au ajuns la cazarmă, au convocat o adunare a ostașilor din Armata Roșie. Adunarea a condamnat sentința. Au scris un protest și l-au expediat la Moscova. Treizeci și șapte de zile a petrecut E-v așteptînd în fiecare zi moartea, urmărind cu ochii lui, de la fereastră, execuțiile din curtea închisorii.

În sfîrșit, a sosit ordinul de comutare: cinsprezece ani de izolare cu regim sever.

Un exemplu instructiv. Legalitatea revoluționară, în parte a învins, dar cîte eforturi a trebuit să facă președintele tribunalului! Cîta dezordine, cîta indisciplină, cîta lipsă de conștiință! Acuzarea făcînd cauză comună cu apărarea, soldații din escortă care se vîră unde nu le fierbe oala și trimit o rezoluție de protest. Ah, nu le este deloc ușor Dictaturii Prole-tariatului și instanțelor justiției noi! Firește, nu la toate procesele întîlnești alîta dezordine, dar nici cele ca acesta nu sunt puține! Cîți ani vor trebui să mai treacă pînă ce va apărea, se va contura și consolida linia nece-sară, pînă ce apărarea va face cauză comună cu procurorul și cu tribu-nalul, iar cu ei va face cauză comună însuși inculpatul și toate rezoluțiile maselor!

Este sarcina nobilă a istoricului să studieze acest drum întins pe parcur-sul multor ani. Dar noi? Cum să ne deplasăm în acea negură trandafi-rie? Pe cine să interogăm? Cei împușcați nu vor vorbi, ca de altfel nici cei împrăștiați. Și chiar dacă mai sunt în viață vreunii dintre inculpați, avocați, oameni din escortă ori spectatori, nu ni se dă permisiunea să-i căutăm.

Și, de bună seamă, că nu poate să ne ajute decît acuzarea.

Mulțumită unor binevoitori, ne-a căzut în mînă un exemplar salvat de la distrugere al volumului de rechizitorii al revoluționarului frenetic, primul comisar al poporului pentru justiție (i se pregătea postul personal de Tri-bun, dar Lenin a suprimat acest termen*), renumitul acuzator în cele mai mari procese, ulterior dușmanul înverșunat, în sfîrșit demascată, al poporului-N.V. Krîlenko**. Și dacă totuși vrem să realizăm o trecere în revistă a proceselor publice, dacă nu rezistăm ispitei de a respira aerul tribunalelor din primii ani postrevoluționari - trebuie să izbutim să citim această carte.

N-avem altă cale. Iar ceea ce lipsește și ceea ce se referă la provincie trebuie să le reconstituim în minte.

Firește, am fi preferat să consultăm stenogramele acelor procese, să auzim de dincolo de mormînt vocile dramatice ale acelor primi inculpați, ale acelor primi avocați, cînd încă nimeni nu putea să prevadă în ce înșiruire inexorabilă totul va fi înghițit laolaltă cu aceste tribunale revoluționare.

însă, ne explică Krîlenko, editarea stenogramelor „ar fi incomodă dintr-o

serie de considerente de ordin tehnic „(p.4), dar sunt comode rechizito-

* Lenin. Ed. cit., vol 36. p. 21(1

** N.V. Krîlenko, *Za piat let* (în cinci ani). 1918- 1922. Rechizitorii rostite la cele mai mari procese, judecate la Tribunalul Revoluționar din Moscova și la Tribunalul Revoluționar Suprem. GIZ, Moscova - Petrograd, 1923.

riile lui și sentințele tribunalelor, care încă de pe atunci coincideau pe deplin cu cerințele acuzatorului.

Cică arhivele Tribunalului Revoluționar din Moscova și ale Tribunalului Suprem nu erau (în 1923) „cîtuși de puțin în ordine... Stenogramele unei întregi serii de procese... erau scrise atît de ininteligibil, încît tre-buia ori să tai pagini întregi, ori să reconstitui textul din memorie"(!), iar „o serie de procese dintre cele mai mari" (inclusiv procesul în problema revoltei eserilor de stînga, procesul amiralului Șceastnîi, al ambasado-rului englez Lockhart) „s-au desfășurat fără a fi stenografiate" (p. 4-5).

Ciudat. Condamnarea eserilor de stînga n-a fost un fleac. După Februarie și Octombrie, acesta era cel de-al treilea punct crucial al istoriei noastre, trecerea la sistemul partidului unic în stat. Și au fost împușcați cu duiumul. Dar nu s-a stenografiat nimic.

„Complotul militar" din anul 1919 „a fost lichidat de către VCEKA în ca-drul represiunii extrajudiciare" (p. 7), și astfel, tocmai prin aceasta „s-a demonstrat existența lui" (p. 44). (în total au fost arestați peste o mie de oameni*. Oare puteau fi toți trimiși în judecată?)

Poftim, apucă-te și povestește fluent și în ordine despre procesele judiciare din acei ani...

Totuși principiile importante le vom afla. De pildă, acuzatorul suprem ne anunță că VȚIK are dreptul să se amestece în orice proces judiciar. „VȚIK are dreptul să grațieze și să aplice pedeapsa cu moartea nelimi-tat, după cum crede de cuviință (p. 13, sublinierea noastră - A. S.). De pildă, o condamnare de șase luni a schimbat-o cu zece ani (și, după cum cititorul își dă bine seama, pentru asta nu se convoca plenara întregului VȚIK, ci sentința era corectată să zicem de Sverdlov(3) în ca-binetul său). Toate acestea, explică Krîlenko „deosebesc în mod avan-tajos sistemul nostru de teoria falsă a separării puterilor" (p. 14), teoria privind autonomia puterii

judiciare. (Exact, spunea și Sverdlov: „Este bine că la noi puterea legislativă și cea executivă nu sunt separate, ca în Occident, printr-un zid compact. Toate problemele pot fi rezolvate repede". Mai ales la telefon.)

În discursurile rostite la tribunal, Krîlenko formulează, și mai deschis, și mai exact, obiectivele generale ale justiției sovietice, într-o vreme când tribunalul era „concomitent și creator de drept (sublinierea lui Krî-lenko)... și instrument al politicii" (p. 3, sublinierea mea - A. S.).

Creator de drept - pentru că patru ani nu au existat nici un fel de coduri: cele țariste fuseseră aruncate, cele proprii nu fuseseră alcătuite. „Și nimeni să nu-mi spună că justiția noastră penală trebuie să acționeze, sprijinindu-se exclusiv pe normele scrise existente. Noi trăim în proce-sul Revoluției..." (p. 407). „Tribunalul nu este acea instanță judecăto-

*Lațis, Op. cit., p. 46.

rească în care trebuie să renască subtilitățile și speculațiile juridice...Noi creăm un drept nou și norme etice noi" (p. 22, sublinierea mea - A. S.). „Oricît de mult s-ar vorbi aici despre legea eternă a dreptului, a dreptății și așa mai departe, noi știm... cît de scump ne-au costat" (p. 505, sublinierea mea - A. S.).

(Dacă pedepsele voastre ar fi comparate cu ale noastre, poate că nu ar fi chiar atît de scump? Poate cu dreptatea eternă ar fi mai confortabil?...)

Subtilitățile juridice nu sunt necesare pentru că nu trebuie să elucidezi dacă inculpatul este vinovat sau nevinovat: în prezent conceptul de culpabilitate, acest vechi concept burghez, a fost stîrpit (p. 318).

Așadar, am auzit de la tovarășul Krîlenko că tribunalul revoluționar nu este un tribunal ca toate tribunalele! Altă dată o să ne spună că tribuna-lul în genere nu este tribunal: „Tribunalul este organul luptei de clasă a muncitorilor îndreptat împotriva dușmanilor lor" și trebuie să acționeze „în conformitate cu interesele Revoluției... avînd în vedere rezultatele cele mai de dorit pentru masele muncitorilor și țăranilor" (p. 73).

Oamenii nu sunt oameni, ci „purători determinați ai unor idei determina-te". „Oricare ar fi calitățile individuale (ale inculpatului), lui

i se poate aplica un singur criteriu de apreciere: aprecierea din punctul de vedere al oportunității de clasă" (p.79).

Adică tu poți să exiști numai dacă acest lucru este oportun pentru clasa muncitoare. Iar „dacă această oportunitate ar cere ca sabia pedepsei să se abată asupra capetelor inculpaților, atunci nici un fel de... persuasiune verbală nu va fi de ajutor" (p. 81), adică argumentele avocaților etc. „În justiția noastră revoluționară nu ne călăuzim după articole și nici după gradul circumstanțelor atenuante; la Tribunal trebuie să pornim de la considerente de oportunitate" (p. 524).

În anii aceia se întâmpla ca niște oameni care trăiau liniștiți aflau deodată că existența lor este inoportună.

Trebuie să înțelegem că nu povara celor ce a făcut acuzatul apasă asupra lui, ci ceea ce el ar putea să facă, numai dacă nu va fi împușcat numaidecât. „Noi ne apărăm nu doar de trecut, ci și de viitor" (p. 82).

Declarațiile tovarășului Krîlenko sunt clare și generale. Ele ne reconstituie perioada aceea judiciară în tot reliefurile ei. Prin aburul de primăvară răzbește brusc transparența autumnală. Și poate că nu mai trebuie să frunzărim mai departe proces după proces? Căci aceste declarații vor fi aplicate neabătut.

Doar închizînd ochii să-ți închipui o mică sală de judecată, în care încă nu există podoabe aurite. Membrii tribunalului iubitori de adevăr îmbrăcați în tunici simple, uscățivi, încă nu aveau obraji durdulii. Iar autori-tatea acuzatoare (așa îi place lui Krîlenko să-și spună) poartă un veston civil descheiat la toți nasturii și în tăietura gulerului se vede un colțișor al tricoului marinăresc.

În limba rusă, acuzatorul suprem se exprimă astfel: „pe mine mă interesează chestiunea faptului!"; „concretizați momentul tendinței!"; „noi spe-răm în planul analizei adevărului obiectiv". Uneori, pe neașteptate, ful-geră cu un dicton latinesc (este drept că de la proces la proces dictonul este același, doar peste vreo câțiva ani va apărea un altul). Trebuie să spunem că în vîltoarea evenimentelor revoluționare a absolvit două fa-cultăți. Ceea ce îi atrage simpatia este felul cum se exprimă despre acuzații din adîncul sufletului: „Ticăloși de profesie!" Și nu este deloc ipocrit. Dacă nu-i place surîsul unei inculpate, el îi trîntește amenințător, încă înainte de a se

pronunța vreo sentință: „Iar pe dumneata, cetățeană Ivanova, cu surîsul dumitale, o să te apreciem așa cum trebuie și o să găsim posibilitatea să facem astfel încît să nu mai rîzi niciodată!” (p. 296, sublinierea mea - A. S.).

Așadar începem?...

PROCESUL ZIARULUI „RUSSKIE VEDOMOSTI” (Buletinul rus). Acest proces, unul dintre primele și cele mai timpurii, este un proces al cuvîin-tului. La 24 martie 1918, acest cunoscut ziar „profesoral” a tipărit arti-colul lui Savinkov(4) Din călătorie. Ar fi fost mai bucuroși să-l înhațe pe Savinkov în persoană dacă nu era blestemata de călătorie, dar de unde să-l iei? Au suprimat ziarul și au tîrît pe banca acuzaților pe redactorul șef P. V. Egorov, un om de vîrstă foarte înaintată și i-au cerut să expli-ce: cum a îndrăznit? Căci trecuseră patru luni din Era cea Nouă, era timpul să se obișnuiască!

Egorov se justifică naiv că acesta este articolul unui „remarcabil om po-litic, ale cărui opinii prezintă interes general indiferent dacă sunt sau nu împărtășite de redacție”. În continuare, el nu vedea nici o calomnie în afirmația lui Savinkov: „Să nu uităm că Lenin, Natanson et Comp au venit în Rusia prin Berlin, adică autoritățile germane i-au ajutat să se întoarcă în patrie”. Pentru că, într-adevăr, așa a fost. Aflată în război, Germania Kaiserului l-a ajutat pe tovarășul Lenin să se întoarcă.

Krîlenko exclamă că el nu va acuza ziarul de calomnie (de ce oare?), ci pentru încercarea de a influența spiritele! (Dar oare îndrăznește ziarul să-si propună un astfel de obiectiv?!)

Nu este pusă în vina ziarului nici următoarea frază a lui Savinkov: „Tre-buie să fii nebun și criminal ca să susții că proletariatul internațional ne sprijină”, pentru că el ne sprijină încă...

Pentru încercarea de a influența spiritele s-a pronunțat sentința: ziarul, editat din anul 1864, care a suportat reacțiunile cele mai incredibile: Uvarov(5), Pobedonoshev(6), Stolîpin, Kasso(7) și alții, să fie suprimat pentru totdeauna! (Pentru un singur articol - suprimat pe vecie! Uite-așa trebuie să procedeze puterea!) Redactorul Egorov a fost condamnat... mi-e rușine să spun, ca într-o oarecare Grecie... la trei luni de izolare cu regim sever. (Nu chiar atît de rușine, dacă ne gîndim că nu era decît anul 1918! Căci bătrînul, dacă va supraviețui, va fi întemnițat din nou, și încă de cîte ori!)

Oricît ar părea de bizar, dar în acei ani fulminanți se dădea și se primea mită cu tot atîta duioșie ca de cînd lumea în Rusia, și apoi în Uniune. Donațiile acestea erau dirijate chiar, și mai ales spre organele judiciare. Și, ne sfiim să adăugăm, spre CEKA. Tomurile istoriei, legate între coperti roșii imprimate cu litere de aur, păstrează tăcerea, dar bătrînii care au fost martori își amintesc că, spre deosebire de perioada stali-nistă, soarta arestaților politici din primii ani postrevoluționari depindea serios de mită: era primită fără jenă și, în schimb, persoana în cauză era eliberată în mod cinstit. Și iată, Krîlenko, care timp de cinci ani nu și-a ales decît o duzină de procese, ne informează despre două dintre acestea. Vai, atît tribunalul din Moscova, cît și tribunalul suprem, în aspirația lor spre perfecțiune, nu își alegeau drumul cel drept, ci deseori se înglodau în necuviință.

PROCESUL CELOR TREI ANCHETATORI PENALI DE LA TRIBUNA-LUL REVOLUȚIONAR DIN MOSCOVA (aprilie 1918). În martie 1918 a fost arestat un anume Beridze care făcea trafic cu lingouri de aur. Soția lui, cum se obișnuia, a început să caute calea pentru a-și răscumpăra soțul. Ea a izbutit să găsească un lanț de cunoștințe care ducea la unul dintre anchetatori. Acela a mai atras încă doi și la întîlnirea secretă i-au cerut două sute cincizeci de mii. După ce s-au tîrguit, au convenit la șai-zeci de mii, dintre care jumătate predați înainte prin mijlocirea avoca-tului Grin. Totul ar fi rămas necunoscut, cum s-a întîmplat cu sute de asemenea tranzacții, și cazul n-ar fi ajuns în letopisețul lui Krîlenko și al nostru (și chiar în ședința Sovnarkonului!), dacă soția lui Beridze nu s-ar fi zgîrcit cu banii: nu i-a adus lui Grin decît cincisprezece mii avans în loc de treizeci, și - iar acesta a fost lucrul cel mai important - dacă, în- tr-un moment de agitație și îndoială femeiască, n-ar fi hotărît peste noapte că avocatul nu este om de nădejde, ducîndu-se, dimineața, la altul - Iakulov. Nu se spune cine anume, însă pesemne că Iakulov s-a hotărît să-i dea în gît pe anchetatori.

Interesant în acest proces este faptul că toți martorii, începînd cu soția ghinionistă, încearcă să facă depoziții în favoarea inculpaților și să mini-malizeze faptele de care erau acuzați (ceea ce este imposibil la un pro-ces politic!). Krîlenko explică astfel: acest lucru se întîmplă din conside-rente mic-burgheze. Ei se simt străini de Tribunalul

nostru revoluționar. (Noi îndrăznim în spirit mic-burghez să facem presupunerea: oare n-au învățat martorii să se teamă în timpul celor șase luni de dictatură a proletariatului? Căci este nevoie de mare cutezanță ca să înfunzi pe anchetatorii tribunalului revoluționar. Ce se va întâmplă cu tine pe ur-mă?...)

Este interesantă și argumentația acuzatorului. Doar cu o lună în urmă, inculpații erau tovarășii lui de luptă, camarazii de arme, susținătorii lui, erau oameni pe de-a-ntregul devotați intereselor revoluției, iar unul dintre ei, Leist, era chiar „un acuzator sever, capabil să arunce tunete și fulgere asupra oricui ar atenta la bazele orînduirii”. Și ce să spui despre ei în prezent? Unde să cauți probe pentru a-i discredita? (Fiindcă mita în sine nu este suficientă pentru discreditare.) Da, e limpede unde: în trecutul lor! Chestionarul cu datele personale!

„Dacă ne vom uita mai atent” la acest Leist, „vom afla despre el informații extrem de interesante”. Suntem intrigați: este un aventurier noto-riu? Nu, dar este fiul unui profesor de la Universitatea din Moscova! Și nu un profesor oarecare, ci unul care a rezistat douăzeci de ani trecînd prin toate reacțiunile datorită faptului că nu îl interesa activitatea poli-tică! (în pofida regimului reacționar, Krîlenko a fost admis la universitate ca extern...) Atunci de ce să ne mirăm de fățărnicia fiului său?

Podgaiski era fiul unui funcționar din justiție, cu siguranță membru al Sutelor Negre(8), altfel cum ar fi reușit să lucreze douăzeci de ani în ca-drul organelor judiciare? Iar odrasla lui se pregătea și el pentru cariera judiciară. Dar a venit revoluția, și el s-a aciuat la tribunalul revoluționar. Ceea ce pînă mai ieri părea nobil și frumos, astăzi arăta dezgustător!

Cel mai ticălos dintre toți era, firește, Gugel. Fusesse editor, și ce credeți că propunea muncitorilor și țăranilor drept hrană spirituală? El „hrănea masele largi cu literatură de proastă calitate”, nu cu Marx, ci cu lucrările unor profesori burghezi de renume mondial (pe acei profesori îi vom întîlni și noi pe banca acuzaților).

Krîlenko se înfurie și se miră: ce stîrpituri de oameni s-au strecurat în sînul tribunalului? (Noi, de asemenea, suntem nedumeriți: din cine sunt alcătuite tribunalele muncitorilor și țăranilor? De ce proletariatul

a încre-dințat sarcina de a-i răpune pe dușmanii săi tocmai unor astfel de inși?)

În ceea ce îl privește pe avocatul Grin, „omul casei” la colegiul de anchetă, individul care poate elibera pe cine poștești, acesta era „repre-zentantul tipic al acelei specii a rasei umane pe care Marx a numit-o lipitorile orînduirii capitaliste” și din care fac parte jandarmii, preoții și... notarii, în afară, bineînțelese, de toți avocații.

Se pare că Krîlenko nu și-a precupețit puterile, cerînd o sentință crudă și necruțătoare, fără a lua în considerație „nuanțele individuale ale cul-peii”, însă veșnic vigurosul tribunal parcă fusese cuprins de un soi de moleșeală vîscoasă, de amorteală, și de-abia a bîiguit: anchetatorilor cîte șase luni de închisoare, iar avocatului - amendă în bani. (Numai recurgînd la dreptul VȚIK „de a condamna fără limită”, Krîlenko a obținut la Metropol(9) ca anchetatorii să primească zece ani, iar lipi-toarea de avocat - cinci ani și confiscarea tuturor bunurilor. Krîlenko a făcut mare vîlvă cu vigilența sa și era gata-gata să-și primească titlul de Tribun).

Noi recunoaștem că acest proces nu putea să nu zdruncine, atît în rîndul maselor revoluționare de atunci, cît și în rîndul cititorilor noștri de astăzi, credința în sacralitatea tribunalului. Și cu atît mai multă sfială să trecem la următorul proces, avînd în centru o instituție și mai înaltă.

PROCESUL LUI KOSÎREV (15 februarie 1919). F. M. Kosîrev și amicii lui Libert, Rottenberg și Soloviov au lucrat înainte în comisia de aprovi-zionare a Frontului de Est (împotriva trupelor Adunării Constituante, înainte de Kolceak). S-a stabilit că acolo ei găseau mijloace de a primi dintr-o dată de la 70 000 la un milion de ruble, călăreau trăpași de cur-se, făceau chefuri cu surori de caritate. Comisia lor și-a procurat un sediu, un automobil, administratorul lor chefuia la „Iar”(10). (Nu eram obișnuiți să ne închipuim astfel anul 1918, dar aceasta e mărturia tribu-nalului revoluționar.)

Totuși nu acesta este fondul chestiunii: nici unul dintre ei nu a fost judecat pentru faptele săvîrșite pe Frontul de Est, ba chiar li s-a iertat totul. Dar minune mare! Nu trecuse mult de cînd comisia lor de aprovizionare fusese desființată și, într-o zi, toți patru plus Nazarenko, un fost vaga-bond siberian, amicul lui Kosîrev din vremea cînd își ispășea condam-narea la ocnă ca deținut de drept

comun, au primit invitația să consti-tuie... colegiul de revizie și control al VCEKA !

Iată ce reprezenta acest Colegiu: era împuternicit să verifice legalitatea acțiunilor tuturor celorlalte organe ale VCEKA, dreptul de a cere și examina orice dosar în orice stadiu de procedură și de a anula hotărârile tuturor celorlalte organe ale VCEKA, în afară numai de prezidiul VCEKA!!! (p. 507). Nu era deloc puțin! Cea de a doua putere în VCEKA după Prezidiu. Rîndul al doilea după Dzerjinski, Urițki(11), Peters(12), Lațis, Menjinski, Iagoda!

Felul de viață al copărtașilor rămăsese însă cel dinainte, ei nu umblau cu nasul pe sus și nu-și dădeau aere. Împreună cu nu știu care Maxi-mîci, Lionka, Rafailski și Mariupolski, „care nu aveau nici o legătură cu organizația comunistă”, aranjează, în apartamente particulare și la hotelul Savoy, „o ambianță luxuoasă... cu jocuri de cărți (banca are un fond de o mie de ruble), cu băuturi și cu dame”. Kosîrev și-a procurat mobilier scump (70 000) și nu se dă în lături să sustragă de la VCEKA lingurile de argint, ceștile de argint (dar VCEKA de unde le are?...), ba chiar și, pur și simplu, pahare. „Iată încotro, nu în direcția ideologică, se îndreaptă atenția lui, iată ce ia pentru sine de la mișcarea revoluțio-nară”. (Negînd acum sumele primite drept mită, acest cekist de marcă minte fără să clipească măcar că are... o moștenire de 200 000 de ruble la banca din Chicago!... Această situație, el, evident, și-o închipuie în mod real alături de revoluția mondială.)

Oare cum poți să-ți folosești acest drept suprauman de a aresta pe cine vrei și de a elibera pe cine îți convine? Evident, trebuie să ochești peș-tele cu icre de aur, și dintr-acesta, în 1918, căzuse mult în plase. (Căci revoluția s-a făcut într-o prea mare grabă, multe lucruri le-au scăpat din vedere, și cîte pietre prețioase, coliere, brățări, inele, cercei au izbutit să ascundă femeiuștile burgheze.) Pe urmă să cauți contacte cu rudele arestaților prin mijlocirea unui om de paie.

Asemenea figuri se perindă, de asemenea, prin fața noastră la proces. De pildă, tînăra Uspenskaia, 22 de ani, a absolvit liceul la Petersburg, însă n-a intrat la facultate. Numaidecât s-a instaurat puterea Sovietică, și, în primăvara anului 1918, Uspenskaia s-a

prezentat la VCEKA, ofe-rindu-și serviciile în calitate de informatoare. Ca înfățișare corespundea, și au angajat-o.

Referitor la turnătorie și turnători (pe atunci colaboratori secreți), Krîlenko face următorul comentariu: pentru sine „noi nu vedem în asta nimic rușinos, o socotim ca pe o datorie; ... nu faptul în sine al muncii este rușinos; dacă un om recunoaște că această muncă este necesară intereselor revoluției, el trebuie să nu ezite” (p. 512, sublinierea mea - A. S.), însă, vai, Uspenskaia nu are un crez politic, iată ce este groaznic! Ea spune sincer: „Am acceptat pentru ca să-mi plătească un anumit procentaj” de fiecare caz descoperit și, în plus, „să împart pe jumătate” câștigul cu cineva pe care Tribunalul îl trece sub tăcere, ordo-nîndu-i să nu-i spună numele. După spusele lui Krîlenko, Uspenskaia „nu făcea parte din personalul VCEKA, ci lucra în acord” (p. 507). De altfel, trebuie omenește s-o înțelegem, ne explică acuzatorul: era obișnuită să cheltuiască fără să se uite la bani și ce însemnau pentru ea acei 500 de ruble prăpădiți, salariul ei de la VSNH, cînd o singură extorcare (să intervină pentru desigilarea prăvăliei unui negustor) îi aducea 5 000 de ruble, iar alta - de la Meșcerskaia-Grews, al cărei soț fusese băgat la închisoare - 17 000. De altfel, Uspenskaia a rămas puțină vreme simplă colaborare secretă. După cîteva luni, cu ajutorul unor cekiști de vază, era comunistă și anchetatoare penală.

Totuși încă n-am răzbit la miezul chestiunii. A. P. Meșcerski, un mare industriaș, a fost arestat pentru rigiditate în tratativele economice cu guvernul sovietic (L Larin(13)). Pe soția lui, E. L, care era bănuită că ascunde bijuterii și bani, au început s-o șantajeze cekiști. Veneau chiar ei la ea acasă, prezentîndu-i situația soțului din ce în ce mai gravă și cerînd sume din ce în ce mai mari pentru răscumpărare. Ajunsă la disperare, Meșcerskaia-Grews a denunțat chiar ea șantajul (prin inter-mediul aceluiași avocat Iakulov, care îi înfundase și pe ce trei anche-tatori-șperțari și probabil că nutrea ură de clasă față de întreg sistemul procedurii judiciare și extrajudiciare proletare). Președintele tribunalului a săvîrșit și el o greșeală de clasă: în loc să-l prevină pur și simplu pe tovarășul Dzerjinski și să aranjeze totul în familie, a ordonat să i se dea soției lui Meșcerski pentru mită bancnote numerotate, și să ascundă, în locuința ei, după o draperie, o stenografă. Și a venit un anume Gode-liuk, prieten intim cu

Kosîrev, pentru a se înțelege în privința prețului răscumpărării (a cerut 600 000 de ruble!). Și au fost stenografiate toate referințele lui Godeliuk la Kosîrev, Soloviov și la alți comisari, povestirile lui despre toți cei de la CEKA, cine și câte mii ia, apoi primindu-și avan-sul convenit, i-a înmînat E. L. Meșcerskaia permisele de intrare la CEKA, eliberate de colegiul de revizie și control și semnate de Libert și Rottenberg (acolo, la CEKA, trebuia să continue tocmeala). Cînd să plece, a fost demascat! Pierzîndu-și cumpătul, a mărturisit. (Meșcerskaia a izbutit să meargă la colegiul de revizie și control, și acolo fusese deja cerut pentru verificare dosarul soțului ei.)

Dar dați-mi voie! Păi o astfel de demascare pătează veșmintele celeste ale CEKA! Oare acest președinte al Tribunalului Revoluționar din Mos-cova este în toate mințile? Nu cumva își bagă nasul unde nu-i fierbe oala?

Dar se pare că acesta era imperativul momentului, moment ascuns nouă cu desăvîrșire în faldurile istoriei noastre mărețe! Se pare că primul an de activitate a CEKA a produs întrucîtva o impresie de repulsie chiar și asupra partidului proletariatului, încă neobișnuit cu așa ceva. Trecuse doar primul an, fusese făcut doar primul pas pe drumul glorios al CEKA și deja, cum scrie Krîlenko nu prea deslușit, a apărut „o dispută între tribunal, cu funcțiile lui, și funcțiile extrajudiciare ale CEKA... dispută care împărțea în vremea aceea partidul și raioanele muncitorești în două tabere" (p. 14). Așa a fost posibil ca afacerea Kosî-rev să fie pusă pe rol (înainte toți rămîneau nepedepsiți) și să aibă ecou la nivelul cel mai înalt al statului.

CEKA trebuia salvată! Salvați CEKA! Soloviov roagă Tribunalul să-i dea permis de intrare la închisoarea Taganka (vai, nu la Lubianka!), ca să stea de vorbă cu Godeliuk. Tribunalul refuză. Atunci, Soloviov pătrunde în celula lui Godeliuk și fără permisul tribunalului. Și să vedeți ce coincide: tocmai atunci Godeliuk se îmbolnăvește grav, da. („Nu se poate spune că Soloviov ar fi dat dovadă de rea-voință", spune Krîlenko lingușitor.) Și simțind brusc că i se apropie moartea, Godeliuk se căieș-te emoționat că a putut să calomnieze CEKA. Cere să i se dea hîrtie și compune o declarație de negare: nu e nimic adevărat din toate câte le-a îndrugat despre Kosîrev și alți comisari ai CEKA, și tot ce a fost steno-grafiat de după draperie este la fel de neadevărat!

O, cîte subiecte! O, unde este Shakespeare? Soloviov a trecut prin zid, umbre firave saltă prin celulă, Godeliuk retractează cu o mîină tremu-rîndă... iar nouă, la teatru și la cinematograful, ni se evocă anii revoluției doar prin Varșovianca ...

„Dar cine i-a eliberat permisele?” insistă Krîlenko. Permisele pentru Meșcerskaia doar n-au picat din cer? Nu, acuzatorul „nu vrea să spună că Soloviov ar avea vreun amestec, pentru că... nu există probe suficiente”, însă el presupune că „nișe cetățeni rămași în libertate cu pufușor pe botișor” puteau să-l trimită pe Soloviov la Taganka.

Acum era momentul cel mai nimerit să fie interogați Libert și Rottenberg. Au fost chemați, dar nu s-au prezentat! Uite așa, pur și simplu, nu s-au prezentat, s-au eschivat. Atunci, dați-mi voie, să fie interogată Meșcerskaia! Închipuți-vă că nici această aristocrată decăzută n-a avut curajul să se prezinte la Tribunalul Revoluționar!

După încasarea mitei, Meșcerski a fost eliberat pe cheazășia lui Iakulov și, împreună cu soția, a fugit în Finlanda. În schimb, pe Iakulov, în preajma judecării lui Kosîrev, l-au pus sub stare de arest, poate tocmai pen-tru acele cheazășii, ori tocmai ca pe un șarpe veninos. La judecată l-au adus sub escortă ca să depună mărturie, și, curînd, trebuie să credem, a fost împușcat. (Și acum ne mirăm: cum s-a ajuns la nesocotirea legii, de ce nimeni nu s-a luptat?)

Iar Godeliuk a retractat și moare. Iar Kosîrev nu este vinovat de nimic! Și nu mai poți să interoghezi pe nimeni...

În schimb, ce mai martori au venit la Tribunal de bună voie! Tovarășul Peters, vicepreședintele VCEKA și chiar însuși Felix Edmundovici a venit alarmat. Fața lui prelungă și aprinsă de ascet este îndreptată spre judecătorii încremeniți, și el depune mărturie în apărarea nevinovatului Kosîrev, în apărarea înaltelor lui calități morale, revoluționare și profe-sionale. Această depoziție, vai, n-a mai ajuns pînă la noi, însă Krîlenko relatează următoarele: „Soloviov și Dzerjinski au prezentat în cele mai grozave culori minunatele calități ale lui Kosîrev” (p. 522). (Ah, sublocotenent nesăbuit! Peste douăzeci de ani, la Lubianka, îți vor adu-ce aminte de acest proces!) Se poate ghici cu ușurință ce putea să spună Dzerjinski: Kosîrev este un cekist de fier, necruțător față de dușmani, este un tovarăș bun. Inimă fierbinte, minte lucidă, mîini curate.

Și din haosul calomniei se înalță în fața noastră cavalerul de bronz Kosîrev. De fapt și biografia lui îi scoate în evidență voința remarcabilă. Înainte de revoluție a fost judecat de cîteva ori, de cele mai multe ori pentru crimă: mai întîi, pentru că (la Kostroma), intrînd prin înșelăciune, ca să jefuiască, în locuința bătrînci Smirnova, a sugrumat-o cu propriile ei mîini. Apoi pentru încercarea de a-și ucide propriul tată și pentru uci-derea unui tovarăș al acestuia cu intenția de a-i folosi actul de identi-tate, în celelalte cazuri, Kosîrev a fost judecat pentru escrocherii, și, în general, a petrecut mulți ani la ocnă (este de înțeles năzuința lui pentru lux!), și numai amnistiiile țarului l-au mai scăpat de acolo.

Aici, vocile severe și drepte ale celor mai importanți cekîști l-au întrerupt pe acuzator, arătîndu-i că toate condamnările anterioare au fost pro-nunțate de organe judecătorești burghezo-moșierești și nu pot fi luate în considerație de societatea noastră nouă. Dar ce se întîmplă? De la tri-buna acuzatorului Tribunalului revoluționar, sublocotenentul, întrecînd orice măsură, trîntește, drept răspuns, o tiradă atît de greșită din punct de vedere ideologic, încît ni se pare că introducerea ei aici, în expu-nerea armonioasă a proceselor vremii, ar fi chiar distonantă:

„Dacă în sistemul judiciar țarist exista ceva bun, în care puteam avea încredere, aceasta nu era decît curtea cu juri... În hotărîrea juraților puteai întotdeauna să ai încredere, ei săvîrșeau foarte puține erori judi-ciare" (p. 522).

Este cu atît mai neplăcut să auzi așa ceva din gura tovarășului Krîlenko, deoarece, cu trei luni în urmă, la procesul provocatorului Roman Malinovski, favoritul lui Lenin, care, în pofida celor patru condamnări din trecut pentru infracțiuni de drept comun, a fost cooptat în Comitetul Central și trimis în Dumă, Autoritatea Acuzatoare s-a situat pe o poziție de clasă ireproșabilă:

„Pentru noi fiecare crimă este produsul sistemului social respectiv, și în acest sens o condamnare de drept comun anterioară, în virtutea legilor societății capitaliste și ale epocii țariste, nu constituie în ochii noștri un fapt care așterne o dată pentru totdeauna o pată de neșters... Noi cunoaștem multe exemple cînd în rîndurile noastre s-au aflat oameni în al căror trecut se întîlneau astfel de fapte, dar noi n-am tras niciodată de aici concluzia că trebuie să-i eliminăm din

mediul nostru. Omul care cunoaște principiile noastre, nu se poate speria că existența unei con-damnări în trecut îl amenință cu scoaterea din rîndurile revolu-ționarilor..." (p. 337, sublinierea mea — A.S.).

Iată cît de partinic știa să vorbească tovarășul Krîlenko! Însă aici, datorită raționamentului său eronat, s-a întunecat figura cavalerului Kosîrev! Și în tribunal s-a creat o astfel de atmosferă, încît tovarășul Dzerjinski a fost nevoit să spună: „Pentru o clipă (ei, doar pentru o clipă! - A.S.) m-a fulgerat ideea dacă nu cumva cetățeanul Kosîrev a căzut victimă a pasiunilor politice, care în ultima vreme s-au dezlănțuit în jurul Comisiei Extraordinare?" (CEKA).

Krîlenko și-a dat seama: „Eu nu vreau și n-am vrut niciodată ca prezentul proces al lui Kosîrev și Uspenskaia să devină procesul CEKA. Așa ceva nu numai că nu pot să vreau, ci trebuie să lupt din toate puterile împotriva acestui lucru!"... „În fruntea Comisiei Extraordinare au fost puși tovarăși cu cel mai acut spirit de răspundere, dintre cei mai cinstiți și principiali, care și-au asumat povara îndatoririi de a-i strivi pe dușmani, chiar și cu riscul de a săvîrși greșeli... Pentru aceasta, revo-luția este obligată să le muțumească... Subliniez această latură pentru ca nimeni să nu-mi poată spune pe urmă: «El a fost instrumentul unei trădări politice»" (p. 509-510, sublinierea mea -A.S.). (Vor spune!...)

Iată pe ce muchie de cuțit se afla Acuzatorul Suprem! Dar se vede că avea niște relații, încă din clandestinitate (cercuri destul de apropiate lui Lenin), de unde afla ce întorsătură vor lua lucrurile mîine. Aceasta se observă din cîteva procese, chiar și din acesta. Se simțeau în aer noi tendințe la începutul anului 1919. Gata! E timpul ca VCEKA să fie înfrînată! Acel moment a fost „splendid exprimat în articolul lui Buharin, cînd acesta spune că în locul spiritului revoluționar legal trebuie să se instaureze legalitatea revoluționară". Dialectică, orice ai zice! Și Krîlenko lasă să-i scape: „Tribunalul revoluționar este chemat să preia locul comisiilor extraordinare". (Să preia locul??...) De altminteri, „el trebuie să nu fie mai puțin năprasnic, în sen-sul realizării sistemului de intimidare, teroare și amenințare, decît a fost Comisia Extraordinară" (p. 511).

A fost?... Prin urmare, el a și înmormîntat-o?!... Dați-mi voie, dumneavoastră spuneți să preia locul, dar cu cekiștii ce se va

întîmpla? Cumplite zile! Atunci este explicabil că șeful cel mare, în mantaua-i lungă pînă la călcîie, s-a grăbit să compară în calitate de martor.

Dar poate că sursele dumitale, tovarășe Krîlenko, sunt false?

Da, în acele zile s-a întunecat cerul deasupra Lubiankăi. Și cartea aceasta putea s-o apuce pe alt făgaș, însă eu presupun că Felix cel tare ca fierul s-a dus la Vladimir Ilici să discute, să-i explice. Și totul s-a înseninat Deși, peste două zile, la 17 februarie 1919, prin hotărîrea spe-cială a VŢIK, CEKA a fost privată de drepturile ei judiciare (dar cele extrajudiciare au rămas?), „e drept pentru scurtă vreme" (p. 14)!

Singura zi de dezbateri s-a complicat și prin faptul că secătura de Uspenskaia s-a comportat dezgustător. Chiar și de pe banca acuzaților ea „a improșcat cu noroi" și pe alți cekiști de seamă, care n-au fost implicați în proces, și chiar pe însuși tovarășul Peters! (S-a dovedit că ea folosea numele lui nepătat în operațiile de șantaj; ea stătea pur și simplu în cabinetul lui Peters cînd acesta discuta cu alți agenți de informații.) Acum face aluzie la trecutul dubios dinaintea revoluției al tovarășului Peters, cînd se afla la Riga. Iată în ce șarpe s-a transformat în numai opt luni, cu toate că în aceste opt luni ea s-a aflat printre cekiști! Ce-i de făcut cu una ca ea? Aici Krîlenko s-a potrivit întru totul cu părerea cekiștilor: „Cîtă vreme regimul nu se va consolida pe deplin, și este încă departe pînă acolo (oare?)... în interesul apărării revoluției... pentru cetățeanca Uspenskaia nu există și nu poate exista altă sentință decît lichidarea ei". Nu a spus moartea prin împușcare, ci lichidare! Cetățene Krîlenko, fata este încă tînără! Dați-i acolo zece ani, poftim, douăzeci și cinci, pînă atunci regimul se va consolida pe deplin? Dar vai:

„Alt răspuns nu există și nu poate exista în interesul societății și al Revoluției și chestiunea nu poate fi pusă altfel. Nici un fel de izolare în cazul de față nu va da roade" (p. 515)!

A sărit peste cal fetița... înseamnă că știe multe...

Kosîrev, de asemenea, a trebuit să fie sacrificat. A fost împușcat. Ca să fie alții salvați.

Oare vom ajunge vreodată să citim vechile arhive de la Lubianka? Nu, le vor arde. Le-au și ars.

• • •

Cum bine vede cititorul, acesta a fost un proces de mică importanță, puteam nici să nu zăbovim asupra lui. Iată însă că:

PROCESUL „CLERICILOR” (11-16 ianuarie 1920) va ocupa după opi-nia lui Krîlenko „un loc corespunzător în analele revoluției ruse”. Chiar în anale, nici mai mult, nici mai puțin! Pe Kosîrev l-au dat gata într-o sin-gură zi, iar pe aceștia i-au scărmanat cinci zile.

Iată inculpații principali: A. D. Samarin, personalitate cunoscută în Rusia, fost procuror superior al Sinodului, militant stăruitor pentru elibe-rarea bisericii de sub autoritatea țarismului, dușmanul lui Rasputin și înlăturat de acesta din funcție (acuzatorul însă consideră: ce mi-e Sa-marin, ce mi-e Rasputin, nu-i totuna?); Kuznețov, profesor de drept bisericesc la Universitatea din Moscova; protoiereii Uspenski și Țvetkov din Moscova. (Despre Țvetkov, acuzatorul însuși spunea că este „un reprezentant de seamă al vieții sociale, poate cel mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sînul clerului, filantrop”.)

Iată care era vina lor: au creat „Consiliul Parohiilor Unite din Moscova”, care, la rîndul lui, a alcătuit (din voluntari credincioși de vîrstă între patruzeci și optzeci de ani) garda patriarhului (firește, neînmarmată), insti-tuind la reședința acestuia serviciul de strajă permanent, ziua și noap-tea, care avea următoarea misiune: în caz că pe patriarh îl păștea vreun pericol din partea autorităților - să strîngă poporul, prin telefon și bătînd clopotul în dungă, apoi cu toată mulțimea să meargă în urma patriarhului, oriunde îl vor duce, și să roage Sovnarkomul (iată unde se afla contrarevoluția!) să-l elibereze pe patriarh!

Era o inițiativă care amintea o tradiție sfîntă cu origini în vremurile Rusi-ei Vechi; oamenii se adunau cînd clopotul se bătea în dungă și porneau cu tot puhoiul să ducă jalba celor puternici!...

Acuzatorul se arată mirat: ce primejdie îl paște pe patriarh? De ce v-ați gîndit să-l apărați?

Chiar așa. Numai că, iată, de doi ani, CEKA aplică represiunea extraju-diciară împotriva celor indezirabili. Numai că, de curînd, la Kiev, patru soldați din Armata Roșie l-au ucis pe mitropolit. Numai că dosarul patri-arhului „este încheiat și poate fi trimis oricînd la Tribunalul revoluționar”, și „doar din grija față de masele largi ale muncitorilor și țăranilor, aflate încă sub influența propagandei

bisericești, îi lăsăm deocamdată în pace pe acești dușmani de clasă" (p. 67). Și de ce sunt neliniștiți pravo-slavnicii de soarta patriarhului? Căci în toți acești doi ani, patriarhul Tihon n-a tăcut o clipă: a adresat proclamații comisarilor poporului, și preoțimii, și enoriașilor; proclamațiile lui (iată unde se afla cel dinții Samizdat!(15)), respinse de tipografii, erau dactilografiate. În ele înfiera exterminarea unor oameni nevinovați, devastarea țării... Și acum de ce atîta îngrijorare pentru viața patriarhului?

Iată și cea de a doua culpă a acuzaților: în toată țara se face sechestrarea și rechiziția averilor bisericești (aceasta pe lîngă închiderea mînăstirilor, pe lîngă confiscarea pămînturilor și bunurilor agricole, acum este vorba de platouri, potire și policandre), iar Consiliul parohiilor a răspîndit un manifest printre mireni, prin care erau îndemnați să se opună rechizițiilor și să bată clopotele în dungă. (Da, e firesc! Păi și de tătari tot astfel apărau bisericile!)

Și cea de a treia acuzare: valul neconținut și insolent de reclamații trimis la Sovnarkom privind batjocorirea bisericii de către activiștii locali, sacrilegiile și încălcările grosolane ale legii libertății de conștiință. Aceste reclamații, deși nu erau satisfăcute (depozițiile lui Bonci-Bruevici(16), șeful cancelariei Sovnarkomului) duceau la discreditarea activiștilor locali.

Trecînd în revistă toate acuzațiile de care se făcuseră vinovați inculpații, ce pedeapsă se poate cere pentru aceste crime abominabile? Oare conștiința revoluționară nu-i sugerează nimic cititorului? Pedeapsa cu moartea, nimic altceva! Cum a cerut și Krîlenko (pentru Samarin și Kuznețov).

Dar pînă ce s-au ocupat cu blestemata de legalitate și au ascultat ple-doariile preamultor avocați burghezi (pe care nu-i menționăm din considerente de ordin tehnic), s-a aflat vestea că... a fost abrogată pedeapsa cu moartea! Na-ți-o bună! Nu se poate, cum așa? Cum s-a văzut, Dzerjinski a dat o dispoziție referitoare la VCEKA (CEKA fără execuții prin împușcare?...) Și Sovnarkomul a extins această dispoziție și asu-pra tribunalelor? Încă nu. Krîlenko a prins din nou aripi. Și a continuat să ceară pedeapsa cu moartea, argumentînd astfel:

„Chiar dacă am presupune că situația Republicii, în stare de fortificare crescîndă, înlătură pericolul nemijlocit pe care îl prezintă

asemenea persoane, totuși mie mi se pare neîndoielnic că în această perioadă de muncă creatoare... epurarea... acestor vechi cameleoni... constituie o cerință a necesității revoluționare". „Puterea Sovietică se mîndrește cu hotărîrea VCEKA privind abolirea pedepsei cu moartea". Dar: aceasta „încă nu ne obligă să considerăm că problema abrogării pedepsei cu moartea este rezolvată o dată pentru totdeauna... în toate perioadele Puterii Sovietice" (p. 80-81).

Ce profeție! Pedepsa cu moartea va reveni, va reveni, și foarte curînd! Pentru că există încă un șir imens de dușmani care trebuie suprimați! (chiar și Krîlenko însuși, și mulți frați de clasă ai lui...)

Ce să-i faci, tribunalul l-a ascultat, i-a condamnat pe Samarin și pe Kuz-nețov la moarte, punîndu-i însă sub incidența amnistiei: lagăr de con-centrare pînă la victoria definitivă împotriva imperialismului mondial! (Ar mai fi stat și astăzi acolo...), iar „celui mai bun dintre aceia care puteau să iasă din sînul clerului" - cincisprezece ani, pedeapsă comutată în cinci ani.

Au existat și alți inculpați atașați la proces, pentru ca acuzarea lor să aibă cît de cît o motivație reală: călugări și învățători din Zvenigorod, implicați în cazul Zvenigorod din vara anului 1918, dar care, nu se știe de ce, nu au fost judecați vreme de un an și jumătate (ori, poate, au fost judecați o dată, iar acum încă o dată, pentru că este oportun). În vara

aceea, la Mînăstirea din Zvenigorod, la starețul Iona*, au venit activiștii sovietici și i-au poruncit („umblă mai repede!") să le dea moaștele prea-cuviosului Savva. Activiștii sovietici, în această vreme, nu numai că fumau în biserică (evident, și în altar) și, bineînțeles, nu și-au scos că-ciulile, însă cel care a luat în mînă țeasta Sfîntului Savva, a început să scuie în ea, subliniind caracterul imaginar al acestei sfințenii. Au săvîrșit și alte scrilegii. Asta i-a determinat pe oameni să bată clopotele. Mul-țimea s-a revoltat, iar unul dintre activiști a fost omorît. Ulterior, ceilalți au tăgăduit că ar fi profanat și scuipat, și declarațiile lor i-au fost de ajuns lui Krîlenko.

Cine nu-și amintește aceste scene? Iată prima impresie din toată viața mea, cred că aveam vreo trei-patru ani: în biserica din Kislovodsk intră capetele țuguiate (cekiști în budionovci(17)), își

croiesc drum prin mulți-mea încremenită și mută a credincioșilor și, fără să-și scoată coifurile țuguiate, întrerupînd sfînta slujbă, pătrund în altar.

Iar acum îi judecau și pe acești... activiști sovietici? Nicidecum - pe acești călugări.

Îi rugăm pe cititori să aibă în vedere că din 1918 s-a stabilit următoarea uzanță judiciară: fiecare proces care avea loc la Moscova (bineînțeles, cu excepția procesului nedrept împotriva CEKA) nu constituia o judecată a împrejurărilor reunite în mod întîmplător, nu: era un indice al politicii judiciare; era un model de vitrină, după care se expediază marfa comandată pentru provincie; este un tip, o rezolvare model, plasată la începutul unei culegeri de probleme, după care școlarii le rezolvă apoi pe celelalte.

Astfel încît, dacă s-a spus „procesul clericilor”, trebuie să înțelegem la numărul plural. De altfel, însuși Acuzatorul suprem ne lămurește cu plă-cere: „aproape toate tribunalele Republicii aveau pe rol procese simi-lare” (p. 61). Nu de mult s-au judecat la tribunalele din Severodvinsk, Tver, Riazan, în Saratov, Kazan, Ufa, Solvîcegodsk Țariovokokșaisk. Erau judecați preoți, dascăli și enoriași activi, reprezentanți ai ingratei „biserici ortodoxe, eliberate de Revoluția din octombrie”.

Cititorului i se va părea că aici este o contradicție: de ce multe dintre aceste procese au avut loc înainte de modelul moscovit? Acesta nu es-te decît un cusur al expunerii noastre. Prigoana judiciară și extrajudici-ară a bisericii eliberate a început încă din 1918 și, judecînd după cazul din Zvenigorod, încă de pe atunci atinsese punctul critic. În octombrie 1918, patriarhul Tihon scria în proclamația către Sovnarkom că nu exis-tă libertatea de propovăduire, că „mulți dintre propovăduitorii cutezători

*Fostul ofițer în cavaleria de gardă Firguf, care, pe urmă a suferit o regenerare spirituală, a împărțit totul săracilor și s-a călugărit. Cu toate acestea, eu nu știu dacă împărțeala s-a efectuat într-adevăr. Da, căci dacă admitem regenerările spirituale, atunci ce mai rămîne din teoria de clasă?

ai bisericii au plătit cu sînge de mucenici... Ați atentat la patrimoniul bi-sericesc, strîns de generații întregi de credincioși și nu ați ezitat să încălcați voia lor postumă”. (Firește, comisarii poporului nu citeau pro-clamațiile, iar șefii secretariatelor se prăpădeau de rîs: a găsit cu ce să ne mustre - voia postumă! Facem ceva pe strămoșii noștri, noi

lucrăm pentru urmași!) „Sunt executați episcopi, preoți, călugări și călugărițe fără nici o vină, acuzați în bloc de nu știu ce vagă, nebuloasă atitudine contrarevoluționară”. Este adevărat, când se apropiau trupele lui Denikin și Kolceak, s-au oprit, ca să înlesnească pravoslavnicilor apărarea revo-luției. Însă îndată ce intensitatea războiului civil a început să scadă s-au apucat din nou de biserică, tîrînd-o prin tribunale. În anul 1920, au lovit și în mînăstirea Troițe-Serghieva(18), au răzbit la moaștele preacuvio-sului fanatic Serghi Radonejski(19) și le-au mutat la muzeul din Mosco-va.

Patriarhul îl citează pe Kliucevski(20) : „Porțile lavrei se vor închide și candelile se vor stinge deasupra mormîntului său numai atunci când noi vom irosi pînă la ultima picătură întregul fond spiritual și moral pe care ni l-au lăsat cu limbă de moarte marii ziditori ai Pănuntului rusesc, cum a făcut-o Preacuviosul Serghi”. Nu s-a gîndit Kliucevski că această iro-sire se va săvîrși aproape în timpul vieții lui.

Patriarhul a cerut să fie primit de Președintele Consiliului Comisarilor Poporului, pentru a-l convinge să nu se atingă de lavră și de moaște, căci doar Biserica era acum separată de Stat! I s-a răspuns că Preșe-dintele, tovarășul Lenin, este ocupat cu discutarea unor treburi impor-tante și întîlnirea nu poate avea loc în zilele următoare. Dar nici mai tîrziu.

Comisariatul Poporului pentru Justiție a emis (la 25 august 1920) circulara privind lichidarea, în general, a tuturor moaștelor sfinte, pentru că ele, anume, obstrucționează înaintarea noastră spre o nouă și mai dreaptă societate.

Urmînd în continuare selecția lui Krîlenko, să aruncăm o privire și asu-pra cazului judecat de Tribsup (le place mult să folosească între ei pres-curtarea de la Tribunalul Suprem, iar pentru noi, ca pentru niște gîze ce suntem, răcnesc din toate puterile: Ridicați-vă! Intră Curtea!):

PROCESUL „CENTRULUI TACTIC” (16-20 august 1920): 28 de inculpați și încă vreo cîțiva judecați în contumacie.

Cu o voce încă nerăgușită la începutul discursului pătimaș, iluminat cu totul de analiza de clasă, Acuzatorul Suprem ne informează că, în afară de moșieri și capitaliști, „a existat și continuă să existe încă o pătură so-cială, a cărei existență constituie de mult obiectul reflecției

reprezentanților socialismului revoluționar. ...Este așa-numita intelectualitate... În acest proces vom vedea cum activitatea intelectualității ruse este suprapusă judecății istoriei" și judecății revoluției (p. 34).

Caracterul special îngust al studiului nostru nu ne lasă posibilitatea să vedem cum anume reflectau reprezentanții socialismului revoluționar la soarta așa-numitei intelectualități și ce anume au hotărât pentru ea? Însă ne consolează faptul că aceste materiale au fost publicate, sunt accesibile oricui și pot fi selectate cu toate amănuntele. Iată de ce, nu-mai pentru clarificarea situației din Republică, menționăm părerea Președintelui Consiliului Comisarilor Poporului din acei ani, când aveau loc toate aceste dezbateri ale tribunalelor.

În scrisoarea din 15 septembrie 1919 către Gorki (am mai citat-o o dată), Vladimir Ilici răspunde la demersurile întreprinse de Gorki cu prilejul arestărilor efectuate în rândurile intelectualilor și, referindu-se la marea masă a intelectualității ruse contemporane (care „gravita în jurul cadeților”), scrie: „De fapt ea nu este creierul națiunii, ci un căcat”*. Altă dată îi spune lui Gorki: „Va fi vina ei [a intelectualității], dacă noi vom sparge prea multe oale... Dacă ea caută dreptatea, de ce nu vine la noi?... Intelectualitatea a tras în mine”** (Kaplan(21), adică).

Iată cum se exprima el când vorbea despre intelectualitate: putregai liberal; că e „cucernică”; „atitudine de nepăsare atât de obișnuită oame-nilor «culți»”. Considera că nu chibzuiește lucrurile în profunzime, că „a trădat cauza muncitorilor”. (Dar când a jurat ea credință cauzei muncitorilor?)

Această bătaie de joc, acest dispreț față de intelectualitate au fost pre-luate de publiciștii din deceniul al treilea și de ziarele din deceniul al trei-lea, și de viața de toate zilele, și, în sfârșit, de intelectualii înșiși, care și-au blestemat veșnica neputință de a chibzui totul pînă la capăt, veșnica dualitate, veșnica lipsă a coloanei vertebrale și veșnicul blestem de a se tîrî cu deznădejde în urma epocii.

Și pe bună dreptate! Iată însă că sub bolțile Tribunalului Suprem răsună bubuitor glasul Autorității Acuzatoare și ne readuce în sala de judecată:

„Această pătură socială... a fost supusă în acești ani la proba reconsiderării generale". Reconsiderare era un cuvânt foarte des folosit atunci. Și cum s-a făcut această reconsiderare? Iată cum: „Intelectuali-tatea rusă, intrînd în creuzetul Revoluției cu lozinci despre suveranitatea poporului, a ieșit din el aliatul generalilor negri (nici măcar al celor albi!), agentul năimit (!) și supus al imperialismului european. Intelectua-litatea și-a călcat stindardele în picioare și le-a împrăștiat cu noroi" (Krîlenko, p. 54).

Și „nu este nevoie să-i exterminăm pe reprezentanții ei separați" numai pentru că „acest grup social și-a trăit traiul".

În zorii secolului al XX-lea! Cîtă putere de previziune! O, revoluționari
*Lenin, Ed. cit., vol. 51 p. 48.

**V.I. Lenin i A.M. Gorki (V.I. Lenin și AM. Gorki), Editura Academiei de Științe. Moscova. 1961, p. 263.

științifici! (Totuși a fost nevoie să-i extermine. În tot deceniul al treilea n-au făcut altceva decît să extermine.)

Ne uităm cu repulsie la cele douăzeci și opt de chipuri ale aliaților gene-ralilor negri, ale năimiților imperialismului european.

Și ne mai dezgustă în mod deosebit acest Centru: aici intră și Centrul Tactic, și Centrul National, și Centrul de Dreapta (din procesele celor două decenii, în memorie se strecoară mereu Centre, Centre și iar Cen-tre, ba inginerești, ba menșevice, ba troțkisto-zinovieviste, ba buhari-niste de dreapta, și toate au fost distruse, și numai de aceea eu și dum-neavoastră suntem încă în viață). Pentru că unde este un Centru, acolo cu siguranță acționează mîna imperialismului.

Este adevărat că, oarecum, ni se mai ia o piatră de pe inimă cînd auzim în continuare că Centrul Tactic care se judecă astăzi nu a fost organiza-ție, că el nu a avut: 1. statut; 2. program; 3. cotizații de membru. Dar ce a avut? Iată ce: se întîlneau! (Te cuprind florii!) Și, întîlnindu-se, își împărtășeau unul altuia punctele de vedere! (Te ia cu frig de gheață.)

Acuzațiile sunt foarte grave și susținute cu probe materiale: la douăzeci și opt de acuzați - 2 (două) probe materiale (p. 38). Este vorba de două scrisori ale unor reprezentanți care lipseau (se aflau în străinătate): Miakotin(22) și Fiodorov. Lipseau, însă înainte de Octombrie făceau parte din aceleași comitete ca și cei prezenți, și

aceasta ne dă dreptul să-i identificăm pe cei absenți cu cei prezenți. Iar scrisorile se refereau la divergențele dintre ei și Denikin privind niște probleme mărunte, cum ar fi chestiunea țărănească (nouă nu ni se spune, însă este evident: îl sfătuiesc pe Denikin să dea pământul țăranilor), cea evreiească, cea națională și federală, a administrației de stat (democrație, nu dictatură) și altele. Și ce concluzie furnizează probele? Una foarte simplă: prin aceasta se dovedește existența corespondenței și unitatea celor prezenți cu Denikin! (Br-r-r... ham-ham!)

Există însă și acuzații directe la adresa celor prezenți: schimbul de informații cu acei cunoscuți ai lor care domiciliază în regiunile periferice (în Kiev, de pildă), nesubordonate puterii sovietice centrale! Adică, înainte era Rusia, dar pe urmă, în interesul revoluției mondiale am cedat această parte Germaniei, iar oamenii continuă să-și trimită bile-țele: cum o mai duceți pe-a-colo, Ivan Ivanîci?... Noi - uite-așa... Și N.M. Kișkin (membru al Comitetului Central al cadeților), chiar și de pe banca acuzaților se justifică insolent: „Omul nu vrea să fie orb și se străduiește să afle tot ce se întâmplă pretutindeni”.

Să afle tot ce se întâmplă pretutindeni... Nu vrea să fie orb?... Atunci, . acuzatorul are dreptate să califice acțiunile lor drept trădare! Trădare față de Puterea Sovietică!

Iată însă care erau actele lor cele mai cumplite: în toiul războiului civil, ei... scriau lucrări, alcătuiau memorii, proiecte. Da, „experți în dreptul de stat, în științe financiare, în relații economice, în probleme judiciare și învățământul public”, ei scriau lucrări! (Și, cum nu e greu de ghicit, fără să apeleze cîtuși de puțin la lucrările precedente ale lui Lenin, Troțki și Buharin...) Profesorul S.A. Kotliarevski - despre structura federală a Rusiei, V. I. Stempkovski - chestiunea agrară (și, probabil, fără colec-tivizare...), V.S. Muralevici despre învățământul public în Rusia viitoare, profesorul Kartașov - proiect de lege privind cultele. Iar biologul (mare) N.K. Kolțov(23) (care n-a cunoscut nimic de la patrie decît prigoană și, în final, execuția) le îngăduia acestor granguri burghezi să se adune la el în institut. (Aici a nimerit și N.D. Kondratiev, care în 1931 va fi judecat definitiv ca activist al TKP.)

Inima noastră acuzatoare sare din piept, devansînd verdictul. Spuneți, ce pedeapsă, ce pedeapsă merită acești acoliți de generali?

Una singu-ră - moartea prin împușcare! Dar aceasta nu este cererea acuzatorului, este sentința tribunalului! (Din fericire, au atenuat-o ulterior: lagăr de concentrare pînă la sfîrșitul războiului civil.)

Vina acuzațiilor constă în faptul că n-au stat cuminți în colțul lor, ronțain-du-și codrul de pîine, „ei au căzut de acord cu privire la orînduirea de stat ce ar trebui să urmeze după căderea celei sovietice”.

În limbajul științific contemporan asta se traduce: ei au studiat o posibilitate alternativă.

Vocea acuzatorului bubuie, dar surprindem în ea o mică fisură; parcă aleargă cu ochii pe pupitru, mai caută o hîrtie? Un citat? O clipă! Îi este servit cu cea mai slugarnică promptitudine. Nu-i ăsta, Nikolai Vasili-evici? Pofțiți:

„Pentru noi... noțiunea de tortură consistă în faptul însuși al ținerii deți-nuților politici în închisori...”

Așa deci? A-i ține pe deținuții politici în pușcărie înseamnă tortură! Și asta o spune acuzatorul! Ce vederi largi! Se ivesc zorile unei justiții noi! Mai departe,

„Lupta cu guvernul țarist era cea de a doua natură a lor [a politicilor] și ei nu puteau să nu lupte cu țarismul!” (p. 17).

Cum nu puteau să studieze posibilitățile alternative?... Poate că a gîndi este chiar prima natură a intelectualului?

Ah, din neatenție nu i-au dat citatul necesar, acesta-i din alt proces. Ce încurcătură!... Dar Nikolai Vasilievici era din nou stăpîn pe situație:

„Chiar dacă acuzații de aici, din Moscova, n-au mișcat nici măcar un de-get - (se pare că așa a și fost...) — n-are importanță: ...Într-un astfel de moment chiar și discuțiile la o ceașcă de ceai privind orînduirea ce va să vină în locul Puterii Sovietice, care, chipurile, va cădea, constituie un act contrarevoluționar... În timpul războiului civil nu doar acțiunea (îm-potriva puterii sovietice), dar chiar și inacțiunea este considerată o crimă...” (p. 39).

Poftim, acum totul e limpede. Vor fi condamnați la împușcare pentru lip-sa oricărei acțiuni. Pentru o ceașcă de ceai.

De pildă, intelectualii din Petrograd au decis ca, în cazul venirii lui lude-nici, „în primul rînd să se îngrijească de convocarea dumei municipale democratice” (adică să o apere de dictatura generalului).

Krîlenko: Aș fi vrut să le strig: „Erați obligați să vă gândiți mai întâi cum să vă lăsați oasele pe câmpul de luptă și să nu-l lăsați pe ludenici să intre în oraș!!”

Dar ei nu și le-au lăsat.

(De altfel, nici Nikolai Vasilievici.)

Mai sunt și inculpați care au fost informați și au tăcut („Ai știut și n-ai spus”, cum ne exprimăm noi.)

Iată însă nu o lipsă de acțiune, ci o acțiune criminală activă: prin intermediul LN. Hrușciova, membră a Crucii Roșii politice (este și ea aici, pe bancă), alți inculpați i-au ajutat pe deținuții de la Butîrki cu bani (vă pu-teți închipui acest val de capitaluri la chioșcul de alimente al închisorii?) și cu îmbrăcăminte (și, luați seama, de lînă!). Fărădelegile lor nu cunosc măsura! Atunci nici pedeapsa proletară să nu cunoască nici o măsură!

Ca o cameră de filmat în cădere, prin fața noastră se perindă, ca o peliculă piezișă, indescifrabilă, douăzeci și opt de chipuri de bărbați și femei dinainte de revoluție. N-am observat ce expresie aveau! Sunt speriate? Disprețuitoare? Mîndre?

Căci răspunsurile lor nu există! Nici ultimul cuvînt ca acuzat! Firește, din considerente de ordin tehnic... Suplinind acest neajuns, acuzatorul ne fredonează: „Am asistat la autoflagelare continuă și căință pentru gre-șelile săvîrșite... Inconsecvența politică și natura intermediară a intelc-tualității... -(da, da, chiar așa: natura intermediară!) - ...în acest caz a justificat întru totul aprecierea marxistă pe care bolșevicii au dat-o întot-deauna intelectualității” (p. 8)

Dar cine este această femeie tînră care a apărut pentru o clipă în fața noastră?

Este fiica lui Tolstoi, Alexandra Lvovna. Și a întrebat Krîlenko: Ce făcea ea la aceste întruniri? Răspunsul: „Pregăteam samovarul!” - Trei ani lagăr de concentrare!

Revista „Na ciujoi storone” (Pe meleaguri străine, care apărea în străi-nătate)*, ne dă posibilitatea să stabilim ce a fost în realitate.

Încă din vara lui 1917, sub Guvernul provizoriu, a luat ființă Uniunea reprezentanților vieții publice, avînd ca obiectiv: să sprijine continuarea războiului pînă la victoria finală și să se împotrivească curentelor socia-

*„Na ciujoi storone", culegeri istorico-literare, sub redacția lui S. P. Melgunov, Berlin - Praga;

S. P. Melgunov, Judecata istoriei asupra intelectualității, III, 1923;

S. A. Kotliarevski, „Cen-trul național" din Moscova în anul 1918, VIII, 1924.

liste, mai cu seamă eserilor. După Revoluția din Octombrie mulți dintre

membrii de vază au emigrat, alții au rămas. Acum nu mai puteau să organizeze congrese, să desfășoare o activitate sistematică, dar intelectualii erau obișnuiți să gândească, să aprecieze evenimentele, să facă schimb de idei, și le venea greu să renunțe brusc la acest obicei. Faptul că erau apropiați de lumea academică le permitea să lase impresia că întrunirile lor nu sunt decât niște conferințe științifice. Pe vremea aceea erau multe lucruri de discutat: pacea de la Brest-Litovsk, ieșirea din război cu prețul pierderii unor teritorii uriașe, noile relații cu foștii aliați și cu foștii dușmani cîtă vreme în Europa războiul continua. Unii — în numele libertății și democrației, precum și în numele datoriei față de ali-ați - considerau că Rusia trebuie să continue ajutorul pentru aliați, iar pacea de la Brest a fost încheiată de oameni care nu aveau împu-terniciri de la țară. Unii nădăjduiau că, îndată ce Armata Roșie se va consolida, puterea sovietică va rupe, relațiile cu nemții. Alții, dimpotrivă, își puneau speranța în nemți, că devenind, conform tratatului, stăpînii unei jumătăți din Rusia, acum îi vor înlătura pe bolșevici. (Iar nemții considerau că acționa în interesul cadeților înseamnă să acționeze pentru englezi, și oricare alt guvern, cu excepția celui sovietic, va relua războiul cu Germania.)

Pe temeiul acestor divergențe în vara lui 1918, din Uniunea reprezentanților vieții publice s-a desprins Centrul Național, care în realitate nu era decât un simplu cerc de orientare în favoarea aliaților, cadet prin componentă, care se temea însă ca de foc să reînnoiască forma de partid, lucru interzis categoric de bolșevici. Acest cerc n-a făcut nimic, cu excepția cîtorva adunări camuflate la institutul profesorului Kolțov. Uneori își trimitea pe unii dintre membri în Kuban pentru informații, însă aceia își pierdeau urma pe acolo, uitînd de cei de la Moscova. (De altminteri, nici aliații nu manifestau cine știe ce interes pentru Armata de Voluntari.) Însă Centrul Național s-a

concentrat cel mai mult asupra elaburării unor proiecte de legi pentru viitoarea Rusie.

Concomitent cu Centrul Național și mai la stînga lui a fost creată Alianța Renașterii (în principal de orientare socialist revoluționară, n-ar fi fost potrivit să se asocieze cu cadeții, se reînnoiau orientările și ideile de partid obișnuite): lupta împotriva nemților și împotriva bolșevicilor. Dar și această luptă li se părea imposibilă pe teritoriul bolșevicilor și se reducea la trimiterea oamenilor în sud. Însă și raioanele Armatei de Voluntari îi respingeau prin reacționarismul lor. Sufocîndu-se în vidul comunismului de război, în primăvara anului 1919, toate trei: Uniunea reprezentanților vieții publice, Centrul Național și Alianța Renașterii, au decis să întreprindă o coordonare sistematică, și în acest scop au desemnat cîte doi oameni. Sextetul alcătuit s-a întrunit cînd și cînd, în cursul lui 1919, apoi și-a încetat existența. Arestările lor însă au început de-abia în anul 1920. Sextetul a fost denumit pompos „Centrul tactic”.

Arestările s-au efectuat în urma denunțului făcut de N. N. Vinogradski, unul dintre membrii neînsemnați ai Centrului Național. Ulterior a continuat cu succes slujba de „cloșcă” într-una din celulele Secției Speciale, prin care se scurgeau mulți participanți. Aceștia, cu naivitatea specifică acelor ani, povesteau deschis în celulă tot ce voiau să ascundă de anchetator.

Cunoscutul istoric rus S. P. Melgunov, care, de asemenea se afla prin-tre acuzați, unul dintre cei principali (membru al sextetului), a scris fără nici o plăcere în emigrație amintirile despre acest proces. Poate nici nu le-ar fi scris dacă nu s-ar fi publicat cartea lui Krîlenko, cu acel rechizi-toriu răsunător. Și Melgunov, înciudat pe sine și pe copărtașii lui, ne înfățișează tabloul cunoscut al anchetei sovietice: ancheta n-a dispus de nici o probă materială, „la dosar nu s-a aflat nici un document. Tot materialul acuzator a fost extras din depozițiile acuzaților înșiși... Toți viitorii participanți la proces, în timpul anchetei preliminare, nu au adop-tat tactica tăcerii... Se credea că prin păstrarea tăcerii din principiu îmi agravez, fără a mai fi nevoie, soarta și, poate, chiar soarta altora... Cînd te afli în fața posibilității de a fi împușcat nu te mai gîndești la istorie”.

În Cartea roșie a VCEKA (vol. H, Moscova 1922), multe dintre depozi-țiile inculpaților sunt reproduse cuvînt cu cuvînt și, ele, vai,

sunt jalnice.

Melgunov îi reproșează fără umor anchetatorului Iakov Agranov (care i-a îmbrobodit pe toți) faptul că, împreună cu alți inculpați, a fost victima înșelăciunii, a fost prostit cu abilitate. „O mai mare batjocură n-am suferit în viața mea”, spune el, mai cumplită decât o maltratare fizică. Și Melgunov, care a explicat cu atîta perspicacitate numeroase personae-lități ale revoluției ruse, aici s-a lăsat cu ușurință prins în cursă: confirmă participarea la Alianța Renașterii a acelor persoane care, chipurile, clarificaseră acest lucru în depozițiile scrise, ce îi fuseseră arătate. Și „a început să facă depoziții mai mult sau mai puțin coerente”, ca o povestire, fără evidențierea întrebărilor anchetatorului. (Aceste depoziții i-au uimit și copleșit pe copărtași, cînd li s-au arătat la rîndul lor: parcă povestea cu plăcere, nestăvilită, din proprie inițiativă.)

Agranov i-a „îmbrobodit” pe toți, spunîndu-le că aceasta „ține de trecut”, toate aceste centre nu se mai întrunesc de mult, încît pe inculpați nu-i paște nici un pericol. CEKA face aceste clarificări numai din interes istoric. Pe mulți i-a vrăjit Iakov Saulovici prin amabilitate. Altor le-a pus categoric dinainte egalitatea dintre puterea sovietică și Rusia și, prin urmare, este o crimă să lupți împotriva celei dintîi, dacă o iubești pe cea de a doua. Și astfel a obținut de la unii depoziții într-adevăr înjositoare și lingușitoare. (În special, articolul lui Kotliarevski, menționat în notă, a fost elaborat de arestat din însărcinarea lui Agranov.)

Iar la judecată? Melgunov: „Tradiția revoluționară [a intelectualității] ce-rează un anumit eroism, dar din suflet lipsea patosul necesar pentru acest eroism. Să transformi procesul într-o demonstrație de protest, însemna agravarea conștiinței nu doar a situației proprii, ci și a altora ”.

Cît de ușor a căzut în plasa cekiștilor și s-a predat, și a pierit intelectua-litatea rusă, ea, cea iubitoare de libertate, cea atît de intransigentă, de dîră pe vremea țarului, cînd nu se lua nimeni de ea.

Și mai grăitoare, și mai cumplită însă este altă izbîndă a lui Agranov: „afacerea Taganțev” din 1921 (deși, nu intră la acest capitol, pentru că nu s-a judecat în proces). Profesorul Taganțev, timp de patruzeci

și cinci de zile a păstrat eroic tăcerea la anchetă. Pe urmă, însă, Agranov l-a convins să semneze împreună un acord:

„Eu, Taganțev, în mod conștient încep să fac depoziii despre organizația noastră, fără să ascund nimic... nu voi tăinui nici o persoană implicată în grupul nostru. Fac toate acestea pentru a ușura soarta tuturor copărtașilor la procesul nostru.

Eu, Iakov Saulovici Agranov, împuternicitul VCEKA, cu ajutorul cetățeanului Taganțev, mă oblig să închei neîntârziat ancheta, după care să o prezint pentru judecare în proces public... Mă oblig ca nici unuia dintre acuzați să nu i se aplice pedeapsa capitală". Și în procesul Taganțev, CEKA a executat optzeci și șapte de oameni.

Așa a răsărit soarele libertății noastre. Legea noastră octombristă a crescut ca un ștengar dolofan și năbădăios.

Acum nu ne mai aducem aminte nimic din toate câte au fost.

Capitolul 9

LEGEA SE MATURIZEAZĂ

PRIVIREA NOASTRĂ de ansamblu s-a cam lungit. Și, de fapt, încă nu am început. Procesele importante, procesele celebre sunt încă înainte, însă liniile principale se conturează încă de pe acum.

Să însoțim dar legea noastră și la vârsta pionieratului.

Să scoatem din îndelunga uitare

PROCESUL DIRECȚIEI PENTRU COMBUSTIBIL, mai 1921 (un proces cîtuși de puțin politic), pentru că îi privea pe ingineri, sau pe specialiști, speți, cum li se spunea atunci.

Trecuse cea mai cruntă dintre cele patru ierni ale războiului civil, cînd nu mai era pic de combustibil, și trenurile nu mai ajungeau în gări, și în cele două capitale era frig și foamete, și valul grevelor din uzine (acum șterse din istorie). Celebra întrebare: cine-i de vină?(1)

Bineînțeles, nu Conducerea Generală. Ba nici chiar cea locală! Este foarte important. Dacă „tovarășii, care adesea veneau din afară" (conducătorii comuniști), nu aveau o idee corectă despre treaba încre-dințată, în locul lor speți trebuiau „să traseze calea corectă de abordare a problemei!"* înseamnă, deci, că „nu conducătorii sunt vinovați... vinovați sunt cei care au calculat, răs-calculat și au alcătuit planul (cum să hrănească și să încălzească cu zerouri). Vinovat nu este cel care a impus planul, ci cel care l-a compus! Și dacă planificarea s-a transfor-mat în exagerare, vinovați sunt, desigur,

speți. Și dacă cifrele nu se potrivesc, „este vina acelorași speți, nu a Consiliului Muncii și Apărării”, nici măcar „a conducătorilor responsabili de la Direcția pentru combustibil”. Și dacă nu există nici cărbune, nici lemne, nici petrol, asta se întâmplă din cauză că speți „au creat o situație haotică, încurcată”. Și tot a lor este vina că nu au rezistat și au dat curs telefonogramelor urgente ale lui Rîkov(2), repartizînd și eliberînd unora în afara planului.

De toate erau vinovați speți! Însă justiția proletară nu este neîndurătoare cu ei, sentințele sunt blînde. Firește, proletarii nutresc o repulsie lăuntrică față de acești specialiști blestemați, însă fără ei nu te descurci, totul e la pămînt. Și tribunalul nu-i hăituiește, și chiar Krîlenko spune că din anul 1920 „nici vorbă de sabotaje”. Da, speți sunt vinovați, dar nu din răutate, ci pur și simplu pentru că sunt niște încurcă-lume, nu sunt capabili de mai bine, n-au învățat să lucreze în capitalism, ori sunt pur și simplu egoiști și sperțari.

Astfel, la începutul perioadei de reconstrucție se trasează uimitoarea linie punctată a îngăduinței față de ingineri.

*N. V. Krîlenko, Op. cit., p. 381.

Bogat a fost în procese publice anul 1922, primul an de pace. Atît de bogat, încît acest capitol al nostru îi va fi dedicat în totalitate. (Unii se vor mira: chiar după ce s-a isprăvit războiul se produce o asemenea recrudescență a proceselor judiciare? Dar și în 1945, și în 1948 Drago-nul a cunoscut o extraordinară perioadă de înviorare. Oare aici nu funcționează o anume legitate, fie ea și cea mai simplă?)

Deși în decembrie 1921, cel de al IX-lea Congres al Sovietelor a hotărît „să restrîngă competențele VCEKA”*, și în acest sens ea a fost restructurată și rebotezată în GPU, însă chiar în octombrie 1922 drep-turile GPU au fost din nou lărgite, iar în decembrie, Dzerjinski declara corespondentului „Pravdei” (17 decembrie 1922): „Acum trebuie să supraveghem cu deosebită vigilență grupările și orientările antisovietice. GPU și-a redus aparatul, dar și l-a consolidat din punct de vedere calitativ”.

La începutul aceluia an și nu lăsăm să ne scape

PROCESUL SINUCIDERII INGINERULUI OLDENBORGER (Tribunalul Suprem, februarie 1922). Un proces de care nimeni nu-și mai aduce aminte, fără importanță și întru totul necaracteristic. Necaracteristic deoarece volumul lui reprezintă doar o singură viață

de om, și care era deja sfârșită. Dacă nu s-ar fi sfârșit, acel inginer și laolaltă cu el vreo zece oameni, formînd un centru, s-ar fi aflat acum în fața Tribunalului Suprem și atunci procesul ar fi fost pe deplin caracteristic. Iar acum, pe bancă se află tovarășul Sedelnikov, membru de seamă al partidului, doi lucrători de la Rabkrin și doi sindicalişti.

Dar precum struna care se rupe în depărtare la Cehov(3), ceva apăsător, sfîșietor, se simte în acest proces al predecesorului timpuriu al inculpaților din Șahtî și al „Partidului industrial”.

V. V. Oldenborger a lucrat treizeci de ani la rețeaua de alimentare cu apă din Moscova și a devenit inginer șef încă de la începutul secolului. Trecuse Veacul de Argint(4) în artă, trecuseră patru Dume de Stat, trei războaie, trei revoluții și întreaga Moscovă băuse apa lui Oldenborger. Akmeiștii(5), futuriștii, reacționarii și revoluționarii, iuncherii și ostașii Armatei Roșii, Sovnarkomul, CEKA și RKI au băut apa curată și rece a lui Oldenborger. Nu a fost însurat și nu a avut copii. În toată viața lui n-a existat decît această rețea de alimentare cu apă. În 1905 n-a permis să fie aduși soldați de pază, „pentru că soldații, din stîngăcie ori nebăgare de seamă, pot să strice conductele sau mașinile”. (Atunci, nimeni nu i-a împiedicat pe lucrătorii de la rețeaua de apă să facă grevă, în 1905 ar fi lăsat Moscova și fără apă, dar poate că Oldenborger ar fi închis-o?)

A două zi după revoluția din februarie le-a spus muncitorilor săi că revoluția a luat sfîrșit, gata, toată lumea la locul său, apa trebuie să curgă. În

*Culegere de legi ale RSFSR, 1922, nr. 4, p. 42.

timpul luptelor din octombrie n-a avut decît o grijă: să salveze rețeaua de apă.

Colaboratorii lui au declarat grevă, ca protest la revoluția bolșevicilor. L-au chemat și pe el. Le-a răspuns: „Din punct de vedere tehnic, vă rog să mă iertați, eu nu fac grevă. Dar în rest... în rest, da, firește...” A primit banii pentru greviști de la comitetul de grevă, a semnat o chitanță, apoi însă a dat fuga să facă rost de un manșon pentru o conductă stricată.

Și cu toate acestea el este dușman! Iată ce i-a spus unui muncitor: „Pu-terea Sovietică nu va rezista nici două săptămîni”. Se simte o orientare nouă în zilele dinaintea lansării NEP-ului. Krîlenko își

permite să se destăinuiească Tribunalului Suprem: „Atunci gîndeau așa nu numai spe-ți, așa am gîndit și noi de multe ori” (p. 439, sublinierea mea - A.S.).

Și cu toate acestea e dușman! Cum ne-a spus tovarășul Lenin: pentru supravegherea specialiștilor burghezi avem nevoie de dulăii de pază ai RKI.

Doi asemenea dulăi de pază au fost detașați pe lîngă Oldenborger. (Unul dintre ei, Makarov-Zemlianski, un potlogar, fost funcționar la re-țeaua de apă, concediat pentru „fapte reprobabile”, s-a angajat la RKI, „pentru că acolo plătesc mai bine”, apoi a urcat pînă la un Narkomat central, pentru că „acolo leafa e mai bună”, și de acolo a venit să-l con-troleze pe fostul lui șef, să se răzbune din toată inima pentru ofensele de odinioară.) Apoi, firește, nu dormea nici comitetul sindical, cel mai bun apărător al intereselor muncitorilor. Apoi, firește comuniștii au trecut la conducerea rețelei de apă. „La noi doar muncitorii trebuie să stea în frunte, numai comuniștii trebuie să posed total conducerea, justetea acestei poziții a fost confirmată și de prezentul proces” (p. 433).

Desigur, nici organizația de partid din Moscova nu scăpa din ochi rețeaua de apă. (Și, în plus, din spatele ei - CEKA.) „Călăuziți de senti-mentul sănătos al urii de clasă am creat, la vremea ei, brava noastră armată; și tot în numele acestei uri nu încredințăm nici un post de răspundere unor oameni care nu fac parte din tabăra noastră fără a pune pe lîngă ei... un comisar” (p. 434). Și au început numaidecît să-l corecteze pe inginerul șef, să-l dirijeze, să-i dea lecții și fără știrea lui să mute personalul tehnic („au destrămat cuibul afaceriștilor”).

Însă, oricum, rețeaua de apă nu a fost salvată! Treaba n-a început să meargă mai bine, ci mai rău! Așa a izbutit banda inginerilor să-și pună pe ascuns în aplicare planurile monstruoase. Mai mult: depășindu-și na-tura intermediară de intelectual, din pricina căreia niciodată în viață nu s-a exprimat tăios, Oldenborger a avut îndrăzneala să numească acțiunile noului șef Zeniuk („figură absolut simpatică” pentru Krîlenko, „prin structura ei interioară”) - despotism! Atunci a fost limpede că „inginerul Oldenborger trădează în mod conști-ent interesele muncitorilor și este un adversar direct și deschis al dicta-turii clasei muncitoare”. Au început să cheme comisii de

control, însă comisiile decideau că totul este în ordine și apa curge normal. Inspec-torii de la Rabkrin nu s-au mulțumit cu asta, ci au început să bombarde-ze RKI cu rapoarte. Oldenborger voia pur și simplu „să distrugă, să strice, să lichideze rețeaua de distribuire a apei în scopuri politice”, dar n-a izbutit s-o facă. L-au împiedicat cum au putut: s-au opus reparațiilor costisitoare ale cazanelor ori înlocuirii rezervoarelor de lemn cu cele de beton. Căpeteniile muncitorilor au început să vorbească deschis la adu-nări că inginerul șef este „sufletul sabotajului tehnic organizat”, lui nu trebuie să i se acorde încredere, ci, dimpotrivă, să i se opună pe toate planurile.

Nici acum treburile nu s-au îndreptat, ba au început să meargă mai rău!...

Dar ceea ce rănea în mod deosebit „psihologia proletară ereditară a ce-lor de la Rabkrin și a sindicaliştilor era faptul că majoritatea muncitorilor de la stațiile de pompare, „molipsiți de psihologia mic-burgheză”, erau de partea lui Oldenborger și nu sesizau sabotajul lui. Tot atunci se orga-nizau alegerile pentru Mossovietul din Moscova, și de la rețeaua de distribuire a apei muncitorii au propus candidatura lui Oldenborger, căreia, firește, celula de partid i-a opus o candidatură partinică, însă aceasta nu avea nici o speranță din pricina falsei autorități a inginerului șef în rîndul muncitorilor. Asta însă n-a împiedicat celula de partid să tri-mită la comitetul raional, la toate instanțele și să prezinte în adunarea generală rezoluția sa: „Oldenborger este centrul și sufletul sabotajului, în Mossoviet el va fi dușmanul nostru politic!” Muncitorii au răspuns cu larmă și cu strigăte: „Nu-i adevărat! Minciuni!” Atunci, secretarul comi-tetului de partid, tovarășul Sedelnikov, a strigat în față celor o mie de capete ale proletariatului: „Cu astfel de agenți ai Sutelor Negre nici nu vreau să vorbesc!” O să vorbim, adică, altundeva.

Au fost luate măsuri pe linie de partid: inginerul șef a fost exclus din colegiul de conducere al rețelei de distribuție a apei, au creat în jurul lui o atmosferă de anchetă judiciară permanentă: era chemat întruna la tot felul de comisii și subcomisii, era interogat și i se dădeau însărcinări ce trebuiau îndeplinite cu maximă urgență. Ori de cîte ori nu se prezenta, se menționa într-un proces-verbal „în eventualitatea unui viitor proces”. Prin intermediul Consiliului pentru Muncă și Apărare (președinte – tova-rășul Lenin) s-a obținut ca la rețeaua de

distribuție a apei să fie numită „Troica Extraordinară” (Rabkrin, Consiliul Sindicatelor și tovarășul Kuibîșev(6)).

Iar apa continua, de patru ani, să curgă prin conducte, locuitorii Moscovei o beau fără să observe nimic...

Atunci, tovarășul Sedelnikov a scris un articol în „Viața economică”: „Avînd în vedere zvonurile care tulbură opinia publică privind starea catastrofală a rețelei de distribuire a apei”, el făcea cunoscute multe alte zvonuri alarmante și chiar: că rețeaua pompează apă sub pămînt și „erodează în mod conștient temeliiile Moscovei” (puse încă de Ivan Kali-ta(7)). A fost chemată o comisie de la Mossoviet. Ea a constatat că „starea rețelei de distribuire a apei este satisfăcătoare, conducerea teh-nică este rațională”. Oldenborger a combătut toate acuzațiile. Atunci, Sedelnikov a declarat cu seninătate: „Eu mi-am propus să stîrnesc iar-mă în jurul problemei, este treaba specialiștilor să lămurească această chestiune”.

Ce le mai rămăsese de făcut căpeteniilor muncitorimii? Care era mijlocul cel din urmă, dar și cel mai sigur? Un denunț la VCEKA! Ceea ce Sedelnikov a și făcut! El „vede cu ochii lui cum Oldenborger distruge în mod conștient rețeaua de distribuire a apei”, pentru el nu încapă nici o îndoială că „la rețeaua de distribuire a apei, în inima Moscovei Roșii, acționează o organizație contrarevoluționară”. Ca să nu mai vorbim de starea catastrofală în care se află turnul Rubliov!

Aici însă Oldenborger a făcut o greșală lipsită de tact, o ieșire de intelectual intermediar și fără coloană vertebrală: cînd i s-a respins coman-da pentru cazane noi din străinătate (cele vechi nu mai puteau fi repa-rate în Rusia), el nu găsește altceva de făcut decît să se sinucidă. (Era prea mult pentru unul singur, oamenii nici măcar nu erau antrenați.)

Însă cazului i s-a dat curs mai departe, organizația contrarevoluționară poate fi găsită și fără el, lucrătorii de la Rabkrin se angajează s-o des-copere. Timp de două luni au loc niște manevre surde, însă spiritul de la începuturile NEP-ului cerea „să se dea o lecție și unora, și altora”. Și iată procesul de la Tribunalul Suprem. Krîlenko este sever cu măsură. Este necruțător cu măsură. El înțelege că: „Muncitorul rus avea dreapta-te cînd în toți care nu erau cu el vedea mai curînd un dușman decît un prieten”, dar: „ținînd seama de schimbările ce intervin în politica noastră practică și

generală, poate va trebui să recurgem la concesi mari, să ne retragem și să navigăm printre obstacole; poate că partidul va fi nevoit să aleagă o tactică, împotriva căreia se va ridica logica primitivă a lup-tătorilor cinstiți, plini de abnegație" (p. 458).

Este adevărat că pe muncitorii care depuneau împotriva tovarășului Sedelnikov și celor de la Rabkrin tribunalul „i-a tratat cu superficialitate”. Și inculptatul Sedelnikov răspundea imperturbabil la amenințările acu-zatorului: „Tovarășe Krîlenko! Eu cunosc aceste articole; dar aici nu sunt judecați dușmanii de clasă, iar aceste articole se referă la dușmanii de clasă”.

Dar și Krîlenko exagerează cu vioiciune. Sunt cunoscute denunțurile mincinoase făcute la niște instituții de stat... cu circumstanțe agravante (ura personală, răzbunarea)... faptul de a abuza de poziția la serviciu... iresponsabilitatea politică... abuzul de putere, de autoritate al activiștilor și membrilor RKP (b)... dezorganizarea procesului de muncă la rețeaua de distribuire a apei... prejudiciul adus Mossovietului și Rusiei Sovietice, pentru că astfel de specialiști sunt puțini... este imposibil să fie înlocuiți... „Ca să nu mai vorbim de pierderea personală, ca individ... Astăzi, când lupta reprezintă conținutul principal al vieții noastre, ne-am obișnuit într-un fel să nu prea ținem cont de aceste pierderi irecupera-bile... (p. 458).

Tribunalul Revoluționar Suprem trebuie să-și spună cuvîntul său plin de greutate... Pedeapsa prevăzută de lege trebuie să fie administrată cu toată severitatea!... N-am venit aici să glumim!...”

Vai, Doamne, după asta ce pedeapsă au să primească? Nu cumva...? Cititorul meu s-a obișnuit și-mi șoptește: toți vor fi ex...

Perfect adevărat. Toți vor fi expuși... oprobriului public, în semn de sinceră căință!

Două adevăruri...

Sedelnikov a primit, parcă, un an de închisoare.

Îngăduiți-mi să nu cred.

O, barzi ai deceniului al treilea, care ni-l prezentați ca pe un clocot luminos de bucurie! Chiar dacă l-ai cunoscut puțin și doar cu ochii copilăriei- nu poate fi uitat. Aceste mutre, aceste rituri care i-au persecutat pe ingi-neri în deceniul al treilea s-au ghiftuit și s-au îngrășat. Dar să vedem ce a fost începînd din 1918...

În următoarele două procese îl vom părăsi puțin pe dragul nostru acuzator suprem: este ocupat cu pregătirea marelui proces al eserilor. (În provincie au avut loc și înainte procese ale eserilor, ca, de exemplu, cel de la Saratov, în 1919.) Acest proces grandios stîrnise anticipat neli-niște în Europa, și Comisariatul poporului pentru justiție și-a dat seama că: judecăm de patru ani și nu avem nici un fel de cod penal, nici vechi, nici nou. Probabil că grija pentru cod nu-l lăsa indiferent nici pe Krîlenko: trebuia pus totul de acord din vreme.

În ceea ce privește procesele eclesiastice, care tocmai așteptau să înceapă, ele constituiau probleme interne, nu interesau Europa progre-sistă și puteau fi abordate și fără cod penal.

Am văzut că separarea Bisericii de stat era înțeleasă de acesta în sen-sul că toate lăcașurile sfinte și tot ce era atîrnat, așezat ori pictat în ele trece la stat, iar bisericii îi rămîne doar acea biserică ce sălășluiește în inimă, cum spune Sfînta Scriptură. Și în anul 1918, cînd victoria părea cîștigată, mai repede și mai ușor decît se aștepta, au trecut la confis-carea bunurilor bisericești. Însă acest atac a stîrnit o indignare neaștep-tat de mare în popor. În condițiile declanșării războiului civil n-ar fi fost deloc înțelept să mai deschidă un front intern, acela al credincioșilor. Dialogul dintre comuniști și creștini trebuia deocamdată amînat.

La sfîrșitul războiului civil, ca o consecință firească a lui, o foamete ne-maiîntîlnită s-a abătut asupra ținuturilor din bazinul Volgăi. Și deoarece nu stă frumos în cununa învingătorilor din acest război, despre ea, la noi, nu s-au mormăit mai mult de două rînduri. Foametea aceasta a fost cruntă pînă la canibalism, părinții ajunseseră să-și mănînce proprii copii, așa cum nu s-a cunoscut în Rusia, nici în Vremurile de Restriș-te(8) (fiindcă atunci, după cum atestă cronicarii, recoltele de grîne rezis-tau cîțiva ani sub zăpadă și gheață fără să fie strînse în hambare). Un film despre această foamete ar fi pus într-o lumină absolut nouă tot ce am văzut și tot ce știm despre revoluție și despre războiul civil, însă nu există nici filme, nici romane, nici studii-statistice. Toate acestea trebuie uitate, ele nu înfrumusețează imaginea. În plus, ne-am obișnuit să arun-căm cauzele oricărei foamete în seama chiaburilor, dar cînd moartea devenise o condiție generală, unde erau chiaburii? V. G. Korolenko

În Scrisori către Lunacearski* (în ciuda promisiunii celui din urmă, la noi nu s-au editat niciodată) ne explică motivele foametei și sărăcirii gene-rale a țării: este vorba de prăbușirea productivității (brațele de muncă trebuiau să țină armele) și de faptul că țăranii își pierduseră orice încre-dere și orice speranță că măcar o mică părticică din recoltă le va rămî-ne lor. Și cîndva, cineva, poate va socoti și acele livrări de produse ali-mentare care, conform păcii de la Brest, se scurgeau de multe luni, în nenumărate vagoane, din Rusia, lipsită de grai ca să mai protesteze, și chiar din regiunile ce vor fi bîntuite de foamete, spre Germania Kaiseru-lui, care dădea ultimele bătălii pe frontul de vest.

Un mic lanț causal drept și scurt: locuitorii de pe Volga își mîncău copiii pentru că bolșevicii au cucerit puterea prin violență și au dezlănțuit războiul civil.

Genialitatea unui politician constă și în știința de a obține un succes și dintr-o năpastă a poporului. Aceasta este precum o revelație - dintr-o singură lovitură, trei bile sunt introduse în punga mesei de biliard: acum să hrănească popii oamenii înfometați de pe Volga! Căci doar sunt creștini, sunt buni la suflet!

1. Dacă refuză - îi vom face pe ei răspunzători de foamete și vom distruge biserica;

2. Dacă vor accepta - vom curăța bisericile;

3. În ambele cazuri - ne vom întregi rezervele valutare.

Este foarte probabil că această idee a fost inspirată chiar de acțiunile bisericii. După cum mărturisește patriarhul Tihon, încă din august 1921, la începutul foametei, biserica a creat comitete eparhiale și panruse pentru ajutorarea celor înfometați, au început să strîngă bani. Însă admiterea ajutorului direct al bisericii însemna subminarea dictaturii pro-letariatului. Comitetele au fost interzise, iar banii au fost confiscați pen-tru vistierie. Patriarhul s-a adresat pentru ajutor Papei de la Roma și arhiepiscopului de Canterbury, dar și aici i s-a închis gura, explicîndu-i-se că numai Puterea Sovietică este împuternicită să ducă tratative cu străinii. Și pe urmă de ce să ne alarmăm, de ce să facem atîta caz: s-a

*, „Zadruga”. Paris. 1922 și Samizdat, 1967.

scris în ziare că Puterea dispune de toate mijloacele ca să facă singură față foametei.

Iar oamenii de pe Volga mînceau iarbă, pingele și rodeau tocul ușilor. În sfîrșit, în decembrie 1921, Pomgol (comitetul de stat pentru ajutorarea victimelor foametei) a propus bisericii: să sacrifice pentru cei înfometați odoarele bisericesti, nu toate, doar cele care nu aveau regim de folosire canonică în serviciul de cult. Patriarhul a fost de acord, Pomgol a elab-orat instrucțiunile: toate ofrandele vor fi doar benevole! La 19 februa-rie, 1922, Patriarhul a difuzat o epistolă: se permite consiliilor eparhiale să sacrifice obiectele care nu au importanță pentru serviciul divin.

Dar apărea din nou riscul pulverizării în compromis și, în consecință, al amortîirii voinței proletariatului.

O idee - o lovitură de trăsnet! O idee - un decret! Decretul VŢIK din 27 februarie: să se confiște din biserici toate obiectele de preț în beneficiul victimelor foametei!

Patriarhul i-a scris lui Kalinin(9). Acesta n-a răspuns. Atunci, la 28 februarie, Patriarhul a difuzat o proclamație nouă, nefastă: un aseme-nea act, din punctul de vedere al Bisericii este o blasfemie, și noi nu puteam aproba confiscările.

Acum, din perspectiva unei jumătăți de secol, este ușor să faci imputări Patriarhului. De bună seamă, conducătorii unei Biserici creștine nu tre-buiau să se cramponeze atîta de niște idei precum: oare Puterea Sovi-etică nu are alte resurse? Sau: cine i-a adus pe locuitorii de pe Volga în stare de foamete? Și n-ar fi trebuit, de asemenea, să se agațe atît de acele obiecte de preț, căci nu ele erau hotărîtoare în renașterea credin-ței. Dar trebuie să ne închipuim situația în care se afla acest Patriarh nefericit, ales după Revoluția din Octombrie și care puțini ani a păstorit Biserica încredințată lui spre îngrijire, mereu persecutată, prigonită, împușcată.

Și numaidecît, în ziare, s-a dezlănțuit prigoana, cu cîștig asigurat, împo-triva Patriarhului și împotriva înaltelor cinuri bisericesti, care sugrumau locuitorii de pe Volga cu brațul descărnat al foametei! Și cu cît Patriar-hul se îndîrjea mai tare, poziția lui devenea tot mai șubredă. În martie a început o mișcare în rîndul preoțimii: să cedeze obiectele prețioase și să facă pace cu puterea. Temerile care existau au fost expuse lui Kali-nin de către episcopul Antonin Granovski, care intrase în Comitetul Central al Pomgolului: „Credincioșii sunt îngrijorați de faptul că odoarele bisericesti pot fi folosite în alte

scopuri, străine inimii lor". (Cunoscînd principiile generale ale învățăturii înaintate, cititorul avizat va conveni că acest lucru era foarte probabil. Căci nevoile Kominternului și ale Orientului angajat pe făgașul eliberării nu erau mai puțin acute decît ale locuitorilor din bazinul Volgăi.)

Mitropolitul Petrogradului Veniamin era de asemenea animat de un elan neîndoielnic: „Toate acestea aparțin lui Dumnezeu, și noi le dăm de bunăvoie". Dar să nu fie confiscate, ci să constituie o ofrandă benevolă. Și el voia controlul preoțimii și al credincioșilor: valorile bisericești să fie însoțite pînă în momentul cînd se vor preschimba în pîine pentru înfometări. Era torturat în toate acestea și de gîndul că nu cumva să treacă peste voința de osîndire a Patriarhului.

La Petrograd toate, parcă, s-au aranjat în mod pașnic. La ședința din 5 martie 1922 a Pomgolului din Petrograd, după spusele unui martor, se crease chiar o atmosferă de cordialitate. Veniamin a declarat: „Biserica ortodoxă este gata să dea totul pentru ajutorul celor înfometări" și doar confiscarea prin violență se consideră blasfemie. Dar astfel nu va mai fi nevoie de confiscare! Kanatcikov, președintele Pomgolului din Petrograd, a dat asigurarea că această acțiune va atrage atitudinea binevoitoare a Puterii sovietice față de Biserică. (Nici vorbă!) Într-un elan de entuziasm, toți s-au ridicat în picioare. Mitropolitul a spus: „Povara cea mai grea sunt discordia și ura. Dar va veni o vreme și rușii vor fi iarăși frați. Eu însumi mă voi duce, în fruntea mulțimii de credincioși, și voi scoate ferecătura icoanei Maicii Domnului din Kazan, o voi plînge cu lacrimi de fericire și o voi dăruia". I-a blagoslovit pe bolșevicii-membri în Pomgol, și aceștia cu capetele descoperite l-au petrecut pînă la ieșire. Ziarul „Pravda Petrogradului" din 8, 9 și 10 martie* confirmă încheierea pașnică și cu succes a tratativelor și scrie cu bunăvoință despre mitropolit. La Smolnîi(10) au convenit că potirele bisericești, ferecăturile, în prezența credincioșilor, vor fi retopite în lingouri".

Și din nou iese la iveală cine știe ce compromis! Emanatiile veninoase ale creștinismului otrăvesc voința revoluționară, înfometării de pe Volga nu au nevoie de o asemenea unire și de o asemenea predare a obiectelor prețioase! Electivul lipsit de coloană vertebrală al Pomgolului din Petrograd este schimbat, ziarele încep să-l latre pe „păstorii procleți" și pe „prinții bisericii", și

reprezentanților bisericești li se aduce la cunoș-tință: nu avem nevoie de ofrandele voastre! Nu mai vrem tratative cu voi! Totul aparține puterii, și ea va lua tot ce consideră necesar!

Și la Petrograd, ca de altminteri pretutindeni, a început confiscarea for-țată, cu ciocniri.

Acum existau temeluri legale pentru declanșarea „proceselor ecleziaști-ce”.

PROCESUL ECLEZIAȘTIC DE LA MOSCOVA (26 aprilie - 7 mai 1922), la Muzeul politehnic, Tribunalul Revoluționar din Moscova, președinte Bek, procurori Lunin și Longhinov. Șaptesprezece acuzați, protoierei și mireni, învinuiți de răspîndirea manifestului patriarhal. Această acuzare este mai importantă decît predarea ori nepredarea obiectelor de preț. Protoiereul A. N. Zaoziorski a predat obiectele preți-

*Articolele Biserica și foametea, Cum vor fi confiscate odoarele bisericești.

oase din biserica sa, dar în principiu sprijină manifestul Patriarhului, considerînd confiscarea forțată blasfemie, și a devenit figura centrală a procesului, iar acum va fi condamnat la moarte prin împușcare. (Ceea ce demonstrează că important nu este să fie hrăniți cei înfometați, ci să fie desființată Biserica la momentul potrivit.)

La 5 mai, patriarhul Tihon este chemat la Tribunal ca martor. Deși publi-cul din sală fusese selectat și așezat (în aceasta anul 1922 nu se deo-sebește prea mult de 1937 și 1968), fermentul Rusiei era atît de bine înrădăcinat, iar al Sovietelor atît de slab, încît la intrarea Patriarhului mai mult de jumătate din cei prezenți s-au ridicat ca să-i primească binecuvîntarea.

Patriarhul își asumă întreaga vină pentru elaborarea și difuzarea mani-festului. Președintele încearcă să-l descoase: asta nu se poate! Cu mî-na dumneavoastră, rînd cu rînd? Probabil că numai l-ați semnat, dar cine l-a scris? Cine vă sunt consilierii? Și pe urmă: De ce pomeniți în manifest de prigoana pe care ziarele au declanșat-o împotriva dum-neavoastră?* (Căci vă prigonesc pe dumneavoastră, de ce să auzim noi despre asta?...) Ce voiati să spuneți?

Patriarhul: Trebuie să-i întrebați pe cei care au declanșat prigoana ce scopuri urmăresc.

Președintele: Dar asta nu are nimic comun cu religia!

Patriarhul: Aceasta are un caracter istoric.

Președintele: Nu dumneavoastră ați folosit expresia că, în timp ce pur-tați tratative cu Pomgolul, „în spatele dumneavoastră” a fost emis de-cretul?

Patriarhul: Ba da.

Președintele: În felul acesta, dumneavoastră considerați că Puterea So-vietică a procedat incorect?

Un argument zdrobitor! De milioane de ori ni-l vor repeta în birourile de anchetă nocturnă! Și noi nu vom îndrăzni vreodată să răspundem atât de simplu ca

Patriarhul: Da.

Președintele: Legile care există acum în stat le considerați obligatorii pentru dumneavoastră ori nu?

Patriarhul: Da, le recunosc ca atare, întrucât ele nu contrazic regulile credinței.

(Ei, dacă toți ar fi răspuns așa! Alta ar fi fost istoria noastră!)

Urmează o serie de întrebări referitoare la normele canonice.

Patriarhul explică: dacă biserica predă ea însăși obiectele prețioase, asta nu con-

*Materialele le-am extras din Schiță de istorie a răzvrătirilor ecleziastice de Anatoli Krasnov-Levitin, Partea I, Samizdat. 1962, și din Stenograma interogatoriului patriarhului Tihon, voi. V al Dosarului Judiciar.

stituie blasfemie, este blasfemie numai când sunt luate împotriva voinței ei. În manifest nu se spune să nu se dea în general, ci doar se osîn-dește predarea forțată.

Președintele, tovarășul Dek, este uluit: La urma urmelor, ce este mai important pentru dumneavoastră, canoanele bisericești sau punctul de vedere al guvernului sovietic?

(Răspunsul așteptat: ... al guvernului sovietic.)

— Bine, fie blasfemie conform canoanelor, exclamă acuzatorul, însă din punctul de vedere al milosîrdiei?!!

(Pentru prima și ultima oară în acești cincizeci de ani este pomenită această sărmană milosîrdie...)

Se procedează și la o analiză filologică. Sviatotatstvo (blasfemie) este compus din sviato (simt) și tat (hoț).

Acuzatorul: Care va să zică, noi, reprezentanții Puterii Sovietice suntem hoți de lucruri sfinte?

(Rumoare îndelungă în sală. Pauză. Oamenii gărzii își fac treaba.)

Acuzatorul: Așadar, dumneavoastră îi numiți hoți pe reprezentanții Puterii Sovietice, ai VŢIK?

Patriarhul: Păi nu citez decît canoanele.

Mai departe se discută termenul „profanare”. Cînd au fost confiscate obiectele din biserica Sfîntul Vasile din Cesareea, o ferecătură de icoa-nă nu încăpea în ladă, și atunci au jucat-o cu picioarele. Păi Patriarhul n-a fost și el acolo?

Acuzatorul: De unde știți? Spuneți numele acelui preot care v-a povestit! (= Îl vom întemnița neîntîrziat!)

Patriarhul nu-l spune.

Deci: minciună!

Acuzatorul insistă triumfător: Haideți, spuneți cine a răspîndit această calomnie infamă ?

Președintele: Spuneți numele celor care au călcat ferecătura cu picioarele! (Că doar își lăsaseră cărțile de vizită!) Altfel Tribunalul nu vă poate crede!

Patriarhul nu poate să spună.

Președintele: Prin urmare afirmațiile dumneavoastră sunt nefondate! Mai rămîne să se demonstreze că Patriarhul a vrut să răstoarne Pute-rea Sovietică. Iată cum se demonstrează asta: „Propaganda este o încercare de a pregăti starea de spirit, cu intenția de a pregăti ulterior răsturnarea”.

Tribunalul hotărăște să deschidă acțiune penală împotriva Patriarhului.

La 7 mai se pronunță verdictul: dintre cei șaptesprezece acuzați, unsprezece au fost condamnați la moarte. (Au fost executați cinci.)

Cum spunea Krîlenko, n-am venit aici să glumim.

Peste o săptămînă, Patriarhul era destituit și arestat. (Dar acesta nu este încă sfîrșitul. Deocamdată va fi dus la Mînăstirea Donskoi, unde îl vor ține închis cu regim celular pînă ce credincioșii se vor obișnui cu ab-sența lui. Vă amintiți cum se mira încă nu demult Krîlenko: dar ce pe-ricol îl paște pe patriarh?... Cînd primejdia vine pe furiș, nu sunt de nici un folos nici clopotul, nici telefonul.)

Peste încă două săptămîni este arestat la Petrograd și mitropolitul Veni-amin. El nu era un mare demnitar al Bisericii, nu era nici măcar numit cum sunt toți mitropoliții. În primăvara lui 1917, pentru prima

oară din timpurile vechiului Novgorod, au fost aleși mitropolitul de Moscova (Tihon) și cel de Petrograd (Veniamin). Extrem de accesibil, blînd, oas-pete frecvent în uzine și fabrici, era foarte popular printre oamenii simpli și preoțimea de rînd. Cu voturile lor a fost ales Veniamin. Neînțe-legîndu-și epoca, el își vedea misiunea în a elibera Biserica de politică, „fiindcă în trecut a suferit mult din pricina acesteia”. Și pe acest mitro-polit l-au citat să se prezinte la PROCESUL ECLEZIASTIC DIN PETROGRAD (9 iunie - 5 iulie 1922). Acuzați (de împotrivire la predarea obiectelor de preț ale bisericii) erau cîteva zeci de oameni, inclusiv profesori de teologie, de drept bise-ricesc, arhimandriți, preoți și mireni. Președintele tribunalului, Semio-nov, are vîrsta de douăzeci și cinci de ani (circula zvonul că fusese fran-zelar). Acuzatorul principal, P. A. Krasikov(11), membru al colegiului Comisariatului poporului pentru justiție, era prietenul lui Lenin (aveau aceeași vîrstă), tovarăș de exil (Krasnoiarsk), apoi și de emigrație. Lui Vladimir Ilici îi plăcea tare mult să-l asculte cîntînd la vioară.

Încă de pe Nevski Prospekt și pînă la cotitura de pe Nevski, zi de zi, aștepta mulțimea, iar cînd era adus mitropolitul mulți îngenuncheau și cîntau: „Mîntuiește, Doamne, poporul tău!” (Se înțelege de la sine că credincioșii prea zeloși erau arestați chiar acolo, în stradă, dar și în clă-direa tribunalului.) În sală, cea mai mare parte a publicului o formau soldații din Armata Roșie, dar și aceștia se ridicau în picioare ori de cîte ori intra mitropolitul cu comănacul alb. Iar acuzatorul și tribunalul îl nu-meau dușman al poporului. (Să luăm aminte că expresia exista încă de pe atunci.)

De la un proces la altul, situația avocaților devenea tot mai incomodă, mai dificilă. Krîlenko nu ne-a relatat nimic, dar iată ce ne povestește un martor ocular. Tribunalul a amenințat că Bobrișcev-Pușkin, avocatul principal, va fi el însuși arestat, și acest lucru era atît de obișnuit în vre-mea aceea, atît de real, încît Bobrișcev-Pușkin s-a grăbit să-i strecoare avocatului Gurovici ceasul de aur și portofelul cu bani... Iar profesorul Egorov, unul dintre martori, tribunalul a decis să fie pus sub escortă numaidecît pentru depoziția în favoarea mitropolitului. Egorov însă era pregătit pentru așa ceva: avea cu el o geantă groasă, iar în ea - mîncare, rufe și chiar o pătură.

Cititorul observă cum judecata capătă treptat formele pe care le cunoaștem.

Mitropolitul Veniamin este acuzat că a intrat cu rea intenție în tratative cu... Puterea Sovietică, obținând în felul acesta atenuarea decretului pri-vind confiscarea obiectelor de preț. El a difuzat cu rea intenție în popor apelul său adresat Pomgolului (Samizdat!) Și a acționat în bună înțele-gere cu burghezia mondială!

Preotul Krasnițki, unul dintre reprezentanții principali ai „bisericii vii” (12) și colaborator al GPU-ului, în depoziția sa a declarat că, profitînd de foamete, preoțimea a pus la cale o răscoală împotriva puterii sovietice.

Au fost audiați doar martorii acuzării, martorilor apărării nu li s-a permis să depună mărturie (Vai, cîtă asemănare!... Din ce în ce mai mare...)

Acuzatorul Smirnov a cerut „șaisprezece capete”. Acuzatorul Krasikov a exclamat: „întreaga biserică ortodoxă constituie o organizație contra-revoluționară. De fapt, toată Biserica ar trebui întemnițată!”

(Program cît se poate de real, nu peste multă vreme aproape înfăptuit Și o bază excelentă pentru Dialogul dintre comuniști și creștini.)

Să ne folosim de ocazia rară de a cita cîteva fraze ale avocatului care l-a apărât pe mitropolit (S. I. Gurovici):

„Nu există probe de vinovăție, nu există fapte, nu există motiv de acuzare... Ce va spune istoria? (Vai, i-a speriat! Dar îi va uita și nu va spu-ne nimic!) Confiscarea valorilor bisericești a descurs la Petrograd în deplină liniște, însă preoțimea orașului se află pe banca de acuzare, și mîinile nu știu cui o împing spre moarte. Criteriul principal, subliniat chiar de dumneavoastră, era beneficiul Puterii Sovietice. Dar să nu uitați că pe sîngele mucenicilor crește Biserica. (Dar la noi n-o să creas-că!) Nu mai am nimic de zis, însă mi-e greu să mă despart de cuvînt. Cît mai durează deliberările, acuzații sunt încă în viață. Cînd se vor isprăvi, și viața se va isprăvi...”

Tribunalul a condamnat la moarte pe zece dintre inculpați. Și-au aștept-tat moartea mai bine de o lună, pînă la sfîrșitul procesului eserilor (de parcă îi pregăteau să-i execute o dată cu eserii). După aceea VȚIK a grațiat șase, iar patru (mitropolitul Veniamin;

arhimandritul Serghi, fost membru al Dumei de Stat; I. P. Novîtki, profesor de drept; și avocatul Kovșarov) au fost împușcați în noaptea de 12 spre 13 august.

Îl rugăm foarte mult pe cititor să nu uite principiul multiplicării provincia-le. Acolo unde nu au fost decît două procese eclesiastice, acolo au fost douăzeci și două.

În preajma procesului eserilor îi dădeau zor cu codul penal: era timpul să așeze blocurile de piatră la temelia Legii! La 12 mai, cum era convenit, s-a deschis sesiunea VŢIK, dar proiectul codului nu era încă pus la punct. De-abia fusese trimis lui Vladimir Ilici la Gorki(13) pentru obser-vații. Șase dintre articolele codului prevedeau, ca măsură supremă, pedeapsa cu moartea. Acest lucru nu l-a mulțumit pe Lenin. La 15 mai, pe marginile proiectului, Ilici a adăugat încă șase articole, conform căro-ra se impuneau de asemenea pedeapsa capitală (inclusiv articolul 69: propaganda și agitația... în special îndemnul la rezistență pasivă față de guvern, la refuzul în masă al satisfacerii serviciului militar ori al înde-plinirii obligațiilor fiscale(14))* . Și încă un caz: pentru întoarcerea din străinătate fără permisiune (da, cum hoinăreau toți socialiștii înainte de colo-colo). Și încă o pedeapsă egală cu moartea: surghiunul în străinătate. (Vladimir Ilici prevedea acea perioadă nu prea îndepărtată, cînd vom fi asaltați de cei care ard de dorința de a trece din Europa la noi, dar nimeni nu va putea fi constrîns să plece de la noi benevol în Occident) Iată cum îi explica Ilici concluzia principală comisarului poporului pentru justiție:

„Tovarășe Kurski! După opinia mea, trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea... (care poate fi comutată în expulzarea din țară) spre toate genurile de activitate a menșevicilor, eserilor ș.a.; să se gă-sească o formulare care să pună toate aceste acțiuni în legătură cu burghezia internațională" (sublinierea lui Lenin)**.

Trebuie lărgită aria de aplicare a pedepsei cu moartea! Ce este aici de neînțeles? (Oare mulți au fost expulzați în străinătate?) Teroarea este un mijloc de convingere**, mi se pare clar!

Kurski însă n-a înțeles totuși pînă la capăt. Pesemne că nu își dădea seama cum să plăsmuiască acea formulare, cum să ticluiască acea le-gătură. Și a doua zi s-a prezentat la președintele Sovnarkomului

după lămuriri. Această discuție nu ne este cunoscută. Dar la 17 mai, Lenin a trimis de urgență o a doua scrisoare:

„Tovarășe Kurski! Ca o completare la discuția noastră vă trimit ciorna unui paragraf suplimentar al Codului Penal... Sper că ideea principală este clară, cu toate neajunsurile ciornei: să se evidențieze în mod des-chis teza principală și justă din punct de vedere politic (și nu numai în sens juridic îngust), care motivează esența și justificarea terorii, necesitatea și limitele ei. Tribunalul nu trebuie să elimine teroarea; a promite acest lucru ar fi o autoamăgire, sau amăgire. Ea trebuie argumentată și legiferată în principiu, clar, firesc și fără înflorituri. Formularea trebuie să fie cât mai largă cu putință, fiindcă numai simțul revoluționar al dreptății și conștiința revoluționară vor hotărî condițiile de aplicare, mai mult sau mai puțin largă, în practică. Cu salutări comuniste, Lenin***

Ne abținem de la comentariul acestui document important. Este mai potrivit să păstrăm liniștea și să dăm drum liber meditației.

*Ca în Manifestul din Vîborg, pentru care guvernul țarist i-a condamnat pe semnatorii lui la trei luni de închisoare.

**Lenin, Op. cit., vol. 45, p. 189.

*** Ibidem, vol. 39. p. 404-405.

Documentul e cu atât mai important, cu cât este una dintre ultimele dis-

poziții pămîntești ale unui Lenin încă nedoborît de boală, partea importantă a testamentului său politic. La nouă zile după această scrisoare va suferi primul atac, de la care își va reveni doar în parte și pentru scurtă vreme în lunile de toamnă ale anului 1922. Poate că ambele scrisori către Kurski au fost scrise în acel luminos buduar-cabinet de marmură albă din colțul etajului întâi unde se afla și aștepta patul de moarte al conducătorului.

Și apoi a fost anexată ciorna aceea, două variante ale paragrafului suplimentar, din care peste cîțiva ani vor răsări articolul 58-4 și, maica noastră a tuturor, întregul Articol 58. Citești și te minunezi: iată ce în-seamnă să formulezi cât mai larg cu putință! Iată ce înseamnă aplicarea mai largă în practică! Citești și îți amintești cât de larg, cât de cuprinzător era dragul de el...

„... propagandă ori agitație, ori participare la o organizație, ori sprijinire (sprijinire reală sau doar posibilă)... a unor organizații ori persoane, a căror activitate are un caracter...”

Păi, aduceți-l aici pe Fericitul Augustin și o să-l încadrez numaidecât în acest articol!

Totul a fost introdus așa cum trebuie, redactilografiat, pedeapsa cu moartea lărgită, și, la 20 mai, sesiunea VȚIK a adoptat Codul penal și a hotărât să intre în vigoare de la 1 iunie 1922.

Și acum, pe temelurile cele mai legale, a început PROCESUL ESERILOR, care a ținut două luni (8 iunie-7 august 1922). Tribunalul Suprem. Președintele obișnuit, tovarășul Karklin (frumos nu-me pentru un judecător⁽¹⁵⁾), în vederea acestui proces de mare răspun-dere a fost înlocuit cu mult mai abilul Gheorghi Piatakov⁽¹⁶⁾.

Dacă noi și cititorul nu am ști bine că în orice proces judiciar importantă nu este așa-numita „culpă”, ci oportunitatea, poate că nu am fi acceptat numaidecât cu sufletul deschis acest proces. Dar oportunitatea acți-o-nează fără greș: spre deosebire de menșevici, eserii au fost socotiți și mai periculoși, căci încă nu fuseseră spulberați, exterminați, iar pentru trăinicia dictaturii nou create (a proletariatului) era oportun să fie supri-mați definitiv.

Necunoscînd acest principiu, ar fi posibil ca întregul proces să fie receptat în mod eronat ca o răzbunare de partid.

Fără să vrei, începi să meditezi la acuzațiile pronunțate în acest proces, transferîndu-le asupra îndelungatei istorii, ce se continuă și astăzi, a statelor. Cu excepția unor puține democrații parlamentare în puține decenii, întreaga istorie a statelor nu este altceva decît istoria unor

*Lenin, Op. cit., vol. 45, p. 190.

revoluții, lovituri de stat, istorie a cuceririi puterii. Și cel care este mai abil și izbutește să dea lovitura și să se instaleze temeinic la putere din această clipă îmbracă mantia luminoasă a Justiției, și fiecare pas al lui, trecut și viitor, este legal și demn de a fi proslăvit în ode, iar fiecare pas, trecut și viitor, al dușmanilor lui ghinionști este nelegiuit și este pasibil de judecată și de o pedeapsă legală.

Nu a trecut decît o săptămînă de cînd a fost adoptat Codul penal, dar iată că toată istoria celor cinci ani de existență postrevoluționară este îndesată în el. Și cu douăzeci, și cu zece, și cu cinci ani în urmă, eserii au fost al doilea partid care a dus la răsturnarea țarismului, care și-a asumat (datorită particularităților tacticii

terrorismului) povara cea mai grea a anilor de ocnă, în vreme ce bolșevicii n-au prea cunoscut-o.

Iată acum și prima acuzație împotriva lor: eserii sunt inițiatorii războiului civil! Da, ei l-au început! Sunt acuzați că în zilele revoluției din octombrie s-au împotrivit cu arma în mână. Când Guvernul provizoriu, susținut de ei și în parte alcătuit de ei, a fost măturat în mod legitim de focul mitralierelor marinarilor, eserii au încercat, absolut nelegitim, să-l apere. (Este altă treabă că încercarea lor a fost destul de slabă, că au existat ezitări, că au existat renunțări. Dar vina lor nu este cîtuși de puțin mai mică.) Și chiar la rafale de împușcături răspundeau cu rafale, și i-au mobilizat, chiar și pe iuncherii aflați în slujba aceluia guvern ce trebuia înlăturat.

Înfrinți în bătălia cu armele, ei nu s-au căit nici din punct de vedere poli-tic. N-au îngenuncheat în fața Sovnarkomului, care s-a declarat guvern. Ei au continuat să susțină cu îndărătnicie că singurul legal a fost guver-nul precedent. Nu au recunoscut numaidecît falimentul liniei lor politice, pe care o urmau de douăzeci de ani (și falimentul a existat, deși n-a fost sesizat cu promptitudine), n-au cerut să fie iertați, dizolvați, să nu mai fie socotiți partid, (în virtutea aceluiași principii erau ilegale toate guver-nele locale și din regiunile periferice: din Arhanghelsk, Samara, Ufa sau Omsk, din Ucraina, Kuban sau de pe Don, din Ural sau Transcaucazia, întrucît ele s-au proclamat guverne ulterior Sovnarkomului.)

Iată și cea de a doua acuzație: au adîncit prăpastia războiului civil prin faptul că la 5 și 6 ianuarie 1918 au apărut ca demonștranți și astfel ca rebeli împotriva puterii legale a guvernului muncitorilor și țăranilor: ei au susținut Adunarea lor Constituantă (aleasă prin vot universal, liber, egal, secret și direct) împotriva marinarilor și soldaților Armatei Roșii, care au împrăștiat în mod legitim și acea Adunare, și pe acei demon-stranți. Tocmai de aceea a început războiul civil, pentru că nu toți locu-itorii s-au supus cu smerenie și în același timp decretelor legitime ale Sovnarkomului.

Cea de a treia acuzație: nu au recunoscut pacea de la Brest, acea pace legală și salvatoare, care nu a tăiat capul Rusiei, ci doar o parte din trunchi. În felul acesta, cum a stabilit rechizitoriul, avem în față „toate indiciile de înaltă trădare și ale unor acte criminale, orientate spre atra-gerea țării în război”.

Înaltă trădare! Are și ea felurite fețe, cum o întorci...

De aici decurge și cea de a patra acuzație gravă: în vara și în toamna anului 1918, când Germania Kaiserului de-abia își mai ducea ultimele luni și săptămîni împotriva aliaților, iar guvernul sovietic, credincios tra-tatului de la Brest, susținea Germania în această luptă dificilă cu trenuri de produse alimentare și cu un tribut lunar în aur, eserii se pregăteau în mod perfid (nici măcar nu se pregăteau, ci, în stitlul lor, mai mult discu-tau: ce-ar fi dacă...) să arunce în aer calea ferată înaintea unuia dintre aceste trenuri, ca să rămînă aurul în țară, adică ei „se pregăteau să dis-trugă în mod criminal avutul nostru național - căile ferate”. (Atunci încă nu se rușinau și nu ascundeau că - da, aurul rusesc era cărat în viitorul imperiu al lui Hitler, și lui Krîlenko, cu cele două facultăți ale lui, istorie și drept, nu i-a trecut prin minte și nici nu i-a șoptit nimeni că dacă șinele de oțel sunt avutul poporului, atunci, poate că și lingourile de aur?...)

Cea de a patra acuzație atrage în mod implacabil pe cea de a cincea: mijloacele tehnice pentru această aruncare în aer. Eserii intenționau să le procure pe banii primiți de la reprezentanții aliaților (pentru a nu da aurul lui Wilhelm, ei au vrut să ia bani de la Antantă), iar aceasta constituie culmea trădării! (pentru orice eventualitate, Krîlenko a mor-măit că eserii au avut legături și cu statul-major al lui Lüdendorff, dar nu și-au găsit omul, și au renunțat.)

De aici este foarte aproape pînă la acuzația a șasea: în anul 1918, ese-rii au fost spionii Antantei! Ieri revoluționari, astăzi spioni! În vremea aceea, pesemne, cuvîntul avea o rezonanță explozivă. Dar după atîtea procese cîte au trecut de atunci - ți se face lehamite.

Apoi cea de a șaptea, a zecea acuzație: colaborarea cu Savinkov, ori cu Filonenko, ori cu cadeții, ori cu Alianța Renașterii, ori chiar cu căptu-șelile albe - studenții care purtau uniforme căptușite cu mătase albă, ori chiar cu albgardiștii.

Acest lanț de acuzații a fost foarte bine întins de procuror. (Cu prilejul acestui proces i-au redat această denumire.) Rod al meditației de cabi-net ori o revelație bruscă în timp ce se afla la bară, el găsește aici acel ton sincer și compătimitor, amical-acuzator pe care îl va relua în proce-sele ulterioare cu tot mai multă siguranță și forță, și care în anul 1937 îi va aduce un succes uluitor. Pentru acest ton

trebuie să găsești legătura care îi unește pe judecători cu cei judecați împotriva restului lumii.

Această melodie se cântă pe coarda cea mai sensibilă a inculpatului. De la pupitrul acuzării, eserilor li se spune: căci noi și voi suntem revoluțio-nari! (Voi și noi este egal noi!) Oare cum ați putut să decădeți într-atît încît să vă uniți cu cadeții? (Probabil că vi se sfîșie inima, nu-i așa?) Cu ofițerii? Să-i învățați pe studenții-căptuselile albe strălucita voastră teh-nică a conspirației?! (Acesta este caracterul special al revoluției din octombrie: să declare război tuturor partidelor deodată și să le interzică numaidecît să se alieze între ele: „pe tine nu te înhață, stai cuminte”.)

Pe unii dintre acuzați îi atinge la inimă: oare cum au putut să cadă atît de jos? Căci această compătimire a procurorului, în sala plină de lumi-nă, îl impresionează nespus pe captivul adus dintr-o celulă.

Krîlenko mai găsește o cărăruie logică (care îi va prinde foarte bine lui Vîșinski împotriva lui Kamenev și Buharin): intrînd în alianțe cu burghe-zia, ați primit de la ea ajutoare bănești. La început ați acceptat pentru cauză, în nici un caz pentru obiectivele partidului. Dar unde-i hotarul? Cine le desparte? Căci și cauza poate fi un obiectiv de partid? Așadar, priviți cum ați decăzut: voi, partidul eserilor sunteți întreținuți de burghe-zie?! Unde este mîndria voastră revoluționară?

S-au strîns destule acuzații, ba chiar prea destule, și Tribunalul s-ar pu-tea retrage pentru deliberare și să-i ardă fiecăruia pedeapsa meritată, dar, iată, după cît se pare ceva nu este în regulă:

- toate acuzațiile aduse aici partidului eserilor se referă la anii 1917 și 1918;

- în februarie 1919, consiliul partidului eserilor a hotărît să înceteze lup-ta împotriva puterii bolșevice (obosiți de atîta luptă ori pătrunși de con-știința socialistă). Și, la 27 februarie 1919, guvernul bolșevic a dat o amnistie pentru eseri, absolvindu-i de întreg trecutul lor. Partidul a fost legalizat, a ieșit din clandestinitate, și, peste două săptămîni, au început arestările în masă. Au arestat și întreaga conducere (uite așa, în stilul nostru!);

- de atunci ei n-au mai luptat în libertate și cu atîta mai mult n-au luptat deloc fiindcă se aflau la închisoare (comitetul central se afla la Butîrki și nu știu de ce n-au evadat, cum făceau de obicei pe vremea

țarului), așa încât, după amnistie, ei n-au mai săvârșit nimic pînă în anul de grație 1922.

Cum să iasă din această situație?

Și nu numai că nu mai duc nici un fel de luptă, dar au recunoscut Pute-rea Sovietelor! (Adică s-au dezis de fostul Guvern provizoriu, precum și de Adunarea Constituantă.) Ei cer doar să se facă noi alegeri pentru aceste soviete, și partidele să fie libere să-și facă propagandă. (Și chiar aici, la proces, inculpatul Haendelman, membru al comitetului central: „Dați-ne posibilitatea să ne folosim de toată gama de libertăți civile, și noi nu vom încălca legile”. Să le dați, și încă, „toată gama”!)

Auțiți? Iată unde ținea botul ostil al fiarei burgheze! Da e posibil așa ceva? Păi este un moment serios! Suntem înconjurați de dușmani! (Și peste douăzeci, și peste cincizeci, și peste o sută de ani va fi tot așa.) Și voi, fii de cățea, vreți campanie de propagandă liberă pentru parti-de?!

Drept răspuns, zice Krîlenko, oamenii lucizi din punct de vedere politic nu puteau decît să rîdă, ori să ridice din umeri. Și pe bună dreptate s-a hotărît: „Prin toate mijloacele de represiune de care dispune statul să se taie acestor partide posibilitatea de-a face propagandă împotriva puterii” (p. 183). Și iată că întreg comitetul central al eserilor (cei pe care i-au prins) a fost aruncat la închisoare! Însă ce acuzații poți să le aduci acum? „Această perioadă nu este investigată îndeajuns de ancheta judiciară”, se tînguie procurorul nostru.

Cu toate acestea, exista o acuzație sigură: în același februarie 1919, eserii au adoptat o rezoluție (dar n-au aplicat-o în practică, însă conform noului cod penal asta nu avea nici o importanță): să desfășoare în secret o campanie de propagandă în rîndurile Armatei Roșii pentru a-i lămuri pe soldați să refuze să participe la expedițiile de represalii împotriva țăranilor.

A abate de la expedițiile de represalii constituia un act josnic și perfid de trădare a revoluției.

Mai puteau fi acuzați și de tot ce vorbea, scria și făcea (mai mult vorbea și scria) așa-numita „Delegație din străinătate a comitetului central” al eserilor, cei mai importanți dintre ei, care și-au luat tălpășița în Europa.

Toate acestea însă erau cam puține. Și iată ce au născocit: „Mulți dintre inculpații care se află aici nu ar fi fost implicați în prezentul proces dacă nu ar fi fost acuzați de organizarea unor acte teroriste!” Deoarece când s-a proclamat amnistia din anul 1919, „nici unuia dintre capii justiției sovietice nu i-a trecut prin minte” că eserii mai organizau și acte tero-riste împotriva reprezentanților statului sovietic! (Ei, cui putea, de fapt, să-i treacă așa ceva prin minte: eseri și brusc - terorism. Dacă le-ar fi trecut atunci prin cap, trebuiau să-i amnistieze și pentru terorism. Pur și simplu a fost un noroc că nu le-a trecut prin cap. Le-a trecut doar când a trebuit - acum!) Fiindcă această acuzație nu a căzut sub incidența am-nistiei (căci a fost amnistiată doar lupta) și iată că acum Krîlenko o flu-tură victorios!

Mai întâi: ce au spus conducătorii eserilor (dar oare ce n-au spus la via-ța lor acești zarzavagii!...) încă din primele zile de după lovitura din octombrie? Liderul actual al acuzaților, dar și liderul partidului, Abram Gotz, a spus atunci: „Dacă autocrații de la Smolnîi vor atenta și la Adu-narea Constituantă... partidul S-R își va aduce aminte de vechea lui tac-tică mult încercată”.

De la necruțătorii eseri te puteai aștepta la orice, într-adevăr, este greu de crezut că ei au renunțat la terorism.

„În acest domeniu de cercetare”, se plînge Krîlenko, din pricina conspirației n-o să avem prea multe depoziții ale martorilor”. „Astfel, misiunea mea devine extrem de dificilă... în acest domeniu, în unele momente, va trebui să bîjbîim prin întuneric” (p. 236 - ce limbaj!).

Misiunea lui Krîlenko era dificilă deoarece terorismul împotriva Puterii Sovietice fusese de trei ori discutat în comitetul central al eserilor, în 1918, și de trei ori a fost respins (în ciuda faptului că Adunarea Consti-tuantă fusese dizolvată). Și acum, după ce au trecut anii, trebuie să demonstrezi că eserii au practicat totuși terorismul.

Atunci ei au hotărît: nu înainte ca bolșevicii să treacă la executarea socialiștilor. Iar în 1920: dacă bolșevicii vor atenta la viața ostaticilor eseri, partidul va pune mîna pe arme. (Pe alți ostatici n-au decît să-i suprime...)

Așadar: de ce au pus condiții? De ce n-au renunțat pur și simplu? „De ce n-au făcut declarații cu caracter absolut negativ?”

Că partidul, în general, n-a practicat terorismul reiese clar din rechizitoriul lui Krîlenko. Dar se adună astfel de fapte: în cazul unuia dintre acu-zați s-a zămislit planul de a arunca în aer locomotiva de la trenul Sov-narkomului cînd acesta s-a mutat la sediul din Moscova(17), deci, comitetul central se face vinovat de terorism. Iar Ivanova, însărcinată cu executarea planului, a străjuit o noapte întreagă în apropierea gării, avînd cu ea un cartuș de piroxilină, deci - atentat la trenul lui Troțki și, prin urmare comitetul central se face vinovat de terorism. Sau: un mem-bru al comitetului central, Donskoi, a prevenit-o pe F. Kaplan că va fi exclusă din partid dacă va trage asupra lui Lenin. Destul de puțin!! De ce nu i-au interzis în mod categoric? (Sau: de ce nu au denunțat-o la CEKA?) Totuși, cazul cu Kaplan se prinde: a fost membră a partidului eserilor.

Tot ce a mai putut Krîlenko să ciugulească de pe un cocoș mort a fost faptul că eserii nu au luat măsuri de încetare a actelor individuale de terorism ale combatanților lor, care lîncezeau în inactivitate. (Dar nici acei combatanți n-au făcut mare lucru. Semionov a îndreptat mîna lui Sergheev, care l-a ucis pe Volodarski(18), dar comitetul central a rămas curat deoparte, s-a dezis chiar în mod public. Pe urmă, același Semi-onov și amica lui Konopliova, cu o sollicitudine suspectă, au îmbogățit cu depozițiile lor GPU-ul, iar acum tribunalul, și acești combatanți teri-bili, aici, într-un tribunal sovietic, nu sunt ținuți sub pază, și între ședințe se duc să doarmă acasă.)

Despre unul dintre martori Krîlenko spune: „Dacă acest om ar fi vrut să inventeze, este puțin probabil că ar fi putut inventa astfel ca din pură întîmplare să nimerească tocmai la țintă" (p. 251). (Foarte tare! Asta se poate spune despre orice depoziție contrafăcută.) Despre Konopliova dimpotrivă: veridicitatea depoziției ei rezidă tocmai în faptul că nu mă-r-turisește tot ceea ce ar face trebuință acuzării, (însă destul pentru ca acuzații să fie împușcați.) „Dacă ne punem întrebarea: nu cumva Konopliova inventează toate acestea?... Răspunsul este limpede: dacă inventează, atunci inventează" (el știe!) - dar ea nu spune totul, pînă la capăt. Iată însă și altceva: „Această întîlnire putea oare să aibă loc? Nu este exclus". Nu este exclus? Înseamnă că a avut loc!

Apoi - „grupul subversiv”. S-a comentat mult despre el și brusc: „A fost dizolvat pentru lipsă de activitate”. Atunci de ce ne mai împuiți ure-chile? Au avut loc câteva deturnări de fonduri bănești din instituții sovi-etice (eserii nu s-ar fi putut descurca altfel ca să închirieze aparta-mente, să călătorească dintr-un oraș într-altul). Dar înainte acestea nu erau decât niște elegante, distinse ex, cum se exprimau toți revolu-ționarii. Dar acum, în fața tribunalului sovietic? Acest lucru se numea „jaf și tăinuire a lucrurilor jefuite”.

În materialele procesului, făclia nemișcată a legii aruncă o lumină gălbuie, tulbure asupra istoriei șovăielnice, oscilante, încîlcite de după revoluție a acestui partid guraliv și emfatic, dar în esență dezorientat, neajutorat și chiar lipsit de activitate, care n-a rezistat în fața bolșevici-lor. Și toate hotărârile sau nehotărârile lui, și toate zvîrcolirile lui, avînturi ori recesiuni, acum se preschimbau în culpă, mereu culpă, numai culpă.

Și dacă în septembrie 1921, cu zece luni înainte de proces, comitetul central închis la Butîrki scria comitetului central nou ales că el nu con-simte la orice fel de răsturnare a dictaturii bolșevice, ci doar prin unirea maselor muncitoare și munca de propagandă (cu alte cuvinte, chiar întemnițat fiind, el nu este de acord să fie eliberat nici prin acte de terorism, nici prin complot, nici prin insurecție armată!), și acest lucru li se aruncă în spate ca vina cea mai importantă. Aha, înseamnă că sunteți de acord cu răsturnarea!

Ei, și dacă totuși de răsturnare nu sunt vinovați, de terorism aproape nevinovați, deturnări aproape nu există, și de toate celelalte au fost iertați de mult? Procurorul nostru drag recurge la rezerva tăinuită: „În caz extrem, nedenunțarea poate fi considerată element constitutiv al delictului, care se aplică tuturor acuzațiilor fără excepție și trebuie consi-derat ca stabilit” (p. 305).

Partidul eserilor este vinovat că nu s-a autodenunțat! Iată ce înseamnă bine țintit! Aceasta este o descoperire a gândirii juridice în noul cod, este un drum pavat pe care vor expedia neconținut spre Siberia contingen-tele urmașilor recunoscători.

Mînios foc, Krîlenko a cuvîntat dintr-o răsuflare: „Dușmani înverșunați, dușmani pe vecie”, iată cine sunt inculpații! Astfel că și fără proces este limpede ce trebuie făcut cu ei.

Codul este încă prea nou, și Krîlenko n-a izbutit să memoreze pe nume-re nici măcar articolele importante privind contrarevoluția, dar cît de tare lovește cu aceste numere! Cum le citează și cît de profund le interpre-tează, de parcă decenii de-a rîndul cuțitul ghilotinei a fost coborît numai de aceste articole! Și iată ce este deosebit de nou și de important: dis-tincția dintre metode și mijloace, prezentă în vechiul cod țarist, la noi nu mai figurează! Ele nu au vreo influență nici asupra calificării acuzației, nici asupra sancțiunii penale! Pentru noi, intenția sau acțiunea este totuna! S-a pronunțat o rezoluție - este de ajuns pentru judecată. Iar faptul „dacă a fost înfăptuită sau nu a fost înfăptuită nu are nici o impor-tanță esențială” (p. 185). Fie că i-ai șoptit soției în pat că ar fi bine dacă Puterea Sovietică ar fi răsturnată, ori ai făcut propagandă la alegeri, ori ai aruncat o bombă - totuna! Pedeapsa este aceeași!

Așa cum un pictor vizionar din cîteva trăsături apăsate de cărbune realizează portretul dorit, tot astfel și pentru noi, în schițele anului 1922, se conturează tot mai mult întreaga panoramă a anilor 1937, 1945, 1949.

Este prima încercare de proces public chiar sub ochii Europei întregi și prima încercare de „indignare a maselor”. Iar indignarea maselor a fost deosebit de reușită.

Dar iată cum s-au petrecut lucrurile. Două Internaționale socialiste - a 2-a și a 2 1/2 (Internaționala de la Viena), urmăreau de patru ani, fără prea mult entuziasm, dar cu destul calm, cum bolșevicii, spre slava so-cialismului, își taie, ard, topesc, împușcă, sugrumă țara. Totul era receptat ca un experiment social grandios. Dar în primăvara anului 1922, Moscova a declarat că patruzeci și șapte de eseri sunt deferiți judecării Tribunalului Suprem și socialiștii de frunte ai Europei au înce-put să fie neliniștiți și îngrijorați.

La începutul lui aprilie 1922, la Berlin s-a întrunit - pentru stabilirea unui „front unic” împotriva burgheziei - conferința celor trei Internaționale (din partea Kominternului - Buharin și Radek(19)), și socialiștii au cerut bol-șevicilor să renunțe la acest proces. „Frontul unic” fiind foarte necesar în interesul revoluției mondiale, delegația Kominternului și-a asumat obligația: că procesul va fi public; că reprezentanții tuturor internaționa-lelor pot să asiste și să stenografieze; că vor fi acceptați avocații pe ca-re îi doresc inculpații;

și, lucrul cel mai important, anticipând competența tribunalului (pentru comuniști era o nimica toată, dar socialiștii au fost și ei de acord): la acest proces nu se vor pronunța condamnări la moarte.

Socialiștii de frunte s-au bucurat: au hotărât pur și simplu să meargă ei înșiși ca apărători ai acuzaților. Lenin însă (care își trăia cele din urmă săptămîni înainte de prima paralizie, dar fără să știe) a avut o inter-venție dură în „Pravda”: Noi am plătit prea mult. Cum au putut să promi-tă că nu vor fi condamnări la moarte și să permită accesul trădătorilor socialiști la procesul nostru? Ulterior vom constata că și Troțki a fost pe deplin de acord cu el, ba chiar și Buharin foarte curînd s-a căit. Ziarul comuniștilor germani „Rote Fahne”(20) a fost de părere că bolșevicii ar fi niște idioți dacă ar considera necesar să îndeplinească obligațiile asu-mate: dat fiind faptul că „frontul unic” în Germania a eșuat, promisiunile au fost făcute degeaba. Dar comuniștii încă de atunci au început să înțeleagă forța extraordinară a procedeelelor lor istorice. Cu puțin înain-tea procesului, în mai, „Pravda” a scris: „Noi ne vom îndeplini obligațiile. Dar în afara procesului, acești domni trebuie să fie puși în astfel de împrejurări care să ferească țara noastră de tactica instigatoare a aces-tor ticăloși”. Și, sub acest acompaniament, la sfîrșitul lui mai, vestiții socialiști Vandervelde, Rosenfeld și Theodor Liebknecht (fratele lui Karl cel ucis) au plecat la Moscova.

Începînd de la gara de frontieră și în toate stațiile, vagonul socialiștilor a fost asaltat de manifestațiile mînioase ale muncitorilor, care le cereau să dea socoteală pentru intențiile lor contrarevoluționare, iar lui Vander-velde - de ce a semnat tratatul de la Versailles? Le-au spart geamurile la vagon și le-au promis să le stîlcească mutrele. Dar cu cea mai mare pompă au fost întîmpinați în gara Vindava din Moscova: peronul era plin de demonstranți cu steaguri, orchestre, coruri. Pe niște placarde uriașe scria: „Domnule ministru regal Vandervelde! Cînd veți compărea în fața Tribunalului Revoluționar?” „Cain, Cain, unde este fratele tău Karl?” La coborîrea străinilor, au izbucnit strigăte, fluierături, mieunaturi, amenințări, iar corul cînta:

„La noi vine Vandervelde, Bădăran internațional. Bucuroși suntem de oaspeți, dar mai bucuroși, prieteni, l-am pune ștreangul de gît”.

(Și numaidecât - un moment penibil: Rosenfeld l-a zărit pe însuși Buha-rin, care, cu degetele vîrîte în gură, fluiera plin de voioșie.) În zilele următoare, prin Moscova, în camioane împodobite, colindau echipe de teatru de păpuși, pe o estradă de lîngă monumentul lui Pușkin se reprezenta un spectacol permanent, care înfățișa trădarea eserilor și a apărătorilor lor. Troțki și alți oratori cutreierau prin uzine și, în discursuri incendiare, cereau condamnarea la moarte a eserilor, după care îi puneau să voteze pe toți muncitorii, membri și nemembri de partid. (Chiar de atunci se cunoșteau multe posibilități: cei care nu votau pentru erau dați afară din uzină, ca să nu mai vorbim de... CEKA.) Au votat. Apoi au făcut să circule prin uzine niște petiții, ziarele erau pline de ele și de numărul semnăturilor. (Este adevărat că se mai găseau și dintre cei care nu erau de acord, și unii au trebuit să fie arestați.)

La 8 iunie a început procesul. Erau judecați treizeci și doi de oameni, dintre care doar 22 veneau de la Butîrki, ceilalți zece se căiseră, nu mai erau sub escortă și erau apărați de însuși Buharin și de cîțiva kominterniști. (Se veselesc și Buharin, și Piatakov în aceeași comedie de tribunal, fără să simtă ironia soartei prevăzătoare. Dar soarta le lasă și vreme de gîndire, cîte cincisprezece ani de viață fiecăruia, la fel și lui Krîlenko.) Piatakov era dur, nu-i lăsa pe acuzați să vorbească.

Acuzarea era susținută de Lunacearski, Pokrovski(21), Klara Zetkin. (Rechizitoriul a fost semnat și de soția lui Krîlenko, care a condus an-cheta - eforturi familiale conjugate.)

În sală era lume multă: o mie două sute de persoane, dintre ele însă doar douăzeci și două de rude ale celor douăzeci și doi de acuzați, cei-lalți erau toți comuniști, cekiști deghizați, public selectat. Adesea, indi-vizi din public îi întrerupeau cu strigăte și pe inculpați, și pe apărători. Traducătorii denaturau pentru apărători sensul procesului, pentru pro-ces — cuvintele apărătorilor, demersurile lor erau respinse în batjocură de către tribunal, martorii apărării n-au fost admiși, stenogramele erau făcute astfel, încît nu-ți mai puteai recunoaște propriile cuvinte.

Chiar din prima zi, Piatakov a declarat că tribunalul refuză examinarea imparțială a cazului și intenționează să se călăuzească exclusiv după considerentele privind interesele Puterii Sovietice.

După o săptămână, apărătorii străini au făcut gafa să depună o plîngere tribunalului, arătînd că se încalcă înțelegerea de la Berlin, la care Tribu-nalul a răspuns trufaș că el este tribunal și nu poate fi legat de nici o înțelegere.

Apărătorii socialiști și-au pierdut cu desăvîrșire curajul, prezența lor la acest proces nu făcea decît să creeze o iluzie de procedură judiciară normală. Au renunțat la apărare și acum nu voiau decît să plece la ei în Europa. Dar nu i-au lăsat. Iluștrii oaspeți au fost nevoiți să declare gre-va foamei! Numai după aceea, la 19 iunie, li s-a permis să plece. Păcat, fiindcă au pierdut spectacolul cel mai impresionant de la 20 iunie, la ani-versarea uciderii lui Volodarski.

Au adunat coloane muncitorești (la unele uzine au încuiat porțile ca să nu plece mai devreme, la altele le-au luat fișele de pontaj, în altă parte, dimpotrivă, le-au oferit o masă la cantină), cu flamuri și placarde - „Moarte inculpaților”, și, firește, coloane militare. Și în Piața Roșie a început mitingul. A vorbit Piatakov, care a făgăduit o pedeapsă aspră, pe urmă Krîlenko, Kamenev, Buharin, Radek, toată floarea oratorilor comuniști. Apoi, manifestanții au pornit spre clădirea tribunalului, iar Piatakov, care se întorsese mai înainte, a dat ordin ca inculpații să fie aduși la ferestrele deschise, sub care se agita mulțimea dezlănțuită. Ei stăteau copleșiți sub ploaia de insulte și batjocuri, Gotz a fost nimerit de o scîndură pe care scria: „Moarte eserilor”. Toate acestea la un loc au durat cinci ore. Amurgea (noaptea semialbe de la Moscova). Piatakov a anunțat în sală că o delegație a manifestanților cere aprobarea să intre.

Krîlenko a explicat că deși legile nu prevăd așa ceva, totuși, în spiritul Puterii Sovietice, este întru totul posibil. Și delegația a năvălit în sală, și aici, timp de două ore, a rostit cuvîntări pline de insulte și amenințări, a cerut pedeapsa cu moartea, iar judecătorii ascultau, le strîngeau mîini-le, le mulțumeau și promiteau să fie necruțători. Atmosfera era atît de incendiară, încît inculpații și rudele lor se așteptau să fie linșați chiar acolo. (Gotz, nepotul unui bogat negustor de ceai, simpatizant al revolu-ției, un terorist norocos pe vremea țarului, participant la numeroase atentate și asasinate: Durnoi, Min, Riman, Akimov, Șuvalov, Racikovski, în toată cariera lui de luptă n-a pățit niciodată așa ceva!) Dar cu aceasta campania mîniei populare s-a încheiat, deși procesul a continuat încă o lună și jumătate. Peste

o zi se retrăgeau de la proces și avocații sovietici (și pe ei îi aștepta arestarea și surghiunul).

Aici pot fi recunoscute multe trăsături viitoare, cunoscute, dar conduita inculpaților nu a fost nici pe departe înfrântă și încă nu au fost siliți să se autoblameze. Pe ei încă îi mai susține convingerea tradițională, înșelătoare, a partidelor de stînga, că sunt apărătorii intereselor muncitorilor.

După anii pierduți, ani de împăcări și cedări, acum le-a revenit fermitatea tîrzie. Inculpatul Berg îi acuză pe bolșevici de a fi tras în demon-stranții care apărau Adunarea Constituantă; inculpatul Liberov declară: „Mă recunosc vinovat de faptul că în anul 1918 n-am făcut totul pentru răsturnarea puterii bolșevicilor” (p. 103). Evghenia Ratner spune același lucru, iar Berg adaugă: „Mă consider vinovat față de Rusia muncitoare că nu am putut să lupt din toate forțele cu așa-numita putere a muncitorilor și țăranilor, dar sper că nu mi-a trecut încă vremea”. (A trecut, dră-guțule, a trecut!) Întîlnim aici și vechea pasiune pentru frazele pom-poase, dar întîlnim și fermitate.

Procurorul argumentează: acuzații sunt primejdioși pentru Rusia Sovietică fiindcă socotesc că tot ceea ce au făcut ei este bine. „Poate că unii dintre acuzați își găsesc consolarea în gîndul că vreodată cronicarii vor elogia conduita lor”.

Inculpatul Hendelman a declarat în cuvîntul lui: „Noi nu recunoaștem judecata voastră!...” Și, el însuși jurist, a polemizat cu Krîlenko referitor la falsificarea depozițiilor martorilor, la „metodele speciale de tratare a martorilor înainte de proces” - citește: referitor la faptul că au fost neîndoielnic prelucrați la GPU. (De acum există totul! A mai rămas puțin pînă a atinge idealul.) Este neîndoielnic că ancheta preliminară s-a desfășurat sub supravegherea procurorului (Krîlenko) și astfel au fost eliminate toate neconcordanțele dintre depoziții.

Desigur, există și asperități. Există și imperfecțiuni. Dar la urma urmelor „trebuie să spunem cu toată claritatea și cu sînge rece... că nu ne pre-ocupă chestiunea cum va aprecia judecata istoriei lucrarea noastră” (p. 325).

Deocamdată, schimbînd direcția, Krîlenko - poate pentru prima și cea din urmă oară în jurisprudența sovietică - își aduce aminte de

preanche-tă. De cercetarea primară, încă înainte de anchetă! Iată ce raționament iscusit ne oferă: tot ceea ce s-a făcut fără supravegherea procurorului și dumneavoastră ați crezut că este anchetă, aceea era pre-anchetă. Iar ceea ce considerați a fi o re-anchetă sub ochii procurorului când se înnoadă firele și se strâng șuruburile - tocmai aceasta e ancheta! „Mate-rialele haotice ale organelor pre-anchetei, neverificate de anchetă, au o valoare judiciară probantă mult mai mică, decât materialele anchetei” (p. 238), când este condusă cu pricepere.

Este dibaci, nu poți să zici că bate apa în piuă.

Vorbind din punct de vedere profesional, firește lui Krîlenko îi era necaz, pentru că se pregătise o jumătate de an pentru acest proces, apoi două luni lătrase la judecată și încă cincisprezece ore la prezentarea rechizitoriului, când toți acești inculpați „se aflaseră nu o dată și nici de două ori în mâinile organelor extraordinare și în astfel de momente când aceste organe aveau împuterniciri speciale; însă datorită unor împre-jurări de tot felul aceștia au izbutit să scape teferi” (p. 322), și, iată, acum Krîlenko trebuia să-și bată capul ca să-i aducă legal în fața pluto-nului de execuție.

De bună seamă, „sentința nu putea fi decât una singură: condamnarea la moarte pentru toți, fără excepție!” Dar Krîlenko menționează cu mărinimie că, întrucât lumea întreagă este cu ochii pe acest proces, cuvîntul procurorului „nu constituie o indicație pentru tribunal”, pe care acela „trebuie s-o ia în considerare ori s-o ducă la îndeplinire” (p. 319).

Bun tribunal acela căruia trebuie să i se explice acest lucru!...

După ce procurorul a cerut pedeapsa cu moartea, inculpaților li s-a pro-, pus să declare că regretă cele făptuite și își reneagă partidul. Toți au refuzat.

În verdictul său, tribunalul s-a arătat cutezător: el a pronunțat, într-ade-văr, condamnarea la moarte, dar nu „pentru toți, fără excepție”, ci doar pentru douăsprezece persoane. Celorlalți - pușcărie, lagăr, iar pentru încă o sută de persoane executarea pedepsei la locul de muncă.

Și, desigur, cititorul nu poate să nu-și amintească: la Tribunalul Suprem „privesc toate celelalte tribunale ale Republicii, [el] le oferă indicații călăuzitoare” (p. 407). Verdictul Tribunalului Suprem este

folosit „în cali-tate de directivă pilduitoare” (p. 409). Și vă puteți închipui câți sunt întemnițați și în provincie!

Poate că tot atît cît și acest proces valorează recursul la Prezidiul VŢIK. Mai întîi, sentința a fost prezentată la conferința RKP(b). Acolo s-a făcut propunerea ca sentința de condamnare la moarte să fie înlocuită cu surghiunul în străinătate, însă Troțki, Stalin și Buharin (ce triadă, și de comun acord!) au propus să li se dea douăzeci și patru de ore pentru renegare; în acest caz vor primi cinci ani de surghiun, altfel, imediat - plutonul de execuție. A fost adoptată propunerea lui Kamenev care a devenit hotărîre a VŢIK: să fie validată sentința de condamnare la moarte, dar să nu fie pusă în aplicare. Soarta viitoare a osîndiților va depinde de conduita eserilor rămași în libertate (evident - și cei din stră-inătate). Dacă socialiștii revoluționari își vor continua activitatea clan-destin-conspirativă și, cu atît mai mult, lupta armată, cei doisprezece vor fi executați.

Astfel ei au fost supuși torturii cu moartea: orice zi putea fi ziua execu-ției. De la Butîrki, mai accesibilă, au fost scoși și ascunși la Lubianka. Li s-au interzis vizitele, scrisorile și pachetele. De altfel și cîteva dintre soții au fost tot atunci arestate și exilate din Moscova.

De pe ogoarele Rusiei era strînsă cea de a doua recoltă pașnică. Nică-ieri, în afară de curțile CEKA, nu mai răsunau împușcături (la Iaroslavl a fost executat Perhurov, la Petrograd - mitropolitul Veniamin; și alții, și alții, și alții). Sub cerul azuriu, pe valurile albastre, au plecat în străină-tate primii noștri diplomați și ziariști. Comitetul Executiv Central al depu-taților muncitorilor și țăranilor păstra în sînul său ostateci pe viață.

Membrii partidului aflat la putere au citit atunci șaizeci de numere ale ziarului „Pravda” cu relatări de la proces (toți citeau ziarele), și toți ziceau: da, da, da. Nimeni n-a rostit - nu.

Și atunci de ce se mai mirau în 1937? De ce se plîngeau?... Oare nu fuseseră puse toate fundamentele samavolniciei: mai întîi prin represiunea extrajudiciară a CEKA, prin represiunea judiciară a tribunalelor militare revoluționare și apoi, iată, cu aceste procese și cu acest tînăr Cod? Oare 1937 n-a fost și el oportun (în conformitate cu obiectivele lui Stalin și, poate, cu ale Istoriei)?

A fost profetică expresia lui Krîlenko că ei nu judecă trecutul, ci viitorul.

Începutu-i anevoie, urma vine de la sine...

În jurul datei de 20 august 1924, Boris Viktorovici Savinkov a trecut gra-nița sovietică. A fost numaidecât arestat și dus la Lubianka.

Referitor la această întoarcere s-au făcut numeroase presupuneri. Iată, de curînd și revista sovietică „Neva” (1967, Nr. 11) a confirmat explicația dată în 1933 de Burțev(22) (revista „Bîloe” - „Trecutul”, Paris, Serie nouă, II, Biblioteca „Rusia ilustrată”, tomul 47): determinîndu-i să trădeze pe unii dintre agenții lui Savinkov, iar pe alții prostindu-i, GPU-ul a aruncat, prin intermediul lor, o momeală sigură: aici, în Rusia, lînce-zește o mare organizație clandestină, care nu are însă un conducător destoinic! Nu se putea născoci o momeală mai potrivită! Și nu putea viața agitată a lui Savinkov să se sfîrșească în pace la Nisa.

Ancheta a constatat doar dintr-un singur interogatoriu: depoziții benevole și o apreciere asupra activității. La 23 august i-a fost înmînat rechizito-riul. (O rapiditate neverosimilă, dar asta a avut efect. Cineva s-a gîndit just că a stoarce, prin chinuri, de la Savinkov cîteva jalnice depoziții mincinoase nu ar face decît să strice impresia de veridicitate.)

Rechizitoriul, redactat într-o terminologie abracadabrantă, îi arunca lui Savinkov în spate o sumă copleșitoare de acuzații: „dușman consec-vent al țărănimii celei mai sărace”; „a ajutat burgheziei rusești să-și realizeze năzuințele imperialiste” (adică, în 1918, a susținut continuarea războiului cu Germania); „a întreținut relații cu reprezentanții comanda-mentului aliaților” (aceasta se referă la perioada cînd s-a aflat la conducerea ministerului de război!); „a intrat în comitetele de soldați cu intenții provocatoare” (adică a fost ales de către deputații soldaților); și, să mori de rîs, avea „simpatii monarhice”. Toate acestea sunt însă lu-cruri vechi. Existau și acuzații noi, nelipsite, de altfel, din toate proce-sele viitoare: bani primiți de la imperialiști; spionaj pentru Polonia (Japo-nia au omis-o!...) și a vrut să otrăvească Armata Roșie cu cianură de potasiu (dar n-a otrăvit nici un soldat).

La 26 august a început procesul. Președinte era Ulrich (îl întîlnim pentru prima oară aici), dar nu exista acuzator, precum nici apărător. Savinkov se apăra puțin și fără pic de rîvnă, n-a avut nici o obiecție

la probele materiale. Și se pare că aici s-a potrivit foarte bine, l-a tulburat pe inculpat melodia aceea: căci noi și dumneavoastră suntem ruși!...

Dumneavoastră și noi - egal noi! De bună seamă că iubiți Rusia, noi vă respectăm iubirea, dar oare noi n-o iubim? Oare, acum, nu suntem noi tăria și slava Rusiei? Și dumneavoastră ați vrut să luptați împotriva noastră? Căiți-vă!...

Dar mai bizară decât orice a fost sentința: „Interesele apărării orînduirii revoluționare nu impun aplicarea pedepsei capitale și, considerînd că conștiința maselor proletare nu este călăuzită de motivul răzbunării” - să se comute pedeapsa cu moartea în zece ani închisoare.

Acest lucru a fost senzațional, a tulburat multe spirite atunci: ce să însemne asta? Dezgheț? Regenerare? Ulrich, în „Pravda”, s-a scuzat și a dat explicații de ce a fost grațiat Savinkov. Păi, fiindcă în șapte ani Puterea Sovietică a devenit foarte puternică! Nu cumva credeți că ea se teme de un oarecare Savinkov? (Iată însă că în al 20-lea an va mai slăbi, atunci să nu vă faceți griji, vom împușca cu sutele de mii.)

Astfel după cea dintîi enigmă, a întoarcerii, cea de a doua enigmă a de-venit această sentință de necondamnare la moarte. (Burțev explică asta prin faptul că, în parte, Savinkov a fost înșelat cu prezența, chipurile, în cadrul GPU-ului a unor uneltiri opoziționiste, îndreptate spre realizarea unei alianțe cu socialiștii; iar el va fi eliberat și pus să lucreze, - astfel încît a făcut o înțelegere cu anchetatorul.) După proces, lui Savinkov i s-a permis... să trimită scrisori deschise în străinătate, inclusiv lui Bur-țev, în care el îi asigură pe revoluționarii emigranți că puterea bolșevici-lor se bazează pe sprijinul poporului și este inadmisibil să lupti împotriva ei.

În mai 1925, celor două enigme li s-a adăugat încă una: Savinkov, în- tr-o stare sufletească deplorabilă, s-a aruncat de la fereastra nezăbreli-tă în curtea interioară a închisorii Lubianka, și îngerii lui păzitori n-au izbutit să-l prindă și să-l salveze. Dar, Savinkov le-a lăsat pentru orice eventualitate un document justificativ (ca să nu aibă neplăceri la slujbă), în care explica logic și coerent de ce s-a sinucis. Iar scrisoarea era compusă cu atîta fidelitate și atît de în spiritul, și atît de în stilul lui Savinkov, încît toată lumea i-a dat

crezare: nimeni, în afară de Savinkov, nu putea să scrie această scrisoare, și el și-a pus capăt zilelor, dându-și seama de falimentul lui politic. (La fel și Burțev cel clarvăzător a pus cele petrecute pe seama apostaziei lui Savinkov, fără ca măcar să se îndoiască de autenticitatea scrisorilor lui și nici de sinuciderea lui. Perspicacitatea are și ea limitele ei.)

Iar noi, noi, nătărăii, care am ajuns mai târziu deținuți la Lubianka, repe-tam creduli, ca niște papagali, că plasele de fier deasupra casei scărilor de la Lubianka au fost instalate de când s-a aruncat Savinkov. Ne lăsăm cucerii într-atît de frumoasa legendă, încît uităm că experiența peni-tenciarelor este internațională! Fiindcă astfel de plase au existat la în-chisorile americane încă de la începutul secolului și cum ar fi fost posibil ca tehnica sovietică să rămînă mai prejos?

Aflat pe patul de moarte într-un lagăr din tirului Kolîmei, fostul cekist Arthur Schrubel i-a povestit unui deținut din preajma lui că el a fost unul dintre cei patru care l-au aruncat pe Savinkov de la fereastra etajului al patrulea în curtea interioară de la Lubianka! (Și aceasta nu contrazice relatarea contemporană din revista „Neva”: era un pervaz jos, aproape ca la ușa de la balcon. Au ales bine camera! Doar că la scriitorul sovi-etic îngerii păzitori au dat dovadă de neglijență, în vreme ce, după Schrubel - l-au aruncat împreună.)

Astfel, cea de a doua enigmă a verdictului neobișnuit de indulgent este dezlegată de cea de a treia, mai violentă.

Acest zvon îndepărtat a ajuns totuși pînă la mine, iar eu l-am transmis în 1967 lui M. P. Iakubovici, iar acesta, cu însuflețire încă tinerească și cu ochi strălucitori, a exclamat: „Cred! Se potrivește. Și eu care nu l-am crezut pe Blumkin?(23), mă gîndeam că se laudă”. Totul a devenit clar: la sfîrșitul anilor '20, Blumkin i-a povestit în mare taină lui Iakubovici că el a scris așa-zisa scrisoare dinainte de moarte a lui Savinkov, din în-sărcinarea GPU-ului. Într-adevăr, cînd Savinkov se afla în pușcărie, Blumkin era persoana care avea acces permanent în celula lui, „îi înveselea” serile. (Oare o fi simțit Savinkov că moartea îl vizita atît de des, moartea insinuantă și prietenoasă în care nu ghicești niciodată cînd îți vine sfîrșitul?) Aceste vizite i-au ajutat lui Blumkin să deprindă maniera de a vorbi și a gîndi a lui Savinkov, de a pătrunde în cercul ultimelor lui gînduri.

Ne întrebăm: de ce l-au aruncat pe fereastră? Nu era mai simplu să-l otrăvească? Probabil că voiau să arate cuiva cadavrul, sau presupuneau că îl vor arăta.

Aici este momentul să continuăm povestea soartei lui Blumkin, cekistul atotputernic, pe care, cândva, Mandelstam(24) l-a pus la punct fără fri-că. Ehrenburg a început la un moment dat să cerceteze cazul lui Blumkin, însă brusc s-a oprit cuprins de jenă. Sunt multe de povestit. După înfrîngerea din 1918 a eserilor de stîngă, ucigașul lui Mirbach(25) nu numai că nu a fost pedepsit, nu numai că nu a împărtășit soarta ese-rilor de stînga, dar a fost protejat de Dzerjinski (tot așa a vrut să-l protejeze și pe Kosîrev) și, aparent, convertit la bolșevism, îl țineau, fără în-doială, pentru asasinate de importanță deosebită. Odată, pe la înce-putul anilor '30, a călătorit în străinătate pentru a săvîrși un asasinat se-cret. Spiritul de aventurier sau admirația pentru Troțki l-au mînat pe Blumkin în Insulele Marmora: să-l întrebe pe dascălul legiuitor dacă nu are ceva de trimis în URSS? Troțki i-a dat un pachet pentru Radek. Blumkin l-a adus, la înmînat lui Radek, și vizita lui la Troțki ar fi rămas secretă dacă strălucitorul Radek n-ar fi fost încă de pe atunci turnător.

Radek l-a doborât pe Blumkin, iar acesta a fost înghițit de monstrul pe care însuși l-a hrănit din mîna lui cu cel dintîi lapte amestecat cu sînge.

Și încă nu am ajuns la marile procese, procesele celebre...

Capitolul 10

LEGEA în FLOARE

UNDE sunt oare acele mulțimi înnebunite care se strecoară spre sîrma ghimpată de la frontiera noastră dinspre Occident și pe care ar trebui să le împușcăm conform articolului 71 din Codul penal pentru întoarcerea neautorizată în RSFSR? În pofida previziunii științifice, acele mulțimi nu au existat, și articolul dictat de Lenin s-a dovedit inutil. Singurul năstruș-nic din toată Rusia s-a dovedit Savinkov, dar, pînă la urmă, nici lui nu i-au aplicat acel articol, în schimb, sancțiunea opusă - expulzarea din țară în loc de împușcare, a fost încercată din plin și fără întârziere.

Încă din acele zile cînd redactarea codului era în toi, Vladimir Ilici, încă urmărit de ideea sa, scria la 19 mai 1922:

„Tov. Dzerjinski! Apropo de expulzarea în străinătate a scriitorilor și pro-fesorilor care ajută contrarevoluția. Trebuie pregătită cu minuțiozitate. Fără pregătire, vom face gafe... Trebuie să punem chestiunea astfel încît acești «spioni militari» să fie înhățați încontinuu și în mod sistema-tic, și apoi să fie expulzați în străinătate. Vă rog să arătați această scrisoare, în secret, membrilor Biroului Politic, fără s-o multiplicați”*.

Caracterul secret firesc era conferit în acest caz de importanța și caracterul pilduitor al măsurii. Amplasarea extrem de clară a forțelor de clasă în Rusia Sovietică era stricată de această pată vîscoasă și fără contur a vechii intelectualități burgheze, care în domeniul ideologic a jucat un autentic rol de spion militar, și nu s-ar putea născoci nimic mai bun decît raderea neîntîrziată a acestui chist al gîndirii și aruncarea lui peste gra-niță.

Tovarășul Lenin fusese doborît la pat de boala lui, dar, evident, membrii Biroului Politic au aprobat, și tovarășul Dzerjinski a purces la capturare, și la sfîrșitul anului 1922 aproximativ trei sute dintre cei mai de seamă cărturari ruși au fost imbarcați pe... un șlep?... Nu, pe un vapor și expe-diați la groapa de gunoi a Europei. (Dintre numele care s-au afirmat și au devenit celebre acolo au fost filosofii N. O. Losski, S. N. Bulgakov, N. A. Berdiaev, F. A. Stepun(1), B. P. Vișeslavțev, L. P. Karsavin(2), I. A. Ilin(3), apoi istoricii S. P. Melgunov, V. A. Miakotin, A. A. Kizeve-tter(4), I. I. Lapșin, scriitorii și publiciștii I. L. Aichenwald(5), A. S. Izgoev, M. A. Osorghin(6), A. V.

Peșehonov(7). În grupuri mai mici au continuat să expedieze și la începutul anului 1923, de pildă pe secretarul lui Lev Tolstoi - V. F. Bulgakov(8). Din pricina cunoștințelor compromise, aici au nimerit și matematicieni: D. F. Selivanov.

Însă n-au izbutit să înhațe încontinuu și în mod sistematic. Oare din pri-

*Lenin. Op. Cit., vol. 54. pp. 265-266.

cina gălăgiei făcute de emigrație, că asta constituie un „cadou” pentru ea? Oricum, a reieșit că nici această pedeapsă nu este cea mai bună și au scăpat din mînă un material foarte bun de împușcat, care acolo, în acea groapă de gunoi, putea zămisli flori otrăvitoare. Și această pe-deapsă a fost abandonată. Și toate epurările ulterioare se făceau fie prin trimiterea la Duhonin(9), fie prin trimiterea în Arhipelag.

Sanționat în 1926 (în vigoare pînă în perioada lui Hrușciiov), Codul pe-nal îmbunătățit a împletit toate sforile articolelor politice anterioare în năvodul unic și trainic al articolului 58, pe care l-a aruncat la pescuitul intelectualității. Pescuitul s-a extins repede și asupra intelectualilor ingi-neri și tehnicieni, cu atît mai periculoși, cu cît ocupau o poziție solidă în economia națională, și erau greu de controlat numai cu ajutorul învățăturii înaintate. Acum s-a văzut clar că procesul în apărarea lui Oidenborger a fost o greșeală (frumos Centru s-ar fi înjghebat acolo!), iar declarația de absolvire a lui Krîlenko*: că „nu poate fi vorba de sabotaje ale inginerilor în anii 1920-1921 - a fost pripită. Dacă n-au fost sabotaje, atunci, mai rău, a fost diversiune (acest cuvînt a fost descope-rit, se pare, de un simplu anchetator la afacerea Șahtî)

Abia s-a înțeles ce trebuia căutat: diversiunea, și, numaidecît, în pofida caracterului neobișnuit al acestui concept în istoria omenirii, a început să fie cu ușurință descoperit în toate ramurile industriei și în orice între-prindere separată. Dar în aceste descoperiri mărunte nu se regăsea plenitudinea conceptului, nu se regăsea perfecțiunea execuției, iar natu-ra lui Stalin și toată acea parte cercetătoare a justiției năzuiau spre ele. Dar, în sfîrșit, Legea noastră s-a maturizat, este în floare și poate arăta lumii ceva într-adevăr perfect ! Un proces unic, mare, bine coordonat, de data aceasta împoriva inginerilor. Și astfel a fost pus pe rol

PROCESUL ȘAHTÎ (18 mai - 15 iulie 1928). Sesiune extraordinară a Tribunalului Suprem al URSS, președinte A. I. Vîșinski (încă rector al Universității de Stat din Moscova), acuzator principal N. V. Krîlenko (o întâlnire memorabilă, un fel de predare a ștafetei juridice!)** , 53 de inculpați, 56 de martori. Grandios!!!

Dar, vai, grandoarea conținea și slăbiciunea acestui proces: dacă fiecare inculpat ar fi mînuit doar cu trei fire, în total ar fi 159, iar Krîlenko are numai zece degete și Vîșinski tot zece. Firește, „acuzatii s-au stră-duit să dezvăluie societății crimele lor grave", dar nu toți, numai șaisprezece.

* N. V. Krîlenko. Op. cit., p. 437.

**Membri erau vechii revoluționari Vasilev-Lujin și Antonov-Saratovski. Sonoritatea simplă a numelor lor atrăgea simpatia. Se rețin ușor. Pe neașteptate, în 1962, în „Izvestia" sunt publicate necrologurile victimelor represiunii. Cine credeți că le semna? Longevivul Antonov Saratovski! Poate a gustat și el? Însă de aceștia nu-și amintește.)

Treisprezece „s-au eschivat". Iar douăzeci și patru nu s-au recunoscut vinovați*. Acest lucru introducea o discordanță inadmisibilă, pe care masele nu puteau s-o înțeleagă. Alături de calitățile (de altfel obținute în procesele precedente) - neputința acuzaților și a apărătorilor, incapacitatea lor de a deplasa ori de a evita povara verdictului — cusururile acestui proces nou săreau în ochi și oricui puteau fi iertate, dar unui om cu experiența lui Krîlenko - nu.

În pragul societății fără clase eram în sfîrșit în stare să realizăm un proces juridic nonconflictual (care să reflecte caracterul nonconflictual al orînduirii noastre interne), în care să aspire împreună spre un obiectiv unic și tribunalul, și procurorul, și apărarea, și inculpații.

Dar și proporțiile procesului Șahtî - doar industria carboniferă și din ea numai Donbassul, nu erau pe măsura epocii.

De bună seamă că numaidecît, chiar din ziua cînd s-a încheiat procesul Șahtî, Krîlenko a început să sape o nouă groapă, mai încăpătoare (în ea au căzut chiar doi dintre colegii lui în procesul Șahtî: acuzatorii pu-blici Osadci și Schein). Se înțelege de la sine cu cîtă rîvnă și pricepere a fost ajutat de întregul aparat al OGPU-ului, care fusese preluat de mîinile ferme ale lui Iagoda. Trebuia creată și demascată o organizație de ingineri, care să cuprindă toată țara.

Pentru aceasta era nevoie de cîteva figuri puternice de diversioniști care să fie puse în frunte. Și cine nu cunoaște o astfel de figură incontestabil puternică, nesuferit de trufa-șă, în mediul ingineresc? Piotr Akimovici Palcinski. Inginer de mine re-numit încă de la începutul secolului. În primul război mondial era deja vicepreședintele Comitetului Industrial de Război, adică dirija eforturile de război ale întregii industrii particulare rusești. După Februarie a de-venit adjunctul ministrului industriei și comerțului. Pentru activitatea lui revoluționară a fost urmărit sub regimul țarist; după Octombrie a fost întemnițat de trei ori (1917, 1918, 1922). Din 1920 este profesor la Insti-tutul de mine și consultant al Gosplanului. (Mai amănunțit despre el -vezi Partea a treia, cap. 10.)

Tocmai pe acest Palcinski l-au desemnat ca inculpat principal în noul și grandiosul proces. Dar superficialul Krîlenko, pătrunzînd pe tărîmul, nou pentru el, al ingineriei, nu doar că habar nu avea de rezistența materi-alelor, însă nici despre o eventuală rezistență a sufletelor nu avea nici cea mai mică idee, în pofida zgomotoasei lui cariere de procuror, care dura de zece ani. Alegerea lui Krîlenko s-a dovedit greșită. Palcinski a rezistat tuturor mijloacelor cunoscute de OGPU - și nu a cedat, și a murit, și nu a semnat nici o tîmpenie. Împreună cu el au suportat încer-care și evident că nici ci nu au cedat, N. K. von Meck și A. F. Veliciko. Deocamdată nu știm dacă au murit torturați ori împușcați, dar ei au de-

*, „Pravda”, 24 mai 1928, p. 3.

monstrat că este posibil să te împotrivești, este posibil să rezisti, și ast-fel au lăsat o pată de reproș arzător tuturor inculpaților celebri care au urmat.

Ascunzîndu-și înfrîngerea, lagoda a publicat, la 24 mai 1929, un scurt comunicat al OGPU-ului privind împușcarea celor trei, pentru o di-versiune de proporții uriașe, și condamnarea multor altora nemen-ționați*.

Și cît timp s-a pierdut în zadar! Aproape un an! Și cîte nopți de interogatorii! Și cîtă fantezie de anchetator! Și totul în van! Krîlenko a trebuit să ia totul de la capăt, sa caute o figură strălucitoare și puternică, dar care, în același timp să fie foarte slabă și foarte docilă, însă atît de puțin înțe-legea el soiul acesta blestemat al inginerilor, că a mai pierdut un an cu încercări nereușite. Din vara lui 1929 l-a

luat în primire pe Hrennikov, dar și Hrennikov a murit fără să accepte josnicul rol. L-au frânt pe bătrînul Fedotov, dar el era textilist, un domeniu neavantajos! Și a mai trecut un an. Țara aștepta un proces de diversiune atotcuprinzător, aștepta to-varășul Stalin, dar toate încercările lui Krîlenko dădeau greș. Și de-abia în vara anului 1930, cineva a găsit și i-a propus: Ramzin, directorul Institutului termotehnic! L-au arestat, și în trei luni a fost pregătit și pre-zentat un spectacol excepțional, perfecțiunea întruchipată a justiției noastre și model pentru justiția mondială:

PROCESUL „PARTIDULUI INDUSTRIAL” (25 noiembrie - 7 decembrie 1930), sesiunea extraordinară a Tribunalului Suprem, același Vișinski, același Antonov-Saratovski și, preferatul nostru, același Krîlenko.

Acum nu mai apar „motive tehnice, care să ne împiedice să punem la dispoziția cititorului stenograma completă a procesului: iat-o**”, ori să nu permitem accesul corespondenților străini.

Un proiect măreț: pe banca acuzaților se afla toată industria țării, toate ramurile ei și organele de planificare. (Numai ochiul regizorului vede fisura pe unde s-a prăvălit industria minieră și transportul feroviar.) În plus -zgîrcenie în utilizarea materialului: numai opt acuzați (s-au luat în considerație greșelile săvîrșite în procesul Șahtî).

Veți exclama: și opt oameni pot să reprezinte întreaga industrie? Da, pentru noi sunt chiar prea mulți! Trei din opt sunt din industria textilă, ca fiind cea mai importantă ramură pentru apărare. Atunci, probabil, aveți o armată de martori? Șapte oameni, și ei diversioniști și, de asemenea, arestați. Atunci - teancuri de probe materiale? Desene, proiecte, directive, situații, considerații, denunțuri, însemnări personale? Nimic ! Adică - nici o hîrtiuță! Dar GPU-ul ce-a păzit? A arestat atîția oameni și n-a pus mina pe nici o hîrtiuță? „Au fost multe”, dar „toate au fost distru-

* „Izvestia”, 24 mai 1929.

**Procesul Partidului industrial!, Ed. Legislația sovietică, Moscova, 1931.

se”. Pentru că: „unde să țină arhiva?” La proces sunt prezentate doar cîteva articolașe de ziar - de-ale emigranților și de-ale noastre. Dar pe ce temeiuri se va edifica acuzarea?! Păi, se descurcă el,

Nikolai Vasilie-vici Krîlenko. Nu e prima oară: „În toate împrejurările, cea mai bună probă materială este mărturia inculpaților.*

Dar ce fel de mărturie? Fără constrângere, sinceră, din suflet, când căin-ța smulge din piept monologuri întregi și ai tot vorbi, și ai demasca, și ai biciui!

Bătrînului Fedotov i-au spus să se așeze, destul. Dar nu, el insistă să mai dea explicații și să mai facă alte comentarii! În cinci ședințe de audiere neîntrerupte aproape că nici nu-i nevoie să pui întrebări: inculpații vorbesc neconținut, explică și apoi mai cer o dată cuvîntul să facă adăugiri. În mod deductiv, ei expun tot ce e necesar pentru acuzare fără nici un fel de întrebări. Ramzin, de pildă, după explicații ample, pentru mai multă claritate, mai face și scurte rezumate, ca pentru niște studenți mediocri. Inculpații se tem cel mai mult să nu rămînă ceva neclarificat, cineva nedemascată, vreun nume nepronunțat, vreo intenție de diver-siune neelucidată. Și cum se autoblamează! „Sunt un dușman de clasă", „sunt vîndut", „ideologia noastră burgheză". Procurorul: „Asta a fost greșeala dumneavoastră?" Cearnovski: „Și crima mea!" Krîlenko pur și simplu nu are ce face, de cinci ședințe bea ceai cu biscuiți sau ce i se aduce acolo.

Dar cum suportă acuzații asemenea explozie emoțională? Înregistrări pe bandă de magnetofon nu există, dar avocatul apărării Oțep rela-tează: „Cuvintele acuzaților curgeau pe un ton serios, rece, potolit - specific profesional". Na-ți-o bună! Atîta dorință pătimășă pentru destăi-nuire și deodată -serios? rece? Ba mai mult, probabil își mormăie atît de încet textul lor monoton, plin de căință, că deseori Vîșinski îi pofteste să vorbească mai tare, fiindcă nu se aude nimic!

Armonia procesului nu este stricată cîtuși de puțin nici de apărare: ea este de acord cu toate propunerile procurorului; rechizitoriul acestuia îl numește istoric, iar argumentele ei - slabe și rostite fără convingere, căci „avocatul sovietic este întîi de toate cetățean sovietic" și „laolaltă cu toți muncitorii trăiește un sentiment de indignare" față de crimele săvîrșite de inculpați (Procesul Partidului industrial, p. 488). În timpul audierii judiciare, apărarea pune întrebări timide, modeste și renunță numaide-cît la ele dacă intervine Vîșinski. De fapt, avocații nu apără decît doi textiliști inofensivi și nu contestă

conținutul infracțiunii, nici calificarea acțiunilor, ci doar întreabă timid: nu s-ar putea oare ca clientul lor să nu fie pus la zid? Ce este mai folositor, tovarăși judecători, „cadavrul lui ori munca lui” ?

*Procesul Partidului industrial, p. 453.

Care sunt crimele infecte ale acestor ingineri burghezi? Iată-le. S-au planificat ritmuri diminuate de dezvoltare (de exemplu, creșterea anuală a producției doar cu 20-22%, în vreme ce muncitorii sunt pregătiți să dea 40 și 50%). S-au încetinit ritmurile de extragere a combustibililor locali. Kuzbassul nu se dezvoltă suficient de repede. Foloseau discuțiile teoretico-economice (oare să alimenteze Donbassul cu electricitate de la Dneproghes, să construiască o super-autostradă Moscova-Don-bass?) pentru întârzierea soluționării unor probleme importante. (În timp ce inginerii discută, treaba, chipurile, nu merge.) Au întârziat examinarea proiectelor ingineresti (nu le-au aprobat pe loc). În cursurile de rezistență materialelor promovau o linie antisovietică. Instalau utilaje învechite. Imobilizau capitalurile (le investeau în șantiere costisitoare și de lungă durată). Efectuau reparații inutile! Foloseau metalul cu nechibzuință (asortiment incomplet de fier). Creau disproporții între ateliere, între materia primă și posibilitățile de a o prelucra (acest lucru s-a văzut mai cu seamă în ramura textilă, unde s-au construit vreo două fabrici în plus decât era nevoie pentru recolta de bumbac). Apoi — se făceau salturi de la planurile minimale la cele maximale. Și a început o dezvoltare accelerată, evident dăunătoare, a aceleiași industrii textile nefericite, însă ceea ce este mai important: s-au pus la cale (dar nu s-au înfăptuit niciodată și nicăieri) diversiuni în energetică. Astfel, diversiunea nu constă în distrugeri și stricăciuni, ci îmbracă o formă planificată și operativă, care trebuia să ducă la o criză generală și chiar la o paralizie economică în anul 1930! Dar nu a dus tocmai datorită contra-planurilor industriale și financiare propuse de mase (dublarea cifrelor!)

— Ne-ne-ne... va replica un cititor sceptic.

Cum? Nu vă e de ajuns? Dar dacă la proces vom repeta și rumega de șapte-opt ori fiecare punct, atunci va ieși destul, nu?

— Ne-ne-ne, o va ține pe a lui cititorul anilor '60. Dar probabil că toate acestea puteau să se producă tocmai din pricina acelor contra-planuri industriale și financiare? Să vedeți ce disproporții apar dacă

orice adu-nare sindicală, fără să întrebe Gosplanul, poate să răstoarne după bu-nul plac toate proporțiile.

Of, amară este pîinea procurorului! S-a luat hotărîrea să se publice totul în presă, cuvînt cu cuvînt! Prin urmare, vor citi și inginerii. Ai intrat în horă, trebuie să joci! Și Krîlenko se lansează neînfrcat să întrebe și să comenteze tot felul de amănunte inginerești! Și paginile interioare ale marilor ziare sunt pline cu tot felul de subtilități tehnice tipărite cu petit. Conta pe faptul că cititorii vor fi buimăciți, nu le vor ajunge nici serile, nici zilele de sărbătoare, așa că n-or să citească totul, ci doar va remar-ca refrenul ce revenea după cîteva paragrafe: au sabotat, au sabotat, au sabotat!

Și dacă totuși vor citi? Rînd cu rînd?

Vor vedea atunci, parcurgînd autoacuzările anoste, alcătuite fără înde-mînare și lipsite de inteligență, că juvățul de la Lubianka s-a apucat de o treabă care îl depășește. Că gîndirea cu aripi puternice a secolului al XX-lea se va smulge și va zbura din orice ștreang. Da, acești arestați au fost închiși, supuși, reprimați, dar gîndirea zboară! Chiar limbile spe-riate și istovite ale inculpaților izbutesc să numească și să ne spună totul.

Iată în ce ambianță lucrau ei. Kalinnikov: „La noi s-a creat un climat de neîncredere pe plan tehnic”. Laricev: „Voiam ori nu voiam, aceste patru-zeci și două de milioane de tone de petrol trebuia să le scoatem (adică așa s-a poruncit de sus)... fiindcă, oricum, patruzeci și două de milioane de tone de petrol nu pot fi extrase în nici un fel de condiții” (Procesul Partidului industrial, p. 325).

Între aceste două imposibilități era imobilizată întreaga activitate a acestei generații nefericite de ingineri. Institutul termotehnic se mîndreș-te cu rezultatele cercetării sale principale: creșterea spectaculară a coe-ficientului de utilizare a combustibilului; pornind de la aceasta, în planul de perspectivă sunt diminuate necesitățile în extracția combustibilului. Deci au sabotat, diminuînd producția de combustibil! - în ceea ce privește transportul, au trecut în plan reutilarea tuturor vagoanelor cu un dispozitiv de cuplare automată: deci - au sabotat, au imobilizat capitalul! (Dispozitivul de cuplare automată se introduce și se justifică în termen îndelungat, dar nouă ne trebuie mîine!) — (Pentru folosirea mai avantajoasă a căilor ferate cu o singură linie au hotărît să mărească lo-comotivele și

vagoanele. Asta-i modernizare? Nu, diversiune! Pentru că va trebui să se cheltuiască fonduri pentru consolidarea suprastructurii podurilor și a liniilor! - Pornind de la raționamentul economic profund că în America este ieftin capitalul și scumpă mîna de lucru, pe cînd la noi este invers, dar nu trebuie să-i imităm pe americani, Fedotov trage următoarea concluzie: nu are rost să cumpărăm acum mașinile americane scumpe, pentru viitorii zece ani ne este mai avantajos să cumpărăm mai ieftin mașini englezești mai puțin perfecționate și să folosim mai mulți muncitori, iar peste zece ani, cînd oricum vor trebui schimbate, indiferent de care ar fi, vom cumpăra atunci mai scumpe. Diver-siune! Sub pretextul unor economii, el nu vrea ca industria sovietică să fie înzestrată cu mașini perfecționate! - s-au apucat să construiască fabrici noi din beton armat, în loc de beton simplu, mai ieftin, explicînd că cheltuielile sunt justificate pentru cel puțin o sută de ani. Nu-i asta diversiune? Imobilizare de capitaluri, absorbire de armătură, care este deficitară! (oare voiau s-o păstreze pentru proteze dentare?)

Fedotov încuviințează bucuros de pe banca acuzaților:

— Firește, dacă astăzi contează fiecare copeică atunci socotiți că este diversiune. Englezii spun așa: sunt prea sărac ca să-mi cumpăr lucruri ieftine.

Încearcă să-i explice cu blîndețe procurorului tare de cap:

— Abordările teoretice, de orice fel, au drept rezultat norme care în final sunt (vor fi socotite!) dăunătoare... (p. 365).

Oare un inculpat speriat putea să se exprime mai clar de-atît?... Ceea ce pentru noi este teorie, pentru voi este diversiune! Căci voi vreți să înhățați lotul astăzi, fără să vă gîndiți cîtuși de puțin la ziua de mîine...

Bătrînul Fedotov încearcă să explice unde se prăpădesc sute de mii și milioane de ruble din pricina acestei grabe absurde a planului cincinal: bumbacul nu se sortează la locul de recoltare, pentru ca fabricilor să li se livreze sortul corespunzător destinației fiecăreia. El este expediat la nimereală, cînd un sort, cînd altul. Dar procurorul nu ascultă! Cu îndărătnicia celui greu de cap revine de zece ori în timpul procesului, și revine, și revine la problema cea mai concretă, alcătuită din cubulețe: de ce s-au apucat să construiască „fabrici-palate”, cu etaje înalte, coridoare largi și ventilație prea bună? Oare

asta nu e o diversiune evidentă? Căci asta înseamnă imobilizare de capital, nerambursabilă.! Diversio-niștii burghezi ii explică: știți, Comisariatul Poporului pentru Muncă a vrut, în țara proletariatului, să construiască pentru muncitori cât mai spa-țios și aerisit (va să zică și la Comisariatul Poporului pentru Muncă exis-tă diversioniști, notați!), medicii au vrut ca înălțimea etajului să fie de nouă metri, Fedotov a scăzut-o la șase... Da de ce nu la cinci?? Asta-i diversiune! (Dacă ar fi redus-o la patru și jumătate, asta ar fi fost o diversiune sfruntată: a vrut să creeze pentru muncitorii sovietici liberi condițiile de coșmar din fabricile capitaliste.) Încearcă să-l lămurească pe Krîlenko că aceasta nu reprezintă decît trei la sută din valoarea totală a fabricii cu echipament cu tot... Nu, din nou și iar din nou despre înălțimea etajului! Și: cum ați îndrăznit să instalați ventilatoare atît de puternice? Sunt calculate pentru zilele de vară cele mai călduroase... De ce pentru cele mai călduroase? În zilele cele mai călduroase, muncitorii pot să transpire și ei puțin!

Or: „Disproporțiile existau de la bun început... O organizație de neghiobi a efectuat asta înaintea «Centrului inginerilor»" (p. 204). „Nu este nevo-ie de nici un fel de acțiuni diversioniste... Sunt suficiente acțiunile cores-punzătoare, și atunci totul vine de la sine" (p. 202). Cearnovski nu poa-te să se exprime mai clar! După atîtea luni la Lubianka si, acum, pe banca acuzaților... Sunt de ajuns acțiunile corespunzătoare (adică ace-lea care corespund celor indicate de neghiobii de sus) și acel plan de neconceput se va submina de la sine. — Iată diversiunea lor: „Noi aveam posibilitatea să realizăm, să spunem 1000 de tone, însă trebuia (conform planului lor stupid) 3000, și noi nu am luat măsuri pentru a asi-gura realizarea acestui indicator".

Pentru o stenogramă oficială din acei ani, revizuită și purificată, recunoașteți că nu e puțin.

De multe ori Krîlenko își aduce actorii într-o stare cînd în vocile lor se simțeau intonații de epuizare, din pricina acelor bazaconii pe care îi si-leau să le îndruge la nesfîrșit, cînd ți se face rușine pentru dramaturg, însă ești nevoit să joci pentru un crîmpei de viață.

Krîlenko: Sunteți de acord?

Fedotov: Sunt de acord... deși în general nu cred... (p. 425).

Krîlenko: Confirmați?

Fedotov: La drept vorbind... în unele părți... în general parcă... da (p. 356).

Pentru ingineri (cei care încă sunt în libertate, încă neîntemnițați, care trebuie să lucreze cu însuflețire după discreditația judiciară a întregii bresle) nu există nici o ieșire. Totul este rău. Rău este da și rău este nu. Rău înainte, rău înapoi. Dacă s-au grăbit, este o grabă diversionistă, nu s-au grăbit - zădărniciere diversionistă a ritmului. Au dezvoltat o ramură cu prudență - întârziere intenționată, sabotaj; s-au supus unor salturi capricioase înainte - disproporție diversionistă. Reparații, îmbunătățiri, investiții capitale - imobilizarea capitalurilor, utilizarea echipamentului pînă la uzură — diversiune! (Dar toate acestea anchetatorii le vor afla de la ei în felul următor: privare de somn, carceră, — iar acum să adu-ceți exemple convingătoare de diversiuni săvîrșite.)

— Dați un exemplu elocvent! Un exemplu elocvent al diversiunii dum-neavoastră! îi îndemna Krîlenko nerăbdător.

(Vă vor da, vă vor da exemple elocvente! Curînd se va găsi cineva să scrie și istoria tehnicii din acești ani! El o să vă dea toate exemplele și non-exemplele. Va aprecia toate convulsiile epilepticului vostru cincinal în patru ani. Atunci vom afla cîte bogății naționale și forțe s-au prăpădit în zadar. Vom afla cum cele mai bune proiecte au fost, toate, distruse, iar cele mai proaste au fost puse în aplicare, în modul cel mai rău posi-bil. Da, cînd hun-m-Wfi-ii(10) dau ordine inginerilor din industria dia-mantelor, oare ce poate ieși bun de aici? Diletanții entuziaști produc stricăciuni și mai mari decît niște șefi mărginiți.)

Da, o expunere mai amănunțită nu vă convine. Cu cit sunt mai multe amănunte cu atît sunt mai puține șanse ca nelegiuirile să atragă condamnarea ia moarte.

Dar așteptați, asta nu-i totul! Crimele cele mai importante n-au fost pomenite încă! Iată-le, iată-le accesibile și pe înțelesul chiar și al unui neștiutor de carte! Partidul industrial: 1. a pregătit intervenția străină; 2. a primit bani de la imperialiști; 3. s-a ocupat cu spionajul; 4. a distribuit portofoliile în viitorul guvern.

Și asta-i tot! Și toate gurile au fost închise. Și toți cei care obiectau au lăsat capul în jos. Și se aude doar tropăitul manifestațiilor și urlatul de dincolo de fereastră: „Moarte! Moarte! Moarte!”

Dar mai amănunțit nu se poate?... La ce bun mai amănunțit?... Prea bine, poftim, doar că va fi și mai teribil. Toți erau conduși de marele stat-major francez. Căci Franța nu are nici griji, nici dificultăți, nici lupte între partide, este de ajuns un fluierat și diviziile se urnesc numaidecât să înceapă intervenția! Prima dată a fost remarcată în anul 1928. Dar nu s-au înțeles, nu s-au pus de acord. Bun, au transferat-o în 1930. Din nou nu s-au înțeles. Bine, în 1931. De fapt, iată cum stau lucrurile: Franța, personal, n-o să lupte, ci doar va lua (pentru organizarea gene-rală) o parte a Ucrainei din partea dreaptă a Niprului. Anglia cu atât mai mult nu va lua parte la operații, dar, pentru intimidare, promite să-și tri-mită flota în Marea Neagră și în Marea Baltică (pentru asta va primi petrolul din Caucaz). Iată însă cine sunt principalii combatanți: o sută de mii de emigranți (ei s-au împrăștiat de mult, dar la un semnal din fluier se vor strînge). Pe urmă Polonia (ea vrea jumătate din Ucraina). România (sunt cunoscute succesele ei strălucite în primul război mondial, este un adversar de temut). Letonia! Și Estonia! (Aceste două țărișoare vor lăsa bucuroase deoparte grijile pentru tinerele lor orînduiri de stat și vor porni cu mic cu mare să cucerească.) Dar lucrul cel mai cumplit îl constituie direcția loviturii principale. Cum, o și cunoașteți? Da! Începe din Basarabia și mai departe, sprijinindu-se pe malul drept al Niprului - drept spre Moscova!* Și în acest moment fatal, pe toate căile ferate... se vor produce explozii?? - nu, se va bloca circulația! Iar în centralele electrice Partidul industrial va deconecta siguranțele, și întreaga Uniune se va cufunda în beznă, și toate mașinile se vor opri, inclusiv cele de la fabricile de textile! Se vor dezlănțui șiruri de acte diversioniste. (Atenție, inculpați! Pînă la ședința fără public să nu menționați metodele de diversiune. Să nu pomeniți uzine și nici puncte geografice! Să nu citați nume de familie, nici străine, nici rusești!) Adăugați aici lovitura de moarte care va fi dată industriei textile tocmai în preajma acestui mo-ment! Adăugați că două-trei fabrici de textile se construiesc, ca o diversiune, în Bielorusia, ele vor servi ca bază de sprijin pentru inter-venționiști (p. 356, nu e deloc o glumă)! Avînd fabricile de textile, inter-venționiștii se vor năpusti spre Moscova! Dar iată complotul cel mai perfid: au vrut (dar n-au reușit) să sece bălțile din Kuban, mlaștinile din Polesia(11) și mlaștinile din jurul lacului Ilmen (Vîșinski interzice să fie numite locuri exacte, dar

pe unul dintre martori l-a luat gura pe dinainte) și atunci intervențiștilor li se vor deschide drumurile cele mai scurte și, fără să-și ude picioarele și copitele cailor, vor ajunge la Moscova. (Tătarilor de ce le-a fost greu? Napoleon de ce n-a mai găsit Moscova? Păi din cauza mlaștinilor din Polesia și Ilmen. Iar dacă ele vor fi secate - Capitala cea Albă(12) va fi descoperită!) Da, și mai adăugați că sub for-ma unor fabrici de cherestea s-au construit (să nu pomeniți locuri, e se-cret!) hangare, pentru ca avioanele intervențiștilor să nu stea în ploa-ie, și să le poată rula acolo. De asemenea s-au construit (nu pomeniți

*Cine i-o fi desenat lui Krîlenko această săgeată pe pachetul ele țigări? Oare nu acela care a conceput planul nostru de apărare pentru anul 1941?...

locuri!) clădiri pentru intervențiștii! (Unde erau încartiruiți ocupanții fă-ră adăpost din toate războaiele precedente?...) Toate instrucțiunile, inculpații le-au primit de la niște misterioși domni străini, K și R. (să nu pomeniți nume în ruptul capului! În sfârșit, nici state să nu pomeniți!) (p. 409). În ultima vreme au purces la „pregătirea unor acțiuni de trădare în cadrul unor unități ale Armatei Roșii” (să nu pomeniți felul armelor! să nu pomeniți unități, nici nume!). În această privință n-au făcut nimic, în schimb au avut de gînd (tot n-au făcut nimic) să organizeze într-una dintre instituțiile centrale ale armatei o celulă de financiari, foști ofițeri în armata albgardistă. (Ah, armata albgardistă? Scrieți, să fie arestați!) Celule ale unor studenți cu concepții antisovietice... (Studenți? Scrieți, să fie arestați!)

(Însă nu-i bine să întinzi prea mult coarda ca nu cumva muncitorii să se descurajeze, să nu creadă că acum totul este pierdut, că puterea sovie-tică a scăpat frîul din mînă. Lămuresc și această latură: au plănuit mul-te, dar au făcut puține! Nici una dintre ramurile industriei n-a suferit pier-deri substanțiale.)

Totuși de ce n-a avut loc intervenția? Din motive diferite și foarte com-plexe. Ba că Poincare nu a fost ales în Franța, ba că emigranții noștri industriași au considerat că fostele lor întreprinderi n-au fost restaurate îndeajuns de bolșevici, lasă-i să mai lucreze puțin! Apoi nici cu Polonia și nici cu România nu s-au putut defel înțelege.

Prea bine, n-a fost intervenție, a fost însă Partidul industrial! Auziți tro-potul? Auziți vacarmul maselor muncitoare: „Moarte! Moarte!

Moarte!" Sunt „aceia, care în caz de război vor trebui să plătească cu viața, cu privațiunile și suferințele lor munca acestor oameni" (p. 437 - din discursul lui Krîlenko).

(Parcă a avut gura aurită: tocmai cu viețile, privațiunile și suferințele lor vor răscumpăra, în anul 1941, acești demonstranți creduli munca acestor oameni! Dar încotro ați îndreptat degetul, tovarășe procuror? Pe ci-ne arătați cu degetul?)

Totuși de ce „Partidul industrial"? De ce partid și nu Centrul Inginerilor și Tehnicienilor?? Noi ne-am obișnuit cu - Centrul!

Da, a fost și un Centru. Dar au hotărât să se preschimbe în Partid. E mai impunător. Așa le va fi mai ușor să lupte pentru portofolii în viitorul gu-vern. Asta „mobilizează masele de ingineri și tehnicieni în lupta pentru putere". Dar cu cine să se lupte? Păi - cu alte partide! În primul rând -cu Partidul Țărănesc al Muncii, căci acolo sunt două sute de mii de oameni! În al doilea rând - cu partidul menșevic! Centru? Păi, iată, aceste trei partide la un loc trebuie să alcătuiască Centrul Unificat. Dar GPU-ul a avut grijă să-i nimicească. Și este foarte bine că ne-au nimicit! (Inculpații sunt cu toții bucuroși.)

(Stalin era măgulit să mai lichideze încă trei partide! Cele trei „centre" vor adăuga ceva la gloria lui!)

Și, dacă există un partid, există, normal, și un comitet central, da. Comitetul lor central! Este drept că nu s-au organizat nici un fel de conferințe, nu s-au ținut nici un fel de alegeri. Cine a vrut, a intrat, vreo cinci persoane. Toți cedau unul în favoarea celuilalt. Și locul prezidențial și-l cedau unul altuia. N-au existat nici ședințe - nici la comitetul central (nimeni nu-și amintește, dar Ramzin își amintește, el va spune!), nici la secțiile pe ramuri. Totuși pare cam pustiu... Cearnovski: „De fapt, Partidul industrial nu a fost constituit formal". Câți membri are? Laricev: „Numărătoarea membrilor este dificilă, efectivul exact nu se cunoaște". Și cum organizau diversiunile? Cum își transmiteau directivele? Uite așa, cine cu cine se întâlnea la întreprindere își transmiteau verbal. Mai departe, fiecare sabota după cum îi dicta conștiința. (Ramzin va numi sigur două mii de membri. Iar unde sunt două, vor aresta și cinci, în URSS, după datele deținute de tribunal, există în total treizeci-pa-truzeci de mii de ingineri. Deci, fiecare al șaptelea se arestează, cei șase vor fi speriați.) - Dar contactele cu Partidul Țărănesc al Muncii? Păi se

întîlnesc la Gosplan sau la VSNH, și „pun la cale acțiuni sistematice împotriva comuniștilor de la sate”...

Oare unde am mai văzut asta? Da, iată unde: în Aida. Radames este condus la război, orchestra bubuie, opt războinici cu coifuri și lănci, iar două mii sunt pictați pe pînza din fundal.

Așa este și Partidul industrial.

Dar nu-i nimic, merge, se poate juca! (Astăzi nici nu-ți vine să crezi cît de teribil și serios părea totul atunci, și cît ne teroriza.) Și li se vîră în cap cu forța, prin repetiții, și fiecare episod este reluat de cîteva ori. Din pricina asta, viziunile apocaliptice se multiplică. Iar ca să nu pară sear-băd, monoton, inculpații „uită” ceva neînsemnat, „încearcă să se eschi-veze”, și atunci, numaidecît sunt „puși sub tirul depozitiilor încrucișate” și totul pare veridic, ca într-un spectacol prezentat de MHAT.

Însă Krîlenko a exagerat. S-a gîndit să arate Partidul industrial și din alt unghi - să-i prezinte baza socială. Aici totul se desfășura pe cîmpul stihiei de clasă, analiza nu-l va induce în eroare, și Krîlenko s-a abătut de la sistemul lui Stanislavski(13), n-a mai împărțit rolurile și a lăsat în voie improvizația: fiecare să-și povestească viața și să spună ce atitudine a avut fața de revoluție și cum a ajuns să devină diversionist.

Și această adăugire nechibzuită, un tablou de viață omenească, a stri-cat dintr-o dată toate cele cinci acte ale piesei.

Mai întîi aflăm cu uimire că toți acești opt corifei ai intelectualității bur-gheze provin din familii sărace. Fiu de țăran, fiu al unui funcționar cu mulți copii, fiu de meșteșugar, fiu de învățător sătesc, fiu de negustor ambulant... nici unul dintre cei opt n-a avut bani pentru învățătură. Pen-tru a studia au fost nevoiți să muncească, și de la ce vîrstă? De la doi-sprezece ani. Unii dădeau meditații, alții lucrau ca fochiști pe loco-motivă. Dar iată ce este monstruos: în vremea regimului țarist, nimeni nu le-a barat drumul spre învățătură! Toți au absolvit liceele reale, apoi institutele tehnice de învățămînt superior, au devenit profesori de renume. (Cum așa? Păi nouă ni s-a spus că... doar copiii de moșieri și capitaliști...? Calendarele nu pot să mintă...)

Pe cînd acum, în era sovietică, inginerii întîmpinau mari dificultăți: aproape nu aveau posibilitatea să-și trimită copii la studii superioare

(căci copiii intelectualilor, să nu uităm, erau cei din urmă...) Tribunalul nu discută. Nici Krîlenko nu discută. (Inculpații înșiși se grăbesc să facă mențiunea că, firește, pe fundalul victoriilor generale, acest lucru nu are importanță.)

Începem, puțin câte puțin, să-i deosebim și pe inculpați (pînă acum au vorbit foarte asemănător). Diferența de vîrstă care îi desparte constituie și diferența de onorabilitate. Explicațiile celor care au în jur de șaizeci de ani și mai mult stîrnesc compasiune. Dar sunt combativi și imperti-nenți Ramzin și Laricev, de patruzeci și trei de ani, și Ocikin, de treizeci și nouă (cel care în 1921 a făcut un denunț împotriva Direcției generale a combustibilului.) Toate depozițiile mai importante privind Partidul industrial și intervenția sunt ale lor. Ramzin era acel soi de om (în pofi-da succeselor remarcabile din tinerețe) căruia nimeni dintre confrăți nu-i întindea mîna. Foarte bine! La tribunal, prindea din zbor toate aluziile lui Krîlenko și le dădea formulări precise. Toate acuzațiile se fundamen-tează pe memoria lui Ramzin. Dispune de o asemenea stăpînire de sine și dîrzenie că, într-adevăr, ar putea (din însărcinarea GPU, firește) să ducă tratative referitoare la intervenție. - Nu-l ocolise norocul nici pe Ocikin: la douăzeci și nouă de arii „se bucura de încrederea nelimitată a celor de la STO și Sovnarkom”.

Nu poți spune același lucru despre profesorul Cearnovski, de șaizeci și doi de ani: studenți anonimi îl ponegreau la gazeta de perete; după douăzeci și trei de ani de carieră didactică a fost chemat la adunarea generală a studenților „să prezinte un raport despre propria activitate” (nu s-a dus).

Profesorul Kalinnikov, în 1921, s-a aflat în fruntea unei revolte pe față împotriva Puterii Sovietice și anume: greva profesorilor! Să ne amintim de autonomia lor academică*. În 1921 profesorii de la MVTU l-au reales pe Kalinnikov rector pentru un nou mandat, dar narkomatul nu l-a agre-at și a numit pe omul său. Atunci au participat la grevă și studenții (căci încă nu erau adevărați studenți proletari), și profesorii, iar Kalinnikov a fost un an de zile rector împotriva voinței Puterii Sovietice. (De-abia în 1922 au sucit gîtul autonomiei lor, după multe arestări.)

Fedotov are șaizeci și șase de ani, iar vechimea lui de inginer de fabri-că este cu unsprezece ani mai mare decît vîrstă întregului

RSDRP.

*Partea întâi, capitolul 2. p. 29.

El a lucrat la toate filaturile și fabricile de textile din Rusia (ce detestabili sunt astfel de oameni, ce bine ar fi să scăpăm mai repede de ei!), în 1905 și-a părăsit postul de director la întreprinderile Morozov, renunțând la un salariu considerabil, și a preferat să participe la „funerariile roșii” ale muncitorilor uciși de cazaci. Acum este bolnav, nu mai vede bine, și seara nu mai poate ieși din casă, nici măcar la teatru.

Și aceștia pregăteau intervenția? Dezastrul economic?

II

Mulți ani la rând, Cearnovski n-a avut nici o seară liberă, atât era de ocupat cu activitatea de profesor și cu elaborarea noilor științe (organizarea producției, bazele științifice ale raționalizării). Mi-au rămas în minte din copilărie inginerii-profesori din acei ani, erau exact așa: seri de-a rândul erau asaltați de studenți, care își pregăteau lucrările de diplomă, ori proiectele, sau de doctoranzi, și ei nu ajungeau la familiile lor decât după ora unsprezece seara. La începutul cincinalelor nu erau decât treizeci de mii în toată țara, ar fi trebuit să se bată pe ei!

Și ei pregăteau criza? Spionau pentru pomană?

O singură frază cinstită a rostit Ramzin la proces: „Calea diversiunii este străină structurii interne a inginerimii”.

Pe parcursul întregului proces, Krîlenko îi silește pe inculpați să se înconvoaie și să se scuze că ei sunt „ignoranți”, „analfabeți” în politică. Fiindcă politica este superioară, cu mult mai grea decât un curs de introducere în metalurgie sau construcții de turbine! Aici nu te ajută nici capul, nici studiile. Nu, să-mi răspundeți cu ce sentimente ați întâmpinat Revoluția din Octombrie? Cu scepticism? Adică de la început cu ostilitate? Dar de ce? De ce? De ce?

Krîlenko îi aduce la disperare cu întrebările lui teoretice, și din simple erori de exprimare, nescrise în rol, ni se revelează miezul adevărului, ce a fost în realitate, din ce a fost umflată întreaga bășică.

Primul lucru pe care l-au văzut inginerii în revoluția din Octombrie a fost haosul și distrugerea. (Și, într-adevăr, a început o distrugere pe mulți ani.) Au mai văzut și privarea de cele mai elementare libertăți. (Și aceste libertăți nu s-au mai întors niciodată.) Cum puteau

inginerii să recepteze dictatura muncitorilor, subordonații lor din industrie, aproape necalificați, care nu aveau habar nici de legile fizice, nici de cele econo-mice ale producției, dar care, poftim, ocupă posturile importante, ca să-i conducă pe ingineri? De ce inginerii să nu poată să considere mai firească acea structură socială care este guvernată de acei oameni care sunt capabili să dirijeze în mod judicios activitatea ei? (Și lăsînd la o parte doar dirijarea morală a societății, oare nu spre aceasta conduce astăzi întreaga cibernetică socială? Oare politicienii de profesie nu sunt niște furuncule pe gîtul societății, care o împiedică să-și rotească liberă capul și să-și miște mîinile?) Și de ce inginerii să nu aibă concepțiile lor politice? Căci politica nici măcar nu este o știință, ci un domeniu empiric ce nu poate fi descrisă printr-o demonstrație matematică și, în plus, supusă egoismului uman și pasiunilor oarbe. (Chiar și la proces, Cear-novski spune că „politica trebuie într-o anumită măsură să se călău-zească după învățăturile tehnicii".)

Presiunea barbară a comunismului de război nu putea decît să-i dez-guste pe ingineri, inginerul nu poate să ia parte la ineptii, și , astfel, pînă în anul 1920, majoritatea dintre ei sunt lipsiți de activitate, deși trăiesc într-o sărăcie cruntă. Cînd a început NEP-ul, inginerii s-au apucat bucu-roși de treabă: ei au receptat NEP-ul ca pe un simptom conform căruia puteai crede că puterii i-au venit mințile la cap. Însă, vai, condițiile nu sunt cele dinainte: inginerii sunt considerați ca o pătură socială dubi-oasă, nu au nici măcar dreptul să-și instruiască proprii copii; inginerii sunt retribuiți incomparabil mai puțin decît valorează contribuția lor în producție; dar, cerîndu-li-se să asigure succesul producției și disciplina în producție, au fost lipsiți de dreptul de a menține această disciplină. Acum orice muncitor poate nu doar să nu îndeplinească dispozițiile ingi-nerului, dar poate să-l insulte și chiar să-l lovească fără să fie pedepsit, și, ca reprezentant al clasei conducătoare, muncitorul va avea întot-deauna dreptate.

Krîlenko obiectează: Vă aduceți aminte de procesul lui Oldenborger? (adică ați văzut cum l-am apărat?)

Fedotov: Da. Pentru a vă atrage atenția asupra situației inginerului, a trebuit să-și piardă viața!

Krîlenko (dezamăgit): Nu astfel se pune problema.

Fedotov: El a murit și nu doar el singur a murit. El a murit de bunăvoie, însă mulți au fost uciși. (Procesul Partidului industrial, p. 228.)

Krîlenko tace. Care va să zică este adevărat. (Răsfoiți încă o dată dosarul procesului lui Oldenborger, închipuiți-vă hărțuiala aceea. Și finalul acelei replici: „... mulți au fost uciși“.)

Așadar inginerul este vinovat de toate, fără să se fi făcut vinovat de ceva! Dacă, într-adevăr, greșește undeva, căci și el este om, va fi sfîșiat fără doar și poate, dacă nu îl vor acoperi colegii. Parcă ei sunt capabili să înțeleagă sinceritatea?... Astfel, uneori, inginerii sunt nevoiți să mintă în fața conducerii de partid.

Pentru a restabili autoritatea și prestigiul inginerilor, ei trebuie într-adevăr să se unească și să se ajute unul pe celălalt: ei sunt cu toții amenințați, însă pentru o astfel de unire nu este nevoie de nici o confe-rință, de nici un carnet de membru. Ca orice înțelegere reciprocă între oameni inteligenți, cu gândire limpede, ea se realizează prin cîteva cuvinte șoptite, uneori aproape din întîmplare, nu este deloc nevoie de voturi. De rezoluțiile și de bățul partidului au nevoie doar mințile mărgi-nite. (Iată ceea ce nu poate nicidecum înțelege Stalin și nu înțeleg nici anchetatorii și tot anturajul lor! Ei nu au trăit experiența unor astfel de relații umane, așa ceva ei nu au văzut în istoria partidului !) Unitatea există de mult între inginerii ruși în această țară mare și analfabetă, ea a fost verificată cîteva decenii de-a rîndul. Dar noua putere a observat-o și a fost cuprinsă de îngrijorare.

A sosit și anul 1927. Unde s-a evaporat înțelepciunea NEP-ului! S-a dovedit însă că întreg NEP-ul n-a fost decît o amăgeală cinică. Sunt lansate proiectele nereale și smintite ale supra-industrializării galopan-te, sunt publicate planuri și sarcini imposibile. În aceste condiții ce tre-buie să facă mintea colectivă a grupului de ingineri, aflat în conducerea Gosplanului și a VSNH? Să se supună nebuniei? Să se dea la o parte? Pentru ei înșiși asta nu înseamnă nimic, pe hîrtie poți scrie tot felul de cifre, dar „tovarășilor noștri, cu care lucrează practic, nu le va sta în pu-tere să realizeze aceste sarcini“. Trebuie, va să zică, să se străduiască să modereze aceste planuri, să le regleze în mod rațional, sarcinile de plan exagerate să fie eliminate. Ingerii ar trebui să aibă un Gosplan al lor pentru

corectarea prostiei conducătorilor, și-culmea ironiei-în inte-resul lor! Și în interesul întregii industrii și al poporului, fiindcă întot-deauna vor fi respinse hotărârile distrugătoare și se vor recupera milioa-nele vărsate și risipite pe jos. În vacarmul general dezlănțuit de susținătorii cantității, ai planului și supraplanului trebuie apărută „calitatea – sufletului tehnicii”. În spiritul acesta trebuie educați și studenții. Aceasta este țesătura fină și gingașă a adevărului. Așa cum a fost. Dar să expui așa ceva cu glas tare în anul 1930 echivala cu punerea la zid!

Iar pentru furia mulțimii era prea puțin, nu sărea în ochi!

Iată de ce înțelegerea tacită și salvatoare pentru întreaga țară a inginerimii trebuie să fie machiată în culorile murdare ale diversiei și inter-venției.

Astfel în acest tablou intercalat ni s-a prezentat o viziune imaterială și sterilă a adevărului. Munca regizorală s-a dus pe apa sîmbetei, pe Fedotov l-a luat gura pe dinainte cu privire la nopțile nedormite în decursul celor opt luni de cînd fusese arestat; la nu știu ce lucrător important de la GPU, care i-a strîns mîna (?) recent (deci a fost o învoială? Jucați-vă rolurile, și GPU-ul își va ține făgăduiala?!). Iată însă că și martorii, deși rolurile lor sunt incomparabil mai mici, încep să se potic-nească.

Krilenko: Ați participat la întîlnirile acestui grup?

Martorul Kirpotenko: De două-trei ori, cînd s-au discutat problemele intervenției.

Tocmai ce trebuie!

Krilenko (încurajator): Continuați!

Kirpotenko (pauză): În afară de asta, eu nu știu nimic.

Krilenko îl îndeamnă, îi aduce aminte.

Kirpotenko (tîmp): În afară de intervenție, eu nu știu nimic (p. 354).

Iar la o confruntare cu Kuprianov nici faptele nu concordau. Krilenko s-a înfuriat și a început să strige la deținuții grei de cap:

— Atunci trebuie să faceți astfel încît răspunsurile să fie identice! (p. 358).

Iată însă că în antract, în culise, totul este readus la proporțiile standard. Toți inculpații sunt din nou pe sfori și așteaptă să fie mînuți. Și Krilenko îi mînuiește pe toți opt deodată: iată, industriașii din emigrație au publicat un articol, în care se arată că n-au existat nici

un fel de con-vorbiri cu Ramzin și Laricev, și ei n-au cunoștință de nici un „partid industrial”, iar depozițiile martorilor au fost smulse mai degrabă prin schingiuri. Deci, ce spuneți dumneavoastră de asta?... Doamne, ce indignați sunt inculpații! Încălcînd orice ordine, cer să li se permită sa-și expună punctul de vedere! Ce s-a ales oare din acel calm chinuit cu care, în urmă cu cîteva zile, se umileau pe ei și pe colegii lor?! Din ei țîșnește pur și simplu indignarea la adresa emigranților! Ard de nerăbdare să facă o declarație scrisă pentru ziare, declarația colec-tivă a inculpaților în apărarea metodelor GPU! (o adevărată podoabă, un briliant, nu-i așa?)

Ramzin: Că nu am fost supuși torturilor și schingiuirilor o dovedește îndeajuns prezența noastră aici!

Ce rost ar avea torturile dacă nu te poți prezenta la judecată!

Fedotov: Șederea la închisoare mi-a folosit, și nu numai mie... Eu mă simt chiar mai bine la închisoare decît în libertate.

Ocikin: Și eu, și eu mă simt mai bine!

Krîlenko și Vîșinski refuză această scrisoare colectivă datorită inimii lor nobile. Altfel ar fi scris-o! Ar fi semnat-o !

Poate, însă, că mai există persoane care mai au îndoieli? Atunci tova-rășul Krîlenko le oferă din strălucirea logicii sale: „Dacă am admite măcar pentru o clipă că acești oameni nu spun adevărul, atunci de ce tocmai ei au fost arestați și de ce acești oameni au început brusc să vorbească? (p. 452.)

Iată ce înseamnă forța gîndirii! Nici în mii de ani, acuzatorii nu și-ar fi dat seama că faptul însuși al vinovăției adeverește vinovăția! Dacă inculpații ar fi nevinovați, de ce i-ar mai fi arestat? Dacă i-au arestat, înseamnă că sunt vinovați!

Și, într-adevăr, de ce au început să vorbească?

„Chestiunea torturii o lăsăm la o parte!... Dar să punem întrebarea din punct de vedere psihologic: de ce mărturisesc? Iar eu întreb !a rîndul meu: dar ce le-a mai rămas de făcut?” (p. 454.)

Ce just! Cîtă psihologie! Cei care ați stat în această instituție, aduceți-vă aminte: ce mai rămînea de făcut?...

(Ivanov-Razumnik scrie* că în 1938 a stat cu Krîlenko în aceeași celulă,

*Ivanov-Razumnik, închisori și surghiunuri, Editura Cehov, New York.

la Butîrki, și locul lui Krîlenko era sub prici. Îmi închipui foarte exact scena (treaba asta am făcut-o și eu): acolo sunt niște priciuri atît de joase, că numai pe burtă te poți tîrî pe pardoseala de ciment murdară, dar un novice nu-și dă seama imediat și încearcă să se vîre în patru labe. Capul și-l vîră, dar șezutul bombat rămîne afară. Cred că procu-rorului suprem i-a fost deosebit de greu să se adapteze, și tîrîtu-lui încă destul de grasă rămînea în afară îndreptată în sus, spre gloria justiției sovietice. Ca un păcătos, îmi închipui cu o bucurie răutăcioasă acel șezut înțepenit între prici și pardoseală și, pe parcursul acestei lungi descrieri a proceselor asta mă liniștește într-un fel.)

Ba mai mult, dezvoltă procurorul, dacă lucrul acesta ar fi adevărat (despre torturi), atunci rămîne de neînțeles ce i-a silit pe toți, în unani-mitate, fără eschivări și discuții, să mărturisească în cor?... Unde puteau să realizeze această cîrdășie gigantică? Fiindcă în timpul an-chetei n-au avut posibilitatea să comunice!?

(Peste cîteva pagini, un martor care a scăpat teafăr ne va povesti unde.)

Acum este rîndul cititorului să-mi explice mie, în ce constă această „fai-moasă enigmă a proceselor de la Moscova din anii '30" (la început „par-tidul industrial" a stîrnit mirare, apoi enigma s-a extins și la procesele conducătorilor de partid)?

Fiindcă nu era vorba de două mii care erau implicați și n-au adus două-trei sute la proces, ci doar opt oameni. Să dirijezi un cor alcătuit din opt oameni nu este un lucru de neconceput. Iar de ales, Krîlenko putea alege din mii, și a ales vreme de doi ani. Fiindcă nu s-a dat bătut.

Palcinski a fost împușcat (și declarat post-mortem „conducător al Parti-dului industrial", așa este numit în depoziții, deși de la el n-a rămas nici un cuvîntel). Pe urmă au sperat să smulgă ce aveau nevoie de la Hrennikov, dar nici Hrennikov n-a cedat, și într-o zi a apărut o notă tipă-rită cu petit: „Hrennikov a murit în timpul anchetei". Să scrieți pentru proști cu petit, fiindcă noi știm, noi vom scrie cu litere de-o șchioapă: SCHINGIUIT ÎN TIMPUL ANCHETEI! (Și el a fost declarat post-mortem conducător al „Partidului industrial". Dar măcar un singur fapt, cît de mic să fi rămas de la el, o singură mărturie în corul general. Nu există. Pentru că n-a făcut nici una!) Și

brusc - o descoperire: Ramzin! Ce energie, ce dîrzenie! Si, ca să trăiască, este în stare de orice. Dar ce talent! A fost arestat la sfîrșitul verii, chiar în ajunul procesului, și nu numai că a intrat în rol, dar parcă el este cel care a scris piesa, și stăpî-nește o mulțime de material conex, și îți servește totul cu eleganță - orice nume și orice fapt. Uneori manifestă o prețiozitate indolentă: „Activitatea Partidului industrial era atît de ramificată, încît nici chiar în-tr-un proces de unsprezece zile nu ar fi posibil s-o elucidezi în toate amănuntele ei" (prin urmare: căutați, căutați mai departe!). „Sunt ferm convins că o mică pătură antisovietică s-a mai păstrat în cercurile ingi-nerești" (haideți, mai luați, mai înhățați!). Și cît este de înzestrat: știe că este o enigmă, și enigma trebuie explicată cu artă. Și, insensibil ca un lemn, găsește brusc în el „trăsăturile caracteristice ale crimei rusești și pentru a se purifica este nevoie de pocăința generală".

Ramzin a fost pe nedrept dat uitării. Cred că merita pe deplin să devină tipul trădătorului cinic și cuceritor. Focul bengal al trădării! Nu era singu-rul în epocă, dar el se afla în primul plan.

Care va să zică, toată dificultatea, pentru Krîlenko și GPU, consta în a nu greși la alegerea persoanelor. Dar riscul nu e mare: rebutul unei anchete poate fi trimis oricînd în mormînt. Iar cei care au trecut și prin ciur, și prin dîrmon - aceia trebuie tămăduiți, hrăniți și apoi scoși la proces!

Atunci în ce constă enigma? Cum să-i prelucrezi? Uite așa: vreți să trăiți? (Cel care nu vrea de dragul lui, vrea să trăiască de dragul copi-ilor, al nepoților.) Vă dați seama că nu costă nimic să fiți împușcați fără măcar să ieșiți din curtea GPU-ului? (Așa este, fără îndoială. Iar cel care nu și-a dat seama, acela va efectua o cură de slăbire la Lubianka.) Însă și pentru noi și pentru dumneavoastră va fi mai avantajos dacă veți juca un anumit spectacol, al cărui text îl veți scrie tot dumneavoastră, ca specialiști, iar noi, procurorii, îl vom studia și ne vom strădui să memo-răm termenii tehnici. (La proces, cîteodată, Krîlenko se încurcă: osie de vagon, în loc de osie de locomotivă.) N-o să fie plăcut să vorbiți, o să fie dezonorant, dar trebuie să suportați!

Doar viața e mai prețioasă! - Dar ce garanție avem că pe urmă n-o să ne împușcați? - Păi de ce să ne răzbunăm pe dumneavoastră? Sunteți niște specialiști remarcabili și nu sunteți vinovați cu nimic, noi

vă prețu-im. Priviți cîte procese de diversiune, și pe toți care s-au comportat ono-rabil i-am lăsat în viață. (A-i cruța pe inculpații docili din procesul precedent era o condiție importantă pentru succesul procesului următor. Astfel, această speranță se va transmite în lanț pînă hăt la Zinoviev și Kamenev.) Însă trebuie să îndepliniți toate condițiile noastre, pînă la cea din urmă! Procesul trebuie să acționeze în folosul societății socialis-te!

Și inculpații îndeplinesc toate condițiile...

Toată finețea opoziției intelectuale a inginerilor este prezentată de ei drept o diversiune murdară, accesibilă înțelegerii ultimului școlar de la cursurile pentru lichidarea analfabetismului. (Dar încă nu exista sticla pi-sată, presărată în farfuriile muncitorilor! Asta încă nu fusese născocită de procuratură.)

Apoi, motivul ideologic. S-au apucat de diversiuni? Asta din pricina ide-ologiei ostile; dar acum mărturisesc cu toții? Tot din motive ideologice, subjugați (în închisoare) de imaginea fierbinte a furnalelor celui de al treilea an al Cincinalului! Deși în ultimul cuvînt cer îndurare pentru viața lor, nu acest lucru este important pentru ei. (Fedotov: „Pentru noi nu există iertare! Acuzatorul are dreptate!”) Pentru acești inculpați ciudați, acum, în pragul morții, lucrul cel mai important este să convingă poporul și lumea întreagă de infailibilitatea și clarviziunea guvernului sovietic.

Ramzin, mai ales, cîntă osanale „conștiinței revoluționare a maselor proletare și a conducătorilor lor, care au izbutit să descopere căi inco-mensurabil mai sigure”, decît oamenii de știință, și au calculat mult mai corect ritmurile economiei naționale. Acum „am înțeles că trebuie să se facă un salt, că trebuie să se ia cu asalt...” (p. 504) etc. Larîcev: „Uniu-nea Sovietică nu poate fi biruită de lumea capitalistă care și-a trăit traiul”. Kalinnikov: „Dictatura proletariatului este o necesitate inevita-bilă... Interesele poporului și interesele Puterii Sovietice se contopesc într-o finalitate unică”*. Fiindcă veni vorba, și la sate „linia generală a partidului de lichidare a chiaburimii este justă”. În așteptarea pedepsei, au destul timp să trîncănească... Și prin gîtlejul intelectualilor, care au găsit de cuviință să se căiască, își găsește loc să treacă și următoarea profeție: „Pe măsură ce societatea se dezvoltă, viața individuală trebuie să se restrîngă... Voința colectivă este forma supremă” (p. 510).

Mulțumită eforturilor comune ale celor opt au fost atinse toate obiectivele procesului:

1. Toate neajunsurile din țară, și foametea, și frigul, și lipsa de îmbrăcăminte, și haosul, și prostiile evidente - sunt trecute pe seama inginerimii diversioniste,
2. Poporul este speriat de o intervenție iminentă și este pregătit pentru noi jertfe.
3. Solidaritatea inginerească a luat sfârșit, întreaga intelectualitate este înfricoșată și răzlețită.

Și ca să nu rămână nici un dubliu, acest obiectiv al procesului este rostit încă o dată răspicat de către Ramzin:

„Vreau, ca rezultat al procesului de față al Partidului industrial, pe trecu-tul întunecat și rușinos al intelectualității întregi... să se pună cruce o dată pentru totdeauna" (p. 49).

La fel și Laricev: „Această castă trebuie să fie nimicită ... Inginerimea nu este și nu poate fi loială!..." (p. 508). Și Ocikin: intelectualitatea „este ca o mîzgă, ea nu are, cum a spus acuzatorul public, coloană vertebrală... Proletariatul are un simț incomensurabil superior" (p. 509). (Întotdeauna cel mai important lucru al proletariatului este simțul... Totul trece prin nări.)

Și de ce acești oameni plini de zel să fie împușcați?...

La început, pentru cei principali, s-a pronunțat pedeapsa cu moartea, dar a fost numaidecît comutată în cîte zece ani. (Și a plecat Ramzin să aranjeze Sarașka(14) termotehnică.)

*Iată cum se vorbea la noi în 1930. cînd Mao trecea drept un tinerel.

Astfel s-a scris decenii întregi, istoria intelectualității noastre - de la ana-tema din anul 1920 (cititorul își amintește: „nu este creierul națiunii, ci căcat", „aliatul generalilor negri", „agentul năimit al imperialismului") pînă la anatema anului 1930.

Și să ne mai mirăm că acest cuvînt, „intelectualitate", s-a înrădăcinat la noi ca vorbă de ocară?

Iată, deci, cum se fac procesele juridice publice! Gîndirea scormonitoare a lui Stalin și-a atins, în sfîrșit, idealul. (Hitler și Goebbels, acești neîndemînateci, vor fi invidioși, ei se vor acoperi de rușine cu incendie-rea Reichstagului...)

Standardul a fost atins, și de acum poate fi menținut mulți ani și repetat în fiecare stagiune, cum va porunci Regizorul Principal.

Principalul însă pofteste să programeze următorul spectacol peste trei luni. Repetițiile vor fi cam strînse, dar nu-i nimic. Priviți și ascultați! Doar la teatrul nos-tru! În premieră:

PROCESUL BIROULUI UNIONAL AL MENȘEVICILOR (1-9 martie 1931). Sesiunea extraordinară a Tribunalului Suprem, președinte, nu se știe de ce, Șvernik, ceilalți sunt toți la locurile lor: Antonov-Saratovski, Krîlenko, Roghinski, adjunctul lui. Regia este sigură pe sine (și nu mai este material tehnic, ci de partid, material obișnuit) și a scos în scenă paisprezece inculpați.

Și totul a trecut liniștit, ba chiar năucitor de liniștit.

Aveam atunci doisprezece ani, era al treilea an de cînd citeam cu atenție toată politica din marele ziar „Izvestia”. Am citit rînd cu rînd stenogra-mele celor două procese. Încă din procesul „Partidului industrial” inima de copil simțea redundanța, minciuna, punerea în scenă, dar acolo exista măcar grandoarea decorurilor: intervenția generală, paralizia întregii industrii, repartizarea portofoliilor ministeriale! La procesul men-șevicilor au fost montate aceleași decoruri, dar mai decolorate, iar acto-rii rosteau replicile moale, și spectacolul era plictisitor de te apuca som-nul. O reproducere deprimantă, lipsită de har. (Oare Stalin putea să simtă așa ceva prin pielea lui de rinocer? Cum se explică faptul că a desființat TKP și cîțiva ani n-au mai fost procese?) Ar fi anost să comentăm din nou după stenogramă. Sunt însă în posesia unei relatări proaspete, aparținînd unuia dintre inculpații principali la acest proces: Mihail Petrovici Iakubovici, iar demersurile lui pentru reabilitare cu expunerea falsificărilor s-au strecurat la salvatorul nostru Samizdat și acum oamenii citesc totul așa cum s-a întîmplat*.

Reabilitarea i-a fost refuzată: procesul lor a intrat cu litere de aur în ta-

*Scrisoarea lui M. Iakubovici adresată Procurorului General al URSS, 1967 („Arhiva Samizdatului”, Munchen. nr. AC 150).

blele legii istoriei noastre. Nu se poate mișca nici o piatră ca nu cumva să se dărîme! Lui M. P. Iakubovici îi rămîn antecedentele penale, dar, drept consolare, i s-a fixat o pensie personală pentru activitate revolu-ționară! Cîte monstruozități poți întîlni pe la noi!

Povestirea lui ne explică în mod concret întregul lanț al proceselor de la Moscova din anii '30.

Cum s-a constituit acel inexistent „Birou Unional”? GPU-ul avea sarcină de plan: să demonstreze că menșevicii s-au strecurat cu abilitate și au ocupat, în scopuri contrarevoluționare, multe posturi de stat importante. Situația reală nu coincidea cu această schemă: menșevicii adevărați nu ocupau nici un fel de posturi. Dar aceștia nici n-au ajuns la proces.

(Spune lumea că V. K. Ikov făcea într-adevăr parte din biroul menșevicilor din Moscova, care lîncezea liniștit în ilegalitate și nu avea nici un fel de activitate, dar că la proces nu s-a știut acest lucru. Ikov a trecut pe planul al doilea și a primit opt ani.) GPU avea următoarea schemă: trebuia să fie doi de la VSNH, doi de la Comisariatul Poporului pentru Comerț, doi de la Banca de Stat, unul de la Uniunea Centrală a Cooperativei de Consum și unul de la Gosplan. (Cît de anost și lipsit de fantazie!) Astfel îi luau pe cei cu funcții asemănătoare. Nimeni nu știa exact dacă erau sau nu menșevici. S-a nimerit însă ca unii, într-adevăr, să nu fie cîtuși de puțin menșevici, dar li s-a ordonat să se considere menșevici. GPU-ul nu era deloc interesat de adevăratele convingeri politice ale acuzaților. Unii dintre ei nici nu se cunoșteau unul pe celălalt. Au scormonit mult ca să găsească martori menșevici. (Ulterior, toți martorii și-au primit și ei, negreșit, condamnările lor.)

Unul dintre ei a fost Kuzma Antonovici Gvozdev, un om cu destin amar. Acel Gvozdev care a fost președintele grupului de muncitori de pe lîngă Comitetul Militar Industrial, pe care Revoluția din Februarie mai întîi l-a eliberat din închisoarea Krestî, iar mai tîrziu l-a făcut ministrul muncii. Gvozdev a devenit unul dintre mucenicii de termen lung ai Gulagului. Prima dată, cekiștii l-au reținut în 1919, dar a izbutit să le scape (familia lui a fost ținută multă vreme sub asediu, ca sub arest, iar copiilor nu li s-a permis să meargă la școală). Pe urmă ordinul de arestare i-a fost contramandat, dar în 1928 l-au ridicat definitiv, și de atunci a stat în la-găr fără întrerupere pînă în 1957. În acel an s-a întors grav bolnav și, curînd, a murit.

Îndatoritor și foarte locvace a compărut din nou, ca martor, Ramzin. Însă GPU-ul își punea toată nădejdea în inculpatul principal - Vladimir Gustavovici Groman (cunoscut membru, de tristă amintire, al Dumei de Stat) și în provocatorul Petunin.

Să-l prezentăm acum pe M. Iakubovici. Și-a început foarte devreme cariera de revoluționar, nici nu terminase liceul. În martie 1917 era președintele Sovietului deputaților din Smolensk. Sub imperiul convingerii (iar aceasta îl împingea mereu încotrova), era un orator de mare forță. La congresul Frontului de Apus i-a numit în mod nesăbuit dușmani ai poporului pe acei ziariști care chemau la continuarea războiului. Asta în aprilie 1917! Era cît pe aci să fie dat jos de la tribună în baionete, s-a scuzat, și numaidecît a făcut asemenea manevre în discursul său și a captivat într-atît auditoriul, încît la sfîrșit i-a numit din nou pe acei ziariști dușmani ai poporului, dar acum însoțit de aplauze furtunoase. A fost ales în delegația care urma să fie trimisă la Sovietul din Petrograd. Ajuns acolo, cu ușurința acelor vremuri, a fost cooptat în comisia milita-ră a Sovietului din Petrograd, unde exercita o mare influență la numirea comisarilor de armată*. În final, a plecat el însuși comisar de armată pe Frontul de Sud-Vest și la Bericev l-a arestat personal pe Denikin (după rebeliunea lui Kornilov(15) și regreta foarte mult (chiar și la proces) că nu l-au împușcat pe Denikin atunci, pe loc.

Avea privirea limpede, era întotdeauna foarte sincer și cu totul subjugat de ideea lui, reală sau nereală. În partidul menșevicilor trecea drept tî-năr, dar chiar și era. Asta însă nu-l împiedica să propună conducerii, cu îndrăzneală și înflăcărare, proiectele sale, ca, de pildă, cel din primăva-ra anului 1917: să se formeze un guvern social-democrat; sau cel din 1919: menșevicii să intre în Komintern. (Dan(16) și ceilalți respingeau de fiecare dată variantele lui). În iulie 1917 a suferit mult și a socotit o greșeală fatală faptul că sovietul socialist din Petrograd a aprobat hotă-rîrea Guvernului provizoriu de a chema trupele împotriva bolșevicilor, care ieșiseră cu arma în mînă. Îndată după lovitura din octombrie, Iaku-bovici a propus partidului său să-i sprijine întru totul pe bolșevici, și prin participarea și contribuția lor să îmbunătățească orînduirea de stat crea-tă de aceștia. Pînă la urmă a fost afurisit de Martov(17), iar în 1920 i-a părăsit definitiv pe menșevici, convingîndu-se că îi este cu neputință să îi îndrepte pe făgașul bolșevismului.

Am expus toate aceste amănunte să se înțeleagă clar că Iakubovici, în tot timpul revoluției, n-a fost menșevic, ci bolșevic, unul dintre cei mai sinceri și cu totul dezinteresat. În 1920 încă mai era comisar

gubernial pentru aprovizionare la Smolensk (singurul ne-bolșevic), remarcat de Comisariatul Poporului pentru Aprovizionare ca fiind cel mai bun! (Dă asigurări că s-a descurcat fără detașamente de represalii; nu știu; la proces a menționat că a pus opreliști.) În anii '20 a fost redactorul șef al „Ziarului comercial”, dar a mai avut și alte funcții importante. L-au arestat în 1930, când, conform planului elaborat de GPU, trebuiau ridicați toți menșevicii care se „fofilaseră” în posturi de răspundere.

Ca toți ceilalți a intrat pe mîna anchetatorilor-măcelari, și aceștia i-au aplicat toată gama: și carcera „de gheață”, și carcera „de foc”, și lovituri

*A nu se confunda cu colonelul Iakubovici de la marele stat major, care, în același timp și la aceleași adunări, reprezenta ministerul de război.

peste organele genitale. L-au schingiuit cu atîta bestialitate, încît Iaku-bovici și un alt inculpat, Abram Ghinzburg, ajunși la disperare, și-au tăiat venele. După vindecare nu i-au mai torturat și nu i-au mai bătut, doar că au urmat două săptămîni de nesomn. (Zice Iakubovici: „Ah, de-aș putea să dorm! Nimic nu mi-ar mai trebui, nici conștiință, nici onoare...”.) Apoi confruntările cu alți inculpați, care au cedat și te în-deamnă să „mărturisești”, să îndrugi nerozii. Chiar și anchetatorul (Ale-xei Alexeevici Nasedkin): „Știu, știu că n-a fost nimic din toate astea! Dar așa ni se cere!”

Într-o zi, când a fost chemat la anchetator, a găsit acolo un arestat epui-zat de chinuri. Anchetatorul îi spune, rînjind: „Dumnealui este Moisei Isaevici Teitelbaum, vă roagă să-l primiți în organizația dumneavoastră antisovietică. Discutați fără mine, în voie, eu plec.” Și s-a dus. Într-a-devăr Teitelbaum, a început să-l roage: „Tovarășe Iakubovici! Vă rog mult, primiți-mă în Biroul Unional al Menșevicilor! Sunt învinuit că «am primit mită de la firme străine», mă amenință cu împușcarea. Dar mai bine să mor ca deținut politic, decît de drept comun!” (Mai exact: i s-a promis că va fi cruțat ca politic? N-a greșit: a primit o condamnare de copil - cinci ani). Înseamnă că GPU-ul stătea foarte prost cu menșevicii dacă a ajuns să recruteze inculpați dintre voluntari!... (Pe Teitelbaum îl aștepta un rol important: legătura cu menșevicii din străinătate și cu Internaționala a doua! Dar conform înțelegerii-cinci ani, cinstit.) Cu avi-zul anchetatorului, Iakubovici l-a primit pe Teitelbaum în Biroul Unional.

A „înscris” și pe alții, care nici n-au cerut ca, de pildă, I. I. Rubin. Acesta, la confruntarea cu lakubovici, a izbutit să refuze. Pe urmă l-au interogat multă vreme, „l-au anchetat suplimentar” la izolatorul din Suzdal. Acolo s-a întâlnit în aceeași celulă cu lakubovici și Scher, care depuseseră mărturie împotriva lui (iar când se întorcea în celulă de la carceră, ei îl îngrijeau, își împărțeau alimentele cu el). Rubin l-a întrebat pe lakubovici: „Cum ați putut născoci că eu aș fi membru al Biroului Unional?” Și lakubovici i-a răspuns (un răspuns uluitor, în care găseai un secol de experiență a intelectualității ruse): „Tot poporul suferă, trebuie să suferim și noi intelectualii”.

A fost însă în ancheta lui lakubovici și un moment însuflețitor: l-a chemat la interogatoriu însuși Krîlenko. După cum s-a văzut, ei se cunoșteau foarte bine, căci în aceiași ani ai „comunismului de război” (între două procese), în aceeași gubernie Smolensk, Krîlenko se ducea să întărească munca de strângere a cotelor obligatorii, și chiar a dormit în aceeași cameră cu lakubovici. Și iată ce i-a spus acum Krîlenko:

— Mihail Petrovici, îți spun deschis: eu te consider comunist! - (Asta l-a înviorat și îmbărbătat foarte mult pe lakubovici.) - Nu mă îndoiesc de nevinovăția dumitale. Dar datoria noastră, a amîndurora, față de partid este să ducem la bun sfîrșit acest proces. - (Lui Krîlenko îi ordonase Stalin, iar lakubovici s-a înfiorat și a început să freacă pentru idee, ca un armăsar înfocat, care se grăbește singur să-și vîre capul în Mu.) - Vă rog să ajutați cu tot ce puteți, să veniți în întîmpinarea anchetei. La proces, în caz că apare vreo dificultate neprevăzută, în momentul cel mai complicat o să -l rog pe președinte să-ți dea cuvîntul.

Și lakubovici a promis. Conștient de datoria sa - a promis. De bună seamă că o misiune de o asemenea răspundere nu-i dăduse Puterea Sovi-etică în toți anii de serviciu.

Cu cîteva zile înainte de proces, în biroul anchetatorului principal, Dimi-tri Matveevici Dimitriev, a fost convocată prima ședință de organizare a Biroului Unional al menșevicilor: pentru a se pune de acord și fiecare să-și înțeleagă rolul cît mai bine. (Tot astfel și-a ținut ședințele și comitetul central al „Partidului industrial”! Iată unde „se puteau întîlni” incul-pații, lucru de mirare pentru Krîlenko.) Dar aici

era un asemenea ghiveci de minciuni, greu de memorat, pe care participanții le încurcau, și a fost nevoie de încă o întâlnire.

Cu ce sentiment s-a prezentat Iakubovici la proces? Pentru toate chinurile îndurate, pentru toate minciunile îndesate în pieptul lui - să stîrnească la proces un scandal mondial? Da, dar:

1. Asta ar fi o lovitură în spatele Puterii Sovietice! Asta ar însemna negarea temeiului pentru care Iakubovici trăiește, a acelei căi prin care el s-a smuls din menșevismul greșit și s-a înrolat în bolșevismul corect;

2. După un astfel de scandal, nu-l vor lăsa să moară, îl vor tortura din nou, acum drept răzbunare, îl vor aduce în stare de nebunie, și așa tru-pul îi este istovit de torturi. Pentru această nouă serie de schingiuri - unde ar putea să găsească sprijin moral? De unde să mai i-a curaj?

(Am scris aceste argumente sub impresia proaspătă a cuvintelor pline de ardoare: un caz foarte rar de a obține, într-un fel, o explicație „postu-mă” a unui participant la un asemenea proces. Găsesc că asta este la fel ca și cînd Buharin sau Rîkov ne-ar explica motivul enigmaticei lor supușenii în cursul procesului: aceeași sinceritate, același devotament față de partid, aceeași slăbiciune omenească, aceeași lipsă de suport moral pentru a lupta. Și asta din cauza lipsei unei poziții proprii.)

Și la proces, Iakubovici nu numai că a repetat cuminte rumegătura de minciuni cenușii, mai sus de care nu se ridica nici fantezia lui Stalin, nici a calfelor lui, nici a inculpațiilor schingiuiți. Și a interpretat cu multă însu-flețire rolul, așa cum îi făgăduise lui Krîlenko.

Așa-numita Delegație a menșevicilor din străinătate (de fapt - elita comitetului lor central) a publicat în „Vorwärts”(18) un articol prin care se delimita de inculpați. Scriau că aceasta este cea mai rușinoasă comedie judiciară, edificată pe depozițiile unor provocatori și ale unor acuzați nenorociți, siliți prin teroare să facă astfel de mărturisiri. Că majoritatea zdrobitoare a inculpaților a ieșit din partid de peste zece ani și nu s-au reîntors niciodată în rîndurile lui. Și că sumele de bani care s-au vehiculat la proces sunt ridicol de exagerate - de atîția bani nici întreg partidul n-a dispus vreodată.

Și Krîlenko, după ce a citit articolul, l-a rugat pe Șvernîk să dea cuvîntul inculpaților (ca și la „Partidul industrial”, sforile erau trase

toate deoda-tă). Toți au luat cuvîntul. Și toți au apărât metodele GPU-ului împotriva comitetului central menșevic...

Dar ce își amintește acum Iakubovici despre acel „răspuns” al său, precum și despre ultimul său cuvînt? Că nu a vorbit cîtuși de puțin con-form promisiunii făcute lui Krîlenko, că nu a fost cuprins doar de însu-flețire, dar că a fost luat, precum o așchie, de valul iritării și al elocinței. Iritare - pe cine? El, care a cunoscut tortura, și-a tăiat venele și nu o dată a văzut moartea cu ochii, clocotea acum de indignare nu împotriva procurorului, nici împotriva GPU-ului! Nu! Împotriva Delegației menșevi-cilor din străinătate!!! Iată permutarea polilor psihologici! Avînd siguran-ța și confortul asigurate (și cea mai mizerabilă emigrație este, desigur, confort în comparație cu Lubianka), ei, cei de acolo, lipsiți de scrupule și plini de sine, cum au putut să nu-i compătimească pe aceștia pentru chinurile și suferințele lor? (A rezultat un răspuns impresionant, organi-zatorii procesului triumfau.)

Chiar cînd povestea, în 1967, Iakubovici tremura de mînie împotriva Delegației din străinătate, pentru că s-au dezis și au trădat revoluția socialistă, cum le-a reproșat încă din 1917.

Cînd am avut această convorbire nu eram în posesia stenogramei pro-cesului. Mai tîrziu am făcut rost de ea și am citit-o: la proces, el a declarat sus și tare că Delegația din străinătate, din însărcinarea Inter-naționalei a Doua, le dădea directive să săvîrșească acte de diversiune! Și acum își vărsa focul pe ei. Menșevicii din străinătate au scris nu lipsiți de scrupule și nici plini de sine, ci, dimpotrivă, compătimeau nefericitele victime ale procesului, însă menționau că acestea nu mai sunt de mult menșevici - ăsta-i adevărul. Și pentru ce se mînia atît de stăruitor Iaku-bovici? Și cum ar fi putut menșevicii din străinătate să nu îi lase pe inculpați în voia soartei?

Ne place să ne supărăm pe cei care nu pot răspunde, pe cei mai slabi. Asta este în firea omului. Și argumentele, se pare, dau năvală să ateste cu abilitate că avem dreptate.

În rechizitoriul său, Krîlenko a spus că Iakubovici este un fanatic al ideii contrarevoluționare, drept pentru care cere — pedeapsa cu moartea!

Și Iakubovici doar atunci a simțit în colțul ochilor o lacrimă de recunoștință, dar pînă în ziua de azi, după ce s-a tîrît prin

numeroase lagăre și închisori, chiar și astăzi îi este recunoscător lui Krîlenko, pentru că nu l-a umilit, nu l-a insultat și nu l-a batjocorit pe banca acuzaților, ci l-a numit pe drept fanatic (chit că al unei idei contrare) și a cerut simpla și nobila pedeapsă cu moartea care curmă toate suferințele. Iakubovici însuși, rostindu-și ultimul cuvânt, a fost de acord: crimele pe care le-am recunoscut (el dă o mare importanță acestei expresii reușite „pe care le-am recunoscut” - cel care pricepe trebuie să subînțeleagă: dar pe care nu le-am săvîrsit eu!) sunt vrednice de pedeapsa capitală, și eu nu cer îndurare! Nu cer să-mi lăsați viața! (Alături, pe bancă, Groman a intrat în panică: „Sunteți nebun! Nu aveți dreptul să procedați astfel față de tovarăși!”)

Nu-i așa că este o descoperire pentru procuratură?*

Și nu își găsesc aici explicația procesele din perioada anilor 1936-1938?

Și oare nu din exemplul acestui proces a înțeles Stalin și a avut siguranța că și pe dușmanii săi principali, palavragii, îi va putea aduna pe toți la un loc și nu-i va fi greu să realizeze un spectacol asemănător?

Îl rog pe cititorul îngăduitor să mă ierte. Pînă acum pana mea a alergat neînfricăată pe hîrtie, inima nu mi s-a strîns, și noi am alunecat fără grijă, deoarece toți acești cincisprezece ani ne-am aflat sub protecția sigură cînd a spiritului revoluționar legal, cînd a legalității revoluționare. Mai departe însă va fi dureros: cum prea bine știe cititorul, cum de zeci de ori ni s-a explicat, începînd din perioada lui Hrușciov, „aproximativ din anul 1934 a început încălcarea normelor leniniste ale legalității”.

Așadar cum să pătrundem în această genune a ilegalității? Cum să îna-intăm prin acest puhoi de amărăciune?

De altfel, datorită celebrității numelor inculpaților aceste procese, care vor urma, s-au aflat sub ochii întregii lumi. Ele n-au scăpat din centrul atenției, despre ele s-a scris, au fost comentate. Și vor mai fi comen-tate. Noi ne vom referi puțin doar la enigmele acestor procese.

Să facem o mențiune, nu prea mare: rezumatele publicate ale stenogramelor nu coincid pe deplin cu cele spuse la procese: Un scriitor, care a avut permis de intrare laolaltă cu publicul selectat, a

făcut niște însemnări fugare și apoi s-a convins de aceste neconcordanțe. Toți co-correspondenții au observat și întâmplarea cu Krestinski(19), când a fost nevoie de o pauză, pentru a-l reintroduce pe făgașul depozițiilor stabilite. (Eu îmi închipui că înainte de proces se alcătua un tabel în cazul unor eventuale accidente: coloana întâi - numele inculpatului, coloana a doua - ce măsură să fie folosită în pauză, dacă în timpul procesului se abate de la textul stabilit, coloana a treia - numele cecistului care răspunde de aplicarea măsurii. Și dacă Krestinski s-a poticnit brusc, se știe cine va da fuga la el și ce are de făcut.)

*Și acest destin fatal, de a-i ajuta în mod sincer și nesiliți de nimeni pe călăii noștri, l-a încercat încă o dată pe Iakubovici, acum bătrîn, în 1974. În casa invalizilor din Karaganda au venit niște cekiști, care au obținut de la el o convorbire, un articol și chiar un discurs filmat împotriva Arhipelagului... Dar, avînd și ei restricțiile lor, cekiștii nu au făcut mare vîlvă cu ele, pentru că Iakubovici rămăsese o figură nedorită. Cu toate acestea, și în 1978 l-au implicat în minciunile lansate contra mea. (Notă din 1978.)

Însă inexactitățile stenogramei nu schimbă și nu scuză tabloul. Lumea a vizionat cu uimire trei piese la rînd, trei spectacole ample și scumpe, în care marii conducători ai neînfricatului partid comunist, ce zguduise și neliniștise întreaga lume, acum arătau ca niște țapi anozți și supuși, ca-re behăiau tot ce li se poruncise, scui-pau pe ei înșiși și se umileau pe sine și convingerile lor, și recunoșteau crime pe care nicicum nu le pu-teau săvîrși.

Așa ceva nu s-a mai pomenit în istorie, care nu dă nimic uitării. Asta uimea mai cu seamă prin contrast cu recentul proces al lui Dimitrov de la Leipzig: ca un leu înfuriat răspundea Dimitrov judecătorilor naziști, iar aici, tovarășii lui din aceeași cohortă neclintită, în fața căreia tremura lumea întreagă, și cei mai mari dintre ei, care erau numiți „garda lui Lenin”, apăreau acum în fața tribunalului cu pantalonii uzi de propria uri-nă.

Cu toate că de atunci multe par a se fi clarificat (în mod remarcabil de Arthur Koestler), totuși enigma continuă să aibă căutare.

S-a scris de o licoare tibetană care anihilează voința, de folosirea hip-nozei. Dacă vrem să ne lămurim, nu trebuie să respingem nimic din toa-te acestea: dacă toate aceste mijloace s-au aflat în mîinile NKVD-ului, ar fi de neînțeles ce norme morale puteau să-i împiedice să le aplice? De ce n-ar fi recurs la slăbirea și tulburarea voinței?

Este cunoscut faptul că, în anii '20, marii hipnotizatori au abandonat spectacolele și turneele și au trecut în serviciul GPU-ului. Se știe cu certitudine că în anii '30, pe lângă NKVD funcționa o școală de hipnotizatori. Soția lui Kamenev a obținut aprobarea să-și viziteze soțul chiar în ajunul procesului și l-a găsit într-o stare de totală apatie, parcă nu era el însuși. (A izbutit să povestească înainte de a fi ea însăși arestată.)

De ce însă pe Palcinski ori pe Hrennikov nu i-au frânt nici cu licoare tibe-tană, nici prin hipnoză?

Nu, aici n-o poți scoate la capăt fără o explicație superioară, de factură psihologică.

Nedumerește în mod deosebit faptul că toți erau vechi revoluționari, care n-au tremurat în camerele de tortură țariste, erau luptători încercați, căliți în foc și așa mai departe. Dar aici se face o greșeală simplă. Ei nu erau acei vechi revoluționari, această glorie și-au însușit-o prin moștenire, prin învecinare, de la narodnici, eseri și anarhiști. Aceia, aruncătorii de bombe și conspiratorii, au cunoscut ocna, au cunoscut condamnările și soroacele, dar o anchetă veritabilă, neîndurătoare, nu au cunoscut nici ei (pentru că în Rusia pur și simplu nu exista așa ceva), însă aceștia n-au cunoscut nici ancheta, nici condamnările cu soroacele lor. Bolșevicii n-au avut parte nici de „camere de tortură” speciale, nici de vreun Sahalin, nici de ocnele speciale din Iakuția. Se știe că Dzerjinski a dus-o cel mai greu dintre toți, că toată viața și-a petrecut-o prin închisori. După criteriile noastre, n-a făcut decât să execute un soroc normal de zece ani, un simplu cervoneț, ca orice colhoznic din zilele noastre. Este adevărat că dintre acei zece ani, trei i-a făcut în centrala ocnei, dar nici asta nu era ceva nemaivăzut.

Conducătorii partidului, pe care ni i-au arătat la procesele din anii 1936-1938, în trecutul lor revoluționar, aveau la activ doar detenții scurte și ușoare, exiluri de scurtă durată, iar ocna nici nu au mirosit-o. Buharin a suferit multe arestări mărunte, dar cu totul neserioase. De bună seamă că nicăieri n-a stat un an întreg, ceva-ceva a stat în exilul de lângă One-ga*. Kamenev, cu lunga lui activitate agitatorică și călătoriile prin toate orașele Rusiei, a stat doi ani la închisoare și unul și jumătate în exil.

Noi, puștanii de șaisprezece ani, primeam dintr-odată cinci ani. Zinoviev - te-apucă râsul! - n-a făcut nici măcar trei luni de închisoare! N-a avut nici o condamnare! În comparație cu indigenii de rînd ai Arhipelagului nostru ei sunt niște prunci, ei n-au știut ce-i închisoarea. Rîkov și I. N. Smirnov(20) au fost arestați de cîteva ori, au stat vreo cinci ani, dar sta-giile lor au trecut destul de ușor, din toate exilurile au fugit fără compli-cații ori au fost amnistiați. Înainte de a ajunge la Lubianka, în general ei nu aveau idee ce înseamnă o închisoare adevărată, nici cleștii unei an-chete nedrepte. (Nu există temeiuri să presupunem că Troțki, dacă ni-merea în acești clești, s-ar fi comportat mai puțin umilitor, că osatura lui vitală s-ar fi dovedit mai rezistentă: nu avea cum. Și el a cunoscut doar închisori ușoare, nici o anchetă serioasă și doar doi ani de surghiun în Ust-Kut. Groaza pe care o inspira Troțki ca președinte al Consiliului militar revoluționar nu-l costase prea scump și nu-i conferă fermitate autentică: cine a trimis nenumărați oameni la moarte își pierde curajul cînd e vorba de propria-i moarte! Fermitatea din primul caz nu are nici o legătură cu fermitatea din cazul al doilea.) Radek era un provocator (și n-a fost singurul pe parcursul acestor trei procese!). Cît despre lagoda, acesta nu era decît un criminal de drept comun inveterat.

(Acest ucigaș de milioane de oameni nu putea concepe că Asasinul Suprem n-ar fi găsit în inima lui, în ultima clipă, un sentiment de solida-ritate. Ca și cînd Stalin s-ar fi aflat acolo, în sală, lagoda i-a cerut stărui-tor cruțare, adresîndu-i-se direct lui: „Mă adresez Dumnevoastră! Pen-tru Dumneavoastră eu am construit două canale grandioase!...” Și cine-va care asista povestește că în clipa aceea, în spatele ferestruicii de la etajul întîi al sălii, ca după o perdea de muselină, în amurg, s-a aprins un chibrit și, vreme de cîteva clipe, s-a zărit umbra unei pipe. - Cel care a fost în Bahcisarai își amintește, "poate, această distracție orientală! În sala de ședințe a consiliului de stat, la nivelul etajului întîi, se înșiruie niște ferestre acoperite cu foi de tablă în care au fost perforate mici gă-

*Toate datele de aici au fost extrase din volumul al 41-lea al Dicționarului enciclopedic „Granat”. În care sunt adunate autobiografiile sau schițele biografice ale liderilor RKP(b). uri. Dincolo de ele se află o galerie neluminată. Din sală nu poți să-ți dai seama niciodată dacă acolo se află cineva sau

nu. Hanul este nevăzut, dar ședința consiliului se desfășoară ca și cum el ar fi prezent.

Cunoscînd caracterul tipic oriental al lui Stalin, sunt foarte sigur că el a urmărit comediile din Sala Octombrie. Nu pot să admit că el și-ar fi refuzat acest spectacol, această desfătare.)

Toată nedumerirea noastră este legată de credința în caracterul neobișnuit al acestor oameni. Cînd este vorba de un proces-verbal obișnuit, făcut la ancheta unui om de rînd, noi nu ne întrebăm, făcînd din asta o enigmă: de ce a spus acolo atîtea lucruri rele despre sine și despre al-ții? Acceptăm asta ca pe un lucru de la sine înțeles: omul e slab, omul cedează. Iată însă că pe Buharin, Zinoviev, Kamenev, Piatakov, I. N. Smirnov îi considerăm anticipat supraoameni, și, de fapt, de aici apare nedumerirea noastră.

Este adevărat că aici regizorii spectacolului întîmpină mai multe dificultăți în alegerea interpreților decît în procesele anterioare ale inginerilor: acolo au ales din patruzeci de poloboace, aici, însă, trupa e mică, pe interpreții principali îi cunoaște toată lumea, și publicul dorește să joace ei și nu altcineva.

Și totuși a fost o selecție! Cei mai clarvăzători și mai neșovăielnici dintre cei sortiți pieirii nici măcar nu s-au lăsat prinși, și-au pus capăt zilelor înainte de a fi arestați (Skrîpnik(21), Tomski(22), Gamarnik(23)). S-au lăsat arestați cei care au vrut să trăiască. Iar din cel care vrea să trăiască poți să răsucești frînghii!... Dintre aceștia însă unii s-au comportat altfel la anchetă, s-au dezmeticit, s-au opus cu îndârjire și au pierit nești-uți de nimeni, dar nedezonorați. Te întreb de ce nu i-au judecat în procese publice pe Șliapnikov, Rudzutak(24), Postîșev(25), Enukidze(26), Ciubăr(27), Kosior(28) ba chiar pe însuși Krîlenko, deși numele lor a fost o podoabă pentru proces.

I-au expus pe cei mai obedienți! Totuși, a existat o selecție!

Selecția a fost restrînsă, în schimb Regizorul cel mustăcios îi cunoaște bine pe fiecare. Știa, în general, că erau niște bcisnici, dar cunoștea și slăbiciunile fiecăruia în parte. În aceasta consta excepționala, dar și tenebroasa lui calitate, linia principală a psihologiei lui și realizarea vieții sale: în a discerne slăbiciunile oamenilor la nivelul de jos al existenței.

Și pe acela care din depărtarea timpului apare drept spiritul cel mai ele-vaț și mai luminos dintre liderii dezono-rați și împușcați (și căruia, de bună seamă, i-a dedicat Koestler lucrarea lui talentată), N. I. Buharin, pe el tot la nivelul de jos, unde se contopește omul cu pămîntul, Stalin l-a cunoscut de parcă ar fi văzut printr-însul, și l-a ținut ca într-o menghi-nă de moarte, fără scăpare, și se juca precum cu un șoarece, slobozin-du-l cîte puțin. Buharin a scris cuvînt cu cuvînt toată constituția noastră în vigoare (ne-în-vigoare,) o constituție care suna atît de frumos la ure-che. Acolo sus, aproape de nori, el zbura și credea că l-a păcălit pe Koba(29): i-a strecurat o constituție care îl va determina pe acesta să-și îmblînzească dictatura. Iar el se afla deja în gura leului!

Buharin nu-i agreea pe Kamenev și Zinoviev, și încă de cînd au fost ju-decați prima dată, după asasinarea lui Kirov, s-a exprimat față de niște apropiați: „Nu trebuie să vă mire! Ar fi în stare. Poate că a fost ceva...” (Formula clasică a micilor burghezi din acei ani: „Probabil că a fost ce-va... La noi nu se arestează degeaba”. Asta o spune în 1935 primul teo-retician al partidului.) Cînd s-a judecat cel de al doilea proces Kamenev-Zinoviev, în vara lui 1936, el se afla în Tian-Șan, la vînătoare. N-a știut nimic. Coborînd din munți în Frunze(30) a citit despre condamnarea ce-lor doi la moarte și articolele din ziare din care reieșea ce depoziții nimi-citoare au făcut la adresa lui Buharin. Credeți că s-a repezit să opreas-că executarea? A adresat partidului o proclamație, arătînd că se petre-ce ceva monstruos? Nu, doar a trimis o telegramă lui Koba: să opreas-că împușcarea lui Kamenev și Zinoviev pentru ca... Buharin să fie con-fruntat cu ei și să se justifice.

Tîrziu! Lui Koba îi erau prea de ajuns procesele verbale, la ce bun con-fruntări cu oameni vii?

Totuși încă multă vreme nu s-au atins de Buharin. Pierduse „Izvestia”, întreaga activitate, locul în partid, și, în locuința sa de la Kremlin, în Palatul distracțiilor al lui Petru, a trăit o jumătate de an ca la închisoare. (De altfel, în toamnă, a plecat la vilă, iar santinelele de la Kremlin l-au salutat ca și cînd nu s-ar fi întîmplat nimic.) Nu venea nimeni în vizită, nu-l suna nimeni la telefon. Și toate lunile acestea a scris la nesfîrșit scrisori: „Dragă Koba!... Dragă Koba!... Dragă Koba!...”, care au rămas fără nici un răspuns.

El încă mai căuta un contact cordial cu Stalin!

Iar dragul Koba, mijindu-și ochii, făcea repetiții... De mulți ani Koba făcuse probele rolurilor și știa că Buharcik și-l va juca pe al său la perfecție. Căci deja își renegase adepții și elevii arestați și deportați (de altfel, puțini), suportase nimicirea lor*. El a suportat nimicirea și defăimarea propriei linii de gândire, care nici nu se născuse pe de-a-ntregul. Iar acum, încă redactor-șef la „Izvestia”, încă membru supleant al Biroului Politic, a suportat execuția lui Kamenev și Zinoviev ca fiind legitimă. Nu și-a arătat indignarea nici în gura mare, nici în șoaptă. Toate acestea erau probe, încercări ale rolului!

Și încă mai înainte, demult, când Stalin îl amenința că îl va exclude din partid (și pe toți ceilalți, fiecare la rîndul său), Buharin (și ei toți) s-a dezis de convingerile sale numai să rămînă în partid! Aceasta a fost tot o probă de rol! Dacă astfel se comportă când încă sunt în libertate, încă sunt în culmea puterii și se bucură de respect, atunci când corpul, mîn-

*Doar pe Efim Zeitlin l-a apărut, dar nu pentru multă vreme.

care și somnul lor se vor afla în mîinile sufleurului de la Lubianka, ei se vor supune, fără nici o abatere, textului dramei.

Și în aceste luni dinaintea arestării, care era cea mai mare temere a lui Buharin? Se știe cu certitudine: teama de a fi exclus din Partid! De a-și pierde Partidul! De a trăi în afara Partidului! Pe această coardă (a lor a tuturor!) cînta excelent dragul Koba, din clipa cînd el însuși devenise partidul. Buharin (și ei toți) nu avea un punct de vedere propriu, ei nu aveau o ideologie proprie de opoziție pe baza căreia puteau să se separe, să se consolideze. Stalin le-a demască opoziția înainte ca ei să devină opoziție, și astfel i-a lipsit de orice tărie. Și ei și-au concentrat toate eforturile ca să se mențină în Partid. Și în același timp să nu aducă prejudicii Partidului!

Prea multe cerințe pentru a fi independent!

Buharin, de fapt, fusese distribuit în rolul principal, și nimic nu trebuia tratat cu superficialitate ori scăpat din vedere în munca Regizorului cu el, în acțiunea timpului și în felul în care el își însușea rolul. Chiar și călătoria în Europa din iarna trecută pentru manuscrisele lui Marx era nu numai aparent necesară pentru rețeaua de acuzații cu privire la relațiile stabilite, dar libertatea fără scop a vieții de turneu prezicea și mai implacabil revenirea pe scena principală. Și acum,

sub norii negri ai acuzațiilor, nu faptul că de atîta vreme nu fusese arestat, lîncezeala istovitoare de acasă, toate acestea distrugneau mai bine voința victoriei decît presiunea directă a Lubiankăi. (Dar va avea parte și de ea - un an.)

Într-o zi Buharin a fost chemat de Kaganovici, care, în prezența unor cekiști cu funcții importante, i-a aranjat o confruntare cu Sokolnikov(31). Acela a făcut depoziții privind „Centrul de dreapta paralel” (adică paralel cu cel troțkist), privind activitatea clandestină a lui. Buharin. Kaganovici a condus interogatoriul foarte energic, pe urmă a ordonat să fie luat Sokolnikov și i-a spus prietenește lui Buharin: „Curva asta!... a spus nu-mai minciuni”.

Însă ziarele continuau să publice indignarea maselor. Buharin a sunat la Comitetul Central. Buharin a scris scrisori: „Dragă Koba!...” cu rugămintea de a-l dezvinovăți în mod public. Atunci a fost publicată o declarație confuză a procuraturii: „Pentru acuzarea lui Buharin nu s-au găsit probe obiective”.

În toamnă l-a sunat Radek, propunîndu-i să se întîlnească. Buharin s-a eschivat: suntem amîndoi acuzați, de ce să mai atragem alte bănuieli? Dar vîile lor se învecinau, și într-o seară Radek și-a făcut apariția: „Ori-ce aș spune eu pe urmă, să știi că nu sunt vinovat cu nimic. De altfel, tu vei scăpa teafăr: tu n-ai avut legături cu troțkiștii”.

Și Buharin a crezut că va scăpa teafăr, că nu va fi exclus din partid, asta ar fi fost monstruos! Pe troțkiști nu i-a avut niciodată la inimă: iată, s-au pus în afara partidului și ce a ieșit? Dar trebuie să ne ținem îm-preună, dacă e să facem greșeli - să le facem îm-preună.

La demonstrația de 7 Noiembrie (despărțirea lui de Piața Roșie), folo-sind legitimația de la ziar, a urcat îm-preună cu soția la tribuna oaspe-ților. Pe neașteptate spre el s-a îndreptat un soldat înarmat. l-a sărit inima din piept! Aici? într-un asemenea moment?... Nu, soldatul duce mîna la chipiu: „Tovarășul Stalin se miră de ce sunteți aici! Vă roagă să vă ocupați locul de la Mausoleu”.

Uite așa, de la cald la rece, l-au purtat o jumătate de an. La 5 decem-brie, în triumf și entuziasm, a fost adoptată constituția lui Buharin, dar au botezat-o pentru vecie „stalinistă”. La plenara din decembrie a Comi-tetului Central l-au adus pe Piatakov fără dinți, aproape de nerecu-noscute. În spatele lui stăteau cekiștii muți (oamenii lui lagoda; lagoda era și el verificat și pregătit pentru rol).

Piatakov a făcut cele mai mîrșă-ve depoziții împotriva lui Buharin și Rîkov, aflați chiar acolo, printre li-deri. Ordjonikidze a dus mîna la ureche (el nu auzea bine): „Spuneți, dumneavoastră faceți aceste depoziții de bunăvoie?” (Formidabilă remarcă! Va primi și Ordjonikidze un glonț!) „Absolut de bunăvoie”, a răspuns Piatakov, clătinîndu-se. În pauză, Rîkov i-a spus lui Buharin: „Tomski a avut tărie, încă din august a înțeles și a pus punct. Iar noi doi, proștii, am rămas să trăim.”

Au luat cuvîntul, blamînd cu vehemență, Kaganovici (ah, cît de mult ar fi vrut să creadă în nevinovăția lui Buharin! Dar...) și Molotov. Dar Stalin! Vai, ce inimă largă! Și ce recunoscător! „Eu consider totuși că vina lui Buharin n-a fost dovedită. Rîkov poate că e vinovat, dar Buharin nu.” (împotriva dorinței lui, cineva îl acuza pe Buharin!)

De la cald la rece. Așa se mînuiește voința... Așa se intră în rolul eroului pierdut.

Au început să-i aducă acasă, fără întrerupere, procesele-verbale de la interogatorii: ale foștilor studenți de la Institutul Profesoratului Roșu(32), al lui Radek, ale tuturor celorlalți, și toți aduceau probe zdrobitoare ale cruntei trădări de care se făcea vinovat Buharin. I le aduceau acasă nu ca unui acuzat, o nu! Ca unui membru al Comitetului Central, doar pen-tru informare...

Cel mai adesea, cînd primea materiale noi, Buharin îi spunea soției sale de douăzeci și doi de ani, care în primăvară tocmai îi născuse un băiat: „Citește tu, eu nu pot!”, iar el își vîra capul sub pernă. Avea în casă do-ua revolvere (îi dăduse destul timp Stalin!), dar nu și-a pus capăt zilelor. Oare nu intrase în rolul ce i se hărăzise?...

Și s-a mai ținut un proces public, și au mai împușcat o serie... Dar pe Buharin îl cruțau, pe Buharin nu-l arestau...

La începutul lui februarie 1937, a hotărît să declare greva foamei la domiciliu: voia astfel să determine Comitetul Central să analizeze situ-ația lui și să-i ridice acuzațiile. În acest sens i-a scris o scrisoare Dra-gului Koba, respectîndu-și în mod cinstit cuvîntul. Atunci a fost convo-cată plenara Comitetului Central- cu următoarea ordine de zi: 1. Cri-mele Centrului de Dreapta. 2. Conduita antipartinică a tovarășului Bu-harin, exprimată prin greva foamei.

Și atunci Buharin a fost cuprins de îndoială: poate că, într-adevăr, a supărat Partidul cu ceva?... S-a tîrît la Plenară nebărbierit, scofîlcit la

față, arătînd deja a deținut... - „Ce ți-a trecut prin cap?” l-a întrebat prietenos Dragul Koba. - „Păi cum, cînd mi se aduc astfel de acuzații? Intenționează să mă excludă din partid...” Stalin s-a strîmbat la auzul unei asemenea absurdități: „Vezi-ți de treabă, nimeni n-o să te excludă din partid!”

Și Buharin a crezut, s-a înviorat, și-a făcut autocritica în fața Plenarei și a declarat că încetează greva foamei. (Acasă „Taie-mi salam! Koba a spus că n-or să mă excludă!”) Dar în timpul Plenarei, Kaganovici și Mo-lotov (ce obraznici, nu țin seama de părerea lui Stalin!)* l-au numit pe Buharin năimit fascist și au cerut să fie împușcat! Și din nou pe Buharin l-a cuprins deznădejdea, și în ultimele sale zile s-a apucat să compună „scrisoarea către viitorul Comitet Central”. Învățată pe de rost și păs-trată în felul acesta, recent a devenit cunoscută lumii întregi. Însă nu l-a impresionat. (Nici pe „viitorul Comitet Central”. Și ce adresă valoroasă! Comitetul Central - mai presus de el nu există altă autoritate morală.) Căci ce a hotărît acest teoretician spiritual și strălucit să lase posterității prin ultimele sale cuvinte? Încă un strigăt de a fi reintegrat în partid (cu cîtă dezonoare va plăti el pentru acest devotament!). Și încă o asigurare că „aprobă întru totul” tot ceea ce s-a petrecut înainte de 1937, inclusiv. Deci nu numai procesele batjocoritoare de mai înainte, ci și toate valurile pestilențiale ale mării noastre canalizări penitenciare!

Această recunoaștere îl fac demn să plonjeze în ele...

În sfîrșit, este pe deplin pregătit să fie dat pe mîinile sufleurilor și regizorilor secunzi, el, acest om musculos, vînător și luptător! (Cînd se luau în glumă la trîntă în fața membrilor Comitetului Central, de cîte ori nu l-a pus pe Koba la pămînt! Probabil nici asta nu putea să i-o ierte.)

Pregătit astfel, distrus într-atît, încît acum și tortura i-ar fi fost de prisos, prin ce era poziția lui mai puternică decît cea a lui Iakubovici în anul 1931?

Prin ce nu se încadrează el în cele două argumente? Ba este chiar mai slab, fiindcă Iakubovici își dorea moartea, pe cînd Buharin se temea de ea. Mai rămînea doar un dialog ușor cu Vîșinski după schema:

— Este adevărat că orice opoziție față de Partid înseamnă luptă împotriva Partidului? - În general – da. Efectiv - da. - Dar lupta

împotriva Partidului nu se poate transforma în război contra Partidului? — Logic - da. — Deci, potrivit convingerilor opoziției, în final ar putea fi comise

*Ce bogăție de mărturii pierdem, menajînd nobilele bătrîneți ale lui Molotov!

orice ticăloșii împotriva Partidului (asasinate, spionaj, vânzare de Patri-e)? - Dați-mi voie, dar ele n-au fost comise. - Dar ar putea? - Sigur, din punct de vedere teoretic... (doar sunt teoreticieni, nu?!) - Dar pentru dumneavoastră supreme sunt interesele Partidului, nu-i așa? - Da, desigur, desigur! - În felul acesta a mai rămas doar o foarte mică nepo-trivire: trebuie să realizăm eventualitatea, în scopul dezaprobării de acum înainte a oricărei ideologii opoziționiste, trebuie să recunoaștem săvîrșit ceea ce doar putea, în mod teoretic, să se săvîrșească. Căci putea, nu? - Putea... - Atunci trebuie să recunoaștem posibilul drept real, și nimic mai mult. O simplă conversiune filosofică. De acord?... Da, și încă ceva! Nu trebuie să vă explic eu dumneavoastră: dacă la jude-cată negați și veți spune cu totul altceva, înțelegeți că în felul acesta faceți jocul burgheziei mondiale și veți aduce doar prejudicii Partidului. Și, firește, atunci dumneavoastră înșivă nu veți avea o moarte ușoară. Dacă totul va decurge bine - o să vă lăsăm, desigur, în viață: o să vă trimitem în taină pe insula Monte Cristo, și acolo o să vă ocupați de pro-blemele economiei socialismului. - Dar în procesele precedente se pare că ați pus destui oameni la zid? - Ei, cum puteți să faceți o astfel de comparație: ei și dumneavoastră! Și, apoi, pe mulți i-am lăsat în viață, doar ziarele au scris...

Dar poate că această enigmă încîlcită nici nu există?

Aceeași melodie invincibilă traversează, în variante diferite, atîtea procese: căci noi și dumneavoastră suntem, comuniști! Cum ați putut să comiteți o greșeală atît de gravă și să vă ridicați împotriva noastră? Căiți-vă! Căci dumneavoastră și noi laolaltă este egal noi!

Greu se maturizează în societate o concepție istorică. Iar cînd se maturizează - ce simplă este! Nici în 1922, nici în 1924, nici în 1937 acuzații nu au fost în stare să-și consolideze într-atît punctul propriu de vedere, încît la această melodie care hipnotizează și amortește să se ridice și să strige cu capul sus:

— Nu, noi nu suntem revoluționari cu voi!... Nu, noi nu suntem ruși cu voi!... Nu, noi nu suntem comuniști cu voi!...

Poate că numai de-ar fi strigat, și decorurile s-ar fi prăvălit, și ar fi înce-put să curgă straturile de machiaj, ar fi fugit pe scara din dos regizorul, iar suflorii s-ar fi ascuns în găurile lor de șobolani. Și afară ar fi fost dintr-o dată anii șaizeci.

Dar și spectacolele cele mai reușite erau scumpe și dădeau mare bătaie de cap. Și Stalin s-a hotărât să nu mai recurgă la procesele publice.

Mai exact, în anul 1937, el a plănuir să pună pe rol o rețea vastă de pro-cese publice în raioane, ca să arate maselor sufletul negru al opoziției. Dar nu s-au găsit regizori buni, pregătirea se cerea minuțioasă, ceea ce nu era cu puțință de realizat, și înșiși inculpații nu erau atât de com-plicați. Pe scurt, Stalin a suferit un eșec în această acțiune, numai că sunt puțini cei care știu asta. După ce cîteva procese au eșuat - au renunțat.

Este potrivit să povestim aici despre un astfel de proces - procesul din Kadîi, ale cărui materiale au început să fie publicate în ziarul regional din Ivanovo.

La sfîrșitul anului 1934, într-un colț îndepărtat al regiunii Ivanovo, la joncțiunea cu actualele regiuni Kostroma și Nijni-Novgorod, a fost creat un raion nou, al cărui centru a devenit vechiul și liniștitul sat Kadîi. Noua conducere fusese numită din diferite locuri, s-au cunoscut în Kadîi. Și ei au descoperit aici un ținut uitat de lume, trist și sărac, epuizat de cam-paniile de strîngere a cotelor obligatorii, cînd de fapt el avea, dimpo-trivă, nevoie de ajutor în bani, mașini și de o bună gospodărire. S-a nimerit ca primul secretar al comitetului raional de partid, Fiodor Ivano-vici Smirnov, să fie un om înzestrat cu simțul dreptății, șeful sectorului agricol raional Stavrov - mujic neaoș, unul dintre țărani „intensiviști”, adică acei țărani harnici și cu știință de carte, care în deceniul al treilea își gospodăreau pămîntul pe baze științifice (pentru asta au fost încura-jați de puterea sovietică; atunci încă nu se hotărîse că toți acești „inten-siviști” vor trebui „curățați”). Stavrov numai pentru că a intrat în partid nu a fost omorît la deschiaburire (poate a luat și el parte la această campa-nie?). La noul loc de muncă, ei au încercat să facă ceva pentru țărani, dar de sus erau bombardați cu directive, și fiecare era împotriva ini-țiativelor lor: ca și cînd acolo, sus, născoceau tot felul de chichițe ca să facă

viața țăranilor mai amară și mai dură. Și, într-o zi, cei din Kadîi au scris un memoriu la regiune, arătînd că este indispensabil să se reducă planul la colectările de cereale, raionul nu-l poate îndeplini, altfel va tre-ce sub limita de sărăcie. Trebuie să ne amintim atmosfera anilor '30 (dar numai a anilor '30), pentru a aprecia ce mare sacrilegiu împotriva Planului și ce revoltă împotriva puterii însemna acest lucru! Însă după obiceiurile acelor vremuri măsurile nu se luau frontal și de sus, ci se încredințau inițiativei locale. Cînd Smirnov era în concediu, locțiitorul lui, Vasili Fiodorovici Romanov, al doilea secretar, a făcut ca la o ședință a comitetului raional să fie adoptată următoarea rezoluție: „Succesele raionului ar fi mult mai strălucite (?), dacă n-ar fi troțkistul Stavrov”. Ast-fel a început „cazul personal” al lui Stavrov. (Maniera este interesantă: să despați! Deocamdată, Smirnov să fie speriat și neutralizat, deter-minat să se dea la o parte, pe urmă vom ajunge și la el - la scară mai mică, aceasta era tactica aplicată de Stalin în Comitetul Central.) În adunări furtunoase de partid s-a clarificat însă că Stavrov este tot atît de troțkist pe cît este și iezuit roman. Vasili Grigorievici Vlasov, preșe-dintele uniunii raionale a cooperației de consum, om care învățase carte pe apucate și la întîmplare, dar era înzestrat cu acele însușiri care uimesc atît de mult la ruși, cooperador talentat, orator, cu prezență de spirit în dispute, care se încingea pînă la roșu apărînd ceea ce socotea că e just, a convins adunarea să-l excludă din partid pe Romanov, secretar al comitetului raional, pentru calomnie! Și i-au dat un vot de blam lui Romanov. Ultimul cuvînt al lui Romanov este foarte caracte-ristic pentru aceasta rasă de oameni și încrederea lor în conjunctura generală: „Deși aici s-a dovedit că Stavrov nu este troțkist, eu sunt sigur că el este troțkist. Partidul va analiza și votul meu de blam”. Și Partidul a analizat: aproape numaidecât NKVD-ul raional l-a arestat pe Stavrov, peste o lună - și pe președintele comitetului executiv raional, estonianul Univer, iar în locul lui a venit Romanov. Pe Stavrov l-au transferat la NKVD-ul regional, acolo a recunoscut: ca este troțkist; că toată viața a făcut parte din același bloc cu eserii; că în raionul său este membru al unei organizații clandestine de dreapta (un buchet vrednic de perioada aceea, lipsește doar legătura directă cu Antanta). Poate că nici n-a recunoscut, dar asta n-o va afla nimeni,

niciodată, pentru că a murit în pușcăria NKVD-ului din Ivanovo în timp ce era torturat. Dar procesele-verbale erau redactate. Curînd l-au arestat și pe secretarul comitetului raional Smirnov, șeful presupusei organizații de dreapta, apoi pe Saburov, șeful secției financiare, și încă pe cineva.

Este interesant cum s-a hotărît soarta lui Vlasov. Pe Romanov, acum noul președinte al comitetului executiv raional, îl propusese recent să fie exclus din partid. Am arătat cum l-a jignit de moarte pe procurorul Rusov (capitolul 4). Pe șeful NKVD-ului raional l-a supărat că a luat apărarea și nu a lăsat să fie arestați pentru o diversiune imaginară doi cooperatori de-ai săi foarte descurcăreți și pricepuți, cu origine socială neclară. (Vlasov angaja întotdeauna „foști”, ei stăpîneau perfect mese-ria și în plus erau harnici; în schimb, parveniții proletari nu se pricepeau la nimic și mai ales nu doreau să facă nimic.) Și totuși, NKVD-ul era încă dispus să facă pace cu cooperația! Sorokin, adjunctul șefului NKVD-ului raional, a venit personal și i-a propus lui Vlasov: să dea pentru NKVD gratuit („recuperezi cumva pe urmă”), mărfuri în valoare de șapte sute de ruble (cîrpe! dar pentru Vlasov asta însemna salariul pe două luni, el nu lua pentru sine nici un cap de ață fără să plătească).

„Nu-mi dați - o să regretați”. Vlasov l-a dat afară: „Cum îndrăzniți să propuneți unui comunist o asemenea afacere?!” A doua zi și-a făcut apariția Krîlov, dar ca reprezentant al comitetului raional de partid (toată mascarada și toate procedeele constituiau sufletul anului 1937!), și i-a ordonat să convoace o adunare de partid, avînd la ordine de zi: „Cu privire la activitatea diversionistă a lui Smirnov și Univer în cooperația de consum”, raportor - tovarășul Vlasov. Și de fiecare dată cîte o perlă. Deocamdată nimeni nu-l acuză pe Vlasov! Dar e suficient să-i spui două cuvinte despre activitatea diversionistă a fostului secretar al comitetului raional de partid în domeniul lui, al lui Vlasov, că NKVD-ul intervine: „Dar dumneavoastră unde ați fost? De ce nu ați venit din timp la noi?” Într-o astfel de situație mulți s-ar fi pierdut, s-ar fi împotmolit. Dar nu Vlasov! A răspuns: „Eu n-o să fac nici un raport! N-are decît să-l facă Krîlov, căci doar el l-a arestat și se ocupă de cazul Smirnov-Univer!” Krîlov a refuzat: „Eu nu sunt la curent”. Vlasov: „Păi dacă nici dumneavoastră nu sunteți la curent, atunci ei au fost arestați fără motiv!” Și adunarea pur și simplu nu s-a

ținut. Deseori însă oamenii au îndrăznit să se apere. (Atmosfera anului 1937 n-ar fi completă, am pierde din ve-dere încă niște oameni puternici și niște decizii forte, dacă n-am menționa că în aceeași seară, târziu, în biroul lui Vlasov a intrat contabilul șef T. și adjunctul lui, N., și i-au adus zece mii de ruble: „Vasili Grigorievici! Fugiți! În noaptea asta! În noaptea asta, altfel sunteți pierduti!” Vlasov însă a considerat că unui comunist nu-i stă bine să fugă.) Dimineața, în ziarul raional o notiță caustică privind activitatea cooperației raionale (căci presa noastră a fost întotdeauna mînă în mînă cu NKVD-ul), spre seară, lui Vlasov i s-a propus să facă în fața comitetului raional de par-tid o dare de seamă (la fiecare pas - același model folosit pretutindeni în Uniune!).

Era anul 1937, cel de al doilea an al celui Mikoian(33)-prosperity la Moscova și în alte orașe mari. Și astăzi, uneori, mai întîlnești la ziariști și scriitori amintiri despre belșugul de atunci. Aceasta a intrat în istorie și riscă să rămînă acolo. Totuși, în noiembrie 1936, la doi ani după desființarea cartelelor de pîine, în regiunea Ivanovo (și altele) s-a emis o dispoziție secretă privind interzicerea comerțului cu făină. În acei ani multe gospodine din localități mai mici și mai ales de la sate, își coceau singure pîinea, fiindcă nu existau brutării. Interzicerea comerțului cu făină însemna să nu se mai mănînce pîine! În centrul raional Kadîi s-au format imense cozi la pîine, cum nu se mai văzuseră vreodată (de altfel și ele au primit o lovitură: în februarie 1937 s-a interzis să se mai coacă pîine neagră în centrele raionale, se cocea numai albă, mai scumpă), în raionul Kadîi nu mai existau alte brutării, în afară de cea raională, și oamenii de la sate au dat acum năvală aici după pîine neagră. În depo-zitele cooperației de consum făină era, însă două dispoziții barau toate căile pe care putea fi dată oamenilor!! Vlasov însă a găsit o soluție și, în ciuda perfidelor dispoziții guvernamentale, a hrănit raionul în acel an: s-a dus prin colhozuri, și în opt dintre ele a stabilit, că în casele abandonate ale „chiaburilor” să se înființeze brutării obștești (adică pur și sim-plu vor aduce lemne și vor pune femeile să facă pîine în cuptoarele rusești-obștești însă nu particulare), cooperația de consum obligîndu-se să le aprovizioneze cu făină. Ce simplă părea soluția cînd a fost desco-perită! Fără să construiască brutării (nu dispunea de mijloace), Vlasov le-a creat într-o singură zi. Fără a face

comerț cu făină, el elibera fără întrerupere făină din depozit și solicita alte cantități de la regiune. Fără să vîndă la centrul raional pîine neagră, el aproviziona raionul cu pîine neagră. Da, el nu încălca litera dispozițiilor, el încălca spiritul lor - să se facă economie de făină, iar oamenii să moară de foame. Avea, deci, motive să fie criticat la comitetul raional de partid.

După această critică a mai supraviețuit o noapte, iar a doua zi a fost arestat. Sever și arțăgos ca un cocoș (mic de statură, el ținea întotdeauna capul ridicat, cu bărbia înainte, ceea ce îi dădea un aer întrucîtva înfumurat), el a încercat să nu predea carnetul de partid (ieri, la comi-tetul raional nu s-a pus problema excluderii lui!) și legitimația de deputat (el a fost ales de popor și nu există o hotărîre a comitetului executiv al raionului care să-l lipsească de imunitatea deputatului!). Dar milițienii nu pricepeau aceste formalități, s-au repezit și i le-au luat cu de-a sila. De la sediul cooperației raionale l-au dus la NKVD pe ulița din Kadîi ziua amiaza mare, și un tînăr merceolog din serviciul lui, comsomolist, l-a zărit de la fereastra comitetului raional. Atunci încă nu toți oamenii (mai cu seamă la țară, căci erau oameni simpli) învățaseră să nu spună ceea ce gîndeau. Merceologul a exclamat: „Canaliile! L-au înhățat și pe pa-tronul meu!” Chiar acolo, pe loc, fără să iasă din cameră, l-au exclus și din comitetul raional, și din comsomol, și el s-a rostogolit în groapă pe cărarea cunoscută.

Vlasov fusese luat tîrziu în comparație cu coinculpații săi, cazul fusese aproape încheiat fără el și acum îl aranjau să-l prezinte în proces pu-blic. L-au dus la pușcăria NKVD-ului din Ivanovo, dar, cum era ultimul, nu s-au mai ocupat de el cu prea multă silință și pasiune, i-au luat două interogatorii scurte, n-a fost interogat nici un martor, iar dosarul anchetei a fost umplut cu situații și tabele centralizatoare de la coopera-ția de consum și tăieturi din ziarul raional. Vlasov era acuzat: 1. de crearea cozilor la pîine; 2. că nu a asigurat un minimum suficient al sor-timentului de mărfuri (de parcă aceste mărfuri erau disponibile undeva și cineva le propunea cooperației din Kadîi); 3. de stocarea unui surplus de sare (aceasta era rezerva strategică, „în caz de mobilizare”, căci din timpuri străvechi, în Rusia, în caz de război, oamenii se tem să nu rămî-nă fără sare).

La sfârșitul lui septembrie inculpații au fost aduși pentru proces public la Kadîi. Era un drum destul de lung (ce ieftine erau OSO și procesele cu ușile închise!): de la Ivanovo la Kineșma cu vagonul pentru deținuți; de la Kineșma la Kadîi —110 kilometri cu automobilul. Erau peste zece automobile, și caravana lor neobișnuită care înainta pe vechiul și pustiul drum, prin sate stîrnea mirare, teamă și presimțirea unui război. Pentru organizarea ireproșabilă și cu efect de intimidare a întregului proces răspundea Kliughin, șeful secției speciale secrete a NKVD-ului regional, care se ocupa cu organizațiile contrarevoluționare. Paza era formată din patruzeci de oameni din rezerva miliției călare, și zi de zi, de la 24 la 27 septembrie, inculpații erau duși prin Kadîi, cu săbiile trase din teacă și cu revolverele scoase, de la NKVD-ul raional pînă la clubul local a cărui construcție încă nu era isprăvită, și înapoi, prin satul unde pînă nu demult ei erau guvernul. Ferestrele la club fuseseră instalate, scena nu era gata, nu era nici lumină electrică (de fapt nu era nici în Kadîi), și seara, ședințele tribunalului se desfășurau la lumina lămpilor cu gaz. Publicul era adus din colhozuri conform repartizării. A dat năvală și întreg Kadîiul. Ședeau nu numai pe bănci și pe ferestre, dar se așezaseră claie peste grămadă și pe culoarele dintre rînduri, astfel încît, de fiecare dată, încăpeau vreo șapte sute de oameni. Rîndurile din față erau permanent rezervate comuniștilor, ca tribunalul să aibă mereu un sprijin binevoitor.

A fost alcătuită o curte specială a tribunalului regional din vicepreședintele Șubin și membrii Bice și Zaoziorov. Procurorul regional Karasik, absolvent al Universității din Deipt, reprezenta acuzarea (inculpații refu-zaseră să fie apărați, totuși li s-a pus un avocat din oficiu, pentru ca pro-cesul să nu rămînă fără procuror). Rechizitoriul, solemn, amenințător și kilometric se reducea la faptul că în raionul Kadîi acționa un grup clan-destin buharinist de dreapta, dirijat din Ivanovo (prin urmare se vor face și acolo arestări), care avea drept scop să răstoarne puterea sovietică din satul Kadîi, prin intermediul diversiunilor (pentru început, cei de dreapta nu puteau să găsească un colț de țară mai uitat de lume!).

Procurorul a făcut următoarea cerere: deși Stavrov murise în închi-soare, depozitiile lui dinaintea morții să fie citite aici și să se considere că au fost făcute la proces (toate acuzațiile aduse grupului

erau edifi-cate pe depozițiile lui Stavrov!). Curtea este de acord: depozițiile celui răposat să fie incluse ca și când el ar fi fost în viață (cu avantajul că nici unul dintre candidați nu-l mai poate contesta).

Dar aceste subtilități savante depășeau înțelegerea ignoranților din Ka-dîi, ei așteptau să vadă ce o să fie mai departe. Se dă citire depozițiilor făcute de cel ucis la anchetă, care sunt din nou trecute în procesul-verbal. Începe interogarea acuzaților, și - ce moment jenant! - aceștia neagă cu toții mărturisirile făcute la anchetă.

Nu se știe cum ar fi procedat în acest caz cei din Sala Octombrie de la Casa Sindicatelor(34), dar cei de aici au hotărât fără rușine să continue! Judecătorul le reproșează: cum ați putut să mărturisiți altceva la anche-tă? Univer, slăbit, cu o voce abia auzită: „Sunt comunist și nu pot să povestesc la un proces cu public despre metodele de a interoga ale NKVD-ului". (Iată și modelul de proces à la Buharin! Iată ce îi immobili-zează: ei au grijă mai mult ca poporul să nu gîndească rău despre par-tid. Dar judecătorii abandonaseră de mult această grijă.)

În pauză, Kliughin trece prin celulele inculpaților. Lui Vlasov: „Ai văzut cum au făcut pe curvele ticăloșii de Smirnov și Univer? Tu trebuie să te recunoști vinovat și să spui tot adevărul!" - „Numai adevărul! consimte Vlasov, care încă nu-și pierduse puterile. Numai acel adevăr că voi nu vă deosebiți cu nimic de fasciștii germani!" Kliughin turbează de furie:

„Ia seama, lepădătură, o să plătești cu sînge!*" Din clipa asta, Vlasov, care avea unul dintre rolurile secundare, a fost distribuit în rolul princi-pal: inspiratorul ideologic al grupului.

Mulțimea care umplea sala de judecată începe să priceapă când tribu-nalul se lansează neînfricat să discute problema cozilor la pîine, ceea ce îi dureau pe toți cei de aici (deși, firește, înainte de proces se vînduse pîine cu grămada, și astăzi n-a fost nici o coadă).

Întrebare inculpatului Smirnov: „Cunoașteți problema cozilor la pîine în raion?" - „Desigur, se întindeau de la magazin pînă la sediul comitetului raional". - „Și ce ați întreprins?" În ciuda chinurilor îndurate, Smirnov își păstrase vocea so-noră și o încredere calmă în dreptatea sa. Acest om cu părul blond, cio-lănos, cu fața sinceră, nu se grăbește, și sala aude fiecă cuvînt: „Deoa-rece toate intervențiile noastre la organizațiile regionale nu s-au soldat cu nici un rezultat, l-

am însărcinat pe Vlasov, să scrie un memoriu tova-rășului Stalin". - „De ce nu l-ați scris dumneavoastră?" (Ei încă nu știu!... Au scăpat prilejul!) - „L-am scris împreună, și eu l-am expediat cu un curier special direct la Comitetul Central, fără a mai trece pe la regiune. Copia se păstrează într-un dosar la comitetul raional".

Sala asculta cu sufletul la gură. Curtea intrase în panică, n-ar mai fi trebuit să se pună întrebări, însă cineva a întrebat totuși:

— Și ce a urmat?

Da, această întrebare se afla pe buzele tuturor: „Și ce a urmat?" Smir-nov nu plînge, nu jalește idealul pierdut (iată ce lipsește proceselor de la Moscova!). El răspunde cu glas răsunător, liniștit:

— Nimic. N-am primit răspuns.

Vocea lui obosită parcă lăsa să se înțeleagă: de fapt mă și așteptam la asta.

N-am primit răspuns ! Tatăl și învățătorul n-a trimis răspuns! Procesul a atins punctul culminant! A arătat maselor lăuntru negru al Căpcăunului! De acum putea fi încheiat! Dar nu, pentru asta trebuia minte și tact, și încă trei zile ei vor bate pasul pe locul... udat.

Procurorul își iese din fire: asta-i duplicitate! Deci așa! Cu o mînă ați sa-botat, cu alta ați îndrăznit să-i scrieți tovarășului Stalin! Și așteptați să vă mai și răspundă?? Să răspundă inculpatul Vlasov, cum a putut să conceapă o asemenea diversiune de coșmar: să stopeze vînzarea făi-nii? Să stopeze fabricarea pîinii negre la centrul raional?

Cocoșelul Vlasov nu trebuie invitat a doua oară, se grăbește să se ridice de pe bancă și strigă cu glas tare în toată sala:

— Sunt gata să răspund de asta în fața tribunalului, dacă dumneavoastră, procuror Karasik, veți părăsi tribuna acuzatorului și veți lua loc ală-

*Foarte curînd va curge al tău propriu! În liota enkavediștilor lui Ejov va fi prins și Kliughin, fiind spintecat în lagăr de turnătorul Gubaidulin.

turi de mine!

Nu se mai înțelege nimic. Hărmălaie, strigăte. Chemați la ordine, ce în-seamnă asta?...

Luînd cuvîntul în felul acesta, Vlasov se apucă să explice pe îndelete:

— Vânzarea făinii și coacerea pâinii au fost interzise prin hotărîrea pre-zidiului Comitetului Executiv Regional. Procurorul Karasik este membru permanent al prezidiului. Dacă asta este diversiune, de ce n-ați folosit dreptul de interdicție al procuraturii? Înseamnă că dumneavoastră sun-teți diversionist înaintea mea!...

Procurorul simte că se sufocă. Curtea, de asemenea, nu se dezmeticește. Unul dintre judecători bolborosește:

— Dacă va fi nevoie (?), o să-l judecăm și pe procuror. Astăzi însă vă judecăm pe dumneavoastră

(Cine va avea dreptate? Depinde de rang!)

— Cer să fie dat jos de la tribuna procurorului! lovește mai departe recalcitrantul Vlasov.

Pauză...

Spuneți, ce importanță educativă are pentru mase un asemenea proces? Dar ei o țin pe-a lor. După interogarea inculpaților are loc audierea martorilor. Contabilul N.

— Ce știți despre activitatea diversionistă a lui Vlasov?

— Nimic.

— Cum se poate una ca asta?

— Eu am fost în camera martorilor, n-am auzit ce s-a vorbit aici.

— Nu trebuia să auziți! Prin mâinile dumneavoastră au trecut multe documente, nu se poate să nu știți.

— Toate documentele erau în ordine.

— Iată aici multe numere din ziarul raional în care se vorbește de diversiunea lui Vlasov, iar dumneavoastră nu știți nimic?

— Atunci de ce nu-i interogați pe cei care au scris aceste articole?! Responsabila rnagaziunului de pâine.

— Spuneți, puterea sovietică are multe cereale?

(Aoleu! Ce poți răspunde?... Cine îndrăznește să spună: n-am numărat?)

— Multe...

— Atunci la dumneavoastră de ce sunt cozi la pâine?

— Nu știu...

— De cine depinde asta?

— Nu știu...

— Ei, cum nu știți? Cine v-a fost șef?

— Vasili Grigorievici.

— Care, dracu, Vasili Grigorievici? Inculpatul Vlasov! Care va să zică de el depindea.

Martora tace.

Președintele dictează grefierului: „Răspuns: Drept consecință a activi-tății diversioniste a lui Vlasov s-au creat cozi la pîine, în ciuda rezervelor uriașe de grîne de care dispune puterea sovietică”.

Stăpînindu-și propriile temeri, procurorul a rostit un discurs lung, plin de mînie. Avocatul apărării s-a apărat mai ales pe sine, subliniind că inte-resele patriei îi sunt la fel de scumpe ca oricărui cetățean cinstit.

În ultimul său cuvînt, Smirnov nu a cerut nimic și nu s-a căit de nimic. După cît se poate reconstitui acum, acesta era un om ferm și prea sin-cer ca să răzbată cu capul teafăr prin aprigul an 1937.

Cînd Saburov a rugat să fie lăsat în viață - „nu pentru mine, ci pentru copilașii mei”, Vlasov l-a tras în ciudat de mîneacă: „Ești un prost!”

Iar Vlasov n-a scăpat ultima ocazie de a le mai zice una de la obraz:

— Eu nu vă consider un tribunal, pentru că nu sunteți decît niște come-dianți care jucați un vodevil cu roluri scrise dinainte. Nu sunteți decît niște executanți ai mîrșavei provocări a NKVD-ului. Indiferent ce v-aș fi spus, tot m-ați fi condamnat la moarte! Cred însă că va veni o vreme, și voi o să ne luați locul!...*

De la șapte seara pînă la unu din noapte curtea a deliberat și a redactat sentința. În sala clubului ardeau lămpile cu gaz. așteptau inculpații sub amenințarea săbiilor, și vuia norodul, neînduplecîndu-se să plece acasă.

Pe cît de mult a durat redactarea, tot pe atît a durat și lectura sentinței, în care fuseseră îngrămădite cele mai fantastice acte, legături și intenții diversioniste. Smirnov, Univer, Saburov și Vlasov au fost condamnați la moarte, doi - la zece ani și unui - la opt. În afară de aceasta, concluziile curții cereau demascarea, în Kadîi, și a unei organizații de comsomol diversioniste (n-au întîrziat cu arestarea ei; vă amintiți de tînărul merce-olog?), iar în Ivanovo - demascarea centrului organizațiilor clandestine, care la rîndul lui, era subordonat Moscovei (începuse subminarea lui Buharin).

După formula solemnă „la moarte!”, judecătorul a făcut o pauză pentru aplauze, dar în sală domnea o tensiune sumbră, nu se auzeau decît suspinele și plînsetele unor oameni străini, țipetele și leșinurile rudelor, încît nici chiar în primele rînduri, unde ședeau

membrii de partid, n-au răsunat aplauze, iar asta era deja o necuviință. „Vai, Doamne, de ce fa-ceți asta?” strigau din sală către judecători. Cel mai tare se tînguia soția lui Univer. Și în semiîntunericul sălii, în mulțime s-a produs o mișcare. Vlasov a strigat către rîndurile din față:

— De ce nu aplaudați, ticăloșilor? Și mai ziceți că sunteți comuniști! Politrucul plutonului a venit în fugă și s-a apucat să-i vîre pistolul în față. Vlasov a sărit să-i înhațe revolverul, s-a apropiat un milițian și l-a împins

*în general vorbind - este singurul lucru în privința căruia s-a înșelat.

la o parte pe politrucul său, care făcuse o greșeală. Comandantul es-cortei a dat comanda: „La arme!” - și treizeci de carabine ale gărzii de milițieni și pistoalele enkavediștilor locali s-au îndreptat spre inculpați și mulțime (a făcut impresia că se va năpusti să-i elibereze pe osîndiți).

Sala era luminată numai de cîteva lămpi și semiîntunericul sporea babi-lonia generală și spaima. Mulțimea, definitiv convinsă dacă nu de pro-ces, cel puțin de carabinele îndreptate acum spre ea, strivindu-se, cuprinsă de panică, s-a îndreptat nu numai către uși, dar și către ferestre. Pîrîit de scînduri rupte, zăngănit de geamuri. Aproape strivită în picioare, fără cunoștință, soția lui Univer a rămas să zacă sub scaune pînă dimineața.

Și totuși aplauze n-au fost...

Fie-mi îngăduit ca această mică notă să o închin fetiței de opt ani — Zo-ia Vlasova. Își iubea tatăl ca pe ochii din cap. N-a mai putut să se ducă la școală (era tracasată mereu: „tatăl tău este diversionist!” Ea sărea la bătaie: „Tatăl meu este cel mai bun!”). După proces, a mai trăit doar un an (pînă atunci nu fusese bolnavă). Tot anul acela n-a rîs niciodată, mergea mereu cu capul plecat, și babele îi preziceau: „Se. uită în pă-mînt, va muri curînd”. A murit de meningită și înainte de moarte striga mereu: „Unde-i tătîcul meu? Dați-mi-l pe tătîcul”

Cînd numărăm milioanele celor morți în lagăre, uităm să înmulțim cu doi, cu trei...

Condamnații nu puteau fi executați îndată după proces, ei trebuiau însă păziți și mai strașnic, fiindcă ei acum nu mai aveau ce pierde, dar tre-buiau duși la reședința regională pentru a fi împușcați.

De prima sarcină - escortarea pe ulița întunecată pînă la sediul NKVD-ului - s-au achitat în felul următor: fiecare condamnat era însoțit de cinci persoane. Unul ducea felinarul. Altul mergea înainte cu pistolul ridicat. Doi îl țineau pe osîndit de brațe și în mîna liberă - pistolul, încă unul mergea în urmă cu revolverul ațintit asupra condamnatului.

Restul milițienilor erau așezați la distanțe egale pentru a preîntîmpina năvala mulțimii.

Acum fiecare om rațional va fi de acord că niciodată NKVD-ul nu și-ar fi îndeplinit marea sa sarcină dacă ar fi ținut-o mai departe cu procesele publice.

Iată de ce procesele politice publice nu s-au statornicit în țara noastră.

Capitolul 11

PEDEAPSA CAPITALĂ

PEDEAPSA cu moartea în Rusia are o istorie crenelată. În Codicele lui Alexei Mihailovici, pedeapsa cu moartea era aplicată în cincizeci de cazuri, în regulamentul militar al lui Petru figurau deja două sute de asemenea articole. Elizaveta(1) însă, fără să abolească aceste legi pri-vind pedeapsa cu moartea, nu le-a aplicat nici măcar o dată. Se spune că la urcarea pe tron ea a făcut legămîntul să nu execute pe nimeni, și în toți cei douăzeci de ani de domnie nu a executat pe nimeni. Deși a participat la Războiul de șapte ani(2), s-a descurcat fără să recurgă la pedeapsa cu moartea! Pentru mijlocul secolului al XVIII-lea, cu o jumă-tate de secol înainte de ghilotina iacobinilor, este un exemplu uimitor.

Este adevărat că noi ne-am făcut obiceiul să ridiculizăm trecutul; nu recunoaștem niciodată în el nici o faptă și nici o intenție bună. Astfel și Elizaveta poate fi ușor ponegrită: că a înlocuit pedeapsa cu moartea prin loviturile de bici, smulgerea nărilor, aplicarea stigmatului „hoț” și surghiun pe viață în Siberia. Să spunem însă un cuvînt și în apărarea împărătesei: cum ar fi putut ea să vireze mai brusc în pofida credințelor împămîntenite? Poate însă că și un condamnat la moarte contemporan, ca soarele să nu apună pentru el, ar alege benevol tot acest complex de pedepse, dar noi, din considerente umanitare, nu i-l propunem? Și poate că pe parcursul acestei cărți cititorul se va convinge încă o dată că douăzeci, ba

chiar și zece ani de lagăr în zilele noastre sunt mai grei decât pedepsele Elizavetei.

Folosind terminologia actuală, vom spune că Elizaveta avea o concepție general umană, iar Ecaterina a II-a - o concepție de clasă (și, deci, mai justă). Să nu execuți chiar pe nimeni i se părea groaznic, se simțea lipsită de apărare. Și pentru protecția ei, a tronului și a regimului, adică în cazuri de ordin politic (Mirovici(3), răzmerița din timpul ciumei de la Moscova(4), Pugaciov), ea a considerat pe deplin oportună pedeapsa cu moartea. Iar pentru infractorii de drept comun, de ce n-ar socoti-o abolită?

Sub Pavel-I(5), abolirea pedepsei cu moartea a fost confirmată. (Răz-boaie au fost multe, dar regimentele nu au știut ce sunt tribunalele mili-tare.) În lunga domnie a lui Alexandru I s-a introdus pedeapsa cu moar-tea doar pentru crime săvârșite de militari în campanie (1812). (Ni se va replica: dar bătaia mortală cu nuiiele? Nimic de zis, asasinate săvârșite în secret au existat, dar poți să faci un om să moară și într-o adunare sindicală! Și totuși, în țara noastră de la Pugaciov la decembriști, nu s-a întâmplat să fie luată viața dată de Dumnezeu prin votul unor judecători nici măcar criminalilor de stat.)

De la cei cinci decembriști(6) spînzurați, pedeapsa cu moartea pentru crime de stat la noi n-a fost abrogată, ea a fost confirmată de Codurile din 1845 și 1904, și a mai fost completată cu codurile penale ale arma-tei și marinei, dar a fost abrogată pentru toate crimele judecate de tribunalele obișnuite.

Și oare câți oameni au fost executați în toată vremea asta în Rusia? Am citat (în capitolul 8) statisticile elaborate de niște militanți liberali în anii 1905-1907: în optzeci de ani, 894 de execuții, adică în medie câte 11 oameni pe an. Să adăugăm și cifrele mai exacte ale lui N.S. Taganțev*, cunoscător al dreptului penal rus. Pînă în anul 1905, pedeapsa cu moartea a fost în Rusia o măsură excepțională. În treizeci de ani, din 1876 pînă în 1905 (perioada celor de la „Narodnaia volia” și a actelor de terorism, nu a unor intenții exprimate în bucătăria apartamentului co-mun; perioada grevelor în masă și a tulburărilor țărănești; perioada cînd au fost create și consolidate toate partidele viitoarei revoluții) au fost executați 486 de oameni, adică 17 pe an în toată țara. (Asta - laolaltă cu execuțiile de

drept comun !)** În anii primei revoluții și ai reprimării ei, numărul execuțiilor a crescut brusc, șocînd închipuirea rușilor, stîr-nind lacrimile lui Tolstoi, indignarea lui Korolenko și a multor altora: între 1905 și 1908 au fost executați aproximativ 2 200 de oameni (patruzeci și cinci pe lună!). Erau executați în special pentru terorism, asasinat, tîl-hărie. Aceasta a fost epidemia execuțiilor, cum scrie Taganțev. (La scurtă vreme a fost întreruptă.)

Este ciudat să citești că, în 1906, cînd s-au introdus curțile marțiale, una dintre problemele cele mai complicate a fost: cine să execute? (Neapă-rat în douăzeci și patru de ore de la pronunțarea verdictului.) Dacă cei care trăgeau erau soldați de trupă, acest lucru producea impresie nefa-vorabilă asupra trupelor. Și deseori nu găseau călăi voluntari. Celor dinaintea revoluției nu le-a trecut prin minte că un singur călău, dacă trage în ceafă, poate împușca mai mulți dintr-o dată.

Încă de la venirea la putere, Guvernul provizoriu a abolit pedeapsa cu moartea. În iulie 1917 a reintrodus-o pentru armata activă și zonele din apropierea frontului pentru crime săvîrșite de militari, asasinate, violuri, tîlhărie și jaf (care se întîlneau din belșug în zonele respective). A fost una dintre măsurile cele mai nepopulare, care au contribuit la căderea Guvernului provizoriu. Una dintre lozincile bolșevicilor în preajma lovi-turii de stat a fost: „Jos pedeapsa cu moartea restabilită de Keren-ski!”(7)

Se povestește că la Smolnîi, chiar în noaptea de 25 spre 26 octombrie s-a discutat dacă unul dintre primele decrete să nu fie cel privind aboli-rea pe vecie a pedepsei cu moartea. Lenin, atunci, a luat în rîs utopis-

*N. S. Taganțev, Pedeapsa cu moartea. Sankt-Petersburg, 1913. (Cu „cazul Taganțev” am făcut cunoștință în capitolul 8.)

** În Schlisselburg, din 1884 pînă în 1906 au fost executați... 13 oameni.

mul tovarășilor săi. El știa că fără pedeapsa cu moartea nu vor înainta cîtuși de puțin în direcția noii societăți. Totuși, alcătuiind guvernul de coaliție cu eserii de stînga, au cedat concepțiilor false ale acestora și începînd din 28 octombrie 1917, pedeapsa cu moartea a fost abolită. Firește, din această poziție „indulgentă” nu putea ieși nimic bun. (Dar cum au abolit-o? La începutul anului 1918, Troțki a ordonat să fie jude-cat Alexei Șceastnîi, noul amiral, pentru

că a refuzat să scufunde flota din Marea Baltică. Președintele Tribunalului Suprem Karklin, în rusa lui stîlcită(8), a citit iute verdictul. „Să fie împușcat în douăzeci și patru de ore”. Asistența din sală a început să se agite: pedeapsa capitală a fost abolită! Acuzatorul Krîlenko a venit cu explicația: „De ce vă agitați? A fost abolită pedeapsa capitală. Lui Șceastnîi nu-i aplicăm pedeapsa capitală, îl împușcăm”. Și l-au împușcat.)

Dacă luăm în considerație documentele oficiale, pedeapsa cu moartea a fost restabilită în toate drepturile din iunie 1918, adică nu, nu „resta-bilită”, ci introdusă pentru a inaugura o nouă eră de execuții. Dacă ad-mitem că Lațis* nu diminuează cifrele, ci doar că nu are date complete, și că tribunalele revoluționare au efectuat aceeași treabă pe cale judi-ciară precum CEKA pe cale extrajudiciară, vom constata că în cele douăzeci de gubernii centrale ale Rusiei, în șaisprezece luni (iunie 1918 - octombrie 1919) au fost împușcați peste 16 000 de oameni, adică pes-te 1000 pe lună** (Cu acest prilej au fost împușcați și Hrustaliiov-Nosar, președintele primului Soviet al deputaților - Petersburg 1905 -, și acel pictor care a creat schița pentru uniformă, inspirată din legendele rusești, a Armatei Roșii și care a fost purtată tot timpul războiului civil.)

Apoi - tribunalele militare revoluționare, cu cifrele lor tot de mii pe lună. Și tribunalele căilor ferate (v. cap. 8, p. 221)

De altminteri, este posibil ca nu prin aceste execuții singulare, preceda-te sau nu de o sentință și care ulterior s-au adunat în mii, a cutremurat și tulburat întreaga Rusie era execuțiilor instaurată în anul 1918.

Și mai cumplită ni se pare moda părților beligerante, apoi a învingătorilor - moda scufundării șlepurilor, încărcate de fiecare dată cu oameni, care nici măcar nu erau numărați ori înscriși pe o listă, ori strigați la apel, de cele mai multe ori ofițeri și alți ostatici, în Golful Finic, în Marea Albă, în Marea Caspieă, în Marea Neagră, chiar și în lacul Baikal. Asta nu intră în incursiunea noastră, strict juridică, ci în istoria moravurilor, unde își au obîrșia toate cîte s-au întîmplat în continuare. De-a lungul secolelor istoriei noastre, începînd chiar de la cel dintîi Riurik, oare a mai existat vreo perioadă cu atîtea cruzimi și cu atîtea asasinate cu cîte

*Doi ani de luptă... p. 75

****Dacă tot suntem la comparații, poftiți încă una: în cei optzeci de ani de vîrf ai Inchiziției (1420-1498). În toată Spania au fost condamnați la ardere pe rug 10 000 de oameni, adică zece oameni pe lună.**

bolșevicii au însoțit și încheiat războiul civil?

Ne-ar scăpa un crenel tipic dacă am omite să spunem că pedeapsa cu moartea a fost abolită... în ianuarie 1920, da! Un cercetător poate rămîne chiar încurcat în fața acestei credulități și slăbiciuni a dictaturii, care s-a privat de paloșul răzbunător, cînd Denikin hălăduia încă în Kuban, Vranghel în Crimeea, iar cavaleria poloneză înșeua caii, pregătindu-se de campanie. Dar, în primul rînd, acel decret era foarte înțelept: el nu se extindea asupra tribunalelor militare revoluționare, ci doar asupra CEKA și tribunalelor din spatele frontului. De aceea, cei hărăziți împușcării puteau fi deplasați mai aproape de locul unde puteau fi împușcați. Așa, de pildă, pentru istorie, s-a păstrat ordinul:

„Secret. Circulară.

Președinților CEKA și VCEKA pentru secțiile speciale.

În legătură cu desființarea pedepsei cu moartea, propunem ca toate persoanele care prin diferitele crime săvîrșite sunt pasibile de pedeapsa capitală, să fie trimise în zona operațiilor de luptă, ca loc asupra căruia decretul privind desființarea pedepsei cu moartea nu se extinde.

15 aprilie 1920

Nr. 325/16.756

Șeful secției speciale a VCEKA /semnătura/
Iagoda"

În al doilea rînd, decretul a fost pregătit prin curățirea prealabilă a închi-sorilor (prin împușcarea în masă a deținuților pasibili de a intra „sub pu-terea decretului"). În arhive s-a păstrat declarația deținuților de la închi-soarea Butîrki din 5 mai 1920:

„La noi, în pușcăria Butîrki, după semnarea decretului privind abolirea pedepsei cu moartea, noaptea, au fost împușcați 72 de oameni. Aceas-tă faptă a fost ceva de coșmar prin ticăloșia ei."

Dar, în cel de-al treilea rînd, ceea ce este consolator, acțiunea decretului a fost de scurtă durată: patru luni (pînă ce închisorile s-au umplut din nou). Prin decretul din 28 mai 1920, VCEKA a obținut iar dreptul de a împușca.

Revoluția se grăbește să boteze totul din nou, pentru ca fiecare obiect să fie văzut ca nou. Tot așa și pedeapsa cu moartea a fost rebotezată în măsura supremă, și nici măcar „de pedeapsă”, ci de protecție soci-ală. Bazele legislației penale din 1924 ne explică faptul că această mă-sură supremă a fost introdusă temporar, pînă la abolirea ei definitivă de către Comitetul Central Executiv.

Și, în 1927, într-adevăr, au început s-o abolească: au lăsat-o doar pen-tru crime împotriva statului și armatei (articolul 58 și cele din Codul militar), este adevărat, și pentru banditism de asemenea (dar se știe cît de largă este interpretarea politică a „banditismului” în acei ani, ba chiar și astăzi: de la „basmaci” și pînă la partizanul din pădurile Lituaniei, orice naționalist înarmat care nu recunoaște puterea centrală este „ban-dit”, cum să rămînem fără acest articol? Și rebelul din lagăr, și partici-pantul la o manifestație în oraș sunt tot „bandiți”). Dar din articolele privind protecția persoanelor particulare, privind omorurile, jafurile și violurile, cu prilejul celei de a zecea aniversări a lui Octombrie, pedeapsa cu moartea a fost abolită.

Cu prilejul celei de a cincisprezecea aniversări a lui Octombrie s-a adăugat pedeapsa cu moartea prin legea așa-numită „șapte a opta”, acea lege foarte importantă a socialismului în ofensivă, care făgăduia cetățeanului un glonte în cap pentru fiecare fărîmă luată din averea sta-tului.

Cum se întîmplă întotdeauna la început, în 1932-1933 s-au năpustit peste această lege, au împușcat cu deosebită rîvnă. În aceste vremuri pașnice (Kirov încă trăia...), doar la închisoarea Krestî din Leningrad, în decembrie 1932, își așteptau ursita concomitent două sute șaizeci și cinci de condamnați la moarte*, și probabil că într-un an numai la Krestî s-au adunat peste o mie.

Cine erau acești nelegiuiți? De unde s-au adunat atîția conspiratori și răzvrătiți? De pildă, ședeau acolo șase colhoznici de lîngă Țarskoe Selo care iată de ce se făcuseră vinovați: după ce au cosit fînul colhozului, s-au dus să cosească pentru vacile lor ce mai rămăsese pe mușuroaie. Toți acești țărani n-au fost grațiați de VȚIK, sentința a fost executată!

Care Saltîciha? Care dintre cei mai mîrșavi și odioși stăpîni de iobagi ar fi putut ucide șase țărani pentru cîteva nenorocite smocuri de iarbă?... Numai dacă i-ar fi bătut cu nuiua, o singură dată, noi am fi

știut și i-am fi blestemat numele la școală**. Iar acum - n-am văzut, n-am auzit, nici pe-acolo n-am trecut! Nu pot decât să-mi păstrez speranța că povestirea martorului meu ocular va fi confirmată de documente. Dacă Stalin n-ar mai fi ucis niciodată pe nimeni, numai pentru acești șase țărani din Țar-skoe Selo l-aș fi socotit vrednic să fie executat prin tăierea în patru! Și mai cutează unii să cîrîie: „Cum ați îndrăznit să-l demascați?”, „să tulbu-rați marea umbră?”, „Stalin aparține mișcării comuniste universale!” Da. Și codului penal.

De altfel, Lenin și Troțki cu ce sunt mai buni? Ei au început!

Să ne întoarcem însă la impasibilitate și imparțialitate. Firește, VȚIK ne-greșit „ar fi desființat definitiv” pedeapsa capitală o dată ce făgăduise, dar nenorocirea este că în 1936 Tătucul și învățătorul „a desființat defi-nitiv” însuși VȚIK-ul. Iar Sovietul Suprem suna mai degrabă la Anna Ioanovna(9). Aici și „măsura supremă” a devenit măsură supremă de

*Mărturia lui B., care le ducea condamnaților hrana în celulă.

**Însă în școli nu se știe că Saltîciha, conform sentinței date de un tribunal (de clasă), a stat pentru atrocitățile ei unsprezece ani în temnița subterană de la Mînăstirea Ivanovski din Moscova. (A. S. Prugavin, Monastîrskie tiurnîi - închisori mînăstirești -Editura „Posreclnik”, 1906, p. 39).

pedeapsă, ci nu de nu se știe de care „protecție”. Execuțiile din anii 1937-1938 nici chiar pentru urechea lui Stalin n-ar fi încăput în „protec-ție”.

Care jurist, care istoric al dreptului penal ne va putea oferi o statistică verificată a acestor execuții? În ce loc se află acele arhive secrete unde am putea să pătrundem și să obținem cifrele? Nu există. Nu există și nu vor exista. Să îndrăznim deci doar să repetăm acele cifre-zvonuri, proaspete, care în 1939-1940 circulau pe sub bolțile de la Butîrki și pro-veneau de la oamenii lui Ejov, mari și medii, care căzuseră și care tre-cuseră nu demult prin acele celule (ei știau deci!). Ei spuneau că în acești doi ani au fost executați în toată Uniunea o jumătate de milion de „politici” și 480 000 de deținuți de drept comun (articolul 59-3, erau exe-cutați ca „susținători ai lui lagoda”; prin aceasta a fost nimicită „vechea și nobila seminție a hoților”).

Cît sunt de neverosimile aceste cifre? Luînd în considerație că execu-țiile n-au durat doi ani, ci doar unu și jumătate, trebuie să ne așteptăm în medie la 28 000 de executați pe lună (în virtutea

articolului 58). Asta pe toată Uniunea. Și câte locuri de execuție au fost? Numărînd cu mo-destie - o sută cincizeci. (Au fost mai multe, desigur. Numai la Pskov, sub multe biserici. În fostele chilii ale pustnicilor, au fost amenajate încăperi de tortură și execuție ale NKVD-ului. Nici în 1953, turiștii nu aveau acces în aceste biserici: „arhive”; astfel de „arhive” că nici păianjenii nu erau măturați de zece ani. Înainte de a începe lucrările de restaurare, de acolo s-au scos camioane întregi de oseminte.) Deci, într-un singur loc, într-o zi, duceau la execuție cîte șase oameni. Vi se pare o cifră fantastică? Este chiar diminuată! Niște martori din Krasno-dar spun că acolo, în clădirea principală a GPU-ului de pe strada Prole-tarskaia, în 1937-1938, în fiecare noapte erau împușcați peste 200 de oameni! (După alte surse, în jurul datei de 1 ianuarie 1939 fuseseră îm-pușcați 1 700 000 de oameni.)

În timpul războiului de apărare a patriei în funcție de circumstanțe, apli-carea pedepsei cu moartea ba se extindea (de exemplu militarizarea căilor ferate), ba se îmbogățea în ceea ce privește formele (din aprilie 1943 - decretul privind moartea prin spînzurătoare).

Toate aceste evenimente au trăgănat întrucîtva abolirea făgăduită, to-tală, definitivă și veșnică, a pedepsei cu moartea, însă poporul nostru, prin răbdarea și supușenia lui, a meritat-o totuși: în mai 1947, Iosif Vissarionovici proba un jabou scrobit în fața oglinzii, i-a plăcut — și a dictat prezidiului Sovietului Suprem abolirea pedepsei cu moartea în timp de pace (înlocuită cu douăzeci și cinci de ani - sfertul).

Poporul nostru însă este ingrat, criminal și incapabil de a prețui mărinimia. De aceea, doi ani și jumătate, cîrmuitorii s-au tot văitat de pe-deapsa cu moartea și la 12 ianuarie 1950 a fost emis un decret contrar: „Tinînd seama de cererile venite din partea republicilor naționale (Ucraina?...), din partea sindicatelor (drăguțele sindicate, întotdeauna știu ele ce trebuie), din partea organizațiilor țărănești (asta a dictat-o în timp ce dormea, căci toate organizațiile țărănești fuseseră nimicite de Milostivul încă din anul Marii Cotituri), precum și din partea oamenilor de cultură” (da, asta este întru totul verosimil), au reintrodus pedeapsa cu moartea pentru „trădătorii de patrie, spionii, sabotorii și diversioniștii, care s-au înmulțit cu nemiluita”.

Și odată reintrodusă obișnuita, vechea noastră ghilotină, au purces mai departe fără eforturi: 1954 - și pentru omucidere intenționată; mai 1961 - pentru furt din avutul statului, pentru falsificare de bani și terorism la locul de detenție (asta pentru cei care îi ucid pe turnători și intimidează administrația lagărului); iulie 1961 - pentru încălcarea regulilor privind operațiile valutare; februarie 1962 - pentru atentat (un gest din mînă) la viața milițienilor și drujinnicilor(10); și tot atunci - pentru viol; și tot atunci - pentru luare de mită.

Toate acestea însă sunt provizorii pînă la abolirea definitivă. Și astăzi tot așa scrie.

Și rezultă că am rezistat cel mai mult fără pedeapsa cu moartea sub Elizaveta Petrovna.

În existența noastră prosperă și oarbă ne închipuim că osîndiții la moarte sunt cîțiva indivizi izolați, năpăstuiți de fatalitate. În mod instinc-tiv suntem încredințați că noi nu am putea ajunge niciodată în celula celor condamnați la moarte, că pentru asta este necesară dacă nu o culpă gravă, cel puțin o viață de excepție. Trebuie să facem bine ordine în capul nostru ca să ne putem imagina că în celula condamnaților la moarte au locuit nenumărați oameni dintre cei mai banali pentru cele mai banale fapte și - care cum au avut noroc - cel mai adesea ei n-au primit aici grațierea, ci capitala (așa numesc deținuții „pedeapsa capita-lă”, lor nu le plac cuvintele solemne și denumesc totul într-un fel mai rudimentar și mai scurt).

Un agronom raional a fost condamnat la moarte pentru că a greșit analiza-grînelor colhozului! (ori poate analizele n-au fost pe placul condu-cerii?): anul 1937. Melnikov, președintele unei cooperative meșteșugă-rești (care producea mosorele de ață) a fost condamnat la moarte pen-tru că la atelier a izbucnit un incendiu dintr-o scînteie de la locomobilă! - anul 1937. (Este adevărat că a fost grațiat și a primit în schimb zece ani.)

În aceeași închisoare Krestî, în 1932, își așteptau moartea: Feldman, pentru că a fost prins cu valută; Faitelevici, absolvent de conservator, fiindcă a vîndut o foaie de oțel pentru confecționat penițe. Comerțul tra-dițional al evreului, pîinea și pasiunea lui, a devenit, de asemenea, vrednic de condamnare la moarte!

Să te mai miri atunci că a primit pedeapsa cu moartea Gheraska, un flăcău dintr-un sat din regiunea Ivanovo: de Sfântul Nicolae de primăvara-ră a chefuit în satul vecin, a băut zdravăn și a lovit peste dos - pe cine credeți? Nu pe milițian, nu! Calul miliției! (Este adevărat că, răzbunându-se tot pe miliție, a smuls o placă de protecție de la sovietul comunal, precum și firul telefonului, strigînd; „Jos cu sticleții!”...)

Norocul de a ajunge în celula de condamnat la moarte nu se datorează faptului că ai făcut sau n-ai făcut ceva, el este hotărît de învîrtirea roții celei mari, de cursul redutabilelor împrejurări exterioare. De pildă, în Leningradul aflat sub blocadă. Ce trebuie să creadă conducătorul lui su-prem, tovarășul Jdanov, dacă printre cazurile GB-ului din Leningrad, în aceste luni cumplite, nu vor figura și condamnări la moarte? Că Orga-nele trîndăvesc, nu-i așa? Trebuie descoperite marile conspirații clan-destine dirijate de nemți din afară. De ce sub Stalin, în 1919, astfel de comploturi au fost descoperite? De ce să nu fie descoperite și sub Jda-nov, în 1942? Zis și făcut: sunt descoperite cîteva comploturi cu rami-ficații! Dormi în camera ta neîncălzită din Leningrad, iar mîna cea nea-gră cu gheare lungi se coboară deasupra ta. Și de tine nu depinde nimic. Este desemnat cutare - de pildă, general-locotenentul Ignatovski. Ferestrele lui dau spre Neva. Și-a scos batista albă să-și sufle nasul - un semnal! Ca inginer, lui Ignatovski îi place să discute cu marinarii despre tehnică. S-a înregistrat! Ignatovski este ridicat. A sosit timpul să dea socoteală. Așadar numiți patruzeci de membri ai organizației dum-neavoastră! îi numește. Astfel, dacă ești controlor de bilete la Teatrul Alexandrinski nu ai prea mari șanse se fii numit, dar dacă ești profesor la Institutul de tehnologie, atunci da, ești pe listă. Ce a depins de tine pînă aici? Și toți cei aflați pe listă au asigurată pedeapsa cu moartea.

Și toți sunt împușcați. Și doar Konstantin Ivanovici Strahovici, unul dintre marii specialiști ruși în hidrodinamică, a scăpat cu viață. Iată cum: Nu știi ce șef superior de la Securitatea Statului este nemulțumit că lista e prea mică și vor fi împușcați prea puțini. Și Strahovici este de-semnat să fie centrul potrivit pentru descoperirea unei alte organizații. Este chemat de căpitanul Altschuller: „Va să zică, așa? Înadins ați măr-turisit totul și ați hotărît să vă duceți pe

lumea cealaltă ca să ascundeți guvernul clandestin? Ce erați în acel guvern?" Astfel, continuînd să stea în celula condamnaților la moarte, Strahovici intră într-un nou ciclu de anchetă! El propune să fie considerat ministru al învățămîntului (vrea să se termine totul cît mai repede!), dar pentru Altschuller este puțin.

Ancheta continuă, între timp grupul lui Ignatovici este executat. La unul dintre interogatorii, Strahovici se înfurie: nu că ar vrea să trăiască, dar a obosit să moară și, lucrul cel mai important, s-a săturat de minciună. Și, la un interogatoriu încrucișat, în prezența unui grangure, bate cu pum-nul în masă: „Pe voi pe toți or să vă împuște! Eu nu mai vreau să mint! Și, de altfel, îmi retrag toate mărturiile!" Și această explozie ajută! Nu numai că au încetat să-l mai ancheteze, dar l-au uitat în celula osîndi-ților la moarte.

Probabil că în această atmosferă de supunere generală o explozie de disperare ajută întotdeauna.

De necrezut cîți au fost împușcați: la început mii, apoi sute de mii. Împărțim, înmulțim, blestemăm. Și totuși acestea nu sunt decît cifre. Ele uluiesc mintea, apoi sunt uitate. Dacă vreodată rudele celor împușcați ar trimite la o editură fotografiile celor executați și s-ar edita un album în mai multe volume, frunzărindu-l și aruncînd o ultimă privire în ochii lor stinși, ce bogăție de simțăminte am strînge pentru tot restul vieții. O ast-fel de lectură, aproape fără cuvinte, s-ar așterne în inima noastră pentru vecie.

În casa unor cunoscuți, unde trăiesc foști zeki, s-a statornicit un ritual: la 5 martie, de Ziua Morții Ucigașului Principal, se așază pe masă fotogra-fiile unor oameni împușcați ori morți în lagăre, cîteva zeci, cîte au putut strînge. Și toată ziua în casă domnește o atmosferă solemnă de bise-rică și, în același timp, de muzeu. Muzică funeabră. Vin prieteni, se uită la fotografii, tac, ascultă, vorbesc în șoaptă, pleacă fără să-și ia la reve-dere.

Așa ar trebui să fie peste tot... Pentru ca măcar o mică cicatrice să ne rămînă în inimă din moartea lor.

Pentru ca totuși moartea lor să nu fi fost în zadar!...

Oare cum se petrece totul? Cum or fi asiepfînd oamenii? Ce gîndesc ei? Și la ce hotărîri ajung? Și oare cum sunt luați? Și ce simt în ultimele clipe? Și cum anume... asta... cum îi... cum...?

Este firească dorința arzătoare a oamenilor de a răzbate dincolo de vidul ultimelor clipe (deși nimeni dintre noi nu va pătrunde, firește, nicio-dată. Este firesc, de asemenea, că cei care au supraviețuit nu povestesc nimic despre clipele cele mai de pe urmă, fiindcă ei au fost grațiați.

Ce se întâmplă mai departe - știe doar gîdele. Dar gîdele nu va spune niciodată. (Acel vestit nenea Lioșa, de la închisoarea Krestî, care răsucea mîinile la spate, puneă cătușele, iar dacă cel dus striga pe coridor în miez de noapte: „Adio, fraților!", îi vîra și un căluș în gură, de ce ar vrea să povestească? Probabil că și acum el se plimbă prin Leningrad, bine îmbrăcat. Dacă îl veți întâlni în vreo berărie pe insulele de agrement de pe Neva ori la vreun meci de fotbal, să-l întrebați!)

Însă nici călăul nu știe totul pînă la sfîrșit. Slobozind fără să audă gloanțele din pistol în ceafa osînditului în acompaniamentul unui zgomot infernal produs de motorul unei mașini, el este condamnat să nu priceapă cele săvîrșite. Nici el nu știe pînă la sfîrșit! Pînă la sfîrșit știu doar cei uciși, cu alte cuvinte nimeni.

Este adevărat că și un artist, chit că în mod nedeslușit, confuz, știe totuși ceva pînă în clipa contactului cu glonțul ori cu ștreangul.

Cu ajutorul celor grațiați și al unor artiști ne-am format o imagine aproximativă a celulei condamnaților la moarte. Știm, de pildă, că nu dorm noaptea, ci așteaptă. Că se liniștesc doar spre dimineață.

Narokov (Marcenko)(11), în romanul *Mărimi imaginare**, puternic viciat de obiectivul ce și l-a propus autorul: să scrie totul ca Dostoievski, ba să fie chiar mai înduioșător, mai sfîșietor decît la el, după mine, a descris foarte bine celula osîndiților și chiar scena împușcării. N-ai cum să verifici, dar parcă este verosimil.

Prezumțiile unor scriitori mai vechi, cum e de pildă Leonid Andreev(12), amintesc acum fără voia lor de epoca lui Krîlov(13). Și care autor de literatură fantastică și-ar putea imagina, de exemplu, celula condamnaților la moarte din anul 1937? Ne-ar conduce negreșit pe firul lui psihologic: cum așteaptă, cum trag cu urechea?... Cine ar fi putut să prevadă și să descrie astfel de sentimente ale condamnaților la moarte:

1. Condamnații suferă de frig. Sunt nevoiți să doarmă pe pardoseala de ciment, sub fereastră - minus trei grade (Strahovici). Pînă te duc

la execuție, poți să îngheți aici.

2. Condamnații suferă de lipsă de spațiu și de aer. Într-o celulă de o persoană sunt înghesuiți șapte (mai puțin - nicidecum), zece, cinci-sprezece sau douăzeci și opt de condamnați la moarte (Strahovici, Leningrad, 1942). Sunt striviți astfel săptămîni și luni întregi! Ce înseamnă pe lîngă asta coșmarul celor șapte spînzurați?!(14) Oamenii nu se mai gîndesc la execuție, nu se tem de împușcare, ci iată - cum să-și întindă picioarele? Cum să se întoarcă? Cum să înghită o gură de aer?

În anul 1937, cînd în pușcăriile din Ivanovo - cea „Interioară”, Nr. 1, Nr. 2 și KPZ, erau închiși concomitent pînă la 40 000 de oameni, deși fuse-seră calculate pentru cel mult trei-patru mii. La închisoarea Nr. 2 erau amestecați: inculpați, condamnați la lagăr, condamnați la moarte, con-damnați la moarte și apoi grațiați și, în plus, hoți. Și toți, timp de cîteva zile, stăteau într-o celulă mare umăr lîngă umăr într-o asemenea înghe-suială, încît le era cu neputință să se ridice ori să lase brațele în jos, iar cei aflați lîngă priciuri puteau să se aleagă cu picioarele rupte. Era iarnă, și, ca să nu se sufoce, deținuții au spart geamurile de la ferestre, (în această celulă își aștepta moartea, fiind deja condamnat, un mem-bru al RSDRP din anul 1898, acum cu părul complet alb, care a părăsit partidul bolșevicilor în 1917, după Tezele din aprilie(15).

3. Condamnații la moarte suferă de foame. Unii, după condamnare, aș-teaptă atît de mult, încît teama de moarte nu mai contează față de chi-nurile foamei: unde să găsească de mîncare? În anul 1941, în pușcăria din Krasnoïarsk, Alexandru Bahici a petrecut în camera condamnaților șaptezeci și cinci de zile și nopți! Se împăcase cu soarta irosită. Dar se

*Editura Cehov, New York, 1952.

umflase tot din cauza nemîncării cînd i-au comutat pedeapsa în zece ani, și în această stare și-a început viața de lagăr. Dar care este recor-dul șederii în celula condamnaților la moarte? Cine știe recordul?... Vsevolod Petrovici Golițîn, starostele (!) celulei condamnaților, a stat aici o sută patruzeci de zile (1938), dar acesta e oare un record? Gloria științei noastre, academicianul N. I. Vavilov, a așteptat execuția cîteva luni, dacă nu cumva un an. În stare de condamnat la moarte a fost eva-cuat la închisoarea din Saratov.

Acolo a fost închis într-o celulă de la subsol fără ferestre, și când, în vara lui 1942, grațiat, a fost transferat într-o celulă comună - nu mai putea să meargă, era scos pe brațe la plimbare.

4. Condamnații la moarte nu beneficiază de asistență medicală. Ohri-menko, în timpul îndelungii șederi în celula condamnaților (1938), s-a îmbolnăvit grav. Nu numai că nu l-au dus la spital, dar nu l-a vizitat nici medicul. Când totuși a venit, nu a intrat în celulă, ci prin gratiile ușii, fără să-l examineze și fără să-l întrebe ceva, i-a întins niște prafuri. Stra-hovici s-a îmbolnăvit de hidropizie, i-a explicat gardianului - și i-au trimis... un dentist.

Când un medic intervine, oare trebuie să-l trateze pe condamnat, adică să-i prelungească așteptarea morții? Ori umanismul medicului constă în faptul de a insista pentru execuția neîntârziată? Iată din nou o scenă aflată de la Strahovici: intră medicul și, discutînd cu gardianul de serviciu, arată cu degetul spre condamnații la moarte: „Răposat!... Răposat!... Răposat!...” (Astfel îi desemnează gardianului pe distrofici, insistînd că nu se poate să-i chinuie în felul acesta pe oameni, e timpul să fie executați!)

De fapt de ce îi țineau atît de mult? Nu aveau suficienți călăi? Trebuie să se țină seama că multora dintre cei condamnați la moarte li se pro-punea, ba chiar erau rugați să semneze cererea de grațiere, iar când aceștia se încăpățîneau - nu mai doreau nici un fel de tranzacții - cererea era semnată în numele lor. Și, apoi, circulația hîrtilor prin toate compar-timentele mașinii avea nevoie de luni întregi.

Eu cred că aici era vorba de impactul dintre două instituții de stat: cea care avea în sarcină ancheta și procesele (membrii Colegiului Militar mi-au spus că erau la un loc) alerga să descopere cazuri teribile, de coșmar, și nu putea să nu acorde criminalilor pedeapsa meritată: moar-tea prin împușcare. Dar îndată ce sentințele erau pronunțate, trecute la activul anchetei și tribunalului, aceste sperietori numite condamnați nu-i mai interesau. În realitate, nu era vorba de nici o conspirație, și nimic în viața de stat nu putea să se schimbe dacă acești osîndiți rămîn în viață ori vor muri. Și astfel erau lăsați complet la aprecierea instituției peni-tenciarelor. Aceasta, care aparținea de GULag, îi privea pe deținuți din punct de vedere

economic. Indicatorii lor nu erau să împuște cît mai mulți, ci să trimită cît mai multă forță de muncă în Arhipelag.

Așa îl privea Sokolov, comandantul închisorii interioare a Casei Mari, și pe Strahovici, care, pînă la urmă, se plictisise în celula condamnaților la moarte și a cerut hîrtîe și creion pentru studiile sale științifice. Mai întîi a scris caietul Interacțiunea dintre lichid și corpul solid care circulă prin el, Calculul balistelor, resorturilor și amortizoarelor, pe urmă Bazele teoriei stabilității. A fost transferat într-o celulă individuală, „științifică”, și l-au trecut pe un regim de hrană mai bun. Apoi au început să vină comenzi de pe frontul Leningradului. Pentru aceasta a elaborat o lucrare privind tragerea antiaeriană volumetrică. Drept urmare, Jdanov i-a comutat pedeapsa cu moartea în cincisprezece ani (dar poșta de pe Pămîntul cel Mare mergea foarte încet: curînd însă a sosit de la Moscova o grațiere obișnuită și mult mai generoasă decît a lui Jdanov: numai zece ani).

Toate caietele din închisoare ale lui Strahovici sunt și acum întregi. Cu aceasta cariera lui științifică de după gratii de-abia începuse, îi va fi dat să conducă unul dintre primele proiecte sovietice din domeniul turbo-reactoarelor.

Pe N.P., matematician, docent, a decis să-l exploateze în scopuri per-sonale anchetatorul Krujkov (da, da, chiar acel tîlhar). Cum era student la fără frecvență, l-a chemat pe N.P. din celula condamnaților și l-a pus să rezolve probleme de teoria funcțiilor de variabilă complexă pentru lucrările lui de control (dar poate nici nu erau ale lui).

Prin urmare, ce înțelegea literatura universală din suferințele care pre-ced execuția?

În sfîrșit (povestirea lui Ceavdarov), celula condamnaților la moarte poate fi utilizată ca element al anchetei, ca mijloc de influență. Doi incul-pați care refuzaseră să mărturisească (Krasnoiarsk) au fost „condam-nați” la moarte și transferați în celula osîndiților. (Ceavdarov s-a scăpat cu vorba: „Acestora li s-a înscenat o judecată”. Dar în situația cînd orice judecată este o înscenare, cu ce cuvînt să mai numești această pseu-dojudecată? Scenă în scenă, spectacol montat într-un spectacol?) Aco-lo i-au lăsat să respire din plin atmosfera dintr-o celulă a condamnaților la moarte. Pe urmă le-

au introdus niște „cloști”, chipurile tot „condam-nați”. Și aceștia au început să se căiască pentru că au fost atît de îndă-rătnici la anchetă și i-au rugat pe gardian să transmită anchetatorului că sunt gata să semneze totul. Le-au dat să semneze declarațiile, pe urmă i-au luat din celulă ziua, deci nu i-au dus să-i împuște.

Dar acei condamnați cu adevărat la moarte din această celulă, care au servit drept material pentru jocul anchetatorului, oare vor fi simțit și ei ceva cînd acei oameni „s-au căit” și au fost grațiați? Ei, dar astea nu sunt decît accesorii regizorale.

Se spune că pe Konstantin Rokossovski, viitorul mareșal, în 1939, l-au dus de două ori în pădure pentru o execuție nocturnă fictivă, au în-dreptat armele spre el, pe urmă le-au lăsat în jos și l-au dus la închi-soare. Aceasta se cheamă tot pedeapsă capitală aplicată ca procedeu în folosul anchetei. Și totul s-a terminat cu bine, Rokossovski este bine-mersi, și nu poartă nimănui ranchiună.

Aproape întotdeauna omul se lasă ucis fără să se împotrivească. De ce condamnarea la moarte hipnotizează în asemenea măsură? De cele mai multe ori cei grațiați nu-și amintesc ca vreunul din celula condam-naților să se fi împotrivit. Dar există și astfel de cazuri. În anul 1932, la închisoarea Krestî din Leningrad condamnații la moarte au luat gardie-nilor revolverele și au tras. După acest incident a fost adoptată urmă-toarea tactică: după ce au depistat prin vizor pe cel care trebuia luat, cinci gardieni neînarmați năvăleau în celulă și se repezeau asupra celui desemnat. În celulă se aflau vreo opt-zece condamnați, însă fiecare dintre ei trimisese cerere de grațiere lui Kalinin, fiecare își aștepta ierta-rea și din pricina asta se comportau conform zicalei: „Mori tu astăzi, eu o să mor mîine”. Ei se dădeau la o parte și priveau nepăsători cum îl ră-suceau pe cel sortit pieirii, cum striga el după ajutor, și i se vîra în gură o minge micuță de copil. (Privind o minge de copil, poți oare să bănuiești la cîte poate ea servi?... Ce bun exemplu pentru o lecție des-pre metoda dialectică!) O, speranță! Ce aduci tu cu precădere: tărie ori slăbiciune? Dacă în fiecare celulă osîndiții i-ar sugruma împreună pe călăii veniți după ei, nu ar înceta oare execuțiile cu mult mai sigur decît datorită cererilor de grațiere trimise la VŢIK? Tot ești pe marginea gropii, de ce să nu te îm-potrivești?

Dar oare nu era totul sortit pieirii încă de la arestare? Cu toate acestea, toți arestații, ca și când aveau picioarele retezate, se țirau în genunchi pe tărîmul speranței.

Vasili Grigorievici Vlasov își amintește că în noaptea când îl duceau prin Kadîi și patru revolve erau îndreptate spre el din patru părți, gîndul lui era: de n-ar trage acum, provocator, chipurile, pentru încercarea de a fugi. Va să zică, el încă nu credea în condamnarea lui! Spera încă să trăiască...

Acum era ținut într-o cameră de la miliție. L-au așezat pe un birou, iar lîngă el stăteau de pază neîntreput, la lumina lămpii, doi-trei milițieni. Vorbeau între ei: „Am ascultat patru zile întruna, dar tot n-arn priceput de ce i-au condamnat!” „Nu-i treaba noastră!”

În această cameră Vlasov a rămas cinci zile: așteptau confirmarea sentinței pentru a-i executa în Kadîi - era foarte greu să-i escorteze pe condamnați mai departe. Cineva a trimis în numele lui o telegramă prin care cerea grațierea: „Nu mă recunosc vinovat, rog să fiu lăsat în viață”. N-a venit nici un răspuns. În toate zilele acestea, lui Vlasov îi tremurau atît de tare inimile, încît nu putea duce lingura la gură. Bea cu gura din farfurie. L-a vizitat, ca să-și bată joc, Kliughin. (La scurtă vreme după procesul din Kadîi urma să fie transferat din Ivanovo la Moscova. În acel an, stelele acestea purpurii răsăreau și apuneau brusc pe cerul GULAG-ului. Se apropia vremea cînd trebuiau aruncați la groapă, dar nu știau asta.) N-a sosit nici confirmarea, nici grațierea, și au fost nevoiți, totuși, să-i ducă pe cei patru osîndiți la Kineșma. I-au dus cu patru autocamionete, în fiecare cîte un condamnat cu șapte milițieni.

La Kineșma au fost ținuți în subsolurile mînăstirii (arhitectura mînăsti-rească, eliberată de ideologia monahală, ne-a prins foarte bine). Acolo au mai adăugat și alți osîndiți la moarte și i-au transportat cu vagonul pușcăriașilor la Ivanovo.

La gara de mărfuri din Ivanovo, Saburov, Vlasov și încă unul din grupul străin au fost separați, iar pe ceilalți i-au dus, care va să zică, la execuție, ca să nu mai aglomereze închisoarea și așa arhiplină. Și astfel, Vla-sov a trebuit să-și ia adio de la Smirnov.

Pe cei trei care au rămas, i-au lăsat în curtea închisorii nr. 1 și i-au ținut patru ceasuri în frigul și umezeala de octombrie, în timp ce

duceau și aduceau pentru percheziție alte convoaie. Încă nu existau semne că i-ar executa astăzi. Au fost nevoiți, aceste patru ceasuri, să mai rămână pe pământ și să reflecteze! A fost un moment când lui Saburov i s-a părut că îi duc să-i împuște (dar i-au dus în celulă). El n-a strigat, dar și-a înfipt mîna în brațul vecinului atît de tare, încît acesta a urlat de durere. Gardienii l-au tîrît pe Saburov și l-au împuns cu vîrfurile baionetelor.

În acea închisoare existau patru celule pentru condamnați la moarte, pe același coridor cu cele rezervate copiilor și bolnavilor! Celulele osîndiților erau prevăzute cu două uși: una de lemn, obișnuită, cu vizor, și alta de fier, zăbreliată, și fiecare ușă era prevăzută cu două încuietori (cheile se aflau una la gardian și alta la șeful clădirii, ca să nu poată deschide unul fără celălalt). Celula nr. 43 se afla peste un perete de cabinetul anchetatorului, și noaptea, când osîndiții așteaptă să fie duși la execuție, strigătelele celor schingiuiți le sfîșie urechile.

Vlasov a nimerit în celula nr. 61. Era o celulă individuală: lungă de vreo cinci metri și lată - ceva mai mult de un metru. Două paturi de fier erau definitiv fixate de pardoseală. În fiecare pat erau întinși cîte doi condamnați, unul cu capul la picioarele celuilalt și încă paisprezece erau așezați de-a curmezișul pe pardoseală.

În așteptarea morții, fiecăruia i se lăsase mai puțin de un arșin pătrat!

Cu toate că se știe de mult că pînă și un mort are dreptul la trei arșini de pământ, ceea ce lui Cehov i se părea puțin...(16)

Vlasov a întrebat cît durează pînă îi împușcă? „Noi stăm de mult aici și suntem încă vii...”

Și a început așteptarea, aceea pe care o cunoaștem: toată noaptea fără somn, absolut deprimați, așteptînd să fie luați și duși la moarte, ascultînd foșnetele de pe coridor (și din pricina acestei așteptări prelungite scade capacitatea omului de a se împotrivi). Deosebit de agitată este noaptea care urmează după o zi când cineva a fost grațiat: acesta a plecat cu strigăte de bucurie, iar în celulă s-a instaurat groaza: căci, o dată cu grațierea, astăzi trebuie să se fi rostogolit de pe muntele cel înalt și niște refuzuri, și la noapte vor veni să-l ia pe careva...

Uneori, noaptea, zăngănele încuietorilor, inimile îngheață în piept: pe mine? Nu pe mine! Iar vertugul a deschis ușa pentru cine știe ce

fleac: „Luați-vă lucrurile de pe pervazul ferestrei!" Din pricina acestei uși des-chise în toiul nopții poate că toți paisprezece s-au apropiat cu un an mai mult de viitoarea lor moarte; poate, dacă ar deschide astfel ușa de vreo cincizeci de ori, n-ar mai fi nevoie să strice gloanțele! Dar cât de recu-noscători îi sunt că n-a fost nimic altceva: „îndată, le luăm îndată, cetă-țene șef!"

După vizita de dimineață la toaletă, eliberați de spaimă, au adormit cu toții. Pe urmă gardianul le-a adus căzănelul cu zămîrcă și le-a zis: „Bună dimineața!" Regulamentul cerea ca ușa a doua, cea zăbreliță, să fie deschisă doar în prezența gardianului de serviciu pe închisoare. Dar, cum se știe, oamenii sunt mai buni și mai leneși decît regulamentele și instrucțiunile lor, și, deci, gardianul a intrat de dimineață în celulă, și absolut omenește, nu, asta-i mai mult decît omenește!-le-a spus: „Bună dimineața!"

Cui încă pe lume să-i fie mai bună decît lor?! Recunoscători pentru căl-dura acestui glas și căldura acestei fierturi acum dormeau pînă la amia-ză. (Mîncau numai dimineața! Trezindu-se în timpul zilei, mulți nu pu-teau mîncă. Unii mai primeau pachete - rudele puteau să știe, dar puteau nici să nu știe de condamnarea la moarte - pachetele deveneau comune în celulă, dar de cele mai multe ori mîncarea se strica în umi-ditatea aerului îmbîcsit)

Ziua, în celulă, era oarecare însuflețire. Venea la ei șeful de pavilion - fie posomoritul Tarakanov, fie binevoitorul Makarov - le oferea hîrtie pentru cereri, îi întreba dacă nu vor, cei care au bani, să comande țigări de la chioșc. Astfel de întrebări li se păreau cînd prea crude, cînd extrem de omenoase: lăsau impresia că n-ar fi condamnați la moarte.

Din dosul cutiilor de chibrituri osîndiții confecționau un fel de domino și jucau. Vlasov se destindea povestind cînd unuia, cînd altuia despre cooperația de consum, și făcea asta pe un ton cît se poate de comic. (Povestirile lui despre cooperație sunt încîntătoare și merită să fie expu-se separat.) Iakov Petrovici Kolpakov, președintele comitetului executiv raional din Sudogda, bolșevic din primăvara anului 1917, de pe front, ședea zile de-a rîndul în aceeași poziție, strîngîndu-și capul între palme, cu coatele pe genunchi, și privea la nesfîrșit în același punct al pere-telui. (Cît de veselă și lipsită de complicații trebuie să i se fi părut pri-măvara anului 1917!...

Dar și atunci erau uciși oameni - ofițeri.) Locvacitatea lui Vlasov îl scotea din sărite: „Cum de ești în stare?” „Da tu te pregătești pentru rai? rînjea Vlasov, păstrîndu-și și cînd vorbea re-pede felul specific de a pronunța vocala o(17). Un singur lucru am hotărît, să-i spun călăului: doar tu, nici judecătorii, nici procurorii, numai tu ești vinovat de moartea mea! Cît vei trăi să mă ai pe suflet! Dacă nu ați fi voi, călăii voluntari, n-ar mai exista nici condamnări la moarte! Apoi poate să mă omoare, ticălosul !”

Kolpakov a fost împușcat. A fost împușcat și Konstantin Sergheevici Arkadiev, fost șef al sectorului agricol din Alexandrov (regiunea Vladi-mir). Despărțirea de el a fost deosebit de grea. În miez de noapte, au venit să-l ia șase oameni din gardă. Îl zoreau cu brutalitate, iar el, un om blînd, cu educație, își mototolea întruna căciula în mîini, amînînd momentul plecării, al plecării dintre ultimii oameni din viața sa. Și cînd a rostit cel din urmă „adio” — aproape că nu mai avea glas.

În prima clipă, cînd victima este indicată, ceilalți răsuflă ușurați („n-am fost eu!”), dar numaidecît după ce condamnatul a fost luat, nu le este deloc mai ușor decît acestuia. Toată ziua următoare, cei rămași nu sunt în stare să vorbească ori să mănînce.

Cu toate acestea, Gheraska, cel care a devastat sovietul sătesc, mînca mult și dormea mult. Ca orice țăran se adaptase și aici. Parcă nici nu-i venea să creadă că v-a fi împușcat. (Nici nu l-au împușcat: i s-a comu-tat în zece ani.)

Unii, sub ochii colegilor de celulă, încărunțeau în trei-patru zile.

Cînd oamenii așteaptă moartea de atîta vreme, părul crește repede, și celula este dusă la tuns, la spălat. Viața din închisoare își urmează cur-sul, fără să țină seama de sentințe.

Cîte unul își pierde capacitatea de a gîndi și vorbi coerent, dar oricum rămîne să-și aștepte ursita tot aici. Cel care a înnebunit în celula con-damnaților la moarte, este împușcat nebun.

Soseau destule grațieri. S-a întîmplat că în toamna lui 1937, pentru întîia oară după revoluție, au introdus pedepse de cincisprezece și douăzeci și cinci de ani, care au preluat asupra lor multe condamnări la moarte. Se comuta și pentru zece ani. Chiar și pentru cinci. În țara mi-nunilor sunt posibile și astfel de miracole: ieri, noaptea, erai vrednic să fii executat, astăzi-dimineață - primești o pedeapsă de

copil, ești considerat un infractor fără importanță, ai șansa ca în lagăr să nu fii escortat.

În aceeași celulă ședea și V. N Homenko, un sexagenar din Kuban, fost esaul(18), „sufletul celulei”, dacă celula osîndiților poate avea suflet: glumea, zîmbea pe sub mustață, nu lăsa să se vadă că îi este greu. După războiul ruso-japonez a fost reformat și s-a specializat în creșterea cailor, a lucrat la administrația locală gubernială, iar la începutul anilor '30 a fost „inspector al fondului de cavalerie al Armatei Roșii” de pe lângă direcția agricolă regională din Ivanovo, adică un fel de observator, care se îngrijea ca armata să fie înzestrată cu cei mai buni cai. A fost închis și condamnat la moarte, deoarece a recomandat, cu intenții diversioniste, ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini vârsta de trei ani, ceea ce „submina capacitatea de luptă a „Armatei Roșii”. - Homenko a făcut cerere de recurs. După cincizeci și cinci de zile, a venit șeful pavilionului și i-a arătat că în cerere n-a indicat instanța care trebuia. Chiar acolo, pe loc, cu creionul șefului, Homenko a tăiat o instituție și în locul ei a scris alta, ca și cum era o cerere pentru un pachet de țigări. Cu această rectificare destul de neîngrijită, cererea a mai umblat șaiszeci de zile, astfel încît Homenko a așteptat moartea pă-tru luni. (Dacă ar fi trebuit să aștepte un an sau doi, nu s-ar fi deosebit prea mult de noi, care o așteptăm cu anii pe Doamna-cu-Coasa! Oare lumea noastră toată nu este o celulă de osîndiți la moarte?...) Și a fost pe deplin reabilitat! (între timp, Voroșilov dăduse indicații ca armăsarii să fie castrați înainte de a împlini trei ani.) Cînd e albă, cînd e neagră!

Se primeau destule grațieri, mulți începuseră să spere tot mai încrezători. Vlasov însă, comparînd cazul său cu altele și, mai ales, luînd în considerație comportarea de la proces, a ajuns la concluzia că situația lui era albastră rău. Și, apoi, cineva trebuie să fie împușcat, nu?

Pesemne că jumătate dintre condamnați? Și el credea că va fi împușcat. Nu dorea decît să aibă putere ca să țină capul sus. Disperarea, specifică naturii lui, se acumula, producînd un efect invers, și el s-a hotărît să fie insolent pînă la capăt.

Firește, s-a ivit și prilejul. Vizitînd închisoarea, nu se știe de ce (mai degrabă ca amator de senzații tari), Cinguli, șeful secției anchete

penale de la NKVD-ul din Ivanovo, a ordonat să i se deschidă și ușile celulei lor.

A discutat nu știu ce, apoi a întrebat:

— Cine este aici pentru cazul din Kadîi?

Purta o cămașă de mătase cu mânecile scurte, model nou, care părea din această pricină că e pentru femei. El, ori cămașa, răspîndea un parfum dulceag. Din toată celula Vlasov a sărit sprinten pe pat și a stri-gat cu glas pătrunzător,

— Ce mai ofițer colonial!! leși afară ucigașule!! și l-a scuiptat, de sus, cu putere, pe Cinguli drept în față.

Și l-a nimerit!

Acela s-a șters și s-a retras. Pentru că el avea voie să intre în această celulă doar însoțit de șase gardieni, și nici așa nu se știe dacă avea.

Un mielușel chibzuit nu trebuia să procedeze astfel. Dacă tocmai pe biroul acestui Cinguli se află acum dosarul tău și tocmai de el depinde viza pentru grațiere? Căci nu degeaba o fi întrebat: „Cine este aici pentru cazul din Kadîi?” Pesemne pentru asta o fi și venit?

Însă ajungi la un prag cînd nu mai vrei, cînd îți repugnă să fii un mielu-șel chibzuit. Cînd capul mielușelului este luminat de ideea că toți mielu-șeii sunt destinați să dea carne și blăniță și, prin urmare, cîștigul n-ar fi decît o amîinare, dar nu viața. Cînd îți vine să strigi: „Fiți blestemați, împușcați-ne odată!”

După patruzeci și una de zile de așteptare a execuției, Vlasov simțea că este cuprins tot mai mult de acest sentiment de înverșunare. La închi-soarea din Ivanovo i-au propus de două ori să scrie cerere de grațiere, însă a refuzat.

Dar în cea de a patruzeci și doua zi a fost chemat în boxă și i s-a adus la cunoștința că Prezidiul Comitetului Executiv Central al URSS îi înlo-cuiește pedeapsa capitală cu douăzeci de ani de detenție în lagăre de reeducare prin muncă plus încă cinci - privare de drepturi. Palid, Vlasov a zîmbit strîmb și chiar și în acest moment s-a găsit să spună:

— Ciudat. Am fost condamnat pentru că n-am crezut în victoria socialismului într-o singură țară. Dar oare Kalinin crede, de vreme ce gîndește că și peste douăzeci de ani sunt necesare lagărele în țara noastră?

Atunci acest lucru nu mai părea posibil - peste douăzeci de ani.
Ciudat, ele au fost necesare și după ce au trecut patruzeci de ani.

Capitolul 12

TIURZAK*

AH, CE FRUMOS este cuvîntul rusesc ostrog (temniță), plin de vigoare cum nu este altul și cît de bine alcătuit! În el se află însăși tăria acelor ziduri dintre care este cu neputință să scapi. Totul este strîns aici, în aceste șase sunete: și severitatea (strogost), și harponul (ostroga), și ascuțișul, vîrfurile ascuțite (oslrota) - acele de arici înfipite în mutră, acele de zăpadă cu care vifornița, biciuindu-ți fața înlemnită, îți îngheață ochii, vîrfurile ascuțite al parilor zonei dinaintea lagărului, și tot aici ghimpii sîrmei ghimpate - și prudența (ostorojnost) a deținuților se află pe undeva pe aproape. Dar cornul (rog)? Da, cornul este aici, iese în afară, îndreptat spre noi!

Dacă ar fi să aruncăm o privire asupra uzanțelor, obiceiurilor legate de temnița rusească, asupra acestei instituții pe ultimii - să spunem - nouăzeci de ani, nu vom observa un corn, ci două cornuri: membrii partidului Norodnaia Volia au început cu vîrfurile cornului, acolo unde înțepă cel mai tare, insuportabil chiar și în piept, apoi, treptat, vîrfurile au început să se rotunjească, să se tocească, să coboare spre rădăcină pînă cînd nu mai este deloc corn, a devenit o mică suprafață de piele cu părul ras (la începutul secolului al XX-lea), dar pe urmă (după 1917) a început să se observe protuberanța celei de a doua tulpini și, în ciuda durerilor, în ciuda nenumăratelor „nu aveți dreptul”, acesta a început din nou să crească, să se subțieze, să se asprească, să devină cornos, și, în anul 1938, să i se înfigă din nou omului, iată, în această scobitură de deasupra claviculelor, puțin mai jos de gît: cornul denumit tiurzak. Și numai cîte o lovitură pe an, ca dangătul unui clopot de alarmă, departe, în noapte: Ton-n-n!...**

Dacă urmărești această parabolă după evocările pușcăriașilor de la Schilisselburg (Munca sub sechestru de Vera Figner(1)) la început te cam apucă frica: deținutul are un număr, și nimeni nu-l strigă pe nume; jandarmii parcă au fost instruiți la Lubianka: nici un cuvînt personal. Dacă îți scapă cumva un „noi...” - te-a și repezit: „Să nu vorbești decît în numele vostru!” Liniște de mormînt. Celula veșnic cufundată în semiîn-tuneric, geamurile întunecate, pardoseala de ciment. Oberlihtul este deschis doar patruzeci de minute pe zi. Drept hrană - o zeamă chioară și cașa. Nu primești cărți de știință de la

biblioteca. Doi ani nu vezi picior de om. Numai după trei ani primești câteva foi de hîrtie numerotate.

Pe urmă, încetul cu încetul, libertățile sporesc, regimul se îmblînzește:

poftim și pîine albă, poftim și ceai cu zahăr; dacă ai bani - poți să cum-

*TIURemnoe ZAKliucenie - închisoare (termen oficial).

**TON - Tiunna Osobogo Naziuiceniia - închisoare cu Destinație Specială.

peri orice; nici fumatul nu este interzis; au pus geamuri transparente, oberlihtul este deschis toată ziua, pereții au fost zugrăviți într-o culoare mai luminoasă. Într-o zi vei primi și cărți, prin abonament, de la bibli-oteca din Sankt-Petersburg. Grădinile de zarzavat sunt despărțite prin gratii de fier, poți să discuți cu vecinul și chiar să vă țineți lecții unul altu-ia. Cu timpul, deținuții tabără pe închisoare, cerînd cu insistență: mai dați-ne, mai dați-ne pămînt! Cele două curți imense ale închisorii sunt transformate în grădini. Flori și legume - patru sute cincizeci de soiuri! Iată, au apărut și colecții științifice, un atelier de tîmplărie, altul de fieră-rie, cîștigăm bani, cumpărăm cărți, chiar și politice*, ziare și reviste din străinătate, corespondență cu rudele. Plimbare? Dacă vrei - chiar toată ziua.

Și treptat, povestește Vera Figner, „nu mai striga supraveghetorul la noi, ci noi strigam la supraveghetor”. În 1902, acesta a refuzat să-i ex-pedieze o cerere, drept pentru care ea i-a smuls epoletii supraveghetorului! Consecința: a venit un anchetator militar, care nu știa cum să-și mai ceară scuze pentru bădăranul de supraveghetor!

Cum oare s-a ajuns la această decădere și delăsare? Vera Figner ne oferă două explicații: omenia anumitor comandanți de închisoare și faptul că „jandarmii se obișnuiseră cu deținuții, se înțelegeau bine cu ei”. La aceasta a contribuit destul de mult fermitatea, demnitatea și felul de a se purta al deținuților. Și totuși, eu cred ca totul se datora atmos-ferei timpului, acestei reveneli și prospețimi generale premergătoare norului furtunii, acestui vînt de libertate care adia peste societate! Fără el ai fi studiat cu jandarmii în fiecare luni cursul de Scurtă Istorie(2) (dar pe atunci nu se putea), întărind disciplina și strîngînd șurubul. Și în locul „muncii sub sechestru”, Vera Nikolaevna ar fi primit, pentru smulgerea epoleților, nouă grame de plumb în subsolul închisorii.

Zguduirea și slăbirea sistemului închisorilor țariste nu s-au produs de la sine, ci datorită faptului că întreaga societate laolaltă cu revoluționarii l-a zguduit și ridiculizat cum a putut. Țarismul nu și-a pierdut capul în luptele de stradă din februarie, ci cu vreo cîteva decenii mai înainte: cînd tinerii din familiile înstărite au început să considere că a sta la în-chisoare este o cinste, iar ofițerii din armată (chiar și cei din gardă) - că a strînge mîna unui jandarm este o dezonoare. Și, pe măsură ce sis-temul penitenciar slăbea, se afirma

tot mai clar și triumfător „etica deți-nuților politici”, și membrii partidelor revoluționare deveneau tot mai conștienți de forța lor și a legilor proprii, nu a legilor statului.

Și astfel a sosit în Rusia Anul 1917, și pe umerii lui - Anul 1918. De ce trecem dintr-o dată la 1918? Obiectul analizei noastre nu ne permite să

*P. A. Krasikov (da, cel care îl va condamna la moarte pe mitropolitul Veniamin) citește în Fortăreața Petropavlovskia Capitalul (dar numai un an, căci este eliberat).

zăbovim la 1917: din martie toate închisorile politice (ba și cele de drept comun), pentru condamnări și preventive, și toate ocnelile s-au golit. Nu poți să nu te miri cum au supraviețuit în acest an gardienii și supra-vegheții ocnelor, probabil mulțumită micilor grădini de zarzavat și cartofilor. (Din 1918 le-a fost mai ușor, iar la închisoarea de pe strada Șpalernaia din Leningrad, și în 1928 se mai aflau în serviciul noului regim, ca și cum nimic nu se întâmplase.)

Începînd din ultima lună a anului 1917, a devenit clar că fără închisori nu se poate, că unii nu pot fi ținuți decît după gratii (vezi capitolul 2), pur și simplu pentru că ei nu au loc în noua societate. Așa au pipăit supra-fața de la rădăcina coarnelor și s-au convins că cel de al doilea corn începe să crească.

Firește, au declarat numaidecît că nu se vor mai repeta ororile din închisorile țariste: nu va mai exista „reeducare forțată”, nici tăcerea în temniță, nici regim celular, nici plimbări separate ori în șir indian și pas ca-dentat, și nici măcar celule încuiate*: poftiți, dragi oaspeți, întîlniți-vă, discutați pe săturate, plîngeți-vă unul altuia de bolșevici. Atenția noilor conducători ale închisorilor era concentrată asupra pregătirii de luptă a trupelor de grăniceri și asupra preluării moștenirii țariste a fondului penitenciar (acesta nu era acea mașină de stat care trebuia dăruită și construită din nou). Din fericire s-a constatat că războiul civil n-a pricinuit distrugeri tuturor penitenciarelor centrale și nici închisorilor obișnuite. Era însă absolut indispensabil să elimine vechea terminologie murdară. Acum le-a numit izolatoare politice, subliniind prin această formulă unificatoare că membrii fostelor partide revoluționare sunt recunoscuți drept adversari politici. Ea nu atrăgea atenția asupra caracterului primitiv al gratiilor, ci asupra necesității de a-i izola numai (și, evident, temporar) pe acești revoluționari demodați de mersul ascendent al noii societăți. Numai de asta s-a ținut seama cînd bolțile vechilor centrale i-au primit (cea din Suzdal se pare că încă din vremea războiului civil) pe eseri, pe anarhiști și social democrați.

Toți s-au întors aici fiind conștienți de drepturile lor de întemnițați, pe care știau, după o veche și încercată tradiție, cum să și le apere. Ei considerau ca legitime toate drepturile smulse de la țar și confirmate de revoluție: rația specială pentru politici (inclusiv o jumătate de pachet de țigări pe zi); cumpărături de la piață (brînză de vaci

proaspătă, lapte); plimbări libere nelimitate în timp; gardienii să li se adreseze cu „dum-neavoastră” (dar ei nu se ridicau în fața reprezentanților conducerii închisorii); soțul, soția să fie repartizați în aceeași celulă; să aibă în celulă ziarele, revistele, cărțile, rechizitele de scris, lucrurile personale,

*Volumul De la închisori la instituțiile de reeducare, „Legislația sovietică”, Moscova, 1934.

inclusiv briciul de bărbierit și foarfecile; de trei ori pe lună – corespondență: trimis și primit; o dată pe lună - vizită; firește, ferestre neacoperite cu nimic (pe atunci nu exista noțiunea de „botniță”); circulația liberă de la o celulă la alta; curți amenajate pentru plimbare cu verdeață și liliac; liberă alegere a tovarășului de plimbare și posibilitatea de a arunca dintr-o curte în alta săculețele cu scrisori; și trimiterea în exil a gravidelor*, cu două luni înainte de a naște.

Însă toate acestea nu erau decât regim politic. Dar deținuții politici din anii '20 își aminteau bine și de altceva mai înalt: autoconducerea politicilor, care, în temniță, le dădea sentimentul că sunt parte dintr-un în-treg, veriga unei comunități. Autoconducerea (alegerea liberă a staros-telui, care reprezenta pe lângă administrație interesele tuturor deținuților) mai slăbea din apăsarea pușcăriei asupra fiecărui individ în parte, fiind acum preluată dintr-o dată de umerii tuturor, și amplifică fiecare protest prin contopirea tuturor vocilor.

Și ei s-au angajat să apere toate aceste drepturi! Iar autoritățile închisorilor s-au angajat, la rândul lor, să-i priveze de ele! Și a început o luptă surdă, în care nu explodau obuze de artilerie, doar din când în când răsunau focuri de carabină, iar zgomotul geamurilor sparte nu răzbate mai departe de o jumătate de verstă; se dădea o luptă surdă pentru ultimele rămășițe de libertate, pentru ultimele rămășițe ale dreptului de a avea o părere proprie, și s-a dat această luptă aproape douăzeci de ani, dar despre ea nu s-au editat cărți cu ilustrații. Toate meandrele ei, evocările biruințelor și înfrângerilor ne sunt aproape inaccesibile astăzi, pentru că în Arhipelag nici scriere nu există, iar tradiția orală se între-rupe o dată cu moartea oamenilor. Și numai stropii întâmplători ai aces-tei lupte răzbat uneori până la noi, luminați de lumina încețoșată a lunii.

Dar și noi pe ce culmi ne-am înălțat de atunci! Cunoaștem bătăliile cu tancuri, exploziile atomice. Ce luptă poate să fie aceea când, celulele fiind încuiate, deținuții, pentru a-și exercita dreptul la comunicare, ciocănesc în pereți fără să se ferească, strigă de la o fereastră la alta, slobo-zesc fire cu bilețele de la etaj la etaj și insistă ca măcar responsabili frațiunilor politice să poată vizita celulele? Ce luptă poate să fie aceea dacă șeful închisorii Lubianka intră în celulă, iar anarhista Anna G-va (1926) ori socialist-revoluționara Katia Olițkaia (1931) refuză să se ridice la intrarea lui? (Și acest barbar găsește cum să o pedepsească pe cea din urmă: o lipsește de dreptul... de a ieși din celulă pentru a merge la toaletă.) Ce luptă, dacă două fete Șura și Vera (1925), protestînd împotriva ordinului dat pe toată Lubianka de a nu vorbi decît în șoaptă, ordin care lezează personalitatea, se apucă să cînte cu glas tare în ce-

* Începînd din 1918 pe membrele partidului socialist-revoluționar nu se sfiau să le bage la închisoare gravide.

Iulă (despre liliac și primăvară - atît), și atunci șeful închisorii, letonul Dukes, le tîrăște de păr pe coridor pînă la toaletă? Ori dacă (în 1924) în vagonul cu deținuți din Leningrad studenții cîntă marșuri revoluționare, iar șeful escorteii îi privează de apă? Ei îi strigă: „Șeful unei escorte țariste n-ar fi făcut asta!” Iar el îi bate? Ori eserul Kozlov, care în tranzit spre Kem, îi numește călăi pe gardienii săi, și pentru asta este tîrît și bătut cu sălbăticie?

Ne-am obișnuit să înțelegem prin eroism numai eroismul militar (ori cel care zboară în cosmos), acela cu pieptul plin de ordine și medalii. Și am uitat că mai există și un altul - eroismul civic, de care, numai de el, are nevoie societatea noastră! Acesta îi lipsește...

În 1923, la închisoarea din Viatka, eserul Strujinski și tovarășii lui (Cîți erau? Cum se numeau? Care era obiectul protestului lor?) s-au barica-dat în celulă, au turnat gaz pe saltele și și-au dat foc, absolut în tradiția Schlisselburgului, ca să nu căutăm mai departe. Ce zarvă ar fi fost atunci, ce s-ar mai fi agitat societatea rusească! Dar acum? N-au aflat nici Viatka, nici Moscova, nici istoria. Și totuși a fost carne de om care a ars, trosnind, în foc!

De aici a pornit și ideea dintîi cu Solovki: iată un loc potrivit, de acolo o jumătate de an nu ai nici o legătură cu lumea din afară. De aici, poți să strigi cît vrei, nu te aude nimeni, poți să-ți dai și foc! În 1923,

deținuții socialiști au fost transferați aici din Pertominsk (Peninsula Onega) și i-au împărțit la trei schituri izolate.

Iată Schitul Savvatievski - două clădiri ale fostului hotel pentru pelerini, o parte a locului este cuprinsă în zona lagărului. În primele luni totul pa-re a fi în ordine: regimul politic, unele rude izbutesc să vină în vizită, trei responsabili de la trei partide poartă toate tratativele cu conducerea la-gărului. Iar zona schitului este zona libertății, aici deținuții pot să discu-te, să gîndească în voie, nimic nu este interzis.

Însă chiar de atunci, din zorii Arhipelagului, încep să pătrundă niște zvonuri apăsătoare, insistente: regimul politic va fi lichidat... va fi lichidat regimul politic...

Și, într-adevăr, așteptînd mijlocul lui decembrie, întreruperea navigației și a tuturor legăturilor cu lumea, Eichmans*, șeful lagărului din Solovki a anunțat: da, s-au primit instrucțiuni noi, privind regimul. Firește nu se suprimă totul, o nu! Se restrînge corespondența, și încă ceva acolo, dar decît toate astea cea mai grea lovitură este următoarea: începînd cu 20 decembrie 1923 se interzice ieșirea din clădire la orice oră, se va ieși numai ziua, pînă la șase seara.

Fracțiunile hotărăsc să protesteze, dintre eseri și anarhiști sunt recrutați voluntari: chiar din prima zi a interdicției să iasă la plimbare anume de

*Cît de mult seamănă cu Eichman-nazistul. nu-i așa?

la șase seara, însă pe Nogtiov, șeful Schitului Savvatievski, tare îl mai mănîncă palmele pe patul armei, încît chiar înainte de ora șase, ora fa-tală (dar poate că ceasurile nu erau potrivite? atunci nu se puteau potri-vi după radio), gardienii își fac apariția în zonă și deschid focul asupra celor care se plimbau în mod legal. Trei salve. Șase morți și trei grav răniți.

A doua zi a venit Eichmans: a fost o regretabilă neînțelegere, Nogtiov va fi demis (transferat și avansat). La înmormîntarea celor uciși, corul cîntă în pustietatea din Solovki:

Voi jertfă-ați căzut în lupta fatală.. (3)

(Oare nu pentru ultima oară s-a permis cîntarea acestui cîntec pentru cei de curînd morți?) Au pus pe mormînt o piatră mare netezită de valuri și au cioplit numele celor uciși.*

Nu putem să afirmăm că presa a trecut sub tăcere acest eveniment, în „Pravda” a apărut o notiță cu petit: deținuții i-au atacat pe gardieni, au fost uciși șase oameni. Ziarul „Rote Fahne” a relatat cinstit revolta din Solovki.

Printre socialiștii revoluționari de la Schitul Savvatievski se afla și lun Podbelski. El a strîns documente medico-legale privind masacrul din Solovki, pentru a fi publicate cîndva. Dar, peste un an, la percheziția din tranzitul de la Sverdlovsk, i-au descoperit fundul dublu al geamantanului și i-au confiscat tot ce ascunsese acolo. Uite așa se poticnește Istoria rusească...

Însă regimul pentru politici l-au menținut! Și un an întreg nimeni n-a pomenit de schimbarea lui.

Întregul an 1924, da. Însă către sfîrșitul lui au început din nou să circule zvonuri insistente că în decembrie se pregătesc iar să introducă un re-gim nou. Dragonul flămînzise, dorea victime noi.

Cele trei schituri ale socialiștilor: Savvatievski, Troițki și Muksalski, cu toate că se aflau pe insule diferite, au izbutit să se înțeleagă în mod conspirativ, și, în aceeași zi, toate fracțiunile de partid din toate cele trei schituri au predat memorii conținînd un ultimatum pentru Moscova și administrația din Solovki: să fie scoși de aici pînă la sfîrșitul navigației, ori să li se păstreze vechiul regim. Termenul ultimatumului - două săptămîni, altfel toate schiturile vor declara greva foamei.

O astfel de solidaritate impunea ascultare. Nu te poți preface că nu ai auzit un astfel de ultimatum. Cu o zi înainte de expirarea termenului, Eichmans a trecut pe la fiecare schit și le-a adus la cunoștință că Mos-cova a refuzat. Și în ziua stabilită, în toate trei schiturile (care acum pierduseră și legătura) a început greva foamei (continuau însă să bea

*În 1925 piatra a fost răsturnată și inscripția îngropată. Cei care mergeți în excursii la Solovki - căutați, priviți și luați aminte!

apă), în Savvatia intraseră în greva foamei peste două sute de oameni. Pe bolnavi i-au scutit. Un medic dintre deținuți făcea zilnic ocolul greviș-tilor. O grevă a foamei colectivă este întotdeauna mai greu de ținut de-cît una individuală: ea se reglementează după cei mai slabi, nu după cei mai puternici. Ea are sens numai în cazul cînd există o tărie nestră-mutată și cu condiția ca fiecare să-i cunoască

pe ceilalți personal și să fie sigur de ei. Ținând cont de existența unor fracțiuni de partid diferite și de numărul mare, câteva sute de oameni, sunt inevitabile divergențele și suferințele morale pentru ceilalți. După cincisprezece zile, în Savvatia au trebuit să recurgă la vot secret (urna era dusă din cameră în came-ră): să reziste mai departe ori să înceteze greva?

Moscova, însă, și Eichmans așteptau: ei erau sătui și ziarele din capi-tală nu leșinau relatînd despre greva foamei, iar studenții nu organizau mitinguri la Catedrala Kazanski. Ușile închise etanș modelau cu sigu-ranță istoria noastră.

Schiturile au încetat greva foamei. N-a fost o victorie. Dar, cum s-a vă-zut, nici o înfrîngere: pe timpul iernii, regimul a rămas neschimbat, s-a adăugat doar participarea la tăiatul lemnelor din pădure, ceea ce avea totuși o logică. Dar în primăvara lui 1925, dimpotrivă, greva foamei părea o biruință: deținuții de la cele trei schituri au fost luați din Solovki! Au fost duși pe continent! S-a sfîrșit cu noaptea polară și cu cele șase luni de izolare!

În schimb escorta care i-a preluat era foarte dură, iar rația de drum foar-te subțire. Foarte curînd au fost înșelați în mod perfid: sub pretextul că responsabilii se cade să meargă cu vagonul „statului major” la un loc cu administrația, i-au lăsat fără căpetenii - vagonul cu responsabilii a fost decuplat la Viatka și trimis la „izolatorul” din Tobolsk. Doar acum a de-venit limpede că greva foamei din toamna trecută a fost un eșec: au eli-minat grupul căpeteniilor pentru a le fi mai ușor să strîngă șurubul celorlalți. Iagoda și Katanian(4) au condus personal instalarea foștilor „solovceni” în clădirea terminată de mult, dar rămasă goală pînă acum, a izolatorului din Verhneuralsk, care, în felul acesta, a fost „inaugurat” de ei în primăvara anului 1925 (comandant fiind Dupper) și căruia i-a fost hărăzit să devină pentru multe decenii o sperietoare de temut.

La noua reședință, foștilor solovceni li s-a luat dreptul la deplasare libe-ră: celulele au fost încuiate. Au reușit totuși să-și aleagă noi căpetenii, dar aceștia nu mai aveau dreptul să meargă prin celule. S-a interzis schimbul nelimitat de bani, lucruri și cărți între celule, ca înainte. Au început să se strige prin ferestre - atunci santinela din turn a tras cu ar-ma în celulă. Drept răspuns - au spart geamurile și au distrus obiectele de inventar, (în pușcăriile de astăzi stai să te

gîndești înainte de a spar-ge geamurile, căci n-ar fi de mirare să nu le înlocuiască toată iarna. Doar pe vremea țarului, geamgiul venea numaidecît.) Lupta continua, însă disperată și în condiții dezavantajoase.

În anul 1928 (povestește Piotr Petrovici Rubin), din nu se știe ce motiv, a fost organizată o nouă grevă a foamei, generală. Dar acum dispăruse atmosfera solemnă și gravă de odinioară, nu mai erau nici încurajările prietenești, nu mai aveau nici doctorul lor. Într-una din zilele grevei, temnicherii au invadat celulele și au început pur și simplu să-i lovească pe bieții oameni slăbiți, cu bastoanele și cu cizmele. I-au lovit - și greva foamei a luat sfîrșit.

Credința naivă în forța pe care o are greva foamei am moștenit-o din experiența și din literatura trecutului. Dar greva foamei este o armă pur morală, ea presupune că temnicherul mai păstrează pe undeva un dram de conștiință. Ori că se teme de opinia publică. Doar atunci greva foamei este puternică.

Temnicherii țariști erau încă niște dulci copii: dacă un deținut intra în greva foamei - se alarmau, se agitau, îl îngrijeau, îl duceau la spital. Exemple există multe, dar nu lor le este dedicată această lucrare. Nici nu-ți vine să crezi, dar lui Valentinov(5) i-au fost suficiente doar douăsprezece zile de grevă a foamei și a obținut nu un oarecare regim preferențial, ci scoaterea de sub acuzație și eliberarea definitivă (și a plecat la Lenin în Elveția). Chiar și la centrala din Oriol, de fiecare dată greva foamei se sfîrșea negreșit prin biruință. În 1912 s-a obținut astfel îndulcirea regimului; iar în 1913 - prelungirea acestui regim, inclusiv plimbarea în comun a tuturor deținuților, care - evident - erau atît de puțin supravegheați de gardieni, încît au izbutit să redacteze și să trimită afară apelul adresat Poporului rus (de către deținuții închisorii centrale!), care a fost publicat (Îți stă mintea în loc! Care dintre noi este nebun?), în 1914, în Nr. 1 al jurnalului „Mesagerul ocnei și surghiunu-lui”* (formidabil acest „Mesager”! Ce-ar fi să încercăm și noi să edităm unul?). În anul 1914, doar cu cinci zile de grevă a foamei, e drept - fără apă, Dzerjinski cu patru tovarăși au obținut aprobarea tuturor numeroa-selor revendicări (privind viața de zi cu zi)**.

În anii aceia, excluzînd suferinţele pe care le produce foamea, greva foamei nu prezenta nici un alt pericol ori dificultate pentru deţinut. El nu putea fi bătut pentru grevă, condamnat a doua oară, nu puteau să-i mărească pedeapsa, ori să-l împuşte, ori să-l transfere. (Toate acestea s-au aliat mai tîrziu.)

În timpul revoluţiei din 1905 şi în anii care au urmat după ea, deţinuţii se simţeau într-atît stăpînii închisorilor, încît nu se mai oboseau să declare greva foamei, ci fie că distrugneau avutul închisorii (obstrucţie), fie decla-rau o grevă obişnuită, deşi, pentru deţinuţi, asta părea un nonsens. Ast-

*Ghernet, istoria închisorilor ţariste, Moscova. 1963, vol V. cap. 8.

**Ibidem.

fel, în orașul Nikolaev, în anul 1906, cei 197 de prizonieri din închisoarea locală au declarat o „grevă”, firește, în acord cu cei de afară. Cei de afară, cu prilejul acestei greve, au difuzat manifeste și au organizat zilnic mitinguri lângă închisoare. Aceste mitinguri (bineînțeles, deținuții le urmăreau de la ferestrele fără botnițe) au silit administrația să accepte revendicările „greviștilor”. După asta, unii din stradă, alții de după gratii au cântat cîntece revoluționare. Și au ținut-o așa (nestingheriți, căci era anul reacției postrevoluționare!) opt zile. În cea de a noua zi, toate re-vendicările deținuților au fost satisfăcute! Evenimente identice au avut loc atunci și la Odessa, și la Herson, și în Elizavetgrad. Iată cît de ușor se obținea atunci o victorie.

Ar fi interesant să facem, în treacăt, o comparație și să vedem cum se desfășura o grevă a foamei în timpul Guvernului provizoriu, însă acei cîțiva bolșevici care din iulie și pînă la rebeliunea lui Kornilov au fost închiși (Kamenev, Trotski, ceva mai mult Raskolnikov) n-au avut motiv să facă greva foamei.

În deceniul al treilea, tabloul plin de viață al grevelor foamei se întunecă (depinde din ce punct de vedere privești...). Acest mijloc de luptă atît de vestit și îndreptățit prin victoriile glorioase este prelucrat, firește, nu doar de către „politicii” recunoscuți, ci și de „kaerii” nerecunoscuți de politici (articolul Cincizeci și Opt), precum și de alte feluri de pușcăriași, însă aceste săgeți, atît de pătrunzătoare mai înainte, se cam tociseră, ori erau prinse din zbor de o mînă de fier. Este drept, încă se mai primesc declarații scrise de greva foamei, și deocamdată nimeni nu vede în ele ceva subversiv. Dar se elaborează alte reguli, mai neplăcute: grevistul trebuie să fie izolat într-o celulă specială (la Butîrki - în turnul Pugaciov); de grevă nu trebuie să știe, pe lângă cei de afară cu mitingurile lor, pe lângă celulele vecine, nici măcar locatarii celulei în care grevistul a stat pînă la declanșarea grevei, fiindcă și ei constituie tot un fel de opinie publică, de care trebuie izolat. Această măsură se justifică prin faptul că administrația trebuie să fie convinsă că greva foamei se desfășoară în mod cinstit și colocatarii nu-l hrănesc pe grevist. (Dar înainte cum verificau? Pe „cuvînt de onoare?...”)

Totuși, în această perioadă, cu greva foamei se puteau obține măcar revendicări personale.

Începînd cu deceniul al patrulea se produce o cotitură radicală în concepția oficială referitor la greva foamei. Chiar și astfel de greve prizărite, izolate, pe jumătate înăbușite de fapt, la ce folosesc statului? Nu ar fi ideal ca deținuții să nu aibă voința lor și să nu ia hotărîri de capul lor? Pentru ei gîndește și decide administrația! De bună seamă că doar asemenea deținuți pot exista în noua societate. Și iată că începînd din deceniul al patrulea au încetat să mai primească cereri legitime pentru greva foamei. „Greva foamei ca mijloc de luptă nu mai există!” au anunțat-o pe Ekaterina Olițkaia, în anul 1932, și i-au anunțat și pe alții. Pute-rea a interzis greva foamei - și basta! Dar Olițkaia nu s-a supus și a început greva foamei. Au lăsat-o să facă greva foamei în celula ei individuală cincisprezece zile. Apoi au dus-o la spital. Pentru a o ispiti i-au pus dinainte lapte și pesmeți. Însă ea a rezistat și în ziua a nouăsprezecea a învins: a obținut plimbare prelungită, ziare și pachete de la Crucea Roșie politică. (Iată cîtă tevdură pentru a obține aceste pachete legale!) La drept vorbind - era o victorie derizorie, prea scump plătită. Olițkaia își amintește de numeroase cazuri de greve lipsite de importanță: pentru a obține pachetul ori schimbarea tovarășului de plimbare unii stăteau în greva foamei cîte douăzeci de zile. Merita oare? Căci într-o închisoare de Tip Nou nu-ți poți reface forțele pierdute. Kolosov, un sectant, în a douăzeci și cincea zi de grevă, a murit. În genere, poți oare să-ți permiți să ții greva foamei într-o închisoare de Tip Nou? Căci iată de ce mijloace puternice împotriva grevei foamei dispun noii temni-ceri în condițiile ușilor închise și cînd totul e ținut secret:

1. Tenacitatea administrației. (S-a putut constata din exemplele prece-dente.)

2. Înșelătoria tot datorită secretului. Cînd fiecare pas îți este urmărit și făcut public de ziariști nu prea poți să înșeli. Dar la noi? De ce să nu înșeli? În 1933, la închisoarea din Habarovsk, S. A. Cebotariov a stat șaptesprezece zile în greva foamei, cerînd să-i fie înștiințată familia de situația lui (de-abia s-au întors de la KVJD și el „a dispărut” brusc. Era îngrijorat ce crede soția lui.) În cea de a șaptesprezecea zi au venit la el Zapadni, adjunctul șefului OGPU pe ținut și procurorul ținutului Haba-rovsk (după grad se vede că grevele lungi nu erau prea dese) și i-au arătat o chitanță de la telegraf (iată, i-am comunicat soției tale!) și astfel l-au convins să accepte o supă. Însă

chitanța era falsă! (Totuși de ce s-au neliniștit gradele înalte? Nu pentru viața lui Cebotariov, cu sigu-ranță. Fără îndoială că în prima jumătate a deceniului al patrulea mai exista încă o oarecare răspundere personală a administratorului pentru o grevă de lungă durată.)

3. Alimentarea artificială forțată. Acest procedeu este împrumutat neîn-doielnic de la grădina zoologică. Și poate fi aplicat numai cu ușile închi-se, în secret. În 1937, alimentarea artificială era aplicată pe scară largă. De pildă, în cazul grevei în grup a socialiștilor închiși la centrala din Iaroslavl, în cea de a cincisprezecea zi li s-a aplicat alimentarea arti-ficială.

Această acțiune are mult dintr-un viol, de fapt chiar este un viol: patru zdrahoni de bărbați se năpustesc asupra unei ființe slăbite și trebuie să o priveze de o singură interdicție, doar o singură dată, apoi ce s-o întîm-pla cu ea mai departe n-are importanță. Ce are în comun cu violul - este frîngerea voinței: n-o să fie cum vrei tu, ci cum vreau eu, stai așa și supune-te. Îți deschid gura cu o plăcuță, apoi largesc deschizătura și introduc un furtun: „înghite!” Iar dacă nu înghiți, îți vîră furtunul mai adînc, și lichidul hrănitor ajunge direct în esofag. Apoi îți masează burta ca nu cumva să încerci să vomîți. Ce simți.atunci? O senzație de terfelire morală, un gust dulce în gură și stomacul care absoarbe triumfător, aproape un deliciu.

Știința nu s-a mulțumit cu atît și au fost elaborate și alte procedee de alimentare: clismă prin partea dorsală, picături în nas.

4. O nouă concepție despre greva foamei: greva foamei este o conti-nuare a activității contrarevoluționare în temniță și trebuie pedepsită cu o nouă condamnare. Acest aspect făgăduia să genereze o nouă și înfloritoare ramură în practica închisorii de Tip Nou, dar a rămas mai mult în stadiul amenințărilor. Și, firește, nu simțul umorului l-a oprit, ci mai degrabă lenea: la ce bun toate astea cînd există răbdare? Răbdare și încă o dată răbdare, răbdarea celui sătul față de cel flămînd.

Cam pe la mijlocul anului 1937 s-a primit o nouă directivă: de acum îna-inte administrația închisorii nu mai este răspunzătoare pentru cei care mor din pricina grevei foamei! A dispărut și ultima răspundere personală a temnicerilor! (Acum, procurorul ținutului nu l-ar mai fi vizitat pe Cebo-tariov.) Mai mult: pentru ca să nu se îngrijoreze nici

anchetatorul, s-a propus ca zielele petrecute în greva foamei să fie tăiate din termenul de anchetă, adică să se considere nu numai că greva n-a avut loc, dar și că deținuții s-ar fi aflat într-un fel în libertate! Singura consecință concre-tă a grevei să nu fie decît epuizarea deținutului!

Asta voia să zică: Vreți să crăpați? Crăpați, nu vă ține nimeni!

Arnold Rappoport a avut nenorocul să declare greva foamei, la închisoarea din Arharighelsk, tocmai cînd a sosit această directivă. Greva părea importantă, fiindcă avea un regim dur - fără apă, și a ținut-o trei-sprezece zile (comparați cele cinci zile ale grevei lui Dzerjinski - același regim dur, însă nu izolat și - victorie deplină). Și în aceste treisprezece zile în celula izolată unde îl instalaseră, doar felcerul trecea din cînd în cînd. Însă n-a venit nici medicul și nimeni de la administrație măcar să se intereseze: ce-o vrea ăsta cu greva lui? Pînă la urmă, nici nu l-au întrebat. Singura atenție ce i-au acordat-o organele de supraveghere a fost - să-i percheziționeze cu mare migală celula și să-i confiște niște mahorcă și cîteva chibrituri. Rappoport nu dorea să obțină altceva decît să înceteze batjocurile umilitoare la care era supus în timpul anchetei. Pentru grevă el s-a pregătit în mod științific: înainte, cum tocmai primise un pachet, n-a mîncat decît unt și covrigi, pîine neagră nu mai mîncă de o săptămîină. Slăbise atît de mult, încît palmele îi deveniseră transparente, se vedea lumina prin ele. Își amintește că se simțea nespus de ușor, parcă plutea, și avea mintea foarte limpede. Buna și zîmbitoarea supraveghetore Marusia a intrat, într-o zi, în celula lui și i-a șoptit: „Încetați greva, nu vă ajută la nimic și o să muriți! Trebuia s-o începeți cu o săptămîină mai devreme...” A ascultat-o, a încetat greva fără să obțină nimic. Totuși a primit vin roșu fierbinte și o chiflă. După asta, gar-dienii l-au dus pe brațe în celula comună. După cîteva zile au început din nou interogatoriile. (Greva n-a fost totuși în zadar: anchetatorul a înțeles că Rappoport are destulă voință și este dispus să moară, astfel încît a mai îmblînzit ancheta „După cum se vede ești neam de lup!” i-a spus anchetatorul. „Da, neam de lup, a confirmat Rappoport, și n-o să fiu niciodată cîinele vostru”.)

Pe urmă, Rappoport a mai declarat o dată greva foamei la închisoarea de tranzit din Kotlas, dar aceasta a luat sfîrșit într-o

tonalitate mai de-grabă comică. A declarat că solicită o nouă anchetă și nu vrea să plece cu convoiul. A treia zi i s-a spus: „Pregătește-te de plecare!” „N-aveți dreptul! Eu sunt în greva foamei!” Atunci patrii namile l-au săltat, l-au dus și l-au aruncat la baie. După baie, tot pe brațe l-au dus la postul de gardă. Ce să facă, Rappoport s-a sculat și a pornit după convoi: din spate veneau cîinii și baionetele.

Uite așa închisoarea de Tip Nou a biruit greva foamei de tip burghez. Nici chiar un om puternic nu mai avea nici o cale de luptă împotriva mașinii penitenciare, în afară, poate, doar de sinucidere. Dar sinuciderea înseamnă luptă? Nu înseamnă supunere?

Socialist-revoluționiștii E. Olițkaia consideră că greva foamei ca mijloc de luptă a fost mult demonetizată de către troțkiști și de comuniștii care au urmat după ei la închisoare: aceștia o declarau cu prea multă ușurință și la fel o și încetau. Chiar și I. N. Smirnov, spune ea, conducătorul lor, care a declarat greva foamei înainte de procesul de la Moscova, după patru zile a renunțat. Se spune că înainte de 1936 refuzau din principiu orice grevă a foamei împotriva puterii sovietice și nu i-au sprijinit niciodată pe eseri și pe social-democrați, cînd declarau greva foamei.

Ei, dimpotrivă, cereau întotdeauna ajutorul eserilor și social-democraților. În anul 1936, cînd un convoi a fost transferat de la Karaganda în ținutul Kolîmei, ei i-au numit „trădători și provocatori” pe cei care au refuzat să semneze telegrama lor de protest adresată lui Kalinin - „împotriva trimeriei avangărzii revoluției (adică ei) pe Kolîma”. (Relatarea lui Makolinski.)

Fie ca istoria să judece cît de drept ori de nedrept este acest reproș. Totuși, nimeni n-a plătit mai scump pentru greva foamei decît troțkiștii (în Partea a Treia vom reveni asupra grevelor deținuților troțkiști).

Ușurința de a declara și de a înceta o grevă a foamei este în general caracteristică firilor impulsive, foarte iuți cînd e vorba să-și manifeste sentimentele. Însă astfel de firi au existat și printre vechii revoluționari ruși, au existat undeva și în Italia și în Franța, dar nicăieri, nici în Rusia, nici în Italia, nici în Franța nu i-au putut face pe deținuți să fie atît de indiferenți față de greva foamei, ca pe noi, cei din Uniunea Sovietică. Cu siguranță, greva foamei n-a solicitat în cel

de al doilea sfert al seco-lului nostru mai puține sacrificii fizice și tărie morală decît în primul sfert însă în țară nu mai exista opinie publică! Din pricina asta închisoarea de Tip Nou s-a consolidat și, în loc de victorii obținute cu ușurință, deținuții nu aveau decît înfrîngeri scump plătite.

Pe măsură ce deceniile treceau, timpul își făcea treaba lui. Greva foamei, ce! dintîi și cel mai firesc drept al pușcăriașului, le-a devenit străină și de neînțeles deținuților înșiși. Se întîlneau din ce în ce mai puțini amatori. Temnicerii o socoteau o prostie sau o infracțiune dușmănoasă.

Cînd în 1960, Gennadi Smelov, deținut de drept comun, a declarat gre-va foamei la închisoarea din Leningrad, într-o zi, în celulă a intrat, to-tuși, procurorul (poate făcea o vizită obișnuită) și l-a întrebat: „De ce va chinuiți singur?”, Smelov a răspuns:

— Adevărul îmi este mai scump decît viața!

Această propoziție l-a uimit într-atît pe procuror cu lipsa ei de noimă, încît chiar a doua zi Smelov a fost trimis la spitalul special din Leningrad (casa de nebuni) pentru deținuți. Medicul i-a spus:

— Sunteți suspect de schizofrenie.

La începutul anului 1937, pe spiralele cornului și deja în partea lui subțire s-au înălțat fostele pușcării-centrale, devenite acum „izolatoare speciale”. Au fost eliminate ultimele puncte slabe, ultimele resturi de aer și lumină. Și greva foamei declanșată de socialiștii - mai rari acum și obosiți - de la izolatorul disciplinar din Iaroslavl, la începutul anului 1937, a fost una dintre ultimele încercări disperate.

Ei cereau totul ca și înainte: și staroste-responsabil, și comunicare libe-ră între celule, cereau, dar este puțin probabil că mai și sperau. Prin ce-le cincisprezece zile de grevă a foamei, chit că s-a încheiat cu alimen-tarea prin furtun ei și-au mai menținut niște părți din vechiul lor regim: plimbarea de un ceas, ziarul regional, caiete pentru însemnări. Acestea și le-au menținut, dar numaidecît li s-au confiscat lucrurile personale și au fost vîrîți în uniformă unică a izolatorului special. În scurt timp le-au tăiat și jumătate de oră din plimbare. Pe urmă încă cincisprezece minu-te.

Aceștia erau aceiași oameni care au trecut printr-un lung șir de închisori și surghiunuri după regulile Marii Pasiște. Unii dintre ei de zece ani, alții chiar de cincisprezece, nu mai știau ce este aceea viață normală de om, ci doar mîncarea mizerabilă din închisoare și greva foamei. Încă nu muriseră toți cei care înainte de revoluție se obișnuiseră să-i învingă pe temnicheri, însă atunci ei mergeau în alianță cu timpul și împotriva unui vrăjmaș slăbit. Dar acum Timpul și dușmanul, care devenea tot mai pu-ternic, se aliașeră împotriva lor. Brău printre ei și tineri, aceia care se recunoscuseră eseri, social-democrați, anarhiști după ce toate aceste partide fuseseră nimicite, nu mai existau, și noilor aderenți le-a fost hărăzit doar să stea la închisoare.

În jurul luptei din închisoare a socialiștilor, an de an tot mai disperată, se strîngea neconținut cercul necruțător al izolării. Nu mai era ca pe vremea țarului: doar să deschizi porțile închisorii și societatea te va aco-peri cu flori. Acum, cînd deschideau ziarele, vedeau cum erau împrôș-cați cu injurii, chiar cu lături (căci numai socialiștii i se păreau lui Stalin cei mai primejdioși pentru socialismul lui). Iar poporul tăcea și nu avea nici un indiciu că îi mai simpatizează pe întemnițați. Apoi și ziarele au încetat să-i mai terfelească -înt-atît de nepericuloși, neînsemnați, chiar inexistenți erau socotiți socialiștii ruși. Cei din libertate îi pomeneau doar la timpul trecut ori mai mult ca perfect, tineretul nici măcar nu-și putea imagina că undeva ar mai exista eseri și menșevici în viață. Și, în suc-cesiunea surghiunurilor din Cimkent și Cerdîn, a izolatoarelor din Verh-neuralsk și Vladimir, cum puteai să nu tresari în celula întunecoasă, acum cu botniță la fereastră, la gîndul că, poate, au greșit atît programul, cît și conducătorii lor, că și tactica și practica nu au fost decît niște erori? Toată lupta lor începea să pară total lipsită de sens. Și viața lor, închinată doar suferințelor - o rătăcire fatală.

Umbra izolării s-a întins asupra lor în parte și pentru că chiar din primii ani postrevoluționari, primind în mod firesc de la GPU denumirea meri-tată de politici, la fel de firesc au convenit cu GPU-ul că tot ce se află la „dreapta” lor*, începînd cu cadeții, nu sunt politici, ci contrarevoluționari, kaeri, contra, băligarul istoriei. Și cei ce sufereau pentru credința în Hristos au fost considerați tot kaeri. Și cei care nu cunosc nici „dreapta”, nici „stînga”(ca noi toți, în viitor!) -

tot kaeri. Astfel, în parte vrînd, în par-te nevrînd, izolîndu-se și evitînd, ei au consfințit viitorul articol Cincizeci și Opt, în șanțul căruia se vor prăvăli la rîndul lor.

Obiectele și faptele își schimbă în mod decisiv aspectul în funcție de punctul din care sunt privite. În acest capitol noi descriem rezistența so-cialiștilor în pușcărie din punctul lor de vedere - și iată că este luminată de o rază transparentă și tragică, însă acei kaeri, pe care politicii îi oco-leau la Solovki cu dispreț, acei kaeri iată ce își aduc aminte: „Cine, poli-ticii? Niște nesuferiți: disprețuiau pe toată lumea, se țineau deoparte în grupurile lor și tot timpul cereau rații și privilegii pentru ei. Și se certau între ei neconținut”. Și cum să nu recunoști că și aici există un adevăr? Apoi - aceste veșnice dispute sterile, pînă la urmă ridicole. Și aceste re-vendicări de rații suplimentare numai pentru ei, față de o mulțime de întemnițați chinuiți de foame și mizerie? În epoca sovietică acest titlu de onoare al „politicilor” s-a dovedit a fi un dar plin de otravă. Și brusc apa-re încă un reproș: de ce socialiștii, mari meșteri în evadări pe vremea țarismului, s-au potolit dintr-o dată în pușcăriile sovietice? Unde sunt evadările lor? Căci au avut loc numeroase evadări, dar cine își aduce

*Nu-mi plac deloc aceste „stînga” și „dreapta”: sunt convenționale, permutabile și nu conțin esențialul.

aminte ca printre evadați să fi fost și vreun socialist?

Iar deținuții care se aflau și „mai la stînga” socialiștilor - troțkiștii și comuniștii - la rîndul lor, îi evitau pe socialiști pe care îi considerau tot con-trarevoluționari, închizînd astfel șanțul circular al izolării.

Troțkiștii și comuniștii, considerînd că linia lor este mai pură și mai pre-sus de celelalte, îi disprețuiau și chiar îi urau pe socialiști (cum de altfel se disprețuiau și se urau reciproc), care erau închiși după gratiile acele-iași clădiri, care se plimbau în curțile aceluiași închisori. E. Olițkaia povestește că, în 1937, în lagărul de tranzit din golful Vanino, cînd soci-aliștii se strigau prin gardul care despărțea zona bărbaților de zona femeilor, căutîndu-și pe cei apropiați și făcînd schimb de informații, co-munistele Liza Kotik și Maria Krtitkova erau indignate, considerînd că printr-o astfel de conduită iresponsabilă, socialiștii pot atrage asupra tu-turor sancțiunile administrației. „Toate nenorocirile noastre se trag de la acești ticăloși de socialiști, spuneau ele. (Ce explicație profundă și ce dialectică!)

Ar trebui strînși de gît!" Iar cele două fete de la Lubinaka în 1925 au cîntat despre liliac numai pentru că una dintre ele era socialist-revoluționară, iar cea de a doua făcea parte din opoziție, și ele nu pu-teau să aibă un cîntec politic comun, și, în general, cea din opoziție nu trebuia să se alieze cu socialist-revoluționară în același protest.

Și dacă în temnițele țariste, partidele se aliau adesea pentru a organiza acțiuni comune de luptă (să menționăm evadarea de la centrala din Sevastopol), în cele sovietice fiecare orientare credea că își păstrează puritatea stindardului prin a nu se alia cu celelalte. Troțkiștii luptau se-parat de socialiști și comuniști, iar comuniștii în general nu luptau, fiind-că nu-și puteau îngădui să lupte împotriva puterii și pușcăriei proprii!

Din pricina asta, comuniștii au fost persecutați înaintea altora și mai aprig decît ceilalți în izolatoare și închisori unde se executau pedepse pe termen lung. În 1928, la centrala din Iaroslavl, comunista Nadejda Surovțeva, mergea la plimbare în „șir indian”, fiindu-i interzis să discute, în vreme ce socialiștii dialogau zgomotos în grupurile lor. Nu-i mai per-miteau nici să îngrijească florile din curticică - florile rămăseseră de la deținuții dinainte, care luptaseră pentru drepturile lor. Îi interziseseră și ziarele, (în schimb Secția Politică Secretă a GPU-ului i-a permis să țină în celulă operele complete ale lui Marx-Engels, Lenin și Hegel.) I-au aprobat o întîlnire cu mama ei, care a decurs într-o încăpere aproape întunecată. Deprimată, la scurtă vreme, mama ei a murit (ce putea ea să creadă despre regimul în care era ținută fata ei?)

Diferența îndelungată în ceea ce privește comportamentul în închisoare a pătruns adînc mai departe în diferența recompenselor: în anii 1937-1938 socialiștii erau și ei în temniță și își primeau cei zece ani ai lor. Ei însă, de regulă, nu erau siliți să se autocalomnieze: fiindcă ei nu-și ascundeau concepțiile deosebite, suficiente pentru a fi condamnați. Dar comunistul nu avea niciodată concepții deosebite, și pe ce bază să-l condamni, dacă nu printr-o mărturie falsă, o autocalomniere?

Cu toate că uriașul Arhipelag s-a întins peste tot, nici închisorile cu regim de ispășire a pedepsei n-au decăzut. Vechea tradiție a închi-

sorilor a fost continuată cu rîvnă deosebită. Tot ce Arhipelagul aducea nou și era neprețuit pentru educația maselor nu satisfăcea pe de-an-tregul. Adevărata plenitudine se obținea prin asocierea închisorilor cu destinație specială (TON-urile) și, în general, a închisorilor cu regim de ispășire.

Nu toți cei înghițiți de Marea Mașină trebuiau să se amestece cu indi-genii Arhipelagului. Străinii notabili, personalitățile marcante și deținuții secreți, ori cekiștii în dizgrație nu puteau să apară pe teritoriul lagărelor în văzul tuturor: roabele ce le-ar fi împins n-ar fi justificat deconspirarea și prejudiciul moral și politic* adus. Tot astfel și socialiștii în continuă luptă pentru drepturi nu puteau fi amestecați cu mulțimea. Dar tocmai sub pretextul privilegiilor și drepturilor erau ținuți și sugrumați aparte. Mult mai târziu, în anii '50, după cum vom afla, închisorile cu Destinație Specială vor fi necesare și pentru izolarea rebelilor din lagăre. În ultimii săi ani de viață, dezamăgit de „îndreptarea” hoților, Stalin va ordona să fie condamnați la închisoare (tiurzak) și „tîlharii” de categorii diferite. Și, în sfîrșit, trebuiau trecuți la întreținere pe seama statului și acei deținuți, care, din pricina slăbiciunii, în lagăr mureau numaidecît, sustrăgîndu-se astfel de la ispășirea pedepsei. Ori aceia care nu se puteau nicidecum adapta la munca de lagăr, precum orbul Kopeikin, un bătrîn de șapte-zeci de ani, care ședea permanent în piața din orașul Iurieveț (pe Vol-ga), interpretînd tot felul de cîntări și cuplete populare, ceea ce i-a adus zece ani pentru KRD. Însă au fost nevoiți să-i înlocuiască lagărul cu pușcăria.

Vechiul fond penitenciar, moștenit de la dinastia Romanovilor, la care s-au adăugat mîinăstirile, era păstrat, renovat, consolidat și perfecționat conform obiectivelor momentului. Unele centrale, precum cea din Iaro-slavl, au fost atît de solid și adecvat utilizate (uși ferecate în fier, masă, taburet și pat fixate în șuruburi), încît se mai cerea doar instalarea bot-nițelor la ferestre, separarea curților de plimbare și reducerea lor la dimensiuni de celulă (în 1937, în curțile închisorilor au fost tăiați toți arborii, grădinițele de zarzavat și suprafețele cu iarbă au fost săpate și asfaltate). Altele, precum cea din Suzdal, necesitau reutilizarea încăperi-lor mîinăstirești, dar însăși închiderea corpului în mîinăstire și închiderea lui de către legile

statului în temniță urmăresc obiective similare din punct de vedere fizic, iată de ce clădirile se adaptează întotdeauna cu

*Există o astfel de expresie!... Culoarea albastru-mlăștinos.

ușurință. Astfel a fost transformat urgent în închisoare unul dintre corpurile măstirii Suhanov, fiindcă trebuiau completate pierderile pe care fondul le suferise: introducerea fortărețelor Petropav-ovskaia și Schlis-selburg în circuitul turistic. Centrala din Vladimir s-a extins și terminat de construit (un corp nou, de mari dimensiuni în perioada lui Elov). Ea a fost folosită din plin și a absorbit din plin în aceste decenii. S-a menționat că funcționa centrala din Tobolsk, iar în 1925 a fost inaugurată și folosită din plin centrala din Verhneuralsk. (Izolatoarele, spre nenorocirea noastră, există și funcționează și în clipa când se scriu aceste rânduri.) Din poemul lui Tvardovski(6) "Din zare-n zare" se poate deduce că sub Stalin n-a fost pustie deloc nici centrala din Alexandrovsk. Avem mai puține informații despre cea din Oriol: există temeri că a suferit distrugerii în timpul războiului de apărare a patriei. Dar este completată întotdeauna cu închisoarea bine utilată din Dmitrovsk-Orlovski, aflat în vecinătate.

În deceniul al treilea, în izolatoarele politice (sihăstriele politice, cum le numesc deținuții), hrana era destul de convenabilă: la prânz – întotdeauna carne, se gătea cu legume proaspete, de la bufet se putea cumpăra lapte. Mîncarea s-a înrăutățit brusc în anii 1931-1933, dar atunci n-o duceau mai bine nici cei din libertate. În această perioadă, scorbutul și amețelile de foame nu erau o raritate în izolatoarele politice. Mai târziu, mîncarea a revenit, dar nu mai era aceeași. În anul 1947, în TON-ul din Vladimir, I. Korneev avea continuu senzația de foame: 450 de grame de pâine, două bucățele de zahăr, de două ori pe zi - o fiertură caldă, care însă nu potolea deloc foamea, și numai apă fiartă „pe săturate” (din nou ni se va reproșa că nu este un an caracteristic, fiindcă și cei din libertate sufereau de foame; în schimb, în acest an, au permis cu mărinimie celor din libertate să-i hrănească pe cei din închisori: pachetele nu erau limitate). Lumina în celule a fost întotdeauna rațională - și în anii '30, și în anii '40: botnițele și geamurile armate opace creau în celule un semi-întuneric permanent (întunericul este un factor deprimant important). Iar peste botniță deseori se întindea și o plasă, care iarna se acoperea cu zăpadă, închizînd orice acces luminii.

Lectura nu însemna decît vătămare a ochilor. În TON-ul din Vladimir, această lipsă de lumină era compensată noaptea: toată noaptea ardea un bec puternic, care te împiedica să dormi. Iar la închisoarea din Dmitrovsk (N. A. Kozîrev), în 1938, seara și noaptea, ardea o lampă primitivă cu gaz, așezată pe o policioară sub tavan, care consuma ultimele înghițituri de aer. În anul 1939 au apărut niște becuri cu filamentul de-abia înroșit. Aerul era și el porționat, oberlihturile erau încuiate cu lacăt și se deschideau doar cînd deținuții mergeau la toaletă (își amintesc foști întemnițați la Dmitrovsk și la Iaroslavl). (E. Ghinsburg: de dimineață și pînă la prînz, pîinea se acoperea cu mucegai, așternuturile erau umede, pereții verzi.) La Vladimîr însă, în 1948, nu duceau lipsă de aer, oberlihtul era deschis permanent. Plimbarea, la închisori diferite și în ani diferiți, varia de la cinci-sprezece minute la patruzeci și cinci. Nici o legătură cu pămîntul, pre-cum la Schlisselburg și Solovki, tot ce răsare și crește este smuls, strivit sub picioare, betonat ori asfaltat. La plimbare era interzis să ridici capul spre cer: „Priviți doar la picioare!” își amintesc și Kozîrev, și Adamova (închisoarea din Kazan). Vizitele rudelor au fost interzise în 1937 și nu au mai fost reintroduse. Scrisori - de două ori pe lună, numai rudelor apropiate. A fost permis să primești de la ele aproape în toții anii (dar, la Kazan: după ce ai citit-o - s-o înapoiezi gardianului în douăzeci și patru de ore), de asemenea, și cumpărăturile de la bufet pe banii primiți în număr limitat. O parte nu lipsită de importantă a regimului era și mobili-erul. Adamova scrie foarte sugestiv despre bucuria - după paturi rabata-bile și scaune fixate în pardoseală cu șuruburi - de a vedea și a pipăi în celulă (Suzdal) un pat simplu de lemn cu un sac de paie pe el, o masă simplă de lemn. În TON-ul din Vladimir, I. Korneev a cunoscut două fe-luri de regim: unul (1947-1948) cînd din camere nu-ți luau lucrurile per-sonale, puteai să stai întins pe pat ziua, iar vertuhaiul se uita rareori prin vizor; altul (1949-1953), cînd celula avea două încuietori (o cheie la vertuhai, cealaltă la gardianul de serviciu), era interzis să stai întins pe pat, să vorbești cu glas tare (la Kazan doar în șoaptă!), lucrurile perso-nale confiscate, primind în schimb lor o uniformă din pînză de sac văr-gată; corespondența - de două ori pe an și doar în zilele desemnate pe neașteptate de comandamentul închisorii (dacă ai scăpat ziua respec-tivă, nu mai

poți să scrii), și numai pe o bucată de hîrtie de două ori mai mică decît cea poștală, normală. S-au înmulțit perchezițiile violente, cînd te scoteau afară din celulă și te puneau să te dezbraci la pielea goală. Comunicațiile între celule erau urmărite într-atît, încît, după fiecă-re ieșire la toaletă, gardienii o cercetau apoi cu un bec portabil și lumi-nau fiecare gaură de closet. Pentru o inscripție pe perete, întreaga celu-lă era pedepsită cu carceră. Carcera era pacostea închisorilor cu Desti-nație Specială. La carceră puteai ajunge pentru tușit („Acoperiți-vă ca-pul cu pătura, numai atunci să tușiți!); pentru umblat prin celulă (Kozîrev: te socoteau „turbulent”); pentru zgomotul produs de încălțăminte (la Kazan, femeilor li se dăduseră bocanci bărbătești numărul 44). De alt-fel, Ghinsburg conchide just: carcera nu se dădea pentru vreo faptă, ci după un grafic: toți, rînd pe rînd, trebuiau să treacă pe acolo ca să știe ce-i asta. În regulament figura și acest paragraf de largă cuprindere: „în cazul cînd în carceră au loc manifestări de indisciplină, șeful închisorii are dreptul să prelungească șederea pînă la douăzeci de zile”. Dar ce este „indisciplina”?... Iată cum a pățit-o Kozîrev (descrierea carcerii și a regimului în general coincide la toți, încît se simte peste tot amprenta acestui regim). Pentru că a umblat prin celulă, i s-au dat cinci zile de carceră. E toamnă, încăperea carcerii nu este încălzită, e foarte frig. Te dezbracă de haine, lăsîndu-ți doar lenjeria de coip, te descaltă. Pardo-seala - pămînt, praf (se întîmplă să fie și noroi, la închisoarea din Kazan - apă). Kozîrev avea un taburet (Ghinsburg nu a avut). A crezut că va îngheța și va muri. Dar, puțin cîte puțin, a început să simtă un fel de misterioasă căldură interioară, care l-a salvat. A învățat să doarmă pe taburet. De trei ori pe zi i se aducea cîte o cană de apă fierbinte, care îl îmbăta, în rația de pîine (trei sute de grame) un gardian i-a strecurat, nu știu cum, clandestin o bucățică de zahăr. După rația de pîine și lumina de la o ferăstruică a labirintului, Kozîrev ținea socoteala timpului. Iată că s-au terminat cele cinci zile, însă nu l-au scos. Ciulind urechea, a auzit niște șoapte pe coridor, din care a deslușit parcă — ziua a șasea ori șase zile. Aici era o provocare: așteptau ca el să le spună că au trecut cinci zile și e timpul să-l elibereze, și pentru această indisciplină să-i prelungească șederea la carceră. El însă a mai stat cuminte și tăcut încă o zi și o noapte, apoi l-au eliberat ca și cînd nu s-a întîmplat

nimic. (Poate că șeful închisorii îi încerca astfel pe rînd, să vadă cît sunt de supuși. Carcera este pentru cei care încă nu se resemnaseră.) După carceră, celula părea un palat. O jumătate de an Kozîrev a fost surd și a început să aibă abcese în gît. Din pricina deselor șederi la carceră, tovarășul lui de celulă a înnebunit, și Kozîrev a stat împreună cu nebu-nul mai bine de un an. (Nadejda Surovțeva își amintește multe cazuri de nebunie în izolatoarele politice, nu mai puține de cîte a numărat Novortiski în registrele Schlisselburgului.)

Nu crede acum cititorul că încet-încet am ajuns în vîrfurile celui de al doilea corn, mult mai lung și mai ascuțit decît primul?

Însă părerile sunt împărțite. Deținuții cu vechime în lagăre recunosc într-un glas că TON-ul din Vladimir este o stațiune de odihnă. Așa l-au găsit Vladimir Borisovici Zeldovici, trimis aici din lagărul de la Abez, și Anna Petrovna Skripnikova, care a ajuns aici (1956), venind din lagă-rele din regiunea Kemerovo. Skripnikova a fost în mod deosebit impresionată de expedierea cu regularitate, odată la zece zile, a memoriilor (ea începuse să scrie la... ONU) și de biblioteca excelentă, avînd și literatură în limbi străine: catalogul ți se aduce în celulă și poți să faci comandă pe un an întreg.

Dar să nu uităm de suplețea Legii noastre: mii de femei („soții”) au fost condamnate la reclusiune, la tiurzak. Deodată, a răsunat un fluierat: să li se schimbe condamnarea în lagăr (în Kolîma nu ajungeau brațele pentru spălatul aurului). Și au schimbat-o. Fără nici o judecată.

Și te întrebi: oare mai există acele pașcăn-tiurzak? Ori ele nu sunt decît anticamera lagărelor?

Aici, numai aici, ar fi trebuit să înceapă acest capitol al nostru. El ar fi trebuit să examineze acea lumină licăritoare, pe care, cu timpul, ca nim-bul unui sfînt, o degajă sufletul unui deținut izolat, cu regim celular. Smuls definitiv din forfota vieții cotidiene, într-un mod atît de absolut, încît chiar numărătoarea minutelor care trec îi îngăduie comunicarea in-timă cu Universul, deținutul izolat trebuie să se purifice de toate imper-fecțiunile care îl chinuiau în viața anterioară și îl împiedicau să atingă transparența. Cu cîtă eleganță se întind degetele lui să afîneze pămîn-tul grădinii de zarzavat (care de fapt e ciment!...). Cum se înalță capul lui spre Cerul Veșnic (de fapt este

interzis !...). Cît de mult îl înduio-șează micuța pasăre ce țopăie pe pervazul ferestrei (de fapt fereastra e prevăzută cu botniță și plasă, iar oberlihtul este încuiat cu lacătul...). Și ce idei limpezi, ce concluzii extraordinare notează el pe hîrtia care i s-a dat (de fapt, numai dacă procuri de la chioșc, și, pe urmă, după ce ai scris-o pe de-a-ntregul, s-o predai pentru totdeauna la cancelaria închi-sorii...).

Aceste reticențe ursuze ne cam derutează. Planul capitolului trosnește și se face praf, și nici nu mai știm dacă într-o închisoare de Tip Nou, într-o închisoare cu Destinație Specială (care anume?), sufletul omului se purifică ori pierde definitiv?

Dacă în fiecare dimineață, primul lucru pe care îl vezi sunt ochii tovară-șului de celulă care și-a pierdut mințile, cum mai poți să te salvezi pe tine însuți în ziua care începe? Nikolai Alexandrovici Kozîrev, a cărui carieră strălucită de astronom a fost întreruptă de arestare, se salva meditănd la veșnicie și la infinit: ordinea universală și Spiritul ei Suprem; astrele; alcătuirea lor interioară; ce este Timpul și curgerea Timpului.

Și astfel a descoperit o nouă latură a fizicii. Numai astfel a supraviețuit în pușcăria din Dmitrovsk. Dar, în raționamentele lui, s-a poticnit de cifrele uitate. Nu putea clădi mai departe, avea nevoie de foarte multe cifre. De unde să le iei în această celulă solitară cu lampă de gaz, unde nici o păsărică nu poate intra în zbor? Și omul de știință a înălțat o rugă fierbinte: Doamne! Eu am făcut tot ce am putut. A jută-mă, te rog! Ajută-mă și mai departe.

Atunci, o dată la zece zile, avea dreptul la o carte (era deja singur în ce-lulă). În biblioteca săracă a închisorii se aflau cîteva ediții din Concer-tul roșu al lui Demian Bednîi(7), care revenea la nesfîrșit în celulă. Trecuse o jumătate de oră de la rugăciunea lui cînd au venit să-i schim-be cartea, și ca întotdeauna, fără să întrebe nimic, i-au azvîrlit - Cursul de astrofizică! De unde a apărut? Nu ți-ar fi venit să crezi că există așa ceva în bibliotecă! Parcă presimțind că întîlnirea cu această carte nu va fi prea lungă, Nikolai Alexandrovici s-a repezit asupra ei și a început să memoreze, să memoreze tot de ce avea nevoie astăzi și ce putea să-i folosească mîine. Nu trecuseră decît două zile, mai avea încă opt să studieze cartea, cînd, pe neașteptate, comandantul închisorii și-a făcut apariția în inspecție. Ochiul lui vigilent a observat nurnaidecît. „Dumnea-ta nu ești de

profesie astronom?" - „Da." - „Să i se ia această carte!" - însă apariția ei miraculoasă i-a deblocat calea pentru munca lui, pe care a continuat-o în lagărul din Norilsk.

Așadar, acum trebuie să începem capitolul despre opoziția dintre suflet și zăbrele.

Dar ce-i asta?... În ușă răsună insolentă cheia gardianului, în prag apare figura mohorâtă a șefului de pavilion, ținând o listă lungă: „Numele, prenumele și patronimicul? Anul nașterii? Articolul? Ce condamnare? Când expiră condamnarea?... Pregătiți-vă, cu lucruri, cu tot, repede!"

Fraților, plecăm! În convoi!... Plecăm încotrova! Binecuvîntează-ne, Doamne! Oare pe-acolo ne-or rămîne ciolanele?...

Dacă dă Dumnezeu și scăpăm, vom continua povestirea noastră altă-dată, în Partea a Patra. Dacă o să mai trăim...

Sfârșitul Părții întâi

Partea a DOUA

PERPETUUM MOBILE

Roțile nu stau, nu se opresc,
Roțile... Se învîrtesc, dansează pietrile de moară,
Se învîrtesc...
W. Muller.

Capitolul 1

CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

MIILE DE INSULE ale Arhipelagului fermecat sunt risipite de la strîm-toarea Bering pînă aproape de Bosfor. Sunt invizibile, dar ele există, și de pe o insulă pe alta, tot așa de invizibil, însă permanent, trebuie transportați captivii invizibili, care au însă trup, volum și greutate.

Dar cum o să-i transportați? Și cu ce?

Pentru aceasta există niște porturi mari: închisorile de tranzit, și niște porturi mai mici: punctele de tranzit ale lagărelor. Pentru aceasta există niște nave de oțel închise - așa-numitele vagon-zak-uri. În rade, în loc de șalupe și cutere, ele sunt întîmpinate de niște dube ingenioase tot din oțel. Vagon-zak-urile circulă după orar. La nevoie, se mai expediază din port în port, pe diagonalele Arhipelagului, caravane întregi - garnituri de vagoane roșii folosite la transportul vitelor.

Este un sistem bine pus la punct! El a fost creat decenii de-a rîndul - și nu în grabă. L-au creat niște oameni bine hrăniți, bine îmbrăcați și care nu se grăbeau cîtuși de puțin. În zilele fără soț, la orele 17.00, escorta din Kineșma preia la Gara de Nord din Moscova convoaiele descărcate din dubele închisorilor Butîrki, Presnia și Taganka. Escorta din Ivanovo, trebuie să vină la gară în zilele cu soț, la șase dimineața, să ia în primi-re deținuții care trebuie transbordați la Nerehta, Bejețk, Bologoe.

Toate acestea se petrec lîngă dumneavoastră, chiar alături, însă nu ve-deți nimic (dar se pot închide și ochii). În gările mari, îmbarcarea și de-barcarea nespălaților se întîmplă departe de peroanele de pasageri, pot să le vadă numai acarii și revizorii de cale. În gările mai mici, există, de asemenea, o ulicioară preferată, între două depozite

de mărfuri, unde dubele sunt trase treaptă la treaptă lângă vagon-zak. Deținutul n-are cînd să privească spre gară, să se uite la dumneavoastră și de-a lungul trenului. El izbutește doar să observe treptele (uneori cea de jos îi vine la brîu, n-are putere să se cațăre), iar soldații din escortă, care au blocat spațiul îngust dintre dubă și vagon, mîrîie, urlă: „lute! lute!... Hai! Hai!”... Ba mai amenință și cu baionetele.

Iar voi, care vă grăbiți pe peron cu copii, geamantane și sacoșe, nu aveți răgaz să vă uitați: de ce au atașat la tren un al doilea vagon de bagaje? Nu scrie nimic pe el, și seamănă tare mult cu un vagon de ba-gaje: aceleași zăbrele oblice și întunericul de dincolo de ele. Însă de ce se află în el soldați, apărătorii patriei, și la toate opririle, doi dintre ei, flu-ierînd, se plimbă pe o parte și pe alta și se uită pe sub vagon?

Trenul se urnește, și o sută de pușcăriași, o sută de destine compri-mate, de inimi chinuite, pornesc pe aceleași șine șerpuitoare, în urma aceluiași fum, pe lângă aceleași cîmpii, stîlpi de telegraf și stoguri de fîn, și doar cu cîteva secunde, înaintea voastră. Însă dincolo de geamurile voastre, în aer, vor rămîne și mai puține urme ale nenorocirii care a tre-cut, decît lasă degetele voastre pe suprafața unei ape. Și în atmosfera binecunoscută de tren, cu pachetul de lenjerie pentru pat, cu ceaiul turnat în pahare, ați putea oare să vă închipuiți ce spaimă grea a trecut cu trei secunde înaintea voastră prin aceeași dimensiune a spațiului eu-clidian. Nemulțumiți că în compartimentul vostru sunteți patru și este înghesuială, ați putea oare să credeți că într-un compartiment identic cu puțin înaintea voastră au trecut paisprezece oameni? Dar dacă erau douăzeci și cinci? Sau treizeci?...

Vagon-zak - ce prescurtare infamă! De fapt ca toate prescurtările născocite de călăi. Vor să spună că acesta este un vagon pentru deți-nuți. Nicăieri însă, în afară de hîrtoagele închisorilor, acest cuvînt nu s-a păstrat. Deținuții s-au obișnuit să numească acest vagon „stolîpinist” sau pur și simplu „stolîpin”(1).

Pe măsură ce transportul pe calea ferată a fost introdus în țara noastră, s-a modificat și modul de a se deplasa al convoaielor deținuților. Înainte de anii 1890 convoaiele siberiene se deplasau pe jos ori călare. Dar încă din anul 1896, Lenin călătorea spre exilul din

Siberia într-un vagon obișnuit de clasa a treia (laolaltă cu oamenii liberi) și striga la personalul trenului că este o înghesuială insuportabilă. Cunoscutul tablou al lui Iarosenko(2) Pretutindeni viață ne arată o transformare naivă a unui va-gon de clasa a patra într-unul pentru deținuți: totul a fost lăsat cum era, și deținuții călătoreau ca toți oamenii, doar că la ferestre au fost instalate zăbrele de ambele părți. Aceste vagoane au circulat vreme îndelungată pe drumurile de fier ale Rusiei. Unii își amintesc că și în 1927 au călătorit cu un astfel de vagon, cu singura diferență că acum au separat bărbații de femei. Pe de altă parte, eserul Trușin mărturisea că și pe vremea țarului a fost transportat într-un „stolîpin”, însă într-un compartiment călătoreau - iarăși ca în vremurile de odinioară - șase oameni.

Iată care este istoria vagonului. Într-adevăr, prima dată el a fost pus în circulație sub Stolîpin: a fost construit în anul 1908, însă pentru coloniștii regiunilor din Orientul țării, când mișcarea de colonizare a luat o mare amploare și nu exista suficient material rulant. Acest tip de va-gon era mai scund decât cel obișnuit, de pasageri, dar cu mult mai înalt decât cel de marfă, avea și dependințe pentru obiectele din gospodărie ori pentru păsări (actualele „jumătăți” de compartimente - carceri), dar nu avea nici un fel de gratii, nici înăuntru, nici la ferestre. Gratiile le-a instalat o minte inventivă, și eu înclin să cred că era bolșevică. Și vagonului i-a fost sortit să se numească stolîpinist... Ministrul, care a provocat la duel un deputat pentru expresia „cravata lui Stolîpin”(3), această defăimare postumă n-a mai putut-o opri.

Nu poți să învinuiești conducerea GULagovistă că ar fi folosit denumirea de „stolîpin”. Nu, ei foloseau mereu „vagon-zak”. Noi, zeki, din spirit de contradicție față de denumirea oficială, numai ca să dăm o denumire a noastră și cât mai grosolană, ne-am lăsat atrași în mod amăgitor de poreclă, care ne-a fost strecurată de deținuții generațiilor prece-dente. Cum e ușor de calculat -cei din deceniul al treilea Cine puteau fi autorii poreclei? În orice caz, nu cei care făceau parte din „contra”, ei nu puteau realiza o astfel de asociație: primul ministru țarist - și cekiștii! Fără îndoială, aceștia puteau să fie numai „revoluționarii” atrași, pe neașteptate pentru ei, în mașina de tocat a cekiș-tilor: ori eserii, ori anarhiștii (dacă porecla a apărut la începutul anilor '20), ori troțkiștii (spre sfârșitul anilor '20). Ucigându-l

odată printr-o mușcătură de viperă pe marele om de stat al Rusiei, printr-o mîrșavă mușcătură postumă i-au pîngărit și memoria.

Dar întrucît vagonul acesta a fost preferat doar în anii '20, însă și-a aflat aplicarea universală și exclusivă începînd din anii '30, cînd totul în viața societății noastre devenea uniform (și, probabil, atunci au mai construit multe), ar fi mai drept să-l numim nu „stolîpin”, ci „stalin”.

Vagon-zak-ul este un vagon cu compartiment obișnuit, însă din nouă doar cinci erau repartizate deținuților (și aici, ca peste tot în Arhipelag, jumătate se rezervă personalului de serviciu!). Ele nu sunt separate de coridor printr-un paravan compact, ci printr-un grilaj care lasă compar-timentul liber la vedere. Acest grilaj este confecționat din niște tije oblice încrucișate, cum sunt și la grădinițele din gări, pe toată înălțimea vagonului, pînă sus, și astfel, nișele pentru bagaje, care ies din compartiment deasupra coridorului, au fost desființate. Ferestrele dinspre coridor sunt obișnuite, dar zăbrelite din afară. În compartimentul deținuților nu există fereastră, doar o mică deschizătură oarbă, de ase-menea zăbrelită, la nivelul patului de deasupra (și astfel, fără ferestre, vagonul seamănă cu cel de bagaje). Ușa compartimentului este glisantă: o ramă de fier, bineînțele, cu zăbrele.

Totul văzut din coridor seamănă foarte mult cu o menajerie: dincolo de grilaj, pe pardoseală și pe cușete stau răsucite niște făpturi jalnice, semănînd a om, și te privesc cu ochi rugători să le dai mîncare și apă. Dar la menajerie animalele nu sunt înghesuite într-un asemenea hal.

Conform calculelor făcute de inginerii din libertate, într-un compartiment stalinist șase inși pot șede jos, trei — întinși pe cușeta de la mijloc (care se împreuna ca să formeze un singur pat, fiind lăsată doar o scobitură lingă ușă pentru urcat și coborît), și dacă pe lîngă cei din com-partiment vor mai fi înghesuiți încă unsprezece (pe ultimii, ca să se închidă ușa, gardienii trebuie să îi împingă cu picioarele), se va realiza încărcătura normală a compartimentului stalinist. Cîte doi se vor chirci pe polițele pentru bagaje, cinci se vor întinde pe cușeta de la mijloc (ei sunt cei mai fericiți, aceste locuri sunt ocupate prin luptă, iar dacă în compartiment se află și hoți, cu siguranță ei vor sta acolo), iar jos vor rămîne treisprezece oameni:

cîte cinci așezați pe bănci, și trei în spațiul de trecere dintre picioarele lor. Undeva, de-a valma cu oamenii, peste oameni și sub ei - lucrurile lor.

Nu, asta nu se face special pentru a-i chinui pe oameni! Condamnatul este un soldat pe cîmpul muncii socialiste, de ce să fie chinuit, el trebu-ie folosit la construcție, însă trebuie să recunoașteți că doar nu merge în vizită la mama soacră, și nu trebuie să-i creăm condiții pentru care să fie pizmut de cei din libertate. Avem greutăți cu transportul: o să ajun-gă, nu crapă.

Începînd din anii '50, cînd trenurile au început să circule după orar normal, deținuții nu mai călătoreau zile întregi: o zi și jumătate, două cel mult. În timpul războiului și anii de după război a fost mai rău: de la Petropavlovsk (Kazahstan) pînă la Karaganda, călătoria cu vagon-zak-ul putea să dureze șapte zile (cu douăzeci și cinci de oameni în com-partiment!), de la Karaganda la Sverdlovsk - opt zile (în compartiment - douăzeci și șase). Chiar și de la Kuibîșev la Celiabinsk, în august 1945, Susi a călătorit cu vagonul lui Stalin cîteva zile, și în compartiment se aflau treizeci și cinci de oameni, întinși pur și simplu unul peste celălalt, se zvîrcoleau și se luptau*. Iar în toamna lui 1946, N. V. Timofeev-Res-sovski a călătorit de la Petropavlovsk la Moscova într-un compartiment cu treizeci și șase de persoane! Cîteva zile și nopți el a spînzurat între oameni fără să atingă pardoseala cu picioarele. Pe urmă au mai înce-put să moară - îi trăgeau dintre picioarele celorlalți (ce-i drept, nu ime-diat, ci după două zile. Toată călătoria pînă la Moscova a durat trei săp-tămîni. (La Moscova însă, conform legilor din țara minunilor, Timofeev-Ressovski a fost luat pe brațe de ofițeri și transportat cu automobilul: mergea să propulseze știința!)

Treizeci și șase - este oare limita? Nu avem dovezi pentru treizeci și șapte, dar conducîndu-ne după unica metodă științifică și educați în lup-ta cu „limitatorii", trebuie să răspundem: nu și nu! Nu este limită! Poate în altă parte da, însă nu la noi! Cîtă vreme în compartiment mai rămîn, fie sub banchete, fie între umeri, picioare și capete, cîtiva decimetri cubi de aer neeliminată, el este gata să primească deținuți suplimentari! În rnod convențional se poate socoti drept limită numărul cadavrelor care ar încăpea, bine stivuite, în volumul total al compartimentului.

V. A. Korneeva a mers de la Moscova într-un compartiment unde erau treizeci de femei, majoritatea dintre ele babe neputincioase, trimise în surghiun pentru credința lor (la sosire, toate aceste femei, în afară de două, au fost numaidecât spitalizate). În compartimentul lor n-au fost decese, pentru că vreo cîteva dintre ele erau tinere, fete frumoase, cul-tivate, condamnate „pentru străini”. Aceste fete au început să-i rușineze pe cei din escortă: „Cum de nu vă este rușine să le transportați în condițiile astea? Căci ar putea să vă fie mame!” Nu atît argumentele

*Asta spre satisfacția celor care se miră și reproșează: de ce nu luptau?

morale ale fetelor, ci mai degrabă înfățișarea lor atrăgătoare a avut ecou în grupul celor din escortă, și cîteva băbuțe au fost transferate... la carceră. „Carcera” însă în vagon-zak nu este o pedeapsă, ci o fericire. Dintre cele cinci compartimente destinate deținuților, doar patru sunt pe post de celule comune, cea de a cincea este împărțită în două jumătăți: două semicompartimente înguste, cu o cușetă sus, cum au însoțitorii de vagon. Aceste carcere sunt folosite pentru izolare; pentru trei-patru inși este o plăcere să călătorească în ele: spațiu, confort.

Nu, nu pentru a-i chinui înadins pe deținuți cu setea în aceste zile de epuizare și înghesuială îi hrănesc, în vagon, numai cu scrumbie sărată ori voblă(4) uscată, în loc de fiertura obișnuită (așa a fost mereu, și în anii '30, și în anii '50, vara și iarna, în Siberia și în Ucraina, nici nu mai trebuie să căutăm exemple). Nu pentru a-i chinui cu setea, dar vă rog să-mi spuneți - cu ce puteau să-i hrănescă pe acești netrebnici la drum? Regulamentul nu prevede fiertură caldă (e drept că într-unul din compartimentele vagon-zak-ului este instalată o bucătărie, dar numai pentru escortă), crupe uscate nu poți să le dai, trescă(5) proaspătă nu poți să le dai, conserve de carne - n-ar fi un lux prea mare? Scrumbie, nimic mai bun, și o bucată de pîine, ce altceva?

Tu ia-ți jumătatea ta de scrumbie, ia-o pînă ce ți-o dau și bucură-te! Dacă ești isteț - n-o mănînci, rabzi, o bagi în buzunar, o s-o înfuleci la tranzit, unde este apă. Este mai rău cînd primești hamsie de Azov ume-dă, presărată cu sare grunjoasă, în buzunar n-o poți băga, pune-o în pulpana hainei, în batistă, în palmă - și mănînc-o. Hamsia

o împart pe scurta vreunuia dintre deținuți, vobla soldatul o răstoarnă direct pe pardoseală și o împart pe banchetă și pe genunchi.

P. F. Lakubovici(6) (în lumea celor oropsiți, Moscova, 1964, vol. 1) scrie despre anii '90 ai veacului trecut că în acea perioadă cruntă, în convoa-iele ce porneau spre Siberia, pentru hrană se alocu zece copeici pe zi de fiecare om, cînd o pîine mare, rotundă - vreo trei kilograme? - costa cinci copeici, o oală de lapte - vreo doi litri? — trei copeici. „Deținuții erau îndestulați”, scrie el. Iată însă că în gubernia Irkutsk prețurile sunt mai mari. Un funt de carne costă zece copeici și „deținuții trăiau în mizerie”. Un funt de carne pe zi nu echivalează cu o jumătate de scrumbie?...

Dacă însă ți-au dat pește, o să-ți dea și pîine și poate chiar puținel zahăr. Este mai rău cînd soldatul vine și anunță: astăzi nu vă dăm mîn-care, nu ați fost trecuți în porție. Și, într-adevăr, poate să fie așa: la cine știe ce contabilitate de închisoare au încurcat cifrele. Dar poate să fie și astfel - că porțiile s-au dat, dar nici celor din escortă nu le ajung rațiile (nici ei nu sunt sătui din cale-afară) și au decis să facă economie la pîi-ne; și să le dea numai jumătatea de scrumbie ar fi suspect.

Firește, nu pentru a-i chinui pe deținuți nu li se dă după scrumbie nici apă fiartă (asta niciodată), nici măcar apă chioară. Trebuie să înțelegem: personalul escortei este limitat. Unii fac de gardă pe coridor, pe platforma de la capătul vagonului, în gări se vîră sub vagon, se urcă pe acoperiș să vadă dacă n-a apărut cumva vreo gaură. Alții curăță arme-le, apoi mai sunt și lecțiile de învățămînt politic, și prelucrarea regula-mentului de luptă. Iar schimbul trei doarme, opt ore, este lege, căci războiul s-a terminat. Apoi: să cari apă cu căldările - este prea departe și, în plus, este jignitor: de ce un ostaș sovietic trebuie să care apă, ca un măgar, pentru dușmanii poporului? Uneori pentru triere sau pentru a-l atașa la altă garnitură, vagon-zak-vA este tras pentru vreo două-sprezece ore mai departe de gară (mai departe de vedere), încît nu ai de unde să aduci apă nici pentru bucătăria ostașilor Armatei Roșii. Este drept -există o ieșire: pentru zeki să scoți apă din tenderul locomotivei, o apă gălbuie, tulbure, uleioasă. Ei o beau cu plăcere. Nu-i nimic, în semiobscuritatea compartimentului nici nu se vede: fereastră nu există, bec de asemenea, doar lumina de pe culoare. Și încă ceva: ca să dis-tribui

apa asta îți ia o groază de timp. Deținuții nu au cănile lor, celor care au avut li s-au confiscat, deci dă-le să bea din două căni ale administrației, și pînă beau toți tu stai lîngă ei, scoți întruna apă cu cana și le dai. (Ba se mai și gîlcevesc între ei: cică să le dai mai întîi să bea celor sănătoși, apoi tuberculoșilor și abia pe urmă sifiliticilor! ca și cum în compartimentul vecin nu ar fi fost la fel: mai întîi cei sănătoși...)

Dar toate astea soldații din escortă le-ar suporta, ar căra și apă, le-ar da să bea, dacă pe urmă porcii ăștia, după ce au băut, nu s-ar cere la budă. Și dacă nu le dai să bea o zi și o noapte, nu se cer nici la budă; le dai să bea o dată - o dată și la closet, le dai de două ori - de două ori și la budă. Cel mai simplu - să nu le dai deloc.

Și nu că ți-ar părea rău de toaletă, ci pentru că este vorba de o operație de răspundere, s-ar putea spune - o operație de luptă: pentru că, multă vreme, vor fi ocupați un caporal și doi soldați. Se instalează două santi-nele: una la ușa toaletei, alta la capătul celălalt al coridorului (ca să nu se năpustească într-acolo), iar caporalul trebuie să deschidă și să închi-dă întruna ușa compartimentului, mai întîi ca să intre cel care se în-toarce, apoi ca să iasă cel care urmează. Regulamentul nu îngăduie să iasă decît unul, ca să nu producă vreo busculadă, vreun început de răzmeriță. Și reiese că acest deținut slobozit la toaletă ține alți treizeci în compartiment și o sută douăzeci în tot vagonul, plus oamenii din escortă! Astfel încît: „Haide! Haide! Mai iute! Mai iute!” îl zoresc pe drum și caporalul, și soldatul, și el se grăbește, se poticnește, de parcă fură de la stat această gaură de closet. În 1949, în „stalinul” Moscova – Kui-bîșev, Schulz, un neamț șchiop, de acum înțelegînd îndemnurile ru-sești, țopăia într-un singur picior spre toaletă și îndărăt, iar soldatul rîdea să se prăpădească, cerîndu-i să țopăie și mai repede. Într-o zi soldatul l-a îmbrîncit în fața toaletei, și Schulz a căzut. Soldatul s-a înfu-riat și a început să-l lovească. Cum nu se putea ridica din cauza loviturilor, Schulz s-a tîrît pe brînci în toaleta mizerabilă. Soldații din es-cortă rîdeau în hohote*.

Pentru ca în secunde pe care le petrece la toaletă deținutul să nu eva-deze, cît și pentru accelerarea operației, ușa toaletei nu se închide și, urmărind procesul ușurării, soldatul de pe platformă încurajează: „Hai-hai!... Ei, gata, ți-ajunge, gata!” Uneori, chiar de la

Început se dă co-manda: „Numai treaba mică!” Căci altfel soldatul de la ușa nu-ți permite. Firește, mâinile nu și le spală niciodată: nu ajunge apa din rezervor și nu au timp. Doar să atingă deținutul robinetul chiuvetei, că soldatul mîrîie numaidecît de pe platformă: „Nu te-atinge ! Gata, ieși!” (Chiar dacă vreunul are în sacul lui săpun ori prosop, nu-l scoate de rușine: numai fraierii ar face așa ceva.) Buda este infectă, n-ai unde călca de rnizerie. Mai iute, mai iute! și, luînd murdăria lichidă pe încălțăminte, deținutul se strecoară în compartiment și, sprijinindu-se pe mîini și pe umeri, se cațără sus. Pe urmă bocancii lui murdari atîrnă deasupra cușetei de la mijloc și din ei picură murdărie...

Cînd femeile merg să-și facă nevoile, regulamentul serviciului de gardă și bunul-simț cer de asemenea să nu se închidă ușa la toaletă, dar nu toți cei din escortă insistă. Unii se arată îngăduitori: bine, închideți ușa. (Pe urmă tot o femeie va spăla toaleta după toate și trebuie să stai și lîngă ea ca să nu fugă.)

Chiar într-un ritm atît de rapid, pentru ca o sută douăzeci de oameni să își facă nevoile sunt necesare peste două ore, mai mult de un sfert din timpul de serviciu al celor trei militari din escortă! Și tot nu-i mulțumești pe toți! Și, oricum, vreun moș cu piatră la rinichi se va plînge din nou peste o jumătate de oră și va cere să meargă la toaletă. Firește că nu i se permite, și el va face chiar în compartiment, și iar va avea de lucru caporalul: să-l pună să adune totul cu mîinile lui și să-l ducă.

Deci: cît mai puține ieșiri la toaletă! Iar asta înseamnă mai puțină apă. Și mai puțină mîncare: și nu se vor mai plînge de diaree, și nici aerul nu or să-l mai otrăvească, fiindcă, vezi bine, în vagon nu se poate respira!

Mai puțină apă! Dar să se dea scrumbia cuvenită! Nedistribuirea apei este o măsură judicioasă, nedistribuirea scumbiei - un delict de serviciu.

Nimeni, nimeni nu și-a pus drept scop să ne chinuie! Felul de a proceda al escortei este întru totul justificat! Dar, precum cei dinții creștini, noi stăm în cușcă și pe limbile însîngerate ni se presară sare.

Tot așa cum militarii din escortă nu urmăresc nici un scop (cîteodată urmăresc) cînd amestecă în același compartiment articolul Cincizeci

și Opt, cu hoții și infractorii de drept comun. Pur și simplu: sunt prea mulți deținuți, vagoane puține, iar timpul presează - când să te mai ocupi de

toți? Un compartiment este rezervat pentru femei; în celelalte trei, o

*Asta cred că se cheamă „cultul personalității lui Stalin”, nu-i așa?

sortare ar fi posibilă numai după criteriul gării de destinație, să fie mai ușor la descărcat.

Credeți că Hristos a fost răstignit între tâlhari fiindcă Pilat a vrut să-l umi-lească? Cîtuși de puțin. Așa s-a nimerit în ziua aceea: trebuia răstignit, Golgota era una singură, timpul era măsurat. Și a fost pus în rind cu răufăcătorii.

Mi-e și frică să mă gîndesc ce ar fi trebuit să îndur dacă m-aș fi aflat în situația de simplu deținut... Escorta și ofițerii convoiului ne tratau, pe mine și pe tovarășii mei, cu politețe prevenitoare... Ca deținut politic călătoreai spre ocnă în condiții de relativ confort: în locurile de popas beneficiam de o încăpere separată, aveam o căruță, și bagajul meu în greutate de un pud mergea în căruță...

... N-am mai pus acest paragraf între ghilimele, pentru ca lectorul să poată aprofunda. Fără ghilimele, paragraful sună, într-un fel, neobișnuit, nu-i așa?

Acestea le scrie P. F. Iakubovici despre anii '90 ai secolului trecut. Car-tea a fost reeditată acum spre luare-aminte despre acele vremuri sum-bre. Aflăm că și pe șlep deținuții politici aveau o cameră separată, și pe punte - o despărțitură specială pentru plimbare. (La fel și în romanul Învierea de Tolstoi, prințul Nehliudov poate să vină la politici pentru con-versație.) Și numai fiindcă în listă uitaseră să adauge în dreptul numelui de familie al lui Iakubovici „cuvîntul magic - politic” (așa scrie el). La Ust-Kara a fost „întîmpinat de către inspectorul ocnei... ca un deținut obișnuit, de drept comun: cu grosolănie, aroganță, impertinență”. De altminteri, neînțelegerea s-a rezolvat în mod fericit.

Ce vremuri neverosimile! Să amesteci politici cu dreptul comun era considerat aproape o crimă! Pe deținuții de drept comun îi mînau la ga-ră în coloană, mărșăluind pe caldarîm, cei politici puteau să meargă cu trăsura (bolșevicul Olminski, 1899)(7). Politicii nu erau hrăniți de la cazanul comun, ei primeau bani pentru mîncare și

comandau mesele la un birt. Bolșevicul Olminski n-a vrut să accepte nici măcar rația din spi-tal, i s-a părut ordinară*. Comandantul unuia dintre corpurile închisorii Butîrki și-a cerut scuze pentru un gardian, fiindcă acela i s-a adresat lui Olminski cu „tu”: la noi, știți rareori sunt aduși politici, gardianul n-a ști-ut...

La Butîrki rareori sunt aduși politici!... Ce-i asta, un vis? Dar unde sunt duși? Căci Lubianka și Lefortovo încă nu existau!...

Pe Radișcev l-au trimis în convoi ferecat în lanțuri și, fiindcă se răcise vremea, i-au aruncat pe umeri „un cojoc spurcat”, luat de la un paznic,

*E adevărat că pentru toate acestea masa pușcăriașilor de drept comun îi numea pe revoluționarii de profesie „boiernași răpănoși” (P. F. Iakubovici).

Însă Ecaterina a trimis neîntârziat din urmă poruncă: să i se scoată lan-țurile și să i se procure toate cele de trebuință pentru drum. Doar pe Anna Skripnikova, în noiembrie 1927, au trimis-o cu convoiul din Butîrki spre Solovki într-o rochie de vară și cu pălărie de paie (cum fusese arestată în vară. Pe urmă camera ei a fost sigiliată și nimeni n-a vrut să îi permită să-și ia lucrurile de iarnă).

A-i deosebi pe politici de dreptul comun înseamnă a-i respecta ca pe niște rivali egali, înseamnă să recunoști că oamenii pot să aibă păreri. În felul acesta deținutul politic își simte chiar libertatea politică!

Însă de când toți suntem „kaeri”, iar socialiștii n-au izbutit să se mențină „politici”, nu putem decît să stîrnim rîsul deținuților și nedumerirea gardi-anului, protestînd fiindcă tu, politic, ai fost amestecat cu criminalii. „La noi toți sunt criminali”, ți-ar răspunde sincer, gardienii.

Acest amestec, această primă întîlnire șocantă are loc fie în dubă, fie în vagon-zak. Pînă acum, oricît te-ar fi oprimat, torturat, chinuit la anchetă, totul venea din partea chipielor albastre, pe care nu le puneai la un loc cu omenirea. Tu nu vedeai în ei decît pe slujbașul insolent. În schimb, colegii de celulă, oricît s-ar fi deosebit de tine prin experiență și prin nivelul de evoluție, deși te controversai cu ei, deși te turnau, totuși fă-ceau parte din aceeași obișnuită și păcătoasă umanitate, în mijlocul căreia ți-ai petrecut toată viața.

Cînd ești îmbrîncit în compartimentul stalinist, te aștepti să întîlnești și aici doar tovarăși de năpastă. Toți dușmanii și opresorii tăi au

rămas de partea cealaltă a gratiilor, aici nu îi aștepți. Și deodată îți ridici capul spre tăietura pătrată din cușeta de la mijloc, spre acest unic cer aflat deasupra ta, și vezi acolo trei-patru - nu, nu fețe! Nu, nici chipuri de maimuță, chipul maimuței este mai blînd și mai gînditor! Nici altă poci-tanie! Vei vedea niște mutre dezgustătoare, hîde, cu o expresie de lăcomie și bătaie de joc. Fiecare te privește precum un păianjen musca picată în plasă. Pînza lor este acest grilaj, și tu ai fost prins! Își strîmbă gurile de parcă se pregătesc să te muște dintr-o parte. Cînd vorbesc șuieră, delectîndu-se cu acest șuierat mai mult decît cu vocalele și con-soanele vorbirii, și însăși vorbirea lor amintește de vorbirea rusă doar prin terminațiile verbelor și substantivelor, este o galimație.

Acești goriloizi ciudați sunt cel mai adesea în maiouri: în compartiment e zăpușeală, gîturile lor vînoase stacojii, umerii lor rotunzi ca niște sfe-re, piepturile lor măslinii pline de tatuaje n-au știut ce-i aceea epuizarea din închisoare. Cine sunt ei? De unde vin? Deodată, observi că de unul din aceste gîturi atîrnă o cruciuliță! Da, o cruciuliță de aluminiu, agățată de o sforicică. Te uiți cu uimire și puțin ușurat: ce înduioșător, printre ei sunt și credincioși; deci nu se va întîmpla nimic groaznic, însă tocmai acest „credincios” începe deodată să înjure și de cruce, și de toate cele sfinte (parțial, înjurăturile sunt în rusă) și îți vîră două degete făcute cră-cană drept în ochi, fără să te amenințe, ci începînd imediat să-ți scoată ochii. În acest gest: „îți scot ochii, scîrnăvie!” constă întreaga lor filosofie și credință! Dacă sunt în stare să-ți strivească ochiul ca pe o moluscă, crezi că vor cruța ceea ce ai pe tine ori lîngă tine? Cruciuța se leagănă la gît, tu privești cu ochii încă nescoși la această mascaradă fioroasă și nu poți să-ți dai seama: care dintre voi a înnebunit? Care mai urmează să înnebunească?

Într-o singură clipă trosnesc și se fac praf toate obișnuințele relațiilor umane cu care ai trăit o viață întreagă. În viața ta dinainte - în special înainte de arestare, ba chiar și după arestare, ba chiar, parțial, și la anchetă - te-ai adresat celorlalți oameni prin cuvinte și ei îți răspundeau prin cuvinte, și aceste cuvinte produceau un efect, puteau să convingă, ori să respingă, ori să consimtă. Îți amintești felurite genuri de relații umane: rugămintea, porunca, mulțumirea, dar ceea ce s-a abătut asu-pra ta aici este în afara acestor cuvinte și

în afara acestor relații. Cineva coboară în calitate de trimis al mutrelor, cel mai adesea un puștan jigărit, ale cărui dezinvoltură și obrăznicie sunt de trei ori mai dezgus-tătoare, și acest drac împielit îți dezleagă sacul și îți bagă mâinile în buzunare, nu ca pentru percheziție, ci ca și când ar fi ale lui! Din această clipă, nimic din ce era al tău nu mai este al tău, iar tu însuși nu ești decât un manechin de gutapercă pe care au fost întinse niște lucruri de pri-sos, lucruri ce pot fi luate însă. Și nici acestui dihor mic și rău, nici mu-trelor de sus nu poți să le explici nimic prin cuvinte, nici să le refuzi, nici să le interzici, nici să le adresezi rugăminți! Ei nu sunt oameni, asta ți s-a explicat într-o singură clipă! Astora nu poți decât să le pocești mutra! Fără să mai aștepti altceva, fără să-ți mai pierzi timpul ca să dai din gu-ră, să-i lovești, ori pe acest copil, ori pe acele creaturi ticăloase de sus!

Cum însă o să-i lovești pe cei trei de jos în sus? Iar pe băiat, deși e un

dihor împutit, parcă tot nu-ți vine să-l pocnești! Poți numai să -l respingi

ușurel?... Nu poți nici să-l respingi, pentru că o să te muște numaidecât de nas ori cei de sus îți vor crăpa capul (au și cuțite, numai că nu le vor scoate să le murdărească pe tine).

Te uiți la vecini, la tovarășii tăi - haideți ori să ne opunem, ori să protes-tăm ! Însă toți camarazii tăi, tot articolul Cincizeci și Opt, jefuiți unul câte

unul înainte de sosirea ta, șed cuminți, gârboviți, și nici măcar nu-ți oco-lesc privirea, nici măcar nu te privesc țintă, se uită indiferenți, ca și cum n-ar fi vorba de un act de violență, de un jaf, ci de un fenomen natural: iarba care crește ori ploaia.

Și asta pentru că ați pierdut ocazia, domnilor, tovarăși și firtați! Trebuia să vă dați seama cine sunteți voi atunci când Strujinski și-a dat foc în celula din Viatka, și chiar mai înainte - când ați fost declarați „kaeri”.

Așadar te lași dezbrăcat de palton, în veston a fost depistată și smulsă cu stofă cu tot bancnota de douăzeci de ruble pe care o cusesesei acolo, sacul a fost aruncat sus, controlat, și tot ce îți pregătise soția sentimen-tală după condamnare pentru lunga

călătorie a rămas sus, și în sac nu mai găsești decât periuța de dinți...

Dar nu toți s-au supus așa în anii '30 și '40, doar nouăzeci și nouă la sută. (Mi s-au povestit puține cazuri, printre care și acela când trei tineri voinici s-au unit să reziste hoților, dar nu ca să apere dreptatea în gene-ral, ori pe cei jefuiți alături, ci doar pe ei - neutralitate armată.) Cum s-a putut oare ajunge aici? Bărbați! Ofițeri! Soldați! Combatanți! .

Pentru a se bate cu dîrzenie, omul trebuie să fie pregătit de luptă, să o aștepte, să-i înțeleagă rostul. Aici însă erau încălcate toate condițiile: necunoscînd cîtuși de puțin mediul hoților, omul nu se aștepta la aceas-tă luptă și, mai ales, nu-i înțelege deloc rostul, pînă acum închipuindu-și (fals) că inamicii lui sunt numai chipiele albastre. El trebuie să mai înve-țe pînă va înțelege că piepturile tatuate nu sunt decât tîrîțele casche-telor albastre, sunt acea revelare, pe care epoleții nu o vor rosti cu glas tare: „Mori tu astăzi, că eu mor mîine!” Un deținut novice vrea să se considere politic, adică: el este pentru popor, iar statul este împotriva lor. Dar pe neașteptate, din spate și dintr-o parte, este atacat de o puz-derie de lepădături abile, și toate diferențierile se amestecă, și de clari-tate se alege praful. (Și deținutul nu-și dă prea curînd seama că pleava aceea este mîină în mîină cu temnicerii.)

Pentru ca să lupte cu bărbăție, omul trebuie să știe că are spatele asi-gurat, că este sprijinit din flancuri, să simtă pămîntul sub picioare. Toate aceste condiții sunt irealizabile pentru Cincizeci și Opt. Trecînd prin ma-șina de tocat a anchetei politice, omul este distrus din punct de vedere fizic: a îndurat foame, nesomn, a înghețat în carceră, a zăcut zdrobit în băți. Și dacă ar fi distrus doar fizicește! El este doborît și sufletește. I s-a explicat și demonstrat că toate convingerile lui, conduita de viață și relațiile cu oamenii - toate au fost false, pentru că te-au condus la înfrîn-gere. În acel bulgăre aruncat din sala de mașini a tribunalului direct în convoiul pentru lagăr n-a mai rămas decât setea de a trăi și o totală lip-să de înțelegere. Distrugere și izolare definitivă - aceasta este misiunea anchetei celor încadrați la articolul 58. Osîndiții trebuie să priceapă că vina lor cea mai mare din perioada libertății a fost încercarea de a co-munica și de a se asocia unii cu alții fără știrea organizatorului de

par-tid, a responsabilului sindical și a administrației. În temniță asta se transformă în teama pentru orice acțiuni colective: prezentarea pe două voci a unei plîngerii sau semnarea unei hîrtii de către două persoane. Pierindu-le pentru multă vreme cheful de a se mai asocia în vreun fel, pseudopoliticii nu sunt pregătiți acum nici pentru a se uni împotriva hoților-lor, la fel cum nu le trece prin minte să aibă cu ei, pentru vagon sau tranzit o armă: un cuțit sau o măciucă. În primul rînd - pentru ce? Împotriva cui? În al doilea rînd, dacă o folosești, tu, care te afli sub po-vara articolului 58, la rejudecare poți să primești și pedeapsa cu moar-tea. În al treilea rînd, chiar mai înainte, la perchezitie, pentru cuțit nu te vor pedepsi ca pe un hoț: cuțitul pentru el înseamnă joacă, tradiție, inconștientă, pentru tine - un posibil act de terorism.

În sfîrșit, majoritatea celor întemnițați datorită articolului 58 sunt oameni pașnici (adesea și bătrîni, și bolnavi), care toată viața s-au folosit de cuvinte, nu de pumni, și nu știu să-i folosească acum, cum n-au știut nici altădată.

Hoții însă n-au trecut printr-o astfel de anchetă. Toată ancheta lor: două interogatorii, o judecată ușoară, o pedeapsă ușoară, și nici această pe-deapsă ușoară nu și-o ispășesc, sunt eliberați mai devreme: fie că sunt amnistiați, fie că evadează*. Nimeni nu l-a lipsit pe hoț, nici chiar în tim-pul anchetei, de pachetele legale, pachete consistente din partea tova-rășilor de hoție care au rămas în libertate. Hoțul n-a slăbit nici măcar o singură zi, și acum, iată, pe drum se hrănește pe seama fraierilor**. Articolele care se aplică tagmei hoților și bandiților nu-l oprimă deloc pe hoț, și el este mîndru de ele, iar în această mîndrie este susținut de toți șefii cu epoleți albaștri ori cu găitane albastre: „Foarte bine, deși ești un bandit și un ucigaș, tu nu ești trădător de țară, tu ești omul nostru, o să te îndrepti”. Articolele care se aplică hoților și bandiților nu cuprind și Paragraful 11, privind organizarea. Hoților și bandiților nu le este inter-zisă organizarea. De ce oare? Să contribuie la educarea sentimentelor colectivismului, atît de necesare omului din societatea noastră.

Confiscarea armelor la ei este o joacă, pentru deținere de armă nu sunt pedepsiți, este respectată legea lor („ei nu pot altfel”). Și un nou

asasi-nat în celulă nu mărește pedeapsa ucigașului, ci doar îl împodobește cu lauri.

(Toate acestea există de foarte multă vreme. Marx condamnă lumpen-proletariatul doar pentru o oarecare impulsivitate, inconstanță a stării de spirit. Stalin a avut întotdeauna o slăbiciune pentru hoți și bandiți: cine jefuia băncile pentru el? Încă în anul 1901 el a fost învinuit de tovarășii de partid și închisoare de folosirea criminalilor împotriva adversarilor politici. Din anii '20 a apărut și termenul îndatoritor: socialmente apropi-ați. Makarenko(8) își însușește acest punct de vedere: aceștia pot fi îndreptați. După el, obârșia tuturor crimelor se află în activitatea „organi-zațiilor contrarevoluționare clandestine”. Aceia sunt irecuperabili: ingine-rii, preoții, micii burghezi, menșevicii.)

De ce să nu fure dacă n-are cine să-i pună la respect? Trei-patru ban-diți uniți și obraznici domină cîteva zeci de pseudopolitici speriați și tero-rizați.

Cu aprobarea șefilor. Pe baza Teoriei înaintate.

*V. I. Ivanov (acum, la Uhta) a fost condamnat de nouă ori în virtutea articolului 162 (hoție), de cinci ori în virtutea articolului 82 (evadare), în total - 37 de ani, pe care i-a „ispășit” în cinci-șase ani.

** Fraierul nu este hoț, adică „Om” (cu literă mare). Fraierii sunt pur și simplu restul omenirii, care nu se ocupă cu hoția.

Dacă însă nu opun rezistență cu pumnii, de ce atunci victimele nu se plîng, nu reclamă? Căci fiecare sunet se aude pe coridor, iar soldatul din escortă, iată-l, se plimbă încet dincolo de gratii.

Da, este o întrebare. Cel mai mic zgomot și orice horcăit jalnic de auzit se aud, dar soldatul se plimbă nepăsător - de ce nu intervine? La un metru de el, în peștera întunecoasă a compartimentului un om este je-fuit: de ce nu-i sare în apărare ostașul apărător al securității statului?

Tocmai de aceea! Pentru că i s-a sugerat și lui.

Și mai mult: după ani de favorizare, escorta a început să încline în par-tea hoților. Militarii din escortă au devenit ei înșiși hoți.

De la mijlocul anilor '30 pînă la mijlocul anilor '40, în acest deceniu de culme a dezmățului hoților și a oprimării politicilor, nimeni nu-și aminteș-te vreun caz cînd militarul din escortă să fi oprit jefuirea unui deținut po-litic în celulă, în vagon ori dubă. Însă vă vor relata numeroase cazuri cînd acesta a primit de la hoți lucrurile jefuite și le-

a adus în schimb vodcă, mâncare (mai gustoasă decît rația), tutun. Aceste exemple au devenit deja antologice.

Fiindcă nici sergentul din escortă nu are nimic: arma, mantaua în ban-dulieră, gamela, rația de soldat. Ar fi o cruzime să-i ceri să escorteze pe un dușman al poporului îmbrăcat într-o haină de blană scumpă ori încălțat cu cizme de box, ori cu keșerul (rucsacul) plin de lucruri scum-pe de la oraș, iar el să se împace cu această inegalitate. Deoarece a-l deposea de acest lux este tot o formă a luptei de clasă, nu? Există alte norme?

În anii 1945-1946, cînd deținuții nu veneau de altundeva, ci din Europa, văzînd lucrurile europenești nemaivăzute cu care erau îmbrăcați ori pe care le aveau în ranițe, n-au mai rezistat nici ofițerii din escorte. Desti-nul serviciului, care i-a ferit de front, la sfîrșitul războiului i-a ferit și de culegerea trofeelor -păi este oare drept?

Astfel că nu întîmplător, nu din grabă și nici din lipsă de locuri, ci din interes propriu îi amesteca escorta pe hoți și bandiți cu politiciii în fiecare compartiment al vagon-zak-lui. Și hoții nu-i trăgeau pe sfoară: lucrurile prădate de la biberi* poposeau în geamantanele celor din escortă.

Ce se întîmplă însă dacă „biberii” au fost încărcăți în vagon, și trenul a pornit, dar nici picior de hoț, astăzi pur și simplu nu expediază nici o ga-ră? Sunt cunoscute și astfel de cazuri.

În anul 1947 de la Moscova la Vladimir au expediat pentru a-și ispăși condamnarea în centrala din oraș un grup de străini. Aceștia dețineau lucruri de valoare. Se vedea îndată ce deschideau geamantanele.

Atunci escorta a început singură trierea sistematică a lucrurilor. Pentru a nu scăpa nimic, deținuții au fost dezbrăcați la pielea goală și așezați

*Zeki bogați, cu „catrafuse” și bacili, adică grăsimi.

jos, pe culoar, lîngă toaletă, iar în vremea asta escorta a trecut la exa-minarea și sortarea lucrurilor. Dar n-au ținut seama că acest grup nu-l duceau în lagăr, ci într-o închisoare serioasă. La sosire, I. A. Korneev a făcut o reclamație scrisă, relatînd totul. Oamenii din escorta respectivă au fost găsiți și percheziționați. O parte din lucruri au fost recuperate și înapoiate, ce nu s-a restituit a fost plătit cu bani

păgubașilor. Se spunea că militarii din escortă au fost condamnați la zece și cincisprezece ani.

Acest lucru însă nu poate fi verificat, și apoi era un articol pentru hoți, au scăpat ușor.

Acesta este un caz de excepție, și dacă șeful convoiului și-ar fi temperat lăcomia la timp, și-ar fi dat seama că aici ar fi mai bine să nu se ba-ge. Iată însă un caz mai simplu, care ne dă speranța să credem că n-a fost doar unul singur. În august 1945, în vagon-zak-ul Moscova – Novo-sibirsk (în el a călătorit A. Susi) s-a întâmplat de asemenea să nu fie hoți. Și aveau de străbătut un drum lung, trenurile atunci mergeau încet. Fără să se grăbească, șeful escortei a anunțat percheziție: individual, cu lucrurile, pe culoar. Cei strigați erau dezbrăcați după regulile din închisoare, dar nu aici se ascundea tîlcul percheziției, pentru că deținuții percheziționați se întorceau în celula lor ticsită și orice cuțit, orice lucru interzis se putea transmite din mînă în mînă. Adevărata percheziție consta din cercetarea tuturor lucrurilor personale, pe care le purta deținutul, ori se aflau în rucsacul lui. Aici, lîngă rucsacuri, a stat fără să se plictisească, arogant și distant, șeful escortei, un ofițer, și adjunctul lui, un sergent. Lăcomia lor păcătoasă sărea în ochi, dar ofițerul și-o stăpînea, afișînd o indiferență prefăcută. Era în situația unui bătrîn desfrînat, care privește niște fete tinere, dar se rușinează de cei din jur, însă și de fete totodată, nu știe cum să procedeze. Ce bine i-ar fi prins cîțiva hoți! Dar nu avea hoți în convoi.

În convoi nu erau hoți, însă erau dintre aceia pe care i-a atins suflarea hoției din închisoare și i-a molipsit. Căci exemplul hoților este instructiv și provoacă imitația: el adeverește că în închisoare există și o cale ușoară de a trăi. Într-unul din compartimente călătoreau doi pînă de cu-rînd foști ofițeri, Sanin (marinar) și Merejkov. Amîndoi aveau articolul 58, dar își schimbaseră convingerile. Sanin, susținut de Merejkov, s-a declarat responsabilul compartimentului și a cerut să fie primit de șeful escortei (ghicise ce se ascundea sub aroganța lui, nevoia de a avea un mijlocitor!) Un caz nemaîntîlnit, dar Sanin a fost chemat și, undeva, a avut loc o discuție. Urmînd exemplul lui, a cerut să fie primit și unul din alt compartiment. A fost primit și el.

În dimineața următoare nu li s-a distribuit cinci sute cincizeci de grame de pâine, cît era atunci rația, ci doar două sute cincizeci.

După ce s-au distribuit toate rațiile, s-a pornit un ușor mumur de nemulțumire. Murmur, dar temîndu-se de „acțiuni colective”, acești politici nu s-au manifestat. S-a găsit doar unul care l-a întrebat cu voce tare pe distribuitor:

— Cetățene șef! Cît cîntărește rația asta?

— Cît se cuvine! i s-a răspuns.

— Cer să fie cîntărită din nou, altfel n-o primesc! a declarat hotărît dis-peratul.

În tot vagonul s-a lăsat liniște. Mulți n-au început să mănînce, așteptînd că poate o să le cîntărească și lor. Și numaidecît și-a făcut apariția, în toată neprihănirea lui, ofițerul. Toți tăceau, și cuvintele lui au izbit parcă mai greu și mai inevitabil:

— Cine s-a ridicat aici împotriva Puterii Sovietice?

Au înghețat. (Mi se va obiecta că acesta e un procedeu general, ca și în libertate orice șef se proclamă putere sovietică și - poftim să discuți cu el! Însă pentru niște oameni speriați, de-abia condamnați pentru activi-tate antisovietică, acest lucru este cumplit.)

— Cine a iscat răzmeriță din cauza rației? a insistat ofițerul.

— Cetățene locotenent, am vrut doar... a început să se justifice rebelul vinovat.

— Ah, tu erai canalie? Ție nu-ți place Puterea Sovietică?

(De ce să te revolți? De ce să mai discuți? Nu e mai ușor să mănînci această rație mică, să rabzi, să taci?... Acum ai dat de dracu...).

— ... Hoit împuțit! Kontra! Trebuia să fii spînzurat și mai vrei să cîntă-rești rația?! Canalie, Puterea Sovietică îți dă să mănînci - să bei, și tu ești nemulțumit? Știi ce-o să pățești pentru asta?

O comandă pentru soldatul de serviciu: „Luați-I!” Zăgănitul încuietorii. „Ieși afară, mîinile la spate!” Și nenorocitul este dus.

— Cine mai este nemulțumit? Cine mai vrea să-i cîntărim pâinea încă o dată?

(Ca și cum ai putea să dovedești ceva! Ca și cum te-ai plînge undeva că au fost două sute cincizeci de grame, și pe tine te cred, iar pe loco-tenent, care spune că au fost exact cinci sute cincizeci, nu-l cred.)

Cîinelui bătut e de ajuns să-i arăți biciul. Toți ceilalți s-au arătat mulțumiți, și, astfel, rația de pedeapsă s-a statornicit pentru tot restul zilelor lungii călătorii. Nici zahăr nu le-au mai dat, îl lua escorta.

(Asta se întîmpla în vara a două mari Victorii: asupra Germaniei și asu-pra Japoniei, victorii care vor ridica în slăvi istoria patriei noastre, și nepoții și strănepoții vor învăța despre ele.)

Au flămînzit o zi, au flămînzit două, le-a mai venit mintea la cap, și Sa-nin a spus celor din compartimentul său: „Iată ce este, băieți, așa ne ducem pe copcă. Haideți, cei care aveți lucruri bune, dați-le-ncoace, o să vă aduc haleală". Cu mare siguranță, Sanin a început să aleagă lu-crurile, unele le lua, altele le dădea deoparte (nu toți au consimțit să dea, dar nici nu i-a silit nimeni!) Pe urmă s-a cerut să iasă împreună cu Merejkov și, ciudat, soldatul i-a lăsat. Ei au ieșit cu lucrurile, îndreptîn-du-se spre compartimentul escortei și s-au întors cu pîini tăiate felii și cu mahorcă. Erau acele pîini din cele șapte kilograme reduse din rația compartimentului pe o zi, doar că acum nu erau destinate tuturor, în mod egal, ci doar celor care au dat lucruri.

Și așa era drept: fiindcă toți reunoscuseră că sunt mulțumiți cu rația micșorată. Și era drept pentru că lucrurile valorau ceva, trebuiau plătite. Era drept și dacă priveai în perspectivă: acestea erau lucruri prea bune pentru lagăr, acolo oricum erau condamnate să fie confiscate ori furate.

Iar mahorca aparținea escortei. Soldații împărțeau cu deținuții tutunul lor vital, dar și asta era drept, fiindcă și ei mînceau pîinea și zahărul deți-nuților, prea bun pentru dușmani. Și, în sfîrșit, era drept că Sanin și Merejkov, fără să dea vreun lucru, și-au făcut o parte mai mare decît a celor care au oferit lucruri, pentru că fără ei nu s-ar fi aranjat toate astea.

Așadar, ședeau înghesuiți în semiîntuneric, și unii mînceau bucățile de pîine ce aparțineau vecinilor, iar aceștia se uitau la ei. În privința fuma-tului-escorta nu permitea să se fumeze individual, ci toți, o dată la două ore, și întreg vagonul se învăluia în fum de parcă ardea ceva. Celor care la început s-au zgîrcit cu lucrurile acum le părea rău că nu i-au dat și ei lui Sanin și l-au rugat acum să ia și de la ei, însă el le-a spus că pe urmă.

Această operație nu s-ar fi desfășurat atît de bine și pînă la capăt dacă n-ar fi existat întîrzierile trenurilor din anii de după război, cînd vagon-zak-urile erau decuplate și recuplate, ținute prin gări ore întregi; iar fără condițiile din anii de după război, n-ar fi existat nici acele lucruri atît de jinduite. Pînă la Kuibîșev au făcut o săptămîină, și toată săptămîina au primit de la stat doar două sute cincizeci de grame de pîine (de altfel dublul rației din Leningradul aflat sub blocadă), voblă uscată și apă. Restul de pîine trebuia cumpărat cu lucrurile proprii. Curînd oferta a de-pășit cererea, și escorta cu mare greutate primea lucruri și doar pe ale-se.

La Kuibîșev, i-au dus la închisoarea de tranzit, i-au spălat și i-au dus înapoi în același efectiv la același vagon. Au fost preluați de altă escortă, căreia i s-a predat ștafeta: i s-a explicat cum să intre în posesia lucrurilor, și pînă la Novosibirsk a fost reînnoită regula de a-ți cumpăra propria rație. (Nu este greu să-ți închipui că această practică molip-sitoare a fost imitată cu ușurință în toate divizioanele de escortă.

Cînd la Novosibirsk i-au dat jos din vagon printre linii, și un alt ofițer a venit și i-a întrebat: „Există reclamații împotriva escortei?” toți s-au pierdut cu firea și nimeni nu i-a răspuns.

A apreciat just acel prim șef de escortă.

Pasagerii vagon-zak-ului se mai deosebeau de pasagerii unui tren obișnuit și prin faptul că nu știu încotro merge trenul și la ce gară trebu-ie să coboare: ei nu au nici bilete și nici nu au posibilitatea să citească tăblițele cu itinerarul. La Moscova sunt încărcăți în vagon la o distanță atît de mare de peron, încît nici moscoviții nu pot să-și dea seama la care gară, dintre cele opt, se află. Deținuții stau cîteva ceasuri în du-hoare și înghesuială, așteptînd locomotiva de manevră. În sfîrșit, vine, duce vagon-zak-ul ca să fie cuplat la o garnitură formată. Dacă e vară, se aud difuzoarele din, gară: „Moscova - Ufa pleacă de la linia a treia... La peronul întîi continuă îmbarcarea pentru Moscova -Tașkent...” înseamnă că este gara Kazan, și cei care cunosc geografia Arhipe-lagului și a traseelor lui, acum explică tovarășilor: Vorkuta și Peciora cad, pentru ele se pleacă din gara Iaroslavl; cad și lagărele Kirov, și lagărele Gorki.

Astfel nimerește neghina în recolta gloriei. Dar oare e vorba de neghi-nă? Căci nu există lagăre Pușkin, lagăre Gogol, lagăre Tolstoi, însă lagăre Gorki există, și încă ce mai cuib! Și separat o mină cu regim de lagăr purtând „numele lui Maxim Gorki” (la patruzeci de kilometri de Elghen)! Da, Alexei Maximîci.....prin inima voastră, tovarășe, în numele vostru... dacă vrăjmașul nu se predă... Ți-a scăpat un cuvînt răutăcios și — gata, nu mai ești în literatură...

Moscova nu expediază niciodată în Bielorusia, în Ucraina, în Caucaz, acolo nu știu ce să mai facă cu ai lor. Ascultăm mai departe. Au dat ple-carea celui de Ufa - al nostru nu s-a mișcat. A pornit și cel de Tașkent — noi stăm. „Pînă la plecarea trenului Moscova -- Novosibirsk... Persoanele care au însoțit pe călători sunt rugați... biletele călătorilor...” A pornit. Este al nostru! Ce dovedește asta? Deocamdată nimic. Poate să fie și Volga de Mijloc, și Uralul de Sud. Poate să fie Kazahstanul, cu minele de cupru din Djezkazgan. Poate să fie și Taișetul, cu fabrica de impregnare a traverselor (unde se spune că creozotul pătrunde prin piele în oase, și cînd aburii saturează plămîinii - gata, asta-i moartea). Poate fi toată Siberia pînă la Sovetskaia Găvan. Poate fi și Kolîma. Și Norilskul poate fi.

Dacă este iarnă, vagonul este închis ermetic și difuzoarele nu se aud. Dacă echipa de escortă respectă regulamentul, nici de la ei nu scoți o vorbă despre itinerar. Și pornim. Adormim în împletitura de trupuri, în țacănitul roților și nu știu dacă mîine, pe fereastră, se vor vedea păduri ori întinderi de stepă. Prin fereastra din culoar, de pe cușeta din mijloc prin grilaj, coridor, două geamuri și încă un grilaj se văd totuși niște linii într-o gară și o bucățică de spațiu care aleargă pe lîngă tren. Dacă geamurile n-au înghețat, uneori se poate citi și numele gării, vreun Avsiutino sau Undol. Pe unde să fie aceste gări?... Nimeni din compartiment nu știe. Uneori, după soare, poți să-ți dai seama dacă te duc spre nord ori spre răsărit. Este posibil ca în vreun anume Tufanovo să îmbrîncească în compartimentul vostru un delincvent de drept co-mun jegos, care vă povestește că este dus la tribunalul din Danilov și se teme să nu-l încalțe cu vreo doi ani. Așa aflați că, noaptea, ați trecut prin Iaroslavl și, prin urmare, primul punct de tranzit din drum este Vologda. Și, negreșit, în compartiment se vor găsi cîțiva cunoscători care să savureze cu un aer sumbru,

rostind apăsător toate „o”-urile neac-centuate din formula: „EscOrtei din VOIOgda nu-i place să glumească!

Dar aflînd direcția n-ați aflat nimic: numeroasele puncte de tranzit sunt ca niște noduri pe firul vostru, din oricare se poate schimba direcția. Nu te atrage să mergi nici în Uhta, nici în Inta, nici în Vorkuta, crezi că la șantierul 501 este mult mai bine: cale ferată prin tundră, prin noroiul Siberiei. Numai ea face cît toate.

La vreo cinci ani după război, cînd valurile deținuților au intrat totuși pe un făgaș (ori MVD-ul și-a înmulțit personalul), la minister au izbutit să pună ordine în milioanele de dosare și de acum fiecare condamnat era însoțit de un plic sigilat în care se afla dosarul lui de închisoare. În acest plic era decupată o fișie unde se scria pentru escortă itinerariul (mai mult de atît nu trebuiau să știe, conținutul dosarelor putea să aibă o influență corupătoare). Și dacă stai lungit pe cușeta din mijloc, și ser-gentul se oprește din întîmplare tocmai lîngă tine, și tu te pricepi să ci-tești pe dos, atunci poate izbutești să deslușești că pe cutare îl duc la Kniaj-Pogost, iar pe tine în lagărul de la Kargopol.

Acum alte emoții, și mai mari! Cum o fi acest lagăr din Kargopol ? Cine a auzit de el?... Ce fel de munci comune (există munci comune ucigătoare, există și mai ușoare.) Acolo îți rămîn oasele nu-i așa?

Și cum, cum, în zorul plecării, n-ai dat nici un semn de viață celor de acasă? Ei te mai cred încă în lagărul de la Stalinogorsk, lîngă Tuia. Dacă ești foarte nervos și descurcăreț, poate vei izbuti să rezolvi și această problemă: vei găsi la careva o bucățică de un centimetru din- tr-o mină de creion, la altcineva o bucată de hîrtie mototolită. Ferindu-te să nu te vadă soldatul de pe culoar (nu poți să te întinzi cu picioarele spre ieșire, doar cu capul), chircit și răsucit, între zdruncinăturile vago-nului, scrii celor dragi că te-au luat pe neașteptate din locul vechi și acum nu știi unde te duc, că de acolo vei trimite doar o scrisoare la un an - să fie pregătiți, împăturită în triunghi, scrisoarea trebuie s-o iei cu tine la toaletă, la noroc: poate se întîmplă să te ducă acolo cînd trenul se apropie de o gară sau cînd pleacă din gară. Poate că escorta de pe platforma vagonului nu va fi atentă și atunci, repede, apeși pe pedală, se deschide orificiul de evacuare a murdăriei și, făcînd paravan din propriul corp, arunci scrisoarea în acest orificiu! Ea se va umezi, se va murdări, dar poate

să alunece și să cadă între șine. S-ar putea chiar să scape uscată, curentul dintre roți o va antrena, ea se va lăsa dusă de vârtej, va nimeri sub roți ori le va ocoli și se va coborî lin pe taluzul terasamentului. Poate scapă întreagă, înainte de a cădea peste ea ploaia ori ninsoarea, și este ridicată de mîna unui om. Și dacă acesta nu este un îndoctrinat, va îndrepta adresa, va mai întări literele sau o va pune într-un alt plic și, să nu spui vorbă mare, scrisoarea dumitale va ajunge la destinație. Da, uneori asemenea scrisori ajung - nefrancate, decolorate, spălate, mototolite, dar din ele răzbate foarte deslușit sufe-rința...

Cel mai bine ar fi să încetezi cît mai repede să mai fii acel fraier, un novice ridicol, pradă și victimă. Există nouăzeci și cinci la sută șanse ca scrisoarea ta să nu ajungă la destinație, însă, chiar dacă ajunge, nu aduce nici o bucurie în casă. Și ce înseamnă această răsufare scurtă: pe ore, pe zile, cînd ai intrat într-o țară de epos? Timpul care desparte sosirile de plecări se măsoară aici cu deceniile, cu sfertul de secol. N-o să te întorci niciodată în lumea de odinioară! Cu cît te dezobișnuiești mai iute de cei de acasă, și ei se dezobișnuiesc de tine - e cu atît mai bine. Și mai ușor!

Și pe cît posibil - să ai cît mai puține lucruri, ca să nu tremuri pentru ele! Să nu ai geamantan, ca să nu ți-l distrugă escorta la urcarea în vagon (cînd în compartiment sunt cîte douăzeci și cinci de oameni, ce-ai face în locul lor?). Și să nu ai cizme noi, și să nu ai pantofi la modă, nici costum de lînă să nu ai: oricum îți vor fi furate, luate cu forța, smulse, schimbate fie că ești în vagon-zak, în dubă sau în camera de primire la închisoarea de tranzit. Cedează-le fără luptă, chit că umilința îți va chi-nui inima. Dacă ți le iau cu forța, te mai alegi și cu gura însîngerată.

Sunt detestabile aceste mutre obraznice, apucăturile lor batjocoritoare, aceste otrepe bipede - dar, avînd un lucru al tău și tremurînd pentru el, oare nu pierzi posibilitatea rară de a contempla și înțelege? Crezi că pirații și corsarii, marii căpitani idealizați de Kipling și Gumiliov n-au fost și ei niște hoți și bandiți? Erau de aceeași speță... Atrăgători în tablo-urile romantice, de ce aici dezgustă?

Trebuie să-i înțelegi. Pușcăria este pentru ei precum casa părintească. Oricât îi mîngîie stăpînirea, oricât le îmblînzește pedepsele, oricât îi am-nistiază - o fatalitate interioară îi aduce iarăși și iarăși aici... Într-o vre-me, la noi, dreptul la proprietate a fost prigonit cu mare succes și în li-bertate (pe urmă, prigonitorilor înșiși le-a plăcut să aibă) - de ce ar tre-bui să fie tolerat în închisoare? Ai uitat gura căscată, nu ți-ai mîncat la timp slănina, nu ți-ai împărțit cu amicii zahărul și tutunul - acum hoții și bandiții îți cotrobăie în sacul cu merinde ca să corecteze greșeala ta morală. Dîndu-ți niște scîlcieturi de pantofi în schimbul cizmelor tale de box, o haină pătată, în locul puloverului tău, nici ei nu vor stăpîni multă vreme aceste lucruri: cizmele tale sunt un motiv de a le pierde la cărți de cinci ori și de a le recîștiga, iar puloverul îl vor schimba mîine pe un litru de vodcă și un rotocol de cîmat. Peste o zi nu mai au nimic, ca și tine. Acesta e cel de al doilea principiu al termodinamicii: nivelurile trebuie să se egalizeze...

Să nu aveți! Să nu aveți nimic! Ne-au învățat Buddha și Hristos, stoicii, cinicii. Oare de ce nu ascultăm, noi cei atît de lacomi, această poruncă simplă? Nu înțelegem că prin avere ne pierdem sufletul?

Mă rog, scrumbia poate să se încălzească în buzunarul tău pînă la pun-ctul de tranzit, ca să nu cerșești apă. Dar pîinea și zahărul care ți le-au dat pentru două zile - să le mănînci toate o dată. Astfel nu ți le va fura nimeni. Și nu mai ai nici o grijă! Și ești liber ca pasărea cerului!

Să ai numai ceea ce poți să duci întotdeauna cu tine: să știi limbi străi-ne, să cunoști țări, să cunoști oameni. Iar sacul tău de călătorie să fie memoria ta. Memorează! Memorează! Poate că doar aceste semințe amare vor răsări cîndva.

Privește: în jurul tău sunt oameni. Poate pe unul dintre ei o să ți-l amintești pe urmă toată viața și o să-ți muști degetele că nu l-ai întrebat ni-mic. Să vorbești cît mai puțin și să ascuți cît mai mult. De la o insulă la alta ale Arhipelagului se întind șuvițele vieților de oameni. Ele se răsu-cesc, se ating, una de alta într-o singură noapte, iată, ca în acest vagon care țacăne, pe urmă se despart din nou pentru totdeauna, dar tu apleacă-ți urechea și ascultă zumzetul lor ușor și țăcănitul uniform de sub vagon. Acesta-i zgomotul pe care-l iscă vîrtelnița vieții!

Cîte povești neobișnuite vei auzi aici, și cît o să mai rîzi!

Iată, acest francez micuț de lîngă zăbrele: ce se tot învîrte? De ce se tot miră? Ce nu poate să înțeleagă? Să-i explicăm! Dar apoi să-l și între-băm: cum a nimerit aici? S-a găsit cineva care știa limba franceză și aflăm astfel ca Max Santerre este un soldat francez. Tot așa vioi și curi-os era și în libertate, în a sa douce France. I s-a spus cu binele să nu se mai învîrtă pe lîngă punctul de tranzit pentru rușii care se repatriau, dar el a continuat să dea tîrcoale. Atunci sovieticii l-au invitat să bea, și de la un moment dat el nu-și mai amintește nimic. S-a trezit în avion, pe pardoseală. A văzut că era îmbrăcat în tunică și pantaloni de soldat al Armatei Roșii, iar deasupra lui - cizmele soldatului din escortă. Acum i-au dat zece ani de lagăr, dar, firește, asta e o glumă proastă, totul se va lămuri nu-i așa... O, da, se va lămuri, drăguțule, așteaptă! (va mai primi o condamnare și în lagăr: douăzeci și cinci de ani, și din lagărul Oziornîi nu va fi eliberat decît în 1957.) Cu astfel de cazuri, în anii 1945-1946, nu impresiona pe nimeni.

Aceasta a fost o istorioară franco-rusă, iată însă una ruso-franceza. Ba nu, este pur rusească, pentru că cine, în afară de un rus, ar putea avea în viață un drum atît de întortocheat? În toate timpurile la noi au crescut oameni care nu încap, debordează, ca Menșikov(9) în izba din Beriozo-vo cum l-a pictat Surikov(10). Să-l luăm, de pildă, pe Ivan Kovercenko: este și subțirel, și statură mijlocie, dar tot nu încap. Pentru că este o mîndrețe de băiat, cu sînge clocotitor, în care dracu a mai adăugat și niște horilcă. Povestește cu plăcere despre el, și, bineînțeles, rîzînd. Asemenea povestiri sunt o comoară, să tot ascuți. E drept, multă vre-me nu poți să ghicești: de ce l-au arestat și de ce este un politic, însă din calificativul „politic” nu trebuie să faci o insignă de festival. Nu-i totu-na cu ce greblă ne-au adunat?

Cum bine știe toată lumea, nemții au fost cei care pregăteau pe ascuns războiul chimic, nu noi. Din această pricină, la retragerea noastră din Kuban, a fost foarte neplăcut că din vina unor gură-cască de la aprovi-zionarea cu muniții am abandonat pe un aerodrom stive întregi de bom-be chimice, și nemții puteau să însceneze un scandal internațional. Atunci, douăzeci de parașutiști, sub comanda locotenentului major Ko-vercenko, originar din

Krasnodar, au fost lansați în spatele liniilor germane, ca să îngroape în pământ aceste bombe atât de periculoase. (Ascultătorii au început să caște, căci au ghicit ce a urmat: el a căzut prizonier, iar acum este trădător de patrie. Cîtuși de puțin!) Kovercenko și-a îndeplinit în mod strălucit misiunea, a trecut îndărăt linia frontului cu cei douăzeci de ostași, fără pierderi, și a fost propus să fie făcut Erou al Uniunii Sovietice.

Formalitățile însă durează uneori o lună, chiar și două, dar dacă tu nu încapi în acest Erou? „Eroul” este acordat unor băieți cuminiți, cei dinții la pregătirea de luptă și politică. Dar dacă ție îți arde sufletul să bei ceva și n-ai ce? Dacă ești Erou al întregii Uniuni, atunci de ce, ticăloșii, se zgîrcesc și nu-ți dau în plus un litru de vodcă? Ivan Kovercenko a încă-lecat și, fără să știe nimic de Caligula, a urcat cu calul la etajul întâi de la comisariatul militar orășenesc, la comandant: dă-mi, zice, un bon pentru vodcă! (A crezut că așa va fi mai impunător, va semăna mai mult cu un erou, și nu va putea fi refuzat.) Pentru asta l-au arestat? - Nu, nici-decum! Pentru asta a fost retrogradat de la Erou la Drapelul Roșu.

Kocervenko avea mare poftă de băut, dar nu găsea întotdeauna și tre-buia să-și pună mintea la contribuție. În Polonia i-a împiedicat pe nemți să arunce în aer un pod, și a avut sentimentul că acest pod ar fi al lui și pînă la venirea comandamentului nostru a instituit pentru polonezi taxă de trecere - pentru persoane și vehicule: dacă nu eram eu, acum nu-l mai aveai, păcătoșilor! Douăzeci și patru de ore a încasat această taxă (pentru vodcă), dar s-a plictisit, apoi - cît putea să stea acolo? Așa că le-a propus polonezilor localnici o soluție dreaptă: să le vîndă lor podul. (Și pentru asta l-au băgat la închisoare? - Nu-u!) Nu cerea preț mare, dar polonezii erau niște zgîrciți, au refuzat. Și pan căpitanul Kovercenko a renunțat la pod, să vă ia dracu, traversați gratis!

În anul 1949 se afla în Poloțk, șef al statului major al unui regiment de parașutiști. Aici, cei de la secția politică a diviziei nu-l aveau deloc la ini-mă pe maiorul Kovercenko, pentru că desconsidera educația politică. Odată le-a cerut o caracterizare ca să intre la Academia Militară, dar cînd i-au dat-o, după ce a parcurs-o dintr-o privire, le-a azvîrlit-o pe ma-să. „Cu această caracterizare pot să mă duc la banderoviști, nu la Aca-demie!” (Pentru asta?... - Pentru asta ar fi

putut încasa zece ani, dar a scăpat) Aici s-a mai adăugat și faptul că a acordat ilegal o permisie unui soldat. Și că a condus beat o camionetă și a distrus-o. Și i-au dat ze-ce... zile de arest. Dar era păzit de ostașii lui, care îl iubeau ea pe Dum-nezeu, și ei îl lăsau să-și petreacă noaptea în sat. Ar fi suportat arestul, dar secția politică a început să-l amenințe cu tribunalul! Această ame-nințare l-a tulburat profund și l-a jignit crunt pe Kovercenko: va să zică așa merge treaba - ești bun să le îngropi bombele, dar pentru o prăpă-dită de camionetă, treci la zdup, Ivane! Noaptea, a ieșit pe fereastră, a mers pe Dvina, unde știa că un amic al său are ascunsă o barcă cu mo-tor și - dus a fost.

S-a dovedit că nu era un bețivan cu memorie scurtă: pentru tot ce-i fă-cuse secția politică voia acum să se răzbune; în Lituania a abandonat barca, s-a dus la lituanieni și i-a rugat: „Fraților, duceți-mă la partizani! Primiți-mă, n-o să vă pară rău, o să le arătăm noi lor!” Dar lituanienii au crezut că este un agent provocator.

Ivan avea la el un acreditiv. Și-a cumpărat un bilet pentru Kuban, însă pe când se apropia de Moscova s-a îmbătat criță la vagonul restaurant. Ieșind din gară, a aruncat o privire spre Moscova și i-a poruncit unui taximetrist: „Du-mă la ambasadă!” — „La care?” - „Să le ia dracu, la oricare”. Și șoferul l-a dus

- „Ce ambasadă?” - „Franceză”. „Foarte bine”.

Poate că ideea lui cu ambasada se schimbase, și intențiile lui erau acum altele, dar vigorarea și îndemînarea nu-i slăbiseră deloc: nu l-a speriat pe milițianul de la poartă, a dat colțul într-o străduță și a sărit gardul de două ori mai înalt decît el. În curtea ambasadei a mers mai ușor: nimeni nu l-a zărit și nu la reținut, a trecut printr-o cameră, prin alta, și a dat peste o masă întinsă. Erau multe bunătăți pe masă, dar cel mai mult l-au impresionat perele. I se făcuse dor de pere, și a început să îndese prin toate buzunarele. Atunci au intrat stăpînii să se așeze la cină. „Hei. francezilor! a atacat primul Kovercenko și a început să strige la ei. Nu știu de ce i se părea lui că Franța nu făcuse nimic bun în ulti-ma sută de ani. - Voi de ce nu faceți revoluție? De ce vreți să-l aduceți la putere pe de Gaulle? Iar noi vă aprovizionăm cu grîu din Kuban! Dar gata, nu mai ține!!” - „Dar cine ești dumneata? De unde ai apărut?” au întrebat francezii uimiți. Kovercenko nu s-a pierdut cu firea și a răspuns pe un ton plin de

siguranță. „Maior al MGB-ului”. Francezii s-au arătat îngrijorați: „Oricum, nu era nevoie să intrați cu forța în ce problemă?” „Să mă pupați în...!!” le-a spus-o verde-n față Kovercenko, din tot sufle-tul.

Și s-a mai grozăvit puțin în fața lor, dar a observat că din camera veci-nă, cineva telefonează în legătură cu el. Și a fost îndeajuns de treaz să înceapă retragerea, dar perele au început să-i cadă din buzunare, și un hohot de rîs infamant a răsunit în spatele lui!...

A avut puteri nu numai să plece de la ambasadă întreg și nevătămat, dar să ajungă chiar ceva mai departe. A doua zi, de dimineață, s-a trezit la gara Kiev (nu cumva se pregătea să plece în Ucraina Occidentală?) Și numaidecît l-au și înhățat.

La anchetă l-a bătut însuși ministrul Abakumov, tot spatele îi era o rană. Firește, ministrul nu l-a bătut pentru pere, și nici pentru reproșul just adresat francezilor, ci încerca să afle cine și cînd l-a recrutat. l-au dat douăzeci și cinci de ani...

Multe asemenea povestiri se pot auzi, dar, ca orice alt vagon, vagon-zak-ul se liniștește o dată cu noaptea. Noaptea nu aduce nimic, nici pește, nici apă, nici învoire la toaletă.

Și atunci, ca orice alt vagon, este năpădit de zgomotul uniform al roților, care nu deranjează cîtuși de puțin liniștea în acel moment. Dacă și escorta a plecat din coridor, din compartimentul al treilea de bărbați se poate vorbi cu cel de al patrulea al femeilor.

Conversația cu o femeie în pușcărie este un lucru cu totul deosebit. Ea conține ceva solemn, chiar dacă discuți despre articole și condamnări.

O astfel de conversație a durat o noapte întreagă, și iată în ce împrejurări. Era în iulie 1950. Compartimentul femeilor ducea lipsă de pasa-gere, în el nu se afla decît o tînră, fiica unui doctor din Moscova, care primise 58-10. În compartimentele bărbaților s-a stîrnit zarvă: escorta s-a apucat să înghesuie toți zeki din trei compartimente în două (greu de spus cîți îngrămădiseră acum într-un compartiment). Pe urmă, au in-trodus un infractor care nu semăna cîtuși de puțin cu un deținut. Mai întîi că nu era tuns: părul lui blond-auriu ondulat, tot numai cîrlionți, pă-re-a o provocare pe capul lui mare, rasat. Era tînăr, chipeș, purta unifor-mă militară engleză. A fost condus pe coridor cu o nuanță de respect (escorta se fîstîcise, citind instrucțiunile de pe plicul cu dosarul lui), și fata a izbutit

să remarce toate acestea. El însă nu a văzut-o (și ce rău i-a părut pe urmă!). După zgomot și tevdură și-a dat seama că pentru el s-a eliberat un compartiment special, alături de ea E clar că nu trebu-ie să comunice cu nimeni. Cu toate acestea ea dorea să vorbească cu el. Din compartiment nu te poți vedea unul cu altul, dar te poți auzi dacă este liniște. Seara, târziu, când totul se potolise, fata l-a chemat încetișor (sau poate mai întâi a cîntat încetișor. Pentru asta escorta trebuia s-o pedepsească, dar se liniștiseră cu toții, pe culoar nu mai era nimeni). Necunoscutul a auzit-o și, învățat de ea, s-a așezat la fel. Ședeau acum spate în spate, rezemîndu-se de aceeași scîndură groasă de trei centimetri, dar vorbeau prin grilaj, încet, făcînd înconjurul acestei scînduri. Capetele și buzele lor se aflau atît de aproape, de parcă se sărutau, dar numai că nu se puteau atinge unul pe celălalt - nici nu se puteau vedea.

Eric Arvid Andersen înțelegea rusește acceptabil, vorbea cu multe gre-șeli, însă finalmente izbutea să transmită ideea. l-a povestit fetei ului-toarea lui poveste (o s-o ascultăm la punctul de tranzit), iar ea lui – po-vestea simplă a unei studente din Moscova, condamnată în virtutea arti-colului 58-10. Arvid însă era captivat, a început s-o întrebe de tineretul sovietic, de viața oamenilor sovietici, și a aflat cu totul altceva decît știa înainte din ziarele occidentale de stînga și din vizita lui oficială aici.

Au vorbit toată noaptea, și toate s-au potrivit în noaptea asta pentru Ar-vid: neobișnuitul vagon pentru deținuți într-o țară străină; și tăcănitul nocturn, armonios, al trenului, care găsește mereu ecou în inima noas-tră; și vocea melodioasă, murmurul, răsuflarea fetei lîngă urechea lui, atît de aproape, iar el nici nu putea s-o vadă! (De fapt, de un an și jumă-tate nu mai auzise o voce de femeie.) Și contopit cu această fată nevă-zută (și probabil, și desigur, și negreșit frumoasă), el a putut pentru pri-ma dată să vadă Rusia, și glasul Rusiei i-a spus toată noaptea adevă-rul. Se poate și astfel cunoaște o țară pentru prima dată... (Dimineața avea să vadă prin fereastră acoperișurile ei negre, de paie, în timp ce asculta murmurul trist al tainicei călăuze.)

Căci toate acestea sunt Rusia: și deținuții pe șine, care au refuzat să facă plîngere, și fata din spatele compartimentului stalinist; și escorta

care s-a dus la culcare; perele, căzînd din buzunar, bombele îngropate și calul cocoșat la etajul întâi...

— Jandarmii! Jandarmii! strigau deținuții cu bucurie. Se bucurau că mai departe vor fi însoțiți de jandarmii mai cumsecade, nu de escortă.

Iar am uitat să pun ghilimelele. Acestea ni le povestește însuși Koro-lenko*. Este drept că nouă nu ne făcea nici o plăcere vederea chipielor albastre.

Însă, dacă ți-a bătut sorocul în vagon-zak, ești bucuros să vezi pe ori-cine.

Într-o haltă mică, unui pasager obișnuit îi este greu să urce în tren, dar să coboare - deloc, arunci bagajul și sari. Nu același lucru se întâmpla cu deținutul. Dacă garda închisorii locale sau miliția nu vin după el ori întârzie cu două minute - salutare! - trenul a pornit, și acum acest deținut păcătos este cărat pînă la următorul punct de tranzit. Și este bine să fie pînă la următorul punct de tranzit - acolo îți vor da să mănînci. Altfel, ești dus pînă la sfîrșitul rutei vagonului, vreo optsprezece ore în com-partimentul gol, apoi vei porni îndărăt cu o încărcătură nouă, și din nou poate că nu vin după tine, și din nou mergi pînă la capăt! Și în timpul ăsta nu primești de mîncare! Fiindcă ți s-a dat rația pînă la primul punct de recepție. Contabilitatea nu are nici o vină că închisoarea n-a trimis după tine. Acum figurezi în listele Tulunului. Și escorta nu este obligată să-ți dea din pîinea ei. Și te plimbă așa de șase ori (au fost cazuri!):

*Povestea contemporanului meu, în Opere, Moscova, 1955, vol. II, p. 166.

Irkutsk - Krasnoiarsk, Krasnoiarsk - Irkutsk, Irkutsk - Krasnoiarsk, și când pe peronul Tulunului zărești chipiul albastru ești gata să-i sari de gât: mulțumesc, scumpule, că m-ai scos din încurcătură!

Chiar și numai în două zile de mers în vagon-zak ești istovit, asfixiat, topit, încît, înainte de a ajunge într-un oraș mare, nu știi cum să proce-dezi: să te mai chinui puțin, dar să ajungi mai repede, ori să te coboare la un punct de tranzit ca să te mai dezmoștești puțin?

Iată însă că escorta se agită, aleargă. Au ieșit îmbrăcați în mantale, lovesc cu patul armelor, înseamnă că descarcă întregul vagon.

La început, escorta se așază în cerc lîngă treptele vagonului și de-abia te-ai rostogolit, ai alunecat, te-ai prăbușit că încep cu toții să strige la tine asurzitor din toate părțile: „Stai jos! Stai jos! Stai jos!” Este foarte eficient când strigă la tine cîteva glasuri și nu-ți lasă timp să ridici ochii. Ca și cum te-ai afla sub o canonadă, te chircești, te grăbești (de ce să te grăbești?), te lipești de pămînt și te așezi când ai ajuns lîngă cei care au coborît înainte.

„Stai jos” este o comandă foarte clară, însă dacă ești un deținut înce-pător, tu încă n-o înțelegi. La Ivanovo, pe liniile de garaj, la această co-mandă, cu geamantanul în brațe (dacă geamantanul nu a fost confec-ționat în lagăr, ci cumpărat când erai în libertate, întotdeauna i se rupe minerul, și întodeauna în momentul cel mai nepotrivit), am făcut cîteva pași, l-am așezat jos în cap, și, fără să mă uit cum ședeau cei din față, m-am așezat pe geamantan. Nu puteam, în mantaua mea de ofițer, încă nu prea murdară, cu poalele încă netăiate, nu puteam, deci, să mă așez direct pe traverse, pe nisipul îmbibat cu păcură! Șeful escortei, cu o față rumenă, buhăită, față de rus cumsecade, s-a îndreptat în fugă spre mine. N-am izbutit să pricep ce voia. Probabil - să mă izbească în spate cu sfînta cizmă, dar, pesemne, ceva l-a reținut, și, nefiindu-i milă de vîrful lustruit al cizmei, a lovit în capul geamantanului, străpungîn- du-l. „Stai-jos!” mi-a explicat el răspicat. Și abia atunci mi-am dat seama că eu arătam ca un turn printre zeki din jurul meu. Fără să mai întreb: „Dar cum să stau?” am înțeles cum. Și m-am așezat pe mantaua pe ca-re am vrut s-o cruț ca toți oamenii, așa cum șed cîinii la poartă și pisicile la ușă.

(Mai păstrez și acum acel geamantan, și cîteodată îmi trec degetele peste gaura făcută de vîrful cizmei șefului escortei. Ea nu se poate

cicatriza, precum o rană pe corp sau în inimă. Lucrurile au o memorie mai bună decît noi.)

Dar și așezarea în această poziție este bine gîndită. Dacă șezi cu fundul pe pămînt și genunchii ți se ridică în față, centrul de greutate se află înapoi, ți-e greu să te ridici, iar să sari în sus - imposibil. Apoi, ne așază cît mai strîns unul lîngă altul, ca să ne stingherim unul pe celălalt. Dacă am vrea să ne aruncăm toți deodată asupra escortei, pînă să ne miș-căm ne-au și împușcat, pe toți.

Ne așază ca să așteptăm duba (ne cară în grupuri, fiindcă nu încap toți o dată) sau pînă se dă plecarea pe jos. Se străduiesc să ne așeze în- tr-un loc mai ferit, să ne vadă cît mai puțin oamenii din libertate, dar uneori n-au cum și ne așază chiar pe peron, pe o platformă deschisă (la Kuibîșev este așa). Asta înseamnă o încercare pentru oamenii liberi: noi avem dreptul deplin să-i privim cu ochii larg deschiși, în mod cinstit, dar ei, ei cum ne privesc? Cu ură? Nu-i lasă conștiința (doar scriitorii și ziariștii sovietici cred că oamenii sunt băgați la închisoare pentru că au „săvîrșit ceva”). Cu compătimire? Cu milă?

Dacă li se notează numele? Pentru condamnare formele sunt ușor de făcut. Și cetățenii noștri liberi și mîndri („Citiți, invidiați, sunt cetățean al Uniunii Sovietice”(11)) își pleacă în jos capetele vinovate și se strădu-iesc să nu ne vadă, ca și cînd locul ar fi gol. Mai curajoase decît alții sunt bătrînele: ele nu mai pot fi alterate, cred în Dumnezeu, și rupînd din pîinea lor sărmană ne aruncă o bucată. De asemenea nu se tem foștii deținuți, de drept comun firește, care au cunoscut lagărul. Căci ei știu: „Cine n-a fost, într-o zi va ajunge, cine a fost, acela nu va uita”, și, iată, ne aruncă un pachet de țigări pentru ca și alții să le arunce lor la următoarea condamnare. Pîinea azvîrlită de mîna slabă a bîtrînei nu ajunge pînă la noi, cade pe pămînt, pachetul de țigări se învîrte prin aer și cade în mijlocul nostru, dar escorta clănțăne închizătorul armei, îndreptînd-o împotriva bătrînei, împotriva bunătății și pîinii: „Vezi-ți de drum, bunicuțo!”

Și pîinea cea sfîntă, ruptă, rămîne în țărînă, pînă vom fi mînați de acolo.

În general, aceste minute, cînd stăm jos, pe pămînt, în gară, sunt dintre cele mai plăcute. Țin minte, la Omsk, ne-au așezat pe traverse între două garnituri lungi de vagoane de marfă. Prin locul acesta nu

trecea nimeni (pesemne, postaseră la ambele capete cîte un soldat: „Trecerea oprită!” Iar omul sovietic este educat și în libertate să se supună omului în uniformă militară). Amurcea. Era în august. Pietrișul unsuros din gară încă mai păstra căldura soarelui de peste zi și ne încălzea la șale. Gara nu se vedea, dar se afla undeva foarte aproape, dincolo de trenuri. Un patefon difuza o muzică sprintară, care se combina cu zumzetul com-pact al mulțimii. Și nu știu de ce nu părea deloc umilitor să stai într-un grup murdar, pe pămînt, ca într-un țarc; nu ne simțeam batjocoriți ascultînd dansurile unui tineret străin, dansuri pe care noi n-o să le dansăm niciodată; nici cînd ne închipuiam că, poate, acum, cineva așteaptă pe altcineva, probabil cu flori, să meargă la plimbare. Au fost douăzeci de minute de cvasilibertate. Se întunecase de-a binelea. Se aprinseseră cele dintîi stele, luminile roșii și verzi deasupra liniilor, cînta muzica. Via-ța continuă și fără noi - nici măcar nu-ți este necaz.

Să te bucuri de asemenea momente, și închisoarea va deveni mai ușoară. Altfel vei exploda de furie.

Dacă e periculos să ajungi cu zeki la dubă - în jur sunt drumuri și oameni - există încă o comandă în regulamentul escortei: „Luați-vă de braț!” Nu e nimic umilitor în a te lua de braț! Bătrîni cu băiețandri, fete cu bătrîne, sănătoși cu schilozi. Dacă o mîină îți este ocupată cu ba-gajul, atunci altcineva te ia de braț, iar tu iei pe altcineva cu cealaltă mîină... Acum sunteți de două ori mai strînși decît în formație obișnuită. Dintr-o dată v-ați mai îngreunat, ați început să șchiopătați din pricină că bagajul vă dezechilibrează, vă incomodează și vă clatină pe toți. Niște făpturi murdare, cenușii, stupide, mergeți precum orbii, cu aparență soli-citudine unul față de celălalt: caricatură a umanității!

Dar poate că duba închisorii nu vine deloc. Și poate că șeful escortei este un fricos, se teme că nu izbutește să vă ducă pînă la capăt cu bine, și astfel, îngreunați, clatinîndu-vă din mers, lovindu-vă de bagaje, vă tîrîți prin oraș pînă la închisoare.

Mai există o comandă - caricatură a cîrdului de gîște: „Luați-vă de căl-cîie!” Asta înseamnă că aceia care au mîinile libere, să se apuce cu fiecare mîină de glezna piciorului. Și - „Înainte marș!” (acum, cititorul este rugat să lase cartea și să meargă astfel prin cameră!... Cum este? Ce viteză aveți? Ce vedeți în jur? Ce părere aveți despre

încercarea de a fugi?) închipuiți-vă un cârd de vreo treizeci-patruzeci de asemenea gîște! (Kiev, 1940).

Afară însă se poate prea bine să nu fie august, poate să fie decembrie 1946, și sunteți duși, fără dubă, pe un ger de minus patruzeci de grade, pînă la închisoarea de tranzit din Petropavlovsk. Cum e ușor de bănuț, escorta vagonului nu s-a obosit să vă scoată la toaletă să zicem cu o oră înainte de a sosi în oraș. Nu voia să se murdărească. Slăbiți de anchetă, înțepeniți de ger, acum aproape că nu vă mai puteți stăpîni, mai ales femeile. Ce-i de făcut?! Numai caii trebuie opriți ca să se slo-bozească, numai cîinele se dă la o parte ca să ridice piciorul lîngă gard. Dar voi, oamenii, puteți și din mers, nu trebuie să ne rușinăm de nimeni în țara noastră. La închisoarea de tranzit se va usca... Vera Korneeva s-a aplecat să-și aranjeze gheata A rămas în urmă cu un pas. Militarul din escortă a asmuțit cîinele asupra ei, și cîinele, prin îmbrăcăminte de iarnă, a mușcat-o de fesă. Ține pasul! Să nu rămîi în urmă. Uzbetul a căzut și s-au pus să-l piseze cu cizmele și cu patul armelor.

Nu-i nici o nenorocire că nu s-a fotografiat pentru „Daily Express”. Iar pe șeful escorte, pînă la adînci bătrîneți, n-o să-l judece nimeni niciodată.

Dubele vin și ele tot din istorie. Careta închisorii descrisă de Balzac - nu este și ea tot o dubă? Doar că se deplasează ceva mai încet și nu este ticsită pînă la refuz.

Este drept că în anii '20 deținuții, încolonați, străbăteau orașul pe jos, chiar și în Leningrad, și la răspîntii opreau circulația. („V-ați săturat de furat?” îi apostrofa lumea de pe trotuare. Nimeni nu cunoștea încă ma-rele proiect al canalizării...)

Dar, receptiv la noutățile tehnicii, Arhipelagul n-a întîrziat să adopte du-ba neagră, mai pe scurt - duba. Pe străzile noastre încă pavate cu pia-tră, primele dube au ieșit o dată cu primele camioane. Aveau amorti-zoare proaste, în ele te scutura zdravăn, dar nici deținuții nu erau de cristal, în schimb, încă de pe atunci, din 1927, etanșeizarea era bună: nici o fisură, nici un bec electric înăuntru: nu puteai nici să vezi, nici să respiri. Și încă de pe atunci dubele erau încărcate pînă la refuz cu deți-nuți în picioare. Nu pentru că ar fi făcut-o intenționat, dar - nu aveau roți de ajuns.

Mulți ani, prin culoarea lor cenușie, ca oțelul, dubele închisorilor își măr-turiseau deschis apartenența. După război însă și-au dat seama în ca-pitale și au început să le vopsească în culori mai vesele și să scrie sus: „Pâine” (deținuții erau pâinea șantierelor), „Carne” (pentru mai multă exactitate trebuiau să scrie - „oase”), ba chiar și „Beți șampanie sovie-tică!”

În interior, duba poate fi o simplă ladă blindată - o cușcă goală. Poate avea bănci de o parte și de alta a pereților. Asta nu înseamnă că sunt mai comode, este chiar mai rău, pentru că înghesuie în ea atîția oameni cîți încap în picioare, însă deja unul peste altul, ca bagajele, ca baloturile. Dubele pot să aibă în partea din spate și o boxă: un dulap îngust de oțel, pentru o persoană. Și pot să fie în întregime numai boxe: pe partea dreaptă și pe partea stîngă, iar coridorul pentru vertuhai.

Nici nu poți să-ți închipui o alcătuire atît de complexă, precum un stup de albine, privind fata care rîde, cu o cupă în mînă: „Beți șampanie sovietică!”

În dubă sunteți încărcăți cu aceleași strigăte din toate părțile ale escor-tei: „Hai! Hai! Mai iute!”, ca să nu ai timp să te uiți în jur și să încerci să fugi. Te înghiontesc, te îmbrîncesc ca să rămîi agățat cu sacul în ușa îngustă, să te lovești cu capul de pragul de sus. Cu greu se închide ușa de oțel din spate. Gata, la drum!

Desigur, cu duba rareori te cară ore întregi, cel mult douăzeci-treizeci de minute. Dar în această jumătate de oră te scutură, te zguduie, te trîntește, încît nu știi dacă mai ai ceva nevătămat în tine, iar dacă ești înalt, stai cu capul aplecat, amintindu-ți, poate, de comodul vagon-zak.

Duba mai înseamnă și o altă așezare, alte întîlniri, dintre care cele mai memorabile sunt cu hoții și bandiții. Poate nu ați avut prilejul să fiți cu ei în același compartiment, poate nici la închisoarea de tranzit nu vă re-partizează în aceeași celulă, însă aici sunteți lăsați la mîna lor.

Uneori, înghesuiala este atît de mare, încît nici hoților nu le este la în-demîină să opereze. Picioarele și mîinile voastre parcă sunt prinse în butuci între trupurile și bagajele vecinilor. Numai la hopuri, cînd te scu-tură atît de zdravăn, încît crezi că îți dizlocă ficatul, abia atunci vă puteți schimba poziția mîinilor și picioarelor.

Uneori este mai multă lărgime, hoții izbutesc în jumătate de oră să con-troleze conținutul tuturor bagajelor, să confiște bacilii și cele mai bune catrafuse. Și dacă renunți să te bați cu ei, o faci numai din considerente sugerate de frică și de înțelepciune (și, uite așa, puțin câte puțin, înce-peți să vă pierdeți sufletul nemuritor, crezînd mereu că dușmanii princi-pali și treburile importante sunt încă undeva înainte și trebuie să te păs-trezi pentru ele). Și, dacă opui rezistență, poate te trezești cu un cuțit în-tre coaste. (N-o să fie nici o anchetă, iar dacă o să fie, pe hoți nu-i paște nici un pericol: vor întîrzia puțin în punctul de tranzit, nu vor mai pleca într-un lagăr mai îndepărtat. Recunoașteți că într-o încăierare dintre un socialmente apropiat și un socialmente străin, statul nu poate să țină parte celui din urmă.)

În 1946, într-o celulă de la Butîrki, Lunin, colonel în rezervă, un perso-naj important de la Osoviahim, a povestit cum în fața lui, în ziua de 8 martie, într-o dubă din Moscova, care efectua un transport de la tribu-nalul orășenesc la închisoarea Taganka, borfașii au violat pe rînd o tî-nără fată (sub ochii nepăsători ai tuturor celorlalți din dubă). În dimi-neața aceleiași zile, fata, îmbrăcîndu-se cît mai îngrijit, venise la tribunal ca persoană liberă (era judecată pentru părăsirea cu de la sine putere a locului de muncă, faptă determinată cu mîrșăvie de către șeful ei pentru că refuzase să trăiască cu el). Cu o jumătate de oră înainte de dubă, fata fusese condamnată la cinci ani. Conform regulamentului, au îm-brîncit-o în dubă, și, iată, ziua amiaza mare pe străzile Moscovei („Beți șampanie sovietică!"), a fost transformată în prostituată de lagăr. Poți să zici că erau vinovați hoții? Nu temnicierii și fostul ei șef?

Cîtă delicatețe în sufletele hoților! După ce că au violat fata, au mai și jefuit-o! I-au luat pantofii de sărbătoare, cu care ea credea că o să-i im-presioneze pe judecători, și bluza, obiecte pe care le-au transmis sol-daților din escortă. Aceștia au oprit duba, au coborît, au cumpărat vod-că și au dat-o bandiților, care au mai și băut pe seama fetei.

Cîrid au ajuns de la tribunal la închisoarea Taganka, fata, plîngînd în hohote, a povestit unui ofițer cele întîmplate. Acesta a ascultat-o, a căs-cat și i-a spus:

— Statul nu poate să vă asigure la toți mijloace de transport individuale. Nu avem asemenea posibilități.

Da, dubele sunt „partea slabă” a Arhipelagului. Dacă în vagon-zakuri nu există posibilitatea de a-i separa pe politici de criminali, în dube nu există posibilitatea de a-i separa pe bărbați de femei. Altfel cum ar pu-tea bandiții, între două închisori, „să trăiască din plin”?

Dar dacă nu există bandiți, atunci trebuie să mulțumim dubelor pentru aceste scurte întâlniri cu femeile! Unde altundeva în viața de pușcărie să le mai vezi, să le auzi și să le atingi, dacă nu aici?

Odată, în 1950, eram duși de la Butîrki la gară. Era mult spațiu în dubă, iar noi - doar vreo paisprezece oameni așezați pe bănci. Deodată, în ultima clipă, au mai îmbrîncit o femeie. Una singură. S-a așezat chiar la margine, lîngă ușă. Se temea - cu paisprezece bărbați într-o ladă întu-necată nu ai cum să te aperi, însă din cîteva cuvinte ne-am lămurit că toți eram de-ai noștri, articolul Cincizeci și Opt.

Ea s-a recomandat: Repina, soție de colonel, au arestat-o la scurtă vreme după el. Și deodată, un militar tăcut, atît de tînăr și slăbuț, că nu putea fi decît locotenent, a întrebat-o: „Spune-ți, n-ați stat cumva cu Antonina Ivanova?” - „Cum? Dumneata ești soțul ei? Oleg?” - „Da” - „Locotenent-colonelul Ivanov?... De la Academia Frunze??”(12) - „Da!”

Ce fel de „da” era acesta! El ieșea dintr-un gîtlej în care se ridicase un nod, și conținea mai multă teamă de a afla decît bucurie. S-a așezat lîngă ea. Prin cele două mici gratii de la ușile din spate răzbăteau petele difuze ale amurgului zilei de vară și, în salturile dubei, alunecau, alunecau mereu pe fața femeii și a locotenent-colonelului. „Am stat cu ea în timpul anchetei. Patru luni, în aceeași celulă”. — „Unde se află acum?” — „În tot acest timp n-a trăit decît cu gîndul la dumneata! Nu se temea pentru ea, ci pentru dumneata. Mai întîi - să nu te aresteze. Apoi - să nu-ți dea o pedeapsă prea grea”. - „Dar ce face acum?” - „Zicea că doar ea e vinovată de arestarea dumitale. I-a fost atît de greu!” - „Unde se află acum?” - „Să nu te sperii. Repina i-a pus mîinile pe piept ca unui om apropiat. N-a mai suportat tensiunea asta. Au luat-o de la noi. Știi, ea... mintea ei... puțin... s-a tulburat... înțelegi...?”

Și această furtună minuscule, învăluită în foile de oțel trece atît de paș-nic printre mașinile care circulă pe șase benzi, oprindu-se la semafoare și semnalînd virajele...

Cu acest Oleg Ivanov numai ce făcusem cunoștință la Butîrki și iată cum. Ne-au adunat într-o boxă la gară și ne-au adus lucrurile de la ca-mera de bagaje. Am fost chemat la ușă o dată cu el. Prin ușa deschisă, am văzut în coridor cum o supraveghetoare în halat cenușiu, răscolind conținutul geamantanului lui, a scăpat pe jos un epolet auriu de loco-tenent-colonel, care cine știe cum se păstrase pînă acum. Ea n-a ob-servat și a călcat cu piciorul peste stelele lui mari.

Și tot călca pe el cu gheata, ca într-o secvență de film.

I-am arătat: „Fiți atent, tovarășe locotenent-colonel!”

Ivanov s-a posomorit, în el încă mai stăruia noțiunea - serviciu ireproșabil.

Iar acum - povestea soției!

Și toate acestea a trebuit să le suporte într-un interval de un ceas.

Capitolul 2

PORTURILE ARHIPELAGULUI

DESFĂȘURAȚI pe o masă încăpătoare o hartă mare a Patriei noastre. Marcați cu puncte negre, grase, toate orașele-centre de regiuni, toate nodurile de cale ferată, toate punctele de tranzit, unde șinele iau sfârșit și începe un fluviu sau fluviul face un cot și începe o căărăuie de picior. Dar ce-i asta? Harta a fost pictată de muște dezgustătoare? Nu, în felul acesta am obținut harta măreață a porturilor Arhipelagului.

E drept, nu sunt acele porturi feerice prin care ne-a purtat Alexandr Grin(1), unde marinarii beau rom în taverne și fac curte fetelor frumoase. Și n-ai să întâlnești aici marea caldă și albastră (apă de scăldat aici - un litru de căciulă, și ca să te speli mai comod - patru litri la patru persoane într-un lighean și spălați-vă toți deodată!), în rest, tot ceea ce alcătuiește romantismul porturilor: murdărie, insecte, înjurături, tevatură, amestecătură de limbi și bățai, întâlnești aici cu prisosință.

Rareori întâlnești un zek care să nu fi trecut prin trei-patru-cinci închisori de tranzit, mulți pomenesc de zece, iar fiii GULAG-ului vor număra cu ușurință cincizeci. Numai că toate se încurcă în memorie prin tot ce au asemănător: escorta analfabetă; apelul anapoda al deținuților în ordinea dosarelor; așteptarea îndelungată în arșița soarelui sau în frigul toamnei; o și mai lungă așteptare la percheziția cu dezbrăcare; tunsoarea în condiții infecte; băile reci și alunecoase; closetele împuțite; coridoarele cu aer îmbâcsit; celulele întotdeauna strâmte, sufocante, aproape veșnic întunecoase și umede; căldura cărnii umane emanată din două părți fie că stai pe pardoseală, fie pe priciul de lemn; pâinea crudă, aproape lichidă; zămîrca, fiartă parcă din furaje.

Cine are o memorie ordonată și amintirile se deapănă separat una de alta, acela acum nu mai trebuie să călătorească prin țară, toată geo-grafia lui este ordonată foarte bine după închisorile-tranzit. Novosibirsk? Știm, am fost. Niște barăci durabile, făcute din bîrne groase. Irkutsk? Țsta vine acolo unde au astupat de cîteva ori ferestrele cu cărămizi. Se vede cum erau pe vremea țarului, și fiecare zidărie separat, și ce răsuflători au rămas. Vologda? Da, o clădire veche cu turnuri. Closetele sunt unul peste altul, acoperișurile

de lemn au putrezit, și de sus curge peste cele de jos. Usman. Cum să nu. O pușcărie împruțită și plină de păduchi, construcție veche, cu bolti. Și o îndeasă atât de tare, încît, cînd încep să scoată deținuții ca să-i pornească în convoi mai departe, nici nu-ți vine să crezi unde au încăput atîția - o coadă lungă cît jumătate de oraș.

Pe un astfel de cunoscător să nu-l necăjiți, spunîndu-i că știți un oraș fără închisoare de tranzit. El o să vă demonstreze cu precizie că ase-menea orașe nu există și va avea dreptate. Salsk? Acolo îi țin pe depor-tați în KPZ, la un loc cu inculpații aflați în anchetă. Și în fiecare centru raional este așa, cu ce se deosebesc de tranzit? În Sollețk? Există tranzit! În Rîbinsk? Păi, închisoarea nr. 2, fosta mîinăstire! Ehei, ce liniș-te e acolo, curțile pavate sunt pustii, lespezile vechi au fost năpădite de mușchi, la baie - găleți de lemn curate. La Cita? Închisoarea nr. 1. În Naușki? Acolo nu este închisoare, ci un lagăr de tranzit - totuna, în Torjok? Păi - sus pe deal, tot la mîinăstire.

Da înțelege odată, omule dragă, nu poate exista oraș fără tranzit! Căci tribunale sunt pretutindenii! Cum vrei să ajungă în lagăr? Prin văzduh?

Firește sunt tranzite și tranzite. Dar care sunt mai bune și care mai rele, uite, aici, nu există un punct de vedere comun. Cînd se adună trei-patru zeki, fiecare negreșit, își laudă „tranzitul” lui.

— Închisoarea de tranzit din Ivanovo nu este renumită ca altele, dar să-i întrebi pe cei care au stat acolo în iarna 1937-1938. În primul rînd, nu era încălzită. Deținuții nu numai că nu înghețau, dar cei de pe pri-ciurile de sus stăteau dezbrăcați. Spărgeau geamurile de la ferestre ca să nu se sufoce. În celula 21, în loc să fie doar douăzeci și cinci de oa-meni, se aflau trei sute douăzeci și trei! Sub priciuri era apă, și întinse-seră scînduri peste apă, și pe ele ședeau întinși deținuții. Iar din geamu-rile sparte tocmai acolo trăgea un curent de te îngheța. De fapt, sub pri-ciuri, era curată noapte polară: nici un fel de lumină, orice lumină o aco-pereau cei care stăteau pe priciuri și între priciuri. Ca să te duci la hîr-dău pe culoar era imposibil; trebuia s-o iei pe marginea priciurilor. Mîncarea nu se dădea individual, ci pentru zece. Dacă vreunul dintre cei zece moare, este băgat sub prici și este ținut acolo pînă se împute. Și primesc și rația lui. Toate astea încă se mai puteau suporta, dar gar-dienii parcă erau mînjiți cu

terebentină la fund - îi alergau pe bieții oameni din celulă în celulă. De-abia te așezai, că-l și auzeai: „Drepti! Treci în altă celulă!” Și din nou trebuia să-ți cauți un loc. De ce credeți că era atîta aglomerație? Pentru că trei luni de zile nu i-au dus pe deți-nuți la baie, s-au umplut de păduchi, de la păduchi - rîie pe picioare și tifos. Din cauza tifosului au instituit carantină și patru luni n-au expediat nici un convoi.

— Ei, băieți, aici nu contează că era închisoarea din Ivanovo sau alta, aici contează anul. În 1937-1938 în închisorile de tranzit pînă și pietrele gemeau nu numai zeki. Închisoarea din Irkutsk nu este nici ea renumită, dar în 1938, doctorii nu îndrăzneau să deschidă ușa unei celule, mer-geau doar pe coridor, iar vertuhaiul striga: „Cei care au leșinat să iasă afară!”

— În 1937, băieți, convoaie întregi străbăteau Siberia spre Kolîma și a-jungeau pînă la Marea Ohotsk și Vladivostok. Pe Kolîma, vapoarele iz-buteau să care numai treizeci de mii pe lună, iar din Moscova trimiteau întruna, fără număr. Ce să zic, s-au adunat o sută de mii, ai înțeleș?

— Dar cine i-a numărat?

— Cei care trebuiau să-i numere.

— Dacă-i vorba de tranzitul din Vladivostok, în februarie 1937 acolo nu erau mai mulți de patruzeci de mii.

— Luni întregi rămîneau împotmoliți acolo. Ploșnițele mișunau ca lăcus-tele! Apă - o jumătate de căniță pe zi: nu există, n-are cine să aducă! Era o zonă întreagă numai cu coreeni: au murit toți de dizenterie, toți! Din zona noastră, în fiecare dimineață erau scoși cîte o sută de morți. Au construit o morgă, și zeki s-au înhămat la căruțe ca să care piatră. Astăzi cari piatră, mîine te cară pe tine la morgă, în toamnă ne-am pri-copsit și cu un tifos exantematic. Și noi la fel: nu dădeam morții pînă nu începeau să pută - primeam și rația lor. Medicamente - ioc. Ne ducem la zonă — dați-ne medicamente! Soldații din turnurile de pază trăgeau în noi. Pe urmă, pe cei bolnavi de tifos i-au strîns într-o baracă separa-tă. Nu reușeau să-i ducă pe toți acolo, dar și de acolo puțini mai ieșeau vii. Priciurile erau cu etaj. Dacă vreunul de pe priciul de sus are tem-peratură și nu poate să iasă la closet - curge pe cei de jos! Au zăcut acolo vreo mie cinci

sute. Infirmieri erau hoții, smulgeau dinții de aur din gura morților. Nu se sfiau să-i smulgă nici celor vii...

— Ce tot îi dați cu Treizeci și Șapte în sus și treizeci și șapte în jos? Dar Patruzeci și Nouă în golful Vanino, în zona a 5-a nu vreți? Treizeci și cinci de mii! Și câteva luni de zile! Din nou nu mai pridideau să-i tran-sporte pe Kolîma. În fiecare noapte nu știu ce aveau de ne fugăreau dintr-o baracă într-alta, dintr-o zonă într-alta. Ca la fasciști: fluierături, strigăte! „Toată lumea afară, mai puțin ultimul!”(2) Și tot timpul în, pas alergător! Numai pas alergător. La pâine trimit o sută - pas alergător! După ciorbă - pas alergător! Vase nu aveam de nici un fel! Zămîrca poți s-o iei în ce poftești - în poale, în palme! Apa o aduceau cu cisternele, dar în ce s-o torni? O slobozeau în jeturi. Cine deschidea gura și se nimerea sub jet — bea. Dacă se încăierau lîngă cisternă, din turnul de pază - foc! Exact ca la fasciști. A venit în inspecție generalul maior Derevianko, șeful USVITL-ului*. În fața lui a ieșit la raport un pilot de război care și-a sfîșiat tunica la piept: „Eu am șapte decorații de luptă! Cine v-a dat dreptul să trageți asupra noastră?” Derevianko zice: „Am tras și o să mai tragem pînă veți învăța să vă purtați”**.

— Nu, băieți, astea nu-s închisori de tranzit închisoarea de tranzit este cea din Kirov! Să nu luăm un an special, să luăm anul 1947: la închi-soarea din Kirov, doi gardieni împingeau oamenii în celulă cu cizmele, numai așa puteau închide ușa. În luna septembrie, pe priciurile cu două etaje (și Viatka nu se afla la Marea Neagră), toți ședeau în pielea goală

*USVITL: Upravlenie Severo-Vostocinîh Iprav[itelnîh] Tmd[ovîh] Lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din nord-est), adică din ținutul Kolîmei.

** Hei, unde este Tribunalul Crimelor de Război al lui Bertrand Russel? De ce nu vine să culeagă probe materiale? Sau asta nu-i treaba lui?

din cauza căldurii, ședeau în capul oaselor, fiindcă n-aveau loc să stea întinși: un rînd ședea la cap, celălalt la picioare. Pe culoarul dintre pri-ciuri, pe pardoseală, ședeau așezați pe două rînduri, alții ședeau printre ei în picioare, pe urmă se schimbau; săculețele cu lucruri le țineau în mînă ori pe genunchi, nu aveau unde să le pună. Numai bandiții, pe lo-curile lor legitime: etajul întîi al priciurilor de la fereastră, stăteau lungiți confortabil. Erau atîtea ploșnițe, că te

mîncău și ziua. Își dădeau drumul în picaj de pe tavan. Uite așa suferi cîte o săptămînă, cîte o lună.

Aș vrea să mă amestec și eu, să povestesc despre Krasnaia Presnia în august 1945, în vara Victoriei, însă mă jenez: totuși, noaptea, noi pu-team să ne întindem picioarele cît de cit, și ploșnițele erau moderate; toată noaptea, la lumina unor becuri puternice, ședeam goi din cauza căldurii și transpirației, iar muștele ne pișcau în voie. Dar asta nu suferă comparație și îmi este rușine să mă laud. Asudam la fiecă mișcare, iar după ce mîncam, sudoarea curgea de pe noi șiroaie. Într-o celulă ceva mai mare decît o cameră de locuit, încăpeau o sută de oameni, lipiți unul de altul că n-aveai unde să calci cu piciorul. Două ferestruici erau acoperite cu botnițe din tabla de fier, în partea de sud, și nu numai că nu lăsau aerul să circule, dar se încălegeau de la soare și răspîndeau dogoarea în celulă.

Moscoviții nu prea cunosc această închisoare de tranzit ce poartă un nume revoluționar glorios(3), căci nu se fac excursii. Dar ce excursii cînd ea încă funcționează! Ar fi comod de vizitat, fără să te duci prea departe: la doi pași de Șoseaua Novohoroșevskoe pe calea ferată de centură.

Pe cît de absurde sunt închisorile de tranzit, la fel sunt și discuțiile despre ele, astfel că și acest capitol va fi și el absurd: nu știi la ce să te oprești mai întîi, despre care să povestești, ce merită să scoți în prim-plan. Și cu cît se adună mai mulți oameni în tranzit, închisoarea aceasta este cu atît mai absurdă. Pentru om este insuportabilă, pentru GULag - neconvenabilă, și totuși aici oamenii zac cu lunile. Și închisoarea de tranzit devine o adevărată fabrică: rațiile de pîine sunt cărate cu top-tanul pe targă, precum cărămizile pe un șantier de construcții. Zămîrca aburindă este adusă în niște căldări de șase vedre, ridicate cu ranga de toartă.

Închisoarea de tranzit din Kotlas era mai încordată și mai puțin tăinuită decît multe altele. Încordată pentru că de aici porneau toate drumurile spre nord-estul european al Rusiei, mai puțin tăinuită - pentru că se afla în adîncul Arhipelagului și nu avea de cine să se ferească. Era o simplă bucată de pămînt, împărțită de garduri în cuști, și cuștile erau toate încuiate. Deși aici au fost deportați, în 1930, numeroși țărani (ai putea crede că n-au avut niciodată acoperișuri, dar acum nu mai are cine po-vesti), totuși nici în 1938 n-

au încăput nici pe departe toți deținuții în barăcile șubrede, făcute din lătunoaie, acoperite cu... prelate. Când nin-gea, toamna, și dădea înghețul, oamenii trăiau aici pe pământul gol, sub cerul liber. E drept că nu îi lăsau să înțepenească nemișcați, îi numărau tot timpul, îi înviorau prin controale (permanent se aflau acolo douăzeci de mii de oameni) sau percheziții nocturne inopinate. -Mai târziu, în aceste cuști au instalat corturi, în altele au ridicat barăci din bîrne, înalte de două etaje, dar, pentru a ieftini în mod rațional construcția, între par-ter și etaj nu construiau planșee, ci ridicau direct priciuri pe șase nivele cu scări verticale pe margini, pe care deținuții sleiți de puteri trebuiau să se cațere precum marinarii (instalație mai potrivită unei nave, decît unui port). În iarna 1944-1945, cînd toate aveau acoperiș, adăposteau numai șapte mii cinci sute de persoane. Dintre aceștia zilnic mureau cîte cinci-zeci, și tărgile cu care erau cărați la morgă nu aveau odihnă. (Mi se va demonstra că este pe deplin suportabil, mortalitate sub unu la sută pe zi, iar în acest ritm un om poate rezista pînă la cinci luni. Așa este, dar doamna-cu-coasa - care sunt muncile din lagăr - încă nu și-a început lucrarea. Această diminuare cu două treimi dintr-un procent pe zi con-stituie o pierdere netă prin uscare, și acest scăzămînt nu este admis în toate depozitele de legume.)

Cu cît pătrunzi mai adînc în Arhipelag te izbește faptul că porturile con-struite în beton sunt tot mai mult înlocuite cu debarcadere construite pe stîlpi de lemn.

Karabas, un lagăr de tranzit lîngă Karaganda (Kazahstan). Acest toponimic a devenit nume comun: în cîțiva ani a trecut prin el o jumătate de milion de oameni (Luri Karbe, în 1942, a fost înregistrat la numărul 433000). Era alcătuit din barăci scunde construite din chirpici, cu pă-mînt pe jos. Iată una din distracțiile zilnice: toți deținuții erau scoși afară cu lucruri cu tot, pe urmă, pictorii văruiau pardoseala și chiar desenau pe ea covorașe. Seara zeki se culcau, ștergînd cu coapsele lor și văruiala, și covorașele.

Dintre toate punctele de tranzit, Karabasul era cel mai vrednic să devină muzeu, dar, vai, nu mai există: pe locul lui s-a construit o fabrică de produse din beton armat.

Punctul de tranzit Kniaj-Pogost (63° latitudine nordică) era alcătuit din colibe construite într-o mlaștină! O carcasă din prăjini, acoperită

cu o prelată ruptă, care nu ajungea pînă la pămînt. Înăuntrul colibei se aflau priciuri duble tot din prăjini (prost curățate de ramuri). Pe culoarul dintre ele - o pardoseală din prăjini. Ziua, prin pardoseală plescăia noroiul lichid, noaptea -acesta îngheța. Dintr-un loc într-altul al zonei se circula tot pe prăjini șubrede, care se și clătinau în sus și în jos, și oamenii, neîndemînatici din pricina slăbiciunii, din loc în loc, cădeau în apă și smîrc. În anul 1938, dădeau întotdeauna același fel de mîncare: crupe fierte cu oase de pește. Era comod, pentru că punctul de tranzit nu avea străchini, nici căni și nici linguri, deținuții cu atît mai puțin. Îi mîneau cu zecile la cazan și le turnau cu polonicul în chipie, în căciuli, în poala hainelor. În punctul de tranzit Vogvozdino (la cîtiva kilometri de Ust-Vîm) unde se aflau în același timp cinci mii de oameni (cine mai auzise de Vogvozdino înainte de a citi aceste rînduri? Cîte asemenea puncte de tranzit necunoscute ori fi existînd? Înmulțiți-le cu cinci mii!) -deci, în Vogvozdino găteau și zămîrcă, însă nici aici nu aveau castroane, dar s-au descurcat (ce nu te învață nevoia!): distribuiau fiertura în lighene de baie pentru zece oameni deodată, oferindu-le prilejul să soarbă pe întrecute. (Tot așa procedau și la Kotlas.)

Este adevărat că la Vogvozdino nimeni nu rămînea mai mult de un an. (Un an rămîneau cei prăpădiți de tot, pe care îi refuzau toate lagărele.)

Fantezia scriitorilor este săracă în comparație cu realitatea existenței in-digenilor din Arhipelag. Cînd vor să scrie ceva de rău, denigrator, des-pre închisoare, se leagă întotdeauna de hîrdăul care ține loc de closet. Acesta a devenit în literatură simbolul închisorii, simbolul umilinței și al putorii. O, cîtă superficialitate! Păi oare hîrdăul este un rău pentru deți-nut? Este invenția cea mai caritabilă a temnicierilor. Toată groaza în-cepe din clipa cînd hîrdăul lipsește din celulă.

În anul 1937 în unele închisori din Siberia nu existau hîrdaie, nu se gă-seau îndeajuns. Nu fuseseră confecționate dinainte, industria siberiana nu putea ține pasul cu anvergura pe care o cunoștea invadarea închi-sorilor. Pentru celulele nou construite nu existau hîrdaie la magazie, în celulele vechi erau, dar - hîrbuite, mici, și acum au socotit că-i mai înțelept să le scoată, pentru că nu mai făceau față invaziei deținuților. Astfel, dacă închisoarea veche din Minusinsk a fost construită pentru cinci sute de persoane (Vladimir

Illici n-a stat în ea, avea regim de om li-ber), iar acum în ea au băgat zece mii, înseamnă că fiecare hîrdău trebuie mărit de douăzeci de ori! Dar nu s-a mărit...

Condeiele noastre rusești scriu gros, noi am trăit o sumedenie de lucruri. Totuși nu s-a descris și nu s-a spus aproape nimic. Dar pentru autorii occidentali, care examinează cu lupa fiecare celulă a existenței, care agită eprubeta farmacistului în fasciculul unui proiector, pentru ei asta ar fi o epopee, ar fi încă zece volume din "În căutarea timpului pierdut": să povestești despre tulburarea ce cuprinde spiritul uman cînd în celulă deținuții s-au înmulțit de douăzeci de ori și nu există hîrdău, iar la closet ești scos o dată la douăzeci și patru de ore! Firește, există multe procedee pe care ei nu le cunosc: lor nu le va trece prin cap să se urineze într-o glugă de foaie de cort și nu vor înțelege cîtuși de puțin sfatul vecinului de a se urina în cizmă! Cu toate acestea sfatul este foarte înțelept, și nu înseamnă că îți vei distruge cizma ori că o vei coborî la condiția de găleată pentru spurcăciuni. Asta presupune să-ți scoți cizma, s-o întorci cu talpa în sus, apoi să-i răsfrîngi carîmbul, și astfel să obții un vas în formă de jgheab, vasul atît de mult dorit. În schimb cu cîte întorsături psihologice și-ar îmbogăți autorii occidentali literatura (fără riscul de a-i repeta în mod banal pe maeștrii celebri) nu-mai dacă ar cunoaște regimul și obiceiurile aceleiași închisori din Minusinsk: pentru primirea hranei se dă un singur castron la patru inși, iar apă de băut se dă o cană pentru fiecare (căni au). Și unul dintre cei patru este nevoit să folosească strachina comună pentru satisfacerea unei nevoi presante, dar, înainte de prînz, refuză să dea rezerva lui de apă pentru spălarea castronului. Ce conflict! Ce înfruntare între patru caractere! Ce nuanțe! (Eu nu glumesc. Acesta-i un prilej cînd omul își dă arama pe față. Însă condeiele rusești nu au răgazul necesar ca să descrie așa ceva, iar ochii rușilor n-au timp ca să citească. Nu glumesc, pentru că numai medicii pot să spună cum cîteva luni petrecute într-o astfel de celulă distrug pentru toată viața sănătatea unui om chiar dacă acesta nu ar fi fost împușcat sub Ejov și ar fi fost reabilitat sub Hrușciiov.

Și noi care visam să ne odihnim și să ne dezmoțim la sosirea în port! După ce am stat zile întregi înghesuiți și ghemuiți în compartimentul vagon-zak-ului - cît de mult visam să ajungem la

Închisoarea de tranzit! Gîndeam că aici ne vom putea întinde, ne vom îndrepta oasele. Că aici vom merge să ne ușurăm în tihnă. Că aici vom bea după pofta inimii și apă rece și apă clocotită. Că aici nu ne vor sili să ne cumpărăm rația cu prețul lucrurilor proprii. Că aici ne vor da să mîncăm o fiertură caldă. Și, în sfîrșit, că ne vom duce la baie, ne vom spăla cu apă fierbinte și n-o să ne mai scărpinam. Și cînd în dubă eram zdruncinați și azvîrliți dintr-o margine într-alta, și cînd ți se striga „Luați-vă de braț!”, „Luați-vă de căl-cîie!” - noi ne făceam curaj: nu-i nimic, curînd ajungem la tranzit, și acolo...

Și, acolo, chiar dacă vreunul dintre visurile noastre se împlinește, pînă la urmă tot intervine ceva care îl strică.

Ce ne așteaptă la baie? Nu poți să știi niciodată. Pe neașteptate, se pun să tundă femeile la zero (Krasnaia Presnia, 1950 noiembrie). Sau pe noi, bărbații, ne duc în coloană goi-pușcă să ne tundă frizerițele. La baia de aburi din Vologda, trușea mătușă Molia strigă: „Alinierea, bărbați!” și împrășcă tot șirul cu abur dintr-un furtun. Închisoarea de tranziție din Irkutsk, dimpotrivă, consideră că este mai firesc ca perso-nalul de serviciu al băii să fie alcătuit din bărbați, și cel care le ungea pe femei cu o soluție dezinfectantă între picioare era un bărbat. Sau, la închisoarea din Novosibirsk, în camera de săpunire iarna, din robinete nu curge decît apă rece. Deținuții se hotărăsc să cheme conducerea; vine un căpitan care nu se dă în lături să pună mîna sub robinet: „Iar eu vă spun că apa este fierbinte, s-a-nțeles?” E plictisitor să tot repet că există băi unde apa nu curge deloc; că la etuvă lucrurile sunt arse; că după baie sunteți siliți să alergați goi și desculți prin .zăpadă să vă luați lucrurile (contrainformațiile Frontului 2 Bielorussia la Brodnica, în Polonia, 1945, am alergat și eu).

Chiar de la primii pași pe care îi faci prin închisoarea de tranzit, îți dai seama că cei care te vor ține sub puterea lor nu sunt gardienii, nu sunt epoleții și uniformele, care totuși, ori ce-ar fi, respectă cît de cît legea scrisă. Aici te afli sub puterea „slujbașilor” - pușcăriași care îndeplinesc funcții în administrația închisorii. Acel băiaș posac care vă întîmpină în-că de la sosire: „Haideți să vă spălați, domnilor fasciști!”, și acel dispe-cer-distribuitor de munci cu tăblița lui de placaj, care scormonește cu privirea printre rîndurile noastre și ne zorește la treabă; și acel educator cu un moț pe craniul bărbierit,

care se lovește peste picior cu un ziar fă-cut sul și aruncă priviri spre bagajele noastre; și încă alții pe care nu-i cunoașteți și se uită la bagajele voastre cu ochi de aparate Roentgen. Cît de mult se aseamănă unul cu altul! Oare unde i-ați mai văzut în tim-pul deplasării voastre spre închisoarea de tranzit? Nu atît de curați, nu atît de spălați, dar cu aceleași mutre de animale răpitoare, cu același rînjet fioros?

Nu-u-u! Păi ăștia sunt tot hoți și bandiți! Aceiași borfași din cîntecele lui Utiosov(4). Aceiași Jenka Jogol, Serioja-Fiara, Dimka-Mațe-Fripte, doar că nu se află după gratii, s-au spălat, s-au costumat în persoane de încredere ale statului și, cu un aer de falsă importanță, supraveghează disciplina - de acum a noastră. Dacă te uiți cu atenție la aceste mutre poți chiar să-ți închipui că ei sunt de spiță rusească, că au fost cîndva niște băieți de țară, și tații lor se numeau Klim, Prohor, Guri, și că au o constituție asemănătoare cu a noastră: două nări, două cerculețe lumi-noase în ochi, o limbă trandafirie ca să înghită hrana și să pronunțe unele sunete rusești, aranjate însă în alt soi de cuvinte.

Toți șefii de închisori-tranzit își dau seama că salariile pentru toate mun-cile plătite pot fi încasate de rudele lor, care stau acasă, sau împărțite între cei din conducerea închisorii. Iar ca să execute aceste munci se găsesc nenumărați amatori printre cei socialmente apropiați, care vor da năvală la cel dintîi fluierat, numai ca să acosteze la închisoarea-tran-zit, să nu meargă în subterane, în taiga. Toți acești dispeceri, conțopiști, contabili, educatori, băiași, frizeri, magazionieri, bucătari, spălători de vase, spălători de rufe, croitori pentru cîrpit lenjerie sunt veșnic în tran-zit, ei primesc rația de închisoare și figurează în celule, restul și-l pescu-iesc singuri, și fără sprijinul conducerii, din cazanul comun sau din sacii de merinde ai zeki-lor aflați în tranzit. Toți acești „slujbași” ai închisorilor de tranzit consideră pe bună dreptate că în nici un lagăr nu le va fi mai bine. Cînd ajungem în tranzit, nu suntem complet jumuliți, și ei ne în-șeală după pofa inimii. Aici, în locul gardienilor, ne percheziționează ei. Înainte de percheziție ne propun să le dăm lor banii spre păstrare, și în-tocmesc în mod serios o listă, pe care n-o s-o mai vedem niciodată, la fel ca și banii noștri. „Am dat banii noștri!” - „Cui?” se miră un ofițer. - „Păi unuia care era pe aici!” - „Cine anume?”

„Slujbașii” n-au văzut, desigur, nimic... - „De ce i-ați dat banii?” - „Ne-am gândit că...” - „Curcanul s-a gândit! Gîndiți mai puțin!” Și cu asta - gata. - Ne propun să lăsăm lucrurile în tinda băii: „N-o să vi le ia nimeni! Cine are nevoie de ele?!” Le lăsăm. Oricum, nici în baie nu le putem lua. La întoarcere: puloverele au dispărut, mănușile îmblănite la fel; „Ce fel de pulover era?” - „Cenușiu...” - „Înseamnă că s-a dus să se spele!” Ei ne curăță de lucruri și în mod cinstit: ca să ne primească geamantanul în păstrare la magazia de bagaje; ca să ne repartizeze în celule fără hoți și bandiți; ca să ne trimită spre lagăr cu primele convoaie; ca să ne țină cît mai mult în tranzit. Numai că nu ne jefuiesc pe față.

„Ăștia nu sunt hoți! ne explică cei mai cunoscători dintre noi. Ăștia sunt cîini, care vin să intre în serviciu. Ăștia sunt dușmanii hoților cinstiți. Ho-ții cinstiți stau în celule”, însă mințile noastre de iepuri fricoși pricep ane-voie. Căci au aceleași apucături, aceleași tatuaje. S-ar putea să fie duș-manii acelora, dar nici nouă nu ne sunt prieteni, asta e...

Ne-au așezat în curte, chiar sub ferestrele celulelor. Ferestrele au bot-nițe, nu poți să vezi nimic, însă dintr-acolo ni se trimit sfaturi rostite cu voci răgușite, binevoitoare: „Hei, bărbați! Știți care-s obiceiurile pe aici? La perchezitie vă confiscă ceaiul și tutunul. Cei care aveți, azvîrliți-le încoace la noi, pe fereastră, o să vi le înapoiem pe urmă”. Ce știm noi? Noi suntem niște fraieri și iepuri fricoși. S-ar putea să fie adevărat ce spun ei, că ne confiscă zahărul și tutunul. Am citit și noi în marea litera-tură despre puternica solidaritate dintre pușcăriași, nu se înșală unul pe altul! Și ni s-au adresat drăguț: „Bărbați!” Le aruncam pungile cu tutun. Hoții pur sînge le prind și rîd de noi: „Ah, ce fasciști năîngi!”

Iată cu ce lozinci suntem întîmpinați în tranzit, deși nu sunt agățate pe pereți: „Aici să nu cauți adevărul!” „Tot ce ai, va trebui să dai!” Va trebui să dai tot! Îți repetă asta și gardienii, și cei din escortă, și hoții. Tu ești copleșit de povara condamnării, nu știi ce să faci ca să mai răsuflă puțin, iar toți cei din jur se gîndesc cum să te jefuiască. Toate își dau mîna spre a-l oprima pe cel politic, și așa năpăstuit și părăsit de soartă. „Va trebui să dai tot...” și gardianul de la închisoarea de tranzit din Gorki cla-tină din cap, nelăsîndu-ți nici o speranță. Iar Hans Bernstein îi oferă ușurat mantaua de ofițer superior, nu pur și

simplu, ci în schimbul a do-ua căpățîni de ceapă. De ce să te mai plîngi de hoți, cînd toți gardienii de la Krasnaia Presnia umblă în cizme de box, cu care nu i-a înzestrat nimeni de la magazia unității? Toate le-au șparlit hoții din celule și pe urmă le-au plasat gardienilor. De ce să te plîngi de bandiți, dacă „educatorul” de la KVC* este unul dintre aceștia și face caracterizări pentru politici (punctul de tranzit din Kemerovo)? Cum să cauți dreptate împotriva bandiților de la tranzitul din Rostov, cînd ei se poartă aici ca pe moșia lor?

Se spune că în 1942, la închisoarea de tranzit din Gorki, niște deținuți

*Kulturno-Vospitatelnaia Ceast (secția cultural-educativă), secție a administrației lagărelor.

ofițeri (Gavrilov, tehnicianul militar Șcebetin ș.a.) s-au ridicat totuși, i-au bătut pe hoți și i-au silit să se astîmpere. Întotdeauna însă aceasta e considerată ca o legendă: să se astîmpere într-o singură celulă? Și pentru cîtă vreme? Și ce făceau caschetele albastre cînd „străinii” îi bă-teau pe cei „apropiați”? Cînd însă se povestește că în 1940, la tranzitul din Kotlas, bandiții de drept comun au încercat să ia banii politicilor așe-zați la coadă la chioșcul cu alimente, aceștia i-au bătut cu atîta sete, că nu mai puteau fi opriți și atunci, în apărarea bandiților, garda a intrat în zonă cu mitralierele - de asta nu te mai îndoiești, seamănă leit!

O, neamuri nesăbuite! Se zbuciumă acolo, în libertate, împrumută bani (pentru că nu au atîția bani acasă) și-ți trimit niște lucruri, îți trimit niște alimente - ultimul dar al săracului, însă un dar otrăvit, pentru că dintr-un flămînd, dar liber, te face neliniștit și fricos, el te privează de acea seni-nătate care începea să se producă în tine, de acea fermitate de neclin-tit, care doar ele îți sunt necesare înainte de coborîrea în infern. O, cîtă înțelepciune în parabola cu cămila și urechile acului! Aceste lucruri nu te vor lăsa să pătrunzi în împărăția cerească a spiritului eliberat. Și ob-servi că și ceilalți, care au venit cu tine în dubă, au săculețe la fel, cu lu-cruri și cu alimente. „Cuib de canalii!” bombăneau, privindu-ne, hoții în dubă, dar nu erau decît doi, iar noi - cincizeci și deocamdată nu îndrăz-neau să ne atingă. Acum stăm de două zile la gara din Presnia, așezați pe pardoseala murdară, cu picioarele vîrîte sub noi din pricina înghe-suielii, însă nici unul dintre noi nu poate să observe viața, toți au o grijă: cum să-

și predea bagajele la camera de păstrare. Și cu toate că acesta e dreptul nostru, dispecerii ni-l cedează numai fiindcă închisoarea este din Moscova, iar noi încă nu ne-am pierdut înfățișarea de moscoviți. Ce ușurare! Lucrurile au fost predate (înseamnă că n-o să le dăm în acest tranzit, ci mai departe). Doar bocceluțele cu nefericitele alimente se mai leagănă în mâinile noastre. Noi, biberii, ne-am adunat prea mulți la un loc. Începe repartizarea pe celule. Împreună cu acel Valentin cu care am semnat în aceeași zi condamnarea hotărâtă de OSO și care pro-punea cu atîta înduioșare să începem o viață nouă în lagăr, am fost îmbrînciți într-o celulă. Nu era plină pînă la refuz: culoarul de trecere era liber, iar sub prici era loc berechet. Conform regulii clasice, nivelul al doilea este ocupat de bandiți: cei mai marcanți - chiar lîngă fereastră, cei mai mici - ceva mai departe. La nivelul inferior - o masă cenușie și neutră. Nimeni nu se repede asupra noastră. Fără să ne uităm în jur, fără să chibzuim, lipsiți de experiență, ne tîrîm pe pardoseala de ciment sub prici, crezînd că va fi plăcut acolo. Priciul este foarte scund, și bărbații voinici trebuie să se tîrască pe brînci, lipiți de pardoseală, în sfîrșit. O să stăm întinși și o să discutăm în tihnă. Ba bine că nu! În se-miîntunericul de aici, foșnind încetișor, în patru labe, ca niște șobolani uriași, spre noi se furișează din toate părțile minorii. Aceștia sunt încă niște copilandri, unii chiar de doisprezece ani, dar codul îi acceptă și pe ei. Au fost condamnați pentru hoție, și acum, aici, își continuă ucenicia pe lîngă hoții cu experiență. I-au asmuțit împotriva noastră! Ne cotro-pesc din toate părțile și cu o duzină de mîini trag și smulg de pe noi și de sub noi tot ce avem mai bun. Și totul fără a scoate un cuvînt, nu se auzea decît răsufierea lor haină! Suntem prinși în cursă: nu ne putem mișca, nu ne putem ridica. Nu a trecut nici un minut, ne-au smuls săcu-lețele cu merinde - slănină, zahăr și pîine - și s-au făcut nevăzuți, iar noi stăm lungiți, cuprinși de un sentiment stupid. Le-am dat merindele fără să opunem rezistență, acum am putea să stăm întinși mai departe, dar nu mai este posibil. Dînd caraghios din picioare, ieșim cu fundul în sus de sub pat.

Oare sunt eu un laș? Aveam impresia că nu. Odată am ieșit direct sub bombardament în stepa deschisă. N-am ezitat să iau hotărîrea de a merge pe un drum de țară, știind că este plantat cu mine antitanc. Mi-am păstrat pe deplin sîngele rece cînd mi-am scos

bateria din încercuire și m-am reîntors pentru a recupera „gazik”-ul(5) avariat. Și acum de ce nu îl apuc pe unul dintre acești oameni-șobolan și să-l izbesc cu mutra lui trandafirie de asfaltul negru? E mic? Atunci pocnește-i pe cei mari. Nu... Pe front ne fortifică un fel de conștiință suplimentară (poate într-un totu falsă). Conștiința solidarității noastre ostășești? Că ai un rost al tău? Conștiința datoriei? Pe cînd aici nu ai nimic din toate acestea, nu există regulament și trebuie să descoperi totul pe pipăite.

Ridicîndu-mă în picioare, mă întorc spre șeful lor, vâtaful. Pe patul de la nivelul al doilea, chiar lîngă fereastră, toate alimentele luate de la noi se aflau în fața lui: șobolanii minori nu puseseră în gură nici o firimitură; la ei există disciplină. Acea parte a capului care la bipede se numește fa-ță, acestui vâtaf i-o modelase natura cu dezgust și neplăcere, sau poate din cauza vieții de animal de pradă devenise astfel: strîmbă și lăsată în jos, cu fruntea îngustă, cu o cicatrice primitivă și coroane moderne de oțel la dinții din față. Cu niște ochi mici, doar cît să vadă întotdeauna obiectele cunoscute și să nu se mire de frumusețile lumii, mă privește cum privește mistrețul un cerb, știind că poate oricînd să mă doboare.

Așteaptă. Iar eu ce fac? Sar sus ca să-i trîntesc măcar un pumn în mutră, cu riscul de a cădea jos, în culoarul de trecere? Din păcate, nu.

Sunt oare un ticălos? Pînă acum nu mi s-a părut ca aș fi. Iată însă că îmi este necaz, după ce am fost jefuit și umilit, să mă tîrăsc din nou pe burtă sub pal. Și, indignat, îi zic vâtafului că, după ce ne-a luat merin-dele, ar putea să ne dea măcar loc pe pat. (Oare pentru un orășean, pentru un ofițer, nu era o cerere firească?)

Și ce credeți? Vâtaful se învoiește. În felul acesta eu îi dau slănina; și îi recunosc autoritatea; și constat asemănarea de concepții: și el i-ar fi iz-gonit pe cei mai slabi. El poruncește unor neutri cenușii să ne cedeze nouă cele două locuri pe patul de jos, la fereastră. Cei doi pleacă fără împotrivire. Ne întindem pe niște locuri excelente. O vreme ne mai gîin-dim cu ciudă la pierderile suferite (pantalonii mei bufanți nu-i interesează pe hoți, nu fac parte din uniforma lor, dar unul dintre ei pipăie pantalonii din stofă de lînă ai lui Valentin, se vede că-i plac). Și doar spre seară ajung și la urechile noastre șoaptele muștrătoare ale veci-nilor: cum am putut cere ocrotire de la

hoți și să-i trimitem pe doi dintre ai noștri sub pat? Și numai atunci am simțit înțepătura conștiinței tică-loșiei săvârșite, și m-am înroșit tot (și mulți ani o să mă mai înroșesc, ori de câte ori îmi voi aduce aminte). Căci deținuții cenușii de pe paturile de jos sunt frații mei, articolul 58-1b, prizonierii. Oare trecuse mult de când mă jurasem să împart cu ei aceeași soartă? Și, acum, îi trimit să se în-ghesuie sub pat? E drept că nici ei nu ne-au luat apărarea împotriva ho-ților, dar de ce trebuiau ei să se bată pentru slănina noastră, dacă nici noi n-am făcut-o? Destul de multe lupte cumplite încă din prizonierat i-au făcut să nu mai creadă în ceea ce se cheamă noblețe. Cu toate acestea nu-mi făcuseră nici un rău, pe când eu le-am făcut lor.

Astfel ne izbim unul de celălalt, cap în cap și bot în bot, pentru ca măcar cu trecerea anilor să devenim oameni... Să devenim oameni...

Închisoarea de tranzit îi este necesară chiar și unui novice. Cu toate că îl jumulește și îl jupoaie, îi este foarte necesară! Ea îi gradează trecerea spre lagăr. Inima omului n-ar putea suporta o trecere bruscă, dintr-un singur salt. Conștiința lui n-ar putea rezista dintr-o dată la atîta bătaie de cap. Trebuie să se obișnuiască treptat.

Apoi, închisoarea de tranzit îi creează o aparență de legătură cu cei de acasă. De aici scrie el cea dintîi scrisoare legală: uneori pentru a da de știre că n-a fost împușcat, alteori pentru a da informații privind direcția de deplasare a convoiului. Întotdeauna sunt primele cuvinte neobișnuite scrise acasă de către un om care a fost brăzdat de-a lungul și de-a latul de plugul anchetei. Acolo, acasă, și-l amintesc cum era înainte, dar el nu va mai fi niciodată astfel, și acest lucru iese brusc la iveală, ca un fulger, dintr-unul din rîndurile scrise neîngrijit. Neîngrijit, pentru că deși scrisorile din tranzit sunt îngăduite și în curte se află o cutie poștală, nu poți în schimb nicicum să-ți procuri hîrtie și creioane, nemaivorbînd că nu ai cu ce să le ascuți. De altfel, se mai găsește cîte o hîrtie de amba-laj netezită, de la tutun ori de la zahăr, și careva din celulă mai are vreun creion, iată dar cum se explică acele rînduri scrise cu hieroglife indescifrabile, care vor stîrni armonia sau dezbinarea din familii.

Primind o astfel de scrisoare, unele femei își pierd capul și pleacă nesă-buite, sperînd să-și mai prindă bărbatul la închisoarea de tranzit, deși nu li se va aproba să se întîlnească; nu vor izbuti altceva

decît să-l îm-povăreze cu tot telul de lucruri. Una dintre ele a sugerat, după mine, subiectul pentru un monument închinat tuturor acestor femei, indicînd pînă și locul.

Întîmplarea s-a petrecut în anul 1950, la închisoarea de tranzit din Kui-bîșev. Închisoarea este situată într-o depresiune (de unde totuși se văd Porțile Volgăi de la Jiguli), deasupra căreia se ridică dinspre răsărit o colină lungă și înaltă, acoperită de iarbă. Această colină se afla dincolo de zonă și deasupra ei, iar noi, din vale, nu puteam să vedem cum se ajunge din afară în vîrful ei. Rareori dacă se zărea cineva pe acolo. Uneori pășteau cîteva capre și alergau copii. Și iată că odată, într-o zi posomorită de vară, în vîrful povîrnișului a apărut o femeie îmbrăcată orășenește. Punîndu-și mîna streășină la ochi și mișcîndu-și ușor capul, a început să examineze zona noastră de sus. În diferitele curți ale închi-sorii se plimbau la această oră numeroși deținuți din trei celule mari. Și printre aceste trei sute de furnici înghesuite, căroră nu le puteai distinge chipul, ea voia să-l vadă în această prăpastie pe bărbatul său! Oare spera să i-l arate inima? Pesemne că nu-i aprobaseră întîlnirea și atunci a urcat pe acel povîrniș. Toți deținuții din cele trei curți au observat-o și se uitau la ea. Jos, în vale, nu bătea vîntul, dar acolo, sus, bătea zdra-văn, îi flîlîia rochia lungă și jacheta, îi flutura părul, mărturisind toată dragostea și neliniștea de care era cuprinsă.

Cred că statuia acestei femei, așezată chiar acolo pe colina de deasupra închisorii, cu fața spre Porțile Jiguli, cum stătea ea, ar putea să explice destule lucruri nepoților noștri*.

Multă vreme au lăsat-o în pace, presemne că garda nu avea chef să ur-ce pînă acolo. Apoi a urcat un soldat, a început să strige, să dea din mîini și a alungat-o.

Închisoarea de tranzit îl mai înzestrează pe deținut și cu un orizont larg, cu o privire de perspectivă. Cum se spune: n-am ce mîncă, dar trăiesc bine. În mișcarea neostoită de aici, în succesiunea zecilor și sutelor de inși, în sinceritatea povestirilor și conversațiilor (în lagăr nu poți să vor-bești așa, întotdeauna te temi să nu calci pe tentaculele colaboratorului operativ), te înviiorezi, te aerisești, te limpezești și începi să înțelegi mai bine ce se întîmplă cu tine, cu poporul și chiar cu lumea întreagă. Un tip excentric din celulă îți poate revela niște lucruri pe care nu le-ai citit niciodată, nicăieri.

*Căci poate vreodată această istorie secretă, această istorie aproape pierdută a Arhipelagului nostru va fi reflectată și în monumente! Eu, de pildă, am dinaintea ochilor încă unul: undeva pe Kolîma, pe un loc înalt - un Stalin de dimensiuni gigantice, așa cum ar fi visat el să se vadă. Cu mustățile de mai mulți metri, cu rînjetul unui comandant de lagăr, cu o mîină trăgînd hăturile, cu alta fluturînd biciul ca să lovească atelajul alcătuit din sute de oameni, înhămați cîte cinci și opintindu-se din greu. Această statuie ar arăta foarte bine la marginea peninsulei Ciukotka, lîngă stîmtoarea Bering. (Acele rînduri erau scrise cînd am citit Basorelief pe stîncă de Aldan-Semionov(6). Chiar și în această nuvelă cenzurată există ceva asemănător. Se spune că pe înălțimea Mogutova din podișul Jiguli, deasupra Volgăi, la un kilometru de lagăr, a existat un Stalin uriaș, pictat pe stîncă în ulei, ce putea fi văzut de pe puntea vapoarelor.

Pe neașteptate, în celulă este adusă o minune: un tînăr militar înalt cu profil roman, cu părul blond, ondulat și netuns, în uniformă engleză, parcă descins direct de pe țărmul Normandiei, un ofițer al trupelor de invazie. Ținuta lui este atît de mîndră, ca și cum ar aștepta să se ridice toți în picioare în fața lui. Însă, de fapt, el nu se aștepta că va fi introdus printre prieteni: este închis de doi ani, dar încă n-a stat într-o celulă, și aici, la închisoarea de tranzit, a fost adus în secret într-un compartiment separat, și acum iată, pe neașteptate, din greșeală sau cu bună știință, a fost introdus în grajdul nostru comun. Face cîtiva pași prin celulă, ob-servă un ofițer german în uniformă Wehrmachtului, începe să vorbeas-că cu el în germană și se încing într-o discuție atît de înverșunată, încît ai fi zis că-s gata să folosească armele, dacă ar fi avut. Trecuseră cinci ani de la război, și cum ni se împuiase capul că în Occident războiul fusese doar de formă, acum priveam contrariați la furia lor reciprocă: cît a stat printre noi acest neamț, n-am avut nici un conflict cu el.

Nimeni n-ar fi crezut povestirea lui Eric Arvid Andersen, dacă n-ar fi fost capul lui cruțat de tunsoare - un miracol în tot GULAG-ul. Și această înfățișare de străin, și faptul că putea să discute liber în engleză și ger-mană. După spusele lui, nu era fiul unui milionar, ci al unui miliardar suedez (să admitem că a exagerat), după mamă - nepotul generalului englez Robertson, comandantul zonei engleze de ocupație din Germa-nia. Cetățean suedez, s-a înrolat ca voluntar în armata engleză și, în- tra-devăr, a debarcat în Normandia. După război a devenit ofițer activ în armata suedeză, însă era preocupat și de probleme sociale, setea de socialism era în el mai puternică decît atașamentul față de capitalurile tatălui. Urmărea cu profundă

simpatie socialismul sovietic și chiar s-a convins pe viu de înflorirea lui când a venit la Moscova ca membru al delegației militare suedeze. Aici li s-au organizat banchete și au fost duși la vile în afara orașului, și acolo nu le-a fost deloc îngreunat con-tactul cu cetățeni sovietici simpli: cu artiste frumusele, care nu se gră-beau la nici un serviciu și își petreceau bucuroase vremea cu ei, chiar și între patru ochi. Convins definitiv de triumful orînduirii noastre, la întoar-cerea în Occident, Eric a publicat în presă articole în care apăra și pro-slăvea socialismul sovietic. Cu asta însă a exagerat și s-a nenorocit. Exact în acești ani, 1947-1948, căutau să adune de pretutindeni tineri din Occident cu vederi progresiste, gata să renege capitalismul (și pă-rea că era de ajuns să mai recruteze vreo douăzeci, și Occidentul se va cutremura și se va prăbuși). După articolele publicate, Eric a fost socotit potrivit pentru această serie. În vremea aceea făcea serviciul în Berlinul Occidental, și, cum soția era în Suedia, Eric, dintr-o slăbiciune bărbă-tească scuzabilă, vizita uneori o nemțoaică necăsătorită din Berlinul de Est. Acolo l-au prins într-o noapte și l-au legat (oare nu la astfel de ca-zuri se referă proverbul: „S-a dus la o văduvioară și-a ajuns la închisoare”? De când lumea este așa, nu era el cel dintîi). L-au adus la Mos-cova, unde Gromîko(7), care cîndva dejunase în casa tatălui său de la Stockholm și îl cunoștea personal pe fiu, vrînd să-i întoarcă ospitalita-tea, i-a propus tînărului să afurisească în mod public și capitalismul, și pe tatăl său. Pentru asta, fiului i se va asigura neîntîrziat o viață de ca-pitalist pînă la sfîrșitul zilelor. Însă cu toate că Eric nu pierdea nimic din punct de vedere material, spre uimirea lui Gromîko, el s-a arătat indig-nat și a început să pronunțe cuvinte injurioase. Necrezînd în fermitatea lui, l-au închis la o vilă de lîngă Moscova, unde îl hrăneau ca pe un prinț din basme (uneori îl supuneau la „represalii îngrozitoare" : nu mai veneau să ia comanda pentru meniul de a doua zi, și în loc de puiul preferat îi aduceau antricot). l-au ticsit camera cu operele lui Marx-En-gels-Lenin-Stalin și au așteptat un an, crezînd că se va reeduca. Spre surpriza lor, acest lucru nu s-a întîmplat. Atunci au plasat pe lîngă el un fost general-locotenent, care făcuse doi ani de lagăr la Norilsk. Probabil socoteau că general-locotenentul va izbuti să plece capul lui Eric în fața grozăviilor lagărului. Dar general-locotenentul și-a îndeplinit prost această misiune ori nu a vrut să și-o îndeplinească.

În vreo zece luni de conviețuire, el n-a făcut decît să-l învețe pe Eric ruseasca lui stricată și să-i întrețină repulsia ce se născuse în el, pentru chipiele albastre. În vara lui 1950, Eric a fost chemat încă o dată la Vîșinski, el a refuzat încă o dată (împotriva tuturor regulilor, călcînd în picioare existența cu conștiința!). Atunci însuși Abakumov i-a citit lui Eric hotărîrea prin care era condamnat la douăzeci de ani de închisoare (pentru ce?). Nici ei nu erau bucuroși că se încurcaseră cu acest neisprăvit, însă nu puteau să-i dea drumul îndărăt în Occident. Și atunci l-au transportat în compar-timentul separat, atunci a ascultat prin perete povestea fetei din Mosco-va, iar dimineața a văzut pe fereastră Rusia din Riazan cu acoperișuri din paie putrede.

Acești doi ani i-au întărit foarte mult încrederea în Occident. El credea orbește în Occident, nu voia să-i recunoască slăbiciunile, considera in-vincibile armatele occidentale, iar pe politicienii lui - infailibili. El n-a crezut relatarea noastră, că în timp ce el a fost închis, Stalin a hotărît blocada Berlinului și că ea a mers ca pe roate. Gîtul alb ca laptele al lui Eric și obrajii lui crem-gălbui deveneau stacojii de indignare cînd noi ne băteam joc de Churchill și de Roosevelt. Era, de asemenea, convins că Occidentul nu va tolera reclusiunea lui, a lui Eric; că, primind informații de la închisoarea de tranzit din Kuibîșev, serviciile de spionaj vor afla că Eric nu s-a înecat la Berlin, în Spree, ci zace la închisoare în Uniune, și va fi răscumpărat ori schimbat. (Prin această credință în caracterul special al destinului său printre alte destine de pușcăriași el amintea de or-todocșii noștri comuniști bine intenționați.) În ciuda controverselor aprin-se, el ne-a invitat, pe Panin și pe mine, să-l vizităm la Stockholm, cînd vom avea ocazia („Pe noi ne cunoaște toată lumea, spunea el, surîzînd obosit. Tatăl meu întreține aproape toată curtea regelui Suediei”).

Deocamdată, însă, fiul miliardarului nu avea cu ce să se șteargă, și eu i-am dăruit un prosop, cam uzat, căci aveam două. Curînd l-au trimis mai departe cu convoiul*.

Și transferurile continuă. Ba introduc, ba scot, cîte unul ori în grup, îi mî-nă cu convoiul care încotro. Aparent, această mișcare este operativă, planificată și bine gîndită, nici nu îți vine să crezi cît este de absurdă.

În 1949 sunt create lagărele speciale și din hotărîrea supremă a nu știu cui, mulțimi de femei sunt transferate din lagărele nordului european al Rusiei și din cele de dincolo de Volga - prin tranzitul din Sverdlovsk - în Siberia, în Taișet, în Oziornîi. Dar în anul 1950, cineva a găsit că e mai comod să concentreze femeile nu în lagărul din Oziornîi, ci în Dubrov-noe - în Temnikov, în Mordovia. Și iată-le pe aceste femei, bucurîndu-se de toate condițiile călătoriilor gulagoviste, cum se îndreaptă spre apus, trecînd prin aceeași închisoare de tranzit din Sverdlovsk. În anul 1951 sunt create noi lagăre speciale în regiunea Kemerovo: iată unde este necesară munca femeilor! Și ghinionistele femei sunt chinuite acum în lagărele din Kemerovo, unde au ajuns trecînd tot prin bles-tematul tranzit din Sverdlovsk. A sosit epoca eliberării - dar nu pentru toate! Iar acele femei, care au rămas să-și continue condamnarea în timpul dezghețului general de sub Hrușciiov, sunt aruncate iar din Siberia, prin închisoarea de tranzit din Sverdlovsk, în Mordovia: va fi mai sigur dacă sunt adunate laolaltă.

Păi da, noi avem economie închisă, toate insulițele sunt ale noastre și pentru omul rus distanțele nu sunt atît de mari.

Așa ceva putea să pățească și cîte un nenorocit de zek separat.

Șendrik, un flăcău voinic și vesel, cu fața simplă, cum se spune, mun-ea cinstit într-unul din lagărele din Kuibîșev și nu simțea năpasta deasupra lui. Și totuși ea l-a lovit. Î lagăr s-a primit o dispoziție urgentă, și nu a oricui, ci chiar a ministrului afacerilor interne (de unde putea ministrul să afle de existența lui Șendrik?)! - Șendrik să fie adus de urgență la Mos-ova, la închisoarea Nr. 18. L-au înhățat, l-au tîrît la închisoarea de tranzit din Kuibîșev, de acolo, fără a mai zăbovi – la Moscova, dar în nici o

*De atunci i-am întrebat pe suedezii întîlniți întîmplător sau pe cei care călătoreau în Suedia: cum să găsesc această familie? Au auzit de acest om care a dispărut? La întrebarea mea toți zîmbeau: Andersen în Suedia este precum Ivanov în Rusia, iar acel miliardar nu există. Și doar acum, după douăzeci și doi de ani, recitind această căite, am avut o revelație: păi, sigur, i s-a interzis să-și spună numele și prenumele adevărate! Desigur, l-a prevenit Abakumov că, în cazul cînd va vorbi, îl va distruge. Și el a pornit prin închisorile de tranzit ca un Ivanov suedez. Și doar prin niște detalii secundare ale biografiei lui lăsa în memoria celor pe care îi întîlnea întîmplător o urmă a vieții lui distruse. Mai spera ca orice om să și-o salveze, ca și milioanele de mielusei din această carte: deocamdată o să stea la închisoare, pe urmă Occidentul indignat o să -l elibereze. Nu înțelegea tăria

Răsăritului. Și nu înțelegea că un asemenea martor, care a dat dovadă de o fermitate cum nu s-a văzut în acest Occident lipsit de vlagă, nu va fi eliberat în veci. Dar poate că încă mai trăiește. (Notă din anul 1972)

Închisoare Nr. 18, ci, împreună cu toți ceilalți, la bine cunoscuta Krasna-ia Presnia. (Șendrik nu știa nimic de Nr. 18, lui nu-i spusese.) Dar nă-pasta lui nu dormea: n-au trecut nici două zile și l-au aruncat într-un convoi, și acum l-au dus în Peciora. Dincolo de fereastra vagonului, na-tura devenea tot mai săracă și mai posomorâtă. Flăcăul s-a înfricoșat: el știa de ordinul ministrului, și, dacă îl expediază atât de rapid la nord, în-seamnă că ministrul posedă materiale de temut împotriva lui. La toate neplăcerile îndurate pe drum s-a mai adăugat și aceea că i-au furat rați-a de pâine pe trei zile, și la Peciora a ajuns clătînîndu-se. Peciora l-a primit cu ostilitate: l-au trimis la muncă pe timp de zloată, flămînd și fără să-l lase să se instaleze. În două zile n-a izbutit să-și usuce cămașa nici măcar o dată și nici să-și umple salteaua cu crenguțe de brad, că i-au ordonat să predea tot ce primise în dotare și din nou l-au luat și l-au dus și mai departe - la Vorkuta. După cum se vedea, ministrul hotărîse să-l piardă pe Șendrik, e drept, nu doar pe el, ci întreg convoiul. La Vorkuta nu s-au atins de el o lună întreagă. Mergea la muncile comune, încă nu își revenise de pe urma strămutărilor, dar începea să se împace cu soarta sa de dincolo de cercul polar. Pe neașteptate, într-o zi l-au scos din mină, l-au adus cu sufletul la gură în lagăr să predea efectele și peste o oră l-au pornit spre sud. Asta semăna, fără nici o îndoială, a ră-fuială personală! L-au adus la Moscova, la închisoarea Nr. 18. L-au ți-nut o lună în celulă. Pe urmă l-a chemat nu știu ce locotenent-colonel și l-a întrebat: „Unde ați dispărut? Este adevărat că sunteți tehnician constructor de mașini?” Șendrik a încuviințat. Și atunci l-au luat să-l ducă în insulele Paradisului! (Da, există și asemenea insule în Arhipelag!)

Acest du-te-vino de oameni, aceste destine și aceste povestiri înfrumusețează foarte mult viața închisorilor de tranzit. Și veteranii lagărelor te povățuiesc: stai culcat și nu te încontra! Aici primești rația garantată* și nu e nevoie să muncești. Cînd nu este prea mare înghesuială, poți să dormi pe săturate. Întinde-te și stai culcat de la o ciorbă la cealaltă. Nu mănînci pe săturate, dar dormi pe săturate.

Numai cel care a trecut prin muncile comune din lagăr, poate înțelege că închisoarea de tranzit este casă de odihnă, fericire în drumul nostru. Și încă un avantaj: când dormi ziua, condamnarea trece mai repede. Să-ți omori ziua, că noaptea nu se vede!

Este drept, știind că munca l-a creat pe om și numai munca îl reeducă pe criminal, avînd uneori niște munci auxiliare de făcut, alteori anga-jîndu-se să-și consolideze finanțele pe degeaba, stăpînii închisorilor de tranzit trimit la muncă și această forță de muncă aflată în trecere.

În același tranzit din Kotlas, înainte de război, această muncă nu era defel mai ușoară decît cea din lagăr. Într-o zi de iarnă, șase-șapte deți-

*Rație garantată de GULag cînd nu exista de lucru.

nuți slăbiți, înhămați la o sanie, în mod obișnuit trasă de un tractor (!), trebuiau s-o tragă doisprezece kilometri pe fluviul Dvina pînă la gura rîului Vîcegda. Ei se poticneau și cădeau în zăpadă, sania se împot-molea. Se pare că nu putea fi născocită o muncă mai istovitoare! Însă asta nu era muncă, ci doar un exercițiu de încălzire. Acolo, la gura Vî-cegdei, sania trebuia încărcată cu zece metri cubi de lemne și, în ace-eași formație, același atelaj (Repin(8) nu mai este, iar pentru pictorii contemporani acesta nu constituie un subiect, ci ar însemna o copie grosolană după natură), trebuia tras pînă la punctul de tranzit! Astfel încît ce să mai vorbim de lagăr?! Ești mort înainte de a ajunge în el. (Brigadierul acestor lucrări era Kolupaev, iar mîrtoagele - inginer electrician Dmitriev, locotenent-colonelul de intendență Beliaev, cunoscutul nostru Vasili Vlasov și alții - pe care azi nu-i mai poți aduna la un loc.)

În timpul războiului, închisoarea de tranzit din Arzamas își hrănea deținuții cu frunze de sfeclă, în schimb îi puneă să muncească permanent. Pe lîngă ea funcționau ateliere de croitorie, un atelier de pîslari (să clă-tești căputele de lînă în apă fierbinte în care s-au adăugat acizi).

La Krasnaia Presnia, în vara anului 1945, ne duceam să muncim ca vo-luntari doar ca să ieșim din celulele înăbușitoare, să muncim pentru dreptul de a respira o zi întreagă aer curat; pentru dreptul de a ședeă fără opreliști și fără să te grăbești în closetul din scînduri (iată ce mijloc de stimulare se scapă deseori din vedere!), încălzit de

soarele din au-gust (erau zilele Potsdamului și Hiroshimei), cu zumzăitul pașnic al unei albine solitare; în sfârșit, pentru dreptul de a primi seara o sută de gra-me de pîine în plus. Ne duceau pe cheiul râului Moscova, unde se des-cărcau lemne. Trebuia să rostogolim bușteni dintr-o stivă și să-i aran-jăm în altă stivă. Era mai multă cheltuială de forțe, decît compensații și totuși, ne duceam acolo cu plăcere.

De multe ori mă înroșesc cînd îmi amintesc de anii tinereții (și anii tine-reții mele i-am petrecut acolo). Dar din ceea ce te întristează tragi învă-țăminte. S-a dovedit că de pe epoleții de ofițeri, care numai doi anișori au tresăltat pe umerii mei, s-a scuturat pulbere de aur otrăvită, ce s-a depus în adînciturile dintre coastele mele. În acea dană fluvială, tot un fel de lagăr mai mic, căci era împrejmuit de o zonă cu turnuri de pază, noi eram muncitori din afară, temporari, și niciodată nu s-a zvonit măcar că s-ar putea să ne lase să ne ispășim condamnarea în acest lagăr mic. Însă cînd ne-au aliniat pentru prima dată, și cînd dispecerul-distribuitor a trecut de-a lungul rîndului să aleagă din ochi brigadierii temporari, ini-ma mea meschină bătea să se spargă sub bluza militară: pe mine, pe mine, alege-mă pe mine!

Nu m-a ales. Dar de ce voiam asta? Aș fi făcut și mai multe greșeli de care să-mi fie rușine.

O, ce greu este să te dezbari de gustul puterii!... Acest lucru trebuie în-țeles.

A fost o vreme cînd Krasnaia Presnia aproape că devenise capitala GULAG-ului, în sensul că ori încotro ai fi plecat, nu puteai s-o ocolești, cum de altfel nu puteai să ocolești nicicum Moscova. Așa cum de la Tașkent la Soci și din Cernigov la Minsk cel mai comod este să treci prin Moscova, tot așa și deținuții, care plecau în diferite direcții ori ve-neau de pretutindeni, treceau prin Presnia. Tocmai în această perioadă am nimerit și eu acolo. Presnia stătea să se prăbușească de atîta aglo-merație. S-au apucat să construiască un corp nou. Doar trenurile di-recte, cu vagoane de transportat animale, încărcate cu deținuți condam-nați de serviciile de contrainformații ocoleau Moscova pe linia de cen-tură, care trecea chiar pe lîngă Presnia, salutînd-o, poate, cu șuierat de sirenă.

Dar sosind la Moscova ca să schimbăm trenul, mai posedăm totuși un bilet și nutrim speranța ca mai devreme ori mai târziu să pornim în direc-ția ce ne-a fost destinată. La Presnia, la sfârșitul războiului și în anii ur-mători, nu doar cei sosiți, dar nici persoane marcante, nici chiar șefii GULag-ului nu puteau să știe cine și încotro va pleca acum. Atunci, rînduilele închisorilor nu erau cristalizate precum în anii '50, nimănui nu i se prescria nici un itinerar și nici un punct de destinație, cel mult cîteva note de serviciu: „Pază severă!”, „A nu se folosi decît la munci comune!” Pachete cu dosarele deținuților, mape hărtănite, unele dintre ele legate cu sfoară de cînepă ori cu surogatul ei din hîrtie, erau cărate de ser-genții din escortă în clădirea separată, construită din lemn, a cancelariei închisorii și aruncate pe rafturi, pe mese, sub mese, sub scaune sau pur și simplu pe dușumea în culoar (așa cum prototipurile lor zăceau în celule), se dezlegau, se împrăștiau și se amestecau. Una, două, trei camere erau ticsite cu aceste dosare amestecate. Secretarele de la cancelaria închisorii - femei libere, bine hrănite și leneșe, îmbrăcate în ro-chii înflorate, asudau din pricina zăpușelii, își făceau vînt cu evantaie improvizate și flirtau cu ofițerii din închisoare sau din escortă. Nici una dintre ele nu dorea și nu avea putere să scormonească în acest haos. Însă eşaloanele trebuiau să pornească! De cîteva ori pe săptămîină cîte un tren cu vagoane roșii. Și în fiecare zi, cîte o sută de oameni erau expediați cu camioanele în lagărele din apropiere. Dosarul fiecărui zek trebuia să fie trimis o dată cu el. Dar cine să se ocupe de ele în această harababură, cine să le sorteze și să alcătuiască convoaiele?

Această treabă a fost încredințată cîtorva dispeceri-distribuitori de munci - aleși dintre dini ori semicolori*, dintre „slujbașii” închisorii de tranzit. Ei umblau liberi pe coridoarele închisorii, intrau în clădirea can-

*Semicolorul este acela care prin spirit se apropie de lumea hoților, care se străduiește să-și însușească legile lor, dar încă nu a fost acceptat în mediul acestora.

celariei. De ei depindea ca dosarul tău să fie introdus într-un convoi rău, sau să-și înconvoaie spinarea îndelung ca să-l găsească și să-l plaseze într-unul bun. (Novicii nu se înșelau crezînd că există lagăre ale morții, dar se înșelau amarnic, crezînd că există altele mai bune.

„Bune” nu pot fi lagărele, ci doar unele destine în aceste lagăre, iar asta nu se aran-jează decît acolo, pe loc.) Că întreg viitorul deținuților depindea de un alt deținut ca și ei, cu care poate ar trebui să găsească un prilej să stea de vorbă (chiar prin intermediul băieșului), căruia poate că ar trebui să-i strecoare ceva spagă (chiar prin intermediul magazionerului) - era chiar mai rău decît dacă destinul i-ar fi fost hotărît orbește de rostogolirea zarurilor. Această posibilitate nevăzută și ratată de a merge la Nalcik în loc de Norilsk în schimbul unei scurte de piele, la Serebrianîi Bor în loc de Taișet - în schimbul unui kilogram de slănină (și s-ar putea să te lipsești și de scurtă, și de slănină degeaba) nu făcea decît să rănească și să agite sufletele obosite. Poate că cineva a reușit, poate că cineva s-a aranjat în felul acesta, dar erau mai fericiți aceia care n-au avut nimic de dat ori s-au ferit de această ispită.

Această supunere în fața destinului, faptul de a nu lăsa voința să-ți organizeze viața, recunoașterea faptului că este imposibil să prevezi ce este mai bun și ce este mai rău, dar că este ușor să faci un pas pe care pe urmă îl vei regreta - toate acestea îl eliberează pe deținut de o parte a lanțurilor sale, îl face mai liniștit și îi conferă chiar un aer de măreție.

Astfel, deținuții ședeau întinși de-a valma în celule, iar destinele lor ză-ceau în teancuri neclintite în camerele cancelariei închisorii. Dispecerii luau dosarele din colțul cel mai accesibil. Și se întâmpla că unii zeki se sufocau cîte două și cîte trei luni în această Presnia blestemată. Alții însă treceau prin ea cu viteză de meteoriți. Din pricina acestei aglo-merații, din pricina grabei și dezordinilor cu dosarele, la Presnia (ca de altfel și în alte închisori de tranzit) avea loc schimbul de condamnări. Pe cei cu Cincizeci și Opt nu-i păștea acest pericol, deoarece condam-nările lor, parafrazîndu-l pe Gorki, erau Condamnări cu literă mare, fuseseră concepute mari, iar cînd totuși parcă se apropiau de sfîrșit - nu se apropiau cîtuși de puțin, însă hoții și ucigașii de mare calibru erau interesați să facă schimb cu vreun prostănac de drept comun. Și ei, ori acoliții lor, se dădeau pe lîngă acesta și începeau să-l chestioneze cu simpatie, iar el neștiind că un condamnat pe termen scurt, aflîndu-se într-o închisoare de tranzit, nu trebuie să dezvăluie nimic despre sine, începea să spună sincer că se numește, să zicem, Vasili Parfionîci

Evrașkin, născut în 1913 la Semidubie, unde locuia și acum. Condamnat la un an, articolul 109, neglijență în muncă. Pe urmă, acest Evrașkin a adormit, dar poate că n-a adormit, dar în celulă era atîta larmă, iar lîngă ghișeul deschis înghesuiala e atît de mare, încît este imposibil să te apropii ca să auzi cum dincolo, în coridor este strigată în viteză lista celor ce vor pleca în convoi. Cîteva nume le-au strigat de două ori, apoi cei de la ușă au strigat în celulă, dar pe Evrașkin nu l-au strigat, pentru că îndată ce acest nume a fost strigat în coridor, banditul lingușitor (se pricep cînd trebuie) și-a vîrît mutra prin ghișeu și a răspuns iute și încet: „Vasili Parfionîci, anul 1913, satul Semidubie, articolul 109, un an”, și a dat fuga după lucruri. Adevăratul Evrașkin, a căscat, s-a întins pe pat, așteptînd răbdător strigarea de mîine. Așa a așteptat o săptămîină, o lună, apoi a îndrăznit să-l deranjeze pe șeful pavilionului: pe el de ce nu îl cheamă să-l trimită cu convoiul? (Pe un oarecare Zviaga îl strigă în fiecare zi prin toate celulele.) Și cînd peste o lună sau peste o jumătate de an se învrednicesc să-i strige la apel după dosare, la urmă rămîne doar dosarul lui Zviaga: recidivist, dublu asasinat și jefuirea unui maga-zin, zece ani - și un deținut mic și sfios, care se dă drept Evrașkin. Din fotografie nu se deslușește nimic, dar el este Zviaga și trebuie ascuns la Ivdel - lagăr disciplinar, altfel trebuie să se recunoască greșeala să-vîrșită de închisoare. (Dar nimeni nu știe încotro a plecat cu convoiul falsul Evrașkin, nu mai există nici o listă. Cu termenul lui de un an însă a nimerit la munci agricole, nu se mai află sub escortă, i s-au socotit trei zile pentru una ori a evadat și se află de mult acasă, sau mai precis - la închisoare, executînd o nouă condamnare.) Existau și tipi originali care își vindeau pedepsele scurte pentru un kilogram sau două de slănină.

Socoteau că ulterior oricum se vor lămuri, și identitatea lor va fi resta-bilită, în parte e adevărat*.

În anii cînd dosarele deținuților nu prevedeau destinația finală, închisorile de tranzit se transformaseră în piețe de sclavi. Cumpărătorii deveni-seră oaspeți doriți în închisorile de tranzit, acest cuvînt se auzea și se rostea tot mai des în celule fără nici o ironie. Așa cum peste tot în industrie au început să nu mai aibă răbdare să aștepte ce li se trimite de la centru prin repartiție, ci să-și trimită emisarii lor - „acceleratori” și „ur-măritori”, tot așa și în GULAG:

indigenii din insule mureau pe capete; deși nu costau nici o rublă, figurau la socoteală, și administrația trebuia să se îngrijească să aducă alții ca să nu scadă planul. Cumpărătorii tre-buiau să fie oameni isteți, cu ochiul format, să examineze bine ceea ce cumpără, și să nu îngăduie să li se vîre pe gît deținuți care de-abia își mai duc zilele ori invalizi. Nu erau buni cumpărători cei care își alegeau convoiul după dosare. Negustorii conștiincioși cereau să li se expună marfa vie și goală. Așa se și spunea - marfă, și nu zîmbea nimeni. „Ei, ce marfă ați adus?”, a întrebat un cumpărător la gara închisorii Butîrki, cercetînd-o cu de-amănuntul pe Ira Kalina, de șaptesprezece ani.

Natura umană, chiar dacă se schimbă, nu o face cu mult mai repede decît aspectul geologic al Pămîntului. Și același sentiment de curiozita-

*De altminteri, cum scrie P. Iakuhovici despre deținuții porecliți „mîncători de posmagi”, vînzarea condamnărilor exista și în secolul trecut, era un truc vechi.

te, desfătare și plăcere a încercării pe care îl simțeau negustorii în piața de sclave cu douăzeci și cinci de veacuri în urmă, îi stăpînea, firește, și pe funcționarii gulagoviști la închisoarea Usman, în anul 1947, cînd ei, vreo douăzeci de bărbați în uniforme MVD, s-au așezat la cîteva mese, așternute cu cearceafuri (pentru a conferi importanță momentului, altfel ar fi fost cam jenant), în timp ce deținutele, care se dezbrăcaseră într-o boxă alăturată, trebuiau să se perinde goale și desculțe prin fața lor, să se întoarcă roată, să se oprească, să răspundă la întrebări. „Mîinile la o parte!” le ordonau acelor care adoptau poza de apărare a statuilor antice (căci ofițerii își alegeau în mod serios amante, pentru ei și pentru anturajul lor).

Astfel, în felurite ipostaze, umbra grea a bătliei penitenciare de mîine îi ascunde deținutului novice bucuriile inocente ale închisorii de tranzit.

Pentru două nopți, în celula noastră de la Presnia a fost introdus un de-ținut cu repartiție specială, care s-a întins alături de mine. El avea repar-tiție specială, adică la Administrația Centrală i s-a eliberat o scrisoare de însoțire care îl urma din lagăr în lagăr, în care se menționa că el este tehnician constructor și, în noul loc, trebuie folosit doar ca atare. Călă-torește cu vagon-zak-ul, stă în celule

comune la închisorile de tranzit, dar sufletul lui nu tremură: este apărat de scrisoarea de însoțire, nu va fi trimis să doboare copaci.

O expresie hotărâtă, revelînd cruzime, constituia trăsătura principală a acestui deținut trecut prin lagăre, care își ispășise o mare parte din pe-deapsă, (încă nu știam că o expresie identică se va așterne cu timpul și pe fețele noastre, ale tuturor, pentru că expresia plină de cruzime și fer-mitate constituie trăsătura națională a insularilor din GULAG. Exempla-rele cu o expresie blîndă, concesivă, se prăpădesc repede în insule.) Privea cu amuzament prima noastră bălăceală, ca și cum ar fi privit niș-te cățeluși de două săptămîni. Ce ne așteaptă în lagăr? I-a fost milă de noi și ne-a povățuit.

— De la primul pas pe care îl veți face în lagăr, toți or să încerce să vă înșele și să vă fure. Să nu credeți pe nimeni, decît pe voi înșivă! Să vă uitați în jurul vostru: nu se furișează cineva să vă muște? Cu opt ani în urmă, cînd am ajuns în lagărul din Kargopol, eram la fel de naiv ca și voi. Ne-au dat jos din tren, și escorta se pregătea să ne conducă: pînă în lagăr erau zece kilometri, zăpadă moale, adîncă. Se apropie de noi trei sănii. Un nene voinic, pe care escorta îl lasă în pace, ne spune: „Fraților, așezați lucrurile în sănii, vi le ducem noi!” Ne aducem aminte - am citit în literatură - că lucrurile deținuților sunt cărate cu căruțele. Ne-am zis: nu sunt chiar lipsiți de omenie cei din lagăr, se îngrijesc de noi. Am așezat lucrurile. Săniile au plecat. Și duse au fost. Nu le-am mai văzut niciodată. Nici măcar ambalajele goale.

— Dar cum se poate întîmpla una ca asta? Ce, acolo nu există lege?

— Nu puneți întrebări stupide. Există lege. Legea este taigaua. Adevăr însă n-a existat niciodată în GULAG și nici nu va exista. Această întîm-plare din Kargopol este simbolul GULAG-ului. Apoi nu uitați: în lagăr ni-meni nu face nimic pe degeaba, din bunătatea sufletului. Aici, totul se plătește. Dacă vi se propune ceva dezinteresat, să știți că vi se pune la cale o festă, că asta e o provocare. Și, lucrul cel mai important: să evi-tați muncile comune! Să le evitați chiar din prima zi! Dacă din prima zi ați ajuns la munci comune - sunteți pierduți, pentru totdeauna.

— Muncile comune?...

— Muncile comune sunt muncile principale, muncile de bază, care se execută în lagărul respectiv. Cu aceste munci sunt ocupați optzeci la sută dintre deținuți. Și toți dau ortul popii. Toți pînă la unul. Și în locul lor aduc alții noi - tot pentru comune. Acolo sunteți storși de ultimele puteri. Și întotdeauna veți fi flămînzi. Și întotdeauna veți fi uzi. Și fără încălțări. Și furați, și înșelați la măsurarea și cîntărirea normei. Și veți locui în cele mai proaste barăci. Și nimeni nu se va îngriji de sănătatea voastră, în lagăr trăiesc doar cei care nu muncesc la comune, încercați cu orice preț să nu ajungeți la comune! Chiar din prima zi.

Cu orice preț!

Cu orice preț?...

La Krasnaia Presnia am acceptat și mi-am însușit sfaturile - cîtuși de puțin exagerate - ale crudului deținut cu repartitie specială, însă am uitat să-l întreb: care este măsura acestui preț? Care este limita lui?

Capitolul 3

CARAVANELE ROBILOR

ESTE un CHIN să călătorești cu vagon-zak-ul, cu duba - insuportabil, închisoarea de tranzit îți scoate și ea sufletul curînd. Cel mai bine ar fi să se elimine toate acestea și să te expedieze direct în lagăr cu vagoa-nele roșii.

Ca întotdeauna interesele statului și interesele individului coincid și aici. Este avantajos și pentru stat să expedieze condamnații în lagăr pe o rută directă, fără a mai îngreuna magistralele orășenești, transportul auto și personalul închisorilor de tranzit. Acest lucru este de mult cunos-cut și perfect asimilat și în GULAG: caravanele roșcovanelor (vagoane roșii pentru transportul vitelor), caravanele șlepurilor, iar unde nu există nici șine, nici apă-caravanele pedestre (deținuții nu au voie să exploate-ze caii și cămilele).

Trenurile roșii sunt întotdeauna avantajoase acolo unde tribunalele lu-crează rapid ori acolo unde închisoarea de tranzit este arhiplină și exis-tă posibilitatea să se expedieze dintr-o dată o masă mare de condam-nați. Așa au expedit milioanele de țărani în anii 1929-1931. Așa au surghiunit Leningradul din Leningrad. Așa a fost colonizată Kolîma în anii '30: „capitala țării noastre”(1), Moscova, scui-pa zilnic cîte un tren dintre acestea pînă la Sovetskaia Găvan, pînă în portul Vanino(2). Și fiecare centru regional expedia trenuri roșii, doar că nu în fiecare zi. Așa au colonizat, în 1941, Republica Nemților din ținutul Volgăi în Kazah-stan și de atunci, la fel, toate celelalte naționalități. În 1945, cu astfel de trenuri au transportat pe fiicele și fiii rătăcitori ai Rusiei din Germania, din Cehoslovacia, din Austria și pur și simplu pe toți cei care se apro-piau singuri de frontierele occidentale. Așa au concentrat, în 1949, în lagărele speciale pe toți cei condamnați în virtutea articolului Cincizeci și Opt.

Vagoanele pentru deținuți circulă conform orarului banal al căilor ferate, trenurile roșii circulă conform unui ordin special semnat de un general important al GULag-ului. Vagon-zak-ul nu poate merge într-un loc pus-tiu, la locul de destinație există întotdeauna o gară și un orășel, chiar dacă este unul prăpădit, și o închisoare de detenție preventivă cu aco-periș, însă trenul roșu poate merge și într-un loc pustiu: acolo unde ajunge el, imediat alături se va ridica neîntîrziat

din mare, din marea stepei ori a taigalei, o nouă insulă a Arhipelagului.

Dar nu orice vagon roșu și nu de la început poate să care deținuți: mai întâi el trebuie să fie pregătit. Pregătit nu în sensul la care, poate, s-a gândit cititorul: că trebuie măturat și curățat de cărbuni și de var, care se transportaseră înaintea oamenilor, asta nu se face întotdeauna. Și pre-gătit nu în sensul că în caz de iarnă trebuie călăfătit și prevăzut cu o sobă. (Cînd a fost construit tronsonul de cale ferată de la Kniaj-Pogost la Ropcea, care încă nu fusese inclus în rețeaua generală a căilor fera-te, au început numaidecît să transporte pe el deținuți în vagoane care nu fuseseră prevăzute nici cu sobe, nici cu paturi. Iarna, zeki stăteau în-tinși pe dușumeaua acoperită cu zăpadă înghețată, în vremea cînd încă nu primeau hrană caldă, pentru că trenul izbutea să parcugă această porțiune în mai puțin de douăzeci și patru de ore. Cine poate, fie și în gînd, să stea culcat acolo, să supraviețuiască aceste optsprezece-douăzeci de ore - să dea Dumnezeu să supraviețuiască!) Iată despre ce pregătire era vorba: trebuie verificate integritatea și soliditatea pardoselii, pereților și plafonului vagonului; trebuie zăbrelite trainic micile lui ferestruici, trebuie tăiată în pardoseală o gaură pentru scurgere, și acest loc trebuie consolidat de jur împrejur cu o garnitură de tablă bătută în multe cuie; trebuie repartizate pe întreaga garnitură în mod egal și cu frecvența necesară vagoanele cu platformă (aici sunt instalate santinelele escortei cu mitraliere), și dacă sunt puține platforme – trebuie completate; trebuie instalate scările de urcat pe acoperiș; trebuie stabilite locurile unde vor fi instalate proiectoarele și asigurată alimentarea lor continuă cu electricitate; trebuie pregătite ciocanele de lemn cu cozi lungi; trebuie atașat un vagon de călători pentru statul major al convoiului. Dacă nu există - să se instaleze sobe pentru șeful gărzii, pentru agentul operativ al MVD-ului și pentru escortă; trebuie amenajate bucătării - pentru escortă și pentru deținuți. Și abia pe urmă se poate trece de-a lungul vagoanelor și să se scrie cu creta strîmb: „Echipamente speciale” sau „Alimente alterabile”. (În Vagonul al șapte-lea, Evghenia Ghinzburg a descris foarte pregnant transportul cu vagoanele roșii și ne scutește mult de a intra în detalii.)

După ce pregătirea garniturii a luat sfârșit, urmează acum complicata operație de luptă a îmbarcării deținuților în vagoane. Aici trebuie obliga-torii îndeplinite două obiective importante: să se ferească îmbarcarea de privirile locuitorilor și să fie terorizați deținuții.

Îmbarcarea trebuie ascunsă locuitorilor pentru că în tren urcă dintr-o dată circa o mie de persoane (cel puțin douăzeci și cinci de vagoane) nu este grupul micuț din vagon-zak, care poate fi încărcat de față cu oameni. Toți știu, firește, că se fac arestări în fiecare zi și în fiecare oră, dar nimeni nu trebuie să se înspăimînte văzîndu-i pe toți laolaltă. În Oriol, în anul 1938, nu puteai spune că există vreo casă din care să nu fi fost arestat cineva, în plus, căruțele țărănești cu muieri bocind se îngrămă-desc în piața din fața închisorii din Oriol, precum la execuția strelîților(3) din tabloul lui Surikov. (Ah, cine ar mai putea să picteze așa ceva? Nici o speranță: nu e la modă, nu e modern...) Nu trebuie să arătăm oamenilor noștri sovietici că se formează cîte un tren în fiecare zi (la Oriol așa a fost în acel an). Nici tineretul nu trebuie să vadă: tineretul este viitorul nostru. Iată de ce doar noaptea - noapte de noapte cîteva luni la rînd - mîna de la închisoare la gară coloanele pedestre ale ne-grului convoi (dubele sunt ocupate cu noile arestări). Este adevărat că femeile își dau seama, fac cum fac și află - și iată-le, din tot orașul, se furișează noaptea la gară și pîndesc garniturile de pe liniile de garaj, aleargă de-a lungul vagoanelor, poticnindu-se de traverse și de șine, și strigă lîngă fiecare vagon: „Cutare nu-i aici?... Cutare și cutare nu-i?... Și aleargă spre următorul, iar de acesta se apropie altele: cutare nu-i aici? Și deodată - un răspuns dintr-un vagon sigilat: „Da! Sunt aici!" sau: „Căutați mai departe! Este în alt vagon!" Sau: „Femei! Ascultați! Soția mea stă aici aproape, lîngă gară, dați fuga și spuneți-i!"

Aceste scene nevrednice de modernismul contemporan sunt dovada or-ganizării defectuase a îmbarcării în tren. Dar din greșeli se învață și iată că din nu știu ce noapte garnitura este înconjurată cu un cordon de cîini care mîrîie și latră.

Și la Moscova, fie de la vechea închisoare de tranzit de pe Sretenskaia (acum nici deținuții nu-și mai amintesc), fie de la Krasnaia Presnia, îm-barcarea în trenurile roșii se face numai noaptea - este lege.

Totuși chiar dacă nu are nevoie de strălucirea excesivă a astrului zilei, escorta utilizează sorii nocturni: proiectoarele. Ele sunt comode și prin faptul că pot fi concentrate în locul dorit, acolo unde deținuții stau pe pământ într-o grămadă speriată în așteptarea comenzii: „Următorii cinci - drepți! La vagon - fuga marș!” (Numai fuga marș! Ca să nu privească în jur, să nu gândească, să fugă ca și cum ar fi urmărit de câini și doar să se teamă să nu cadă.) Și pe acesta cărăruie denivelată pe care ei aleargă și pe scara vagonului pe care se cațără. Fasciculele fanto-matice și ostile ale proiectoarelor nu fac numai să lumineze: ele consti-tuie partea importantă a spectacolului organizat pentru înspăimântarea deținuților, împreună cu strigătele ascuțite, cu amenințările și loviturile cu patul armelor; o dată cu comanda: „Culcat la pământ!” (Iar uneori, precum în același Oriol, în piața de lângă gară: „în genunchi!” - și pre-cum niște pelerini moderni, o mie de oameni îngenunchează); o dată cu această fugă spre vagon absolut inutilă, dar foarte importantă pentru în-fricoșare; o dată cu lătratul turbat al câinilor; o dată cu armele îndreptate asupra voastră (carabine ori automate, în funcție de deceniu). Important este să fie zdrobită, înfrîntă voința deținutului, ca nici măcar gândul la fu-gă să nu i se înfiripe în minte, ca încă multă vreme să nu-și dea seama de noul lor avantaj: din închisoarea de piatră au trecut într-un vagon din scînduri subțiri.

Dar pentru a izbuti noaptea să îmbarce cu atîta precizie o mie de oameni în vagoane, închisoarea trebuie să-i scoată din celule și să-i prelu-creze pentru plecare cu o dimineată înainte, iar escorta, o zi întregă, să-i ia în primire, și după ce i-a luat să-i țină ceasuri întregi, nu în celule, acum în curte, pe pământ, ca să nu se amestece cu cei din închisoare. Astfel, îmbarcarea nocturnă nu este pentru deținuți decît finalul despo-vărător al unei zile întregi de chinuri istovitoare.

În afara obișnuitelor apeluri, verificări, în afara tunsului, dezinfecției și îmbăierii, partea principală a pregătirii pentru îmbarcare o constituie percheziția generală. Percheziția nu este efectuată de către închisoare ci de către escorta care ia în primire. În conformitate cu instrucțiunile privind eșaloanele roșii și cu propriile considerente privind lupta ope-rativă, escorta trebuie să efectueze această percheziție în așa fel, încît să nu lase deținuților nimic care să poată fi folosit la fugă: să se confiște toate obiectele cu vîrf ascuțit și care

taie; să se confiște tot ce este sub formă de praf (praful de dinți, zahărul tos, sarea, tutunul, ceaiul), pentru a nu putea fi suflate escortei în ochi și s-o orbească; să se confiște orice fel de funii, sfori, centurile de pantaloni și altele, deoarece toate pot fi folosite la o eventuală fugă (de obicei și curelușele! Și iată că taie curelele cu care este legată proteza unui deținut cu un singur picior, și bietul schilod își ia proteza la spinare și ȑopăie într-un picior, susținut de vecini). Iar celelalte lucruri mai valoroase, precum și geamantanele, tre-buie, conform instrucțiunilor, puse la vagonul de bagaje și la sfîrșitul drumului înapoiate posesorilor.

Însă e slabă puterea instrucțiunilor din Moscova asupra escortei din Vo-logda ori Kuibîșev, în schimb, puterea escortei asupra deținuților este concretă. Și astfel se realizează cel de al treilea obiectiv al operației de îmbarcare: confiscarea, pe bună dreptate, a lucrurilor bune ale duș-manilor poporului în folosul fiilor poporului. „La pămînt!” „În genunchi!” „Dezbrăcați-vă!” în aceste comenzi regulamentare ale escortei rezidă puterea fundamentală, cu care nu se discută. Fiindcă un om despuiat își pierde siguranța, el nu poate să se ridice mîndru și să discute de la egal la egal cu cel îmbrăcat, începe percheziția (Kuibîșev, vara anului 1946). Despuiații se apropie, ținînd în mîini lucrurile și hainele de care se dezbrăcaseră. De jur împrejur - puzderie de soldați cu atenția încor-dată și bine înarmați. Atmosfera creată te face să crezi că nu vor pleca cu convoiul spre lagăr, vor fi numaidecît împușcați sau arși în camerele de gazare. Escorta se comportă intenționat cu asprime și brutalitate, nici un cuvînt rostit cu voce simplă, omenească, fiindcă sarcina este să îi înfricoșeze și să-i copleșească. Geamantanele sunt golite (lucrurile împrăștiate pe pămînt) și aruncate într-o grămadă separată.

Portȑigaretele, portmoneele și alte „valori” prăpădite ale deținuților sunt toate confiscate și, anonime, azvîrlite într-un butoi aflat alături. (Și toc-mai pentru că nu este vorba de un seif, ori de un cufăr, ori de o ladă, ci de un butoi, acest lucru îi năpăstuiește pe cei despuiați și îi face să con-sidere inutil protestul.) Un om gol nu mai are altă grijă decît să izbu-tească să-și strîngă de pe jos boarfele percheziționate și să le strîngă într-o bocceluță ori într-o pătură. Pîslari? Poți să-i predai, aruncă-i aici, semnează în tabel! (Nu ȑi se dă ȑie un bon de primire, ci tu semnezi că i-ai aruncat în grămadă!) Și cînd din curtea

Închisorii pleacă ultimul camion cu deținuți, aproape în amurg, aceștia văd cum oamenii din es-cortă se năpustesc să înhațe din grămadă cele mai bune geamantane de piele și să aleagă cele mai bune porttigarette din butoi. Pe urmă se reped la pradă gardienii, iar după ei slujbașii închisorii de tranzit.

Iată dar care a fost prețul ca să ajungeți în douăzeci și patru de ore la vagonul de vite! Ei, acum ați urcat ușurați, v-ați înțepat în scîndurile as-pre ale priciului comun. Dar care ușurare, care încălzire?! Din nou deți-nutul este strîns în cleștele frigului și al foamei, al setei și al spaimei, al bandiților și al escortei.

Dacă în vagon există hoți și bandiți (firește, nici în trenurile roșii nu sunt separați), ei ocupă, conform tradiției, locurile cele mai bune pe priciul de sus, lîngă fereastră. Asta, vara. Acum, haideți să ghicim unde sunt locurile lor pe timp de iarnă? Păi în jurul sobiței, firește, un cerc strîns în jurul sobiței.

Fostul hoț Minaev își amintește* că în anul 1949, pe un ger cumplit, va-gonul lor a primit pentru tot drumul de la Voronej la Kotlas (asta în-seamnă cîteva zile și nopți) doar trei găleți de cărbuni! Atunci hoții nu numai că au ocupat locurile în jurul sobei, nu numai că au luat fraierilor toate lucrurile călduroase și le-au îmbrăcat ei, dar nu le-a fost scîrbă să le tragă și obielele din bocanci și să le înfășoare pe picioarele lor de hoți. Să crapi tu astăzi, că eu crap mîine! Ceva mai rău era cu mîn-carea: toată rația vagonului o preiau de afară hoții, care își aleg ce este mai bun ori cît le este necesar. Loșcilin își amintește de călătoria lor din 1937, de la Moscova la Pereborî, care a durat trei zile și trei nopți. Nu-mai pentru trei zile nu găteau mîncare caldă în tren, dădeau doar rația de hrană rece. Hoții au reținut tot zahărul ars, iar pîinea și scrumbia au permis să fie împărțite; deci nu erau flămînzi. Cînd rația constă din hra-nă caldă, iar hoții sunt lihniți de foame, atunci tot ei împart și zămîrca (transportul Chișinău - Peciora, 1945, trei săptămîni). În plus, la drum, hoții nu se dau în lături nici de la mici tîlhării: au văzut că un estonian are dinți de aur - l-au pus jos și i-au scos dinții cu vătraiul!

Zeki consideră că avantajul trenurilor roșii constă în hrana caldă: în gări izolate (din nou - să nu vadă lumea), trenurile sunt oprite și în vagoane se distribuie zămîrca și cașa. Dar și această hrană caldă se pricep s-o servească de așa manieră, încît întotdeauna iese cîte

ceva anapoda. Ori (ca în acel tren de Chișinău) toarnă ciorba în aceleași găleți în care aduc și cărbunii. Și n-au cu ce le spăla! Pentru că și apa de băut în tren este măsurată, este și mai deficitară decât zămîrca. Când sorbi ciorba, mai întâlnești și bucățele de cărbune. Ori cînd vin cu ciorba și cașa la vagon nu aduc suficiente castroane, în loc de patruzeci, numai două-zeci și cinci, apoi încep să comande numaidecît: „Mai iute, mai iute! A-

*În scrisoarea pe care mi-a adresat-o („Literaturnaia gazeta”. 20 noiembrie 1962).
vem de hrănit și alte vagoane, nu numai pe al vostru!” Cum să mănînci acum? Cum să împărți? Să torni în castroane în mod echitabil este imposibil, înseamnă că trebuie să pui apreciind din ochi și mai puțin, să nu greșești prea mult. (Primii strigă „Mestecă, mestecă!”, ultimii nu zic nimic: să rămîna la fund mai gros.) Primii mănîncă, ultimii așteaptă - de s-ar putea ca totul să meargă mai repede, nu mai pot de foame, și cior-ba din găleată se răcește, și de afară te zoresc mereu: „Ei, ați terminat? Mai durează?” Acum trebuie împărțit felul doi: nici mai mult, nici mai pu-țin, nici mai gros, nici mai subțire decît felul întîi. Acum trebuie să apre-ciezi corect suplimentul și să torni măcar la doi într-un castron. În toată această vreme, patruzeci de oameni mai mult urmăresc împărțeala și se chinuie decît mănîncă.

După ce că nu le asigură căldură, nu-i apără de hoți, nu le dau să bea și să mănînce omenește - nici măcar să doarmă nu-i lasă. Ziua, soldații din escortă văd bine trenul întreg și drumul parcurs, văd că nu a sărit nimeni din tren și nu s-a culcat pe șine. Noaptea însă îi chinuie vigilen-ța. Luînd în mîna ciocanele de lemn cu coada lungă (ciocanul standard pe întregul GULAG), la fiecare oprire din timpul nopții, ei lovesc în fiecare scîndură a vagonului: nu cumva s-au învrednicit să taie vreuna cu ferăstrăul? La alte opriri, ușa vagonului este deschisă larg. Lumina felinarelor ori chiar raza reflectorului: „Control!”. Asta înseamnă să sari în picioare și să fii gata să fugi încotro vor arăta: toți la stînga ori toți la dreapta. Soldații sar în vagon cu ciocanele în mîna (alții, cu automatele, rînjesc de afară așezați în semicerc) și arată: la stînga! Asta înseamnă că cei din stînga rămîn pe loc, iar cei din dreapta trebuie să treacă iute lîngă ei, sărind unul peste altul ca puricii, cum nimeresc. Cei neînde-mînatici, cei neatenți sunt înghiontiți cu ciocanele în coaste, în spate - să se

învieze! Cizmele celor din escortă calcă peste culcușul vostru mizerabil, răvășesc calabalîcul: soldații luminează și bocănesc cu ciocanele în căutarea tăieturilor de ferăstrău. Nu există nici o fisură, nici o tăietură. Atunci oamenii din escortă trec la mijloc și încep să vă împingă de la stînga la dreapta, numărînd: „Unu! Doi! Trei!...” Ar fi fost de ajuns să numere pur și simplu, să dea din deget numai, însă atunci dispărea frica, dar mai concret, mai corect, mai vioi și mai rapid era să marcheze această numărătoare cu lovituri de ciocan în coaste, în spa-te, în cap - unde se nimerea. Au sfîrșit de numărat: patruzeci. Acum mai au de răvășit, de luminat și ciocănit partea stînga. Gata, au plecat, va-gonul a fost încuiat. Pînă la următoarea oprire puteți să dormiți. (Nu se poate spune că îngrijorarea escortei era întru totul fără temei - cine se pricepe evadează din vagonul roșu. Iată, după ce s-a terminat verifi-carea scîndurilor cu ciocanul, încep numaidecît să ferestruiască. Sau, brusc, dimineața cînd se distribuie zămîrca, escorta observă că, printre fețe nebărbierite, au apărut cîteva bărbierite. Și vagonul este înconjurat cu automatele: „Predați bricele!”. (Erau cîtiva hoți și simpatizanți cu apu-cături de filfizon, care „se saturaseră” să mai stea nebărbieriți, iar acum trebuiau să predea briciul.)

Trenul roșu se deosebește de alte trenuri directe de lungă distanță și prin faptul că cine s-a urcat în el nu știe dacă va mai coborî. Cînd la So-likamsk au descărcat un convoi din închisorile leningrădene (1942), în-tregul terasament era așternut cu cadavre, doar foarte puțini au mai ajuns în viață. În iernile anilor 1944-1945 și 1945-1946 în localitatea Jeleznodorojnîi (Knij-Pogost), ca și în toate nodurile principale din Nord, de la Ijma la Vorkuta, trenurile cu deținuți din teritoriile eliberate - Țările Baltice, Polonia, Germania, ori ai noștri din Europa - circulau fără sobe și ajungeau la destinație, aducînd un vagon sau două de cadavre. Asta înseamnă că pe drum cadavrele erau scoase cu regularitate din vagoanele celor vii și transferate în vagoanele morților. Dar nu întotdeauna se întîmpla așa. De cîte ori, la gara Suhobezvodnaia (lagărul Unja), cînd deschideau ușa vagonului la sosire, nu făceau decît să vadă care-i viu aici și care-i mort: dacă n-a ieșit - înseamnă că-i mort!

Este cumplit, e moarte curată să călătorești iarna, pentru că escorta, preocupată de problemele vigilenței, nu mai este în stare să care

căr-buni pentru douăzeci și cinci de sobe. Nici pe arșiță nu este o fericire să călătorești: dintre cele patru ferestruici ale vagonului două sunt astupate etanș, acoperișul vagonului este supraîncălzit; iar ca să care apă la o mie de oameni, cei din escortă nu dădeau în brînci, de vreme ce nu fă-ceau ei față la un singur vagon-zak. Iată de ce deținuții socotesc că aprilie și septembrie sunt lunile cele mai bune pentru transportul con-voaielor. Dar nu este de ajuns nici cel mai frumos sezon, dacă trenul călătorește trei luni (Leningrad-Vladivostok, 1935). Iar dacă a fost pro-gramat dinainte pentru durată lungă, a fost prevăzută și educația poli-tică pentru ostașii din escortă, și asistență pentru sufletele deținuților: într-un astfel de tren, în vagon separat, călătorește cumătrul-agentul operativ al MVD-ului. El s-a pregătit dinainte, încă din închisoare, pentru această călătorie, și oamenii n-au fost repartizați la împlinire în vagoa-ne, ci după liste care purtau viza lui. El îi confirmă pe toți responsabili de vagon și a instruit și introdus în fiecare vagon cîte un turnător. La opririle prelungite, el găsește motiv să cheme și pe unul și pe celălalt și îi întreabă despre ce se vorbește în vagon. Acestui colaborator îi este rușine să ajungă la căpătui drumului cu mîinele goale și astfel, în timpul călătoriei, face ce face și deschide cuiva o anchetă; ajuns la destinație, deținutul se trezește cu o nouă condamnare.

Nu, blestemat să fie și acest transport în trenuri cu vagoane roșii de vite, chit că este direct și nu trebuie să mai faci nici o transbordare! Cine a călătorit cu el nu uită niciodată. Să ajungem mai repede în lagăr! De-am ajunge odată!

Omul este numai speranță și nerăbdare. Ca și cum în lagăr lucrătorul MVD-ului va fi mai îngăduitor sau turnătorii nu chiar atît de nemernici. Dimpotrivă! Ca și cum atunci cînd ajungem nu ne vor pune, cu aceleași amenințări și cu aceiași cîini, să ne trîntim la pămînt: „Stai jos!” Ca și cum dacă în vagon viscolește zăpada, pe pămînt ea s-a așezat într-un strat mai subțire. Ca și cum, dacă la un moment dat ne descarcă, înseamnă că am și ajuns la destinație și nu ne vor mai căra îngrămădiți pe niște platforme deschise, trase de o locomotivă pe o linie ferată îngustă. (Dar cum vom fi cărați pe platformele deschise, cum vom fi escortați? Asta-i problema escortei. Iată cum: ne ordonă să ne ghemuim, să ne îngrămădim unul peste celălalt și aruncă peste noi o prelată imensă, ca peste marinarii din

Potiomkin înainte de a fi împușcați(4). Pentru prelată nu putem decât să le mulțumim! Oleniov și tovarășii lui au trebuit să stea la nord în octombrie, pe platforme deschi-se, o zi întreagă: au fost încărcăți, dar nu le-au trimis locomotiva! Mai întâi a început să plouă, ploaia s-a transformat în ger, și pe deținuți au înghețat zdrențele. Trenulețul. În timpul mersului, ne va azvîrli dintr-o parte în alta, marginile platformei încep să trosnească și să se rupă, careva, din pricina balansului, va cădea sub roți. Și acum o ghicitoare: de la Dudinka, trenulețul cu platforme deschise trebuie să străbată o sută de kilometri prin ger polar: unde se vor așeza hoții și bandiții? Răspuns: în mijlocul fiecărei platforme, pentru ca vitele să-i încălzească din toate părțile și să nu cadă sub roți. Exact, încă o întrebare: ce vor vedea zeki la punctul terminus al acestei linii ferate înguste (1939)? Clădiri? Nu, nici una. Bordeie? Da, însă deja arhipline. Nu sunt pentru ei. Înseamnă că se vor apuca numaidecît să-și sape bordeie'? Nu, pentru că n-ai cum să le sapi pe vreme de iarnă polară! În loc de asta vor merge să extragă minereu. - Și unde or să locuiască? Ce să locuiască? Ah, da, să locuiască... Or să locuiască în corturi.

Dar nu în toate cazurile trebuie să meargă mai departe cu trenulețul pe linia îngustă?!... Nu, firește. Iată o sosire exact la destinație: gara Erțe-vo, februarie 1938. Vagoanele au fost deschise în plină noapte. De-a lungul trenului au fost aprinse focuri, și la lumina lor începe debarcarea direct în zăpadă, numărătoarea, încolonarea și iar numărătoarea. Este un ger de minus treizeci și două de grade. Convoiul vine din Donbass, toți au fost arestați încă din timpul verii, de aceea sunt încălțați în pan-tofi - pantofi de vară, sandale, încearcă să se încălzească la focuri - sunt alungați: focurile sunt pentru a lumina. Chiar din prima clipă îți în-țepenesc degetele. Zăpada îți pătrunde în încălțărilor ușoare și nici nu se mai topește. Nici un pic de milă. Comanda: „Drepti! Alinierea!...Un pas la dreapta... un pas la stînga... fără avertisment. .. Marș!” Auzind comanda lor preferată, din această clipă tulburătoare, cîinii au început să urle în lanțuri. Soldații din escortă, îmbrăcați în scurte îmblănite au dat semnalul de plecare, și condamnații, în haine de vară, au pornit pe drumul cu zăpadă adîncă, deloc bătătorită, care ducea undeva în tai-gaua întunecoasă, înainte - nici o luminiță. Arde

în vîlvătăi aurora boreală - cea dintîi pe care o vedeau și, probabil, cea de pe urmă... Brazilii trosnesc de ger. Oamenii desculți măsoară și calcă zăpada cu tălpile și gamba lor înghețate.

Ori iată o sosire în Peciora, ianuarie 1945. („Trupele noastre au ocupat Varșovia!...Trupele noastre au izolat Prusia Orientală!" O întindere pus-tie de zăpadă. Deținuții azvîrliți din vagoane au fost așezați pe zăpadă, în șiruri de cîte șase, și numărați îndelung, apoi numărați încă o dată, fiindcă greșiseră numărătoarea. I-au sculat în picioare și i-au mînat cale de șase kilometri prin zăpadă virgină. Era tot un convoi din sud (Mol-dova), toți cu încălțăminte din piele. Cîinii fuseseră sloboziți să meargă foarte aproape în urmă, ei îi împingeau cu labelle în spate pe zeki din ul-timul rînd, le suflau în ceafă răsufierea lor de cîini (în acest rînd mer-geau doi preoți: unul bătrîn și cărunt - părintele Teodor Florea, și unul tî-năr, care îl susținea - părintele Viktor Șipovalnikov). Ce părere aveți de folosirea cîinilor? Nu, ce părere aveți de stăpînirea de sine a cîinilor - tare ar mai vrea să muște!

În sfîrșit, au ajuns. Baia de intrare în lagăr: dezbrăcarea într-o căsuță, traversarea în fugă și în pielea goală a curții și spălarea în altă căsuță. Acum însă toate acestea sunt suportabile - au scăpat de chinul cel mare. Acum au ajuns! Se întunecase. Brusc li se aduce vestea că în lagăr nu mai există locuri, că lagărul nu este pregătit să primească acest con-voi. Și, după baie, deținuții sunt din nou aliniați, numărați, înconjurați cu cîini, și, din nou, tîrîndu-și lucrurile, străbat aceeași cale de șase kilo-metri, numai că de data asta mestecînd zăpada prin întuneric, înapoi spre trenul lor. Însă ușile, în tot acest timp rămăseseră deschise, și va-goanele se răciseră, în ele nu mai rămăsese nici pic din mizerabila căl-dură dinainte; în plus, spre sfîrșitul drumului arseseră toți cărbunii, și acum nu aveau de unde să ia. Așa au dîrdîit toată noaptea, dimineața le-au dat să mestece taranca uscată (cui îi este sete - să mănînce ză-padă) - și i-au pornit pe același drum.

Și încă acesta e un caz fericit! Căci lagărul există, nu te primește astăzi -te primește mîine. Dar, în general, cum trenurile roșii au însușirea de a se opri în locuri pustii, sfîrșitul călătoriei devine adesea ziua inaugurării unui lagăr nou, astfel încît sub pîlpîirea aurorei boreale, ei pot fi pur și simplu opriți în taiga, unde pe un brad

se va bate în cuie o tăbliță pe care scrie: „OLP Nr.1". Acolo pot și o săptămână să ronțăie voblă și să amestece făină cu zăpadă.

Iar dacă lagărul a fost creat chiar și numai cu două săptămîni în urmă, aici este deja adevărat confort, aici se gătește mîncare caldă. Și cu toa-te că nu există castroane, felul întîi și al doilea sunt turnate pentru șase oameni la un loc în lighene de baie. Cei șase se așază în cerc (mese și scaune de asemenea nu există), doi inși țin cu mîna stîngă ligheanul de toartă, iar cu dreapta mănîncă atunci cînd le vine rîndul. Repetare? Vogvozdino? Nu, este vorba de Pereborî, anul 1937, povestirea lui Loș-cilin. Nu eu mă repet, GULAG-ul se repetă.

...Și mai departe novicilor li se dau brigadieri aleși dintre veteranii lagă-rului, care îi învață repede să trăiască, să se descurce și să înșele. Și chiar din prima dimineață se duc la lucru, pentru că orologiul Epocii ba-te și nu așteaptă. Aici nu sunt ocnele țariste din Akutai, unde cei nou-sosiți aveau trei zile libere*.

Încetul cu încetul, gospodăria Arhipelagului înflorește, se construiesc noi ramificații de cale ferată, și în multe locuri, unde pînă nu demult se ajungea numai pe apă, astăzi se ajunge cu trenul. Mai trăiesc însă indi-genii ca să povestească cum pe rîul Ijma navigau cu luntre ca în Rusia medievală, cîte o sută de oameni în fiecare, și tot ei vîsleau. Cum pe rîurile Peciora și Ușa ajungeau în lagărul natal cu bărci pescărești. Și în Vorkuta zeki erau cărați cu șlepurile: pînă la Adzvavom cu șlepurii mari. Acolo se afla punctul de transbordare al lagărului din Vorkuta, și de aici porneau cu șlepurii pentru ape mai puțin adînci, călătorind zece zile. Cum întregul șlep colcăia de păduchi, escorta îngăduia deținuților să ur-ce cîte unul și să-și scuture paraziții în apă. Transporturile cu bărcile nu erau directe, ele fiind adesea întrerupte cînd de transbordări, cînd de tragerea bărcii pe uscat, pe porțiunile unde navigația nu era posibilă, cînd de distanțe parcurse cu piciorul.

Și aveau punctele lor de tranzit ridicate din prăjini ori din corturi: Ust-Usa, Pomozdino, Șcelia-lur. Și peste tot erau rînduieli proprii. Și reguli proprii de escortare, și, firește, comenzi speciale și vicleșuguri ale es-cortei, și chinuri speciale pentru zeki. Este însă clar că nu vom putea descrie acel exotism, așa că nici nu ne vom apuca.

Dvina de Nord, Obi, Enisei știu cînd a început transportul deținuților cu șlepurile: în perioada deschiaburirii. Aceste fluvii curgeau drept spre nord, iar șlepurile erau pîntecoase, încăpătoare - numai astfel au prididit să arunce toată acea mulțime cenușie din Rusia vie în Nordul lipsit de viață. În cala șlepului, construită în formă de troacă, erau aruncați oameni, zăceau grămadă și se mișcau ca racii într-un coș. Iar sus, lîngă borduri, ca pe niște stînci, stăteau santinelele. Uneori cărau această masă de oameni descoperită, alteori o acopereau cu o prelată uriașă, fie ca să nu fie văzută, fie pentru a o apăra mai bine - firește, nu de ploaie. Transportul într-un asemenea șlep nu mai era un transport, ci moarte în rate. În plus, aproape că nu le dădeau să mănînce, iar odată aruncați în tundră - nici atît, îi lăsau să moară singuri cu natura.

Cursele șlepurilor pe Dvina de Nord (și pe Vîcegda) nu încetaseră nici în anul 1940, ba chiar se învioraseră foarte mult: așa au fost transpor-

*P.F. Iakubovici, în lumea celor oropsiți, Moscova. 1964.

tați ucrainenii și bielorușii apuseni, care fuseseră eliberați.

În cală, deținuții stăteau în picioare strîns lipiți unul de altul, și nu doar o singură zi. Urinau în borcane de sticlă, le dădeau din mină în mîină și le goleau prin hublou, însă treaba mai serioasă o făceau în pantaloni.

Transportul cu șlepul pe Enisei s-a consolidat și cu trecerea deceniilor a devenit permanent. La Krasnoiarsk*, pe malul fluviului, au fost construite în anii '30 niște șoproane, și sub aceste șoproane în primăverile siberiene reci, deținuții tremurau cîte o zi și cîte două, așteptînd să fie transportați. Șlepurile destinate transportării deținuților pe Enisei sunt prevăzute cu o cală permanent echipată, cu trei nivele, întotdeauna în-tunecoasă. Numai prin puțul deschizăturii unde se află scara pătrunde o lumină difuză. Escorta locuiește în căsuța de pe punte. Santinelele pă-zesc ieșirile din cală și supraveghează întinsul apei, să nu se fi aruncat careva. Garda nu coboară niciodată în cală, oricîte gemete și vaiete s-ar auzi de acolo. Și deținuții nu sunt scoși niciodată deasupra, la plim-bare. Convoaielor transportate în anii 1937-1938, 1944-1945 (putem băga mîna în foc că și în intervalele dintre acești ani), jos, în cală, nu li se acorda nici un ajutor medical. Deținuții de la „etaje” stau claie peste

grămadă pe două rînduri: un rînd cu capul spre bord, altul cu capul la picioarele primului rînd. Ca să ajungă la hîrdăul igienic, cei de la etaje nu pot decît călcînd peste oameni. Nu este permis întotdeauna să se scoată hîrdaiele cu murdărie (închipui-ți-vă cum este scos un astfel de hîrdău pe scara abruptă, în sus!), ele sunt pline ochi, lichidul se revarsă și se scurge la nivelurile inferioare. Iar oamenii stau culcați. Mîncarea, veșnica zămîrcă este adusă în butoiașe de către auxiliari, recrutați din-tre deținuți, și acolo, în veșnicul întuneric (astăzi poate au introdus lumi-na electrică) o distribuie la lumina unor gazornite poreclite „lilieci”. Un astfel de transport, pînă la Dudinka, dura uneori și o luna. (Acum, fireș-te, o pot scoate la capăt într-o săptămînă.) Din pricina bancurilor de ni-sip și a altor obstacole pe apă, călătoria se prelungea, proviziile de ali-mente se terminau și atunci deținuții nu primeau nimic de mîncare cîte-va zile (firește, pe urmă nu primeau și pentru zilele cînd răbdaseră).

Un cititor înzestrat cu perspicacitate poate acum și fără ajutorul autorului să adauge că hoții și bandiții ocupă rîndul de sus și cît mai aproa-pe de deschizătură - de aer, de lumină. Ei au atîta acces la distribuirea pîinii de cîtă pîine au nevoie, și dacă transportul decurge greu, atunci nu se sfiesc să arunce sînta cîrjă (adică să confişte rația necuvîn-tătoarelor cenușii). Drumul cel lung, hoții îl scurtează jucînd cărți. Cărțile și le confecționează singuri, iar mizele pentru joc și le adună prin per-cheziționarea tuturor fraierilor, indiferent în ce sector al șlepuului se află.

*În anul 1897. V.I. Lenin a urcat la bordul vaporului „Sfîntul Nicolae” în portul de pasageri ca un om liber.

Lucrurile jefuite o vreme sunt pierdute și răs-pierdute la joc între hoți, apoi sunt transmise, sus, escortei. Da, cititorul a ghicit: escorta lucrează mînă în mînă cu hoții, păstrează lucrurile furate ori le vinde la debar-cadere și în schimb aduc mîncare hoților.

Rezistență? Foarte rar. Iată unul dintre cazurile care s-au păstrat. În anul 1950, într-un șlep asemănător și amenajat identic, doar că era unul mai mare - maritim, în convoiul pornit din Vladivostok spre Sahalin, șapte băieți neînarmați, aparținînd articolului Cincizeci și Opt, au opus rezistență hoților (erau din categoria cîinilor), în jur de vreo optzeci de inși (și, ca întotdeauna, nu fără cuțite). Acești cîini percheziționaseră în-treg convoiul încă din închisoarea de tranzit

„Trei-zece" din Vladivostok. Ei percheziționează foarte minuțios, nu se lasă mai prejos decât temni-cerii, cunosc toate ascunzișurile, dar la nici o percheziție niciodată nu se descoperă totul. Știind asta, cînd au ajuns în cală au făcut un anunț mincinos: „Cine are bani poate cumpăra mahorcă". Și Misa Graciov a scos trei ruble, ascunse în pufoaică. Cîinele Volodka-Tătarul a strigat la el: „Păi, bine, lepădătură, de ce nu-ți plătești impozitele?" Și a sărit să i-o ia. Dar fostul plutonier de armată Pavel (numele de familie nu s-a păstrat) l-a îmbrîncit. Volodka-Tătarul a sărit la el cu degetele praștie, dar Pavel l-a trîntit la pămînt. Numaidecît au sărit vreo douăzeci-treizeci de cîini. Și în jurul lui Graciov și Pavel s-au strîns Volodia Șpakov, fost căpitan în armată; Serioja Potapov; Volodia Reunov, Volodia Tretiuhin, foști plutonieri; și Vasia Kravțov. Și ce s-a întîmplat? Totul s-a terminat cu cîteva lovituri reciproce. Fie că hoții și-au dat pe față tradiționala și adevărata lașitate (mascată întotdeauna sub o falsă dîrzenie și dezinvoltură) ori i-a împiedicat faptul că se aflau în apropierea santinelei (to-tul se petrecea chiar sub chepeng), iar ei se păstrau pentru un obiectiv social mult mai important: mergeau să cucerească închisoarea de tran-zit din Alexandrovsk (chiar aceea pe care ne-a descris-o Cehov(5)), să le-o sufle hoților cinstiți, și șantierul din Sahalin (firește, nu pentru a con-strui). Ei s-au retras, mulțumindu-se cu amenințarea: „Pe uscat o să vă prefacem în gunoi!" (Lupta n-a mai avut loc, și din băieți n-au făcut „gu-noi". La închisoarea din Alexandrovsk îi aștepta o surpriză neplăcută: ea fusese cucerită de hoții cinstiți.)

Pe vapoarele avînd destinația Kolîma, totul este organizat la fel ca pe șleपुरi, doar că la o scară mai mare. Oricît ar părea de ciudat, mai sunt și astăzi în viață cîteva dintre deținuții! trasportati acolo în primăvara lui 1938, cu ocazia cunoscutei misiuni a navei „Krasin"(6), cu vechile va-poare-galoși: „Djurma", „Kulu", „Novostroï", „Dneprostroï", căroră „Kra-sin" le croia drum printre ghețurile de primăvară. În calele friguroase și murdare fuseseră de asemenea amenajate trei caturi, dar, în plus, la fiecare cat — prieduri supraetajate, din prăjini. Nu era chiar peste tot întuneric, din loc în loc mai ardea cîte un felinar sau lampă de gaz. Rînd pe rînd, pe compartimente, îi scoteau la plimbare pe punte. Fiecare vapor transporta cîte trei-patru mii de oameni. Cursa a durat mai mult de o

săptămână. În vremea asta pîinea luată din Vladivostok s-a mucegăit, și au redus norma de la 600 grame la 400. Erau hrăniți cu pește, iar apă de băut... Ei da, da, nu trebuie să fiți răutăcioși, cu apa întîm-pinau dificultăți temporare. În comparație cu transporturile fluviale, aici mai erau și furtuni, rău de mare: oamenii sleiți de puteri vomitau și nu erau în stare să se ridice din această vărsătură grețoasă întinsă în straturi pe toată pardoseala. În drum a avut loc și un incident politic. Vasele trebuiau să treacă prin strîmtoarea La Perouse, foarte aproape de insulele japoneze. Și iată că brusc au dispărut mitralierele din turnu-rile de pază ale navei, oamenii din escortă s-au îmbrăcat în civil, calele au fost ermetic închise, ieșirea pe punte interzisă, în documentele de bord încă de la Vladivostok se menționase cu precauție că nu transpor-tă, Doamne ferește, deținuți, ci lucrători angajați pentru Kolîma. O mulți-me de ambarcațiuni japoneze forfoteau pe lîngă vapoare fără să bănu-iască nimic. (Altădată, în 1939, cu „Djurma” s-a întîmplat altceva: hoții din cală s-au strecurat în cambuză, au jefuit-o, apoi i-au dat foc. Asta s-a întîmplat cînd tocmai treceau pe lîngă Japonia. „Djurma” a început să scoată fum, japonezii și-au oferit ajutorul, dar căpitanul a refuzat, și nici măcar n-a deschis tambuchiurile! Cînd s-au depărtat de japonezi, au aruncat în mare cadavrele celor ce s-au asfixiat, iar alimentele arse, pe jumătate compromise, le-au dat în lagăr pentru rațiile deținuților.)

De atunci au trecut decenii, dar cîte cazuri nu se întîmplă pe mările lu-mii, și cei aflați în nenorocire nu mai sunt deținuți, ci cetățeni sovietici, dar invocîndu-se mereu același secret, prezentat drept mîndrie naționa-lă, este refuzat orice ajutor! Mai bine să ne înghită rechinii, decît să ac-ceptăm mîna voastră care ne oferă ajutor! Secretul este cancerul nos-tru!

Înainte de Magadan caravana s-a împotmolit printre ghețuri, n-a mai putut s-o ajute nici „Krasin” (era prea devreme pentru navigație, dar se grăbeau să ducă forța de muncă la destinație. În ziua de 2 mai, nepu-tînd ajunge la țarm, deținuții au fost debarcați pe gheață. Noilor veniți li s-a deschis înainte priveliștea puțin veselă a Magadanului de atunci: mici vulcani stinși, pustii, nici un copac, nici un tufiș, nici o pasăre, doar cîteva căsuțe de lemn și clădirea cu un etaj a Dalstroiu-lui. Totuși, jucîn-du-se de-a reeducarea, adică prefăcîndu-

se că n-au adus oase pentru pavarea Kolîmei aurifere, ci doar cetățeni sovietici temporar izolați, care se vor mai întoarce la viața creatoare, i-au întâmpinat cu fanfara Dalstro-iului. Fanfara cânta marșuri și valsuri, iar oamenii istoviți, pe jumătate morți, se târau pe gheață într-un șir cenușiu, trăgînd după ei lucrurile lor de la Moscova (acest convoi imens, în întregime politic, aproape că n-a întîlnit încă hoți) și cărînd pe umeri alți oameni doar pe jumătate vii: reumatici și ologi (ologii erau și ei condamnați).

Bag de seamă însă că încep să mă repet, că va fi anost de scris și anost de citit, căci cititorul știe totul dinainte: acum îi vor transporta cu camioanele cale de sute de kilometri, apoi zeci de kilometri îi vor duce pe jos. Și acolo ei vor inaugura noi lagăre și chiar din prima clipă după ce au sosit se vor duce la lucru, iar de mîncat vor mîncă pește și făină înmuiată cu zăpadă. Și vor dormi în corturi.

Da, așa este. Deocamdată însă, în primele zile, vor fi instalați aici, la Magadan, tot în corturi polare. Aici vor fi trecuți prin comisie, adică examinați despuiați, și, după starea șezutului, se va determina capacitatea lor de muncă (și toți se vor dovedi apți). Apoi, desigur, îi vor duce la ba-ie, și la vestiar le vor ordona să-și lase hainele de piele, cojoacele, pulo-verele de lînă, costumele din stofă fină, pîslarii cu talpă de piele, cizme-le (căci doar n-au venit mujici proști, ci activiști de seamă ai partidului: redactori șefi de ziare, directori de trusturi și uzine, lucrători de la comitetele regionale de partid, profesori de economie politică, oameni, care la începutul anilor '30 cunoșteau valoarea lucrurilor). „Da cine le va pă-zi?” întreabă novicii neîncrezători. „Cine are nevoie de lucrurile voastre? răspund jigniți cei din personal. Intrați și spălați-vă liniștiți”. Și ei intră. Ieșirea va fi pe altă ușă, iar acolo vor primi pantaloni negri de bumbac și bluze, pufoaice de lagăr fără buzunare, bocanci din piele de porc. (O, asta nu-i un fapt mărunț! Asta înseamnă despărțirea de viața ante-rioară, și de titluri, și de funcții, și de onoruri.) „Da unde sunt lucrurile noastre?!” vor striga ei. „Lucrurile voastre au rămas acasă! se răstește la ei un nu știu ce șef. În lagărul nostru este comunism! Cap de coloa-nă, înainte marș!”

Păi dacă este „comunism”, ce să mai zică? Doar pentru el și-au dat viața... .

Există însă și transporturi efectuate cu căruțele ori pur și simplu pedes-tre. Țineți minte, în romanul Învierea erau minai pe jos, într-o zi înso-rită, de la închisoare la gară. Iar în Minusinsk, în anul 194..., după ce un an întreg nu-i scosese ră nici măcar la plimbare, oamenii se dezvățaseră să mai meargă, să respire, să privească lumina. I-au scos, i-au aliniat și i-au mînat douăzeci și cinci de kilometri pînă la Abakan. Cel puțin zece oameni au murit pe drum. Despre aceasta nu se va scrie nici un roman mare, nici măcar un capitol din el: cînd locuiești la cimitir, nu-ți mai vine să jelești.

Transportul pedestru este bunicul transportului pe calea ferată, bunicul vagon-zak-ului și bunicul „roșcovanelor”. În zilele noastre este folosit tot mai puțin, doar acolo unde încă nu este posibil transportul mecanic. Uite așa îi duceau pe condamnații din Leningradul aflat sub blocadă pe un traseu peste Ladoga pînă la trenurile roșii (femeile mergeau laolaltă cu prizonierii germani, iar pe bărbații noștri îi despărțeau cu baionetele de femei ca să nu le ia pîinea. Pe cei care cădeau, îi descălțau numai-decît și îi aruncau, vii sau morți, într-un camion). Astfel, în anii '30, de la închisoarea de tranzit din Kotlas expediau zilnic convoaie de cîte o sută de oameni pînă la Ust-Vîm (cam trei sute de kilometri), iar uneori și pînă la Cibiș (peste cinci sute). Odată, în 1938, au mînat astfel un convoi de femei. Aceste convoaie parcurgeau douăzeci și cinci de kilometri pe zi. Escorta avea unul sau doi cîini. Pe cei ce rămîneau în urmă îi îmbol-deau cu patul armelor. E drept, lucrurile deținuților, cazanul și alimen-tele le cărau în căruțele care veneau în urmă, ceea ce amintea de convoaiele clasice din secolul trecut. Existau și izbe de popas: casele părăginite ale deschiaburiților, cu ferestrele sparte, cu ușile scoase. Contabilitatea închisorii de tranzit din Kotlas elibera alimente pentru un timp calculat teoretic: dacă drumul va decurge normal, niciodată pentru o zi în plus (principiul general al tuturor contabilităților noastre). În cazul cînd întîrziu pe drum, economiseau cît puteau alimentele ori le dădeau să mînce terci din făină de secară fără sare, ori nu le dădeau nimic. În privința asta se deosebeau de convoaiele clasice.

În anul 1940, convoiul în care se afla și A.I. Oleniov, după ce a fost des-cărcat din șlep, s-a deplasat mai departe prin taiga pe jos și (de la Kniaj-Pogost la Cibiș) fără pic de hrană. Au băut apă din bălți și

curînd i-a doborîit dizenteria. Cădeau fără puteri, și cîinii sfîrtecau hainele celor căzuți. La Ijma prindeau pește cu pantalonii și îl mînceau crud. (Și cînd au ajuns într-o poiană, au fost anunțați: aici veți construi calea ferată Kotlas-Vorkuta!)

Și în alte puncte ale nordului nostru european au fost trimise convoaie pedestre pînă cînd, pe aceleași rute, pe terasamentele construite de deținuții din primele serii, au început să circule veselele vagoane roșii, transportînd deținuții din seria a doua.

Transporturile pedestre au tehnica lor, care este elaborată acolo unde trebuie duși mai des și mai mulți. Cînd pe o potecă din taiga este mînat un convoi de la Kniaj-Pogost pînă la Vesliana și deodată nu știi care deținut a căzut și mai departe nu poate merge, ce credeți că este de fă-cut cu el? Gîndiți-vă bine - ce? Că doar n-or să oprească întreg con-voiul! Și pentru fiecare deținut căzut n-o să lase cîte un pușcaș - puș-cașii sunt puțini, iar deținuții sunt mulți. Deci?... Pușcașul rămîne cu el pentru scurtă vreme, apoi ajunge convoiul din urmă - singur.

Cel mai mult s-au menținut transporturile pedestre, devenite permanen-te, de la Karabas la Spassk. Nu sunt în total decît treizeci și cinci – pa-truzeci de kilometri, dar trebuie străbătuți într-o singură zi de către o mie de oameni dintr-o dată, între care se se află mulți slăbiți. Aici se aș-teaptă că vor cădea mulți și vor rămîne în urmă pradă acelei lipse de voință și indiferențe dinaintea morții, încît poți să-i și împuști că tot nu pot să meargă. De moarte nu se mai tem, dar de bîtă? De bîta neobo-sită care îi lovește mereu pe unde nimerește? De bîtă ei se tem și vor merge mai departe! Acest lucru e verificat, așa este. Și iată, convoiul este înconjurat nu numai cu lanțul obișnuit de trăgători cu automate, ca-re se țin la o distanță de cincizeci de metri, dar și cu un lanț interior de soldați fără arme, dar cu bîte. Cei care rămîn în urmă sunt bătuți (cum a prezis, de altfel, și tovarășul Stalin), sunt bătuți și iar bătuți. Ei sunt sleiți de puteri, dar merg, și este de mirare că mulți dintre ei ajung la destina-ție! Ei nu știi că asta este proba bîtei și că pe cei pe care nici cu bîtele nu-i mai scoală să meargă - pe aceia îi culeg căruțele care vin în urmă. Experiență organizatorică! (Se poate ridica întrebarea: de ce nu-i urcă pe toți în căruțe de la început?... Da de unde căruțe? Și de

unde cai? Căci noi avem tractoare. Și ce preț o fi avînd astăzi ovăzul?...) Trans-portul pedestru s-a folosit intens în anii 1948-1950. În anii '20, transporturile pedestre erau modalitatea cea mai des întîlnită. Eram copil, dar mi le amintesc foarte bine: pe străzile din Rostov pe Don convoaiele treceau fără a mai fi ferite de privitori. Și, fiindcă veni vorba, celebra comandă: „...foc fără avertisment!” atunci suna altfel, tot din pricină că era altă tehnică: deseori, escorta era înarmată doar cu săbii. Atunci comanda suna așa: „Un pas înapoi, escortă împușcă-retează!” Sună grozav acest „împușcă-retează!” Și nu poți să nu-ți în-chipui că, îndată îți vor reteza capul pe la spate. Ba chiar și în 1936, în februarie, prin Nijni Novgorod mărșăluia un con-voi de bătrîni de dincolo de Volga, cu barba lungă, îmbrăcați în zăbunuri făcute în casă și încălțați cu opinci și obiele: „Rusia care dispare”... Și brusc le-au tăiat drumul trei automobile cu președintele VŢIK - Kalinin. Convoiul a fost oprit. Kalinin a trecut, dar n-a manifestat nici un interes.

Cititorule, închide ochii. Auzi un zgomot de roți? Trec vagon-zak-urile. Trec „roșcovanele”, în orice minut din zi și din noapte, în orice zi din an. Și, iată, se aude plescăit de apă: trec șlepurile cu deținuți. Și, iată, hu-ruie motoarele dubelor. Tot timpul debarcă, îmbarcă ori transbordează pe cineva. Dar de unde vine această larmă? Din celulele arhipline ale închisorilor de tranzit. Și acest urlet? Sunt vaietele celor jefuiți, violați, bătuți...

Am trecut în revistă toate modalitățile de transport și am constatat că sunt unul mai prost decît altul. Am examinat închisorile de tranzit, dar nu am găsit că vreuna ar fi mai bună. Și chiar cea mai de pe urmă spe-ranță omenească, speranța că îl așteaptă ceva mai bun, că în lagăr va fi mai bine, este o speranță mincinoasă.

În lagăr va fi mai rău !

Capitolul 4

DIN INSULĂ ÎN INSULĂ

SE întâmplă uneori ca zeki să fie transportați de pe o insulă pe alta a Arhipelagului pur și simplu cîte unul într-o luntre solitară. Aceasta se nu-mește escortă specială. Este modalitatea de transport cea mai puțin dură, aproape nu se deosebește de călătoria în stare de libertate. Puțini au norocul să se deplaseze astfel. Mie, pe întreg parcursul vieții de deți-nut, mi s-a întîmplat de trei ori.

Escorta specială se dă din dispoziția unor persoane de rang mare. Ea nu trebuie confundată cu repartiția specială, care este semnată de apa-ratul GULag-ului. Deținutul cu repartiție specială cel mai adesea călăto-rește împreună cu convoaiele obișnuite, cu toate că și el are parte de porțiuni minunate de drum (cu atît mai frapante). De pildă, letonul Hans Bernstein călătorește din Nord pe Volga inferioară cu repartiție specială pentru agricultură. Călătorește în toate condițiile descrise pînă acum: înghesuială, umilințe, cîini asmuțiți asupra lui, baionete în spate, strigăte de „un pas la dreapta, un pas la stînga...” - și deodată îl debarcă în mi-cuța gară Zanzevatka. Aici este preluat de un gardian liniștit, care nu purta nici un fel de armă. Acesta îi spune, căscînd: „Bine, o să înnoptezi la mine. Mîine o să te duc în lagăr, pînă atunci te poți plimba”. Și Hans se plimbă! Puteți oare înțelege ce înseamnă să te poți plimba pentru un om condamnat la zece ani, care și-a luat de multe ori adio de la viață, care încă azi-dimineată se mai afla în vagon-zak, iar mîine va fi în la-găr? Acum însă el se plimbă și privește forfota găinilor din grădinița gă-rii, privește cum femeile, care n-au vîndut pasagerilor din tren nici unt, nici pepeni galbeni, se pregătesc de plecare. El face trei, patru, cinci pași într-o parte și nimeni nu-i strigă „Stai!”, cu degete neîncrezătoare atinge frunzele de salcîm și e gata să-l podidească plînsul.

Escorta specială este pe de-a-ntregul o astfel de minune, de la început pînă la sfîrșit. Acum nu mai ai de-a face cu convoiul comun, nu-ți mai duci mîinile la spate, nu te mai dezbraci la pielea goală, nu te mai așezi cu fundul pe pămînt, nici nu vei fi percheziționat. Escorta se poartă prie-tenește și chiar îți vorbește cu „dumneavoastră”. Te avertizează în mod general: dacă încercați să fugiți, noi, de obicei tragem. Revolverele noastre sunt încărcate, le

avem în buzunar. Haideți dar să călătorim fă-ră complicații, purtați-vă cât mai degajat, nu lăsați să se înțeleagă că sunteți deținut. (Vă rog foarte mult să remarcați că și aici, ca întotdeauna, interesele individului și interesele statului coincid pe deplin.)

Viața mea de lagăr a luat o altă întorsătură în ziua când, cu degetele zgîrcite (din pricina uneltei pe care o țineam în mîini, degetele încetaseră să mi se mai dezdoaie), mă pregăteam să încep lucrul în brigada de dulgheri, iar șeful m-a tras la o parte și cu un respect neașteptat mi-a spus: „Știi, prin hotărîrea ministrului afacerilor interne...”

Am încremenit. Brigada a plecat, iar „slujbașii” din zonă s-au îngrămădit în jurul meu. Unii ziceau: „Or să-ți mărească pedeapsa”, alții: „Or să te elibereze”, însă toți erau de acord că n-o să-l pot evita pe ministrul Kru-glov(1). Eu, de asemenea, oscilam între o nouă condamnare și elibera-re. Uitasem cu totul că în urmă cu o jumătate de an în lagărul nostru ve-nise nu știu ce tip care ne-a dat să completăm fișele de evidență ale GULag-ului (după război au început această treabă în lagărele cele mai apropiate, dar este puțin probabil că au dus-o la bun sfîrșit). Coloana cea mai importantă din acesta fișă era „specialitatea”. Și pentru a-și urca prețul, zeki treceau aici specialitățile cele mai apreciate în GULAG: „frizer”, „croitor”, „magazioner”, „brutar”. Eu, închizînd ochii pe jumătate, am scris: „specialist în fizica nucleară”. Specialist în fizica nucleară nu am fost de cînd mama m-a făcut, doar înainte de război frecventasem un curs la universitate, cunoșteam denumirile și parametrii particulelor atomice și m-am hotărît la această specialitate. Era anul 1946, bomba atomică avea mare căutare. Eu însă nu am acordat nici o importanță acelei fișe, uitasem de ea.

Există o legendă absolut îndoielnică, neclară, neconfirmată de nimeni, dar care poate fi auzită din cînd în cînd prin lagăr: că undeva, în acest Arhipelag, există niște insule mici așa-numite ale paradisului. Nimeni nu le-a văzut, nimeni n-a fost acolo, iar cei care au fost tac, nu vor să spu-nă nimic. Se zice că în acele insule curg rîuri de lapte și miere, iar hra-na oamenilor nu este mai jos de ouă și smîntînă; acolo, se spune, este curat, întotdeauna cald, muncă intelectuală și ultrasecretă.

Și iată, în aceste insule ale paradisului (în limbajul pușcăriașilor – șaraški) mi-am ispășit eu jumătate din pedeapsă. Lor le datorez faptul că am rămas în viață. În lagăre n-aș fi supraviețuit pînă la sfîrșitul condam-nării. Lor le datorez faptul că scriu această încercare de investigație lite-rară, deși lor nu le-am rezervat loc în această carte (lor le-am dedicat un roman(2)). Și din aceste insule: din prima în cea de a doua, din cea de a doua în cea de a treia, am fost eu transportat cu escortă specială: doi gardieni și eu.

Dacă sufletele morților zboară uneori printre noi, ne văd, citesc cu ușu-rință cele mai infime porniri ale noastre, dar noi nu le vedem și nu le ghicim prezența imaterială, așa este și călătoria cu escortă specială.

Tu te cufunzi în vîltoarea vieții libere, te înghiontești în holul gării. Izbutești să parcurgi niște anunțuri care, cu siguranță, nu te privesc din nici un punct de vedere. Te-ai așezat pe „canapeaua” veche a gării și as-culți discuții ciudate, lipsite de seriozitate: că nu știu care bărbat își bate soția ori a lăsat-o; o soacră, nu știu de ce, nu se înțelege cu nora; veci-nii de apartament comun lasă lumina aprisă pe coridor și nu își șterg picioarele; nu știu cine îi pune nu știu cui bețe în roate la serviciu; cuiva i se propune un post bun, dar el nu se hotărăște să ceară transferul: nu e deloc ușor să te muți dintr-un loc într-altul!

Asculți toate acestea și fiorii renunțării îți furnică pielea spatelui și a ca-pului: și îți apare atît de clar adevărata măsură a lucrurilor în Univers! Măsura tuturor slăbiciunilor și pasiunilor! Iar acestor păcătoși nu le-a fost dat nicicum să o vadă. Viu cu adevărat, autentic viu nu ești decît tu, cel imaterial, iar toți aceștia doar dintr-o greșeala se socotesc în viață.

Și între voi se cascadează o prăpastie de netrecut! Nu poți să-i strigi, nici să-i plîngi, nici să-i scuturi de umăr, căci tu ești un spirit, tu ești o fantomă, iar ei - corpuri materiale.

Oare cum să le sugerezi, cum să-i faci să înțeleagă: printr-o inspirație subită, printr-o nălucă, în somn? Fraților! Oameni buni! Pentru ce v-a fost dată viața?! Într-un miez de noapte întunecoasă se deschid larg ușile celulelor morții și oamenii cu suflet mare sunt duși ca să fie împuș-cați. Pe toate căile ferate ale țării, în clipa aceasta, acum, după ce au mîncat scrumbia, oamenii își ling cu

limba amară buzele uscate, visea-ză la fericirea pe care ți-o procură picioarele întinse, la liniștea care îi așteaptă după ce și-au făcut nevoile. Pe Kolîma, numai vara pământul se dezgheață la o adâncime de un metru, și doar atunci îngroapă osemintele celor care au murit peste iarnă. Iar voi, sub cerul albastru, sub soarele dogoritor, aveți dreptul să dispuneți de soarta voastră, să mergeți să beți apă, să vă întindeți, să vă duceți unde poftiți fără escortă! Ce vă pasă de lumina aprinsă în coridor? Ce treabă aveți cu soacra aceea? Vreți să vă spun eu acum care este esențialul în viață, care sunt secretele ei? Să nu alergați după ce este iluzoriu, după avere, după titluri: acestea se obțin cu zeci de ani de nervi și se confiscă într-o noapte. Să trăiți avînd o superioritate egală asupra vieții: să nu vă speriați de nenorocire și să nu tînjiți după fericire, căci: amarul nu ține un veac, și dulcele nu-l bei pînă la fund. Să fiți mulțumiți că nu înghețați de frig, și setea, și foamea nu vă sfîșie măruntaiele cu ghearele lor. Dacă nu aveți șira spinării ruptă, dacă merg amîndouă picioarele, dacă amîndouă brațele se îndoaie, amîndoi ochii văd și aud amîndouă urechile - pe cine vreți să mai invidiați? De ce? Căci a invidia pe altul înseamnă să-ți faci mult rău ție. Frecați-vă ochii, spălați-vă inima și mai presus de orice să-i prețuiți pe cei care vă iubesc și care vă simpatizează. Nu-i ofensați, nu le spuneți vorbe urîte, nu vă despărțiți certăți: căci nu știți, poate că aceasta e ultima voastră faptă înainte de arestare, și așa veți rămîne în memoria lor!...

Însă băieții din escortă își mîngîie revolverele negre din buzunare. Și noi stăm, toți trei, alături, ca niște oameni serioși, ca niște prieteni pașnici. Îmi șterg fruntea, închid ochii, îi deschid - din nou același vis: o mulțime de oameni neescortată de nimeni. Eu îmi amintesc perfect că azi-noapte am dormit în celulă și mâine voi fi din nou într-o celulă. Apar niște controlori cu cleștii lor: „Biletul dumneavoastră!” „E la tovarășul meu”.

Vagoanele sunt pline („pline” precum în lumea liberă, nimeni nu s-a întins sub banchetă, nimeni nu s-a așezat în spațiul de trecere). Mi s-a spus să mă comport degajat și eu mă comport mai mult decît degajat: am văzut că în compartimentul vecin era un loc liber la fereastră și m-am mutat acolo. Dar pentru băieții din escortă nu s-au găsit locuri. Ei stau în compartimentul dinainte și nu mă scapă din

ochi. La Pereborî se eliberează locul din fața mea, dar, înaintea gardianului meu, izbutește să ocupe locul un flăcău botos, care purta scurtă îmblănită și o căciulă de blană, cu un geamantan simplu de lemn, dar solid. Am recunoscut acest geamantan: era confecționat într-un lagăr, made in Arhipelag.

„U-u-uf”, răsuflă din greu flăcăul. Deși este lumină puțină, văd însă că este roșu la față, urcarea în tren fusese cu bătaie. Și scoate un bidonaș: „Bei o gură de bere, tovarășe?” Știu că escorta mea stă ca pe jărat în compartimentul vecin: nu trebuie să bea băuturi alcoolice, n-am voie! Dar trebuie să mă comport degajat. Și las să-mi scape neglijent: Da, mulțumesc, poți să-mi torni”. (Bere?? Bere!! De trei ani nu mai băusem nici o înghițitură! Mîine, în celulă, o să mă laud: am băut bere!) Se întu-necase. În vagon nu se aprind becuri electrice: debandada postbelică. Într-un felinar vechi, deasupra ușii arde un muc de luminare pentru patru compartimente deodată: două înaintea, două în spate. Eu și flăcăul discutăm amical, aproape fără să ne vedem unul pe celălalt. Oricît se apleacă gardianul meu - nu aude nimic din pricina țăcănitului roților. În buzunar am o carte poștală pentru acasă. Acum o să-i explic conlocu-itorului meu simplu cine sunt eu și o să-l rog să mi-o pună la cutia de scrisori. Judecînd după geamantan și el a fost închis. Dar el mi-a luat-o înainte: „Știi, abia am obținut acest concediu. Doi ani de zile nu mi-au aprobat, am o slujbă tare păcătoasă”. - „Ce fel de slujbă?” - „Tu nu știi. Eu sunt asmodeu?(3) Epoleții albaștri, n-ai văzut niciodată?” Ptiu, drace, cum de nu mi-am dat seama de la început: Pereborî este centrul lagărelor de pe Volga, iar valiza i-au lucrat-o zeki pe degeaba. Doamne, cum este țesută viața noastră: la două compartimente nu erau de ajuns doi asmodei, s-a mai urcat și al treilea! Poate că pe undeva se ascunde și cel de al patrulea? Poate că sunt în toate compartimentele?... Poate că încă vreunul dintre ai noștri călătorește cu escortă specială?

Flăcăul meu se vaită întruna, se plînge de soartă. Atunci eu îi dau o replică enigmatică: „Dar celor pe care tu îi păzești, care au primit cîte zece ani de pomană, crezi că le este mai ușor?” Numaidecît s-a închis în el și a tăcut pînă dimineața: observase dinainte în semiîntunec că purtam manta și tunică de militar. La început o fi crezut că sunt vreun simplu militar, iar acum, naiba să-l ia, poate

crede că sunt un agent operativ al MVD-ului? Că vînez fugari? De ce mă aflu în acest vagon? Iar el a înjurat lagărul în fața mea...

Mucul din felinar s-a topit, dar tot mai arde. Pe raftul al treilea de bagaje, un tînr cu voce plăcută povestește despre război, despre cel adevărat, despre cel care nu se scrie în cărți. Fusese genist, povestește întâmplări adevărate. Și este atît de plăcut că, uite, adevărul neîngrădit pătrunde totuși în urechile cuiva.

Puteam să povestesc și eu... Chiar voiam să povestesc!... Dar nu, nu mai vreau. Cei patru ani de război ai mei au dispărut ca și cînd n-ar fi fost. Nici nu mai cred că au existat și nici nu mai vreau să-mi aduc aminte. Cei doi ani de aici, cei doi ani de Arhipelag, mi-au eclipsat drumurile frontului, au eclipsat totul. Cui pe cui se scoate.

Și iată, petrecînd doar cîteva ceasuri printre oamenii liberi, simt că gura mea rămîne mută, că eu n-am ce face printre ei, mă simt legat de aici. Vreau să vorbesc liber! Vreau să mă întorc în patria mea! Vreau acasă, în Arhipelagul meu!

Dimineața uit cartea poștală pe polița de sus a compartimentului: însoți-toarea de vagon trebuie să deretice cît de cît, dacă e om, o va pune la cutie...

Îleșim în piață din gara Iaroslavl. Gardienii mei s-au nimerit novici, nu cunosc Moscova. Mergem cu tramvaiul „B”, hotărăsc eu pentru ei. În stația de tramvai din mijlocul pieței este mare îmbulzeală - e ora cînd lu-mea se duce la serviciu. Gardianul urcă la vatman și îi arată legitimația de lucrător al MVD. Noi stăm pe platforma din față, cu figuri importante, de parcă am fi deputați ai Mossovietului și, bineînțeles, nu luăm bilete. Pe un bătrîn nu-l lasă să urce prin față: nu ești invalid, poți urca și prin spate!

Ne apropiem de strada Novoslobodskaia, coborîm, și pentru prima oară văd închisoarea Butîrki din exterior, deși sunt adus aici pentru a patra oară și aș putea foarte ușor să-i schițez planul interior. U-u, ce zid înalt și sever, care se întinde pe distanța cîtorva grupuri de clădiri! Inimile moscoviților îngheață cînd văd deschizîndu-se gura de oțel a acestor porți. Eu însă părăsesc fără să regret trotuarele Moscovei, traversez ca acasă turnul cu boltă al postului de gardă, zîmbesc, intrînd în prima curte, recunosc ușa principală de lemn sculptat și nu-mi pasă că acum mă vor pune - iată că m-au și pus -

cu fața la zid și mă întreabă: „Numele? Prenumele, patronimicul?... Anul nașterii?...”

Numele!... Rătăcitor printre Stele!(4) Corpul meu a fost înfășat, dar su-fletul nu este în puterea lor.

Eu știu: după câteva ore de proceduri inevitabile asupra corpului meu - boxă, percheziție, eliberarea bonurilor, completarea fișei de intrare, dez-infecție și baie - voi fi introdus în celula cu două bolți, cu arcadă atârând la mijloc (toate celulele sunt așa, cu două ferestre mari, cu o masă-dulap lungă, unde voi întâlni niște oameni necunoscuți, dar negreșit inteligenți, interesați și prietenoși, și ei vor începe să povestească, și voi începe să povestesc și eu, și seara parcă nu-ți vine să te culci numaidecât.

Castroanele aici vor fi gravate (ca să nu fie luate la plecare): „Butiur”. Sanatoriul Butiur, cum rîdeam aici data trecută. Un sanatoriu puțin cunoscut demnitarilor grași, care doresc să slăbească. Își tîrăsc burțile la Kislovodsk(5), fac plimbări pe itinerarii dinainte stabilite, fac genu-flexiuni, asudă o lună întreagă ca să dea jos două-trei kilograme. Dar în sanatoriul Butiur, care se află la doi pași, oricare dintre ei ar slăbi o ju-mătate de pud într-o săptămînă fără nici un fel de exerciții.

Este un fapt verificat. Și fără excepții.

Unul dintre adevărurile de care te convinge închisoarea este acela că lumea e mică, pur și simplu foarte mică. E adevărat că Arhipelagul GU-LAG care se întinde pe același spațiu ca și Uniunea Sovietelor, ca nu-măr de locuitori este mult mai mic decît ea. Cîți anume există în Arhipe-lag ne este imposibil să aflăm. Se poate admite că în lagăre nu s-au gă-sit concomitent mai mult de douăsprezece milioane (unii intrau în pă-mînt, mașina aducea alții). Și politiciii nu erau mai mult de jumătate din-tre ei. Șase milioane. O țară mică, precum Suedia sau Grecia, unde mulți se cunosc între ei. Nu este de mirare, deci, că, nimerind în oricare celulă a oricărei închisori de tranzit, ascultînd ce povestesc unii și po-vestind la rîndul tău, vei constata negreșit că tu și colegii de celulă aveți cunoscuți comuni. (Dar cel mai elocvent este cazul lui Dolgan, care a stat la secret un an întreg. După Suhanovka, după bătăile lui Riumin și spital a ajuns într-o celulă la Lubianka. Cînd s-a recomandat, istețul

F. îi spune numaidecât: „A-a, păi eu te cunosc pe dumneata!" - „De unde? întreabă Dolgan temător. Vă înșelați!" - „Nicidecum. Dumneata ești americanul acela Alexander Dolgan, despre care presa burgheză a mințit că ai fost răpit, iar TASS a dezmințit. Eram liber atunci și am ci-tit".)

Îmi place momentul când în celulă este introdus unul nou (nu un novice, acela intră deprimat, tulburat, ci un zek cu vechime), îmi place, de ase-menea, când intru și eu într-o celulă nouă (să mă ierte Dumnezeu, dar mai bine n-aș intra deloc): un zîmbet nepăsător, un gest larg: „Salutare, fraților! - Și mi-am aruncat sacul pe piciul comun. - Ce noutăți mai sunt anul acesta prin Butîrki?"

Începem să facem cunoștință. Iată-l pe Suvorov, un flăcău cu articolul 58. La prima vedere nu pare cu nimic deosebit, dar stai puțin, stai puțin: la închisoarea de tranzit din Krasnoiarsk a stat cu el în celulă un oare-care Mahotkin...

— Dați-mi voie, nu era aviator polar?

— Da, da, numele lui a fost dat...

— ... unei insule din golful Taimîr. A fost condamnat în virtutea articolului 58-10. înseamnă că l-au lăsat să plece la Dudinka, nu-i așa?

— Da. De unde știți?

Splendid, încă o verigă în biografia lui Mahotkin, care îmi era total necu-noscut. Nu l-am întâlnit niciodată și poate nici nu-l voi întâlni vreodată, dar memoria activă a înregistrat tot ce știu despre el: Mahotkin primise un cervoneț, dar insula nu putea fi rebotezată, pentru că figura pe hărțile din toată lumea (nu era o insulă gulagovistă). A fost dus la o saraș-ka aeronautică din Bolșevo, însă aici murea de plictiseală: aviator prin-tre ingineri, nu-i dădeau posibilitatea să zboare. Sarașka aceea a fost împărțită în două, Mahotkin a nimerit în jumătatea din Taganrog și se părea că toate legăturile cu el au fost întrerupte. În cealaltă jumătate, cea din Rîbinsk, mi s-a povestit, flăcăul ceruse să zboare în Extremul Nord. Acum, iată, aflu că i-au aprobat. Toate acestea mie nu-mi servesc la nimic, dar am memorat totul. Peste zece zile însă voi nimeri în aceeași boxă-baie (la Butîrki există asemenea boxe simpatice, cu robinete și ciubăr pentru a nu ocupa baia cea mare) cu un anume R. Nici pe acest R. nu-l cunosc, dar el a zăcut o jumătate de an în spitalul din Butîrki, și acum pleacă la sarașka din Rîbinsk. Încă trei

zile, și în Rîbinsk, această cutie ermetic închisă, unde deținuților li s-a tăiat orice legătură cu lumea exterioară, se va afla că Mahotkin este la Dudinka, precum și locul unde m-au dus pe mine. Acesta e telegraful deținuților: atenție, memorie și întâlniri.

Dar acest bărbat simpatic, cu ochelari în rame de baga? Se plimbă prin celulă și cu o voce plăcută de bariton cântă un lied de Schubert:

Și tinerețea iar m-apasă,

Și lungă-i calea spre mormânt...

— Țarapkin, Serghei Romanovici.

— Dați-mi voie, eu vă cunosc bine. Biolog? Nu v-ați mai întors din străinătate? Din Berlin?

— De unde știți?

— Păi, lumea este mică! În anul 1946, cu Nikolai Vladimirovici Timo-feev-Ressovski...

... Ah, ce grozavă era celula aceasta! Cred că a fost cea mai splendidă din viața mea de închisoare!... Era în luna iulie. Am fost adus din lagăr la Butîrki datorită enigmaticei „dispoziții a ministrului afacerilor interne”. Sosisem după-amiaza, dar închisoarea era atât de aglomerată, încît for-malitățile de primire au durat unsprezece ceasuri și doar la ora trei din noapte, istovit pîna boxe, m-au introdus în celula nr. 75. Luminată din cele două bolți de două becuri electrice puternice, celula dormea ticsită, zbuciumîndu-se de zăpușeală și aer închis: aerul fierbinte de iulie nu circula prin ferestrele acoperite cu botnițe. Muștele fără somn bîzîiau și se așezau pe cei adormiți, care tresăreau brusc. Unii își acoperiseră ochii cu batista de nas, ferindu-i de lumina puternică. Hîrdăul igienic pu-țea cumplit: pe o astfel de căldură, procesul de descompunere este mult mai rapid. Celula, proiectată pentru douăzeci și cinci de oameni, nu era chiar exagerat de plină: doar vreo optzeci de persoane. Pri-ciurile, și pe stînga și pe dreapta, erau pe de-a-ntregul ocupate, la fel și scuturile suplimentare întinse peste culoarul de trecere, și peste tot de sub paturi ieșeau picioare, iar tradiționala masă-dulap de la Butîrki era împinsă spre hîrdău. Doar aici am mai găsit o bucățică de pardoseală liberă și m-am culcat. Cei care se sculau să meargă la hîrdău au trecut peste mine, pîna dimineața.

La comanda „Scularea!”, strigată prin ghișeu, totul s-a pus în mișcare: au început să strîngă scuturile transversale, să împingă

masa spre fe-reastră. S-au apropiat de mine să mă intervieveze: sunt novice sau pensionar de lagăr? S-a dovedit că în celulă se întâlneau două valuri: valul obișnuit al celor proaspăt condamnați, care urmau să fie expediați în lagăre, și contravalul deportaților din lagăre, format întru totul din specialiști: fizicieni, chimiști, matematicieni, ingineri constructori, care nu știau unde vor fi trimiși. Oricum - în niște prea fericite institute de cer-cetări științifice. (Aflând toate astea, m-am liniștit: ministrul n-o să-mi mă-rească durata condamnării.) De mine s-a apropiat un om încă tânăr, ciolănos (dar foarte slab), cu nasul ușor coroiat:

— Profesor Timofeev-Ressovski, președintele asociației științifico-teh-nice a celulei 75. Asociația noastră se întrunește zilnic după rația de dimineață lângă fereastra din stînga. Ați putea să ne faceți vreo comu-nicare științifică? Pe ce temă?

Luat prin surprindere, stăteam în fața lui în mantaua mea uzată și că-ciula de iarnă (cei arestați iarna sunt sortiți să poarte și vara hainele de iarnă). Degetele încă nu mi se îndreptaseră de dimineață și erau pline numai de julituri. Ce comunicare științifică puteam să fac eu? Atunci mi-am adus aminte că recent, în lagăr, am avut pentru două nopți o car-te adusă din lumea liberă: raportul oficial al ministerului de război al SUA privind prima bombă atomică. Cartea apăruse în primăvara asta. Nimeni din celulă nu a văzut-o? Ce întrebare deșartă - bineînțeles că nu. Era ironia soartei, care mă obliga să mă abat pe făgașul fizicii nucleare, aleasă de mine la înscrierea în GULAG.

După primirea rației, lângă fereastra din stînga s-a adunat asociația științifică și tehnică - vreo zece oameni. Am ținut comunicarea mea și am fost primit membru în asociație. Unele lucruri le uitasem, altele nu le pricepusem, dar Nikolai Vladimirovici, deși stătea de un an în închi-soare și n-avea de unde să știe de bomba atomică, completa numai-decît lacunele expunerii mele. Un pachet de țigări gol era tabla mea, în mînă aveam o frîntură interzisă dintr-un condei de plumb. Nikolai Vladi-mirovici mi le lua din mînă și desena, și intervenea cu atîta siguranță, de parcă era unul dintre fizicienii grupului din Los Alamos.

El lucrase, într-adevăr, cu unul dintre primele ciclotroane europene, dar pentru iradierea muștelor drosofile. Era unul dintre cei mai mari

gene-ticieni contemporani. Zăcea deja la închisoare când Jebrak(6), care nu știa acest lucru (dar poate că știa), a avut curajul să scrie pentru o re-vistă canadiană: „Biologia rusă înseamnă Timofeev-Ressovski" (în 1948, când a început distrugerea biologiei, lui Jebrak i s-a amintit de asta). Schrodinger, în broșura Ce este viața, a găsit loc să-l citeze de două ori pe Timofeev-Ressovski, care stătea de mult la închisoare.

Iar el stătea în fața noastră și strălucea prin cunoștințele sale din toate domeniile posibile ale științei. El posedă acea anvergură de care oame-nii de știință din generațiile următoare nici nu vor să audă (ori s-au schimbat posibilitățile de curprindere?). Cu toate că acum era atît de epuizat de foamea din timpul anchetei, încît aceste exerciții nu erau prea ușoare pentru el. Pe linie maternă, el se trăgea dintr-o familie de nobili scăpătați din ținutul Kalugăi, de pe râul Ressa, pe linie paternă - era descendent colateral din Stepan Razin(7), și robustețea căzăceas-că se simțea foarte mult în el: în ciolanele lui mari, în seriozitate, în apă-rarea fermă împotriva anchetatorului, dar și în foamea lui, mai puternică decît a noastră.

Povestea lui era următoarea: în anul 1922, savantul german Vogt, care a înființat la Moscova Institutul Creierului, a rugat să fie detașați pentru a lucra permanent cu el doi studenți absolvenți. Astfel, Timofeev-Ressovski și prietenul său Țarapkin au fost detașați în Germania pe timp nelimitat. Deși acolo n-au avut o conducere ideologică, ei au obțî-nut mari succese în știința propriu-zisă, și cînd în 1937 (!) li s-a ordonat să se întoarcă în patrie, acest lucru, pentru ei, din pricina inerției, s-a dovedit a fi imposibil: nu puteau să abandoneze nici logica lucrărilor proprii, nici aparatura, nici elevii lor. Și poate n-au putut și din pricină că în patria lor acum ar fi trebuit în mod public să împr oaște cu scîrnă munca lor de cincisprezece ani din Germania, și numai asta le-ar fi dat dreptul să existe (oare le-ar fi dat?). Astfel au intrat în categoria „celor care nu s-au mai întors", rămînînd cu toate acestea patrioți.

În 1945, trupele sovietice au intrat în Buch (suburbia nord-estică a Berli-nului). Timofeev-Ressovski le-a întîmpinat cu bucurie și cu un institut întreg și nevătămat: totul se rezolva cum nu se poate mai bine, acum nu trebuie să se mai despartă de institut! Au venit reprezentanții, au făcut cîțiva pași încolo și înapoi, au zis: H-mm,

împachetați totul în lăzi, le vom duce la Moscova. - Este imposibil! a zis Timofeev, sărind înapoi. Totul va fi pierdut! Instalațiile au fost puse la punct ani de-a rîndul! - H-m-m-m... s-au mirat șefii. Curînd Timofeev și Țarapkin au fost arestați și duși la Moscova. Naivii, credeau că fără ei institutul n-o să funcționeze. Chiar dacă nu funcționează institutul, dar va triumfa linia generală! La Marea Lubianka, arestaților li s-a demonstrat cu ușurință că sunt trădătorii patriei (de patrie?), le-au dat cîte zece ani, iar acum președintele asociației științifice și tehnice a celulei 75 se consola că nu a comis nicăieri nici o eroare.

În celulele de la Butîrki, arcurile care susțin priciurile sunt foarte joase: nici chiar administrației închisorii nu i-a trecut prin cap că sub ele vor dormi deținuți. De aceea, mai întîi îi arunci vecinului mantaua, ca s-o aștearnă el acolo, pe urmă te culci cu fața în jos pe culoarul de trecere și începi să te tîrăști. Pe culoare trece lumea, pardoseala de sub pat da-că se mătură o dată pe lună, pe mîini te speli doar la ieșirea de seară pentru nevoi, dar și atunci fără săpun, - nu poți spune că îți simți corpul curat, precum Chivotul lui Dumnezeu. Dar eram fericit! Acolo, pe pardoseala de ciment de sub prici, unde m-am tîrît ca un cîine, unde, de sus, din pat, ne curgea în ochi praf și tot felul de gunoaie, eu eram absolut fericit, fără nici o rezervă fericit. Bine a zis Epicur: și lipsa diver-sității poate fi simțită ca o plăcere cînd urmează după diverse neplăceri anterioare. După lagăr, care părea că nu se va sfîrși niciodată, după o zi de muncă de zece ore, după frig, ploaie, cu spatele beteag - o, ce fericire să stai lungit zile întregi, să dormi și totuși să primești șase sute cincizeci de grame de pîine și de două ori hrană caldă: fiertură din nutreț combinat și carne de delfin, într-un cuvînt - sanatoriul BuTiur.

Să dormi! Este foarte important să te culci pe burtă, să te acoperi cu spatele și să dormi! În timpul somnului nu-ți cheltuiești forțele și nu-ți chinuiești inima, iar durata pedepsei scade, scade! Cînd viața noastră arde și scînteiază ca o vîlvătaie, blestemăm necesitatea de a dormi opt ore de pomană. Cînd suntem năpăstuiți, deznădăjduiți, atunci - fii bla-goslovit somn de paisprezece ore!

În celula aceea m-au ținut două luni și am dormit pentru un an în urmă și pentru un an înainte. În vremea asta, am ajuns de sub prici pînă la fereastră și m-am întors din nou lîngă hîrdău, acum în pat, și

În pat am ajuns pînă la arc. De acum dormeam puțin: sorbeam elixirul vieții și mă delectam. Dimineața -asociația științifică și tehnică, pe urmă șahul, cărțile (trei-patru cărți bune la optzeci de oameni, se aștepta la rînd), douăzeci de minute plimbare - acord major! Nu refuzăm plimbarea chiar dacă se nimerește să fie ploaie torențială. Dar lucrul cel mai important sunt oamenii, oamenii, oamenii! Nikolai Andreevici Semionov, unul din creatorii Dneproghesului. Prietenul lui de captivitate Fiodor Fiodorovici Karpov. Ironicul și ingeniosul Viktor Kagan, fizician. Profesorul de con-servator Volodia Klempner, compozitor. Un tăietor de lemne și vînător din pădurile Viatkăi, de nepătruns ca un lac de pădure. Enteesovistul Evgheni Ivanovici Divnici. El este și propovăduitor al religiei ortodoxe, dar nu rămîne doar în cadrul teologiei, ci ponegrește marxismul, de-clarănd că în Europa de mult nu mai ia nimeni în serios această învă-țătură, și eu îi sar în apărare, doar sunt marxist. Cu un an în urmă cu cîtă siguranță l-aș fi bombardat cu citate și cît de umilitor aș fi rîs de el! Dar acest prim an de închisoare a depus în mine - cînd s-a întîmplat asta? - n-am observat -atîtea straturi de evenimente noi, de aspecte și semnificații, încît eu nu mai pot să spun că ele nu există, că sunt o minciună burgheză! Acum trebuie să recunosc: da, ele există. Și astfel, numaidecît lanțul argumentelor mele slăbește și sunt învins cu mare ușurință.

Și din nou se perindă prizonierii, prizonierii și iar prizonierii, valul din Europa nu se mai oprește aproape de doi ani. Și din nou emigranții ruși: din Europa și din Manciuuria. Iată cum se caută cunoscuți printre emi-granți: din ce țară sunteți? Pe cutare îl cunoașteți? Bineînțeles că îl cunoaște. (Așa am aflat că a fost împușcat colonelul Iasevici.)

Și bătrînu] neamț - neamțul acela corpolent, acum slab și bolnav, pe ca-re, cîndva (cu două sute de ani în urmă?), în Prusia Orientală l-am obligat să-mi care geamantanul. O, ce mică este lumea!... Trebuia să ne vedem din nou! Bătrînul îmi zîmbește. M-a recunoscut și el și chiar pare să fie bucuros de întîlnire. M-a iertat. A fost condamnat la zece ani, dar i-au mai rămas de trăit mult mai puțin... Și încă un alt neamț: un lungan tînăr, dar de la care nu poți scoate un cuvînt - poate din pricină că nu știe o boabă rusește. La început nici nu-l iei drept neamț: tot ce avea nemțesc i-a fost smuls de pe el de către hoți, care i-au dat în schimb o tunică sovietică decolorată. El

era un celebru as al aviației germane. Prima lui campanie a fost războiul Boliviei cu Paraguay-ul; cea de-a doua - războiul civil din Spania; cea de-a treia - campania din Polonia, cea de-a patra - zborurile deasupra Angliei; cea de-a cincea - Ciprul; ce-a de-a șasea - Uniunea Sovietică. Și întrucît este un as, el nu putea să nu tragă din aer asupra femeilor și copiilor! Criminal de război, zece ani și cinci botnițe. - Și, desigur, în celula noastră există un confort-mist (precum procurorul Kretov): „Bine au făcut că v-au închis, tică-loșilor, contrarevoluționarilor! Istoria o să vă macine oasele, veți fi folo-siți ca îngrășămintele!" - Și tu, cîine, vei ajunge tot îngrășămînt!" îi strigă și lui. - „Nu, cazul meu va fi revizuit, deși am fost condamnat, nu sunt vinovat!" Celula vuieste, clocotește. Un profesor de limba rusă, cu părul cărunt se ridică din pat, desculț, și ca un nou Hristos întinde mîinile: „Copiii mei, să ne împăcăm!... Copiii mei!" îi strigă și lui: „Copiii tăi sunt în pădurile Brianskului! Noi suntem copiii nimănui!" Doar copiii GULAG-ului...

După cină și ieșirea la „toaleta de seară", la botnițele ferestrelor se lăsa noaptea, se aprindeau becurile istovitoare de sub tavan. Ziua îi desparte pe deținuți, noaptea îi apropie. Seara nu se încingeau discuții, se organizau conferințe ori concerte. Și aici din nou strălucea Timofeev-Ressovski: a dedicat seri întregi Italiei, Danemarcei, Norvegiei, Suediei. Emigranții povesteau despre Balcani, despre Franța. Cineva a ținut o conferință despre Le Corbusier, altcineva despre Gogol. Și fumam ca turcii. Fumul din celulă puteai să-l tai cu cuțitul, se unduia precum cea-ța. Botnița împiedica circulația aerului. La masă ieșea Kostia Kiula, leat cu mine, un băiat cu fața rotundă, ochi albaștri, aproape ridicol de disproportionat, și ne recita din versurile sale, compuse în închisoare. Glasul i se frîngea de emoție. Poemele se intitulau: Cel dintîi colet, Soției, Fiului meu. Cînd ascuți la închisoare versuri compuse înlăuntrul ei nu te mai gîndești dacă autorul s-a abătut ori nu de la sistemul silabo-tonic sau dacă versurile se termină în asonante ori în rime perfecte. Aceste versuri sunt sînge din inima ta, lacrimile soției tale. Cei din celulă plîngeau*.

De atunci, din această celulă, am simțit și eu îndemnul să scriu versuri despre închisoare. Acolo, eu recitam din Esenin, aproape interzis înain-te de război. Tînărul Bubnov, fost prizonier, iar înainte,

pare-se, student, care n-a apucat să-și termine studiile, privea cu evlavie la cei ce recitau, fața lui era plină de lumină. El nu era specialist, el nu venea din lagăr, ci mergea în lagăr, și mai mult ca sigur - ținînd seama de puritatea și fran-chețea caracterului său - ca să moară, cei ca el nu rezistă acolo. Și aceste seri în celula 75 au constituit pentru el și pentru alții — în alune-care spre moarte, frînată pentru o clipă - imaginea acelei lumi minuna-te care există și va exista, dar în care cruda soartă nu i-a îngăduit să trăiască nici măcar un anișor, un anișor din vîrsta lui fragedă.

Cădea cu zgomot planșeta ghișeului și răsuna răcnetul vertuhaiului: „Sti-i-ingerea!" Nu, nici înainte de război, urmînd cursurile a două facul-tăți deodată, dînd meditații și încercîndu-mi puterile în ale scrisului, cred că nici atunci nu trăiam asemenea zile atît de încărcate, atît de pline, atît de răscolitoare ca în celula nr. 75, în vara aceea...

... - Dați-mi voie, îi zic eu lui Țarapkin, însă de atunci, de la un anume Deul, un băiat de șaisprezece ani, care la această vîrsta primise cinci ani pentru „propagandă antisovietică"...

— Cum, și dumneavoastră îl cunoașteți?... A mers cu noi în același convoi la Karaganda...

— ... am auzit că v-ați angajat laborant pentru analize medicale, iar Nikolai Vladimirovici a fost tot timpul la munci comune...

— Și a slăbit foarte mult. De la vagon pînă la Butîrki l-au adus mai mult mort decît viu. Acum este internat în spital, cei de la Secția a Patra Spe-cială** îi dau unt, și chiar vin, însă este greu de spus dacă se va pune pe picioare.

Ați fost chemați de Secția a Patra Specială?

— Da. Ne-au întrebat dacă totuși nu credem că este posibil ca după șase luni de Karaganda să facem să funcționeze institutul nostru pe pămîntul patriei.

— Și ați acceptat entuziasmați?

— Ba bine că nu! Mai ales că acum am înțeles ce greșeală am făcut, în plus, toate instalațiile demontate de la locul lor și împachetate în lăzi au ajuns și fără noi.

— Cît devotament pentru știință din partea MVD-ului! Vă rog mult, încă puțin Schubert!

*Kostia Kiula nu dă nici un semn de viață. Mă tem că nu mai este printre cei vii.

**Secția a Patra Specială din cadrul MVD-ului se ocupa cu studii și cercetări științifice efectuate de către deținuți.

Și Țarapkin începe să cînte, privind trist pe fereastră (în ochelarii lui se reflectă botnițele negre și partea luminoasă de sus a ferestrelor):

Vom Abendrot zum Morgenlicht
War mancher Kopf zum Greise.
Wer glaubt es? meiner ward es nicht
Auf dieser ganzen Reise*.

Visul lui Tolstoi s-a împlinit: pușcărișii nu mai sunt obligați să asiste la imorala slujbă religioasă. Bisericele din închisori au fost închise. Firește, clădirile lor s-au păstrat, dar au fost adaptate cu pricepere pentru extinderea închisorilor înseși. În biserica din Butîrki încap, în felul acesta, două mii de oameni în plus, iar într-un an trec prin ea, în plus, cincizeci de mii, dacă acordăm fiecărui grup cîte două săptămîni.

Ajungînd la Butîrki pentru a patra sau a cincea oară, întinzînd pasul plin de siguranță prin curtea împrejmuită de corpurile închisorii spre celula ce mi-a fost hărăzită, chiar depășindu-l cu un umăr pe gardianul-însoțitor (tot astfel și calul, fără bici și fără hățuri, se grăbește spre casă, unde îl așteaptă ovăzul), uneori uit să-mi arunc ochii spre biserica pătrată, care devine apoi octogonală. Ea se înalță izolată în mijlocul curții pătrate. Botnițele ei nu sunt confecționate după cea mai nouă tehnică din geamuri armate, precum în clădirile închisorii principale, ci din scîn-duri cenușii, aproape putrede, care dezvăluie caracterul secundar al clădirii. Este un fel de punct de tranzit în interiorul închisorii Butîrki pentru cei condamnați de curînd.

Cîndva, în anul 1945, mi se părea că trăiam un moment important: după sentința OSO am fost băgați în biserică (era tocmai potrivit, nu strica să ne rugăm!), am urcat la etajul întîi (era amenajat și al doilea) și din vestibulul octogonal ne-au îmbrîncit prin diferite celule. Pe mine m-au împins într-una din partea de sud-vest.

Era o celulă pătrată, spațioasă, în care se aflau atunci două sute de oameni. Dormeam ca pretutindeni pe acel prici comun (acolo nu erau su-prapuse), sub pat și pur și simplu pe culoarul de trecere, pe pardoseala de lespezi. Nu numai botnițele de la fereastră indicau categoria secundară, dar și tot ce se afla aici parcă nu era pentru fiii

buni, ci pentru fiii vitregi ai închisorii Butîrki: în acest furnicar nu aduceau nici cărți, nici jocuri de șah ori dame, iar castroanele de aluminiu și lingurile de lemn știrbe erau ridicate de la o masă la alta, de teamă ca deținuții să nu plece cu ele în graba pregătirilor convoiului. Nici câni nu dădeau pentru fiii vitregi, ci spălau castroanele după ce înghițiseră zămîrca și tot din ele lipăiau și poșirca de ceai. Lipsa vaselor proprii din celulă îi lovea în special pe cei care aveau norocul ori nenorocul să primească un pachet de la cei de acasă (iar în aceste ultime zile înainte de plecare în lagărul

*Unii numai după o noapte de suferință Se trezesc în zori cu părul cărunt. Ciudat, eu n-am încărunțit, Pribegind toată viața prin lume!

îndepărtat, familia se străduia, cu mijloacele ei modeste, să trimită nea-părat ceva). Rudele nu cunoșteau regulile din închisori, iar la camera de recepție nu primeau niciodată un sfat bun. Astfel, ei nu trimiteau vase de plastic singurele care erau permise deținuților, ci de sticlă ori de metal. Prin ghișeul celulei, toate aceste dulcețuri, miere, lapte conden-sat erau vărsate din borcane și cutii în tot ce aveau deținuții, iar într-o celulă de biserică nu au nimic, deci pur și simplu în palme, în gură, în batiste de nas, în poala hainelor - absolut normal pentru GULAG, dar pentru centrul Moscovei? Și în plus: „Mai repede, mai repede!” te zorea gardianul de parcă întîrzia la tren (te zorea pentru că spera să lingă bor-canele și cutiile confiscate). În celulele de biserică totul era provizoriu, lipsit pînă și de acea iluzie de permanență care putea fi întîlnită în celulele celor care se aflau în anchetă ori așteptau judecata. Carne to-cată, semifabricat pentru GULAG, pușcăriașii erau ținuti aici acele zile inevitabile pînă ce la Krasnaia Presnia se elibera și pentru ei puțin loc. Singurul privilegiu pe care îl aveau aici era că se duceau de trei ori pe zi să aducă zămîrca (aici cașă nu se dădea deloc, în schimb ciorbă - de trei ori, ceea ce era o binefacere, pentru că era mai des, mai caldă și umplea burta mai bine). Le-au acordat acest privilegiu deoarece în bise-rică nu erau lifturi, ca în celelalte corpuri ale închisorii, iar gardienii nu voiau să se spetească muncind. Trebuiau cărate niște cazane mari și grele de la mare distanță, prin toată curtea, apoi trebuiau urcate pe o scară abruptă, ceea ce era foarte greu, puterile erau puține, dar se duceau cu plăcere - doar ca să mai iasă o dată în curtea înverzită și să audă cîntarea păsărilor.

În celulele bisericii era un aer special: se unduia ușor agitat de curentul premergător al viitoarelor închisori de tranzit, de vîntul premergător al lagărelor polare, în celulele bisericii se desfășura ceremonia familiari-zării cu ideea că sentința a fost pronunțată și cîtuși de puțin în glumă; cu ideea că, oricît de crudă ar fi noua perioadă a vieții tale, creierul tre-buie să se transforme și s-o accepte. Acest lucru nu era deloc ușor de realizat.

Și aici nu există acea permanență a efectivului pe care o întîlnești în ce-lulele de anchetă, din care cauză acelea devin o aparență a unei familii. Aici, zi și noapte, băgau și scoteau cîte unul ori cu zecile, din care prici-nă tot timpul se schimbau locurile pe pardoseală și pe patul comun, și rareori se întîmpla să stai lîngă un vecin mai mult de două zile. Cînd dai peste un om interesant trebuie numaidecît să-l bombardezi cu întrebări-le, altfel riști să-l scapi pentru totdeauna.

Așa am pățit cu lăcătușul mecanic Medvedev. Cînd am început să dis-cut cu el, mi-am adus aminte că numele lui a fost pomenit de împăratul Mihail. Da, el era unul dintre „căuzașii” lui, unul dintre cei dintîi care au citit Manifestul către poporul rus și nu l-au denunțat. Medvedev a fost condamnat la o pedeapsă de neînțeles, rușinos de mică: trei ani în to-tal! În virtutea articolului 58, conform căruia și cinci ani era considerată o pedeapsă pentru copii. Probabil că, totuși, pe împărat l-au socotit nebun, iar pe ceilalți i-au grațiat din considerente de clasă, însă tocmai cînd mă pregăteam să aflu cum înțelege toate astea Medvedev - l-au luat „cu lucruri cu tot”. După unele împrejurări puteai crede că l-au luat ca să-l elibereze. Prin aceasta se confirmau cele dintîi zvonuri privind amnistia stalinistă, care în vara aceea ajunseseră și la noi, privind am-nistia nimănui, amnistie după care nici de sub paturi nu se eliberase vreun loc.

L-au luat la convoi, pentru lagăr, și pe vecinul meu, un bătrîn schutzbundist (toți acești schutzbundiși, care se sufocau în Austria conservatoare, aici, în patria proletariatului mondial, în 1937, au primit cîte ze-ce ani, găsindu-și sfîrșitul în insulele Arhipelagului). Lîngă mine s-a tras un omuleț oacheș, cu părul negru ca smoala, cu ochi frumoși ca de fe-meie: două vișine negre, dar cu un nas imens, care îi pocea chipul pînă la caricatură. Am stat lungiți unul lîngă altul douăzeci și patru de ore fără să ne adresăm vreun cuvînt; pe urmă a găsit un prilej să mă întrebe: „Drept cine r-nă luați?” Vorbea o rusă curentă,

corectă, dar cu accent. Am stat în cumpănă: parcă avea ceva caucazian. A zîmbit: „Mă dădeam ușor drept georgian, îmi spuneau lașa. Toți rîdeau de mine. Eu strîngeam cotizațiile de sindicat.” L-am examinat, într-adevăr, o figură comică: un bondoc, fața disproporționată, un zîmbet blînd. Și, brusc, s-a încordat, trăsăturile i s-au ascuțit, ochii i s-au contractat și m-au stră-puns, spintecîndu-mă ca o lovitură de sabie:

— Sunt agent de informații al marelui stat-major al armatei române, lo-cotenent Vladimirescu!

Am tresărit auzind această bombă. După ce cunoscusem aproape două sute de pseudospioni, n-aș fi crezut în ruptul capului că o să întîlnesc unul adevărat, gîndeam că așa ceva nici nu există.

Din povestirea lui am înțeles că se trăgea dintr-o familie aristocratică. De la vîrsta de trei ani a fost hărăzit marelui stat-major, la șase ani a fost încredințat pentru educație secției de informații. Cînd a crescut, și-a ales drept cîmp pentru viitoarea activitate Uniunea Sovietică, conside-rînd că aici se află cel mai aprig serviciu de contrainformații din lume și că este extrem de greu să lucrezi din cauză că toți se suspectează unul pe altul. Acum, făcînd bilanțul, socotea că a lucrat destul de bine aici. Cîțiva ani înainte de război-la Nikolaev, și se pare că a asigurat trupelor române cucerirea șantierului de construcții navale în stare perfectă. Pe urmă a fost la uzina de tractoare din Stalingrad, pe urmă la Uralmaș. A intrat să încaseze cotizația de sindicat în cabinetul directorului unuia dintre cele mai mari ateliere, a închis ușa după sine, zîmbetul de prostănac i-a dispărut de pe buze și i-a apărut acea expresie de sabie care taie fulgerător: „Ponomariov! (Acela purta alt nume la Uralmaș.) Te urmărim de la Stalingrad. Ți-ai părăsit postul (ocupase un post mare la uzina de tractoare din Stalingrad), te-ai aranjat aici sub un nume străin. Alege: să fii împușcat de ai tăi ori să lucrezi cu noi.” Ponomariov a ales să lucreze cu ei, ceea ce era caracteristic pentru un tip căruia îi plăcea viața de huzur. Locotenentul l-a dirijat pînă în ziua cînd a fost trecut în subordinea rezidentului german de la Moscova. Acela îl trimite la Podolsk într-o misiune de specialitate. Cum mi-a explicat Vladimirescu, agenții diversioniști sunt pregătiți multilateral, dar toți au o specialitate a lor, îngustă. Această specialitate a lui Vladimirescu era tăierea interi-oară a corzii

principale a parașutei. În Podolsk, în fața magaziei de pa-rașute, l-a întâmpinat șeful corpului de gardă (cine era, ce fel de om era acesta?) și l-a introdus pe locotenent în magazie pentru opt ceasuri din noapte. Sprijinind o scăriică de stivele parașutelor, fără să le despa-cheteze, Vladimirescu dădea la o parte capătul corzii principale, cu o foarfecă specială tăia patru cincimi din grosimea corzii, lăsînd doar o cincime care se va rupe în aer. Ani mulți Vladimirescu a învățat și s-a pregătit pentru această singură noapte. Acum, lucrînd febril, în opt ore a stricat cam două mii de parașute (cîte cincisprezece secunde pentru fiecare parașută?). „Am nimic o divizie întreagă de parașutiști!” a zis el și ochii ca două vișine i-au scăpărat răutăcios.

Arestat, a refuzat să facă mărturisiri și opt luni de zile, închis într-o celu-lă individuală de la Butîrki, n-au scos nici un cuvînt de la el. „Și nu v-au torturat??” - „Nu-u”, a zis el, vuguindu-și buzele, ca și cum n-ar fi admis o astfel de posibilitate pentru un supus nesovietic. (Bate-i pe ai tăi, ca să se teamă cei străini!... Iar spionul este un fond de aur, el poate va trebui schimbat) A venit ziua cînd i-au arătat ziarele: România a capitulat, faceți depoziții. El a continuat să tacă: ziarele puteau să fie false. I-au dat să citească ordinul marelui stat-major român: în conformitate cu prevederile armistițiului, marele stat-major ordona tuturor agenților săi să depună armele. El a continuat să tacă: ordinul putea să fie fals. În final l-au confruntat cu șeful lui direct de la marele stat-major. Acela i-a ordonat să se deconspire și să depună armele. Atunci, Vladimirescu a făcut mărturisiri cu sînge rece, și acum, în timpul unei zile ce se scurge cu încetineală în celulă, mi-a povestit și mie cîte ceva. Nici măcar nu l-au judecat! N-a primit nici o pedeapsă (el nu este de-al casei! „Eu sunt de carieră pînă la moarte, de mine vor avea grijă”)!

— Mi-ați făcut destăinuiri, am observat eu. Uitîndu-mă la fața dumneavoastră, pot să o țin minte, închipuiți-vă că vreodată ne întîlnim pe stradă...

— Dacă voi fi sigur că nu m-ați recunoscut - veți rămîne în viață. Dacă mă recunoașteți, vă omor ori vă silesc să lucrați pentru noi. El nu dorea cîtuși de puțin să-și strice relațiile cu vecinul de pat. A spus asta simplu, cu deplină convingere. Am crezut cu adevărat că pentru el nu însemna nimic să împuște sau să înjunghie.

În toată această lungă cronică de închisoare nu mi-a mai fost dat să întâlnesc un spion adevărat, în cei unsprezece ani de închisori, lagăre și exil, aceasta a fost unica întâlnire de acest fel, alții însă n-au avut nici una. Benzile noastre desenate apărute în tiraje uriașe prostesc tine-retul, băgându-i în cap că Organele prind numai astfel de oameni.

Era destul să-ți arunci privirea prin această celulă de biserică pentru a înțelege că tineretul este acela pe care îl prind în primul rînd. Războiul era pe sfîrșite, acum își puteau permite luxul să-i aresteze pe toți cei pe care puseseră ochii: nu va mai fi nevoie să-i cheme la oaste. Se povestea că, începînd din 1944 pînă în 1945, prin Mica Lubianka (pentru regiunea Moscova) a trecut „partidul democrat”. După cum se spunea, era alcătuit din vreo cincizeci de băiețandri, avea statut și carnete de membru. Cel mai în vîrstă dintre ei - elev în clasa a zecea la o școală din Moscova, era „secretarul general”. -În ultimul an de război, prin închisorile din Moscova au apărut și studenții, i-am întâlnit cînd ici, cînd colo. Cred că nici eu nu eram bătrîn, dar ei erau mai tineri...

Nici n-am băgat de seamă cum s-a petrecut această schimbare! În timp ce noi - eu, „căuzașul” meu, toți cei de o vîrstă cu mine, am luptat patru ani pe front, aici a mai crescut o generație! Oare a trecut atît de multă vreme de cînd noi călcam pe parchetul coridoarelor universității, crezîndu-ne cei mai tineri și cei mai inteligenți din țară și din lume?! Și deodată, pe dalele celulelor de închisoare se apropie de noi niște juni palizi și semeți, iar noi ne dăm seama cu uimire că nu suntem noi cei mai tineri și mai inteligenți, ci ei! Dar nu eram supărat din pricina asta, chiar de atunci eram bucuros să mă restrîng ca să le fac loc. Îmi era cunoscută pasiunea lor de a discuta cu toata lumea, de a ști totul. Le înțelegeam semeția, că, iată, au luat hotărîrea cea mai bună și nu regretă. Te trec fiorii văzînd cum aceste mutrișoare inteligente, îndră-gostite de ele însele, își fac aureolă din închisoare!

Cu o lună înainte, în altă celulă de la Butîrki, pe jumătate cu regim de spital, de-abia pășisem pe culoarul dintre paturi, încă nu zărisem un loc unde să mă aciuez, că mi-a și ieșit înainte, prevestind o discuție-dispu-tă, parcă rugîndu-se pentru ea, un tînăr palid cu o față delicată cum numai la evrei întîlnești, înfășurat, cu toate că era vară,

Într-o manta de soldat ponosită, găurită de gloanțe: avea febră. Se numea Boris Ga-mmmerov. A început să-mi pună întrebări. Conversația s-a desfășurat în jurul a două teme: biografiile noastre și politica. Nu țin minte cum a venit vorba de o rugăciune a deja răposatului președinte Roosevelt, tipărită în ziarele noastre, pe care am apreciat-o în felul următor:

— Firește, asta nu-i decît ipocrizie.

Și brusc sprîncenele gălbui ale tînărului au tresărit, buzele palide i s-au încordat, parcă s-a ridicat pușin și a întrebat:

— De ce? De ce nu admiteți că și un om de stat poate să creadă sincer în Dumnezeu.

Doar acestea au fost spuse! Să-l lăsăm pe Roosevelt, dar luați aminte din ce direcție vine atacul!... Să auzi asemenea cuvinte de la unul născut în anul 1923?... Puteam să-i răspund cu fraze foarte sigure, dar, prin închisori, siguranța mea începuse să se clatine și, pe lîngă aceas-ta, în noi se afla, separat de convingeri, un sentiment pur, care mi-a su-gerat că, acum, eu n-am emis o convingere proprie, ci una inoculată din afară. Și n-am izbutit să -l contrazic.

L-am întrebat numai:

— Dumneata crezi în Dumnezeu?

— Bineînțeles, a răspuns el liniștit.

Bineînțeles? Bineînțeles... Da, tineretul comsomolist își leapădă frunze-le, pretutindeni. Și NKCB a fost printre primii care au observat aceasta.

În ciuda tinereții sale, Boris Gammerov a luptat pe front ca sergent în- tr-o unitate antitanc, desant pe tancuri „patruzeci și cinci”, „adio, Patrie!” Ba chiar a fost rănit în plămîn, care nici pînă acum nu s-a vindecat și a dat în tuberculoză. Gammerov a fost demobilizat din armată ca invalid și a intrat la facultatea de biologie de la Universitatea de Stat din Mos-cova. Astfel în el s-au împletit două fire: unul care își avea obîrșia în viața lui de soldat, și altul - în viața studentască de la sfîrșitul războ-iului, care nu era cîtuși de puțin lipsită de inteligență și dinamism. Au format un cerc al celor care cugetau și erau preocupați de viitor (deși nimeni nu le încredințase această sarcină). Din acest cerc, ochiul ager al Organelor a remarcat trei, pe care i-a și înhățat. Tatăl lui Gammerov fusese bătut mortal în închisoare sau împușcat în anul 1937, iar fiul o apucase năvalnic pe

același drum. La anchetă a recitat cu simțire câte-va poezii scrise de el. (Regret mult că n-am memorat nici una și nici nu am de unde să fac rost, tare aș fi vrut să o reproduc aici.)

În câteva luni, drumul meu s-a intersectat cu toți cei trei „cauzași”: pe Viaceslav Dobrovolski l-am văzut într-o celulă de la Butîrki. Apoi, în biserica de la Butîrki m-a prins din urmă și Gheorghi Ingal. Cel mai în vîrstă dintre toți. În ciuda tinereții sale, era membru stagiar al Uniunii Scriitorilor. Avea un condei foarte sprinten, îi plăcea să folosească mult contrastul în scris. În fața lui, dacă ar fi fost conformist din punct de vedere politic, s-ar fi deschis făgașuri literare pe cît de impresionante, pe atît de amăgitoare. Avea aproape încheiat un roman despre Debussy. Dar primele succese nu l-au secătuit de idei. La înmormîntarea mento-rului său Iuri Tînianov(8), a spus în cuvîntul său că acesta a fost hăituit, și astfel și-a asigurat o condamnare de opt ani.

Aici ne-a ajuns din urmă și Gammerov și în așteptarea trimerii la Kras-naia Presnia a trebuit să înfrunt de unul singur punctul lor de vedere unitar. Această înfruntare a fost dificilă pentru mine. În perioada aceea eram încă adeptul concepției care nu e în stare nici să recunoască un fapt nou, nici să aprecieze o opinie nouă înainte de a găsi pentru ele o etichetă din rezerva pregătită: fie dualism agitat de mic-burghez, fie nihilism belicos al intelectualității declasate. Nu-mi aduc aminte ca Ingal și Gammerov să-l fi atacat pe Marx, dar țin minte ca l-au atacat pe Lev Tolstoi - și din ce direcție! Tolstoi a respins biserica? Dar el n-a ținut seama de rolul ei mistic și organizator! A respins învățătura Bibliei? Dar pentru știința modernă în Biblie nu există contradicții, nici chiar în prime-le rînduri referitoare la facerea lumii. A respins statul? Dar fără stat nu vom avea decît haos! A propovăduit contopirea muncii intelectuale și fizice în același om? Asta însă nu este decît o nivelare absurdă a aptitu-dinilor! Și, în sfîrșit, după exemplul samavolniciei lui Stalin, putem con-stata că personalitatea istorică este în stare să devină atotputernică, iar Tolstoi a luat acest lucru în derîdere!

Și în anii premergători închisorii, și în cei din închisoare, am socotit, de asemenea, că Stalin a imprimat o orientare fatală evoluției statalității so-vietice. Iată însă că Stalin a murit încetișor, dar cît de mult s-a schimbat cursul corăbiei? Amprenta proprie, personală pe

care a lăsat-o asupra evenimentelor se rezumă la: obtuzitate deprimantă, despotism, autoelo-giere. În rest, el a călcat exact în urma indicată de Lenin și ascultînd sfaturile lui Troțki.

Băieții mi-au recitat din versurile lor și m-au rugat să fac același lucru, dar versurile mele încă nu existau. Au recitat mult din Pasternak(9), pe care îl divinizau. Cîndva, citisem și eu Sora mea viața, dar nu mi-a plă-cut, o socoteam departe de făgașurile simple ale oamenilor. Ei însă mi-au revelat cuvîntul din urmă al lui Schmidt la judecată, care m-a im-presionat nespus, căci semăna cu cazul nostru:

Treizeci de ani am dus în mine /lubirea de țara natală, / Și cîtuși de pu-țin a voastră milă/ Eu n-o aștept./ Și n-o doresc.

Gammerov și Ingal aveau o stare de spirit atît de luminoasă: nu aveau nevoie de mila, de îngăduința voastră! Temnița nu ne apasă, suntem mîndri că ne aflăm în ea! (Deși nu știu cine ar fi capabil să nu se simtă apăsător? Tînăra soție a lui Ingal, la numai cîteva luni, s-a dezis de el și l-a părăsit. Gammerov însă, din cauza căutărilor revoluționare, nu avea o prietenă apropiată.) Oare nu aici, în celulele închisorii, ajungi la înțele-gerea marelui adevăr? E strîmtă celula, dar nu-i mai strîmtă oare lumea liberă? Oare nu poporul nostru, chinuit și amăgit, se află întins lîngă noi sub paturi și în culoarul dintre ele?

Să nu m-alătur țării-ntregi/ Cu mult mi-ar fi mai greu,/ Și drumul ce l-am străbătut/ Eu nu-l regret acum.

Tineretul care zace în celulele închisorilor cu statut de condamnat poli-tic nu reprezintă niciodată tineretul mediocru al țării, el este întotdeauna cu mult mai avansat. În anii aceia, ceea ce urma să se întîmple cu întreaga masă a tineretului era doar: „să intre în stadiul descompunerii”, al dezamăgirii, al indiferenței, să prindă gustul vieții dulci, și abia atunci poate, poate de la acest nivel confortabil, să înceapă-urcușul amar spre un nou pisc - peste vreo douăzeci de ani? Dar tinerii deținuți din anul 1945, beneficiari ai articolului 58-10, au sărit peste această viitoare prăpastie de indiferență dintr-un singur pas, și își țineau curajoși capul sus - sus pe eșafod, sub secure.

În biserica de la Butîrki, condamnați, tăiați și izolați, studenții din Mosco-va au compus un cîntec, pe care îl cîntau înaintea amurgului cu vocile lor încă firave:

De trei ori, zilnic, mergem după ciorbă, Cîntînd, mai scurte facem serile, C-un ac, ajuns la noi prin contrabandă, Ne coasem traista de călătorie.

De-acum de soarta noastră nu ne pasă, Căci am semnat - ah, să ple-căm odată! Și reveni-vom oare-aici cîndva/ Din cea Siberie îndepărta-tă?

Doamne-Dumnezeule, oare noi am scăpat prilejul? În timp ce frămîn-tam noroiul pe cîmpul de operații, ne ghemuiam în gropile obuzelor, priveam din tufișuri cu luneta binoculară, aici a crescut un alt tineret și a pornit la drum! Oare n-a pornit într-acolo?... Într-acolo, încotro noi n-am putea nici măcar îndrăzni? Pentru că n-am fost educați astfel.

Generația noastră se va întoarce de la război, va preda armele, își va zornăi decorațiile și va povesti cu mîndrie peripeții de pe front, iar frații noștri mai mici doar vor strîmba din nas: Vai, ce prostănaci!...

Sfîrșitul Părții a Doua

CONȚINUTUL CAPITOLELOR

Partea ÎNTÎI - INDUSTRIA PENITENCIARĂ

Capitolul 1 – ARESTAREA

Cum se ajunge în Arhipelag. - Ce sentiment îți dă arestarea - „Pentru ce?” - Arestarea tradițională. - Cum se face o percheziție. - Avantajele arestărilor nocturne. - Clasificarea arestărilor. - Știința percheziției. Inventivitate la arestări. - Nimeni nu este pregătit să opună rezistență. - Fuga lui Andrei Pavel. - Mecanismul epidemiilor de arestări. - „Își vor da seama - mă vor elibera”, pasivitate generală. - Cum ar fi posibil să te împotrivești?! - Din ce este alcătuită o arestare, - Ce gânduri stîrnește. - După arestare te simți ușurat. - Să strigi? - De ce am tăcut eu - Arestarea mea. - Comandantul de brigadă Travkin. - Serviciul de contrainformații al armatei. - Cei trei tanchiști. - Un spion viu. - Glume la defecare.

Capitolul 2 - ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

Valurile cele mai mari: deschiaburirea, anii postbelici și anul 1937. - Organele se antrenau neconținut - Întemnițări imediat după Octombrie - Lozinca leninistă a dezinfecției - Definiția „insectelor” - Unicitatea VCEKA. - Mișcările populare pentru apărarea bisericilor. - „Com-ploturile” provinciale. - Sistemul ostaticilor - Teroarea roșie și natura ei - Valurile socialiștilor - Valul celor întorși în patrie - Intelectualitatea „care gravita în jurul cadeților” - Cine se împotrivea detașamentelor de colectare a produselor agricole - Lichidarea ultimilor albgardiști - Scufundarea șlepurilor - Conștiința revoluționară - Valurile delinc-venților de drept comun. - Lagărele de concentrare din gubernia Tambov - Marinarii din Kronstadt - Intensificarea represiunii în 1921 - Comitetul de ajutorare a victimelor foametei - Arestările studenților, greva de la MVTU. - Marea pasiență a socialiștilor - CEKA și adepții „bisericii vii” - Valurile preoților, filosofilor religioși, ale credincioșilor de rînd. - „Călugărițele” - Prostituatele - Cele dintîi valuri naționale - Valurile studențești - „Epuizarea ofițerilor” - Ce destin aveau familiile lor - Cazacii din insula Lemnos. - Foștii funcționari - „Pentru tăinuirea originii sociale” - Cine izbutea să răzbească îndărăt - Rămășițele Crucii Roșii politice - Contingentul lui Voikov - Profilaxia socială - Varențov, seratele muzicale - Liceenii și juriștii - Inginerii-sabotori - „Limitatorii”. - Cei care refuzau să devină informatori - Primele procese publice -

Folosirea poporului drept coparticipant la represiune - Proteste izolate - Cele „Şase condiții”, întorsătura cu inginerii - Procesul „Biroului unional al menşevicilor” - Procesul, care n-a mai avut loc, al „Partidului Țărănesc al Muncii” - Grupul lui Kondratiev-Ceaiarov - Valurile care curg tot timpul (credincioşii, socialiştii, naţionalişti) - Grupul istorici-lor, 1929 - „Opoziția muncitorească” - Troţkiştii - Nepmanii - Valul „aurului” - Valul format la introducerea noului sistem al buletinelor de identitate - Valul deschiaburiţilor, particularităţile lui. - Termenii „chia-bur” şi „coadă de topor” - Valul „sabotorilor” din agricultură, pentru neîndeplinirea normei de predare a cotelor de cereale, valul „culegă-torilor de spice” - Legea din 7 august 1932 - Valul Kirov - Valuri mici, paralele - Paragraful Zece - Prezentarea articolului 58 al Codului Penal şi comentarea in extenso a paragrafelor lui - Valul anilor 1937-1938 – Lovitura dată cercurilor conducătoare - Aplauze interminabile – Procen-tul „gradaţilor” şi al muritorilor de rînd - Cifrele-sarcină de plan - Valurile speciale: întoarcerea spionilor sovietici; kavejediştii; coreenii; letonii - Sfîrşitul Marii Pasienţe - Intelectualitatea - Cazul profesorilor din Sverdlovsk – Inginerii. Membrii de familie - Acuzaţii excesive şi absurde, la oraş şi la sate. - Conceptul de „vină” - oportunism de dreapta - Antivalul anului 1939 - Valurile 1939: cehii, polonezii, ucrainenii de apus, bieloruşii de apus, moldovenii - Prizonierii din războiul finlandez - Arestări şi execuţii la începutul războiului în regiunile apusene şi Țările Baltice - „Colportorii de zvonuri şi provocatorii de panică” - Piese pentru aparatele de radio - Valul nemţilor - Valul încercuiţilor - Arestări în armata din Extremul Orient - Valul generalilor - Valul celor care nu s-au evacuat din Moscova - Valul militarilor aflaţi sub incidenţa ordinului Nr. 227 - Valul din teritoriile ocupate (58-la), al foştilor prizo-nieri (58-lb) - Pentru ce erau de fapt condamnaţi - „Africanii” -Grupul lui Kadenko - Deportarea din 1943-1944 a naţionalităţilor, cum s-a pro-dus ea - „Criminalii de război” germani şi japonezi - Valul emigranţilor ruşi -Vlasoviştii - Civili care fugeau de Puterea Sovietică - Cum a tăinuit Occidentul predarea lor - Armata Krajowa - Banderoviştii - „Fetele pentru străini” - Copiii spanioli - Antivalul preoţilor - Sistemul valurilor criminalilor şi condamnaţilor de drept comun - Pulsaţia Decre-telor - Legea „patru pe şase” - Termenul de douăzeci şi cinci de ani - Ne-denunţarea delictului de

drept comun - Recidiviștii din anii 1948-1949 - „Copii-răzbunători” - Valurile anilor 1948-1950 - Divulgatorii secretelor de stat - Banderoviștii și locuitorii Ucrainei de Apus – Profila-xia socială în Țările Baltice - Grecii din Caucaz - Evreii, afacerea medicilor - Pușcării goale n-au existat

Capitolul 3 - ANCHETA

Cine se aștepta la tortură în secolul al XX-lea? - Nu trebuie să ne amintim. Ancheta - strecurare printr-o conductă. - „Cazurile” umflate din primii ani ai puterii sovietice. - Căutarea unor culpe inexistente. - Nu culpă, ci cărei clase aparține. - De acolo nu se mai întoarce nimeni. - Cercetarea prealabilă? - Pistolul pe masă. - Interogatoriile nocturne. - Celulele fierbinți. - Torturile au existat mereu. - Categoriile arestaților supuși torturilor. - Grupul lui Romualdas Skirius. - Mărturisirea personală în locul probelor materiale, teoria lui Vișinski. - Cum s-a înrădăcinat practica torturii. - Avantajele procedeeleor blânde. - Procedeele psihice. - Fizice. - Combinarea lor. - Insomnia. - Banda rulantă a anchetei. - Boxa ploșnițelor. - Carcerele. - Foamea - Bătaia - Zăbala - Nimeni nu este pregătit pentru anchetă. - Erorile intelectualilor. - Codul penal și Codul de procedură penală, articolele lor necunoscute. - Cum este folosită singurătatea inculpatului. - Supraaglomerarea celulelor de anchetă (1918, 1931, 1937, 1945) și influența ei. - Cîteva schingiuri. - Bîta lui Riumin. - De barbă și mustăți. - Lucrul cel mai cumplit - Cum ești înduplecat în celulă să cedezi. - Argumentele ortodocșilor comuniști. - Ce valorează ortodocșii înșiși. — Cine de cine s-a dezis. - Berdiaev în 1922. - Băbuța credincioasă. - Cum se comportau la anchetă vechii revoluționari ruși. - Compararea anchetei țariste cu cea sovietică. An-cheta mea. - Funinginea din coșurile de la Lubianka. - Organele nu caută dovezi. - Cum se trăgănează ancheta. - Interogatoriul la procuror. - Articolul două sute șase. - Semnături privind nondivulgarea.

Capitolul 4 - GĂITANELE ALBASTRE

Noi nu-i vedeam pe anchetatorii noștri. - Cum să-i explici? - Divnici compară Gestapoul și MGB-ul. - Anchetatorii își formulează principiile. - Motivele lor. - Tinerii ghebiști sunt încîntați de putere. - Fidelitate față de Organe! - Distracții înviorătoare. - Să nu-ți reții furia. - Curiozitatea sexuală. - Posibilitățile de agoniseală. -

Răzbumarea procurorului. - Lăcomia anchetatorilor. - Orgia. - Ghebiști arestați. - Valurile ghebiștilor. - Abakumov și Riumin la închisoare.- Oare ce am fi devenit fiecare dintre noi? - De ce ne împotriveam școlilor NKVD-ului. - Ce fac epoleții din om. - Cea dintîi etapă a mea - Geamantanul de ofițer. - Mînia cără-ușilor. - Sunt ofițer! - Linia binelui, linia răului. - Ghebiști cumsecade. - Locotenentul Ovsianikov. - Lecția Verei Korneeva în cancelaria ghe-biștilor. - D.P. Terehov, judecător suprem. - Supraveghetoarea Casei Mari. - Nu tot ceea ce pare bun este bun. - Culoarea cerului. - Iagoda și icoanele. - Natura nelegiurii. - Rodul ideologiei. - Pragul nelegiurii.-Ju-decare criminalilor în Germania Occidentală și mila față de ei în țara noastră. - Oare cum ar putea Rusia să se purifice?

Capitolul 5 - PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

Casa cea Mare în timpul blocadei Leningradului. - Cea dintîi celulă de anchetă! - Suhanovka - Celula individuală de anchetă de la Suhanovka - Noi, oamenii! -Intrarea mea în cea dintîi celulă. - Releul-informator. - închisoarea nu-i o prăpastie. - Viață confortabilă.-Generațiile precedente. - Viața la începuturile Lubiankăi. - Anatoli Fastenko. -Am-nistia de la 17 octombrie 1905. - Evadările din acei ani. - Canadianul fost marinar pe crucișătorul „Potiomkin”. - Nu tot ce intră în urechile noastre.-Un inginer de formație sovietică. - „Dacă va trebui să mor”. - Programul unei zile la Lubianka - Premeditat sau de la sine? - Arnold Susi. - Rația de dimineață.- Medicul închisorii. - Drepturile noastre. - Celula 53. - Plimbarea pe acoperișul Lubiankăi. - Din istoria Estoniei. - Biblioteca de la Lubianka.-Luri Evtuhovici, povestea lui. - Termenul „vla-sovist”.- Ziua de la Lubianka către sfîrșit. - Filantropia penitenciară înainte de revoluție.- Indicii la închisoare.-„Împăratul Mihail”. -Sfîrșitul războiului în pușcărie.

Capitolul 6 - PRIMĂVARA ACEEA

Prizonierii ruși de o vîrstă cu Octombrie. - Cum s-au întors. - Ce au îndurat. -Patria i-a trădai de trei ori. - Cum cedăm ideilor preconcepute. - De unde atîția trădători? - Nerecunoașterea prizonieratului. - Ce soluții mai avea un prizonier de război. - Spioni pentru un ceas. - Pedepsirea celor mai fideli. - Lagărele de verificare și filtrare. - „Ah, dacă aș fi știut!”

Biografia generalului A.A. Vlasov. - Formațiunile voluntare antisovietice din primii ani ai războiului. - Teama lui Hitler de a crea forțe armate rusești. -Călătoriile de propagandă ale lui Vlasov. - Speranțele pe care vlasoviștii și le-au pus în aliați. - Episoade din lupta vlasoviștilor. - Un călăreț fugărește un prizonier.- Destinul brigăzii din Lokot, regiunea Briansk. - Acordul pentru crearea diviziilor rusești în toamna lui 1944. - Comitetul pentru Eliberarea Popoarelor Rusiei, manifestul de la Praga. - Primele și ultimele acțiuni ale diviziilor rusești întâi și a doua.- Neînțele-gerea de care a dat dovadă Occidentul. - Inutila capitulare. - Destinul rămășițelor. - Predarea cazacilor de către Anglia. - Roosevelt și Chur-chill?... - Lagărele de concentrare englezești. - Despre vlasoviști în general.- Destinele emigrației ruse. - Cum i-a ademenit patria - Cum au întors pe dos Codul penal pentru acuzarea lor. - Colonelul Iasevici. - Igor Tronko, generația mea din emigrație.-Legenda despre Altai. - Așteptarea amnistiei din primăvara aceea.-La „gara” Butîrki să primim sentințele.

Capitolul 7 - SALA MAȘINILOR

Cum erau comunicate sentințele OSO.Sentințele administrative înainte de revoluție. - Troica GPU-ului. - Troicile. -Reorganizările și raportul lor cu OSO. - Articolele siglă. -- Avantajele OSO față de tribunal. - Sentințele comunicate ulterior.-Caracterul închis al proceselor politice. - Comparație cu vechea Rusie. - Avocații acuzatori. - Predeterminarea sentințelor. - Interpretările in extenso ale codului. – Instrucțiunile secrete. - Are vreun sens sentința de achitare? - Cazul lui Pavel Ciulpeniov. - Întîmplări din sălile tribunalelor. - Mă întîlnesc cu Tribunalul Suprem.

Capitolul 8 - LEGEA-COPIL

Noi uităm totul... - „Represiunea extrajudiciară” a CEKA. - Cifrele cekis-te ale celor executați în comparație cu cele rusești dinainte. – Tribunale-le după Octombrie. - Asemănarea dintre tribunalele populare și tribuna-lele revoluționare. -Tribunalele căilor ferate, tribunalele VOHR-ei. - Înființarea Tribunalelor Militare Revoluționare și principiile activității lor. - Cifrele celor executați în anul 1920. - Tribunalele ca detașamente de luptă. - Cînd dispare sensul dreptului de apel. -Locurile vii ale acestor ani. - Răscoalele țărănești. - Tribunalul din Riazan judecă un tolstoian. - Cartea discursurilor lui

Krîlenko. - Sarcinile generale ale justiției sovietice. - Cazul ziarului „Russkie Vedomosti”. - Cazul celor trei anchetatori de la tribunalul revoluționar din Moscova - Cazul lui Kosîrev. - Neplăcerile de la CEKA din februarie 1919. - Procesul clericilor (Samarin ș.a.). - Clopotele de alarmă din Zvenigorod. - Procesele religioase din provincie, loviturile date bisericilor și mănăstirilor. - Circulara din 1920 privind lichidarea moaștelor. - Cum puneau bolșevicii problema intelectualității. - Procesul „Centrului tactic”. - Adevărata lui poveste. - „Cazul Taganțev”.

Capitolul 9 - LEGEA SE MATURIZEAZĂ

Procesul Direcției pentru combustibil. - Revirimentul represiunii după războiul civil. - Cazul inginerului Oldenborger. - Foametea din ținuturile de pe Volga și confiscarea odoarelor bisericești. - Procesul ecleziastic de la Moscova din anul 1922, - Procesul ecleziastic de la Petrograd. - Procesul eserilor. - Repetiția mîniei maselor. - Tortura cu moartea. Cazul lui Savinkov. - Moartea lui.

Capitolul 10 - LEGEA ÎN FLOARE

Noua idee a lui Lenin: expulzarea intelectualității peste hotare în 1922. - Geneza conceptului „diversiune”. - Afacerea Șahtî. - Eșecul cu Palcin-ski, von Meck, Veliciko. - Procesul „Partidului industrial”. - Există oare o enigmă a proceselor exemplare de la Moscova? - Procesul „Biroului Unional al Menșevicilor” și cum a fost înscenat. - M.P. Iakubovici. - Procesele anilor 1937-1938. - Enigmă? - Oare astfel de revoluționari erau ei? - Selecția candidaților pentru roluri. - Istoria secretă a ultimelor luni ale lui Buharin. - Afacerea din Kadîi, procesul raional. - De ce în țară nu au existat procese publice.

Capitolul 11 - PEDEAPSA CAPITALĂ

Desființarea pedepsei cu moartea în timpul Elizavetei. - Moderația urmașilor ei. - Datele lui Taganțev privind execuțiile de la sfîrșitul secolului al XIX-lea -începutul secolului al XX-lea. - Istoria pedepsei cu moartea sub bolșevici. - Minciuna desființării ei, tertipuri și ocolișuri. - Execuțiile anilor '30, cei șase țărani din Țarskoe Selo. - Execuțiile din 1937-1938. - Zigzagurile ultimilor ani ai epocii staliniste. - Pentru ce se dădea pedeapsa prin împușcare. Exemple. - Izbucnirea salvatoare a lui K.I. Strahovici. - Dacă am privi fotografiile lor... - Sentimentele ultimelor clipe. - Suferințele zilnice ale condamnaților la moarte în pușcăriile arhipline. - De ce erau ținuți

atîta vreme cu această sentință? - Cercetările științifice ale celor condamnați la moarte și ale anchetatorilor. - Celula condamnaților la moarte ca procedeu de anchetă. - Psihologia atitudinii de neîmpotrivire. - V.G. Vlasov sub sentința pedepsei cu moartea - Celulele condamnaților la moarte din Kineșma.- Ritmul celor douăzeci și patru de ore. - Bsaulul Homenko. - Insultarea călăului. - Cum a primit Vlasov grațierea.

Capitolul 12 - TIURZAK .

Slăbirea regimului penitenciar rus la începutul secolului al XX-lea. - Consolidarea celui sovietic începînd din 1918. - Regimul politic. - Lupta pentru autoapărare a deținuților din pușcăriile sovietice. - Eserii la schi-turile din Solovki (1922-1925). - Izolatorul din Verhneuralsk după 1925.-

Forța grevelor foamei. - Împiedicarea grevelor foamei în anii '20. - Reprimarea lor în anii '30. - Alimentarea forțată. - Greva foamei ca acțiune contrarevoluționară. - Cum greva foamei a fost înfrîntă de închisoarea de Tip Nou. - Nu există opinie publică! - Sfîrșitul socialiștilor în Marea Pasiență. - Autoizolarea lor de „kaeri”. - „Politicii” văzuți de „kaeri”. - Autoizolarea troțkiștilor și comuniștilor. - Cui îi este destinată recluziunea. - Consolidarea și extinderea închisorii centrale sub puterea sovietică. - Regimul izolatoarelor politice. - Și cum îl îndură un deținut. - N. Kozîrev, miracolul cu astrofizica.

Partea a DOUA - PERPETUUM MOBILE

Capitolul I - CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

Un sistem bine pus la punct. - Îmbarcarea în vagon-zak. - Cum să-ți imaginezi aceasta din trenul vecin? - Originea termenului „vagon stolî-pinist”. - Cum este orînduit acest vagon. - Gradul de încărcare. - Scrumbie sărată și fără apă, de ce. -Cum se rezolvă „ușurarea” într-un vagon-zak. - Amestecarea politicilor cu delincvenții de drept comun. - Privilegiile politicilor în pușcăriile țariste. - Prima întîlnire cu bandiții. - Deteriorarea vechilor noțiuni. - Izolarea articolului Cincizeci și Opt și ne-putința lui. -Nepedepsirea hoților și bandiților. - Cum este fundamentat acest lucru de către Cod și marxism. - Participarea escortei la furturile hoților. - Furtul direct săvîrșit de escortă, care sunt procedeele. - Cum află deținuții itinerarul. - Cum expediezi o scrisoare dintr-un vagon-zak.

Să nu ai nimic! - Să privești și să memorezi. - Povestea lui Max Santerre. - Povestea lui Ivan Kovercenko. - Eric Andersen ascultă ce îi spune o fată rusă.- „Pendulul” din vagon-zak. - Debarcarea. - Cum trebuie să te așezi pe pământ. - Pomană de la oamenii liberi. - Să îndrăgești astfel de clipe! - Luați-vă de brațe! - Luați-vă de călcâie! - Hăituirea celor care rămân în urmă. - Dubele anilor '20. - Colaborarea postbelică. - Structura interioară a dubei. - Cum operează în dubă hoții. - Întâlnirea cu locotenent-colonelul Ivanov.

Capitolul 2 - PORTURILE ARHIPELAGULUI

Cum se confecționează harta lor. - Trăsături comune. - Comparația unor închisori de tranzit diferite în epoci diferite. - Punctele de tranzit ale lagărelor din nord. - Închisorile fără hîrdaie igienice. Ce se poate face în astfel de cazuri? - Băile închisorilor de tranzit. - Hoții și bandiții „slujbași” în pușcăriile de tranzit. - Cîinii. - Tertipurile hoților. - Rarele cazuri de împotrivire a politicilor. - Umilirea mea la Krasnaia Presnia. - Prima scrisoare după arestare. - O femeie pe colina de lîngă închisoarea de tranzit din Kuibîșev. - Viitoare monumente ale Arhipelagului? - Lărgimea orizontului la închisoarea de tranzit. - Eric Arvid Andersen și povestea lui. - Nonsensul transferărilor masive. - Și al celor individuale. - Tranzitul - prilej de odihnă. -Muncile inumane de la închisorile de tranzit. - Cît este de greu să te dezbari de gustul puterii. - Krasnaia Presnia în 1945. - Itinerar pentru șperț. - Eliberarea sufletului prin renunțarea la orice deșertăciune. - Schimbul de condamnări. - „Cumpărătorii” la închisorile de tranzit - Tîrgul de sclave. - Învățăturile unui deținut cu repartiție specială. - Cu orice preț?

Capitolul 3 - CARAVANELE ROBIILOR

Avantajul „trenurilor roșii” pentru stat - Amenajarea vagonului de marfă. - Pregătirea convoiului. - Ascunderea de ochii populației. - Expedierile din Oriol în 1938. - Tehnica îmbarcării. - Procedee de percheziție. - Escorta trage foloasele. - Hoții și bandiții în vagonul roșu. - Neregulile cu mîncarea. - Verificările nocturne cu ciocanele. - Morți de frig. - Trenurile lungi și agentul Ministerului Afacerilor Interne. - Pe platformele trenuțului. - Cînd nu există nici un lagăr. - Transporturile cu șlepul spre Nord. - Hoții în aceste condiții. - Un caz de împotrivire. - Vapoarele pe Kolîma. - Incendiul de pe „Djurma” în 1939. - Deplasarea în continuare pe Kolîma - Jefuirea la sosirea în

Magadan. - Transporturile pedestre spre Nord. - Hrana - Împușcarea pe drum. - Îndemnarea cu bîtele. - Deplasările pedestre prin orașe, în anii '20-'30. - Toate mijloacele sunt rele, dar mai apoi - și mai rele.

Capitolul 4 - DIN INSULĂ ÎN INSULĂ

Cazul fericit al unui deținut cu repartitie specială. - Escorta specială. - Cum am fost luat din lagăr. - Legenda despre șaraški. - Impresiile des-pre călătoria printre oameni liberi. - Simțămîntul de ușurare o dată cu întoarcerea pe Arhipelag. - E mică lumea! - Telegraful deținuților. - Asociația științifico-tehnică din celulă. - Timofeev-Ressovski. - Fericirea somnului de pușcăriaș. - Celula 75 de la Butîrki; oameni. - Lecturile serale. - Percepția captivilor. - Biserica din Butîrki, viața de pușcărie în ea - Spionul român Vladimirescu. - Tineretul postbelic la Butîrki. - Gammerov. - Ingal. - Mîndria de a fi la închisoare. - Cîntecul studenților. - Generația nouă - Încotro?...

ABREVIERI ȘI SIGLE

ASA - Antisovetskaia aghitația (Propagandă antisovietică); articol-siglă.

Belomorkanal - Belomorsko-Baltiiskii Kanal (Canalul Marea Albă - Marea Baltică).

Belomorstroi - Belomorskaia stroi[ka] (Șantierul de construcție a cana-lului Marea Albă-Marea Baltică). În cea mai mare parte lucrările au fost executate cu deținuți.

Butiur - Butîrskaaia tiurma (închisoarea Butîrki).

Cadeții (KD) - Partidul constituțional-democrat (1905-1917). Program: monarhie constituțională și parlamentară, libertăți democratice, marea proprietate asupra pămîntului etc. Lideri: P.N. Miliukov, A.I. Șingariov, V.D. Nabokov ș.a. Adversari ai bolșevicilor; după revoluția din octom-brie aceștia au interzis partidul cadeților.

CEKA - Cerezvîceainaia komissiiia po borbe s kontrrevoliuției, sabota-je-m i spekuliației (Comisia extraordinară pentru combaterea contrarevo-luției, a sabotajului și a speculei). A funcționat în perioada 1917-1922, fiind predecesoarea organelor securității sovietice.

Cekist - agent al CEKA.

CEON - ceast osobogo naznaceniiia (unitate cu destinație specială).

CIS - cilen semii (membru de familie); articol-siglă.

Dalstroi - Glavnoe upravlenie stroitelstva Dalnego Severa (Direcția ge-nerală pentru construcția Nordului îndepărtat).

Dneproghes - Dneprovskaia ghidroelektrostanția (Centrala hidroelec-trică de pe Nipru).

DPZ - dom predvaritelnogo zakliuceniia (unitate de detenție preventivă).

Eserii (SR) - Partidul socialiștilor-revoluționari (1901-1923). Lideri: V.M. Cernov, A.P. Gotz, N.D. Avksentiev ș.a. Obiective principale: republică democratică, libertate politică, legislație muncitorească, socializarea pământului. Principala tactică de luptă: terorismul individual. După revoluția din februarie, împreună cu menșevicii, au obținut majoritatea în Soviete și au intrat în Guvernul provizoriu. După Octombrie bolșevicii i-au acu-zat de activitate antisovietică și contrarevoluționară.

GB - Gosudarstvennaia bezopasnost (Securitatea de stat); ghebist: agent al GB.

GOSPLAN - Gosudarstvennii planovii komitet [Soveta Ministrov] (Comitetul de stat al planificării de pe lângă Consiliul de Miniștri).

GPU — Gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat). A înlocuit CEKA în perioada februarie - decembrie 1922.

GULAG - Glavnoe upravlenie lagherei (Administrația generală a lagă-relor).

Inturist - Inostrannii turist (Turistul străin); firmă de servicii pentru turiștii străini și organizatoare de excursii în străinătate pentru cetățenii sovi-etici.

Kaer (KR, kontra) - kontrrevoluționar (contrarevoluționar).

KGB - Komitet gosudarstvennoi bezopasnosti (Comitetul securității de stat). Funcționează din 1954, pe lângă Consiliul de Miniștri.

Kombedî - Komitetî bednotî (Comitetele sărăcimii); organizații ale sără-cimii sătești, create în Rusia europeană (11 iunie 1918), constituind în majoritatea cazurilor organele efective ale puterii de stat. La sfârșitul anului 1918 și-au predat atribuțiile sovietelor sătești.

Komintern - Kommunisteskii internațional (Internaționala comunistă. Internaționala a III-a); organizație (1919-1943) care a reunit partidele comuniste din diferite țări, creată din inițiativa lui V.I. Lenin.

KPZ - kamera predvaritelnogo zakliuceniia (celulă de detenție preven-tivă).

KRA - kontrrevoliuționnaia aghitația (propagandă contrarevoluționară); articol-siglă.

KRD - kontrrevoliuționnaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară); articol-siglă.

KRM - kontrrevoliuționnoe mîșlenie (gîndire, intenție contrarevoluționară); articol-siglă.

KRTD - kontrrevoliuționnaia troțkistskaia deiatelnost (activitate contrarevoluționară troțkistă); articol-siglă.

KVC - Kulturno-vospitatelnaia ceast (Secția cultural-educativă).

KVJD - Kitaisko-vostocinaia jeleznaia doroga (Calea ferată a Estului chinezesc); Kavejedist - lucrător la KVJD.

LKSM - Leninskii kommunisticeskii soiuz molodioji (Uniunea tineretului comunist leninist).

MGB - Ministerstvo gosudarstvennoi bezopasnosti (Ministerul securității statului).

MHAT — Moskovskii Hudojestvennîi Akademiceskii Teatr (Teatrul Academic de Artă din Moscova).

MOGES - Moskovskoe obiedinenie gosudarstennîh elektrostanții (Uniu-neia centralelor electrice de stat din Moscova).

Mossovet - Moskovskii sovet [deputatov trudiașcihsia] (Sovietul din Moscova [al deputaților muncitorilor]).

MVD - Ministerstvo vnutrennih del (Ministerul afacerilor interne).

MVTU - Moskovskoe vîșșee tehničeskoe učilișce (Școala tehnică supe-rioară din Moscova).

Narkomat - Narodnîi komissariat (Comisariatul poporului). .

NEP - Novaia ekonomiceskaia politika (Noua politică economică); poli-tica economică a PCUS și a statului sovietic în perioada de trecere de la capitalism la socialism. I s-a spus nouă spre deosebire de politica zi-să a „comunismului de război”. A fost aplicată din 1921 pînă la mijlocul deceniului al treilea.

NKGB - Narodnîi komissariat gosudarstvennoi bezopasnosti (Comisa-riatul poporului pentru securitatea statului).

NKPS - Narodnîi komissariat putei soobșcenii (Comisariatul poporului pentru căile de comunicație).

NKVD - Narodnîi komissariat vnutrennih del (Comisariatul poporului pentru afacerile interne).

NPGG - nelegalnîi perehod gosudarstvennoi graniț (trecerea ilegală a frontierei de stat); articol-siglă.

NȘ - nedokazannîi spionaj (spionaj nedovedit); articol-siglă.

NTS - Narodno-trudvvoi soiuz (Alianța populară a muncii); organizație a emigranților ruși din Germania (cu filiale și în alte orașe din Europa), ca-re avea ca obiectiv principal al activității sale propaganda antisovietică. En-te-esovist -membru, simpatizant al acestei organizații.

OGPU - Obiedinionnoe gosudarstvennoe politiceskoe upravlenie (Direcția politică de stat unificată). Organ al securității (1923-1934), coor-donator al activității GPU-urilor din republicile unionale.

OLP - otelnîi laghernîi punkt (filială de lagăr autonomă).

OSO - osoboe soveșceanie (conferință specială); comisie specială deli-berativă pe lângă GPU - NKVD.

Osoaviahim - Obșceslvo sodeistviia oborone, aviafionnomu i himices-komu stroitel-stvu SSSR (Asociația pentru sprijinirea apărării, dezvoltării aviației și chimiei în URSS).

PD - prestupnaia deiatelnost (activitate criminală); articol-siglă.

PFL -proverocino-filtraționnîi lagher (lagăr de verificare și filtrare).

PȘ - podozrenie v spionaje (suspectare de spionaj); articol-siglă.

Pomgol - Pomosci golodaiușcim (Ajutor victimelor foametei); comisie or-ganizată pe lângă VȚIK (președinte - M.L Kalinin); a funcționat în peri-oada iulie 1921-septembrie 1922.

PZ - preklonenie pered Zapadorn (admirație față de Occident); articol-siglă.

Rabkrin: vezi RKI.

RKI (Rabkrin) - Raboce-krestianskaia inspekțiia (Inspekția muncitoarească și țărănească); narkomat, organ al controlului de stat (1920-1934).

RKP (b) - Rossiiskaia kommuniistskaia parliia (bolșevikov) (Partidul comunist (bolșevic) din Rusia.

RNNA - Russkaia naționalnaia narodnaia armiia (Armata națională po-pulară rusă).

ROA - Russkaia osvoboditelnaia armiia (Armata rusă de eliberare).

RONA - Russkaia osvoboditelnaia narodnaia armiia (Armata populară rusă de eliberare).

RSDRP - Rossiiskaia soțial-demokraticeskaia raboceaia partiia (Partidul muncitoresc social-democrat rus - PMSDR); 1898-1917; gruparea ne-comunistă și-a păstrat, în Rusia, această denumire pînă în 1921.

RSFSR - Republica Sovietică Federativă Socialistă Rusă.

Samizdat - samostoiatelnoe izdanie (publicație independentă); modalitate de circulație clandestină a creațiilor literare, istorice, filosofice, politice etc., interzise de cenzura sovietică.

SLON - Severnîe lagherea osobogo naznachenii (Lagărele cu destinație specială din Nord). Slon în limba rusă înseamnă elefant.

SMERȘ - soveïskii metod razoblaceniia spionov (metoda sovietică de combatere a spionilor). Este posibil ca abrevierea să provină de la lo-zinca: Smert spionam (moarte spionilor); serviciul de contraspionaj al armatei sovietice.

SNK: vezi Sovnarkom.

SOE - soțialno opasnîi element (element periculos din punct de vedere social); articol-siglă.

Sovturist - Sovetskii turist (Turistul sovietic); firmă de turism intern.

Sovnarkom - Sovet narodnîh komissarov (Consiliul comisarilor popoului); denumirea organelor executive și de dispoziție superioare ale puterii de stat din URSS, republicile unionale și autonome (1917-1918). În martie 1946 au fost transformate în consilii de miniștri.

Spețî - spețialistî (specialiști).

STO - Sovet truda i obornî (Consiliul muncii și apărării); organ de coordonare a construcției economice și a apărării, înființat în 1920 în frunte cu Lenin. Membrii STO erau numiți de Sovnarkom.

SVE - soțialno vrednîi element (element socialmente dăunător); articol-siglă,

SVPȘ - sviazi, veduțcie kpodozreniiu v spionaje (relații care conduc la suspectarea de spionaj).

URALMAȘ - Uralskii zavod tiajologo mașinostroeniia (Uzina construc-toare de mașini grele din Ural). Construită între 1928-1933, la Sverdlovsk. Produce utilaje pentru industria metalurgică, de extracție minieră și petrolieră.

USVITL - Upravlenie severno-vostocinîh ispravitelno-trudovîh lagherei (Administrația lagărelor de reeducare prin muncă din Nord-Est).

TN - terroristiceskie namereniia (intenții teroriste); articol-siglă.

TKP - Trudovaia krestianskaia partita (Partidul țăărănesc al muncii).

VAD - voshvalenie amerikanskoi demokratii (elogierea democrației americane); articol-siglă.

Vagon-zak - vagon [dlia] zakliucionnîh (vagon pentru deținuți).

VAS - Vînașivanie antisovetskih nastroenii (stare de spirit antisovietică); articol-siglă.

VAT - voshvalenie amerikanskoi tehniki (elogierea tehnicii americane); articol-siglă.

VCEKA - Vserossiiskaia cerezyîceainaia komissiia (Comisia extraordinară -CEKA - paprusă). A fost înființată în decembrie 1917, avînd în frunte pe F.E. Dzerjinski. În 1922 a fost reorganizată în GPU.

VIKJEL — Vserossiiskii ispolnitelnîi komitet jeleznodorojnogo profsoiu-za (Comitetul executiv panrus al sindicatului căilor ferate); august 1917 - ianuarie 1918. Considerîndu-se că desfășoară activitate antisovietică, a fost înlocuit cu VIKJEDOR (Comitetul executiv panrus al lucrătorilor de la căile ferate), în care predominau bolșevicii.

VSNH - Vîșșii sovet narodnogo hoziaistva (Consiliul superior al econo-miei naționale; organul central superior pentru coordonarea industriei statului sovietic (1917-1932).

VOHR - a) Vnutrenniaia ohrana Respubliki (Paza internă a Republicii); Uniuni militare ale NKVD, subordonate, de fapt, VCEKA. Au ființat din 1919 pînă în 1920.

- b) Paza militarizată a locurilor de detenție. Vezi VOHRA

VOHRA - Voenizirovannaia ohrana mest zakliuceniia (Paza militarizată a locurilor de detenție). În funcție de condițiile acestor locuri, efectivul pazei oscila între 3-5% și 7-8% din numărul deținuților. În perioada celui de-al doilea război mondial efectivul celor din pază se cifra la circa 3 milioane.

VTIK - Vserossiiskii fentralnîi ispolnitelnîi komitet (Comitetul executiv central panrus); organul legislativ, de dispoziție și control al puterii de Stat în RSFȘR (1917-1938). Președinți au fost Sverdlov (din 1917) și Kalinin (din 1919). În 1938 a fost rebotezat în Sovietul Suprem

Zek (z/k, zeka, pL zeki) — zakliucionnîi (deținut); apelativ oficial

NOTE EXPLICATIVE

NOTA

1. Grup de insule în Marea Albă, la intrarea în estuarul Onega.
2. Șalamov, Varlam Tihonovici (n. 1907-1982), poet și prozator. Condamnat pe nedrept în 1937, a efectuat șaptesprezece ani în lagărele din bazinul fluviului Kolîma, din nord-estul Siberiei. Amintirile lui au circulat clandestin în URSS, ulterior fiind editate în Occident sub titlul Povestiri din Kolîma.
3. Ghinzburg, Evghenia Semionovna (n. 1911), scriitor și publicist, autor al unui volum de memorii despre viața petrecută mulți ani în lagăre, care a circulat clandestin, apoi a apărut în Franța sub titlul Le Vertige - Amețeala).
4. Lațis, Martîn Ivanovici (Sudrabs, Ian Fridrihovici) (1888-1938), om politic. A îndeplinit mai multe funcții în cadrul CEKA. Este autorul unui scurt istoric al activității acestei instituții (Doi ani de luptă pe frontul intern).
5. Krîlenko, Nikolai Vasilievici (1885-1938), om politic. Printre funcțiile ocupate se numără și cele de președinte al Tribunalului Suprem, procuror al RSFSR, comisar al poporului pentru justiție. Demis din toate funcțiile, este executat prin împușcare.
6. Vîșinski, Andrei Ianuarievici (1883-1954), jurist și diplomat sovietic. Adjunct al procurorului general și procuror general al URSS (1933-1939). Ministru de externe al URSS ((1949-1953). Autor al unor lucrări prin care se afirmă ca teoretician al justiției staliniste.
7. Este vorba de volumul Canalul „ Stalin” Marea Albă-Marea Baltică, prefătat de Maxim Gorki.

Partea ÎNTÎI

INDUSTRIA PENITENCIARĂ Capitolul I - ARESTAREA

1. Tanguții, popor din grupul tibetano-birman. Limba tangută face parte din familia limbilor chino-tibetane, scrierea hieroglică datează din anul 1036.
2. Ostiacii (numele vechi al han(ilor), popor din Siberia de Nord (21 000 locuitori). Limba hantî face parte din familia limbilor ugro-fînice. Scrierea lor a fost alcătuită pe baza alfabetului rus.
3. Babușkin, Ivan Vasilievici (1873-1906), revoluționar social-democrat, apoi bolșevic. A participat la revoluția din 1905. A fost împușcat.

4. Stradă și piață în centrul Moscovei, unde se află sediul organelor securității, precum și o închisoare pentru deținuții politici.
5. „Pobeda” (Victorie), marcă de automobile, fabricate la uzina din Nijni Novgorod (Gorki) între anii 1946-1958.
6. Conform acestui sistem cetățeanul sovietic era obligat să ceară aprobarea miliției pentru a-și alege locul de domiciliu. Cei care călăto-reau în alte localități trebuiau să se anunțe la miliție în douăzeci și patru de ore.
7. Este vorba de perioada 1934-1935, după asasinarea lui Kirov.
8. Șeinin, Lev Romano viei (1906-1967), prozator, autor de romane polițiste și de spionaj.
9. Frații Tur, pseudonimul scriitorilor L.D. Tubelski (1905-1961) și P.L. Rîjei (1908-1978). autori de piese, romane și scenarii cu tematică de spionaj.

Capitolul 2 - ISTORIA CANALIZĂRII NOASTRE

1. Naționalități deportate în masă în perioada 1944-1945 sub acuzația de colaboraționism.
2. Vezi Abrevieri și sigle.
3. Organizație alcătuită în principal de eseri în sprijinul Adunării Consti-tuante (23 noiembrie 1917 - ianuarie 1918) la Petrograd. A avut filiale la Moscova, Samara, Odessa etc.
4. Cursuri serale organizate pentru militari.
5. Krestî, Butîrki, cunoscute închisori din Leningrad și respectiv din Moscova
6. Condicuțe, legitimații care se dădeau prostituatelor în Rusia înainte de revoluția din octombrie, în text - act care făcea dovada că posesorul este supus oprobriului.
7. Adepți și propovăduitori ai tolstoismului, teoria lui L.N. Tolstoi despre transformarea societății pe calea nonviolentei și autoperfecționării moral-religioase.
8. La această dată, Fanny Kaplan, membră a partidului eserilor, a săvârșit atentatul împotriva lui Lenin.
9. Vezi Abrevieri și sigle.
10. Ulianov, Alexandr Ilici (1866-1887). unul dintre organizatorii și conducătorii „Frațiunii teroriste” a partidului Narodnaia Voina (Voința poporului). Fratele mai mare al lui Lenin. A participat la

pregătirea aten-tatului împotriva țarului Alexandru al III-lea (1 martie 1887). A fost spîn-zurat.

11. Adepți ai menșevismului, curent apărut în cadrul social-democrației ruse, care se opunea prevederilor programatice consecvent marxist-leniniste, principiilor teoretice ideologice, organizatorice, tactice ale partidului de tip nou. Denumirea este legată de faptul că la congresul II al Partidului Muncitoresc Social-Democrat din Rusia (1903) grupul acesta s-a aflat în minoritate (menșinstvo) la alegerea organelor cen-trale de partid, majoritatea (bolșinstvo) fiind obținută de... bolșevici.

12. Cel mai vechi regiment de gardă rus, înființat de Petru I în 1687. A jucat un rol important în februarie 1917. A fost favorabil revoluției din octombrie, însă destul de puțin activ în desfășurarea evenimentelor.

13. Alianță a partidelor așa-zise de dreapta cu scopuri contrarevoluționare (Moscova, mai 1918-1919), avînd filiale la Petrograd și în alte orașe.

14. Korolenko, Vladimir Galaktionovici (1853-1921), prozator și publi-cist de orientare narodnică. Arestat și deportat sub regimul țarist, bănuir de legături cu mișcarea revoluționară, după octombrie 1917 se opune cu feroare terorii comuniste.

15. Tuhacevski, Mihail Nikolaevici (1893-1937), mareșal, în timpul războiului civil a fost comandant de armată în luptele de pe Volga, din Sud, din Urali și Siberia, precum și al armatelor frontului caucazian și ale frontului de Apus în războiul polono-sovietic. Victimă a represiunilor staliniste.

16. Voloșin, Maximilian Alexandrovici (1878-1932), poet de orientare simbolisto-impresionistă. Este cunoscut și ca un talentat acvarelist.

17. Kuskova, Ekaterina Dmitrievna (1869-1958), publicist, ideolog al doctrinei „economismului”, aspru criticată de Lenin. În 1922 a fost expulzată din țară.

18. Prokopovici, Serghei Nikolaevici (1871-1955), om politic, ide-olog al „economismului”. A activat în aripa de stînga a partidului cade-ților. Ministru în Guvernul provizoriu instalat după revoluția din februarie 1917. Acuzat de activitate antisovietică, a fost expulzat din țară (1922).

19. Kișkin, Nikolai Mihailovici (1864-1930), medic, unul dintre liderii partidului cadeților, ministru în Guvernul provizoriu din 1917. Acuzat de activitate contrarevoluționară, a fost arestat, ulterior amnistiat.
20. Menjinski, Viaceslav Rudolfovici (1874-1934). om politic, jurist. Din 1919 este membru al prezidiului VCEKA, iar din 1923 - prim-adjunct al lui Dzerjinski. Președinte al OGPU în perioada 1926-1934.
21. Iagoda, Ghenrih Grigoriveici (1891-1937), om politic. Din 1920 a ocupat funcții importante în conducerea CEKA și OGPU. Șeful NKVD-ului încă de la înființarea acestuia în 1934. În 1936 este destituit, apoi arestat, judecat și executat.
22. Stolîpin, Piotr Arkadievi (1862-1911), om de stat, ministru al afa-cerilor interne și președinte al Consiliului de Miniștri. Organizatorul loviturii de stat de la 3 iunie 1907 (determinată de intensificarea teroris-mului promovat de unele partide revoluționare), după care s-a instaurat așa-numita „reacțiune stolîpinistă”. Coordonatorul reformei agrare, care, de asemenea, a fost numită stolîpinistă. A fost ucis de un agent al poli-ției secrete (ohranka).
23. Maiski, Ivan Mihailovici (1884-1975), istoric și diplomat. Ambasador în Finlanda și Marea Britanic, adjunct al ministrului afacerilor externe. A fost unul dintre participanții la conferințele de la Ialta și Potsdam.
24. Adică CEKA.
25. Una dintre organizațiile „înnoitorilor” bisericii ortodoxe, ruse (1922-1945), care susținea modernizarea dogmei și a religiei creștine. A cerut destituirea patriarhului Tihon (pentru „activitate antisovietică”) și desfiin-țarea călugăriei.
26. Tihon (Belavin, Vasili Ivanovici) (1865-1925), patriarhul Rusiei (din 1917). Judecat pentru „activitate antisovietică”, în 1923 este constrâns să se căiască și să îndemne pe credincioși să colaboreze cu Puterea Sovietică.
27. Berdiaev, Nikolai Alexandrovici (1874-1948), filosof, întemeietorul „noului creștinism”, variantă a existențialismului religios. În 1922 a fost expulzat din țară și pînă la sfîrșitul vieții a trăit la Paris.
28. Soloviov, Vladimir Sergheevici (1853-1900), poet, filosof religios și critic literar. A încercat să realizeze un fel de sinteză a credinței

orto-doxe, a științei occidentale și a catolicismului roman. Este unul dintre teoreticienii de seamă ai simbolismului rus.

29. „Musavat” („Egalitate”), partid de orientare naționalistă din Azerbaidjan (1911-1920). Program: autonomie națională și teritorială, pan-islamism, pan-turcism.

30. Membri ai partidului „Dașnakțutiun” („Alianța”), partid de orientare naționalistă din Armenia (1890-1921). Prin programul lui urmărea realizarea autonomiei Armeniei Occidentale în cadrul Turciei, cu ajutorul Rusiei și al statelor europene. După 1917 este acuzat de activitate contrarevoluționară și antisovietică.

31. (De la turc. basmak - a ataca.) Membri ai mișcării de orientare naționalistă, care milita pentru răsturnarea Puterii Sovietice și separarea Asiei Centrale de Rusia Sovietică.

32. Publicație editată, la Paris de către emigranții menșevici

33. Plehanov, Gheorghi Valentinovici (1856-1918), filosof marxist, care a introdus și propagat cel dintâi marxismul în Rusia; unul dintre reprezentanții de seamă ai social-democrației ruse și mondiale. După cel de al doilea congres al PMSDR a devenit unul din liderii menșevismului. Nu a fost de acord cu revoluția din octombrie.

34. Adepți ai troțkismului, doctrină și curent formate în cadrul social-democrației ruse la începutul secolului XX și răspândit ulterior în mai multe țări. A fost fondat de Troțki (Bronstein), Lev Davidovici (1879-1940), reprezentant de seamă al mișcării revoluționare. Inițial menșevic, a participat la revoluția din 1905 și la cea socialistă din 1917, când a intrat în partidul bolșevic și a devenit unul dintre conducătorii acestei revoluții, îndeplinind funcții importante în conducerea partidului și statu-lui sovietic: comisar al poporului pentru afacerile externe (1917-1918; a negociat cu germanii tratatul păcii de la Brest-Litovsk) și pentru apărare (1918-1924; rol important în organizarea Armatei Roșii și în timpul răz-boiului civil.) După moartea lui Lenin a intrat în opoziție cu Stalin; în 1927 este exclus din partid, iar în 1929 expulzat din URSS. În străinătate și-a continuat activitatea politică, organizând și conducând partide trojkiste, care au întemeiat și o „Internațională” (a IV-a). A fost asasinat în Mexic de către un agent al NKVD-ului.

35. Organizații pentru ajutarea deținuților și exilaților politici în Rusia dinaintea revoluției din 1917.

36. Peșkova, Ekaterina Pavlovna (1876-1965), prima soție a lui Maxim Gorki (A.M. Peșkov), unul dintre principalii conducători ai Crucii Roșii politice, mai cu seamă după revoluția din 1917 (a fost desființată în 1939).

37. Adept al narodnicismului, ideologie și mișcare social-politică din Rusia (1861- 1895), care nega rolul decisiv al clasei muncitoare în lupta revoluționară, socotind că țărănimea și intelectualitatea constituie forța socială capabilă să răstoarne țarismul și să instaureze socialismul pe calea dezvoltării obștii țărănești; acorda personalității rolul de creator al istoriei și preconiza tactica terorismului individual. Lideri și ideologi: A.I. Herzen, N.G. Cemîșevski, M.A. Bakunin ș.a.

38. Cetate construită de novgorodeni în 1323 pe o insulă din lacul Ladoga, la izvoarele Nevei. Ocupată de suedezi (1611) și recucerită de ruși (1702), cetatea va deveni închisoare politică cu regim de extremă severitate. A fost dărîmată în timpul celui de al doilea război mondial.

39. Novorusski, Mihail Vasilievici (1861-1925). revoluționar, membru al „fracțiunii teroriste” a partidului Narodnaia Voina. Ca participant la atentatul asupra lui Alexandru III (1 martie 1887) a fost condamnat la ocnă pe viață. Pînă în 1905 a fost deținut la Schlisselburg. Perioadă evocată într-un volum de amintiri.

40. Maiakovski, Vladimir Vladimirovici (1893-1930), poet de orientare futuristă. Ambiția de a crea o poezie nouă în slujba revoluției i-a adus o mare popularitate în lumea întreagă. S-a sinucis.

41. Voikov, Piotr Lazarevici (1888-1927), reprezentant al mișcării revoluționare, unul dintre conducătorii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice la Ekaterinburg. Din 1924 - reprezentant plenipotențiar al URSS în Polonia. Victimă a unui atentat.

42. Este vorba de 19 octombrie, ziua cînd a fost înființat (1811) liceul și numită „Ziua Pușkin” deoarece poetul, în fiecare an, comemora această aniversare printr-o poezie.

43. Palcinski, Piotr Akimovici (1878-1929), inginer de mine și economist, împușcat în timpul detenției.

44. Meck Nikolai Kadovici von (1863-1929), inginer de căi ferate, fiul lui K.F. von Meck, coproprietar al cîtorva căi ferate din Rusia. După revoluția din octombrie a lucrat în Comisariatul Poporului pentru Transporturi. A fost împușcat.

45. Kaganovici, Lazar Moiseevici (1893-1982?), om politic. A îndeplinit înalte funcții de stat și de partid: membru în Biroul Politic (din 1930): din 1935 a fost comisar al poporului pentru căile ferate și, respectiv, pentru industrie. Unul dintre cei mai apropiați colaboratori ai lui Stalin. În 1957 este dat la o parte din activitate.
46. Ordjonikidze, Grigori Konstantinovici (Sergo) (1886-1937), om poli-tic, unul dintre conducătorii de partid și de stat importanți. După revo-luția din octombrie a luptat pentru instaurarea Puterii Sovietice în Caucazul de Nord și în Transcaucazia. Membru al Biroului Politic (din 1930), președinte al Consiliului superior al economiei naționale (1930-1932), comisar al poporului pentru industria grea (1932-1937). A murit în circumstanțe dubioase: nu se știe dacă s-a sinucis ori a fost asasinat. Soljenițin este pentru cea de a doua variantă.
47. Garin, N. (Nikolai Gheorghievici Mihailovski) (1852-1906), prozator. Mediu] și personajele prozei sale relevă experiența acumulată ca inginer constructor de căi ferate.
48. Zamiatin, Evgheni Ivanovici (1884-1937), prozator, de profesie inginer, maestru al satirei și grotescului. Este autorul romanului-pamflet Noi (publicat în Anglia, 1924), care „a stîrnit indignarea opiniei publice sovietice” și a influențat proza „antiutopică” anticomunistă occidentală (O. Huxley, G. Orwell). A emigrat în 1932.
49. Miliukov, Pavel Nikolacvici (1859-1943). om politic, istoric și publi-cist. Unul dintre organizatorii și liderii partidului cadeților. După revoluția din februarie 1917 este ministru al afacerilor externe în Guvernul provi-zoriu, susținînd războiul, alături de Antanta, împotriva Germaniei. După revoluția din octombrie a emigrat.
50. Riabușinski, Pavel Pavlovici (1871-1924), descendent al unei familii de industriași și bancheri ruși, adversar fervent al bolșevicilor și revolu-ției din octombrie, unul din organizatorii revoltelor conduse de generalii L.G. Kornilov (25-31 aug. 1917) și respectiv A. M. Kaledin (oct 1917 - febr. 1918). Emigrant
51. Rojanski, Dmitri Apollinarievici (1882-1936), fizician, creatorul școlii sovietice de radiofizică și radiotehnică. Academician (1933).
52. Vavilov, Nikolai Ivanovici (1887-1943), botanist și genetician, crea-torul teoriei privind bazele biologice ale selecției și ale teoriei privind centrele de origine a plantelor de cultură. Membru al

Academiei de Științe al URSS, președinte al Academiei de Științe Agricole (1929-1935). În 1940, ca rezultat al uneltirilor și delațiunilor lui Lîsenko, este arestat și condamnat la moarte. Grațiat, a murit în pușcărie.

53. Platonov, Serghei Fiodorovici (1860-1933), istoric. Profesor la Uni-versitatea din St.-Petersburg (1899), membru al Academiei Ruse de Ști-ințe, președinte al Comisiei de arheografie (1918-1929). În 1930 este destituit și înțemnițat pentru propagandă antisovietică.

54. Târle, Evgheni Viktorovici (1875-1955), istoric, membru al Acade-miei de Științe (1927). Lucrări privind istoria Franței și politica externă a Rusiei: Blocada continentală, Talleyrand, Napoleon, Războiul Crimeii ș.a.

55. Liubavski, Matvei Kuzmici (1860-1936), istoric, discipol al lui Kliucevski. Membru al Academiei de Științe (1929), rector al Univer-sității din Moscova (1911-1917).

56. Găutier, Iuri Vladimirovici (1873-1943), istoric și arheolog, membru al Academiei de Științe (1939).

57. Izmailov, Nikolai Vasilievici (1893-1961?), istoric literar și textolog. Studii și cercetări dedicate lui Pușkin, Jukovski, Turgheniev.

58. Bahtin, Mihail Mihailovici (1895-1975), critic literar și estetician. Estetica romanului și teoria discursului literar sunt temele ce domină majoritatea scrierilor sale. Studiile teoretice ale lui Bahtin au marcat un moment de cotitură în gîndirea estetică a contemporaneității.

59. Lihaciov, Dmitri Sergheevici (a 1906), critic și teoretician literar, istoric al culturii; academician (1953), profesor la Universitatea din Leningrad (1946-1955), cercetător la Institutul de literatură rusă, unde conduce sectorul de literatură rusă veche. Este preocupat în mod deosebit de teoria literară, poetica literaturii ruse vechi, textologie etc.

60. Budionnîi, Semion Mihailovici (1883-1973), mareșal, în timpul războiului civil (1918-1920) a comandat Armata I de cavalerie. Posturi de conducere în perioada celui de al doilea război mondial.

61. Grupare fracționistă de orientare anarho-sindicalistă în cadrul Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia în perioada 1920-1922 (A.M. Șliapnikov, A.M. Kollontai, S.P. Medved ș.a.), care nega rolul condu-cător al partidului comunist și al Statului Sovietic și considera

sindi-catele forma superioară de organizare a clasei muncitoare, solicitînd să li se încredințeze conducerea economiei.

62. Sau devierea de dreapta din cadrul Partidului Comunist (bolșevic) din Rusia Curent așa-numit oportunist din perioada 1928-1930 (lideri: N.I. Buharin, A.L. Rîkov, M.P. Tomski ș.a.), care nega necesitatea industrializării accelerate a țării, a dezvoltării industriei grele, a colectivizării agriculturii și propovăduia teoria curmării luptei de clasă și a întregirii pașnice a „chiaburului” în socialism.

63. Monedă de aur sau bancnotă în valoare de zece ruble.

64. Vers din varianta rusă a libretului operei Faitsi de Gounod (aria lui Mephisto). Originalul francez: A ses pieds le genre humain,/ Se ruant, le fer en main,/ Dans le sang el dans le fange,/ Ou briile l'ardent metal...

65. Vezi nota 6 de la Capitolul I. Partea a ÎNTÎL.)

66. Autorul se referă la definiția pe care Lenin a dat-o intelectualității: „clasă intermediară”, „fără personalitate economică”.

67. În rusește kulak, al cărui prim sens este acela de „pumn”. Sensul de „țăran înstărit, care își exploatează consătenii”, este menționat într-un dicționar explicativ de-abia în 1935 (Tolkovîi slovar russkogo iazîka - Dicționarul explicativ al limbii ruse, sub redacția lui D. N. Ușakov).

68. Zalîghin, Serghei Pavlovici (n. 1913). prozator, autor de nuvele și romane inspirate de colectivizarea și războiul civil din Siberia. Romanul la care se referă Soljenițîn se intitulează Pe malul Irtîșului.

69. Lîsenko, Trofim Denisovici (1898-1976), biolog și agronom, membru al Academiei de Științe (1939), președinte al Academiei de Științe Agricole (1938-1956, 1961-1962). A blamat genetica clasică, elaborînd o stranie teorie despre ereditate, extrasă din învățătura marxistă. Bucurîndu-se de sprijinul lui Stalin, și-a impus concepțiile și, datorită denunțurilor și intrigilor lui, numeroși biologi remarcabili au fost întemnițați. Multe dintre teoriile lui nu au fost confirmate în practică, ba mai mult, s-au dovedit dezastruoase pentru agricultură.

70. Lorch, Alexandr Gheorghievici (1889-1967), agrobiolog și ameliorator, unul din promotorii selecției și experimentării sorturilor de cartofi în URSS.

71. Molotov (Skriabin) Viaceslov Mihailovici (1890-1984?) om politic. Colaborator apropiat al lui Stalin. Membru al Biroului Politic (1926-

1953) și al Prezidiului (1953-1957) Comitetului Central al PCUS. Președinte al Consiliului Comisarilor Poporului (1930-1941). Ministru al afacerilor externe (1939-1949, 1953-1956). Ambasador în Mongolia (din 1957). Din 1962 -pensionar.

72. Kirov (Kostrikov) Serghei Mironovici (1886-1934), om politic. Participă la cele trei revoluții ruse (1905, februarie 1917, octombrie 1917), secretar al Comitetului din Leningrad (1926-1934) și secretar al Comitetului Central al Partidului Comunist (bolșevic) din URSS. Victima unui act terorist (la ordinul lui Stalin).

73. Alianța apărării (germ.). Organizație militarizată a Partidului social-democrat din Austria, creată în 1923 în vederea apărării împotriva ofensivei reacțiunii și pentru salvarea republicii. Printre altele a luat parte la insurecția armată antifascistă din februarie 1934. Autorul se referă la înfruntările care au avut loc la Viena în ziua de 15 iulie 1927.

74. Asociație filosofică și religioasă, întemeiată la începutul anului 1919; a durat până prin 1921-1922.

75. În poemul în proză Limba rusă.

76. În poemul Cui i-e bine în Rusia?

77. Perioada când oștile mongolilor, conduse de Genghis-han, au întreprins numeroase expediții (cucerind Siberia, China de Nord, Asia Mijlocie) și au invadat India (1221) și Rusia (1223).

78. Căpetenie normandă (al unei oștiri a varegilor), care, potrivit tradiției, a fost chemat de slavii din ținutul Ilmenului, împreună cu frații săi Sineus și Truvor, să domnească la Novgorod. Întemeietorul dinastiei Riurikovicilor (sec. IX-XVI), care a dat mari cneji de Kiev, Vladimir, Moscova și țări ruși, ultimul fiind Fiodor Ivanovici (1557-1598), fiul lui Ivan IV cel Groaznic.

79. Clădirea KGB-ului și a Direcției Generale a Afacerilor Interne din cadrul Comitetului Executiv regional și orașenesc din Leningrad (Prospektul Liteinîi, nr. 4).

80. Grupare fracționistă din cadrul PCUS (1925), reprezentată de G.E. Zinoviev, L. B. Kamenev ș.a. Nega posibilitatea alianței clasei munci-toare cu țărănimea și a victoriei socialismului într-o singură țară etc.

81. Stipulat de articolul 206 din Codul penal.

82. Iudenici, Nikolai Nikolaevici (1862-1933). general, unul din coman-danții mișcării albgardiste. A întreprins marșul asupra Petrogradului, dar a fost înfrînt de Armata Roșie (oct. 1919). Emigrant (1920).

83. Ejov, Nikolai Ivanovici (1894-1939), om politic. După funcții modes-te în aparatul de partid, în 1934 este ales membru al Comitetului Cen-tral, ceea ce i-a înlesnit o ascensiune rapidă spre posturi importante din conducerea partidului. În 1936 îi urmează lui Iagoda în fruntea NKVD-ului, după care este destituit și înlocuit cu Beria (1938). Este arestat și executat probabil în 1939 sau 1940.

84. Beria, Lavrenti Pavlovici (1899-1953). Om politic de origine georgi-ană. A ocupat funcții importante în serviciile CEKA și OGPU din Georgia și Transcaucazia. În 1938 este numit șeful NKVD-ului. I se acordă gradul de mareșal (1945). În 1946 este eliberat din postul de la NKVD, dar este ales membru în Biroul Politic și numit vicepreședinte al Consiliului de Miniștri, păstrînd controlul asupra serviciilor securității. După moartea lui Stalin este numit ministru de interne, dar curînd (iunie 1953) este destituit, judecat și împușcat.

85. Autorul se referă la împărțirea Poloniei (octombrie 1939) între Hitler și Stalin și anexarea de către URSS (urmare a pactului Molotov-Ribbentrop) a Țărilor Baltice și a Basarabiei (1940).

86. (în rusă Hatîn.) Pădure lîngă localitatea cu același nume din regiunea Minsk, unde, în februarie-martie 1943, germanii au descoperit într-o groapă imensă cadavrele a circa cincizeci mii de ofițeri polonezi masacrați de sovietici.

87. Sikorski, Wladyslaw (1881-1943), general și om politic polonez. Prim-ministru și ministru de interne (1922-1923). Prim-ministru al guver-nului polonez format în emigrație (Paris, apoi Londra) între 1939-1943.

88. Anders, Wladyslaw (1892-1970), general polonez. În 1940 este luat prizonier de trupele sovietice care au invadat Polonia de Răsărit. Este eliberat din închisoare (1941) și organizează o armată din deținuții polo-nezi aflați în lagărele sovietice. În 1943 a comandat corpul de armată polonez din cadrul trupelor aliate din Italia, în 1945 - trupele poloneze din Europa Occidentală.

89. Este vorba de Istmul Kareliei, între Golful Finic și lacul Ladoga, ane-xat de URSS în martie 1940.

90. Zonă în bazinul râului cu același nume din Mongolia. Aici, trupele japoneze, în 1939, au dezlănțuit agresiunea împotriva Mongoliei, dar au fost înfrînte de trupele sovieto-mongole.

91. Lac în Extremul Orient de Sud, în apropierea căruia trupele sovietice au înfrînt și respins pe invadatorii japonezi.

92. Kutuzov, Mihail Illarionovici (1745-1813), comandant de oști, general-feldmareșal. A participat la mai multe războaie ruso-turce (a încheiat pacea de la București, 1812, după ce i-a înfrînt pe turci la Ruș-ciuk). A fost comandantul suprem al armatei ruse în războiul împotriva lui Napoleon (1812).

93. Muncitori din Est (germ.). Cetățeni sovietici din teritoriile ocupate de armata germană în timpul celui de al doilea război mondial, care erau duși în Germania și folosiți ca forță de muncă.

94. Aul, așezare, sat la kazahi, turkmeni, karakalpaci și populațiile din Caucazul de Nord.

95. Participanți ai formațiunilor militare alcătuite din prizonieri ruși care au acționat în timpul celui de al doilea război mondial de partea Germaniei, sub prezumtivă comandă a lui Andrei Andreerici Vlasov (1901-1946), general, comandant de armată. Luat prizonier de către nemți, a acceptat să organizeze unitățile militare pomenite. Predat de către aliați Uniunii Sovietice, a fost spînzurat. Vezi Capitolul 5. p. 159-160. și Capitolul 6. p. 179 și urm.

96. Krasnov, Piotr Nikolaevici (1869-1947) general, unul dintre principalii organizatori ai mișcării albgardiste. În octombrie 1917 împreună cu A.F. Kerenski a condus răscoala antisovietică. În 1918 este atamanul trupelor de pe Don și comandantul armatei cazacilor albi. În 1919 a emigrat în Germania. În timpul celui de al doilea război mondial a organizat unități de cazaci care au luptat alături de nemți. A fost condamnat și executat.

97. Armia Krajowa, armata națională poloneză care a acționat între 1942 și 1945 pe teritoriul Poloniei ocupate sub comanda guvernului aflat în emigrație la Londra. Conducerea ei a organizat începutul insu-recției din Varșovia (1944).

98. Mikolajczyk, Stanislaw (1901-1966) om politic polonez. Lider al Partidului Țărănesc Polonez. Prim-ministru (1943-1944) al guvernului polonez din emigrație, în 1945 a făcut parte din guvernul

provizoriu de tendință prosovietică. După succesul comuniștilor la alegerile din 1947, a emigrat în S.U.A.

99. Participanți ai formațiunilor militare ale naționaliștilor ucrainieni, care au acționat în Ucraina de Apus în 1943-1947. Au fost numiți astfel după numele comandantului lor, Siepan A. Bandera (1908-1959), lider națio-nalist ucrainean. După război a condus organizația naționaliștilor ucrainieni (OUN) din străinătate. A fost asasinat la München de către un agent kaghebigist.

Capitolul 3 - ANCHETA

1. Alexei Mihailovici (1629-1676) țar al Rusiei (din 1645). În timpul domniei lui s-a înfăptuit unirea Ucrainei cu Rusia (1654). Au avut loc numeroase răscoale țărănești (printre care și cea a lui Stepau Razin) și schisma bisericii ruse.

2. Biron, Ernst-Johann (1690-1772) conte, favoritul împărătesei Anna Ivanovna: după urcarea ei pe tron a instaurat un regim de cruntă teroarea polițistă.

3. Gumiliov, Nikolai Stepanovici (1886-1921) poet, inițiatorul și liderul grupării literare moderniste a akmeisnnthii (v. nota 5. de la Capitolul 9. Partea ÎNTÎI). Soțul poetei Anna Ahmatova. Sub acuzația de participare la un complot contrarevoluționar monarhist a fost împușcat.

4. Ahmatova (Gorenko), Anna Andreevna (1888-1966), poetă, unul din reprezentanții străluciți ai poeziei ruse din secolul al XX-lea Adeptă a akmeismului. Soția lui Gumiliov. între 1925-1940, poezia ei este interzisă și, pentru a se întreține, traduce din poezii lumii (printre care și Eminescu, Arghezi, lirică populară românească), în anii terorii staliniste este arestat fiul ei, Lev Gumiliov, istoric. Vizitele și așteptările la porțile închisorilor leningrădene i-au inspirat zguduitorul poem Recviem.

5. Dzerjinski, Felix Edmundovici (1877-1926), om politic. După revoluția din octombrie a ocupat înalte funcții de partid și de stat în 1917 a orga-nizat CEKA și, implicit, teroarea roșie, conducând, în continuare, pînă la sfîrșitul vieții, GPU-ul și OGPU-ul.

6. Dahl, Vladimir Ivanovici (1801-1872), scriitor, lexicograf, etnograf, autorul remarcabilului Dicționar explicativ al limbii ruse (1863-1866).

7. Kliuev, Nikolai Alexeevici (1887-1937), poet de inspirație patriarhal-țărănească, reprezentant al orientării așa-zis neo-

țăărănești, în care a fost inclus și Esenin. În 1933 este arestat, închis la Lubianka și deportat în ținutul Narîmului din Siberia.

8. Acțiune antisovietică înarmată organizată de albgardiști și eseri, sub conducerea lui A.P. Perhurov (6-2 iulie 1918), la Iaroslavl.

9. Ivanov-Razumnik, Razumnik Vasilievici (1878-1946), critic și istoric literar, sociolog. Simpatizant al eserilor de stînga. La sfîrșitul deceniului al treilea a fost arestat și a petrecut mulți ani în pușcărie și surghiun. La începutul celui de al doilea război mondial s-a stabilit în Germania.

10. Buharin, Nikolai Ivanovici (1888-1938), om politic, unul dintre eminenții conducători ai partidului, specialist în probleme economice. În 1924 este ales membru al Biroului Politic, între 1926 și 1928 - secretar general al Kominternului. În 1929 este exclus din Biroul Politic pentru „deviaționism de dreapta”, iar în 1938 este judecat, condamnat la moarte și împușcat.

11. Titlul unui articol de răsunset (2 martie 1940), în care Stalin se dezice de excesele colectivizării.

12. Este povestea unei fete de vreo treisprezece ani, angajată să îngrijească de un prunc. Extenuată zi și noapte de stăpîni cu nesfîrșite cor-vezi, fetița sfîrșește prin a sugruma pruncul, ca să poată dormi.

13. Este vorba de povestirea Răufăcătorul (1885).

14. Kolceak, Alexandr Vasilievici (1874-1920), amiral, unul dintre principi-palii organizatori militari ai mișcării albgardiste. În 1918-1919, este „cîr-muitor suprem al statului rus”, pe teritoriul Siberiei, guberniei Orenburg și regiunii Ural. Înfrînt de Armata Roșie, a fost luat prizonier, condamnat și împușcat.

15. Voroșilov, Kliment Efremovici (1881-1969), mareșal și om politic. Unul dintre organizatorii Armatei Roșii și comandanții din timpul războiului civil. Colaborator apropiat al lui Stalin. A ocupat înalte funcții de stat și partid, în perioada 1953-1960 a fost președintele Sovietului Suprem al URSS.

16. Închisorile „interioare” aparțineau direct de Ministerul Afacerilor Interne.

17. Abakumov, Viktor Semionovici (1894-1954), om politic. A lucrat în serviciile de contrainformții ale Armatei Roșii. Încă de la înființare, în 1943, a fost numit șeful SMERȘ-ului. În 1946 este ministrul

securității statului. Destituit și arestat sub Stalin, este condamnat și executat în 1954.

18. Suvorov, Alexandr Vasilievici (1729-1800), mare comandant de oști, generalisim. S-a distins în vremea războaielor ruso-turce (1768-1774, 1787-1791). Comandant suprem al armatelor aliate împotriva Franței, remarcându-se în campaniile din Italia și Elveția. Este vestit și ca unul care n-a cunoscut nici o înfrângere.

19. Riumin, Mihail Dmitrievici (7-1953), om politic. La început a lucrat în serviciile speciale ale marinei, fiind ulterior chemat de Abakumov în centrala SMERȘ. Ministru adjunct al Securității Statului (1946-1953). După moartea lui Stalin, a fost condamnat și executat

20. Kamenev (Rosenfeld), Lev Borisovici (1883-1936), om politic, unul dintre liderii importanți ai partidului după revoluția din octombrie. Membru al Comitetului Central (din 1917) și al Biroului Politic (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la cîrma partidului împreună cu Stalin și Zinoviev. Ulterior apropiindu-se de Troțki. Excluz din partid (1927), arestat (1934), condamnat la moarte și executat (1936).

21. Șeșkovski, Stepan Ivanovici (1727-1793), demnitar însărcinat în vremea Ecaterinei II cu anchetarea cazurilor de importanță extremă. Vestit pentru duritatea metodelor folosite la interogatoriu.

22. Radișcev, Alexandr Nikolaevici (1749-1802), scriitor și gînditor revo-luționar. Autor al cărții Călătorie de la Petersburg la Moscova (1790), în care supune unei critici necruțătoare iobăgia și autocrația țaristă. Condamnat la moarte, a fost grațiat și deportat în Siberia

23. Revoluționari de obîrșie nobilă, în special ofițeri participanți la războiul din 1812, care au declanșat, la 14 decembrie 1825, răscoala împotriva autocrației țariste și iobăgismului. A fost înăbușită de împă-ratul Nicolae I. Cinci dintre conducătorii mișcării decembriste (P.I. Pes-tei, S.I. Muraviov-Apostol, K.F. Rîleev, M.P. Bestujev-Riumin, P.O. Kahovski) au fost spînzurați, 121 trimiși la ocnă și surghiun în Siberia.

24. Rîleev, Kondrati Fiodorovici (1795-1825), poet romantic, unul din-tre conducătorii mișcării decembriste. Condamnat la moarte și spînzur-at.

25. Pestei, Pavel Ivanovici (1793-1826), ofițer (colonel), unul dintre con-ducătorii decembriștilor. Autor al proiectului de constituție

Russkaia pravda (Adevărul rus). Denunțat, a fost arestat la 13 decembrie 1825. Spânzurat.

26. Russkaia pravda, proiect de constituție și program al mișcării decembriste elaborat de P.I. Pestei (1821-1823). Prevedea: desființarea iobăgiei, republică unitară, egalitatea tuturor cetățenilor în fața legii, libertăți cetățenești, confiscarea marilor latifundii și împrăștierea țăranilor etc.

27. Lunin, Mihail Sergheevici (1787-1845), ofițer, participant la răscoala decembriștilor. A fost condamnat la ocnă și surghiun în Siberia

28. Zavalîșin, Dmitri Irinarhovici (1804-1892), ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul însemnărilor unui decembrist.

29. Obolenski, Evgheni Petrovici (1796-1865), prinț, ofițer, participant la mișcarea decembristă. Șeful statului major al răscoalei de la 14 decembrie 1825. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de amintiri.

30. Trubețkoi, Serghei Petrovici (1790-1860), prinț, ofițer, decembrist. A fost condamnat la ocnă pe viață. Autorul unui volum de însemnări.

31. Griboedov, Alexandr Sergheevici (1795-1829), dramaturg și diplomat. Este cunoscut mai ales prin comedia satirică Prea multă minte strică.

32. Bakunin, Mihail Alexandrovici (1814-1976), revoluționar, teoretician al anarhismului, unul dintre ideologii norodnicismului. Aflat în străinătate (din 1840), a participat la revoluția din 1848-1849 (Paris, Dresda, Praga). În 1851 este extrădat de autoritățile austriece și întemnițat în fortăreața Petropavlovskia, apoi exilat în Siberia. În 1861 a evadat și s-a refugiat în Anglia

33. Grinevițki, Ignati Ioachimovici (1856-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia (Voința poporului). La 1 martie 1881 l-a ucis cu o bombă pe împăratul Alexandru II, căzînd el însuși victimă a propriului atentat.

34. Rîsakov, Nikolai Ivanovici (1861-1881), revoluționar, membru al organizației Narodnaia volia. La 1 martie 1881 a aruncat prima bombă asupra țarului Alexandru II, dar care nu și-a atins ținta. A fost spânzurat

35. Melgunov, Serghei Petrovici (1880-1956), istoric și publicist. A fost expulzat din țară în 1923.

36. Cărauși ucrainieni (sec. XVI-XIX). care transportau (în special din Crimeea în Ucraina) sare, pește și felurite alte mărfuri.

37. Ehrenburg, Ilia Grigorievici (1891-1967), prozator și publicist. Autor, printre altele, al volumelor de memorii Oameni, ani, viață (vol. 1-6, 1961-1965), în care este evocată perioada stalinistă.

38. Vranghel, Piotr Nikolaevici, baron (1878-1928), general. A condus armatele albgardiste din Ucraina de Sud și din Crimeea, înlocuindu-l pe Denikin (1920). Înfrînt de către Armata Roșie, se refugiază peste hota-re.

39. Mișcare de masă a inovatorilor și fruntașilor în producție din URSS pentru mărirea productivității muncii și o mai bună utilizare a tehnicii. A fost inițiată în 1935, de către Alexei Grigorievici Stahanov, miner din bazinul Donbassului.

40. (De la germ. polizei.) Membri ai detașamentelor poliției auxiliare pe care trupele germane de ocupație îi recrutau dintre localnici.

Capitolul 4 - GĂITANELE ALBASTRE

1. Personajul central din nuvela Moartea lui Ivan Ilici (1886).

2. Serov, Ivan Alexandrovici (n. 1905), general, începînd din anul 1939, a ocupat posturi de maximă importanță în cadrul Securității Statului. A fost numit șeful KGB-ului încă de la înființare (1954) și a deținut acest post pînă în anul 1958.

3. Timofeev-Ressovski, Nikolai Vladimirovici (1900-1981), genetician, unul dintre creatorii geneticii radiative, biocenologiei și biologiei moleculare. Între 1925 și 1945 a lucrat în Germania. În 1945 a fost arestat, condamnat și trimis în lagăr. Reabilitat în perioada lui Hrușciov.

4. Organizație a tineretului revoluționar german, creată în 1924, avînd ca obiectiv lupta antifascistă. Jungsturmovka era uniforma membrilor acestei organizații, purtată, de asemenea, și de tineretul sovietic în anii '20-'30.

5. Într-o notă de la sfîrșitul volumului al treilea, autorul ne previne că atunci cînd este vorba de metaforica țară a lagărelor, de Arhipelag, se scrie GULAG, iar cînd se fac referiri la Administrația Generală a Lagărelor și aparatul ei – Gulag.

6. Jdanov, Andrei Alexandrovici (1896-1948), om politic. Participant la revoluția din octombrie și războiul civil. După moartea lui Kirov (1934) este secretar al comitetului regional de partid din Leningrad; secretar al Comitetului Central. Membru al Biroului Politic (1939). În anii postbelici, răspunzând de politica în domeniul culturii, este inspiratorul celebrei hotărâri a Comitetului Central: Cu privire la revistele „Zvezda” și „Leningard”, unde este supusă unor atacuri nimicitoare creația Annei Ahmatova și a lui Mihail Zoșcenko, constituind începutul unei campanii violente împotriva intelectualității.
7. Șcerbakov, Alexandr Sergheevici (1901-1945), om politic, înalt acti-vist de partid; membru al Comitetului Central din 1939. În timpul războiului este șeful direcției politice a Armatei Roșii și al Biroului de Informații (Informbiuro).
8. Pe „drumul Vladimirului”, în secolul al XIX-lea, surghiuniții porneau din Moscova spre Siberia.
9. Maliuta Skuratov, porecla lui Grigori Lukianovici Skuratov-Belski (7-1573), nobil, apropiat al lui Ivan cel Groaznic, șeful teroarei opricininei (forțele militare și polițienești ale regimului politic al țarului).

Capitolul 5 - PRIMA CELULĂ - PRIMA IUBIRE

1. Localitate din regiunea Moscova, unde a locuit Lenin în ultimii ani ai vieții și a murit la 21 ianuarie 1924.
2. Volkonskaia, Zinaida Alexandrovna (1792-1862), prințesă, scriitoare. Salonul ei literar din Moscova a fost vizitat printre alții și de A.S. Pușkin.
3. (în argoul deținuților.) Denunțător, introdus într-o celulă pentru a culege informații.
4. „Omul de prisos”, tip în literatura rusă din anii '20-'50 ai secolului al XIX-lea. Tînăr nobil, inteligent, de cultură europeană, înstrăinat atît de Rusia oficială, cît și de popor, dezamăgit, inactiv (Oneghin la A.S. Pușkin, Rudin la I.S. Turgheniev ș.a.).
5. Instituție legislativă, consultativă sau administrativă, reprezentativă și electivă din Rusia țaristă (Dumă Orășenească, Dumă de Stat).
6. Lunacearski, Anatoli Vasilievici (1875-1933), om politic, scriitor și cri-tic literar, teoretician marxist al culturii. A participat la revoluția din

octombrie. Din 1917 este comisar al poporului pentru învățămînt (pînă în 1929). Reprezentant plenipotențiar în Spania.

7. Prima — cea din februarie 1917, a doua - cea din octombrie.

8. („Printul Potiomkin Tavriceski".) Crucişător din flota Mării Negre pe care a avut loc cea dintîi acţiune revoluţionară de masă din cadrul forţelor armate ale Rusiei în timpul revoluţiei din 1905 (14-25 iunie). Nefiind susţinut de alte nave, echipajul crucişătorului s-a predat autori-tăţilor româneşti din Constanţa.

9. Serviciu al municipalităţii din Moscova care se ocupa cu pavoazarea oraşului şi instalarea panourilor publicitare.

10. Belinski, Vissarion Grigorievici (1811-1848), critic literar şi gînditor democrat-revoluţionar. Teoretician al esteticii realismului, comentator al fenomenului literar contemporan (Puşkin. Gogol, Lermontov ş.a). A exercitat o influenţă considerabilă asupra intelectualităţii ruse din seco-lul al XIX-lea.

11. Lomonosov, Mihail Vasilievici (1711-1765), savant enciclopedic şi scriitor. Primul academician al Academiei de Ştiinţe din Petersburg. Reprezentant al clasicismului rus. La iniţiativa lui, în 1755, a fost funda-tă Universitatea din Moscova, care astăzi îi poartă numele.

12. Rasputin (Novîh), Grigori Efimovici (1872-1916), aventurier, mistic, favorit al familiei ţarului Nicolae II. În calitate de „profet" şi tămăduitor, a exercitat o influenţă nelimitată asupra ţarului, ţarinei şi anturajului lor. S-a implicat în treburile statului. A fost ucis de prinţul Iusupov.

13. L.N. Tolstoi este confundat de către tovarăşul de celulă al lui Solje-niţîn cu Alexei Nikolaevici Tolstoi (1883-1945), scriitor, activist pe tărîm obştesc. Autor, printre altele, al trilogiei Calvarul, inspirată din evenimentele războiului civil, al romanului istoric Petru I; proză ştiinţifico-fantastică (Aelita, Hiperboloidul inginerului Garin) etc. A fost depu-tat în Sovietul Suprem (1937-1945).

14. Dicţionarul Enciclopedic Granat, cunoscută enciclopedie, editată la Moscova Primele 6 ediţii în 8-9 volume (1889-1903); ediţia a 7-a în 58 (1910-1948; voi. 56 n-a apărut). Pînă la revoluţia din 1917 a apărut în Editura fraţilor A. şi J. Granat et comp.

15. Este vorba de clasicii marxism-leninismului.

16. În argoul puşcăriaşilor - raţia (minimă) zilnică de pîine.

17. Haas, Fiodor Petrovici (1880-1853), medic și filantrop. Ca medic șef al închisorilor din Moscova (din 1828) a obținut îmbunătățirea condițiilor de viață ale pușcăriașilor, organizarea spitalului de închisoare (1832) și a școlilor pentru copiii deținuților.
18. Rostopcin, Fiodor Vasilievici (1763-1826), conte, om de stat. În timpul războiului din 1812 a fost guvernator general al Moscovei.
19. Saltîciha (Saltîkova, Daria Nikolaevna) (1730-1801), boieroaică, vestită pentru cruzimea manifestată față de iobagii proprii.
20. Pilniak (Vogan) Boris Andreevici (1894-1941). scriitor. Arestat în 1937, a fost împușcat sau a murit în lagăr.
21. Romanov, Panteleimon Sergheevici (1884-1938), scriitor. Proză scurtă lirico-psihologică și satirică inspirată din viața societății sovietice din deceniul al treilea. Romanul Rusia (1922-1936) evocă perioada pri-mului război mondial și a revoluției din februarie 1917.
22. Merejkovski, Dmitri Sergheevici (1866-1941), scriitor și filosof, soțul Zinaidei Hippus. După revoluție a emigrat în Franța (1920). Teoretician al neocreștinismului. Romane de evocare istorică (Leonardo da Vinci), de inspirație mistico-religioasă (trilogia Hristos și Antihrist). Versuri, eseuri critice, scrieri istorico-filosofice.
23. Bunin, Ivan Alexeevici (1870-1953), scriitor. Povestiri și romane de investigație psihologică, realizate într-o tonalitate lirică (Satul, Domnul din San Francisco etc.); versuri. A trăit în emigrație, în Franța. Laureat al premiului Nobel(1933).
24. Nabokov, Vladimir Vladimirovici (1899-1977), scriitor rus și ameri-can; fiul lui Vladimir Dmitrievici Nabokov, unul dintre liderii cadeților. A emigrat din Rusia în 1919. În 1940 s-a stabilit în SUA. Romane, nuvele, memorii, traduceri.
25. Aldanov (Landau), Mark Alexandrovici (1889-1957), scriitor, de pro-fesie inginer chimist, în 1919 a emigrat în Franța. Romane inspirate din istoria Rusiei și a Europei occidentale.
26. Blicher, Vasili Konstantinovici (1890-1938), om politic, mareșal. Comandant de trupe în timpul războiului civil. Ministru de război (1921-1922). Comandant al Armatei Speciale din Extremul Orientul îndepărtat (1929-1938). În vara lui 1938, i-a înfrînt pe japonezi lângă lacul Hasan. În august 1938 este chemat la Moscova, după care este executat

27. Mihailov, Nikolai Alexandrovici (n. 1906), om politic, care a deținut înalte funcții de partid și de stat. Ambasador în Polonia (1954-1955) și Indonezia (1960-1965). Ministru al culturii (1955-1966), președinte al Comitetului pentru presă (1965-1970).
28. Lozovski, A. (Dridzo, Solomon Abramovici) (1878-1952), om politic, istoric. Secretar general al Internaționalei sindicale (din 1921). Adjunct al ministrului afacerilor externe (1939-1946).
29. Hrușciiov, Nikita Sergheevici (1894-1971), om politic. Prim-secretar al Comitetului Central al PCUS (1953-1964), președinte al Consiliului de Miniștri al URSS (1958-1964). A demascat cultul personalității lui Stalin și a favorizat reabilitarea celor condamnați pe nedrept. A inițiat o serie de reforme fără a le urmări consecvent, ceea ce a dus la înlocui-rea lui cu L.I. Brejnev.
30. Oraș, centru raional în (probabil fosta) regiune Ulianovsk.
31. Orășel la circa cincizeci de kilometri spre sud-sud-est de Moscova
32. Fiodor Ioannovici (Ivanovici) (1557-1598), ultimul țar rus din dinastia Riurikovicilor (din 1584). Fiul lui Ivan cel Groaznic.
33. Vladimir II Monomahul (1053-1125), cneaz de Smolensk (din 1067), de Cernigov (din 1078), de Pereiaslav (din 1093), mare cneaz de Kiev (din 1113). Fiul lui Vsevolad I și al fiicei lui Konstantin Monomahul, împăratul Bizanțului.

Capitolul 6 - PRIMĂVARA ACEEA

1. Vers din poezia Pașii comandorului de Alexandr Blok.
2. Pugaciov, Emelian Ivanovici (1740 sau 1742-1775), cazac de la Don, conducătorul răscoalei țărănești-căzăcești din bazinul Volgăi și Uralului (1773-1775). Trădat, este executat la Moscova.
3. Șolohov, Mihail Alexandrovici (n. 1905-1984), prozator. Romane de factură epopeică, relevînd spectacolul dramatic al războiului civil (Donul liniștit) ori al colectivizării (Pămînt desțelenit); nuvele, schițe și reportaje. Premiul Nobel (1965).
4. Aici - supliment de pedeapsă, constînd din privarea de drepturi civile.
5. Dimitrov, Gheorghe (1882-1949), om politic bulgar. Unul dintre fonda-torii partidului comunist bulgar și unul dintre conducătorii răscoalei anti-fasciste din septembrie 1923. Emigrează în Occident (1923). Sub acuzația de a fi incendiat Reichstagul, i s-a înscenat

procesul de la Leipzig, prilej pentru Dimitrov de a demasca virulent fascismul. Secretar general al Kominternului. Conducător al partidului comunist bulgar (1945 -1949), președinte al Consiliului de Miniștri (1946-1949).

6. Politicilor li se interzicea să ocupe vreo funcție în lagăr (în administrație, intendanță etc.).

7. Denikin, Anton Ivanovici (1872-1947), general, unul dintre principalii conducători militari ai forțelor albgardiste. Înfrânt de către Armata Roșie (1920), a emigrat în Occident.

8. Jukov, Gheorghi Konstantinovici (1896-1974),mareșal. În timpul celui de al doilea război mondial a fost șeful Marelui Stat-Major, comandat al mai multor fronturi și locțiitor al comandamentului suprem. A semnat capitularea Germaniei. Ministru al apărării (1955-1957).

9. Leliușenko, Dmitri Danilovici (n. 1901), general, în războiul cu Finlanda a comandat o brigadă de tancuri. În timpul celui de al doilea război mondial a fost comandantul mai multor armate.

10. Kuznețov, Vasili Ivanovici (1894-1964), general, comandantul mai multor armate în timpul celui de al doilea război mondial.

11. Rokossovski, Konstantin Konstantinovici (1896-1968), mareșal, în timpul celui de al doilea război mondial a condus Armata a 16-a în bătălia pentru Moscova și alte câteva armate pe diferite fronturi.

12. Merețkov, Kirill Afanasievici (1897-1968), mareșal. A participat la războiul civil din Spania. În timpul celui de al doilea război mondial a comandat trupele mai multor armate pe diferite fronturi.

13. Samsonov, Alexandr Vasilievici (1859-1914), general rus de cavalerie. La începutul primului război mondial a fost comandatul armatei înfrântă în Prusia Orientală. S-a sinucis.

14. Pacea de la Brest-Litovsk. Pace încheiată la 3 martie 1918 între Rusia Sovietică, pe de o parte, și Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia, pe de alta. Deși s-au impus condiții grele, acestea au fost acceptate pentru a permite Puterii Sovietice să se consolideze. Denunțată de guvernul sovietic la 13 noiembrie 1918.

15. Mihailovic, Draza (1893-1946), general sârb (1942), căpetenia formațiunilor progermane (1941-1945). În 1942-1945 - ministru de război în guvernul iugoslav din emigrație. Judecat, condamnat pentru crime de război și executat

16. Benes, Edvard (1884-1948), om politic cehoslovac. Ministru de ex-terne (1918-1935), prim-ministru (1921-1922), președinte al Republicii Cehoslovace (1935-1938; 1938-1945, în emigrație; 1945-1948). Unul dintre creatorii Micii înțelegeri.
17. Masaryk, Thomas Garrigue (1850-1937), om politic, filosof și socio-log cehoslovac. Președinte al Republicii Cehoslovace (1918-1935). Politică de apropiere de puterile occidentale.
18. Bulgakov, Serghei Nikolaevici (1871-1944), filosof și teolog. Preot (1918). În 1922 este expulzat din țară. În 1925 s-a stabilit la Paris.
19. Frank, Semion Liudvigovici (1877-1950), filosof și gânditor religios. În 1922 a fost expulzat din țară.
20. Losski, Nikolai Onufrievici (1870-1965), filosof rus, unul dintre repre-zentanții de seamă ai intuitivismului și personalismului din Rusia. Expul-zat din țară (1922). Pînă în 1945 a locuit la Praga.
21. Rahmaninov, Serghei Vasilievici (1873-1943) compozitor, pianist, dirijor. Din decembrie 1917 -în emigrație (în 1918 se stabilește în SUA).
22. Șaliapin, Fiodor Ivanovici (1873-1938), cîntăreț (bas). S-a remarcat pe scenele rusești și europene, strălucind în operele Boris Godunov de M.P. Musorgski, Faust de Ch. Gounod, Mefistofele de A. Boito, Ivan Susanin de M. Glinka, Don Quijote de J. Massenet ș.a Din 1922 - în emigrație
23. Benois, Alexandr Nikolaevici (1870-1960), pictor, istoric și critic de artă. în 1926 a emigrat, stabilindu-se la Paris.
24. Diaghilev, Serghei Pavlovici (1872-1929), om de artă, organizator de companii artistice și expoziții. A condus cunoscutele Stagiuni rusești (spectacole de - operă și balet) de la Paris, Londra și alte orașe europe-ne (1907-1914). În străinătate a creat trupa Baletul rus (1911-1929), realizînd spectacole rămase în conștiința publicului ca adevărate eveni-mente artistice.
25. Pavlova, Anna Pavlovna (1881-1931), celebră balerină, a făcut par-te din trupa lui Diaghilev. Roluri principale în marile balet clasice. Memorabilă interpretarea studiului Moartea lebedei de C. Saint-Saens.
26. Hippius, Zinaida Nikolaevna (1869-1945), scriitoare. Teoretician al modernismului. Soția lui D. Merejkovski. Din 1920 a trăit în

emigrație.

27. Șulghin, Vasili Vitalievici (1878-1976), om politic, monarhist. După revoluția din octombrie - unul din organizatorii mișcării albgardiste. În 1944 este arestat și condamnat pentru activitate contrarevoluționară, aflându-se în detenție pînă în 1956.

28. În anul 1913.

29. Obținută de Petru I la 27 iunie 1709 asupra suedezilor, conduși de Carol al XI-lea.

Capitolul 7 - SALA MAȘINILOR

1. Novikov, Nikolai Ivanovici (1744-1818), iluminist, scriitor, publicist și editor. A criticat societatea contemporană de pe poziții antiobăgiste. În perioada 1792 - 1796, din ordinul Ecaterinei a II-a, a fost închis în cetatea Schlisselburg.

2. Dolgoruki, Pavel Dmitrievici (1866-1927), prinț, membru al partidului cadeților. După revoluția din octombrie a organizat numeroase acțiuni contrarevoluționare. Condamnat la moarte și executat.

3. Karakozov, Dmitri Vladimirovici (1840-1866), revoluționar. La 4 aprilie 1866 a săvîrșit un atentat nereușit la viața împărtului Alexandru II. A fost spînzurat.

4. Jeliabov, Andrei Ivanovici (1851-1881), revoluționar narodnic. Unul dintre creatorii și conducătorii organizației Narodnaia volia. Organizator al atentatelor împotriva lui Alexandru II. A fost spînzurat la Petersburg.

5. Narodnaia Volia (Voința poporului), cea mai importantă organizație revoluționară narodnică, apărută la Petersburg în august 1879. Program: nimicirea autocrației, convocarea Adunării Constituante, libertăți democratice, împrăștierea țăranilor. A organizat opt atentate împotriva lui Alexandru II. După moartea lui au urmat arestări masive și organizația nu a mai putut fi refăcută.

6. Zasulici, Vera Ivanovna (1849-1919) Revoluționară narodnică. În 1878 a tras în guvernatorul Petersburgului, fiind apoi achitată de curtea juraților. Din 1903 activează în partidul menșevicilor.

7. Ulrich, V.V., cekist, apoi jurist. În deceniile al treilea și al patrulea a prezidat multe procese politice, în special cele de la Moscova.

8. Derjavin, Gavril Romanovici (1743-1816), poet, reprezentant al clasicismului rus. Ode, satire, meditații filosofice.

9. „Novîi Mir" (Lumea nouă), revistă literar-artistică și social-politică lu-nară, în care (nr. 11 din 1962, redactor șef — poetul Alexandru Tvar-dovski) a fost publicat romanul lui Soljenițîn „O zi din viața lui Ivan Deni-sovici”.

Capitolul 8 - LEGEA-COPIL

1. Zinoviev (Apfelbaum), Grigori Evseevici (1883-1936), om politic, unul dintre conducătorii de frunte ai partidului comunist. Membru al Comite-tului Central (din 1907) și al Biroului Politic (din 1921). Secretar general al Kominternului (din 1919). După moartea lui Lenin s-a aflat la condu-cerea partidului alături de Stalin și Kamenev. Ulterior s-a opus lui Stalin, apropiindu-se de Troțki. A fost exclus din partid (1927), ulterior condam-nat la moarte și executat

2. Ghernet, Mihail Nikolaevici (1874-1953), criminalist, autor al lucrării Istoria închisorii țariste (vol. 1-5, 1951-1956).

3. Sverdlov, Iakov Mihailovici (1885-1919), om politic. Participant activ la pregătirea și înfăptuirea revoluției din octombrie. Președintele Comi-tetului Executiv Central din Rusia (1917-1919).

4. Savinkov, Boris Viktorovici (1879-1925), unul dintre liderii partidului eserilor. A organizat numeroase acte teroriste. În 1924, încercînd să treacă frontiera sovietică, a fost arestat și condamnat.

5. Uvarov, Serghei Semionovici (1786-1855), conte, om de stat, cunos-cut ca reacționar.

6. Pobedonoșev, Konstantin Petrovici (1827-1907), om de stat, jurist Procuror șef al Sinodului. A exercitat o influență deosebită asupra lui Alexandru al II-lea. Inspiratorul unor acțiuni reacționare extreme.

7. Kasso, Lev Aristidovici (1865-1914), ministrul învățămîntului (1910-1914). Prigonitor al profesorilor cu vederi revoluționare.

8. Denumire dată membrilor unor organizații monarhiste extremiste („Alianța poporului rus", „Alianța Arhanghelului Mihail" ș.a.; 1905-1917) și ai „sutelor negre" — detașamente înarmate, alcătuite din elemente social-eterogene, pentru a lupta împotriva mișcării revoluționare.

9. Hotel din Moscova, sediul VŢIK în acea perioadă.

10. Restaurant faimos în Petrograd.

11. Urițki, Moisei Solomonovici (1873-1918). om politic, jurist. Membru al Comitetului Central (din iulie 1917). Din martie 1918 - președinte al CEKA din Petrograd. A fost ucis de un eser.

12. Peters, Iakov Hristoforovici (1886-1938), om politic de origine letonă. A ocupat funcții înalte în cadrul VCEKA și OGPU. A fost împușcat

13. Larin, I. (Mihail Zalmanovicilurie) (1882-1932), economist, menșevic, apoi bolșevic (1917). A ocupat felurite funcții în organismele economice.

14. Marș de mare popularitate printre revoluționari la începutul secolului și în timpul revoluției.

15. Samizdat: vezi Abrevieri și sigle.

16. Bonci-Bruevici, Vladimir Dmitirevici (1873-1955), revoluționar, om politic, istoric. Participant al celor trei revoluții. Colaborator și organiza-tor al unor publicații și edituri bolșevice. Șeful cancelariei Sovnar-komului. Lucrări de istorie, amintiri despre Lenin.

17. Budionovka - denumirea populară a bonetei purtate de ostașii Armatei Roșii în perioada 1919-1941.

18. Lavra Troițe-Serghieva - mănăstire întemeiată de Serghi Radonejski la mijlocul secolului al XIV-lea, la 70 km spre nord de Moscova.

19. Serghi Radonejski (1321-1391), întemeietorul și starețul mănăstirii Troițe-Serghieva. Sprijinitor activ al politicii de unificare a cneazului Dmitri Donskoi.

20. Kliucevski, Vasili Osipovici (1841-1911), istoric, unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai istoriografiei rusești din ultima parte a secolului al XIX-lea.

21. Kaplan, Fanny (1888-1918), activistă a partidului eserilor. La 30 august 1918 a tras asupra lui V.L. Lenin, provocându-i o rană gravă, din care i s-a tras moartea.

22. Miakotin, Venedikt Alexandrovici (1867-1937), istoric. Colaborator al revistei „Russkoe bogatstvo” (Bogăția rusească). Politică de orientare narodnică. Din 1918 - în emigrație.

23. Kolțov, Nikolai Konstantinovici (1872-1940). biolog, creatorul biologiei experimentale ruse, al școlilor de zoologie, citologie și genetică experimentală. Organizator și director (1917-1939) al Institutului de biologie experimentală. Executat.

Capitolul 9 - LEGEA SE MATURIZEAZĂ

1. Aluzie la titlul unui roman de A.L. Herzen (1812-1870) revoluționar, filosof și publicist.

2. Rîkov, Alexei Ivanovici (1881-1938), unul dintre conducătorii de sea-mă ai partidului comunist. După moartea lui Lenin este ales președinte al Sovnarkomului (1924-1929). Membru al Biroului Politic, exclus în 1929 pentru deviaționism de dreapta, în 1937 este exclus și din partid, judecat, condamnat la moarte și executat.
3. Referire la piesa Livada cu vișini, actul al doilea.
4. Perioada de înflorire literară și artistică din Rusia de la sfârșitul seco-lului al XIX-lea pînă la primul război mondial, în comparație cu perioada marilor valori din secolul al XIX-lea, numită „veacul de aur”.
5. Akmeism - curent în poezia rusă din anii 1910 (S. Gorodețki, M. Kuzmin, N. Gumiliov, Anna Ahmatova, O. Mandelstam). În comparație cu poetica simbolistă, proclamă reîntoarcerea la lumea materială, la obiect, la stihia „esenței”, la sensul exact la cuvîntului.
6. Kuibîșev, Valerian Vladimirovici (1888-1935), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat. A murit în circumstanțe nelămurite.
7. Ivan Kalita (Ivan I Danilovici) (7-1340), cneaz al Moscovei (1325), mare cneaz al Vladimirului (1328). A pus temeiurile măreției politice și economice a Rusiei.
8. Termen (introdus de cronicarii din secolul al XVII-lea) care desemnează evenimentele dezastruoase care au avut loc în Rusia de la moartea lui Boris Godunov (1605) pînă la urcarea pe tron a celui dintîi Romanov (1613 - Mihail Fiodorovici).
9. Kalinin, Mihail Ivanovici (1875-1946), om politic. Participant la revo-luțiile din februarie și octombrie. Din 1919 - președinte al VŢIK, iar din 1938 al Sovietului Suprem al URSS. Membru în Biroul Politic din 1926.
10. Clădirea fostului Institut Smolnîi pentru fetele de nobili. În 1917, aici s-a aflat sediul Sovietului din Petrograd și al Comitetului Revoluțio-nar Militar din Petrograd, iar în zilele revoluției din octombrie - statul major al forțelor bolșevice. Pînă la 10 martie 1918 - reședința Sovnarkomului. Sediul comitetelor regional și orășenesc din Leningrad ale PCUS.
11. Krasikov, Piotr Ananievici (1870-1939), om politic, unul dintre priete-nii apropiați ai lui V.I. Lenin. Președinte al curții de Casație (din 1917), adjunct al ministrului justiției (din 1921). Procuror al Tribunalului Suprem (din 1924), vicepreședinte al Tribunalului Suprem (din 1933). Este înlăturat din funcțiile sale în 1938.

12. Vezi nota 25 de la Capitolul 2, Partea ÎNTÎL.
13. Vezi nota 1 de la Capitolul 5, Partea ÎNTÎL.
14. Manifest al unui grup de deputați ai primei Dume de Stat adresat cetățenilor Rusiei (10 iunie 1906) prin care erau chemați să se sustragă plății impozitelor și serviciului militar în semn de protest împotriva dizol-vării Dumei. Semnatarii au fost judecați.
15. Este format de la verbul karkcit - a croncăni.
16. Piatakov, Gheorghi Leonidovici (1890-1937), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat. În 1936 este exclus (pentru a doua oară) din partid Condamnat la moarte și împușcat.
17. În martie 1918, când s-a hotărît ca Moscova să fie capitala statului sovietic.
18. Volodarski, V. (Moisei Markovici Goldstein) (1891-1918), revoluțio-nar și om politic. Participant la revoluția din octombrie, comisar pentru presă, propagandă și agitație. Ucis de un eser.
19. Radek (Sobelsohn). Karl Bernardovici (1885-1939?), om politic. Membru al partidului comunist din 1917. Membru al Comitetului Central (1919-1924). Secretar al Comitetului executiv al Kominternului. În 1936 este exclus pentru a doua oară din partid (prima dată în 1927. apoi reprimat) și condamnat la zece ani de închisoare.
20. „Steagul Roșu”. Organul de presă al partidului comunist german între 1918 și 1939.
21. Pokrovski. Mihail Nikolaevici (1868-1932), istoric, om politic. Comisar adjunct pentru învățămînt Conducător al Academiei comuniste și al Institutului profesorimii roșii.
22. Burțev, Vladimir Lvovici (1862-1942), publicist. Editorul revistei „Bîloe” (Trecutul). După revoluție a emigrat.
23. Blumkin, Iakov Grigorievici (1892-1929), eser de stînga, agent al CEKA. Asasinul ambasadorului german von Mirbach (1918). Protejat de Dzerjinski, intră în partidul bolșevic și trece în serviciul OGPU-ului. Este executat ca agent troțkist.
24. Mandelstam, Osip Emilievici (1891-1938), poet. Unul dintre repre-zentanții akmeismului. Arestat și deportat în două rînduri (1934 și 1938). A murit într-un lagăr din Vladivostok.
25. Mirbach, Wilhelm (1871-1918), conte, diplomat german. Din aprilie 1918, ambasadorul Germaniei la Moscova. Ucis de eserul de

stînga I.G. Blumkin.

Capitolul 10 - LEGEA în FLOARE

1. Stepun, Fiodor Avgustovici (1884-1965), scriitor, istoric, sociolog. A fost expulzat din țară în anul 1922.

2. Karsavin, Lev Platonovici (1882-1952), filosof și gînditor religios, istoric medievist. Expulzat din țară în 1922, se stabilește în Lituania. Profesor la Kaunas și Vilnius (1928-1946). Arestat, în 1949 este deportat în-tr-un lagăr.

3. Ilin, Ivan Alexandrovici (1882-1945), filosof și gînditor religios, reprezentant al neohegelianismului. Expulzat din țară în 1922.

4. Kizevetter, Alexandr Alexandrovici (1866-1933), istoric, profesor la Universitatea din Moscova (1909-1911). Expulzat în 1922: profesor la Universitatea din Praga.

5. Aidienwald, Iuli Isaevici (1872-1928), eseist și critic literar, traducător al ediției de opere complete ale lui Schopenhauer. Expulzat în 1922.

6. Osorghin (Ilin), Mihail Andreevici (1878-1942), scriitor și publicist. Din 1922 - în emigrație.

7. Peșehonov, Alexandr Vasilievici (1867-1933), om politic, publicist. Ministru în Guvernul provizoriu, în 1922 este expulzat din țară.

5. Bulgakov, Valentin Fiodorovici (1886-1959?), scriitor, memorialist. În 1910 devine secretarul lui L.N. Tolstoi. Adept al tolstoismului. În 1923 este silit să părăsească țara. Se stabilește la Praga (1923-1948). În 1949 se repatriază.

9. A trimite la Duhonin - a împușca, a ucide, expresie de la începutul erei sovietice. Generalul Nikolai Nikolaevici Duhonin (1876-1917), care era comandantul suprem al armatei imperiale în momentul revoluției din octombrie, a refuzat să se supună ordinelor Sovnarkomului. Una dintre primele victime ale terorii bolșevice: a fost ucis bestial de soldații din detașamentul lui Krîlenko.

10. Gărzile roșii din China, sub autoritatea cărora s-a desfășurat așa-zisa revoluție culturală din deceniul al șaptelea

11. Depresiune situată la sudul Bielorusiei, Nordul Ucrainei și Vestul Rusiei, în bazinul râurilor Pripiat, Nipru și Desna. O parte considerabilă o formează mlaștinile; multe lacuri; o treime păduri

12. Moscova.

13. Stanislavski (Alexeev), Konstantin Sergheevici (1863-1938). Regi-zor, actor, pedagog, teoretician al teatrului. Reformator al teatrului rus. Creatorul sistemului care îi poartă numele și care cuprinde teoria sceni-că, metoda și tehnica artistică.
14. (La plural - șaraški.) Locuri în care sub supravegherea Secției a Patra Speciale din cadrul MVD-ului) deținuții se ocupau cu cercetarea științifică.
15. Kornilov, Lavr Gheorghievici (1870-1918), general, în iulie-august 1917 este comandant suprem al armatei ruse. La sfârșitul lui august a organizat rebeliunea cu intenția de a răsturna Guvernul provizoriu și a prelua puterea la Petrograd. Unul din organizatorii armatei albgardiste, A murit în luptă.
16. Dan (Gurvici), Fiodor Ilici (1871-1947), unul dintre liderii menșevis-mului. În 1917 este membru al Comitetului Executiv Central din Petro-grad. În 1922, împreună cu alți fruntași menșevici, este expulzat din țară.
17. Martov, L. (Zedenbaum Inii Osipovici) (1873-1923), revoluționar și om politic. La cel de al doilea congres al partidului social-democrat (1903) a trecut în fruntea fracțiunii menșevice. Membru al VȚIK. Din 1920 - emigrant.
18. „Înainte”. Organul oficial al partidului social-democrat german.
19. Krestinski, Nikolai Nikolaevici (1883-1938), om politic. Unul dintre conducătorii luptei pentru Puterea Sovietică în Ural. Comisar al poporului pentru finanțe (din 1918). Din 1921 reprezentant plenipotențiar în Germania. Din 1930 comisar adjunct pentru afacerile interne, în 1937 este exclus din partid, condamnat la moarte și executat.
20. Smirnov, Ivan Nikitici (1880-1936), om politic. Exclus din partidul co-munist în 1927, condamnat la moarte și împușcat.
21. Skrîpnik, Nikolai Alexeevici (1872-1933), om politic. Din 1917 se află în Ucraina. Președinte al Sovnarkomului (1918-1919), comisar pen-tru justiție, procuror general (din 1922), din 1927 comisar pentru învă-țămînt. S-a sinucis în 1933.
22. Tomski, Mihail Pvllovici (1880-1936), om politic, unul dintre conducă-torii de partid și sindicat din deceniul al treilea. Exclus din Biroul Politic în 1929. S-a sinucis.

23. Gamarnik, Ian Borisovici (1894-1937), om politic și comandant mili-tar. Șeful direcției politice a Armatei Roșii (din 1929) și comisar adjunct pentru apărare (din 1930). Etichetat „dușman al poporului”, s-a sinucis.

24. Rudzutak, Ian Ernestovtci (1887-1938), om politic. A ocupat înalte funcții de partid și de stat. A fost împușcat.

25. Postîșev, Pavel Petrovici (1887-1939). om politic. Unul din conducă-torii luptei pentru instaurarea Puterii Sovietice în Siberia Orientală. În-al-te funcții de partid și de stat. Destituit în 1938. A fost împușcat.

26. Enukidze, Avei Safranovici (1877-1937), om politic. Printre altele, a fost secretar al Comitetului executiv central din URSS (1923-1935). În 1935 a fost exclus din partid, împușcat.

27. Ciubăr, Vlas Iakovlevici (1891-1939). Om politic, înalte funcții de partid și de stat în Ucraina și URSS. În 1939 este arestat și executat.

28. Kosior, Stanislav Vikentievici (1889-1939). Om politic, înalte funcții în conducerea partidului. Prim-secretar al Comitetului Central al partidu-lui Comunist din Ucraina (1938). A fost împușcat.

29. Numele conspirativ al lui Stalin din perioada activității în ilegalitate.

30. Capitala R.S.S. Kirkize (Kîrgîzstan), astăzi Bișkek (numele dinainte de 1926). Vezi și nota 12. Capitolul I. Partea a DOUA.

31. Sokolnikov, Grigori Iakovlevici (1888-1941), om politic. Comisar al poporului pentru finanțe (1922-1926), vicepreședinte al Gosplanului. Exclus din partid în 1936. Condamnat la zece ani de recluziune, ulterior a fost împușcat.

32. Institutul Profesoratului Roșu era destinat să asigure pregătirea pro-fesorilor de științe sociale pentru universități și a cadrelor superioare de partid și de stat.

33. Mikoian, Anastas Ivanovici (1895-1978), om politic. Unul din organi-zatorii luptei pentru Puterea Sovietică în Azerbaidjan, înalte funcții de partid și de stat în perioada 1926-1946. A fost comisar al poporului pen-tru comerțul exterior și interior, pentru aprovizionare (1930-1934), industria alimentară (1934-1938). Din 1937, vicepreședinte al Sovnar-komului URSS. Din 1955, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri etc.

34. Clădire din Moscova (construită în secolul al XVIII-lea), după revo-luție-sediul central al sindicatelor din URSS. În renumita Sală a coloa-nelor s-au ținut felurite congrese sovietice și internaționale, adunări importante etc.

Capitolul 11 - PEDEAPSA CAPITALĂ

1. Elizaveta Petrovna (1709-1762), împărăteasa Rusiei (din 1741).
2. Război purtat (1756-1763) între Anglia, Prusia și Portugalia, pe de o parte, și Franța, Austria. Rusia. Suedia, Saxonia și Spania, pe de altă parte. S-a încheiat prin păcile de la Paris și Hubertusburg.
3. Mirovici, Vasili Iakovlevici (1740-1764), locotenent din regimentul Smolensk. care a încercat să-l elibereze din fortăreața Schlisselburg pe Ivan VI Antonovici. A fost executat.
4. Revoltă care a izbucnit în timpul unei epidemii de ciumă. Au fost exe-cutați patru participanți.
5. Pavel I (1754-1801), împărat al Rusiei (din 1796), fiul lui Petru III și al Ecaterinei II. Victimă a unei conspirații a nobililor.
6. Vezi nota 23 de la capitolul 3.
7. Kerenski, Alexandr Fiodorovici (1881-1970), om politic, avocat, mem-bru al partidului eserilor. Prim-ministru al Guvernului provizoriu (iulie-noiembrie 1917). După revoluția din octombrie a emigrat în Franța. În 1940 s-a stabilit în SUA.
8. Era de naționalitate letonă.
9. Autorul se referă la înaltul Consiliu (textual - Sovietul Suprem) Se-cret (1726-1730), creat de Ecaterina I ca organ consultativ, dar care, efectiv, rezolva problemele de stat cele mai importante, încercînd să restrîngă puterea autocrației. A fost desființat de împărăteasa Anna Ioanovna (1693-1740).
10. Membri ai Drujinei populare, organizație obștească din URSS, avînd în grijă păstrarea ordinii publice, lupta cu huliganismul și alte manifestări antisociale.
11. Narokov (Marcenko), Nikolai Vladimirovici (1887-1965?), scriitor. Emigrant.
12. Andreev, Leonid Nikolaevici (1871-1919), scriitor, reprezentant al realismului psihologic și al simbolismului. Nuvele și piese de teatru cen-trate pe o problemă filosofică, socială și morală, dominate de o atmosferă tragică.

13. Krîlov, Ivan Andreevici (1769-1844), scriitor. Comedii și fabule de structură clasică.

14. Referire la nuvela lui Leonid Andreev Povestea celor șapte spînzurați (1908).

15. Tezele raportului Sarcinile proletariatului în actuala revoluție, ținut de Lenin la Petrograd (4 aprilie 1917). Document programatic, reprezentînd planul de luptă pentru transformarea revoluției burghezo-demo-cratice în revoluție socialistă.

16. În povestirea Agrișul și Carnet de însemnări (I), unde polemizează cu L.N. Tolstoi, care, într-una din schițele sale moralizatoare (Mult pămînt îi trebuie omului?), afirmă că omul nu are nevoie decît de trei ar-șini de pămînt - pentru mormînt.

17. Specific al rostirii rușilor din nordul european al Rusiei, care pronun-ță distinct vocala o neaccentuată, în vreme ce în alte zone este pro-nunțată ca o variantă redusă a lui a. Acest fenomen fonetic se numește okanie (opusul lui akanie).

18. Funcție (din secolul al XVI-lea) și grad (din secolul al XVIII) în oștiri-le căzăcești. În 1798 a fost echivalat cu gradul de rotmistru în cavalerie.

Capitolul 12 - TIURZAK

1. Figner, Vera Nikolaevna (1852-1942), revoluționară: a făcut parte din conducerea organizației Narodnaia Volia. A luat parte la organizarea atentatelor împotriva lui Alexandru II. În 1884 a fost condamnată la ocnă pe viață; douăzeci i-a petrecut în fortăreața Schlisselburg.

2. Este vorba de lucrarea lui Stalin Cursul scurt de istorie a PCUS (b), care se studia la cursurile (obligatorii) de învățămînt politic.

3. Vers dintr-un popular cîntec revoluționar, cunoscut și sub titlul de Marș funebru; era cîntat la funeraliile victimelor represiunii țariste.

4. Katanian, Ruben Pavlovici (1881-1966), om politic, procuror general adjunct în perioada 1933-1937.

5. Valentinov, N (Nikolai Vladislavovrci Volski) (1879-1965), filosof și publicist. Inițial (1903) bolșevic, ulterior mnenșevic (1904). Emigrează în 1928. A scris o carte de amintiri despre Lenin, pe care l-a cunoscut în-deaproape.

6. Tvardovski, Alexandr Trifonovici (1910-1971), poet și critic, între 1949 și 1954, 1958 și 1970 este redactor șef al revistei „Novîi mir”,

care a publicat scrieri de mare cutezanță civică în epocă, printre care și O zi din viața lui Ivan Denisovici a lui Soljenițîn.

7. Bednîi, Demian (Pridvorov, Eifrim Alexeevici) (1883-1945), poet, unul din promotorii poeziei așa-zisului realism socialist.

Partea a DOUA

PERPETUUM MOBILE

Capitolul I - CORĂBIILE ARHIPELAGULUI

1. Vezi nota 22 de la Capitolul 2.

2. Iaroșenko, Nikolai Alexandrovici (1846-1898), pictor. A făcut parte din gruparea artistică de orientare realistă a peredvijnicilor - Asociația expozițiilor artistice itinerante (1870-1923).

3. Adică ștreangul, datorită faptului că revoluționarii condamnați pentru acte teroriste erau executați prin spânzurătoare.

4. Pește din familia crapului (maximum 30 cm lungime și 800 grame greutate), care trăiește în Marea Caspică.

5. Pește marin (nordul Oceanului Atlantic, Marea Albă. nordul Oceanului Pacific). Lungime - maximum 1.8 m, greutate -- maximum 40 kg.

6. Iakubovici, Piotr Filippovici (1860-1911), poet, membru al organizației revoluționare Narodnaia Volia. Șaisprezece ani de ocnă și exil (1887-1903). Autor al cărții În lumea celor oropsiți, însemnările unui fost ocnaș.

7. Olinski (Alexandrov). Mihail Stepanovici (1863-1933), publicist, critic și istoric literar, revoluționar bolșevic din 1898.

8. Makarenko, Anton Semionovici (1888-1939), pedagog și scriitor. Organizator al coloniilor de muncă pentru reeducarea delincvenților minori.

9. Menșikov. Alexandr Danilovici (1673-1729). Unul dintre apropiații lui Petru I, prinț prealuminos, generalisim. În 1727 a fost deportat la Berio-zov, în Siberia, de către împăratul Petru II.

10. Surikov, Vasili Ivanovici (1848-1916), pictor, membru al grupării artistice a peredvijnicilor. Tablouri monumentale inspirate din momente-le cruciale ale istoriei Rusiei.

11. Vers din poemul Versuri despre pașaportul sovietic de Vladimir Maiakovski.

12. Academia militară M.V. Frunze, înființată în 1918 la Moscova ca Academie a Statului-Major. Din 1921 - Academia Militară a Armatei

Roșii. Poartă numele lui Mihail Vasilievici Frunze (1885-1925), om poli-tic, comandant de armată în timpul războiului civil, teoretician militar.

Capitolul 2 - PORTURILE ARHIPELAGULUI

1. Grin (Grinevskî), Alexandr Stepanovici (1880-1932), prozator. Roma-ne și povestiri de factură romantică care exaltă credința în calitățile morale înalte ale omului.

2. Comanda respectivă avea un tîlc: cel care ieșea ultimul primea o pe-deapsă.

3. Zonă în partea de vest a Moscovei, locul unor lupte înverșunate în timpul revoluției din 1905.

4. Utiosov, Leonid Osipovici (1895-1979?), celebru cîntăreț de estradă în anii '30 și '40. A efectuat turnee și în România.

5. Diminutiv de la GAZ-A, marca primelor automobile produse la uzinele din Gorki (Nijni Novgorod) în anii 1932-1936.

6. Aldan-Semionov, Andrei Ignatievici (a 1908), poet și prozator. A fost arestat și condamnat pe nedrept, petrecînd cincisprezece ani (1938-1953) în lagărele de muncă din Extremul Nord. Romanul Bozorelief pe stîncă a fost publicat în 1964.

7. Gromîko, Andrei Andreevici (n. 1909). Om politic, diplomat. Ambasa-dor în SUA (1943-1946) și Anglia (1952-1953). Reprezentant perma-nent al URSS în Consiliul de Securitate al ONU (1946-1948). Ministru al Afacerilor Externe din 1957.

8. Repin, Ilia Efimovici (1844-1893), pictor membru al grupării peredvij-nicilor. Autorul, printre alte picturi celebre, al cunoscutului tablou Ede-carii de pe Volga, la care face aluzie Soljenițîn.

Capitolul 3 - CARAVANELE ROBILO

1. Formulă prin care difuzoarele trenului anunțau sosirea la Moscova

2. Porturi în Extremul Orient (ținutul Habarovsk), situate în strîmtoarea Tatarski, vizavi de Insula Sahalin.

3. Corp special de pedestrași (1550-1698) cu funcții polițienești. Dintre ei era aleasă garda țarilor. Răsculîndu-se în 1698, după înfrîngerea lor, în 1698-1699, au fost executați 1182, iar 601 deportați. Soljenițîn se referă la monumentalul Tablou al lui V.I. Surikov Dimineața execuției streliților.

4. Autorul se referă la o scenă din filmul lui Serghei Eisenstein Cruci-șătorul Potiomkin.

5. În cartea-reportaj *Insula Sahalin* (1895), pe care a scris-o după călă-toria săvârșită în anul 1890.

6. Spărgător de gheață din Flota Arcticii a URSS. Construit în 1917. A participat la salvarea expediției lui Umberto Nobile (1928), la cercetările hidrologice din Arctica (1932-1935). A condus caravane de nave spre Arctica (1941-1945).

Capitolul 4 - DIN INSULA ÎN INSULA

1. Kruglov, Serghei Nikitbrovici (1903-?), om politic; agent cekist, adjunct al șefului serviciilor SMERȘ (1943-1946). Este succesorul lui Beria la conducerea NKVD-ului (1946). Ministru al Afacerilor Interne (1946-1954).

2. Este vorba de în *Primul Cerc*, publicat în 1968 peste hotare.

3. În mitologia biblică - duh rău, căpetenie a demonilor, în limbajul puș-căriașilor - milițian; supraveghetor, gardian.

4. Referire la eroul din romanul lui Jack London *Rătăcitor printre stele* (*The Star Rover*) (1915).

5. Oraș în nordul Munților Caucaz, renumită stațiune balneoclimaterică.

6. Jebrak, Anton Romanovici (1901-1965); genetician, ameliorator. Aca-demician (1940), președinte al Academiei de Științe a URSS (1945-1948).

7. Razin, Stepan Timofeevici (16307-1671), cazac de pe Don, conducă-torul răscoalei țărănești din 1670-1671. Trădat, a fost prins de autorități și executat la Moscova.

8. Tînianov, Iuri Nikolaevici (1894-1943), scriitor, critic și istoric literar. Unul dintre reprezentanții școlii formale ruse. Lucrări despre limbajul poetic, romane biografice.

9. Pasternak, Boris Leonidovici (1890-1960), poet și prozator, remarcabil traducător din literatura universală. Apariția (în Italia, 1958) a ro-manului *Doctor Jivago* și decernarea Premiului Nobel, i-au atras o pri-goană dezlănțuită din partea oficialităților politice și literare, ceea ce a grăbit sfârșitul scriitorului.

„DOCUMENT POLITIC”? „CREAȚIE LITERARĂ”?

BREJNEV: Problema cu privire la Soljenițin nu e deloc simplă, e foarte complicată. Presa burgheză încearcă să lege cazul Soljenițin de marile noastre acțiuni pentru reglementarea pașnică a conflictelor. Cum să

procedăm cu Soljenițin? Consider că cel mai bine este să procedăm conform cu legile noastre sovietice:

TOTI: Corect!

(Din procesul-verbal al ședinței Biroului Politic al PCUS din 7 ianuarie 1974)

ÎN SFÎRȘIT, avem în limba română marea carte care a explodat ca o bombă atomică a conștiinței morale și civice cu efect planetar, Arhipelagul Gulag!

Întârzierea apariției în România a operelor lui Alexandr Isaievici Solje-nițin îmi pare un fenomen jenant și nu izbutesc să mi-l explic. S-au tra-dus la noi în ultimii 7 ani o mulțime de cărți importante din literatura contemporană, lucrări de antropologie, sociologie, politică, memorialisti-că, filozofie, istorie, eseuri, romane etc., bine primite de public. S-au tra-dus cărți importante, chiar foarte importante, dar nu cea cu adevărat importantă: aceasta.

Decizia de a declanșa zguduirea pe care ineluctabil urma să o provoace publicarea în Occident a cărții acesteia a fost luată de autor împreună cu soția sa Natalia în mod abrupt, imediat, înainte de termenul pre-văzut, în clipa când a fost sigur că o copie a manuscrisului ajunsese în mâinile KGB-ului. Trebuia creată o situație ireversibilă, trebuiau tăiate numaidecât toate punțile pentru a face imposibilă intimidarea prin ame-nințare sau tortură, a face imposibilă renunțarea la o luptă implacabilă între David și Goliat. Soljenițin, în Stejarul și vițelul, mărturisește că în eventualitatea, deloc improbabilă, a unui șantaj asupra copiilor, el și so-ția lui erau de acord cu o hotărîre mai presus de fire: în atare even-tualitate sunt sacrificați copiii. Nu mai putea da înapoi. Nu mai avea dreptul să dea înapoi.

El ducea această luptă singur, în mod deschis, în mijlocul aceluia „împe-riu al Răului", cum avea să-l numească mult mai târziu Ronald Reagan. Singur dar nu fără o rețea de prieteni devotați, ingenioși, plini de curaj, colaboratori anonimi, bărbați și femei, pe care nu-i putea pomeni în Arhipelag pentru a nu-i divulga, dar despre care vorbește pe larg după 1991 (cînd nu ar mai fi fost în pericol, dar cei mai mulți muriseră) într-o carte superbă, Invizibillii, apărută în traducere franceză (Fayard, 1992).

Cu ajutorul necondiționat și nerăsplătit, decît postum prin amintita carte, al acestor Invizibili care-și asumaseră riscurile cele mai grave, totuși în ultimă instanță singur, acest om formidabil, înarmat numai cu faima lui mondială consacrată de premiul Nobel, cu luciditatea și îndrăzneala lui încremenitoare, a făcut să se clatine și în cele din urmă să se prăbușească întregul colos politico-represiv rusesc și toate complicitățile lui internaționale, „progresiste” și „umaniste”, legate prin trădare, lașitate și minciună.

La acea ședință din 7 ianuarie 1974, din al cărei proces-verbal am ex-tras vorbele puse ca motto deasupra prezentei postfețe, toți bătrînii șmecheri cretinizați din Biroul Politic al PCUS (unul mai deștept, Andro-pov) dădeau din colț în colț: „ce să facem cu Soljenițin?”. Andropov a învîrtit argumentele în așa fel încît, acuzîndu-l strașnic pe Soljenițin, să reiasă că cea mai severă și radicală soluție este exilul, determinînd ast-fel amplificarea la scară planeară a acțiunii lui Isaievici și continuarea în condiții de libertate și siguranță a operei lui literare și istorice.

Apăruse în Occident Arhipelagul Gulag! (despre care Brejnev spune că nimeni încă (dintre ei - A.P.) nu a citit-o, dar conținutul e cunoscut: un „vulgar pamflet antisovietic”, adăugînd: „după legile noastre avem toate motivele să-l băgăm pe Soljenițin la pușcărie deoarece a atentat la tot ce avem mai sfînt: Lenin, regimul nostru sovietic, puterea sovietică, tot ce ne e scump”; Andropov a declarat tot atunci ceva ce mai tîrziu, spus de alții, a devenit o banalitate pe jumătate stupidă, dar spus de el dă măsura descumpănirii ștabilor din Politbiuro: „Arhipelagul Gulag nu e o operă de artă ci un document politic, deci periculos”.)*

Desigur, nu Soljenițin a fost cauza prăbușirii sistemului bolșevic, nici al-te împrejurări, evenimente sau persoane care au jalonat acest fenomen în devenirea lui. Prăbușirea bolșevismului era imanentă în chiar geneza sa. Au existat imperii milenare, întemeiate, evident, pe autoritate și for-ță, dar la acestea nici forța și cu atît mai puțin autoritatea n-au mers, cum să zic? în contrasens. Nu au avut o esență luciferică. Nu mă ha-zardez acum să explic esența luciferică a altor imperii ce s-au prăbușit. Îmi e destul să le evoc pe cele două cărora le-am fost contemporan, nazismul și bolșevismul. Ar mai fi poate ca exemplu și Napoleon, dar luciferismul său nu era total.

Totuși Letizia Bonaparte, mama lui Napo-leon, a avut o aprehensiune de femeie bătrână și respectuoasă față de rosturile legitime ale lumii când a spus celebra frază „Pourvu que fa dure!” Se prăbușesc, firește, în cele din urmă și imperiile legitime, neluciferice, dar după un ciclu de creștere și decadentă, așa cum le vădește istoria. Hegel de altminteri, în prelegerile despre filozofia istoriei, afirmă că imperiile plurimilenare nu au istorie, istorie nu au avut decît cele care au avut și un sfîrșit. Adică, după viziunea sa teleologică, o

*Informațiile acestea se găsesc în extraordinara carte a lui Vladimir Bukovski. Jugement à Moscou, un dissident dans les archives du Kremlin (tr. fr., ed. Robert Laffont. Paris.1995) împlinire, o finalitate, deci și un final. Poate, teza e plauzibilă, deși cred că există istorie și neteleologică, bunăoară China, India, cele căroră Hegel le contesta validitatea istorică. Dar să le lăsăm. Ceea ce îmi pare sigur este că regimurile uzurpatoare, adică luciferice, nu au istorie. Napoleon, uzurpator, dar, cum spuneam, de un luciferism doar relativ (venea după un interregnum cu adevărat luciferic), a avut o istorie, dar efemeră și precară, cu toată gloria lui meteorică, în schimb îmi pare evident că nici nazismul, nici bolșevismul nu au avut istorie.

Bolșevismul a durat mai mult decît Napoleon, dar istorie nu a avut. Numai evenimente. Regimurile care fac istorie au legi. Legi adevărate, elaborate în spirit juridic, legi care nu siluiesc natura societății și spiritul ei ci îi servesc de cadru. Regimurile uzurpatoare, luciferice, nu au legi în accepția normală a termenului. Sunt regimuri bazate pe fărădelege. În loc de legi clare, univoce, de strictă interpretare, memorabile și puți-ne, edictate public și respectate de toți, au hățișuri de legi contradictorii, confuze, antijuridice, unele secrete, respectate sau nu (e.g. Brejnev: „Cred că cel mai bine e să aplicăm legile noastre”, adică putem și să nu le aplicăm, după cum ne convine). Legislația lor proliferantă e negația însăși a oricărei legalități.

Regimurile luciferice anunță o eră nouă, cu negarea și destituirea tutu-ror valorilor anterioare și făurirea altui tip uman (de fapt ne-om). Se con-sideră eterne și infailibile (infailibile pentru că eterne). Inutil să descriem exhaustiv fenomenul, îl cunoaștem prea bine. Are un nume biblic, Gog și Magog.

După al doilea război, bolșevismul amenința să devină dominant asupra întregii lumi și aproape nimeni nu mai credea că e vreo scăpare. Toți imbecilii și ticăloșii din „lumea liberă”, atît „idealiștii” cît și „realiștii”, salu-tau ca iminentă „Revoluția mondială”, dar cînd aceasta părea mai sigu-ră a început, întîi imperceptibil, prăbușirea care-i era imanentă încă de la principiul ei. Primul mane, thekel, phares, primul avertisment a fost Budapesta, octombrie 1956. Mai avuseseră loc insurecții, chiar de pro-portii însemnate, atît în interiorul Uniunii Sovietice, cît și în țările satelite, dar fuseseră înăbușite. Și celei din Ungaria îi veniseră de hac tancurile, dar s-a produs în inima Europei, spectaculos și memorabil. Nu a mai putut fi ocultată. Atunci s-a văzut că cea mai redutabilă și mai cinică for-ță opresivă poate fi pusă în cumpănă de o populație dezarmată, în care mînia a suspendat instinctul de conservare. În ciuda aparentei înfrîn-geri, ungurii au cîștigat atunci un alt statut între țările satelite. Hrușciiov și-a dat seama că recursul la invazia tancurilor nu se mai poate repeta fără risc. A repetat-o totuși, aparent cu succes, berbecul de Brejnev, dar „normalizarea” din 1968 și-a provocat anticorpii: potențial Charta '77 și Havel existau.

Bineînțeles, în procesul prăbușirii comunismului au acționat o mulțime de factori obiectivi ce s-au acumulat în timp, chiar și cînd erau indece-labili. Determinismele acestea se pot cerceta și s-au cercetat din variate unghiuri; bineînțeles, subiectul e departe de a fi epuizat. Dar etapele și reperele majore ale acestui proces poartă numele a trei persoane sau mai exact trei fapte legate de aceste persoane: 1. - Alexandr Isaievici Soljenițin și apariția în Occident a Arhipelagului Gulag (1973); 2. - Carol Voitila și alegerea unui papă polonez (1978); 3. - Ronald Reagan și „războiul stelelor” (1983).

Arhipelagul Gulag a fost tunetul, furtuna vestitoare. Bine am numit-o explozie atomică, un fel de Hiroșima morală.

Sosirea în Occident a lui Soljenițin a produs o emoție generală și o aș-teptare îngrijorată. Au început calomniile, crezute ori în tot cazul accep-tate și repetate de „progresiștii” occidentali. Teama acestora de com-promiterea și eșecul „destinderii” (al cărei nume adevărat e lașitatea ca-pitulardă și sloganul better red than dead). Refuzul poltron al Preșe-dintelui Gerald Ford de a-l primi pe Soljenițin. (Ford, le minable, cum l-a numit Eugen Ionescu în „France-Soir”, 19

februarie 1976, cules în Antidotes, 1977). Cei care la început îl tratau de trădător și agent KGB, văzînd totuși autoritatea și voga de care se bucura, au început să-l laude, fără să simtă nevoia de a da vreo explicație (de pildă Jean Dani-el, om distins și arogant, directorul lui „Le nouvel observateur”, bineîn-țeles și alții, care, cum zice o vorbă proastă românească, nici usturoi nu au mîncău nici gura nu le miroase). Vogue aceasta a ținut cît a ținut, dar în cele din urmă „progresiștii” nu au mai suportat-o. Cu atît mai mult cu cît în octombrie 1993, pe o ploaie din acelea pe care noi o numim mocănească, Soljenițîn a ținut în Vendee, față de cîteva mii de ascul-tători înarmați cu umbrele sau acoperindu-și capul cu ziare ori cu ce au putut, un discurs despre genocidul sistematic săvîrșit asupra țăranilor vendeeni în 1793, sub Teroare. Spiritul iacobin care desfigurează și azi la suprafață iubita mea Franța nu a putut suporta ca un om din Europa de Est, rebel în propria lui țară (așadar prezumtiv „fascist”), să-și permi-tă așa ceva. Plus că între timp, același om din Europa de Est, după ce spusese adevărul despre „patria socialismului”, s-a apucat să spună și adevărul despre patria capitalismului.

Acum se spune, și în Occident și la noi (căci, vezi bine, dragă Doamne, ne asumăm și noi acum „standardele occidentale”), că Soljenițîn are ta-lent, desigur, are conștiință, desigur, dar e nostalgic, panslavist, slavofil, populist, antidemocrat, și cîte altele de genul acesta. Faptul că a scris nu o dată, negru pe alb, că respinge panslavismul, că Rusia trebuie să renunțe la pretenția de a mai fi supraputere și să se replieze asupra fantasticului ei potențial intern, atît intelectual cît și economic, faptul că panslavismul doctrină, a expansiunii, e incomparabil cu slavofilia, care la rîndul ei nu e nici retrogradă, nici „rascolnică” sau mai știu eu cum, ci e o linie care merge de la Andrei Rubliov prin Gogol, Dostoievski, Tol-stoi, Cehov, Bulgakov, și așa mai departe, pînă la Soljenițîn însuși și pînă la Tarkovski, faptul că cei mai occidentalizați ruși au fost slavofili, de la Homiakov pînă la Soljenițîn însuși și pînă la Tarkovski, toate acestea nu contează, nu avem obligația nici să citim, nici să pricepem, tre-buie doar să ne arătăm democrați și occidentali (ca și cum toată chesti-unea s-ar afla în alternativa „Europa e cu ochii pe noi”/ „Nu voi să știu, stimabile, de Europa d-tale, ci de țărișoara mea” etc.). Într-o

scrisoare a unui progresist român din Germania, publicată în „Orizont”, putem citi următoarele: „...nu l-am agreat pe gânditorul politic Soljenițin. De la pri-mele interv-luri date odată ajuns în Occident m-a îndepărtat de el un a-nume antioccidentalism (și antiliberalism, de ce nu?) afișat. Eu îl consi-der un conservator rus. (...) Soljenițin este după părerea mea un mare scriitor dublat de un gânditor politic mediocru. Omul politic Soljenițin nu e nici pe departe la nivelul autorului Pavilionului canceroșilor și al Arhi-pelagului Gulag”. Așadar, autorul scrisorii consideră Arhipelagul Gulag o capodoperă literară. Absolut de acord (deși Andropov, cum am văzut, considera că nu e operă de artă ci document politic.) De fapt nu văd de ce ar fi și aici o alternativă. Soljenițin își subintitulează Arhipelagul „în-cercare de investigație literară”. Adică este și un act politic, socotit redutabil de Andropov, și o creație literară (iar termenul „investigație” deschide spre ambele sensuri.) Aș fi vrut să fac aici și o exegeză lite-rară a Arhipelagului, dar m-aș duce prea departe (nu rezist totuși tenta-ției de a cita o singură frază, în legătură cu un inginer din vechea și ilustra școală rusească, emigrat, dar apoi arestat și ținut în Lubianka sub tortura nesomnului; în traducere franceză sună: „Finie conscience, fini honneur! Dormir!” frază întru totul comparabilă cu „A kingdom for a hor-se!” din Richard al III-lea). Nu are rost o discuție despre antiliberalism și antioccidentalism. Dar e totuși de bun simț să-ți dai seama că într-o țară imensă ca Rusia nu poate exista democrație fără un sistem de auto-nomie locală, cum o văzuse marele om de stat liberal rus Stolîpin, de la care se revendică autorul Arhipelagului. Fără o bună organizare a ace-lor zemstve, democrația este o iluzie, iar Duma un simplu simulacru. Antioccidentalism? Ce înseamnă asta? Trebuie să înțelegem odată că a fi european înseamnă a nu avea complexe provinciale. Cineva poate fi perfect european, ceea ce înseamnă, la un anumit nivel, o mentalitate și o cultură occidentală, fără a fi epatat și căzut în șezut în fața Occi-dentului (asta e de fapt o inaptitudine de asimilare a spiritului occidental).

Dacă Soljenițin e un „gânditor politic mediocru”, atunci adevăratul model acceptabil rămîne Rică Venturiano.

Sau cine vreți Dv. dintre „politologii” contemporani, autohtoni sau nu. Alergia la geniu e în fond ceva destul de firesc într-o lume precum

cea de azi.
(AL. PALEOLOGU)

SUMAR

Partea ÎNTÎI - INDUSTRIA PENITENCIARĂ

Capitolul 1 Arestarea	8
Capitolul 2 Istoria canalizării noastre	24
Capitolul 3 Ancheta	77
Capitolul 4 Găitanele albastre	115
Capitolul 5 - Prima celulă - prima iubire.....	141
Capitolul 6 - Primăvara aceea	184
Capitolul 7 - Sala mașinilor	222
Capitolul 8 - Legea – copil	239
Capitolul 9 - Legea se maturizează	270
Capitolul 10 - Legea în floare	299
Capitolul 11 - Pedepsa capitală	343
Capitolul 12-Tiurzak	361
Partea a DOUA - PERPETUUM MOBILE	
Capitolul 1 - Corăbiile Arhipelagului	383
Capitolul 2 - Porturile Arhipelagului	413
Capitolul 3 - Caravanele robilor	436

Capitolul 4 - Din insulă în insulă	452
Conținutul capitolelor	472
Abrevieri și sigle	480
Note	486
„Document politic”? „Creație literară”? de Alexandru Paleologu	515

<coperta a IV-a>

În sfârșit, avem în limba română marea carte care a explodat ca o bombă atomică a conștiinței morale și civice cu efect planetar, ARHIPELAGUL GULAG."

(Alexandru Paleologu)

„...Gigantică «saga a pușcăriilor», cronică a ocnei sovietice, odisee a diferitelor și nenumăratelor «va-Luri» de surghiuniți, enciclopedie a lumii lagărelor, manual de etnografie pentru studierea națiunii «zekilor», ARHIPELAGUL nu putea să devină decât un memorial... în care s-au aliniat în șiruri două milioane de nume...

Lumea lui Soljenițîn este însuflețită, «pneumatică», ea este pătrunsă de la un capăt la celălalt de suflul Frumosului - Adevărului - Binelui, cu alte cuvinte, al divinului. În lumea unde domnește samavolnicia, numai arta este capabilă să spună «adevărul», deoarece criteriul «adevărului» este în egală măsură criteriul «frumosului» și al «binelui»."

(Georges Nivat)

„Soljenițîn umple vidul ce s-a format în cultura și conștiința rusă. El a redat Rusiei sufletul, acel suflet revelat lumii de Pușkin, Gogol, Tolstoi, Dostoievski, Cehov și Gorki."

(Milovan Djilas)

„LINIA CARE DESPARTE BINELE ȘI RĂUL TRAVERSEAZĂ INIMA FIECĂRUI OM. DAR CINE VA PRĂPĂDI UN CRÎMPEI DIN INIMA SA?"

(Alexandr Soljenițîn -ARHIPELAGUL GULAG)